FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

FEMTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1908

v.15
1908

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

Side

Kantate ved indvielsen af Frogner kirke. Af Thv. Klaveness ... 1
Kirkestriden. Af Thv. Klaveness ... 5
Arrhenius' komologi. Af O. F. Olden ... 11
Fra den sociale udvikling og den kristelig sociale bevægelse i Tyskland. Af Fernando Linderberg ... 17 og 73
Hinsides grænsen. Af N. Dalhoff ... 32
Esperanto. Af H. Bonnevie ... 40
Christian Science. Af Kristine Knudsen ... 46
Presteskolen. Af C. W. ... 50
Nye bøger ... 54, 109, 185, 243, 437, 507, 561 og 612
Notiser (ved C. T. E.) ... 62, 125, 190, 253, 381, 445, 509, 573 og 637
Ungdomsdraumen. Digt af Olav Langeland ... 65
Foredrag i studentersamfundet. Af Chr. Bruun ... 66
Ungdomsforeningerne for personlig kristendom og menighedsarbeide (ved den korresponderende sekretær for Norge) ... 87
Til Sulitjelma. Af M. M. ... 94
En engelsk skolemands fremstilling af det høiere skolevæsen i de nordiske lande. Af Fritz Hansen ... 99
Endelig slap det ud ... 107
Ludvig Schrøder. Af Thv. Klaveness ... 129
Den apostoliske bekjendelses betydning. Af Thv. Klaveness ... 132
P. A. Rosenberg. Af Oscar Geismar ... 145
Vanførearbeidet og vanføreanstalter i Europa og Amerika. Af A. Fleischer ... 158
Kristusoplevelsens stadier. Af Johan Løken ... 169
Tanker om uendeligheden. Af Lars A. Havstad ... 178
Et gammelt minde. Af T. E. ... 182
Berigtigelse. Af O. Offerdahl ... 184
Faust og den unge Göthe. Af Fredr. Paasche ... 193
En historisk oversigt over den nytestamentlige kanondannelse og belysning af dens principper. Af C. Schøning ... 214
En kirkestrid i Bergen i 1780-aarene. Af Clara Thue Ebbell 233 og 303
Et gensvar. Af Fernando Linderberg ... 242
Henrik Wergeland. Af Clara Thue Ebbell ... 257
Den kirkelige situation. Af Thv. Klaveness ... 269
Carl Konow. Af O. Thrap ... 280
Et besøg paa det svenske Parnas. Af S. Holst Jensen. 290 og 345
Om vor skoleundervisning og dens forhold til religionen ... 311

328720

Side
Et billede af Jehova 316
Literatur og moral. Af Thv. Klaveness 321
Sir Henry Campbell-Bannermann. Af Einar Krogh-Tonning 329
Folkekirke og folkeskole. Af Mikael Hertzberg 335
Magnus Berg. Af O. Olafsen. 357
Praktisk kristendomsundervisning. Af M. J. Gjessing..... 364
Jonas Lie. Af Thv. Klaveness 377
Ribbet. Et livsbillede. Af Augusta Abrahamsen 385
Islands første helgen. Af G. Hjaltason 420
Det fjerde bud. Af Ulrikke Dahl..... 432
Vort standpunkt. Af Thv. Klaveness..... 449
Emanuel Swedenborg. Af Christian Claussen 463
Romantikens naturfilosofi og naturvidenskaben. Af Søren Nordeide 479
Norsk nordlysforskning. Af O. F. Olden..... 491
Billedkunsten fra antik til renæssance. Af Fred. Tybring..... 495
Fra mødet for frisindet kristendom. Af Erling Grønland.... 513
Frans Xaver Kraus. Af Olav Sinding 519
Ibsen og hans sidste drama. Af Martha Coll..... 525
En udtalelse paa mødet for frisindet kristendom. Af Chr. Bruun 538
Bondens søn. Af Oscar Geismar. 545
Hvad savnes og ønskes i den almindelige forkyndelse. Af Hanna Isaachsen..... 577
Et besøg i Rauhes Haus ved hundredaarsdagen efter Wicherns fødsel. Af N. Dalhoff..... 602
Til læserne..... 640

KANTATE

ved indvielsen af Frogner kirke 6te decbr. 1907.

Menigheden:

(Mel.: Vingede skarer).

Evige fader, du som sønnen sendte,
For os fortabte hjem til dig at hente,
Vi i det lave, mellem gras og grave
Priser dit hellige navn.

Kriste, Guds lam, som bar al verdens synder,
Fra din forløsning alt vort haab begynder,
Frelste af naade fra al syndens vaade,
Priser med tak vi dit navn.

Aand over aander, du som for vort hjerte
Kristus forklarer, læger al vor smerte,
Her i din kirke vi for alt dit virke
Priser dit hellige navn.

Melodrama:

I hedenskabets nat sad Norges folk
Og blotede til sine gamle guder.
Det liden glæde gav. Død kjendtes guden,
Og dalen trang som fjeldet luded over.
Da kom der bud: i syd er lyse lande
Med rige byer og med stolte borge
Og katedraler med forgyldte spir,

Som gjemmer paa unœvnelige skatte.
Her lokked eventyr og gods og ry.
Fra alle fjorde hœrskib stak i sjøen.
Snart steg fra sydens kirker bønneraab:
O, fri os, herre, fra de vilde nordmœnd!
Dog, vikinglivet gav ei hvad det loved.
Den fromme munk, som seiersalig tog
Mod øksehugget, dog en lykke eied
Som verdens guld og gods mer end opveied.
I vikinghjerterne det lønlig lød:
O, fri os, hvide Krist, af syndens nød!

Kor:

Del var kong Olaf Haraldson
Han stevnede ind mod strand,
Fremst i stavnen stod Jesu kors,
Det lyste saa vidt om land.

Tog han saa korsets mœrke
At plante i Norges fjeld.
Fjeldet er haardt, dog skal korset staa
Til tidernes sidste kveld.

Det var de gamle guder,
De vilde værge sin sag;
Guderne revned og ramlede ned
For kong Olafs kølleslag.

Det var de norske bønder,
Den lœrdom var dem for ny;
Olaf ofred sit hjerteblod,
Da steg hans kirke mod sky.

Melodrama:

Mat glimted lyset i kong Olafs kirke,
Paa fremmed tungemaal lød Herrens ord,
Og magted ei den vilde kraft at tœmme.
Snart brød den ud i blodig broderkrig,
Og folket øded gavnløst sine krœfter,
Til mat det sank i langen vinterdvale.
I tidens nød man vilde Gud formilde:
Man vandred paa sin fod til Olafs skrin,
Man skrifted for sin prest og kjøbte aflad,
Man fastede og bad og gik i kloster,
At vinde Herrens gunst for sig og sine.
Det gav ei fred; ei lœgtes sjœlens pine.

Kor:

Og det var Morten Luther,
Han var i sjælenød.
Hvem kan frelse min syndige sjæl,
Og fri fra den evige død?

Han drev med bøn og messe,
Han spæged sin arme krop;
Ingen hvile dog sjælen fik,
Det lukked ei himmelen op.

Da slog han op sin bibel,
Der stod saa stort et ord:
Frelst og salig er hver en sjæl,
Som paa Jesus Kristus tror.

Da raabte han saa det gjalded,
Det kimede som til fest:
Hver som tror er salig og frelst
Foruden pave og prest.

Det hørtes over jorden,
Det hørtes med takkesang,
Op mellem Norges høie fjeld
En dæmpet gjenlyd klang.

Melodrama:

Sent kommer vaaren til de norske dale,
Saa langsomt løses elven af sin tvang,
Og langsomt grønnes bakkeheld og vang,
Og varmen bølger gjennem skogens sale.
Sent kom og vaaren til vort folkeliv,
Saa langsomt vaagned det af vinterdvalen,
Mens kraften langsomt vokste under sneen.
Kun langsomt vaagned og den norske kirke.
Svagt toned sangen, mat lød prestens ord,
Og søvnig folket sad paa kirkebænken.
Men op fra dybet lød det suk til Gud:
O, lad dog vaaren komme paa dit bud!

Kor:

Det var Hans Nilsen Hauge,
Den norske bondesøn,
Raabte han ud over Norges land:
Vaagn op til bod og bøn!

Vaagn op, li sol er oppe!
Nu er det naadens aar.
Vaagn, før Herren kalder din sjæl,
Og du for hans trone staar!

De satte ham i fængsel,
De lagde ham i jern.
Ordet slog dog som lynet ned
Og fængede nær og fjern.

I bondens lave stue
Og under kirketag
Løste tunger tolked Guds ord
I Norges den unge dag.

Sopran-Solo:

Nu er det vaar selv ved vinternats tid,
Lierne grønnes, og hæggen staar hvid,
Fuglene kvidrer, hver med sin røst,
Synger og jubler: forløst! forløst!

Sjælen som vanker paa vildene sti,
Kaldes til Jesus: hos ham er du fri.
Hjerte som græder i saareste savn,
Kom dog til Jesus, kom hvil i hans favn!

Over vort virke paa fjeld og i dal
Hvælver sig kirken stille og sval.
Nu er det vaar selv ved vinternats tid,
Lierne grønnes, og hæggen staar hvid.

Menigheden:

(Mel.: Apostlerne sad i Jerusalem).

O Jesus, opfyld du vort kirkehus
Med lys fra de himmelske sale!
Lad høres her aandens vingesus
Og ildtungers glødende tale.

Velsign vore smaa i dit hellige bad
Og lad dem ei fra dig falde,
Og mæt med din nadverds signede mad
De hungrende sjæle alle.

Mens slægter kommer og slægter gaar
Og snarlig vi stædes til mulde,
Du, herre, idag er som igaar,
For evig den stærke og hulde.

O mød da herinde hver slægt paany,
Du slutte den kjærlig i favnen!
Og kom saa tilsidst ved morgengry
At samle os alle i havnen!

Thv. Klaveness.

KIRKESTRIDEN.

Under kirkestridens tegn er det gamle aar afsluttet og det nye begyndt. Saa spaltet har vor kirke aldrig været, som den er nu.

Hvoraf kommer al denne strid? spørger almenheden med forundring. Den har vanskelig for at forstaa det hele og er derfor ogsaa saa inderlig kjed af striden. Bare den ikke snart bliver saa kjed af striden, at den bliver kjed af alt som heder kirke og kristendom med det samme.

Jeg vil forsøge at forklare hvoraf striden kommer, saaledes som jeg ser det.

Det alt bestemmende spørgsmaal for de kristne i vor tid er dette: Hvorledes skal vi møde vantroen? Jeg mener ikke, at dette spørgsmaal altid gjør sig gjældende for bevidstheden som det alt bestemmende. Men ubevidst staar det altid i baggrunden og bestemmer syn og tanker. Jeg tænker ikke nærmest paa teologernes overveielser, hvorledes de bedst skal møde vantroen i skrift og tale. Jeg tænker mere paa det spørgsmaal, som i vor tid — ofte uforstaat — rører sig i kristne menneskers indre: Hvorledes værger vi vor egen kristentro mod vantroen? Hvordan redder vi vort religiøse liv?

Naturligvis er det følelse af svaghed som fremkalder dette spørgsmaal. Og svagheden bunder i mangel paa Aandens vidnesbyrd.

Da kristendommen fremtraadte i verden, kom den som et mægtigt Aandens veir. Det som gjorde apostlerne saa sikre og stærke var at de havde «Aanden som pant». Og den meddelte sig fra dem til menigheden. Om den hele menighed gjælder apostelens ord: «Gud satte sit indsegl paa os og gav Aanden til pant i vore hjerter».

Hvad vil dette sige? Jo, at de kristne kjendte sig fyldt af en umiddelbar klarhed og vished, som gjennemstrømmed dem med en varme og begeistring, der løfted dem op over alt lavt, og gav dem underkræfter til at lide og virke, og brød frem i en mangfoldighed af aandsfyldte ytringer. I dette indre lys bevidned Herren sig for dem saa sterkt, at der ikke blev rum for tvil. Da det var alles eiendom, forened det dem alle til én Jesu Kristi menighed, uden at der trængtes nogen formuleret troesbekjendelse eller organisation.

Lidt efter lidt fik dog menigheden dette. Den trængte det for sin gjerning i verden. Aanden skabte sig former, — men dermed ogsaa konkurrent. Snart blev det formen som behersked livet, ikke Aanden. Formen forplantedes fra slegt til slegt som en hellig tradition, og mødte de enkelte med autoritetens vegt, som de havde at bøie sig under. Og de bøied sig, og blev derved kristne. Den personlige grebethed af Aanden blev kun de særlig benaadede til del; de blev da kristne *af høiere rang*. Men heller ikke hos dem var Aandens vidnesbyrd længere nogen fri ytring af Aanden. Der blev nøie vaaget over, at det ikke paa noget punkt afveg fra traditionen. Skede det, da blev det dømt som kjættersk og forfulgt. Selv da Aanden ved reformationen brød frem med magt og kasted traditionens aag af nakken, skede det kun for et øieblik. Man skilte sig ved endel af dens dødvegt, og gik saa ind under aaget paany.

I mange aarhundreder har kristendom først og fremst bestaat i at bøie sig under de overleverede former. Inden protestantismen har den særlig bestaat i at lære et læresystem, antage det paa bibelens og kirkens autoritet, og derefter saa godt som det lader sig gjøre gjennemtænke og — om muligt — gjennemleve det.

Intet under at Aandens vidnesbyrd er svagt i nutidens menighed, og at vi nutidskristne lidet ved om hvad det vil sige, at Gud sætter sit indsegl paa os og giver Aanden til pant i hjerterne.

Uden at forstaa hvorledes det egentlig hænger sammen, har nutidens menighed en sterk følelse af at den her lider af en stor mangel.

Vi kan ikke længer enfoldig tro paa det en autoritet

forsikrer os. Vore fædre kunde det. De trodde trygt og sikkert paa autoriteten. Men hos os er reflektionen vaagnet. Tidens hele aandsliv egger og skjærper den. Vi kan sky og fly den som pest; den stikker dog hodet op og kommer med sine kritiske spørgsmaal og tvil. Derfor sker der ikke angreb paa kristendommen, uden at det kaster uro og angst ind i tusender af kristenhjerter. Ja, den mindste afvigelse fra det tilvante er nok til at faa dem til at skjælve. En forandret oversættelse af et bibelsted — og de føler grunden vakle under sig.

Saaledes hos de svage. Men hvor er de sterke, som med fuld indre sandhed kan sige, at den tro de bekjender med sin mund er hvad Guds aand har ladet dem se og opleve i sit indre, saa det er klart og vist for dem? Vi gaar alle med en smertelig følelse af vaklen og usikkerhed, for vi mangler Aandens vidnesbyrd, som de ydre autoriteter ikke længere formaar at erstatte. Derfor er vort eget vidnesbyrd svagt, og vore stridsvaaben lidet mægtige for Gud til at omstyrte tankebygninger som reiser sig mod kundskaben om Gud, og tage tankerne tilfange under lydigheden mod Kristus».

Denne indre usikkerhed og dybe trang til at faa Aandens besegling i hjertet, den forklarer det meget febrilske i nutidens vækkelseskristendom. De mange slags bønne-, vækkelses- og eftermøder ofte med sterke aandelige stimulantser, de mange forsøg paa at gjenoplive aposteltidens undergaver: helbredelse ved bøn og haandspaalæggelse, tungetalen etc. det er altsammen intet andet end en jagt efter Aandens besegling. Ubevidst og uvilkaarlig føler man hvor gyngende svag den er, den grund man staar paa. Derfor søger man at storme himmelen, for at rive til sig den indre forvisning som man mangler.

Den samme usikkerhed og trang forklarer ogsaa kirkestriden.

Begge parter er lige fattige paa indre, aandsfyldt vished. Begge bevæges lige sterkt af det samme spørsmaal, som uvilkaarlig gjør sig gjældende: hvordan skal vi faa Aandens besegling, den indre vished som giver uryggelig fred og levende haab?

Forsaavidt har begge parter udgangspunkt fælles. Alligevel kommer de i strid. Ti det spørgsmaal som for dem

begge to er det inderste livsspørgsmaal, besvarer de saa høist forskjellig. Jo dybere begge føler spørgsmaalets skarpe brodd, des heftigere bringer de forskjellige svar dem til at tørne sammen.

Den ene part svarer: Vi maa først og fremst holde fast ved de overleverede læreformler, for mister vi dem, hvad i al verden har vi da tilbage? Vi mister jo da selve kristendommen, for den har vi væsentlig i disse formler. Desuden er disse formler arv fra en tid som havde Aanden, og det har vist sig at Aanden har fulgt dem, ti hvor man holdt fast ved dem, vaagned liv, medens livet døde, hvor man opgav dem. Det vi i vor dybe fattigdom paa aand og liv har at gjøre, er derfor at lukke øret saa meget som mulig for nutidens kritik og holde med troskab fast paa formlerne, samtidig med at vi benytter alle moderne midler til vækkelse og oplivelse af Aanden.

Den anden part svarer: Vi har ikke lov til at lukke øret igjen for kritiken og uden videre bruge de gamle formler, for da øver vi vold mod den trang til sandhed og virkelighed som ligger os nutidsmennesker i blodet, og vi tvinger os selv til at antage og bekjende som sandhed formler hvis sandhed vi ikke selv personlig har erfaret. Men det bliver fusk, derved opnaaes ikke den Aandens besegling vi tørster efter. Tvertimod; derved hindres den og gjøres umulig. Skal vi opnaa den, da maa vi overgive de gamle formler til videnskabens kritik, og holde os strengt og nøie til det lille hvis sandhed vi har erfaret i vort personlige liv. Mere end det har vi ikke nogen sand og levende tro paa; mere har vi derfor heller ikke lov til at bekjende som vor tro. Ved at være tro mod det vil vi gaa fremad baade i klarhed og i kraft. Den som er tro over lidet, bliver sat over mere. Ved Guds naade kan vi kanske ad denne vei vinde frem til en klarhed og vished, som i omfang og styrke kan nærme sig den første menigheds.

Som enhver vil se, gaar disse to veie i diametralt forskjellig retning. Fastholdt i sine konsekvenser udelukker de hinanden: fører den ene til maalet, fører den anden derfra. Det er derfor ikke at undres over, at striden føres med heftighed. For begge parter gjælder det deres dyreste og helligste interesser. Og begge ser i modparten en fare for disse interesser — en forfører.

Der er derfor ikke lyse udsigter til mægling og fred.

Og dog — skulde muligheden derfor være aldeles udelukket?

Jeg er forlængst klar over, at i hovedsagen har den moderne retning ret. Derfor har jeg sluttet mig til den, og kan aldrig gjøre det valg om igjen. Men der er nogen ret ogsaa paa den anden side, og saalænge den moderne retning lukker øiet for den, vil den umulig kunne vinde gehør i vore menigheder. Det spørgsmaal: hvis vi opgiver de gamle formler, hvad har vi saa igjen? er ganske vist et fattigdommens og svaghedens spørgsmaal. Men fordi hele vort kirkeliv er indtil det yderste fattigt og svagt — mangler Aandens vidnesbyrd — saa har spørgsmaalet sin ret og sin sandhed. Lad os moderne gjøre os selv det spørgsmaal: hvis vi virkelig helt ud gjør alvor af vort princip, saa vi opgiver *alt* som vi ikke selv *personlig* har erfaret sandheden af, hvormeget har vi saa igjen?

Det bliver lidet det, venner. Trods vore moderne principer flyder vi mere paa de gamle formler, end vi kanske selv forstaar og vil være ved. Lad os dernæst anvende spørgsmaalet paa hele vor folkekirke: hvis den aldeles opgiver de gamle formler, hvad har den saa igjen? Det tør blive endda mindre — saa lidet at vi kommer til at grue for det, naar det kommer rigtig for dagen. Vil vi se hvad der kan blive igjen naar man *hensynsløst* følger vore principer, da lad os se hen til Tyskland, Holland og Schweiz. Der viser det sig, at det som da bliver igjen, det bliver bare nogen moralske og religiose sentiments, som ikke har noget med Kristus at gjøre. Er det udelukket, at det samme kan blive tilfældet hos os?

De som nu ikke har noget mere, kan de være prester for en kristen menighed?

Et bestemt svar paa dette spørgsmaal savnes fra den moderne retning. Og det gjør at vore menigheder ikke kan forlige sig med den. Ti man faar dem ikke til at gaa med paa, at de skal tage til takke med de prester de faar, hvad de saa har at byde. De har den sterkeste følelse af, at de har ret til at kræve *kristendom* forkyndt af sine prester, og at kristendom ikke er en hvadsomhelstreligiositet, men er en

historisk begrændset storrelse, og som saadan aldeles uafhængig af alle Pers og Paals indre erfaringer.

Jeg maa i dette stykke give vore menigheder ret. Hvor langt jeg end følger den moderne retning, er der et punkt hvor jeg maa forlade den. Kristendom er for mig et bestemt begrændset historisk fænomen. Enhver religiøsitet som staar udenfor denne grændse, kan jeg saa inderlig vel føle sympathi for, og jeg kan anerkjende den som en ypperlig forberedelse for Kristus. Jeg kan se paa den med godt haab baade for tid og evighed. Jeg kan sige til den: hold bare fast ved det du har og vær tro mod det, da naar du frem tilsidst. Men jeg maa tilføie: prest for en kristen menighed kan og maa du ikke være, saalænge du selv staar udenfor kristendommen. Din stilling som prest vil da bare blive en løgn for dig selv og en forargelse for din menighed — en ubodelig skade for eder begge to.

Efter dette haaber jeg paa, at naar vi ældre hviler i vore grave, og stridens bølger har lagt sig, vil begge parter slutte fred paa følgende grundlag:

1. Af presten skal der ikke kræves hverken mere eller mindre end slet og ret *kristendom;*

2. Kristendom er et bestemt historisk fænomen, hvis grænselinjer begge parter bliver enige om. De maa nu vel kunne findes.

Thv. Klaveness

ARRHENIUS' KOSMOLOGI.

Den berømte svenske naturforsker professor Svante Arrhenius har nylig utgit to bøker: «Världarnas utveckling» og «Människan inför världsgåtan». Den sidste utkom før jul, den første et aar tidligere, og begge har allerede oplevet flere oplag og faat en særdeles rosende kritik. Om den første anvender endog et svensk blad uttrykket: «En av de märkligaste böcker, som utgivits paa svensk spraak».

Arrhenius' navn som videnskapsmand er først knyttet til teorien om den elektrolytiske dissociation, en teori, der har vist sig overmaate frugtbringende for fysik og kemi, særlig paa grænseomraadet mellem disse to videnskaper. Senere har han utført betydelige arbeider paa nærliggende felter, og i den senere tid har han mere og mere beskjæftiget sig med kosmisk fysik. Over saadanne emner var det ogsaa han forleden høst holdt en række forelæsninger ved Kristiania universitet, og de, som hørte disse, vil gjenfinde væsentlige avsnit derav i «Världarnas utveckling.»

I denne bok fremlægger han i en populær form sine anskuelser om verdensutviklingen, og i den anden bok suppleres dette med en historisk oversigt over menneskenes verdensopfatninger fra de ældste tider til vore dage, fra de primitive naturfolks famlende bestræbelser efter at forklare naturens mysterier til en moderne videnskapsmands samlende overblik, d. v. s. forfatterens eget.

Bøkerne er skrevet i et klingende sprog og — naar hensyn tages til de mange faktiske oplysninger og videnskabelige uttryk, de indeholder — i en letlæst form. Den hæver sig endog enkelte steder som i skildringen av solens undergang — et tema, der forresten synes at ha en sterkt inspirerende evne paa alle forfattere — til noget av en poetisk flugt. Dette sammen med den almindelige hang til høitflyvende spekulationer uten sterkt fotfæste, som man kan forutsætte findes

hos omtrent alle læsere, forklarer den store utbredelse bøkerne har faat. De vil nemlig av alle dannede mennesker, særlig om de har adskillig av fysiske og kemiske kundskaper, læses med megen interesse.

Hvad nyt av tanker om verdensutviklingen findes nu i disse bøker?

Der er særlig to punkter, som er at merke. Det ene vedrører verdens evighet, det andet livets opstaaen.

Arrhenius fremhæver, at forat vi overhovedet skal kunne ha en tankemæssig forestilling om en evighet maa vi tænke os en periodisk frem- og tilbakegang. Vi maa altsaa ikke bare tænke os en utvikling i én retning, men at den ogsaa kan foregaa i den stik motsatte retning efter en vis tids forløp. Ellers blir nemlig evighet for vor tanke kun en umaatelig lang tid. Derfor søker han ogsaa at forestille sig verden slik, at en saadan vekslen er mulig. Naar solen engang avkjøles saa sterkt, at den omgir sig selv med en fast skorpe som vor jord, vil avkjølingen nok endnu fortsætte længe, men meget langsomt, og paa sin fart gjennem verdensrummet vil solen før eller senere støte sammen med en anden sol eller sandsynligere med en nebulose, da disse har en langt større utstrækning, og den vil da selv bli en del av denne. Fra dette nebulosestadium skulde den atter kunne utvikle sig til solstadiet i det nebulosernes temperatur skal kunne stige, mens solernes avtar. Og saaledes videre saa mange gange man vil tænke sig.

Det andet nye punkt er omformningen av den gamle teori om panspermier. Som det vil være mange av læserne bekjendt har flere videnskapsmænd i sine bestræbelser efter at finde en løsning paa problemet om livets opkomst paa jorden ogsaa tyet til den antagelse, at spiredygtige frø eller sporer svæver omkring i rummet ført av meteorer o. lign. og ved disses sammenstøt med jorden kunde frøene komme til at spire paa jordens overflate. Den største svakhed ved denne teori har været, at det er næsten utænkelig, at sporerne ikke skulde brænde op ved den høie temperatur, som opstaar, naar meteoren støter sammen med jordens atmosfære. Arrhenius har søgt at undgaa denne vanskelighet ved at indføre det saakaldte straaletryk som transportmiddel for sporer. Under-

søkelser har vist, at legemer som utsættes for straalende energi som lys og varme, samtidig utsættes for et tryk. Ved den sterke straaling fra solen skulde materielle partikler kunne slynges fra solen mod jorden, og Arrhenius mener, at ogsaa sporer ved straaletryk kunde transporteres fra en klode til en anden, om han end gjør opmerksom paa, at man hittil ikke har iagttat saa smaa sporer, som det er nødvendig for at straaletrykket skal rive dem med sig. Den lave temperatur i verdensrummet skulde bevare spireevnen i den lange tid, som medgaar til deres svæven i rummet.

Hvordan forholder det sig saa med disse teoriers sandsynlighet?

Under sine ræsonnementer støtter han sig paa en hel del forskeres resultater paa de forskjelligste omraader. En del av disse resultater er anført som foreliggende i matematisk form, og man kan da anta, at slutningsrækken er rigtig; resultaterne vil da ogsaa være rigtige, saafremt præmisserne holder stik. Herom kan der fortiden neppe siges mer end, at de ofte er temmelig usikre. Ikke sjelden omhandler nemlig præmisserne forhold, som ligger langt utenfor rammen av vor erfaring. Hvordan legemer opfører sig under temperaturer, der angives som millioner av grader og tryk, som de der hersker i solens indre, vet vi saa litet om, at det er vanskelig at anvende de naturlove, som eksperimenter indenfor snevre tryk- og temperaturgrænser har git os, paa slike forhold. Naturligvis kan det hænde, at de passer, men der maa ialfald tages sterke forbehold, adskillig sterkere end de, Arrhenius har gjort. Forbehold er saa meget mere nødvendig i en populær bok, som de fleste læsere av en saadan er saa tilbøielige til at anse alt for sandhet og anvender for liten kritik.

Der er en paastand, som nærmere maa omtales, den nemlig, hvorav hele systemet egentlig avhænger. Den mest dagligdagse erfaring lærer os, at varme altid gaar over fra et varmere til et koldere legeme og ikke omvendt. Bringer vi f. eks. to likestore legemer av samme stof, men med forskjellig temperatur f. eks. 100 ° C. og 0 ° C. og alt varmetap til eller varmetilførsel fra omgivelserne hindres, vil begge legemer efter en tids forløp anta temperaturen 50 ° C. Da jo ogsaa det legeme som hadde temperaturen 0 ° C. var i besid-

delse av varme — det kan jo yterligere avkjøles — var det jo tænkelig, at der kunde overføres varme fra dette til det andet, saa resultatet tilslut blev, at det første legeme fik en temperatur av - 50° C., mens det andet fik en temperatur av 150° C. Dette sker ikke. Denne lovmæssighet kunde man uttrykke saa, at temperaturdifferenser av sig selv vil mindskes. Ved indførelse av begrepet entropi (: et legemes varmeindhold divideret med dets absolute temperatur (regnet fra — 273° C.) uttrykkes loven saaledes: entropien tilstræber et maksimum. Hvis denne lov gjælder for hele verden, ikke bare for vor jord eller vort solsystem, vilde utviklingen fortsætte, indtil alle legemer hadde faat samme temperatur, og dette maatte efter Arrhenius allerede være indtruffet paa grund av den uendelig lange tid verden allerede har eksisteret (en slutning der forøvrig ikke er helt sikker). Dette vilde jo ikke passe ind i hans teori og derfor antar han, at nebuloserne avkjøles ved at motta varme utenfra, men ophetes uten varmetilførsel utenfra ved sammentrækning. Man antar almindelig, at varmen skriver sig fra bevægelse hos legemernes molekyler, jo større disses *gjennemsnits*-hastighet er, desto høiere temperatur iagttar vi. Efter Arrhenius skulde nu nebuloserne ikke kunde fastholde de hurtigste molekyler; disse vilde komme utenfor nebulosens tiltrækningsomraade; gjennemsnitshastigheden hos nebulosens molekyler vilde da avta, temperaturen synke. Naar nu disse molekyler traf andre, koldere, nebuloser vilde de bidra til at øke gjennemsnitshastigheten, altsaa forhøie temperaturen, og resultatet vilde altsaa bli en utjevning av temperaturen. Imidlertid befinder der sig ofte i nebuloserne indvandrede himmellegemer, som rundt sig har kondenseret gaser og har høi temperatur, og om nu molekylerne kom helt til disses atmosfære, vilde de paaskynde kondenseringen og derved sænke entropien.

Dette ræsonnement maatte imidlertid gives en langt mere matematisk form for at være bindende, og man maa derfor indtil videre stille sig skeptisk overfor denne lære, som strider imot den vigtige sats om entropiens maksimumsbestræbelser.

Desuten behandler Arrhenius uendelighetsbegrepet paa en maate, som ikke er helt holdbar. Mulig skyldes dette bøker-

nes populære form. Han har saaledes følgende slutningsrække: Hvis solernes (fiksstjernernes) antal ikke var uendelig, og de var jevnt fordelt i verdensrummet, maatte hele himlen lyse med fiksstjernernes glans d. v. s. noget sterkere end solen og alt paa jorden opbrændes. Da dette sidste ikke sker og han vil fastholde ideen om det uendelige antal og den jevne fordeling, slutter han, at der maa være et stort antal morke legemer som hindrer fiksstjernernes lys fra at naa til os. Det maa imidlertid erindres, at selv om stjernernes antal er uendelig, fylder de dog kun en forsvindende liten del av det hele rum, og det er derfor ingen nødvendig konsekvens av det uendelige antal, at hele himlen skulde lyse med den nævnte glans. Det maa nemlig fastholdes, at uendelig store størrelser vistnok ikke er bestemte værdier, men at der dog kan være en umaatelig forskjel paa dem. Et eksempel vil klargjøre dette. Tænker jeg mig en ret linie i et plan, saa er antallet av punkter paa den uendelig stort, for hvor nært jeg end tænker mig punkter valgt paa den, kan jeg dog tænke mig punkter imellem, da punktet ingen utstrækning har. Tænker jeg mig nu linien forskjøvet parallelt sig selv, kan den indta uendelig mange stillinger. Antallet av punkter, som findes i planet, maa da være saa stort, at antallet av punkter paa en linie er forsvindende i sammenligning hermed. Om begge anvender man imidlertid uttrykket, at der findes uendelig mange punkter paa dem. Om man imidlertid av dette udtryk vilde dra den slutning, at alle en linies punkter fordelt paa planet vilde ligge like tæt som paa linien, vilde man naturligvis begaa en feil. Det forholder sig paa en noget lignende maate med det nævnte ræsonnement av Arrhenius.

Med hensyn til Arrhenius' gjenoplivelse av panspermieteorien saa er det endnu umulig at sige, om den har saa meget for sig, at den kan optages i vor verdensanskuelse. Man opnaar ialfald ikke andet end at forflytte spørsmaalet om livets opstaaen paa jorden til at gjælde andre kloder. I sin første bok hævder Arrhenius, at vi bør vænne os til at betragte ogsaa livet som evigt, likedan som fysikerne betragter materien og energien som konstante størrelser. Derved bortfalder i en forstand spørsmaalet om livets opstaaen og sættes i klasse med problemerne om materiens og energiens ophav. I

sin sidste bok antyder han muligheten av, at livet kunde være opstaaet paa en nebulose, hvor forholdene er saa meget anderledes end i vort solsystem. Men her forsvinder da videnskapsmandens nøgterne tænkning og erstattes av vilkaarlige fantasterier. Heldigvis forfølger han dem ikke, men slutter boken paa det punkt.

Der skimtes ellers i begge bøker en tankegang omtrent som denne: vi kan ikke tænke os det paa den eller den maate, altsaa er det heller ikke saa. Sandsynligvis er forfatterens mening den, at naar det gjælder ting, som ligger utenfor vor erfarings omraade, har kun *det,* som vi ved vor tanke kan forstaa, nogen betydning for vor verdensanskuelse.

Arrhenius' betraktninger er interessante som forsok paa at forklare sig verdensordningen under hensynstaken til fysik, kemi, geologi, zoologi, botanik, arkæologi og meget andet; den er en moderne ikkædning av gamle tanker. Han gjør da ogsaa uttrykkelig opmerksom paa de mange sandhedskorn, som findes i primitive forestillinger og filosofiske systemer, og i denne uforbeholdne anerkjendelse ligger kanske det tydeligste merke paa forfatterens storhet. Men «världsgåtan» venter endnu paa at løses.

O. F. Olden.

FRA DEN SOCIALE UDVIKLING
OG
DEN KRISTELIG-SOCIALE BEVÆGELSE I TYSKLAND.

Af *Fernando Linderberg.*

1. Den økonomiske omdannelse.

Endnu i 1871 var Tyskland overveiende et landbrugsland, et agrarsamfund. Det var landbrugsbefolkningen, der udgjorde det store flertal af folkemængden. Den sidste menneskealder har forvandlet agrarsamfundet til et industrisamfund. Det er nu industribefolkningen, som danner flertallet af folket.

Følgende tal viser forskydningen fra land til by:

	Kommuner over 2000 indbyg. Stæder.		Kommuner under 2000 indbyg. Land.	
	Absolute tal.	Pct.	Absolute tal.	Pct.
1871	14,790,798	36,1	26,219,352	63,9
1900	30,633,075	54,3	25,734,103	45,7

Industribefolkningen er endda meget større, end det fremgaar af disse tal. Af de kommuner, der regnes til landet, fordi deres indbyggerantal er under 2000 indbyggere, er der et meget stort antal, som indeslutter, hvad vi kalder stationsbyer og derfor omfatter en befolkning, hvoraf kun de færreste har noget med landbrug at gøre.

Med den foregaaede omdannelse er der sporet en overordentlig fremgang i rigdom. I slutningen af November 1907 udtalte den preussiske finansminister, friherre *v. Rheinhaben* til en repræsentant for et stort amerikansk blad, at den formue i *Preussen*, der er underkastet beskatningen, i 1907 var steget til 11,463,000,000 mark. Alene i de sidste 14 aar er formuen mere end fordoblet. *Det samme er tilfældet i alle andre tyske stater.*

Det anførte beløb giver pro persona 3000 mark, hvad der er lig med 15000 mark pro familie paa 5 medlemmer. Hvis denne formue blot i nogen maade var ligelig fordelt, vilde hele befolkningen leve i jevn velstand Men fordelingen er under omdannelsen foregaaet saa ulige, at store dele af folket sukker under den haardeste kamp for tilværelsen.

2. Arbeidernes kaar.

Den anerkendte social-politiker, *Dr. Jastrow,* foretog for et par aar siden en undersøgelse af, hvad der mindst krævedes til en families sunde ernæring. Til grund for sine undersøgelser lagde doktoren den betragtning, at en familie paa 4 personer, mand, hustru og 2 børn, til tilstrækkelig sund ernæring maatte have mindst ligesaa meget næringsstof som 3 marinesoldater Hver marinesoldat faar pr uge: 800 gram oksekød, 750 gr. flesk, 800 gr. faarekød, 150 gr. ris, 300 gr. bønner, 300 gr, ærter, 500 gr. hvedemel, 200 gr. svinefedt, 300 gr. kartofler, 340 gr. sukker, 5250 gr. brød, 454 gr. smør, 106 gr. salt, 105 gr. kaffe, 21 gr. the, 0.11 gr. eddike.

En familie tæller jo hyppigst flere end 4 personer. Men de for 4 personer nødvendige levnetsmidler, som indeholder de anførte stoffer i nævnte mængder, kostede i mark

	1900	1901	1902	1903	1904
pr. uge	20,44	20,56	20,72	21,15	21,29
« aar	1062,88	1069,12	1077,44	1094,80	1106,98

De anførte beløb danner gennemsnitsprisen for et vist antal tyske stæder. De laveste priser fandtes i *Danzig,* hvor de var 1074 mark, medens de var høiest i Chemnitz, hvor de gik op til 1164.

Lad det nu blive vel erindret, at det er alene til en 4 personers families føde, der kræves det anførte beløb. Foruden til føden skal der bruges penge til bolig — som regel 2 à 300 mark — til klæder, til foreningsbidrag, særlig til sygekasser og alderdomsforsørgelse, til aviser, til pynt og selskabelighed.

Med henblik herpaa bør man bedømme lønningerne For faglærte arbeidere staar lønnen mest paa 1000 til 1250 mark, men en aarsløn af 750 til 1000 mark forekommer ikke sjeldent». (Reichsarbeitsblatt no. 5 s. 399 1905.) Det kristelig-

sociale dagblad «Das Reich» anfører følgende gennemsnitslønninger for 1901:

I textilindustrien	664	mark
- lervareindustrien	548	—
- tobaksindustrien	519	—
- beklædningsindustrien	657	—
- skorstensfeierfaget	689	—
- bygningsfaget i Hamburg	840	—
- bogtrykkerfaget	845	—
- befordringsvæsenet	774	—

Af alle skattepligtige borgere i Preussen har 62,41 pct. under 900 mark i aarlig indtægt; i Sachsen har 55,12 pct. under 800 mark i aarlig indtægt.

Man kan da med rette spørge: Hvorledes opretholder da disse mennesker livet? Svaret derpaa er dette:

1) ved underernæring, 2) ved at nøies med boliger, der savner alle betingelser for at kaldes et hjem, 3) ved kvinde- og børnearbeide.

Af gifte kvinder findes i Tyskland ca. 1 mill., der maa optræde som lønarbeidere og arbeide udenfor hjemmet 11—12 timer daglig og derover.

Med hensyn til de boliger, arbeiderne maa lade sig nøie med, taler følgende tal for sig selv. I dybe, underjordiske kældere, hvorfra man aldrig ser sol eller maane, levede i Berlin 1900 91,000 mennesker, i Hamburg 43,000, i Breslau 15,000, i Altona 12,000, i Posen 8000. I Berlin findes over 15,000 leiligheder, der slet ikke kan opvarmes, i Barmen over 8000. Omtrent halvdelen af folkemængden i de store stæder lever i leiligheder, der kun bestaar af 1 værelse. Dette gælder saaledes pr. 1000 leiligheder i Barmen 490, i Berlin 430, i Breslau 409, i Chemnitz 551, i Dresden 374, i Görlitz 462, i Halle 429, i Königsberg 505, i Magdeburg 454, i Plauen 641.

I rigsstatistikken betragter man en leilighed for overfyldt, naar der i et værelse er 6 personer og derover, i 2 værelser 11 personer og derover. Men af saadanne leiligheder findes i Berlin ca. 30,000, i Breslau 7000, i Chemnitz 5000, i Plauen 3000. Men selv med denne overfyldning er beboelseselendigheden ikke udtømt. Selv i 1-værelsesleilighederne boedes der i stort antal logerende. Dette er saaledes pr 1000 af saadanne leiligheder tilfældet med 391 i Berlin, 370 i Breslau,

596 i Plauen. I München er der af alle 1- og 2-værelsesleiligheder logerende i 572 pr. 1000.

Med henblik paa denne tingenes tilstand kan det med rette siges: «Es ist nicht schön und auch nicht sittlich, wenn in demselben Zimmer und oft genug gleichzeitig geboren, gestorben, gekocht, gewachsen, gegessen und gearbeitet wird.»

Overfor denne grufulde tilstand staar en pralende rigdom, der er saa overdaadig, at den sikkert ofte virker fuldt saa ødelæggende paa dens ihændehavere som armoden.

3. Kapitalistisk udbytning.

De industrielle bedrifter samles i bestandig høiere grad i store aktieselskaber. Følgende tal viser, hvorledes disse kapitalistiske sammenslutninger forener den kunst at tilegne sig løvens part af de frembragte i saa vældig grad øgede værdier. De nedennævnte selskaber gav i procent:

	Udbytte i pct. 1905	1906
Königsborn Aktien-Gesellschaft	7	12
Magdeburg Bergwerksverein	28	35
Essener Bergwerksverein «König Wilhelm»	12	20
Akt.-Ges. für Rhein.-Westf. Industrie	«	25
Rhein. Spiegelglasfabrik bei Ratingen	10	13
Delmenhorster Linoleumfabrik	20	22
Bayerische Zelluloidwarenfabrik	12	13
Nordstern Steinkohlenbergwerke	15	22
Varziner Papierfabrik	20	20
Kammgarnsspinnerei «Schwedewitz»	13	15
«Kosmos», Dampfschiffart	14	14
«Ilse», Bergbau-Akt. Ges.	16	18
Alsensche Portland-Zementwerke	12	17
Deutsche Tiefbohr-Akt.-Ges.	«	30—35
Mechanische Spinnerei «Kempten»	11 1/9	13 1/9
Lindener Eisen- und Stahlwerke	9	13
Mechanische Spinnerei «Bamberg»	20	20
Sachsische Tüllfabrik «Chemnitz»	«	12 1/2
Ver Glanzstoff-Fabrik «Elberfeld»	30	35

Kulgrubeaktieselskaberne *Harzener Bergbau*, *Bochumer Verein* og *Phönix* gav i aarene 1902—1903 til 1906/1907 af en aktiekapital paa 694 mill. mark og med et arbeiderantal paa 248 425 en rengevinst paa 94.596.412 mark = 13,7 pct. eller gennemsnitlig en merværdi af 380 mark aarlig af hver

arbeider. I aaret 1906 gav 460 aktieselskaber med en aktiekapital paa 2,8 milliarder et udbytte paa 291,98 mill. mark.

Her sees saaledes, at der foreligger rige muligheder for, at arbeiderne vilde kunne faa i alt fald væsentlig forbedrede kaar. Men i stedet for at være optagne af en bedre fordeling, anspændte pengemændene kræfterne for i bestandig høiere grad at ophobe den voxende rigdom paa færre hænder.

I en i efteraaret 1907 offentliggjort beretning fra den østerrigske generalkonsul i Berlin hedder det bl. a :

«Aldrig før var det økonomiske Tyskland i den grad underkastet magten af en gruppe, der knapt tæller 50 personer; i ingen tidligere konjunkturperiode var den gamle formel om kræfternes frie spil i den grad sat ud af kraft som i aaret 1906, hvor de bestemmende afgjørelser over produktionens høide, salget til udlandet, priserne, kreditten, lønningerne og rentefoden blev trufne af de faa personer, der staar i spidsen for de store banker og industrikarteller: forenede aktieselskaber. Det er da ogsaa disse store interesseforbund, der i første række har tilegnet sig fordelen af det sidste verdensomfattende økonomiske opsving. Og fordelen blev større i samme grad, som kartellet var stort.»

Repræsentanterne for denne handelens og industriens storindustrier staar steilt imod enhver bestræbelse, der gaar ud paa at føre voxende dele af indtægterne over paa arbeidernes hænder. Medens de selv baandlægger kræfternes frie spil, kræver de overfor arbeiderne adgang til at være, hvad de kalder uindskrænkede «herrer i eget hus,» d. v. s. de vil hverken fra arbeiderorganisationen eller lovgivningen taale indgreb i arbeidsforholdet. Med udelukkelse af alle andre vil de i hver enkelt bedrift ordne arbeidsvilkaarene alene sammen med bedriftens egne arbeidere. Med andre ord: de hævder det industrielle enevælde og vil kun i bedste fald indrømme bedriftens egne folk en raadgivende stemme, men fornægter og modsætter sig den industrielle parlamentarisme, der finder udtryk i de fælles arbeidsaftaler, der hidføres i kraft af fagforeningsbeslutning og haandhæves ved fagforeningens tillidsmænd.

Den 28de oktober 1907 holdt centralforbundet af tyske industridrivende delegeretmøde i Berlin. Ved denne leilighed

vedtoges et skarpt varsko mod de i rigsdagen planlagte «altfor vidtgaaende social-politiske reformer.» Naar industrien skulde opretholde sin konkurrencedygtighed paa verdensmarkedet, maatte der ikke paalægges arbeidsgiverne nye byrder til gunst for arbeiderne. Specielt modsatte man sig, at 12 timersskifterne, hvor der arbeides med 2 hold arbeidere i døgnet, hvert paa 12 timer, indskrænkedes til 8 timer, idet man fandt, at industrien ikke kunde bære de dermed forbundne øgede udgifter, og man heller ikke dertil har fornøden arbeidskraft ved haanden. Man udtalte sig tillige bestemt imod at indskrænke kvindernes arbeidstid fra 11 til 10 timer. Dette vilde ramme textilindustrien alt for følelig

«Sikkerheden for, at enhver forkortelse af arbeidstiden i spinderierne fuldt ud, i væverierne delvis, vil forhøie produktionsomkostningerne, faren for, at den tyske textilindustri bliver uheldigt stillet i konkurrencen med udlandet, gør det farligt at forkorte arbeidstiden for kvinderne gennem lovgivningen, hvorimod det anbefales at overlade det til industrien selv frivillig at forkorte arbeidstiden, hvor dette uden skade kan gøres.»

Hvis det imidlertid af social politiske grunde ansees for nødvendigt at forkorte arbeidstiden for kvinderne fra 11 til 10 timer, da maa dette i alle tilfælde kun ske med en længere overgangsfrist af mindst 4 aar» (!), for at industrien kan faa leilighed til at indrette sig efter de nye forhold!

Med hensyn til foreningsfriheden erklærede mødet, at man ikke var imod den bestaaende foreningsfrihed, men man fandt en udvidelse af denne, saaledes som den gentagende har været krævet i rigsdagen, «uforenelig med statens og almenvellets interesser!»

Man maatte frem for alt opretholde og sikre arbeidsfriheden saadan, at de arbeidere, der endnu ikke er bleven draget ind i de social-demokratiske organisationer, kan blive værnet imod «dette partis rædselsregimente».

Her har vi de storindustrielle repræsentanters synsmaade og krav i hele sin nøgenhed, skarpt og klart: det industrielle enevælde. Mod dette enevælde er det, at alle lønarbeidere reiser sig, de kristelige saavel som de social-demokratiske, reiser sig for ved forenede kræfter at kræve den industrielle

parlamentarisme. Paa dette krav gives intet afslag. Det er denne minimumsfordring, hvorom alle organiserede arbeidere uden hensyn til religiøst eller politisk standpunkt danner en ubrødelig énhed.

4. Arbeidernes reisning. Johan Most.

Der vilde neppe kunne tænkes nogen større ulykke end den, der vilde være hændt, hvis arbeiderne i kulturstaterne havde fundet sig i den skæbne, der umiddelbart fremgik og fremgaar af kræfternes frie spil. Arbeiderne vilde da være komne til at leve i den rene haabløshed, nedsunkne i aandelig sløvhed og moralsk nedværdigelse. Dette er ikke blot en theoretisk paastand, men en erfaringssandhed, thi saadan lever arbeiderne endnu overalt, hvor reisningsbevægelsen ikke er trængt frem.

Tyskland saavel som andre lande har derfor stor grund til at glæde sig over, at der i arbeidermillionerne fandtes mod og kraft til en reisning for at hæve sig over den blinde skæbne, der fremgaar af tilbud og efterspørgsel. Havde der i de velstillede klasser været nogen mere forstaaelse af det berettigede i denne reisningsbevægelse, saa havde bevægelsen sikkert ogsaa faaet en væsentlig anden karakter.

Men denne forstaaelse manglede, manglede ganske særlig i de kirkelig interesserede kredse. Det blev derfor dels jødiske fritænkere — Marx — Lassalle — dels frafaldne kristne, der kom til at reise og samle arbeiderne. Arbeiderbevægelsen i Tyskland personliggjordes under dens gennembrud i halvfjerdserne særlig af en enkelt mand: *Johan Most.*

Vi skal derfor om denne her meddele nogle ganske oplysende, sikkert lidet kendte træk.

Ved sin første fremtræden udraabte han de bekendte ord: «Kristendommens tid er forbi»; lad presterne gøre deres regnskab med himlen op, deres tid er omme.»

Hvorledes var *Most* kommen til denne opfattelse?

Han var født i Augsburg i 1846 som søn af en lille bestillingsmand og lærte senere bogbinderfaget. I 1867 til 1868 reiste han paa faget i Tyskland, Østerrige, Italien og Schweiz. I sin ungdom var han et baade godt og kirkeligt menneske, der saagodt som aldrig forsømte gudstjenesten.

Da han en gang i Wien, medens han sammen med en ven kom kørende i drosche, fik øie paa en gammel kone, der kom bærende paa en af de tunge byrder, som man kun ser koner bære mod syd, lod han droschen holde, stod ud og lod vognen køre videre med konen og pakken, medens han selv vandrede videre til fods.

Han levede her saa sparsommeligt, at han havde faaet opsparet en liden kapital, som han anbragte i en bank, der stod under opsyn af selve statsraad *Goblenz*. Ikke destomindre gik banken fallit og *Most* tabte alle sine surt fortjente penge. Dette gav hans tillid til det bestaaende samfund sit første knæk. Men dette kom han dog over, hvad der derimod ikke blev tilfældet med følgende oplevelse:

Han, der endnu var katolik, var forlovet med en from, katolsk pige. I forlovelsestiden hændte det, at en berømt missionsprædikant, pater *Gabriel*, kom til Wien for at holde missionsprædikener. Dette gav anledning til, at fromme katoliker i stort antal strømmede til hans skriftestol. Heriblandt ogsaa hans kæreste. Skriftestolen blev imidlertid misbrugt. Pateren forførte den unge pige, der blev saa fortvilet herover, at hun druknede sig i Donau. Denne skændselsdaad foranledigede en fuldstændig omvæltning i alle Most's begreber. Han blev saa rasende, at han svor en dyr ed paa, at pateren ikke skulde slippe levende fra Wien. Advaret i tide lykkedes det imidlertid denne at undgaa hævnen. Men fra den tid var Most's gamle kærlighed til kirken forvandlet til et senere aldrig slukket had. Fra nu af saa han i præsterne kun bedragerske leiesvende.

I Berlin grundlagde han Bladet «Frie Presse», opnaaede 1874 valg til rigsdagen, men faldt ved valget i 1878. Han drog derefter til London, hvor han udgav bladet «Freiheit». Da han senere gik over til anarkisterne, blev han af det social-demokratiske parti paa kongressen i Wyden 1880 ekskluderet af partiet. I 1882 drog han til New York, hvor han døde i Marts 1806.

5. *Social-demokratiets karakter.*

Social-demokratiet føler sig som barn af borgerskabet: Bourgeoisiet. Baade i Tyskland, Frankrige og England er

Bourgeoisiet staaet frem gennem revolutionære kampe. Gennem disse har de i England grundlagt et monarki, hvori kongen ikke er synderlig mere end gallionsfiguren paa skibet, – i Frankrig har det grundlagt den demokratiske republik. I Tyskland har borgerskabet løst mindst af de for det særlig liggende opgaver. Social-demokratiet betragter det derfor som sin specielle opgave: at gennemføre de borgerlige frihedskrav, som borgerskabet ikke har faaet gennemført: at indføre de konstitutionelle, snarest muligt de republikanske tilstande. Ved denne sin virksomhed er partiet kommet i den skarpeste modsætning til fyrstemagten, ganske særlig til keiseren, der staar med større magtfylde end nogen tysk keiser nogensinde tidligere har havt.

Det nye tyske rige maa nødvendig i selve fredens interesse have en stærk hær. Social-demokratiet betragter kun hæren som et redskab i fyrstemagtens haand og tilstræber indførelsen af et folkeværn. Saaledes kommer partiet i samme modsætning til hæren som til keiseren.

I aandelig henseende bæres social-demokratiet af den historiske materialisme, der er udtryk for den krasseste fornægtelse af al religion, som overhovedet kan fremføres. Modsætningen til presteskab og religion bliver derfor ligesaa skarp som til keiser og hær.

I økonomisk henseende lever Social-demokratiet paa en theori om, at udviklingen med sterk fart vil opløse det borgerlige samfund i to store hovedklasser: en faatallig besiddende og en talrig fuldstændig besiddelsesløs klasse. I henhold hertil har det i lang tid betragtet det som hovedsagen at organisere de besiddelsesløse og holde sig rede til i spidsen for disse at overtage ledelsen af samfundets offentlige anliggender.

Nu har det imidlertid vist sig, at trods alle tendenser til stordrift er der endnu saamange mindre bedrifter for haanden, at det har lange udsigter med, at arbeiderne blot i kraft af deres overtal skal komme til at beherske forholdene. Resultaterne af erhvervsstatistiken for 1906 foreligger endnu ikke. Vi maa derfor holde os til resultaterne for 1895. Efter disse var befolkningen med hensyn til besiddende og besiddelsesløse delt som følger:

	Selvstændige	Funktionærer Arbeidere
I landbruget	2,568,725	5,723.967
- industrien	2,061,764	6,219,456
handels- og færdselsvæsen	843,557	1,494,954
	5,474,046	13,338,377

Det fremgaar af disse tal, at arbeiderne er de fleste. Men dels staar landarbeiderne endnu saa langt tilbage, at man end ikke har faaet begynde at organisere dem, — al organisation er landarbeiderne forbudt. — dels kommer hertil 2—3 millioner embedsmænd og andre i aandelig virksomhed, hvis magt og indflydelse overveiende kastes i vægtskaalen til fordel for de besiddende. Det er saaledes fuldstændig klart, at blot i kraft af den økonomiske udvikling føres de besiddelsesløse ikke til seir. Seirende bliver kun den magt, hvis ideer trænger ind og vinder ogsaa de besiddende.

Ikke desto mindre fortsætter social-demokratiet i ret vid udstrækning sine revolutionære fraser, som det har arvet fra revolutionstiden i 1848.

Med rette er det sagt, at det kommunistiske manifest spiller samme rolle i social-demokratiet som den apostoliske troesbekjendelse i kirken. Manifestet slutter sin henvendelse til arbeiderne med følgende kraftytringer:

«Kommunisterne foragter at holde deres anskuelser hemmelige. De erklærer aabent, at deres formaal kun vil kunne naaes gennem en voldsom omstyrtning af den nuværende samfundsorden. Lad de herskende klasser skjælve for en kommunistisk revolution Proletarerne har intet andet at tabe end deres lænker. Men de har en verden at vinde. Proletarer i alle lande, forener eder!»

Endnu i slutningen af tredserne erklærede *Wilhelm Liebknecht* i et foredrag, der fremdeles udgives i nye oplag: «Overfor de herskende klasser er socialismen ikke mere et theoretisk spørgsmaal, men simpelt hen et magtspørgsmaal, der ikke løses i nogen rigsdag, men kun paa gaden, paa slagmarken som ethvert andet magtspørgsmaal.»

Gjennem disse og mange lignende udtalelser gjorde social-demokratiet det sociale spørgsmaal til et rent magtspørgsmaal. Det var derfor kun ganske naturligt, at Fyrst *Bismarck* som

rigets kansler tog partiet paa ordet og gjorde gældende: lad os saa prøve, hvem der er de sterkeste!

Prøven herpaa blev gjort under undtagelsesloven i aarene 1878 til 1890, men kampen kom ikke til nogen endelig afgjørelse. Havde man ventet, det lod sig gøre at udrydde social-demokratiet, blev man slemt skuffede. Partiets rødder i de forhaandenværende økonomiske forhold var meget for sterke til, at der var mulighed for noget saadant. Under kampen tog partiet endog til i vækst og styrke. I 1878 valgtes der af 437,000 vælgere 9 social-demokratiske repræsentanter ind i den tyske rigsdag. Trods al forfølgelse og undertrykkelse voxede antallet af vælgere i 1890 til 1,427,300, antallet af rigsdagsmænd til 35.

Paa den anden side var det endnu mere haabløst at vente, at social-demokratiet i nogen overskuelig tid skulde kunne omstyrte den bestaaende regering. Man valgte da fra begge sider kompromisset: overenskomsten. I løbet af 1890 tilrettelægges de nye forhold. Den 25de januar forkastes forslaget om undtagelseslovens fornyelse. Den 4de februar udsteder keiser Wilhelm II sine sociale budskaber. Den 1ste juni og 6te juli indleder v. Vollmar ved 2 foredrag social-demokratiets reformvirksomhed. I løbet af sommeren stiftes baade den evangelisk-sociale kongres og den katolske folkeforening. Den 1ste oktober ophørte undtagelsesloven at existere.

Adskilligt tydede paa, at det skulde lykkes at fremkalde et omslag baade fra oven og neden. Social-demokraterne optog det praktiske arbeide for at fremme baade den faglige og den kooperative organisation.

Partiet erfarede tillige, hvor svagt det stod i politisk henseende. I Sachsen havde det af landdagens 80 mandater opnaaet 15. Dette fandt de besiddende kredse dels alt var for mange, dels frygtede de for, at partiet efter denne begyndelse skulde blive istand til at blive for mandsterke I 1897 gennemførtes derfor en valgretsreform, der indtil videre umuliggjorde valg af social-demokrater. Partiet kunde end ikke bevare den opnaaede position, men maatte lade sig sine tilkæmpede mandater berøve.

Omtrent samtidig gjorde regeringen forsøg paa i rigsdagen at faa vedtaget en væsentlig indskrænkning i forenings-

friheden. Da forslaget blev forkastet der, lod regeringen det forelægge i den preussiske landdag. Med et flertal af kun 4 stemmer blev det her forkastet af centrum og de liberale. Partiet havde hidtil fuldstændig ignoreret valgene i Preussen. Nu lærte det at indse faren derved. Partiet maatte foretage en fuldstændig *kovending* og indrette sig paa at støtte liberale fremskridtsmænd i landdagen

Under dette havde Fr Naumann fra 1895 indledet en ny national-social bevægelse, hvis formaal skulde være at forberede et samarbeide mellem et *socialt keiserdømme* og en *national arbeiderbevægelse*. En stund tydede det virkelig paa, at forsøget skulde lykkes. Der gik som en varm strøm af social begeistring igennem store dele af de akademiske kredse i Tyskland. Spredte træk tydede ogsaa paa, at de nye synsmaader blev paaagtede indenfor social-demokratiet. I 1899 udgav *Eduard Bernstein* sin opsigtsvækkende bog om socialismens forudsætninger. Han levede den gang i England og var bleven sterkt paavirket af englændernes solide praxis. Ved paa afstand at følge den social-demokratiske bevægelse paa fastlandet, var han kommen til den opfattelse, at partiet alt var undergaaet en forvandling i praktisk retning. Han forsøgte derfor gennem nævnte bog at bidrage til, at den forandrede praxis kunde finde et nyt udtryk i den theoretiske begrundelse, i den daglige agitation.

Men hans bog kom til at virke ganske anderledes, end han havde ventet. Ude i de store masser, der i en hel menneskealder var bleven opflaskede ved revolutionsfraserne, reiste der sig et ramaskrig imod, hvad der blev kaldt *revisionismen*, d. v. s. den reviderede socialisme! Paa kongres efter kongres blev revisionisterne slaaet ned. Skønt der i virkeligheden stadig blev lagt mere vægt paa det praktiske social-politiske reformarbeide, lykkedes det ikke revisionismen at komme til gjennembrud i den offentlige forhandling. Rigsdagsvalget i 1903 gjorde sit til at hindre dette. De social-demokratiske stemmer blev ved dette valg bragt op til noget over 3 mill., antallet af mandater til 81. Efter stemmeantal var social-demokratiet Tysklands sterkeste parti. Denne valgseier gjorde partiet ør i hovedet. Man resonnerede som saa: Det gaar jo fortrinligt, — hvorfor saa gore forandring i fremgangsmaaden!

Tilsyneladende kunde disse spørgsmaal reises med rette. Men partiet skulde dog komme til at erfare, at det ogsaa i politisk henseende er skæbnesvangert at gaa omkring med tømmermænd i hovedet.

Ved rigsdagsvalget i 1907 kom den sure svie. Ved omvalg havde partiet sat 3 kredse overstyr. Nu rammedes det af et nederlag, der bragte antallet af vundne mandater ned til 43. Paa en gang tabte partiet 38 sæder i rigsparlamentet. Skønt partiets vælgerantal samtidig steg fra 3010,8 til 3258,9 Mill., var det dog et saa uventet resultat, at man fra alle sider forbausedes derover

Hvad var det nu for kræfter, der hidførte dette omslag? Mange samvirkende kræfter har her grebet ind Her skal nu gores rede for en enkelt strømning, der sikkert ikke har været den mindst virksomme: den nye kristelig-sociale arbeiderbevægelse.

6. *Den kristelig-sociale bevægelse.*

a. Den katolske linje.

Den kristelig sociale bevægelse i Tyskland er udsprungen fra to hovedkilder: en *katolsk* og en *protestantisk*.

Det katolske indskud stammer oprindeligt fra den store *biskop v. Ketteler*, der allerede i 1848 i domkirken i Mainz holdt sine opsigtsvækkende sociale prædikener, hvori han bl. a. forkyndte: «Den berygtede sætning: Eiendom er tyveri, indeholder ikke blot en stor løgn, men ogsaa en frygtelig sandhed, der ikke afkræftes ved spot og haan. Saalænge den blot har en del sandhed i sig, formaar den at kaste en verden over ende.»

Ketteler bekæmpede den paa den rene materalisme hvilende liberalisme med dens efter hans mening ugudelige lære om overbefolkningen som grund til fattigdommen.

Samtidig med Ketteler optraadte *Adolf Kölping*, der i egenskab af skomager personlig i den grad fandt livet mellem haandverkerne uudholdeligt, at han mente, han vilde være gaaet til grunde som menneske, hvis han skulde have fortsat som haandverker. Det lykkedes ham imidlertid at blive prest. I denne egenskab grundede han allerede 1849 den første af de svendeforeninger, hvis organisation og virksomhed endnu

beundres som uovertruffen. Disse svendeforeninger har nu et medlemsantal af ca. 75,000.

I 1848 holdt katolikerne i Tyskland deres første generalforsamling, den saakaldte *katolikendag,* der siden er bleven fortsat hvert aar. Til de faste emner paa disse aarsmøders dagsorden har det sociale spørgsmaal i en eller anden form bestandig hørt og hører fremdeles.

I juni maaned 1868 stiftedes i *Crefeld* den første kristelig-sociale forening, der ved et senere møde i september s. a. nedsatte et vedvarende (permanent) udvalg med det hverv i alle dele af riget at stifte kristelig-sociale foreninger, der skulde virke for at hoine arbeiderklassen baade moralsk og socialt. I 1871 fremlagde domkapitolaren dr. *Moufang,* senere rigsdagsmand, paa et vælgermøde, paa grundlag af biskop *Kettelers* grundbetragtning, et helt nyt social-politisk program, der bl. a. har interesse derved, at det blev hovedkilden til biskop Martensens: kristendom og socialisme

Biskop *Ketteler* blev medlem af den preussiske rigsdag, der blev indkaldt efter keiserdømmets oprettelse i 1871. I spidsen for 61 katolske rigsdagsmedlemmer dannede han det politiske parti: *centrum*, der nu med 2,183,781 vælgere sidder med 108 repræsentanter i rigsdagen, der i alt har 397 medlemmer.

I 1877 fremsatte centrum — før noget andet parti — forslag til arbeiderbeskyttelse, regulering af forholdet mellem mestre og svende, indskrænkning af søndags- og kvindearbeide, forbud mod arbeide af børn under 14 aar, indførelsen af voldgiftsdomstole under medvirkning af arbeidernes frit valgte repræsentanter.

Men saalænge *Bismarck* stod for styret, var der kun lidet at opnaa i den retning. Han var en principiel modstander af hele den sociale lovgivning, der indbefatter arbeiderbeskyttelsen. Et første og mindre afdrag paa *centrums* krav blev ydet ved fabrikloven af 1878, der bl. a. indførte fabrikinspektører.

Men endnu efter denne reform var tilstanden den, at ca. 30 pct. af arbeiderne og 40 pct. af haandværkerne maatte arbeide paa søn- og helligdage. Ikke desto mindre fandt storindustriens repræsentanter, at lovmæssig indskrænkning i denne arbeidstid vilde ødelægge industrien. Og i denne betragtning

gav *Bismarck* dem medhold. Først efter dennes fald lykkedes under ledelse af handelsminister *v. Berlepsch* at gennemføre den udvidede fabriklov af 1892, hvorved der blev sat forbud mod arbeide af børn under 13 aar, foreskrevet en normalarbeidsdag paa 10 timer for unge mennesker, paa 11 timer for arbeidende kvinder og paabudt en række indskrænkninger i arbeidet paa søn- og helligdage.

Men ogsaa dette var kun afbetaling paa videregaaende krav. Allerede i 1871 havde biskop *Ketteler* krævet en almindelig normalarbeidsdag paa 10 timer, undtagelsesvis paa 11 timer.

I 1890 stiftedes, som før nævnt, Der Volksverein für das *katolische Deutschland*. Dens program var: «bekæmpelse af vildfarelserne paa det sociale omraade, forsvar for samfundets kristelige ordning.» Paa dette grundlag vilde den arbeide for udbredelse af social oplysning gennem tale og skrift. Sjælen i denne forening er nu rigsdagsmanden, dr. professor *Hitze*, en af Tysklands mest indflydelsesrige politikere og mest fremragende nationaløkonomer. Ved udgangen af juni maaned 1907 havde foreningen 565,700 medlemmer. I dens kontorer i dens egen pragtfulde bygning i München—Gladbach arbeidede daglig 45 personer, hvoraf 13 akademisk uddannede personer. I den forløbne tid er der gennem foreningen udbredt 94 mill. flyveblade og foranstaltet talrige møder og sociale kursus. I forbindelse med hovedkontoret arbeider spredt i forskjellige egne 92 mindre bureauer og arbeidersekretariater, der hver især har en eller flere personer i sin tjeneste.

Unægtelig en imponerende virksomhed!

(Forts.)

HINSIDES GRÆNSEN.

Man mærker den saa lidt paa jernbanen, den skarpe linje, der er blevet skaaret gennem vort folkelegeme mellem Nørre- og Sønderjylland: telegraftraadene er trukne paa den vestre side nord, paa den østre side syd for grænsen; det er det lidet fremtrædende kendetegn. Togskiftet foregaar i Vamdrup, toldeftersynet i Vojens, begge stationer et godt stykke fra selve grænselinjen. Men personalet ser anderledes ud, ikke blot i uniformen, men ogsaa i personen; det er den preussiske underofficerstype, vi nu faar at se, skulderbred og stram, vel kendt med orden og disciplin, men for hvem ord som «aand» og «frihed» ikke er stort andet, end hvad jeg engang hørte en stokmilitær kalde «noget forbandet civilt sludder». Vi træffer den igen, synes vi, denne type, ikke meget ændret, stillet op i hver by og hængt op i hver ventesal, selve keiser Wilhelm den 1ste: i grunden vist en ganske brav mand inden for sin begrænsning, som egenlig ikke vilde gøre noget ondt, hvis han ikke var blevet ledet af en stærkere, langt mere brutal personlighed. Tyskland: Luthers og Melanchthons, Göthes og Schillers land, nu Wilhelm den 1stes og Bismarcks land!

Det er dette Tyskland, der har flyttet sit grænseskel ind i den nordiske sprogstamme og nu med den preussiske korporalstok vil gøre det røvede stykke til ét med sig selv. Vi, som ikke lever her til daglig, vi tænker ikke let paa, vi forstaar ikke tilfulde, hvad det vil sige. Vi hører om undertrykkelse og uretfærdighed, om udvisninger og straffedomme over dem, der ikke godvilligt finder sig i fortyskningen. Men det rykker os dog først ret ind paa livet, naar vi selv hører og ser det hinsides grænsen.

I Haderslev skulde man indtil for faa aar siden lede efter et tysk skilt. Ja, thi baade omegnens og byens egenlige befolkning er lige saa lidet tysk som Kjøbenhavns eller

Kristianias. Nu har den overtalrige embeds- og bestillingsstand faaet enkelte handlende til at tilbyde deres varer i begge sprog. Men alle offentlige bekendtgørelser sker *kun* paa tysk, alle opslag, alle navne paa gadehjørnerne er tyske. I Finland læste man selv i Bobrikows tid saadanne navne paa tre sprog, finsk, svensk og russisk; det var lidt meget, men man kunde jo springe over, hvad man ikke havde brug for. Preussen er heri mere barbarisk end Rusland.

Min vært har fire børn, hvoraf det ældste har gaaet i folkeskolen siden foraaret. Da Moderen bragte sin lille pige derhen, talte hun dansk til lærerinden; men denne maatte høfligt beklage, at hun ikke forstod dansk, hun kunde kun tysk. Og barnet kunde kun dansk — det maa blive en underlig undervisning! Men det nytter ikke at ville søge en anden skole; undervisningen er tysk, og kun tysk, i dem alle over hele Sønderjylland. Og man kan ikke tage privat lærerinde; om hun er aldrig saa duelig, bliver hun vist ud. Ja, man faar ikke engang lov til selv at undervise sine egne børn, medmindre man selv er eksamineret lærer, og saa endda næppe nok. — Der er saa ofte blevet henvist til, at det danske sprog formentlig blev draget for stærkt frem i tiden mellem 1851 og 1864. I enkeltheder kan der naturligvis være fejlet, men i hovedsagen var delingen saa retfærdig som mulig i de tre sprogomraader: det danske, det tyske og det blandede. Men Preussen kender i denne sag ikke til hensyn eller blot et skin af retfærdighed: Skolesprog og retssprog ein-zwei-drei tysk over det hele. Kun naar nogen for retten erklærer ikke at forstaa tysk, faar han en tolk; men hvad bliver det vel mangen gang for en fortolkning, tilmed overfor en dommer, der maaske har mere interesse for fortyskningen end for at skaffe en mand ret, der kun kan dansk? I den danske tid blev selvfølgelig ingen embedsmand ansat i de blandede distrikter, som ikke var begge sprog fuldkommen mægtig. Nu er det nok snarere en dyd for en lærer eller dommer, at han ikke kan dansk. Folk *skal tvinges* til at lære tysk — med korporalstokken.

Den ældste pige er i modsætning til min værts andre børn spinkel og bleg. Det hænger vist sammen med de omstændigheder, under hvilke hun saa lyset. Men det var ikke

i den anledning, jeg fik disse at vide; det kom saa jevnt og stilfærdigt, ad helt anden vej. Vi talte om klokkeklang, og han mente, at ingen kirkeklokker kunde lyde dejligere end dem paa domkirken i byen Slesvig; deres klang havde han rigtig kunnet nyde til opbyggelse og trøst. Saa—aa . . . hvorfor havde han været dernede? Jo, fængslet ligger umiddelbart ved domkirken. Fængslet? Jo, der havde han siddet som fange et halvt aar. Først engang fjorten dage, som til ovelse, senere fulde seks maaneder. Hvorfor da? Som redaktør af et dansk blad, for nogle udtryk, som kunde henføres under den ene eller den anden paragraf i straffelovens politiske del — og den synes at have mange paragrafer!

Der sad han sammen med tyve og mordere, hver i sin celle; men de mødtes i spaseregaarden. Og de andre forundrede sig over ham og endnu en politisk domfældt, første klasses fanger, hvem der ogsaa fra fængslets side blev vist en vis agtelse, saa at de kunde tage deres egne klæder, sager og bøger med derind, og at de fik lov til at sysselsætte sig, som de vilde. Der i den danske straffefanges celle blev saa samlet meget godt sammen, i hovedet og paa papiret, til senere brug — dog ikke nærmest politisk. Og daglig, grundig gennemført gymnastik, naturligvis stuegymnastik uden apparater, saavel som faste spasereture i gaarden delte tiden, saa den sjælden blev lang, og holdt helbreden vedlige. Alligevel: hjemmet, hustruen — snart første gang moder! Saa fik han lov til at være hos hende, fjorten dage før og fjorten dage efter begivenheden, imod at lægge de fire uger til paa slutningen.

Man hører ingen følelse af had eller bitterhed i beretningen. Fangen har set *mennesket* ogsaa i sin vogter — om ikke andet i det lune blik til et lille barnefotografi, der tilsidst meget ureglementeret stod i fængselscellen. I det hele er der, saa vidt man ved et besøg kan mærke, ikke meget af den dirrende harme saa lidt som af den ængstelige kryben selv ovenfor en Köllers drillepolitik. Der er en sejg dansk humor i den nordslesvigske befolkning: »Det er en bygn, den driver over; den er ikke saa slem, naar man først er ude i den, som man inde havde forestillet sig; og selv om man maa belave sig paa, at den varer noget længere, saa kommer man nok igennem den endda!»

Men en kamp er her, og den føles som værd at kæmpe; thi den gælder de dyrebareste interesser. Øst for byen, med udsigt over fjord og bakker ligger den lave bygning, hvor Lembcke, da konrektor ved latinskolen, netop med dette landskab for øje, digtede sangen:

Du skønne land med sø og marker fagre,
med grønne skove og med gyldne agre, —

rimeligvis ogsaa den anden, endnu mere kendte og, til en af vore mest indsmigrende folkevisemelodier, hyppigst[1]) sungne nationalsang:

Vort modersmaal er dejligt, det har saa mild en klang,
hvormed skal jeg ligne og prise det i sang?
en højbaaren jomfru, en ædel kongebrud,
og hun er saa ung og saa yndig ser hun ud!

Hvilke aandens og hjertets værdier ligger der ikke i *modersmaalet!* Hvor apostlene drog ud blandt fremmede folk, maatte de tage mindst to ord med af Herrens eget modersmaal: det idelig brugte, personligt karakteriserende «amen» (sandelig) og det inderligste, gudsforholdet udtrykkende «abba» (Fader). Ved dem taler han endnu hjertesproget med os. Men i vore egne modersmaal har vi det bedste gemme for vore aandelige skatte og det sikreste værn mod unatur og usandhed. De af os, som nogenlunde behersker et fremmed sprog, har vel erfaret, hvordan man der skal passe paa for ikke at sige noget, man dog kun halvvejs føler og mener; og det allerbedste faar man aldrig sagt i det fremmede maal. Derfor var det jo ogsaa, at Luther slog det store slag for modersmaalets ret i kirke som i hjem. Lidet kunde han ane, at det sprog, som han var med til at frigøre og danne, skulde blive brugt som en tvangstrøje for folk af anden nationalitet! Og for den jævne, enfoldige mand, hvis sag han saa ofte talte, for barnet, som han satte saa højt, og til hvem han skrev sin bedste bog, hvilken forvirring og forkludring bliver det ikke.

[1]) ɔ: Nord for grænsen; i Slesvig er saadanne sange naturligvis forbudne.

naar oplæringen og opdragelsen skal foregaa paa forskellige sprog; de lærer hverken det ene eller det andet ordentligt.

Jeg hørte forleden en lærd tysker sige, hvad jeg ogsaa ofte selv har følt, at det tyske sprog egenlig ikke er tyskernes modersmaal, i samme forstand som f. eks. det danske sprog er de danskes; *det* er derimod det nedertyske plat, det svabiske folkemaal, schwizerdütsch eller hvad de forskellige dialekter hedder, der ligger meget længere fra hverandre end det danske, det norske og det svenske indbyrdes. Det er et stort offer, de tyske folk har maattet bringe for at vinde det fælles skriftsprog, der efter hin doktors mening snarest er et tysk, saaledes som slaviske folk har lært og talt det; men de rigtige hjertetoner kommer langt anderledes frem, naar de bevæger sig i deres hjemlige dialekter; da er de ellers ofte højttravende eller tørre tyskere næsten ikke til at kende igen i naturlighed og hjertelighed. Bare de maatte forstaa, at de saadelig ikke gør andre folk lykkelige, som de stundom synes at mene, ved at lægge dem ind under den samme unaturlige tvang.

Men vist er det, at skulde det lykkes Preusserne at fortrænge det danske sprog fra Slesvig, saa vil der idetmindste for lange tider gaa værdier tabt, som kunde betyde noget for kulturen, ogsaa udenfor Norden. Brorson, Martensen, Bissen, Matthison-Hansen, A. D. Jørgensen er kun nogle enkelte eksempler paa sønderjyder, der har givet virkelige bidrag til nordisk kulturliv.

Men kampen for modersmaalet føres ogsaa med mod og lyst og kraft trods mange slags vanskeligheder. Hvor megen pris der end maa sættes paa Pragerfredens § 5 med dens af Preussens konge i den treenige Guds navn underskrevne løfte om at give Danmark de distrikter af Nordslesvig tilbage, som selv ønsker at komme dertil, maa det dog vist nu siges, at den og hele usikkerheden i stillingen de første aar efter adskillelsen gav anledning til meget, der siden efter kan ses at have været uklogt: optanterne, der blev i Slesvig, men uden borgerret, embedsmændene, især kirkens, der lod sig fortrænge, fordi de ikke vilde aflægge ed til den nye landsherre, og navnlig udvandringen. Næsten en tredjedel af Nordslesvigs befolkning er udvandret siden 1864, og da det overvejende

er mænd og kvinder i ungdoms- og manddomsalderen, kan man regne, at de nu godt halvandet hundredetusinder danske indbyggere uden denne voldsomme aareladning vilde have været omtrent tre. Hvilken sum af kraft, af kapital — man regner et halvt hundrede millioner —, af dygtighed og foretagsomhed er der ikke derved blevet ført, dels over havet til Amerika, men især over grænsen til moderlandet. Deri ligger vel nok en af aarsagerne til, at den sydligste del af Nørrejylland i saa mange henseender har været foregangsland for hele Danmark og Norden i den sidste menneskealder, med sine højskoler, sit fremskredne jordbrug og sine andelsforetagender. Men en hel del af det samme er vel ogsaa derved blevet berøvet Nordslesvig. Derfor staar købstæderne i stampe, og mangen egn har ved befolknings-erstatning sydfra mistet adskilligt af sit danske præg. Men nu har man indset fejlen: optanterne søger atter borgerret i alt fald for deres børn, og udvandringen er trængt tilbage til normale forhold. Her er brug for at holde sammen paa alle kræfter.

De foreninger, gennem hvilke kampen i det væsentlige føres, er en vælgerforening, som navnlig i de sidste aar har samlet en forholdsvis stor del af vælgerne, en læseforening, der har oprettet danske bogsamlinger i hvert eneste sogn, og en sprogforening, der hjælper ungdommen til at besøge efterskoler, højskoler og andre undervisningsanstalter nord for grænsen. Det er jo saa vigtigt, at de unge lærer deres modersmaal at kende ogsaa som bog- og kultursprog, saa at de kan læse og skrive det ret, og det er mindst lige saa vigtigt, at de faar direkte del i den nordiske kultur, som har de dybeste rødder tilfælles med deres eget inderste hjerteliv.

Hertil hører da fremfor alt ogsaa det religiøse liv. Det nye herredømme har ikke turdet lukke det danske sprog ud af kirkerne paa een gang; det sker først lidt efter lidt. Ellers vilde befolkningen jo straks have søgt andre veje til at tilfredsstille sin religiøse trang. Den sønderjydske befolkning var ganske vist ikke glad ved at miste sine danske præster og faa andre istedet, der brød paa dens maal og var sat ud paa at berøve den det. Alligevel er befolkningen saa konservativ, at den nødig vilde slippe sin kirke. Dens kærne

er et storbonde-aristokrati. Herregaarde findes næsten ikke i den del af Slesvig, der i delingens tid tilhørte den danske konge; han fik dem opløste og udstykkede. «Proprietærer» som i kongeriget anerkendes ikke; «bonde» og «gaardmand» er endnu hædersnavne, og de landboreformer, kongeriget fik omkring 1800, var af langt ældre datum i Sønderjylland. Saaledes kunde man vel her mere holde paa det gamle. Det vakte derfor de fleste steder snarest forargelse, da der i enkelte grundtvigske kredse begyndte en frimenighedsdannelse med prester uden den gamle theologiske uddannelse og ordination.

Frimenighedskirken i Haderslev er en tiltalende bygning; den er kun lille imod den prægtige gamle sognekirke, hvis nylig foretagne restauration dog kunde være gjort med noget mere pietet — forekommer det mig. Den lille kirke er i én støbning, med én tanke, udtrykt i alterbilledet, den indbydende» Kristus: «Kommer hid til mig alle — — —», som indskriften lyder. Hvor maa det dog saa ikke have været forfærdeligt hin indvielsesdag, da istedetfor presten en gendarm med pikkelhue paa hovedet, sabel ved siden, revolver i beltet traadte frem foran alterbilledet og paa tysk erklærede forbud mod brugen — forsamlingen hævet! To-tre aar varede processen mod dette forbud, til omsider den øverste ret i Berlin fandt, at det dog var for grov en retskrænkelse, og hævede det. Saa blev kirken taget i brug ganske stilfærdigt, og siden samles der søndag efter søndag en voksende menighed, først om en dansk-amerikansk prest, hvis fromme sind jeg lærte at kende, medens han var langvarig og uhelbredelig syg paa diakonissestiftelsens hospital, saa med en tidligere elev fra præsteseminariet i Kropp. Jeg undres selv over, hvor lidt jeg hos presten savner kjolen og kraven, naar der er den «ærbarhed», apostelen taler om i 1 Tim. 3, den sande værdighed, som alvoren giver. De enkle former, den livlige salmesang — bl. a. «Hil dig, Frelser og Forsoner» med alle 11 vers — det korte, men klare vidnesbyrd kunde ikke andet end bringe opbyggelse. Og man synes at mærke paa de tilstedeværende, at det er deres «egen» kirke.

Der er nu fire saadanne kirker og frimenigheder i Nordslesvig — foruden i Haderslev i Bovlund, Aabenraa og

Sundeved —, men der kan blive mange flere, især hvis trykket atter skulde vokse, eller fortyskningsbestræbelserne gøre nye anstrengelser paa kirkens omraade. Den indremissionsbevægelse, som med væsentlig paavirkning og tilslutning fra moderlandet er kommet herind, har efter sit kongerigske forbillede søgt at holde sig saa nær til folkekirken, her altsaa statskirken, som muligt, og stræbt at udelukke al «politik», saa at den endog har fraraadet at stemme ved rigsdags- og landdagsvalgene. Heri er der nu ved at foregaa en forandring, svarende til, hvad der ogsaa er sket i kongeriget i de senere aar. Man indser, at kristne mennesker ogsaa har deres borgerlige pligter, som ikke bør forsommes, og at de store religiøse interesser paa mange maader er bundne sammen med kravene om statsborgerlig frihed og ret. Her er derfor ogsaa i denne henseende sket en nærmere sammenslutning af befolkningens alvorligste elementer. Og det er jo i det hele det skønne ved en slig kamptid, at den dæmper modsætninger og forener det forskellige i fælles stræben efter samme formaal.

Derfor er det ogsaa fuldt værd for os andre baade paa stedet at se og i frastand at følge, hvad der sker i Sønderjylland. Det er et stykke af hele Nordens historie, der gaar for sig.

N. Dalhoff.

ESPERANTO.

Af cand. mag. *H. Bonnevie.*

Navnet *Esperanto* (den haabende), fra først af maskenavn for bygmesteren selv, den russisk-polske læge Lazaro Ludoviko Zamenhof i Warschau (f. i Bjelostok 1859), blev af begeistrede disciple temmelig snart overført paa hans betydningsfulde sprogverk, den vidunderlige bygning han har reist paa grundlag af latin og nyere europæiske kultursprog, især fransk og tysk.

«Nonum(que) prematur in annum» siger Horats (Ars poetica, v. 388), og dr. Zamenhof har tydeligvis fulgt dette gamle husraad; thi allerede 1878 — som student — havde han istandbragt det udkast til et letvindt, grammatisk og lexikalt fordringsfrit *verdenssprog,* hvortil de idelige rivninger mellem russere og polakker i grænseegnene blev ham den nærmeste praktiske foranledning, idet han troede at se sproglige misforstaaelser som den egentlige aarsag til mange saadanne odiøse sammenstød; men først 1887 fremlagde han sit verk for almenheden, under det generelle navn: lingvo internacia[1]), af «doktoro Esperanto». En tid bagefter var han endog sterkt betænkt paa at tilbagekalde bogen, da Volapük dengang havde vundet stor tilslutning og han ikke ønskede at konkurrere det ned; men saa meget bedre blev det bare ved tanken, som Volapük jo længst er paa velfortjent retour og nu vistnok tør ansees for at være afgaaet ved døden.

Dr. Zamenhofs verdenssprog synes derimod i disse 20 aar at have godtgjort en lovende levedygtighed og evne til at seile klar af de skjær hvorpaa Volapük strandede. Og ligesom Esperanto allerede har indbragt sin ophavsmand æreslegionens kors, saaledes er der for tiden bestræbelser oppe for tillige at faa tilkjendt ham Nobels fredspris, — i god sam-

[1]) n ikke som ng, c som ts; hovedtone paa næstsidste stavelse.

menhæng bl. a. dermed, at ogsaa et af fredssagens tidsskrifter udkommer paa Esperanto.

Med Esperanto er det aldeles ikke meningen at fortrænge modersmaalet, men saa er dette neutrale kunstsprog ogsaa konstrueret ud fra det grundsyn, at enhver bør kunne to sprog: et for lokaltrafik og et for samtrafik, til betimelig forenkling af det hidtidige stræv med at tilegne sig baade det ene og det andet fremmede sprog, især for dem som — uden særlig sprogsans — ikke sigter høiere og dybere end til at personer af forskjellig nationalitet (ihvertfald med forskjelligt modersmaal) kan gjøre sig til husbehov forstaaelige for hinanden. Nei, vil man sige, det kan jo godt være nok med det ene fremmede sprog: enten fransk eller engelsk eller tysk eller russisk. Ja, men hvilket af disse — eller andre — allerede existerende kultursprog kan eventuelt paaregne at blive godkjendt som menneskehedens sproglige generalnævner? Det var ingen sag i de gode gamle dage vi kalder guldalderen, da latin havde hegemoniet ubestridt; men desværre har den jo nu mere og mere maattet rømme valen, og det ikke blot i fremskridtslandet Norge. Ganske vist har som dens arvtager nyere kultursprog længe raadet grunden i hver sin af aandslivets regioner: fransk som generalsproget for exakt videnskab (naturfag, mathematik, statistik o. l.), engelsk for missionen og overhovedet for nutidens mægtige religiøse verdensbevægelse, tysk for den mere abstrakte saakaldte aandsvidenskab. Men saadan «rigets deling» smager jo snarere af tilbageskridt, og det virkelige fremskridt, international anerkjendelse af det definitive nye «rigsmaal», har vi fremdeles tilgode. Og saadan anerkjendelse kan vanskeligen blive noget sprog tildel der allerede har sit hævdede særpræg som en enkelt nations eller folkestammes modersmaal, allermindst maaske noget af ovennævnte fire sprog; thi mellem de respektive nationer er der som bekjendt altfor meget i veien af rivaliserende konkurrence og storpolitisk iversyge til at den ene kunde roligen lade den anden tage monopol paa sprogherredømmet over verden; og hvad specielt russisk angaar, udmerker dette sprog sig — efter hvad de siger som kjender det — ved en for et universalsprog aldeles utilladelig vanskelighed, hvortil yderligere kommer det mere odiøse argument,

at det nuomstunder neppe er rart bevendt med den almeneuropæiske sympathi for Rusland.

Det eventuelle universalsprog eller verdensprog maa derfor være, som dr. Zamenhof udtrykker det, «*nenies propraĵo* [1]) (ingens eiendom), altsaa ikke et natursprog tilblevet ad udviklingens almindelige vei, da ethvert saadant allerede tilhører en bestemt nation, men netop et «lavet» sprog, et *kunstsprog*, konstrueret nyt paa saavidt gammelkjendt grundlag, at det ikke ved et absolut fremmed præg skal skræmme de nærmest interesserede, foreløbig toneangivende nationer. Som «ingens eiendom» vil det selvsagt være fra første stund *neutralt*, d. v. s. hævet over al international rivalisme, og følgeligen velskikket til at være med om at virkeliggjøre verdensbroderskabets tids- og evighedsmæssige, kort og godt grundkristelige idé, et medvirkende middel som derfor mangehaande kosmopolitiske idealister, saasom fredsvenner, tildels ogsaa socialister, goodtemplars (*bontemplanoj*), vegetarianere og — siden ifjor — Christian Endeavourbevægelsens ledende mænd, begyndelsesvis allerede har taget med i sin taktik.

Et saadant sprog er netop *Esperanto*, strengt logisk konstrueret og dog velklingende, med et lavmaal af grammatik: en lydlære væsentligst om udtalen af de 5 cirkumflekterede konsonanter (ĉ ĝ ĥ ĵ ŝ), hvormed alphabetet har maattet suppleres, en formlære om den bortseet fra pronomener og partikler — undtagelsesfrie betydning og brug af sprogets 4 ordklasser og 13 boiningsendelser (kasus-, tempus- og modusmerker), et orddannelsessystem særdeles elementært og dog elastisk i det uendelige til bedste for de til enhver tid ønskelige og nødvendige nydannelser, samt endelig de ganske faa ordstillingsregler og andre syntaktiske finesser som nøgtern tydelighed kræver. Dette sprogs forholdsvis lette tilegnelighed beror endvidere paa, at ordforraadet, mest laant sammen fra latin, tysk og fransk, enkeltvis ogsaa fra græsk, russisk, italiensk, spansk, engelsk m. fl., for en meget væsentlig del bestaar af de mange internationale fremmedord, som forlængst har en kjendt klang ogsaa for os nordboere.

Uforandret optagne fra det ene eller det andet af oven-

[1]) ĵ som zj.

nævnte sprog er i regelen kun de uboielige smaaord, partiklerne, medens de deklinable og konjugable ord alle er esperantisk uniformerede og stukne i geled, hvilket uvægerligen sker ogsaa med de nybyggere der efterhvert kommer ruslende. Saameget lettere kan man derfor selv danne sig det specielle ord man i øieblikket trænger; thi allerede hvad esperantosprogets nuværende ordbestand angaar, staar almindeligvis hver ordgruppe om et og samme hovedbegreb repræsenteret i ordbøgerne kun ved den fælles ordstamme, hvilken man saa efter grammatikens anvisning selv iforer den reglementerede uniform, d. v. s. ordklasseendelse, nemlig *o* for substantivet, *a* for adjektivet, *e* for adverbiet og *i* for verbet (præs. inf.) Exempelvis heder saaledes de danske og norske esperantisters fællesorgan *Helpa Lingvo*, hjelpesprog, medens *lingva helpo* vilde betyde sproghjelp.

Tydelige laan fra græsk er ord som *kaj* (og), *diafana* (gjennemsigtig), samt flertalsmerket -j og akkusativmerket -n. Ligefrem hyggeligt er det at gjenfinde adskillige latinske partikler i uforandret skikkelse, saasom *apud, de, dum, jam, ne, post, pro, sed, sub, tamen*, — sammen med nogle lempeligt esperantiserede latinere, f. ex. *antaŭ, aŭ* (lat. *aut*), *ekster, hodiaŭ, kvankam, nek*, næsten nok til at bilde sig ind, at det gamle afdøde sprog er blevet levende igjen! Ved ordet *jam* (allerede) er at merke, at det maa holdes vel ud fra det egte esperantiske *iam* (nogensinde, engang, *aliquando*), medens paa latin det ene og samme ord fra først af har været skrevet *iam*, men altid udtalt *jam* (undt. i sammensætningen *quoniam*). Ved orddannelsen paafalder os en og anden neppe strengt motiveret vokalovergang fra latin, idet f. ex. *credĭbilis* bliver *kredebla*, medens — paa en maade omvendt — *credendus* bliver *kredinda*, eller udtrykt i sin almindelighed: *-ābilis, -ēbilis, -ĭbilis* og *ibilis* bliver altsammen *-ebla*, medens *-andus* og *-endus* (*-indus* forekommer ikke) begge bliver *-inda*. Et noksaa hybrid (sprogblandet) indtryk gjør ord som *bedaŭrinda* (beklagelig) og *labortaŭga* (arbeidsdygtig); men der er nok af lignende art, saavist som det hybride element efter sagens natur netop er en hovedfaktor i sprogets internationale fællesforstaaelighed. Ogsaa rene germanismer er dette sprog, som tidligere nævnt, særdeles rigt paa; lad os bare nævne *nur, knabo*, hunkj. *knabino*

(*«knäbin»*). Ligesaa findes her naturligvis adskillige slavismer og romanismer; ja vi snubler endog over en og anden skandinavisme, saasom *benko, silko, flagstango.*

Da det i bedste fald endnu vil tage adskillig tid, inden Esperanto vinder verdensherredømmet i internationalt samkvem, vil tilegnelsen af dette sprog foreløbig have mest praktisk betydning for dem som ikke har synderlig sprogkundskab forud og maaske savner udvei til at lære endog bare et af de kultursprog som nu mest raader grunden; men paa den anden side falder tilegnelsen naturligvis lettere for dem som allerede kan et eller flere af kultursprogene og forsaavidt noget mindre tiltrænger endnu et meddelelsesmiddel.

For philologer og andre med levende sprogsans vil det ligge meget nær at anskue Esperantosproget som et interessant bygverk af architektonisk straalende skjønhed, om end ikke uden feil, virkelige eller formentlige misgreb som nok kan støde tilvant sprogsans ikke lidet. En viss monotoni vil allerede den egenhed volde, at hovedtonen i flerstavede ord *altid* ligger paa *næstsidste* stavelse, hvoraf videre følger, at spørsmaalet kort eller lang vokal ikke faar synderlig praktisk betydning; hertil kommer at al konsonantfordobling med streng konsekvents er undgaaet[1]). — i slaaende modsætning til navnligen det italienske sprogs ukritiske ødselhed med dobbeltkonsonanter. Og savnet af disse tre i andre sprog noksaa hyppigt anvendte distinktionsmidler mellem næsten ligelydende ord: forskjellig betoning (sml. tysk *dùmit* og *damìt*), kort eller lang vokal (sml. lat. *lĕgo* og *lēgo*) samt enkelt eller dobbelt konsonant (sml. fr. *poison* og *poisson*) maa sikkert have øvet adskillig indflydelse baade paa lydbetegnelse og paa ordvalg. Det sidste af de tre momenter, enkelt konsonant for dobbelt, har ogsaa i andre maader sit betænkelige: baade som en æsthetisk smagløshed og som et bedøvelsesmiddel for skarp sprogsans, naar nemlig herefter mangen en jammerfuld fremmedordsretskrivning, der paa vor egen grund støder os som uvidenheds- eller slurvefeil (kolega, konkurence, emisær; sml. omvendt: kollission, diskuttere; forfeilet paa

[1]) Af tydelighedshensyn sker dog en enkelt undtagelse, saasom *finno* (finlænder).

begge maader: tyrrani), paa esperantisk grund ligefrem er legaliseret som den rette. Saaledes kan det ikke negtes, at dette sprogs store letvindthed og praktiskhed stundom breder sig sterkt paa bekostning af etymologisk korrekthed og international tradition. Med alt dette forbliver det dog berettiget ønske og berettiget haab, at det om ikke altfor lang tid virkelig vil lykkes sprogdoktoren at naa det idealistisk uegennyttige humanitetsformaal han sigter paa med sit sindrige verk: at bryde ned et godt stykke af den aandelige skillevæg mellem folkene

I England er Esperanto allerede blevet handelsskole- og universitetsfag, og i mange andre lande, saasom Schweiz, Rusland, Frankrige, Sverige og Danmark, drives dets studium ligeledes med megen iver, medens fremskridtslandet Norge endnu ligger langt agterud og dets kjære hovedstad tydeligvis aller mest. Thi her — i Christiania — frister esperantismen for øieblikket trange kaar, baaret oppe af en liden kreds «troende», mest haandverks-, handels- og kontorfolk, nogle lærere og lærerinder samt studenter, altsaa økonomisk og socialt sett lutter smaafolk, der visseligen har den bedste vilje og overhovedet aandelig driftskapital nok til ikke at give tabt, men af anførte grund tillige staar rustet med god taalmodighed overfor det ønskemaal at vinde en tilslutning som merkbart monner. Mæcenater trænger vi derfor godt, kan vi bare faa dem! Men idet vi dog endnu mere sigter paa de aandelige værdier som heder gehør og forstaaelse, vender vi os først og væsentligst til det store publikum selv, til «opinionen» og dens gradmaaler pressen. Hvad sidstnævnte stormagt angaar, er der vistnok allerede nu spredte vaartegn at nævne, idet ugebladene «Urd» og «Vaarsol» samt nogle afholdsblade gjør ivrig propaganda for Esperanto, ligeledes — saavidt jeg ved — adskillige lydhøre organer blandt provinspressen; men idetheletaget finder vi dog at maatte sige: ligg nu ikke altfor langt og altfor længe agterud, kjære presse!

CHRISTIAN SCIENCE.

I oktobernumeret af «For Kirke og Kultur» er optaget en artikel om Christian Science af pastor T. Martin. Martin siger: «Det er vor religiøse pligt at bevare vore medmennesker fra at blive ført bag lyset af en feilagtig saakaldet videnskab.» Det synes ikke mere end retfærdigt, at «For Kirke og Kultur»s læsere ogsaa gjøres bekjendt med Christian Scientisters syn paa de ting, der behandles i artikelen, ligesom de nu har hørt pastor Martins syn paa dem at kjende. Der er ogsaa etpar feiltagelser i artikelen, som bør paapeges.

Angaaende Christian Scientisters forhold til mrs. Eddy heder det: «De formelig tilbeder hende.» Det er meget langt fra at være sandt. Der er ingen tilbedelse i en Christian Scientists følelser overfor mrs. Eddy. De beundrer hende, fordi hun har havt nok moralsk mod til at forkynde og holde fast ved en opfatning, som hun fra først af var alene om, og som hun er blevet haanet og forfulgt for. De elsker hende som sin ven og velgjører, og kan man fortænke dem i det, naar de mener, at hendes livsgjerning har vist dem vei til lys, sundhed og lykke? Christian Scientister tror paa og tilbeder en uendelig Gud, hos hvem der ikke er forandring eller skiftende skygge» og tilbeder og tror paa «ingen uden ham alene».

Ethvert kirkesamfund hviler paa en eller anden fortolkning af bibelen, saaledes ogsaa Christian Science; men hvad der menes med, at den hviler mere paa fortolkningen end paa det, der fortolkes, det maa jeg tilstaa, at jeg ikke forstaar.

Christian Scientister tror paa Kristus som den uendelige Guds søn, han, som blev os aabenbaret i Jesus af Nazareth, han, som fordum talte gjennem profeterne, han, som en gang skal fylde os alle, naar i bibelens ord «Gud skal være alt i alle», og da skal hans navn være: «Herren, vor retfærdighed».

Pastor Martin citerer fra mrs. Eddys bog «Science and Health, with Key to the Scriptures» følgende: «Sjælen kan ikke synde. Hvis sjælen kunde synde, vilde aand, sjæl, være kjød og ikke aand.» Og videre citeres: «Det er følelsen af synd og ikke en syndefuld sjæl vi maa komme bort fra». Oversættelsen af «the sense of sin» med «følelsen af synd» synes mig ufuldkommen; udtrykket dækkes muligens bedre af «syndens sans» eller «kjødets sans», som Paulus kalder det. Af disse citater drages saa den slutning, at «bøn om syndstilgivelse er bort i natten». I Johannes's første brev læser vi: «Hver den, som er født af Gud, gjør ikke synd, fordi hans sæd bliver i ham, og han kan ikke synde, fordi han er født af Gud», og i samme brev: «Den, som gjør synd, er af djævelen». Skal vi da bede om, at den, som er født af djævelen, den gamle Adam i os, skal blive tilgivet? Skulde vi ikke heller ønske ham en snarlig død? I en af Christian Science's trossætninger, der er at finde i «Science and Health, with Key to the Scriptures» af Mary Baker G. Eddy, heder det: «Vi anerkjender Guds tilgivelse af synden i tilintetgjørelsen af synden». Christian Scientisters bøn om syndstilgivelse er en bøn om, at Guds kraft, som virker i alle, maa hjælpe dem til at døde alt, som er uligt Gud, til at tage «enhver tanke til fange under lydigheden mod Kristus», saa at det sindelag maa være i dem, «som ogsaa var i Kristus Jesus». Det sindelag synder ikke; thi det er født af Gud. Det er Christian Scientisters bøn, at dette sindelag maa fylde dem til fuldstændig udelukkelse af enhver syndig tanke, og de haaber at naa did, hvor de kan sige med Paulus: «Jeg lever ikke længer selv; men Kristus lever i mig.»

At Christian Science helbreder sygdom er ikke bare en paastand, det er en kjendsgjerning. Tusinder af mennesker bevidner det. De fleste af disse har kun søgt til Christian Science som en sidste tilflugt, efter at alle materielle midler havde slaaet feil. Et godt tegn paa, at man gjennem Christian Science lærer Gud at kjende som den, der «læger alle dine brøst» er det, at saa mange medicinske læger har optaget studiet af Christian Science og nu praktiserer med sandhedens livgivende magt som sin eneste medicin. I maanedsskriftet «Christian Science Journal» og ugeskriftet «Christian

Science Sentinel» findes altid en række breve fra saadanne, som er helbredet gjennem Christian Science, fysisk eller moralsk. Man vil af disse breve kunne se, at næsten alle de onder og sygdomme, som den lidende menneskehed kjender, har veget for sandhedens helbredende lys. Brevene er undertegnet med fuldt navn og adresse.

De fleste kristne tror vel, at i himmelen skal synd, sygdom og død ikke være mere, da skal vi have det evige liv. Jesus sagde: «Himmeriges rige er indeni eder,» og sagde engang om det at kjende den sande Gud: «Dette er det evige liv.» Men om folket gjentog han Esaias's ord: «Dette folks hjerte er sløvet, og med ørene hører de tungt, og sine øine lukker de, for at de ikke skal se med øinene og høre med ørene og forstaa med hjertet og omvende sig, saa jeg kunde faa læge dem.» Christian Science's middel mod synd og sygdom er at lære at kjende den sande Gud, uendelig stedsenærværende liv, sandhed og kjærlighed, og bevidsthed om denne Guds alhed udelukker effektivt bevidstheden om alt andet og aabenbarer himmeriges rige i mennesket.

Pastor Martin siger, at en altopslugende tanke eller idé, ligegyldig hvilken, vil føre en patient bort fra en plage, der er nervøs, hysterisk eller indbildt; men at det er skjæbnesvangert at tro, at alle sygdomme kan borttages paa denne maade. Christian Scientister er helt enig med ham og forstaar godt, at han maa advare mod Christian Science, naar han tror, at den bare er lig en hvilkensomhelst idé. Men naar gjennem Christian Science «alle dine brøst» læges, saa er det, fordi den altopslugende idé, som i dette tilfælde driver dem paa flugt, er «Guds rige og hans retfærdighed», og fysisk og moralsk harmoni følger som en af de ting, der «tillægges» os.

I Davids 91de salme læser vi: «Den Høieste har du gjort til din bolig; intet ondt skal vederfares dig, og ingen plage skal komme nær til dit telt. Christian Scientister elsker disse ord; de stoler paa det løfte, de giver, og de bliver ikke tilskammede». Denne tillid har Christian Science lært dem, og den fred, den har bragt dem, faar dem til at gjentage Jobs ord: «Kun hvad rygtet meldte, havde jeg hørt om dig; men nu har mit øie seet dig.»

Christian Science henvender sig lige meget til fattig som til rig. Der gjøres ingen forskjel. Alle er lige velkomne paa læseværelserne og ved gudstjenesterne. De praktiserende gaar lige gjerne til dem alle og yder villig hjælp uden godtgjørelse til dem, som intet har at betale med. Men det at ville lægge beslag paa en andens tid og arbeide uden at betale for det, naar man godt kan, det er en moralsk svaghed, som en Christian Scientist ikke vil opmuntre. Naar en fattig gjennem Christian Science lærer bedre at forstaa Gud, mister han imidlertid snart sit fattigslige præg. Han lærer, at der er en plads for ham at fylde, og tror ikke længere, at det under almægtig visdoms og kjærligheds styre er saaledes indrettet, at der er to mænd for hver levevei, saa den ene maa blive arbeidsløs. Han erfarer, at Faderen, som er i løndom, belønner ikke i løndom, men aabenbart. Christian Science løfter hans tanker og sætter ham høie, lykkelige, opnaaelige maal, saa hans lyst til drik og simple fornøielser og nydelser forsvinder naturlig, og mennesket stiger baade moralsk og økonomisk.

Pastor Martin «tvinges til den slutning, at hvad der er sandt i Christian Science er ikke nyt, og hvad der er nyt, er ikke sandt». Men der er intet nyt. Ingen Christian Scientist vilde antage «ny sandhed»; thi al sandhed er i deres Gud fra evighed af, og hos Ham er intet nyt, der er «ikke forandring eller skiftende skygge». Mrs. Eddy siger i «Science and Health», at «denne sandhedens helbredende magt» er saa gammel som «den Gamle af dage». Men saa længe havde vi tænkt, at vi var paa jorden, og Gud var i himmelen, at Christian Science's glade budskab hortes fra først af nyt ud, og vi følte lyst til tvilende at sige med Salomos ord: «Skulde Gud virkelig bo hos menneskene paa jorden?»

Kristine Knudsen.

PRESTESKOLEN.

Jeg kan ikke dele den sterke frygt, som sogneprest Klaveness og andre har udtalt ligeoverfor det paatænkte presteseminarium. Saavidt jeg forstaar, vil det trods alt kunne udrette meget godt.

Det maa indrømmes, at der ligger meget af fanatisme til grund for dette foretagende; og med et referat for øje af sogneprest Chr. Knudsens foredrag i Bragernes kirke om vor kirkes nutidskaar synes der at være fuld grund til at tænke det værste. Har han sagt om professor Brandruds udtalelser under landsprestemødet: «Meningen heraf kan ikke godt være nogen anden, end at vi nu er blevet saa klare over naturkræfterne, at vi ikke har mere brug for en Gud, der er himlens og jordens skaber», saa er det et forfærdeligt vidnesbyrd om, hvorvidt ogsaa forstandige folk kan drive det i fanatisme, og har ordene ikke faldt saaledes, saa viser alligevel referatet, hvor nær det ligger at forkjetre, naar man er bleven opskræmt. Jeg hørte personlig Brandruds udtalelse om den første artikel, og jeg maa da sige, at der er liden mening i at diskutere, naar han ikke her skulde kunne gjøre regning paa forstaaelse. Hvilke tanker havde man for 1900 aar siden om himmel og jord? eller kan vi nu for tiden leve i de samme forestillinger, selv om vi kunde komme til fuld vished om, hvorledes de gamle tænkte sig himlen og jorden? Vi fornegter naturligvis ikke den 1ste troesartikel, om vi tænker anderledes baade om himlen og jorden og om begrebet at skabe, end man gjorde i hine fjerne tider, da den 1ste artikel formedes. Tvertimod, det vilde være fornegtelse, om vi med vor tids kundskab om himmel og jord vilde indskrænke vor tro til kun at omfatte, hvad der fra først af laa i ordene, eller tvinge vore forestillinger ind i de gamles misforstaaelser. Vi fornegter ikke vor barnetro paa himmelens og jordens skaber, om vi som

voksne har andre og fyldigere tanker i ordene, end vi kunde have som børn.

Men trods al den fanatisme, som kommer tilsyne, maa det dog erkjendes, at det først og fremst er alvorlig kjærlighed til vor kristne tro og vor lutherske bekjendelse, som har drevet til at søge oprettet denne presteskole. Og da maa den blive til velsignelse alligevel.

Jeg tænker mig nærmest, at presteskolen vil faa en tilsvarende betydning som Notoddens seminarium. Det blev jo oprettet paa grund af den mistanke, som «lægfolket» havde til seminarierne paa den tid. Man forargedes over alt det nye, som lærerne kom med, og den frie tone, de slog an. Man forargedes over fædrelandssangene og de andre verdslige sange, man forargedes over de mange nye tanker om jord og himmel, som syntes at ville kuldkaste hele den kristelige tro. Og tildels havde man virkelig grund til at se mørkt paa forholdene. Saa fik man et seminarium, som man kunde vente sig troende lærere fra.

Der blev ogsaa da klaget over fanatisme, og naturligvis med adskillig grund. Men Notoddens seminarium har, saavidt jeg forstaar, gjort stor nytte, og det til to sider. Det har været et varsku for de andre seminarier, som kunde være tilbøielige til at blive for moderne. Men paa den anden side har det banet veien for de humane tanker i kredse, som ganske vilde have lukket sig for dem, om de var komne fra andet hold. Det maatte jo have kundskabsrige lærere, om det skulde kunne holde sig oppe; og det fik det ogsaa; jeg tænker særlig paa de dygtige bestyrere Støylen og Hognestad.

Mon ikke ogsaa et presteseminarium vil kunne faa en gavnlig betydning paa lignende maade.

Det vil tvinge universitetets theologiske fakultet til — ikke at slaa noget af paa de videnskabelige krav — men til at sætte sig i mere levende rapport til kristenfolket rundt om i landet, og bruge et mere hensynsfuldt sprog; de høividenskabelige udtryk kan saa let misforstaaes, de ufærdige standpunkter kan saa let synes at rokke ved livets dybeste grundvolde.

Men paa den anden side vil et saadant menigheds-

fakultet kunne udrette meget til at formidle modsætningerne mellem dem, som ligger længst tilbage, og dem, som er længst fremskredne. Under mistillid vil saa mange lukke sig helt og holdent for enhver kristelig oplysning, og de vil da ikke kunne følge med i kirkens liv og arbeide, de vil ikke forstaa dens stilling og opgave for vor tid. Men har folket tiltro til dem, som skal uddanne presterne, da vil det mere alment aabne sig for de forskjellige nye tanker til et mere frugtbart og kraftigt kristenliv. Og præsteskolen maa jo af al magt hævde sig som videnskabeligt med aabent syn for alt det, som Gud giver vor tid at tænke paa.

Jeg nærer det haab, at præsteskolen ikke vil opløse vor folkekirke. Hvis stat og kirke adskilles i fred og god forstaaelse — som jeg synes tiden nu er inde til — vil præsteskolen være et nødvendigt led til uddannelse af præster for vor lutherske folkekirke, medens det theologiske fakultet nærmest vil have at hævde kristentroens videnskabelige plads ved universitetet, uden at det behøver at være bundet saa sterkt til den lutherske lære. Det trænges da i høi grad, at de samlende kræfter er i virksomhed. Det sterkt subjektive drag i vor tid har tilbøielighed til at splitte. Men menighedsfakultetet skulde jo nærmest representere den objektive og mere samlende retning.

C. W.

Jeg skal til ovenstaaende bemærke:

Indsenderen overser at stillingen for præsteskolen bliver en ganske anden end den har været for Notoddens lærerskole. Hvad tanker der kan have gjort sig gjældende dengang denne skole blev oprettet, saa blev den i ethvert fald kun en blandt mange andre. Den havde ved siden af sig seks offentlige skoler og dertil ligesaa mange private. Alle disse skoler har ialfald indtil den sidste tid vist sig nødvendige for at rekrutere vor talrige lærerstand. Ialfald vil ikke nogen enkelt af dem kunne tænke paa at fortrænge de andre. Under slige omstændigheder er det forholdsvis let for konkurrenter at bænke sig fredelig side om side,

idet enhver søger at gjøre sin gjerning paa bedst mulig maade.

Helt anderledes bliver stillingen for presteskolen. Den har ingen anden konkurrent end universitetets teologiske fakultet Og det arbeide som foreligger — prestestandens rekrutering — er ikke større end at det godt kan besørges af den ene af dem. Her gjælder det derfor om at faa slaat konkurrenten af marken. Dertil kommer da, at det som skabte Notodden aldeles ikke var sligt had til de andre lærerskoler som det der nu skaber presteskolen. Det maa være klart for enhver som vil se, at her bliver krig paa kniven.

Thv. Klaveness.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

Fra de smaa følelsers tid. Billeder af en norsk bygd. 1907. G. B. N. F. 94 sider.

Uden voldsomhed og uro, netop i den stille tone, som emnet kræver, fortæller denne bog om livet i en norsk bygd en 40 aar tilbage, i «de smaa følelsers» graa og bornerte periode. En godslig og solid hygge og en rolig tilfredshed ser vi nok. Men især andre ting. Især saa meget saart og bittert, som skabtes af tidens ubarmhjertige og udvendige dogme-maade at ta verden paa. De blege smaa tragedier, som ikke skriger ud, men blir borte med et lidet skvulp i havdybet. Da den storagtige kammerherinde kommer til bygden og ser paa den med hovmodets kolde og onde øine, da faar enhver anledning til at tone flag. Ynkelig er de fleste, og nogen værre.

Det er blit fremholdt, at skildringen bruger levende model i en utilborlig grad Hvis saa skulde være tilfælde burde vel dette interessante stykke kulturhistorie som anden memoire-literatur ha ventet længer paa sin offentliggjørelse og forfatteren ha tat ansvaret med sit navn.

Jonas Dahl: **Bedstemors forlovelse.** 1907. G. B. N. F. 208 sider.

En stor del af indholdet i denne bog er gamle kjendte fra «Vestanveir», som forfatteren selv gjør opmerksom paa, en foruroligende stor del. Dersom man af titlen venter at faa en stemningsfuld kulturhistorisk skildring som Jonas Dahls bedste, saa blir man skuffet. Titelfortællingen, hvis titel lover saa godt som julelæsning, er ganske kort og ubetydelig. Indholdet forøvrig er ligesaa forskjelligartet som den eiendommelige undertitel. Jæderskildringerne er meget personlige

og ofte overordentlig vakre. Mest interesse har «Da bedstefar blir fangen» som et tidsbillede fra krigsaarene.

Sofie Aubert Lindbæk: **Student**. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 262 sider.

Student er en kvindelig student, og bogen skildrer den iaar saa moderne literaturtype paa den enkle, realistiske maade, som altid udmerker Sofie Aubert Lindbæk. Vi følger Elna fra eksamenstiden af ud gjennem nogen betydningsfulde aar i hendes liv. Studietiden med dens stræv og dens glæder gir bogen et meget levende billede af, og den rolige tilværelse i det gamle embedshjem, som forfatteren skildrer med meget af den samme lune stilfærdighed som Elise Aubert før. Midt i alt afklaret kameratskab dukker saa uroligere følelser frem Evnernes harmoniske arbeidsdygtighed faar naadestødet med det samme, — forfatterinden udkaster den tanke, at det er en almindelig lov i kvindeskjæbnen. Men vi forlader Elna paa sin egen høide igjen.

Barbra Ring: **Anne Karine Corvin**. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 110 sider.

Det er ikke for meget sagt, at Anne Karine Corvin er en brilliant liden bog for unge piger. Den vil henrykke dem. De vil i bogens heltinde, den lange, smale pige med den sorte, krøllete guttelug, finde en veninde, hvis bekjendtskab de ikke vil ha stiftet forgjæves. Fra Næsby gaard, hvor hun regjerte, fra fars og onkel Mandts eiendommelige opdragelse, fra gaardsstel og kreaturer og udelukkende mandlige idrætter kommer hun til byen til den strenge tante, oberstinden, for at lære folkeskik. — — — Festlig morsom er den hele tiden. De dybe toner tilslut hæver den til mer end bare en bog for moro.

Helene Lassen: **Storebisk og Lillebisk**. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 111 sider.

Det er en række fortællinger, denne bog indeholder, mest fra den stille daglige tilværelse langt borte i en fjeldbygd. Mange af de smaa, de særdeles smaa, træk er fremstillet med lune og elskværdighed. Men den drømmende og vemodige stemning, som gjennemgaaende hersker, forudsætter et ganske andet sympatisk stemt publikum, end almindelige friske barn er. Nogen barnebog for barn kan denne bog ikke egentlig bli.

Dikken Zwilgmeyer: **Maren Ragna.** 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 210 sider.

Dikken Zwilgmeyer har ikke bare skabt udmerkede smaapigeskikkelser i barns bøger. Hun har for os voksne skildret kvinder, som vi husker. Ifjor var det den staute, livsfreidige Emerentze Iaar er det hendes modsætning i mange henseender, den stille Maren Ragna, den lille blaa perleblomst, som ikke styrer sin egen skjæbne med saa sterke hænder. Det er en fin og ren natur, Maren Ragnas, fra en tid, da den unge pige kunde bevare al den ubevidsthed om sig selv og verden, yndig for den, skjæbnesvanger for hende selv. Som her. — Hendes ven, den «gamle» kaptein, er ogsaa vakkert tegnet.

Olav Hoprekstad: **Bjørnefjell.** Spel i fire vendingar. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 88 sider.

Ungdomslag paa landet, som opfører nationale smaastykker, kan vist komme til at benytte dette dramatiske arbeide som afveksling paa repertoiret. I videre kredse har det absolut ikke interesse. Det handler om trofast kjærlighed paa den ene side og ualmindelig megen skurkagtighed samlet paa et par hænder. Scenen er svært jevne, noget sortsmuskede bondeforhold.

Ragnhild Jølsen: **Brukshistorier.** 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 173 sider.

Ragnhild Jølsens brukshistorier fremtræder med sædvanlig farvevoldsomhed og kraft Man maa lægge merke til denne sjeldne styrke. Men det er ofte saan, at stoffets ydre effekter ligesom tar magten fra hende, og at hendes kunstnerisk modtagelige sind ligger altfor meget under for paavirkning fra andre beslegtede. I nogen af disse skildringer er hun kommet forbi begge disse farer. Og der er ikke bare større beherskethed. Der er den dybde i følelse og menneskeskildring, som hun ellers er saa fattig paa. Og som ikke lar sig erstatte af luerødt klingende ord.

Jon Kleveland: **Fra sagn og saga.** 1907. Alb. Cammermeyers forl. 200 sider.

Under titlen «Fra sagn og saga» er her samlet en del gamle historiske sagn og livligere træk fra verdens historie, end skolebøgerne bringer. Saa godt som disse er valgt og

jevnt fortalt, vil de ganske vist faa en stor og taknemlig læsekreds blandt barn og unge, som baade vil ha nytte og glæde af dem.

Hallvard Berg: **Den godhjerta kona**. 1907. Olaf Norlis forl. 104 sider.

Det er en ganske besynderlig liden bog den her foreliggende. En samling af fortællinger, som har sværet lidet med hverandre at gjøre, og af illustrationer, som har endnu mindre forbindelse med teksten. Forskjellige tegn tyder paa, at den skyldes en norsk-amerikaner, som praktisk og uforsagt har plukket sammen en del ting, som han finder kjække og pene og hyggelige. De er virkelig ogsaa mangesteds baade kjække og pene og hyggelige og vil vist kunne glæde læsere, som gjør bogens overraskende bekjendtskab

Hans Seland: **Bygdefolk.** Utvalde skjemtesogor. 127 sider. **Dagros**. Sogor for born. 62 sider. 1907. Olaf Norlis forl.

Hans Seland udgir iaar to bøger i temmelig forskjellig genre. Den ene «Bygdefolk» er en samling folkelivsskildringer fra smaakaarsfolks tilværelse, og træffende billeder gir den af de traurige forhold, som mange af vort lands indbyggere har at leve under. Materielt og ikke mindst kulturelt. Humoret er en temmelig sikker provesten. Og man faar gjennem disse «skjemtesogors» skjemt et trist indtryk af *deres* niveau, som skildres, og hvis humoristiske sans de hovedsagelig er beregnet paa. — «Dagros» hører til i andre luftlag. Det er en barnebog og en ganske ualmindelig god barnebog ogsaa. Titelfortællingen, som fornøielig og levende skildrer en kos tilværelse set med dens egne øine, er et rent fund i barneliteraturen. Det var at ønske, at den ved oversættelse til almindelig norsk ogsaa kunde bli tilgjængelig for byernes barneskarer. Den vil sikkert komme til at indgaa i det klassiske læsebogstof.

J. P. Schack: **Pilatus' hustru**. Kjøbenhavn 1907. H. Hagerups forlag. 192 sider.

Det er begivenheder fra den første kristne tid, som denne bog skildrer, dengang da bølgerne slog saa høit udenom menneskene og indi dem. Kristne helte ser vi fra de smaa unge barn næsten til den ærværdige olding, de gaar rolig sin

død imøde. Det ryger og ramler, og menneskelykke gaar under, og nye værdier begynder sin seiersgang i verden — Forfatteren bruger sterke farver i sine billeder, Pilatus' hustru, I Rom, Kajus, Aandsmagter, — minder forsaavidt ikke lidet om Sienkiewicz. Den dobbelthed, han ofte anvender, med det religiøse forhold og kjærlighedsforholdets kamp samtidig, er jo uhyre effektfuldt, — forhaabentlig ogsaa historisk rigtig, hvor det angaar en historisk person som Pilatus' bekjendte hustru. At benytte motiver fra andre forfatteres skildringer, som forfatteren her gjør opmerksom paa, at han har gjort, er jo svært eiendommelig. – Alt i alt er den en letlæst, fængslende bog, som har mange betingelser for at bli en populær bog.

Aasta Smith Rieber: **Vestenfra**. 1907. Lutherstiftelsens boghandels forlag. 291 sider

Aasta Smith Rieber har sin taknemlige læsekreds, som med glæde har fulgt hendes bøger «Min vidunderlige livsdrøm» og «Mormor», og som iaar vil finde det samme i hendes nye bog, som har vundet de første deres venner. Det er vakre og fromme skikkelser, hun fremstiller. Og handlingens spænding gir i «Vestenfra» et virkningsfuldt skelet for den ethiske udvikling.

Sven Moren: **Svartelva**. Forteljing. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 258 sider.

I hele den juleflom af bøger, som snart glir sammen for bevidstheden og blir borte, vil Svartelvas sterke løb bane sin egen vei. Der er kraft i den bog, og skjønhed, og ynde er der ogsaa. Det er en betydelig bog. Egte sandfærdig virker disse folkelivsskildringer fra skogbøidens tunge forhold, hvor de skjærhudede saa let faar det vondt. Og vi lever med Gudlaug og Aasmund med hele vor sjæl, fra vi første gang ser dem i skoletiden, da han tar den lille sid-stakkede jenten under sin sterke beskyttelse Og udover ad de livets mange uføre og krinkelkroger, som skjæbnen bringer, og menneskene selv fører sig ud i. Sproget staar med begge ben i de forhold, som skildres, og bøier sig og føier sig vakkert under kunstnerens haand.

Petra Kvisli: **Birgit**. Forteljing. 1907. Olaf Norlis forlag. 146 sider.

«Birgit» er en vemodig liden fortælling om den store tragedie, som omigjen og omigjen gjentas i bøgerne —, og gjentar sig i livet, endda der er tjent saa dyre lærepenge paa det eksperiment. Det er at de to unge mennesker, som tilhører hverandre med alt sit væsen og alt sit sind, skilles ad af udenforliggende hensyn. Birgit og Einar gjorde det. Og deres skjæbne blev som alle de andres. — Stilfærdig og pent er det fortalt om deres møde og deres adskillelse og deres skjæbne siden.

Olav Duun: **Løglege skruvar og anna folk.** 1907. Olaf Norlis forlag. 166 sider.

Det er en række rigtig loglege skruvar, hvis gjøren og laden vi følger i disse beretninger. Mange af de underlige og rørende typer, galleriet har at fremvise, er meget godt set og livlig fremstillet med et humor, som er overordentlig ligefrem, men vist ellers træffende nok.

Aandens tjenere, ikke bogstavens. Af *A. Brandrud, L. Brun, Johs. Ording, S. Michelet.* Aschehoug & co.

Til grund for disse stykker over den kirkelige bekjendelse ligger, som forfatterne siger, deres indlæg paa den norske presteforenings sidste generalforsamling.

Likeoverfor den store uklarhet som raader ute blandt folk over de teologiske professorers virkelige standpunkt, er intet naturligere end at de for sin egen og sin store gjernings skyld har trang til at gjøre rede for sig. Skal kirkestriden hos os bli ført paa nogenlunde eleveret vis, som en aandens kamp mellem aander i Jesu Kristi kirke, da er det en uomgjængelig betingelse, at man blir klar over hinandens *virkelige* standpunkt.

Hvad professorerne siger i denne bok, forekommer mig at være særlig godt skikket til at befordre en saadan klarhet.

Alt av *den* grund bør det være selvsagt, at de kristelig interesserte i vort folk med tak nytter denne leilighet til paa letvindt vei at bli bekjendt med forfatternes *virkelige* mening i et centralt spørsmaal, særlig da deres behandlingsmaate kaster værdifuldt lys ogsaa over mangt og meget ellers i deres teologiske og kirkelige grundsyn.

Netop fordi saa er tilfælde, fører denne lille bok i virkeligheten beundringsværdig klart og greit ind i den nyere teolo-

gis vigtigste sigtelinjer, saa man kan faa leilighet til at domme, ikke bare om en enkelt prests eller professors mere og mindre vidtgaaende særmeninger, men over den hele retnings ledende grundtanker.

Et oplysningsarbeide av *denne* art tror jeg de fleste uhildede mennesker i vort land maa betegne som i høi grad paakrævet iblandt os.

Jeg skal ikke indlate mig paa nogen nærmere karakteristik av deres bok, som netop bør *læses* og ikke høres *omtalt*. For min egen del har jeg hilst den som et glædelig tegn til en mulig større fred og forstaaelse i vor oprevne kirketid.

B. I.

Mørket og dets Eiendom. Af Anton v. Perfall Oversat af Lilli Kohl. Gyldendalske boghandel. Nordisk forlag.

Ganske interessant er det, især naar man lever saa ensomt som vi landsprester i almindelighed, at faa anledning til at se, hvorledes de store forfattere derude i udlandet, og navnlig som i nærværende tilfælde de store romanforfattere for øieblikket tager tingen. En saadan anledning har man her. Bogen er *moderne* i god forstand, det vil sige, den fordyber sig med stor indsigt — af og til kanske lidt vel langtrukket — i det menneskelige sjæleliv og kanske ikke mindst dets morke sider. Den er en bog specielt for psykologer og i høi grad interessant. Dens grundtanke kan gjengives i de korte lærestrofer, der er sat som motto ved indledningen til bogen:

Den, der vil fravriste mørket dets eiendom, maa være sterk som det. Han maa stryge af sig al fordom — al uvilje — alt had. Kun tre ting maa bo i ham: Retfærdighed — sandhed — kjærlighed.

Dette ord, en af bogens hovedskikkelser, en professor Kasans livsfilosofi, og som han blandt andet anvender paa grundlæggelsen af en redningsanstalt for forsømte børn, gjennemføres nu paa den maade, at en af mørkets magter, hovedpersonen i bogen, ved kjærlighed til professorens datter, repræsentanten for de lyse magter i livet, reises op og ud af den forbryderverden, han er født ind i. At forfatteren her kommer ind paa arvelighedstheorien — uden lærde deduk-

tioner forresten — gjør i mine øine bogen kun saa meget interessantere. Udviklingen er kun saa meget mere spændende som *han* er barn af en forbryder, der har dræbt *hendes* far, hvad der giver anledning til den dramatiske knudes spænding og en beundringsværdig manovrering mellem vanskelige psykologiske skjær og knuder. Naturligvis kunde jeg som kristen føle trang til, at der blev taget lidt hensyn til den side af vort sjæleliv, som ingen kan se, men som sætter os i rapport til ham, der ikke mindst i store stunder leder vores alles vei, men den er moralsk ren som guld og mere skal man ikke i disse betrængte tider forlange. Jeg har selv havt glæde af at læse den — og flere med mig — og en dannet mand eller kvinde vil ikke føle sig skuffet ved at tage den i haanden, paa samme tid som den ganske sikkert yder et godt billede af det *bedste* for øieblikket i den udenlandske romanliteratur. *Olaf Holm.*

Bøger sendt redaktionen:

Bernt Lie: **Mot overmagt.** Fortælling fra midten af forrige aarhundrede. Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,50.

Thyra Jensen: **Dansk Jul.** København. Hagerup. Kr. 2.

Den gamle pagts psalmer, oversatte af dr. *Jac. Chr. Lindberg*, forsynede med historiske og opbyggelige oplysninger til brug for menigheden ved *Christen Møller*. 4de hefte. København. Lehmann & Stage.

Hans Hildebrand: **Kyrkliga konsten** under Sveriges medeltid. Stockholm. Nordstedt & sønner. Kr. 8,50.

Nadverdnydelse *udenfor kirkehuset* et udslag af menighedssvækkelsen. Af M. J. Kr.a. Steenske.

Emner og tekster til daglig bibellæsning og bønnemøder. Udg. af centralraadet for den norske kirkes ungdomsforeninger for personlig kristendom og menighedsarbeide (Christian endeavour). 10 øre.

I var tids lifsfrågor. Skriftserie utg. af Sydney Alrutz, docent i psykologi ved Upsala universitet. No. XVI. **Bibelkritiken** af *John Personne*, domprovst i Linköping. Tredje omarbetade och utvidgade upplagen. Upsala 1907.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Da den saa kosmopolitiske forfatter Lafcadio Hearn døde for et par aar siden, var han bare 54 aar gammel. Senere er hans biografi og hans breve udgit af en dame, med hvem han længe stod i venskabsforhold og underholdt korrespondance, Miss Elisabeth Bisland. Det er en trist skjæbne, den store bog opruller, fra det irsk-græske egtepars barn blev født i 1850 paa de joniske øer og livet udover med omtumling i lande og verdensdele. Alt hans barndomshjem var sørgelig, og triste forhold, savn og fattigdom betegner hans vei udover. Først i 40-aarsalderen blev han kvit trykkende næringssorger Hans nærtagende sind blev ikke robust i livets kampe. Og da han saa byttet race, egtet en japanerinde og gik saa helt op i sit nye fædreland og ikke mindst dets aandeverden, da blev robustheden yderligere diminutiv. Det underlige I-P-Jacobsen-ansigt ser mere ætherisk ud end et jordisk ansigt godt bor. Øinene gir indtryk af at have set bagom adskillige fænomener. Men en vestens mand ligger vel heller ikke ustraffet og svømmer paa floden mellem smaa aandelygter, som fører de afdøde sjele tilbage til skyggeverdenen, naar de dødes mindefest er over. «Nogle kinesiske aander», «Glimt fra det ukjendte Japan», «Drømme og studier i det nye Japan», «I aandernes Japan», «I skyggeverdenen hører til hans eiendommelige produktion.

Lafcadio Hearn var ingen let mand at have følge med i livet. Han er beskyldt for ikke altid at være trofast i venskab, men det benegter hans biograf Det kan vel ogsaa have været et let saarbart sinds mistænksomhed i onde dage som har faat det til at se ud saaledes. Men det udtaler hun, at skulde man bevare det gode forhold til ham, da maatte man være «ligesaa taalmodig og var som den, der vil liste sig over trosten i dens rede».

Lafcadio Hearn var ikke af denne verden, af den moderne, nøgterne verden med timebetaling og maskinfart. Han var da ogsaa brevskriver. Og i det bind af bogen, hvor hans breve er samlet, faar man et meget levende og fængslende billede af den besynderlige og rigt udrustede mand.

*

Om sin opfatning af julen og dermed af et hovedpunkt i den kristne tro, har Mrs. Eddy netop udtalt sig i et amerikansk kvindeblad. Hendes artikel bærer titlen: «Hvad julen er for mig» og lyder: For mig indeslutter julen en aaben hemmelighed, som forstaas af faa — eller ingen — og ikke kan udtrykkes undtagen i Christian Science. Kristus blev ikke født af kjød. Kristus er sandheden og livet, født af Gud, — født af aand og ikke af materien. Jesus, den galilæiske profet, blev født af jomfru Marias aandelige tanker om liv og dets aabenbarelse.

Gud skaber mennesket fuldkommen og evig i sit eget billede. Heraf følger, at mennesket er fuldkommenhedens billede, idé eller lighed — et ideal, som ikke kan komme bort fra sin naturlige enhed med den guddommelige kjærlighed, fra sin pletfri renhed og oprindelige fuldkommenhed.

Opfattet med de legemlige sanser feires julen til ihukommelse af et menneskelig, legemlig, dødelig lidet barn, — et barn født i en krybbe midt blandt faarene og hyrderne i en jødisk landsby.

Denne Jesusbarnets jevne oprindelse staar meget langt tilbage for min opfatning af den evige Kristus, sandheden, som aldrig er født og aldrig skal dø. Jeg feirer julen med min sjel, min aandelige natur, og for at mindes, at den menneskelige bevidsthed fik opfattelse af den Kristus, som er blevet til ved aanden, ved Gud og ikke ved en kvinde, — som sandhedens fødsel, den guddommelige kjærligheds daggry, der brød ind over materiens og syndens mørke med glansen af evig tilværelse.

Menneskelige doktriner eller hypotheser eller uklar menneskelig filosofi yder lidet guddommeligt lys, liden guddommelig tilstedeværelse eller magt. Julen er for mig paa-

mindelsen om guds store gave, — hans aandelige idé, mennesket og universet, — en gave, som saa høit overstiger dødelig, materiel, sanselig given, at fornøielserne, den vanvittige ærgjerrighed, kappestriden og skikkene ved vor almindelige jul synes som en menneskelig spot for at skjule den virkelige helligholdelse af Kristi komme.

Jeg ønsker at beskue julen i ro, ydmyghed, velgjørenhed, barmhjertighed, — med at lade godhed overfor mennesker, veltalende taushed, bøn og lovprisning udtrykke min opfatning af sandhedens aabenbarelse.

Glansen af denne Kristi fødsel indeslutter en uendelighed af indhold og giver en mangfoldighed af velsignelser. Materielle gaver og adspredelser bidrager til at udslette den aandelige idé i bevidstheden, idet de lader en alene og uden *hans* straaleglans.

*

I Leipzig har et forlag (Turm-Verlag) netop foranstaltet udsendelsen af en udgave af Brødrene Grimms «Kinder- und Hausmärchen» til minde om den, som for 50 aar siden, i 1857, udkom af den navnkundige bog. Denne jubilæumsudgave holder sig nær til sin original, den er besørget af germanisten Dr. Robert Riemann og udstyret med en række illustrationer.

Det er som bekjendt snart 100 aar, siden de verdenskjendte Grimmske eventyrsamlinger begyndte at udkomme, — i 1812.

Ungdomsdraumen.

Tone: «Høsten är kommen»

Draumen fraa ungdomens vænaste vaar,
lat den deg fylgja til alderdoms aar!
Draumen um livslukka, klaar som ei sol,
fager som songen av englar um jol,
draumen som Gud gav deg med paa di ferd,
meir enn all rikdom og lærdom er verd.

Lat berre klokingar læ aat din draum,
lat han faa skirsling i stridaste straum,
straumen av sveite, av taaror og blod; —
rosor kann berre paa tornetré gro,
blomen syg næring av rign og av dogg,
dyraste stokkar fær hardaste hogg.

Kann du i medgang, i motburd og harm
gøyma din livsdraum i bedande barm,
kann du i truskap med Herren i pakt
halda um draumen din livsvarig vakt,
daa skal din draum verta sanning og liv
eingong naar Allfader stengslorne riv!

Olav Langeland.

FOREDRAG I STUDENTERSAMFUNDET

den 2den november 1907.

Af *Chr. Bruun.*

Der er en opgave, som jeg gjerne vil faa lov at indbyde norske studenter til at søge at løse. Det er den, at finde svaret paa det gamle enkle spørgsmaal: Er der en Gud til, eller er der ikke?

Studenterne føler sig jo — og det med rette — kaldet til at vinde frem til og tilegne sig den høieste intelligens, den høieste tænkeevne, som samfundet har i eie. Og i sammenhæng dermed ved de jo, at der med tiden vil tilfalde den ungdom, som nu studerer, en overmaade indflydelsesrig, ja vel endogsaa ledende stilling inden vort folk. De skulde jo derfor, i alle fald fra én side seet, sidde inde med de største forudsætninger for at kunne løse de store spørsmaal i livet. Og det kan ventes, at folket i det hele med tiden vil se hen til dem om hjælp til at finde svar paa disse store spørgsmaal. Og jeg kan vel have lov til at regne dette spørgsmaal, det om der findes en Gud til eller ikke, med blandt de store spørgsmaal i livet?

Jeg ved selvfølgelig, at mine ærede tilhørere stiller sig meget forskjelligt til dette spørgsmaal. Jeg tænker, man kan sige, at de deler sig i fire grupper.

Den første svarer: Nei, der er ingen Gud. Videnskaben har godtgjort, at det er en misforstaaelse

Den anden gruppe tror paa Gud Somme fordi de ikke, i alle fald endnu ikke, har fundet nogen tilstrækkelig grund til at opgive den tro, som er bleven dem overleveret. Andre fordi de, sterkere eller svagere, føler sig overtydet om at denne tro har værd.

Den tredie gruppe, kanske den talrigste, siger: Spørgsmaalet er vanskeligt at svare paa. Eller rettere: der lader sig aldeles ikke svare paa det. Det er muligt, at Gud er, og det er muligt, at han ikke er. Vi ved det ikke, og kommer aldrig til at faa det at vide.

En fjerde flok endelig vil svare: Spørgsmaalet interesserer os ikke.

Først nogle ord til dem, som selv indrømmer, at de ikke har noget svar at give, til agnostikernes store og - kan jeg ikke nok sige: fornemme skare.

Det er efter mine tanker overmaade meget sandt og rigtigt i hvad disse mennesker siger. Optager man først for alvor spørgsmaalet om Gud til drøftelse, saa viser det sig gjerne, at man føler sig utilfredsstillet ved meget af det, som menneskene pleier at fremføre som støtte for sin gudstro, og som man kanske ogsaa selv tidligere har støttet sig til. En række af store tænkere har da ogsaa tænkt meget over sagen, frem og tilbage, og har ikke ment at kunne hævde Guds tilværelse, i alle fald da ikke med nogen sikkerhed. Kanske tilføier de endog, at tanken om Gud ikke lader sig tænke til ende uden at man indvikler sig i selvmodsigelser. Men paa den anden side pleier da ogsaa mange, kanske de fleste, af dem at indromme, at de heller ikke med nogen sikkerhed tor paastaa at Gud *ikke* er til. Men er han til, saa kan man i alle fald ikke vide noget om ham.

Theologerne pleier ogsaa ofte at indromme, at der er adskilligt som ikke holder stik i det, man fra gammel tid af har regnet som beviser for Guds tilværelse. Og jeg for min del vil faa lov at sige, at hvis man stiller spørgsmaalet om Gud i række med alle andre spørgsmaal, og behandler det paa samme maade som man behandler alle andre spørgsmaal, da har agnostikeren ret: da kan man ikke ad tænkningens vei komme til nogen vished om at Gud er til.

Spørgsmaalet om Gud lader sig ikke løse, med mindre det er den høieste interesse som stiller det. Dersom man paa nogen maade behandler det en bagatelle, blir det ubønhørligt uløseligt. Det er en gjennemgaaende lov dette i den religiose verden. De mindes nok fra Deres barndom fortællingen om ham, der maatte sælge alt han eiede, for at faa den kostelige

Perle. Der er det jo det praktiske spørgsmaal om at komme ind i Gudsriget, som det nærmest tales om. Men der gjælder noget tilsvarende ogsaa om løsningen af de teoretiske vanskeligheder, som hænger sammen med det.

Gudsriget og dets gaader oplukker sig *ganske vist* for den høieste interesse. Men ogsaa kun for den. Og det er ikke altid at man medbringer denne høieste interesse, naar man giver sig i kast med de religiøse spørgsmaal.

Der er jo nok af dem, som lige ud siger, at de slet ikke interesserer sig for de religiøse spørgsmaal, og som synes at de har sagt noget rigtig kjækt, naar de udtaler dette. Jeg skiller skarpt mellem disse mennesker og agnostikerne. Agnostikeren kan have en ikke ringe religiøs interesse, om end ikke tilstrækkelig, og et ikke ringe religiøst alvor. Der kan ligge meget vemod i det, naar han opgiver disse spørgsmaal som uløselige. Det er ikke tilfældet med den klasse mennesker, som jeg her taler om. De synes snarere at mene, at deres mangel paa interesse for de religiøse spørgsmaal er et ligefremt fortrin.

Det er en tanke forekommer det mig, som kan passe nok saa godt ind i de studenters hele livsopfatning, for hvem studiet her ved universitetet ene og alene er *brødstudium,* ene og alene er en gjennemgang til en mere eller mindre fordelagtig levevei. Da lønner det sig neppe at have interesse for de religiøse spørgsmaal. Thi det er med dem som med de andre store spørgsmaal i livet, de kræver noget baade af tid og af kraft for at kunne løses. Det lader sig ikke negte, at de i nogen mon kan hefte bort fra den rene eksamenslæsning. Men en saadan tanke passer neppe for de studenter, der tror at de ved sin akademiske dannelse er kaldet til at gaa i forreste række ved løsningen af de store spørgsmaal, og til at kunne være med at indtage en ledende stilling i sit folks aandsliv. Vilde en saadan student kunne regne det som noget fortrin ikke at have interesse for nogen af de andre store spørgsmaal i livet? Det sociale .t. eks.? Og i vore dage er det religiøse spørgsmaal mange steds særlig brændende, navnlig i den engelske og amerikanske verden. Der gaar en mægtig religiøs bevægelse gjennem studenterne i England og Amerika, sterkere kanske end nogen anden

aandelig strømning, som nu er oppe iblandt dem. Og der danner sig kristelige studenterforeninger med medlemmer i tusind- og titusindvis. Dersom denne bevægelse i sammenligning dermed er svag her i landet, er De da saa sikre paa, at dette er noget vidnesbyrd om vore studenters aandelige overlegenhed over de andre?

Der er imidlertid mange mennesker — og mange studenter — som har optaget spørgsmaalet om Gud til alvorlig drøftelse og overveielse, og som har kommet til den slutning, at der ingen Gud er. Videnskaben og da navnlig naturvidenskaben har, mener de, tvunget dem til at opgive Gud. Den viser os, at hele verdensaltet, al tilværelse, er gjennemtrængt af en eneste og storslagen lov, aarsagsloven. Og denne alt gjennemtrængende, alt styrende aarsagslov giver ikke rum for nogen levende, frit virkende, personlig Gud ved sin side.

Det er ingen ny tankegang dette. Allerede i min ungdom — for ikke at tale om hvad der ligger længere tilbage — var den saa udbredt, at der neppe var nogen mere selvstændig anlagt student, som ikke havde sin kamp at gjennemgaa med den. Og mange gav sig hen til den. Og senere fik den endda mere magt, indtil den i 70—80-aarene vel omtrent var den herskende tankegang blandt de lidt mere begavede studenter. Senere er den vistnok gaaet noget tilbage, men over dog endnu en overmaade stor indflydelse blandt den studerende ungdom.

Den har dog ikke altid saa let for at holde sig ud igjennem aarene. Det har ofte hændt, at en mand i tyveaars alderen har sagt: der er ingen Gud; alt er materie og aarsags-sammenhæng. Men da han blev tredive aar, sagde han: det er dog nok *muligt*, at der er en Gud. Og firti aar gammel sagde den samme mand: jo, der *er* en Gud.

Nu ved jeg jo nok, at der særlig i vor tid er mange, som mener, at det netop er tyveaarsalderen, som sidder inde med den rette livsvisdom og sandhedserkjendelse. Men saa aldeles sikker og undtagelsesfri er nu vel denne sætning dog ikke?

Jeg vil gjerne søge at indrømme den naturvidenskab dens fulde ret, som i min ungdom tiltalte mig saa mægtigt, at det blot var med møie jeg kunde fastholde min gamle

tanke om at studere theologi. Den udforsker verdensaltet til dets fjerneste dybder, den lægger Fixstjernerne paa sin vegtskaal, den analyserer deres kemiske sammensætning, den feirer ligesaa overraskende triumfer ved undersøgelsen af det uendelig smaa som af det uendelig store. Dens opfindelser og opdagelser slaar os aar for aar med altid ny undring. Den viser os ikke bare stoffets uforgjængelighed, men ogsaa kraftens. Og den gaar videre, langt videre. Den viser os kraftens *enhed*, at alle de forskjellige kræfter vi taler om, er en og samme kraft. Den viser os i cellen den ene, enkle grundform for alt hvad der heder form inden det organiske liv. Og som den efterviser kraftens enhed og formens enhed, saa aner den ogsaa stoffets enhed. Og dette, at den saaledes paa alle omraader uimodstaaelig trænger frem til den enhed, som ligger til grund for mangfoldigheden, det er vel menneskетankens vældigste landvinding i vore dage. Det er paa naturvidenskabens omraade, menneskeaanden i vor tid feirer sin høieste triumf. Og derfor blir da ogsaa alle andre videnskaber mægtig paavirket af den og dens metode og dens grundtanker.

Men overvældet som menneskeslegten under disse omstændigheder er af naturvidenskab og natur, staar den i fare for at glemme at der ogsaa er noget andet til end natur, at der er noget til som heder *aand*. Eller rettere: man glemmer ikke aanden, men man gjør den i sin tanke om til natur. Alt aandsliv har jo ogsaa i virkeligheden en side hvor det er fuldstændig i slegt med naturen og saa at sige gaar i et med den. Men aanden har ogsaa en anden side, en som løfter den op over alt, hvad der heder natur. Det er friheden. Det er den, som er menneskeaandens høieste adelsmerke. Det er i frihedens verden, menneskeslegten udkjæmper sine høieste og tyngste men ogsaa værdifuldeste kampe, kampene mellem godt og ondt, ret og uret, de som i sin grund er de samme for alt som heder menneske, enten nu dette menneske er en videnskabsmand eller han er en almindelig arbeider. Det er disse kampe, hvor den enkelte blir stemplet til karakter. Det er her, i frihedens verden, i disse kampe hvor karaktererne dannes til godt eller ondt, det er her, mennesket har sit rette

mode med Gud, han som giver forskjellen mellen godt og ondt dens uendelige eftertryk.

Det er lettere at faa Gud bortfortolket af naturen end af menneskelivet. Derfor er der saa mang en, der som ung mener, at alt er materie og aarsagssammenhæng, men som, naar han kommer længer ud i livets kampe, gjør den opdagelse: jo, der er alligevel en Gud.

Og her, i frihedens verden, stoder man paa de mennesker, der har sat sig til maal at jage efter det høieste ideal for et menneskeliv, at kjæmpe for at naa frem til fuldkommenhed, saavidt de magter det. Og mellem alle disse menneskeslægtens ideale skikkelser er der en, som vi nok tor sige overstraaler alle de andre. Det er Jesus fra Nazaret, han som ogsaa efter saa mange fritænkeres mening er menneskehedens ypperste idealskikkelse. Den som vil dele hans og de andres ideale stræben, kan nok begynde uden tro paa Gud. Men det vil neppe vare længe. Kampen efter fuldkommenhed er veien frem til Gud.

Det er frihedens kræfter, de der er virksomme i kampene mellem godt og ondt, som er de høieste i menneskeaanden. Det er da ikke underligt, om man trænger til at have dem med sig, dersom man ønsker at løse livets høieste spørgsmaal. En blot og bar tankeoperation har liden udsigt til at naa frem til maalet. Og i samme mon, som man glemmer eller overser frihedens verden og fæster sit øie alene paa naturen, i samme mon er man udsat for at forfeile det.

Men har man først i frihedens verden vundet frem til Gud, da gjenfinder man ham ogsaa i naturen. Da er det *ham*, som virker gjennem hele verdensaltets lovmæssighed og aarsagssammenhæng, paa en lignende maade som den frie menneskeaand for sin virksomhed udnytter sit eget legeme med alle dets lovmæssige funktioner.

Det er saa vist ikke min mening, at det store spørgsmaal skal løses hverken ved dette mit foredrag eller ved aftenens ordskifte. Dets løsning er en af de store opgaver i livet. Hvad jeg har villet, er alene at gjøre opmerksom paa opgaven og at give et fingerpeg om i hvad retning løsningen er at søge.

Men det ønsker jeg Norges studenter af hele mit hjerte,

at de vil optage denne opgave, og at de maa finde den løsning som er den sande. Jeg ønsker Dem ikke alene at komme til den overtydning, at der er en Gud; jeg ønsker at De maa komme til at *eie Gud*. Den som kjærligheden til Gud brænder hos, han er sterkere end hele verden. Jeg har overvundet verden, sagde han, hvem vi gjerne vil ligne. Han sagde det i det øieblik han gik ind i alt hvad verden kunde byde ham af forfærdeligt og rædselsfuldt. Og længe forud havde han afvist alt hvad den kunde byde ham af lyst og herlighed. Hverken dens trudsler eller dens lokkelser kunde bringe ham ud af hans bane vei. Naar kjærligheden til Gud faar lov til at udfolde sig i sjælen, blir man overlegen over hele verden. Vi faar et uendeligt sjælsindhold: uendelig glæde og uendelig smerte, uendelig skam og uendelig ære, uendelig frygt og uendelig seiersvished. Den uendelige selv stempler vor sjæl med sin uendelighed.

Ogsaa videnskaben eier uendelighed, siges der undertiden. Og det er meget langt fra at jeg vil modsige det. Tvert om. Efter min mening er det netop i denne videnskabens uendelighed, en akademiker er kaldet til at tjene Gud. Men videnskabens uendelighed, ligesom kunstens og de andre ideale magters, er alene afglansen nede i endelighedens verden af guddommens egen uendelighed. Den stammer derfra, som ogsaa det graae dagslys stammer fra solens glans.

Men, naar jeg opfordrer Dem til at søge løsning paa spørgsmaalet om Gud, da skylder jeg at gjøre opmerksom paa en vanskelighed, som vil møde Dem. Naar det gjælder om at tage standpunkt i tidens politiske brydninger, da ved alle, at den upartiske sandhedskjærlige drøftelse og undersøgelse let kan paavirkes og fordunkles af vedkommendes egen interesse, *uden at han selv er sig det bevidst*. Noget lignende er tilfældet ogsaa overfor valget af religiøst standpunkt. Ogsaa der kan vor personlige interesse blande sig ind og forstyrre den upartiske undersøgelse uden at man er sig det bevidst. Paa den ene side kan man kvide sig ved at bryde med det overleverede og gjøre sig dov for indvendingerne mod troen paa Gud. Paa den anden side — og det er man kanske mindre opmerksom paa — har unge mænd ofte en meget sterk personlig interesse af at finde ud, at der ingen Gud er. Gudstroen kræver jo, navnlig af unge mænd, i en bestemt retning en sædelig anstrengelse og selvovervindelse, som mange helst vil ønske at være fri for.

Jeg ønsker Dem ved undersøgelsen af det store spørgsmaal den upartiske sandhedskjærlighed, som ikke viger tilbage for at paalægge sig selv ofre eller for at erkjende sine egne feil.

FRA DEN SOCIALE UDVIKLING
OG
DEN KRISTELIG-SOCIALE BEVÆGELSE I TYSKLAND.

Af *Fernando Linderberg.* (Forts.)

b. Den protestantiske linie.

Udgangspunktet for den kristelig-sociale bevægelse indenfor de protestantistiske kredse gaar tilbage til *Joh. Heinrich Wichern* (f. 1808, d. 1881), særlig bekendt for sin store opdragelsesanstalt *Rauhes Haus* i Hamburg. *Wicherns* humane tanker fortes videre af *Victor Aime Hüber*, der som kristelig social-politisk forfatter, særlig traadte i skranken for associationstanken. *Hübers* grundtanker fortsattes atter af presten *Rudolf Todt*, der særlig i sin i 2 udgaver udkomne bog: «Der radikale deutsche socialismus und die christliche gesellschaft,» gav den moderne socialisme mange og store indrømmelser. Først med *Adolf Stöcker* kommer dog den mand, i hvem den kristelig-sociale bevægelse i den protestantiske leir egentlig tager kjod og blod. Han blev født i en underofficersfamilje i Halberstad i 1835. Uddannet til theolog begyndte han allerede i sine første præsteaar i Hamersleben at beskjæftige sig med social virksomhed. Det var dog først, da han i 1874 blev kaldet til hof- og domprest i Berlin, at han fandt sin egentlige arbeidsmark og kom til at staa ansigt til ansigt med de sociale opgaver.

I hovedstaden havde socialdemokratiet sin sterkeste fæstning. Hertil kom flere særlige forhold. I 1877 gennemfortes den nye *civilstands gezetz*, hvorefter ikke alene navngivning, men ogsaa ægtevielse blev en fuldstændig borgelig akt. Hverken kirken eller folket var synderlig forberedt paa den nye ordning. I forstningen saa det ud, som om den nye lov skulde medfore et fuldstændigt nederlag for al kirkelig orden. I Berlin blev kun halvdelen af børnene døbte, kun $^1/_4$ af

ægteskaberne blev kirkelig indviet. »Midt i verdens største evangeliske kirke opstod et fuldstændigt moderne hedenskab.»

Toneangivende liberale blade jublede over, at det nu var en lyst at leve, da man kunde baade leve og dø uden at komme i forbindelse med — kirken!

Mod denne tingenes tilstand traadte Stœcker op. I 1877 grundlagde han den stadsmission, der gennemvævede hovedstaden med et net af missions- og velgørenhedsarbeide, hvortil han aarlig i frivillige gaver tilveiebringer ca. 200,000 mark.

Den 3de januar 1878 holdt han sit senere saa bekendte første kristelig-sociale møde i *Iskældersalen*, hvor han for første gang kom til at forhandle med *Johan Most*. I de to mænd tornede to verdensanskuelser vældigt imod hinanden! Stœckers tale gjorde sterkt indtryk paa modstanderne. *Johan Most* erklærede privat, at hvis den mand mente det ærligt, »var det ude med os». Men som prest i statskirken, trostede M. sig med, at S. umuligt kunde mene det ærligt!

Ud af Stœckers virksomhed vokste det kristelig-sociale parti, der ved rigsdagsvalget i 1887 i Berlin opnaaede 80,000 stemmer, hvoraf man regnede 3000 social-demokrater. Der syntes saaledes at have været ret gode muligheder for et saadant partis fremgang, hvis det i toneangivende kredse var bleven mødt med nogen virkelig forstaaelse. Men i hvilken grad denne manglede fremgaar alene af den kendsgerning, at *Bismarck* under undtagelseslovgiven arbeidede paa at faa Stœcker udvist af Berlin »ligesom enhver anden social-demokrat.» Overfor en saadan opfattelse oven fra kunde Stœcker ikke bryde igjennem. Han blev derfor kun en enlig svale indenfor den kristelig-sociale bevægelse paa protestantisk side.

I 1879 blev han valgt til medlem af den preussiske landdag, i 1881 til medlem af rigsdagen. Begge steder er han fremdeles medlem, men maa optræde som parlamentarisk løsgænger — der er intet parti til at bære hans tanker og krav frem. Dog er han ikke uden indflydelse. Han hores af alle med stor opmerksomhed, naar han taler. Der tillægges ham en væsentlig del af æren for den opfattelse, der gores gældende i keiserens sociale budskaber af 17de november 1881 og 4de februar 1890, der danner det egentlige grundlag for alle senere sociale arbeider i de dannede kredse.

I 1890 stiftede Støcker det kristelig-sociale dagblad «Das Volk», der i en aarrække krævede aarligt tilskud af ca. 30,000 mark. Som redaktører knyttede han dertil to fortrinlige journalister, en discippel af Lassalle, *H. Oberwinder* og cand. jur. *v. Gerlach*. De virkede ihærdigt, men blev under arbeidets gang for demokratiske efter Støckers opfattelse. De blev derfor opsagte i 1896, men det viste sig umuligt at opretholde bladet som hovedstadsblad selv med mere konservative kræfter. I 1898 blev bladet overflyttet til Siegen, den valgkreds, som Støcker repræsenterer i rigsdagen.

Samme aar, som «Das Volk» blev stiftet, gav Støcker stødet til dannelse af den *evangelisk-sociale kongres*, hvis vicepræsident han blev til 1896. Der kom da en uoverensstemmelse mellem kongressens andre bekendte mænd, særlig tilhængere af professor Harnach, der gjorde, at St. trak sig tilbage og stiftede den frie kirkelige konference, der paa et mere orthodokst standpunkt skulde øve en tilsvarende virksomhed.

I 1904 stiftede Støcker et nyt kristelig-socialt dagblad, «Das Reich», der ogsaa har krævet og kræver fremdeles tusen der af mark i aarligt tilskud.

Den mest fremragende medarbeider paa Støckers side er Lic. *Pastor Weber* i München-Gladbach. Ved hans medvirkning begyndte man i 1882 paa initiativ af bjergmanden *Vischer* og læreren *Bischof* at stifte evangeliske arbeiderforeninger, der blev udgangspunkt for en bevægelse, der nu tæller 125,000 medlemmer.

I oktober 1894 blev en kreds af katoliker og protestanter med *Weber* i spidsen enige om at søge reist en kristelig fagforeningsbevægelse. Det fælles grundlag for denne skulde være *kristelig livsbetragtning, nationalt sindelag* og troskab mod keiser og rige. De dogmatiske forskelle mellem katoliker og protestanter skulde holdes udenfor. Foreningerne skulde være, hvad de kaldte *interkonfessionelle*. Denne bevægelse er senere vokset saadan, at den nu omfatter 4—500,000 medlemmer, der har en aarsindtægt paa 5–6 mill. mark og en formue paa 4—5 mill. mark.

Gennem de her skildrede linier er den kristelig-sociale bevægelse udfoldet. Alt i alt omfatter den nu ca. 1 mill. del-

tagere. De samvirkende kristelig-sociale foreninger har alt holdt to fælleskongresser: en i Frankfurt a. M. 1903 og en i Berlin 1907.

Med disse kongresser er den selvstændige kristelig-sociale arbeiderbevægelse kommen til endeligt gennembrud.

7. *Det sociale reformselskab og kongressen i Frankfurt.*

I 1895 lod handelsminister *v. Berlepsch* foranstalte en undersøgelse af arbeidsforholdene i bagerierne. Ved denne blev det godtgjort, at der i 50 pct. af bagerierne blev arbeidet i 14—16 ja lige til 18 timer i døgnet! Og dette arbeide foregik endda om natten i overvarme rum med daarlig luft uden en eneste hviledag det hele aar!!

Overfor dette skammelige misbrug af mennesker gjorde ministeren brug af den administrative myndighed, der var ham givet ved fabrikloven af 1892. Ved en forordning af 4de marts 1896 paabød han, at arbeidstiden i bagerierne skulde indskrænkes til 12 timer i døgnet og at der skulde sikres arbeiderne forskriftsmæssig hvile paa søn- og helligdage.

Mod denne ministerens optræden blev der i arbeidsgiverkredse reist en saadan storm, at det lykkedes at styrte ham. Den 7de juli 1896 fik han sin afsked.

Siden den tid har *v. Berlepsch* udfoldet en utrættelig virksomhed for at samle alle socialreformatoriske kræfter i Tyskland til en samlet magt. Kort efter sin afskedigelse blev han den faktiske eier af det social-politiske ugeblad: «Sociale praksis», som ledes af *dr. Francke* og stadig virker i den sociale reforms tjeneste.

I 1901 stiftede han *Det sociale reformselskab*, der virker som national afdeling af den internationale forening til fremme af arbeiderbeskyttelse, som har sit vedvarende bureau i Basel. I det sociale reformselskab gjorde friherre v. Berlepsch endog saa forsøg paa at faa social-demokraterne med. Men de afslog tilbudet om deltagelse. De vilde ikke arbeide sammen med repræsentanter, som de under deres daglige kamp maatte bekæmpe.

Med undtagelse af social-demokraterne fik man samlet alle Tysklands reformorganisationer, ogsaa de kristelig-sociale

forbund. Ved sammenkomsterne i Det kristelige reformselskab lærte talrige arbeidere, der stod i forskjellige aandelige og politiske leire, hverandre at kende.

Under den gjensidige udvekslen af tanker fremstod det ønske at prøve et samarbeide mellem alle arbeidernes reformorganisationer, der virkede paa kristeligt og nationalt grundlag.

Dette var jo et ret rummeligt grundlag og dog egentlig for snevert. Paa nationalt grundlag stod endnu et stort forbund, de liberale fagforeninger, som tæller noget over 100,000 medlemmer. Men i følge hele deres karakter kunde de ikke møde frem i en forsamling, hvor det kristelige grundlag blev krævet som betingelse for deltagelse.

Disse fagforeninger fik man altsaa ikke med. Men alle de øvrige, hele den kristelig-sociale styrke, sluttede sig til den udstedte indbydelse. Den 25de—26de oktober 1903 samledes i Frankfurt a. M. ca. 200 delegerede som repræsentanter for ca. 5—600 organiserede ikke-social-demokratiske arbeidere.

De to nærmeste hovedkrav, man vilde samle kræfterne om, var

fuldstændig foreningsfrihed, udvidelse af arbeiderbeskyttelsen.

Der var paa kongressen enstemmighed for at optage et fællesarbeide om gjennemførelsen af disse krav. Man vilde hjælpe hverandre dels med at organisere de arbeidere, der endnu ikke var faglig organiserede, dels for at faa selvstændige og uafhængige arbeiderrepræsentanter ind i de parlamentariske forsamlinger, altsaa uden at danne eller slutte sig til noget politisk parti.

Man vedtog tillige at samles igen om 4 aar. Til at lede fællesvirksomheden i den mellemliggende tid, bringe vedtagne beslutninger frem for de vedkommende myndigheder og forberede den næste kongres blev der valgt et udvalg: Ausschuss des deutschen arbeiterkongresses.

Kongressens hele karakter fremgik klarest af nogle udtalelser af metalarbeideren *Giesberts*, i 1907 valgt til rigsdagsmand. Fra en enkelt side var der bleven manet sterkt til skarp kamp imod social-demokratiet. Imod dette gjorde *Giesberts* bestemt indsigelse. Man skulde ikke gaa af veien for den kamp, social-demokratiet vilde paatvinge dem. Men det

var ud over dette ikke de kristelige og nationale arbeideres opgave at slaas med social-demokraterne. Dette vilde de overlade til dem, der ved deres misregering havde fremkaldt og bestandig nærede den social-demokratiske agitation. Vi er» — fremhæved han — alle arbeidere, alle arbeidere er vore klassekammerater, der sammen med os lider under de sociale misforhold. Maaske findes der nok folk, der gjerne vilde bruge os som stormbuk imod social-demokratiet. Men det er mest folk, der er ligesaa fiendtlige imod alle reformer som mod social-demokratiet. Deres ærinde skal vi ikke gaa! Levende bifald!

I denne tilslutning fandt den aand udtryk, der prægede den hele kongres.

Fra kongressen gik deltagerne med begeistring ud til den fortsatte organisatoriske og agitatoriske virksomhed. De havde nu faaet personligt vidnesbyrd om, at de ikke stod alene, naar de paa kristeligt og nationalt grundlag optog et saadant arbeide uafhængigt af social-demokraterne. De havde erfaret, at det ikke var haabløst at virke paa dette grundlag. De hidtil spredte bevægelser var bleven samlede til en enhed. Den kristelige og nationale selvbevidsthed indenfor arbeiderne var kommen til gennembrud.

8. *Kongressen i Berlin.*

Den anden kongres blev holdt i Berlin i dagene den 20de —22de oktober 1907. Her samledes ca 300 arbeider-delegerede som repræsentanter for i alt ca. 1 mill. organiserede arbeidere. Selve væksten af dette antal fra 5—600 i 1903 til 1 mill. i 1907 viste, hvorledes der var bleven arbeidet i den mellemliggende tid. Det andet resultat forelaa i det antal arbeiderrepræsentanter, det ved valgene i begyndelsen af aaret var lykkedes at sætte ind i rigsdagen, nemlig 7, 5 katoliker og 2 protestanter.

Disse resultater lagde et eget lyst skær over alle kongressens forhandlinger.

Man samledes i Germania prægtsale i den store Chausestrasse i den nordre del af Berlin. To arbeidere, protestanten *Frantz Behrens* og katoliken *A. Stegerwald*, valgtes til præsidenter. Den første betonede udtrykkeligt, at hovedformaalet

var at faa arbeiderne anerkendte som fuldt ud ligeberettiget med andre samfundsklasser.

Ved aabningen søndag middag var en række repræsentative mænd kommen tilstede som gæster, deriblandt selve *statssekretæren,* indenrigsminister *Bethmann-v. Hollweg,* der straks efter aabningen tog ordet for at tilsige bevægelsen regeringens medvirkning til gennemførelsen af de paakrævede reformer. Under levende bifald fremhævede han sterkt, at han kendte ikke nogen større opgave end den at indlemme tidens mægtige arbeiderorganisationer som faste og levende led i det forhaandenværende samfund.

Da aabningshøitideligheden var afsluttet, blev der i en større sal, der kunde rumme et par tusend deltagere, holdt et offentligt møde. Salen blev stoppende fuld. Repræsentanter for forskjellige faglige organisationer gav her en oversigt over den virksomhed, der var udfoldet siden 1903. Det kristelige grundlag mærkede man her mindre til. Derimod traadte det nationale grundlag og det praktiske arbeide sterkt i forgrunden. Ved at arbeide praktisk, samle kræfterne om de nærmeste krav og samvirke med andre nationale kræfter skulde arbeiderne bringes frem til almen anerkendt ligeberettigelse med andre borgere. De forskjellige talere fandt levende gjenklang i den talrige forsamling og ingen skurrende mislyd traadte frem fra nogen side.

Mandag og tirsdag var de egentlige arbeidsdage. Her blev holdt grundige og saglige foredrag om:

1) Fællesvirksomheden siden kongressen i Frankfurt,
2) Den almindelige social-politiske stilling,
3) Kravene til søndagshvilen,
4) Arbeiderbeskyttelse i jernindustrien og de sundhedsskadelige virksomheder,
5) De kvindelige arbeideres vilkaar og organisation.

Den maade, hvorpaa disse — i politisk henseende maaske konservative — arbeiderrepræsentanter afslørede de misforhold, som talrige arbeidere lever under, gjorde et sterkt indtryk. Det var ganske klart, at man ikke ved sin tale havde agitatoriske bihensigter. Man havde kun den ene store hensigt: at faa de paaklagede misforhold afhjulpne.

Det oplystes bl. a, at det i jernindustrien var meget almindeligt, at der blev arbeidet baade nat og dag saaledes, at arbeiderne skiftevis var delt i et dag- og nathold, der hver maatte arbeide 12 timer i døgnet. Meget af dette arbeide foregaar i lokaler, hvor der er 44 graders varme celsius. Under disse forhold kender arbeiderne ofte kun søndagsfrihed af navn! De, der arbeider natten mellem lørdag og søndag, maa saaledes atter paa arbeide søndag aften kl. 6! Hvad søndagsfrihed bliver her?! Og mange af disse arbeidere maa arbeide for 2½ mark om dagen paa samme tid, som de paagjældende aktieselskaber giver dividender paa over 20 pct.! Ulykkestilfældene forekommer her saa hyppigt, at hver 4de mand bliver invalid! Gennemsnitslevealderen er i den sidste menneskealder gaaet tilbage fra 48 til 43 aar! Undtagelsesvis kan det hænde, at arbeidere, naar der mangler nogle i det bestemte antal ved skifterne, kommer til at arbeide 24 — ja endog 36 timer i træk!

Kan man undre sig over, at taleren, en gammel katolsk arbeider, med blikket henvendt paa disse forhold uvilkaarlig udbrod: Helvede behøver ikke at være misundelig paa de mennesker, der lever her!! Dette saa meget mindre, som arbeidsgiverne her gennemgaaende lagde en optræden overfor arbeiderne for dagen, som taleren uden modsigelse karakteriserede med den paastand, at man ikke af dem fandt for «1 pfennig god vilje mod arbeiderne.»

Lignende forfærdelige misbrug blev afslorede blandt de kvindelige arbeidere. Antallet af kvindelige lønarbeidere blev opgivne til 5,264,393, der er fordelte som følger:

I landbruget	2,753,154
- industrien	1,521,118
- handels- og færdselsvæsenet	579,608
- forskellige huslige arbeider	233,865
- aandelig virksomhed	176,648
Hertil kommer endnu tjenestepiger	1,313,957

Indtil videre er det særlig industri- og hjemmearbeiderne, man søger at organisere. De vanskeligheder, der foreligger for dette organisationsarbeide, er næsten overmenneskelige, ganske særlig for de gifte kvinder. Man kan vanskelig organisere uden at faa de paagældende med til møder. Et lille

bidrag maa de ogsaa udrede. Tillige skal de have læst et lille medlemsblad. Uden disse vilkaar er organisationsarbeidet noget nær umuligt. Men naar først en gift kvinde har arbeidet 11 timer i en fabrik og dernæst har hjem og børn at passe, — hvorledes skal hun saa kunne gaa til møder, der sjeldent kan begynde før kl. 8 à 9 og sjeldent kan sluttes før 11 à 12 om aftenen?! Hvorledes skal hun faa tid til at læse og raad til at betale medlemsbidrag og medlemsblad?

Talrige af de unge kvinder arbeider under saa elendige forhold, at det endog fra speciel sagkyndig side er paastaaet, at forsaavidt de staar alene, findes der i visse kredse knapt en, der ikke leilighedsvis knyttes til prostitutionen!»

Som første betingelse for bedring af de kvindelige lønsarbeideres kaar kræves en lovfæstet arbeidsdag paa 10 timer de 5 dage om ugen og lørdag eftermiddag fuldstændig fri. Ved siden af dette forlangte man fortsættelsesskoler med undervisning i husholdning, der skulde være tvungne for alle.

Endelig og i første række skulde man have alle ind i organisationerne saaledes, at kvinderne gennem sammenslutningen og ved dennes rygstød blev i stand til at hævde deres ære og værdighed overfor alle baade skjulte og aabenbare angreb!

Det var en yngre kvindelig organisator, der med en beundringsværdig sagkundskab gjorde omfattende rede for alle de kvindelige arbeideres arbeidsvilkaar. En væsentlig hjælp havde de faaet i denne virksomhed af en dame fra de velstillede klasser, frk. *Behm*. Paa en udstilling af hjemmearbeider i Berlin var der bleven afsløret saa himmelskrigende arbeidsvilkaar, at hun havde besluttet at ofre sine kræfter for at skaffe bedre tilstande tilveie. Frk. *Behm* havde forbindelser med selve keiserinden. Man fik derfor det indtryk, at selve keiserinden stod bag ved dette organisationsarbeide og støttede det efter evne.

Ved en festlig sammenkomst mødte blandt gæsterne den tidligere minister v. *Berlepsch*: en staut skikkelse, hvis hele væsen er præget af energi. Hans fremtræden hilstes med levende begeistring. Han mindede om, at han som regeringspræsident i halvfjerdserne og firserne havde levet i et stort industridistrikt, hvor han blev vidne til storindustriens væl-

dige opsving med dens sorgelige fordeling: de faas rigdom og de manges armod. Den, der den gang selv paa den mest spagfærdige maade forsøgte at træde i skranken for arbeiderne, talte for døve oren. Menneskenes tankegang beherskedes fuldstændig af læren om kræfternes frie spil! Selv da han som keiserlig statssekretær arbeidede for fabrikloven af 1892 kunde hans høie stilling ikke værge ham mod beskyldningen for at være en tilsløret socialist!

Nu var meget forandret til det bedre i denne retning. Alle erkendte nu nødvendigheden af arbeiderforsikringen og arbeiderbeskyttelsen Men arbeidernes ligeberettigelse er dog endnu langt fra opnaaet. Den største hindring for at komme frem dertil ligger i social demokratiets revolutionære agitation. Det sprog, der føres baade paa social-demokratiets kongresser og i deres daglige agitation, — partiets fuldstændige afvisning af samarbeide med repræsentanter for andre klasser, har fremkaldt en uvilje mod arbeiderne, der danner den største hindring for videregaaende sociale reformer. Det bliver den kristelige og nationale arbeiderbevægelses fortjeneste at vinde de reformvillige elementer i de besiddende klasser for samarbeide til fortsat socialreformatiak virksomhed. Vi har jo nu selve statssekretærens ord for, at regeringen anerkender kravet om arbeidernes ligeberettigelse. Dette ministerord hilser vi med glæde som et tidens tegn, som varsel om nye social-politiske fremskridt.

Havde der paa *Lassalles* tid været en saadan forstaaelse af arbeidernes krav tilstede i de borgelige kredse, saa havde ikke nu millioner tyske arbeidere staaet fiendtligt overfor religion og fædreland

For 150 aar siden stod bønderne værre stillede end arbeiderne nu. Det tog lang tid, før bonden blev gjort til en af de sikreste støtter for fædrelandet.

Hvorfor skal ikke det samme opnaaes med arbeiderne? Den ny tids morgenrøde er ogsaa oprunden for dem Maatte den ny nationale arbeiderbevægelse danne sine faste rammer og side om side med andre klasser i samfundet gennemføre sine krav til gavn for sin stand, til gavn og ære for vort kære, fælles fædreland!

Paa denne tale fulgte et fuldtonigt, begeistret leve fædre-

landet, efterfulgt af sangen: Deutschland, Deutschland über alles!»

Efter *v. Berlepsch* talte hovedføreren for arbeiderne, den katolske rigsdalsmand *Giesberts*. Med muntert Humør skildrede han det dobbelte tryk, de arbeidere havde levet under, der paa den ene side led under de herskende misforhold, paa den anden side paa grund af tro og nationalfølelse var hindrede i at slutte sig til social-demokratiet. For lang tid syntes tilstanden dem ganske haabløs.

Men saa vovede man sig til forsøget paa selvstændig optræden. Erfaringen viste, at det var muligt at vinde frem med en ny, selvstændig bevægelse. Man vandt derved nyt mod og nyt haab i kampen for tilværelsen!

Onsdag formiddag blev der holdt to særlige sammenkomster af den protestantiske del af den ny arbeiderbevægelse. Man søgte her at knytte forbindelse med den Frie-kirkelige sociale konference og med Sociale geschäftsstelle für das evangelische Deutschland. Tillige blev der gjort rede for, hvorledes man gennem sociale kursus opdrog ny medarbeidere til fremme af agitations- og organisationsarbeide. Hovedvægten blev her lagt paa at give deltagerne virkelig forstaaelse af den økonomiske udvikling og de forskjellige social-politiske skoler og retninger. Navnlig vilde man gjerne, at de kristelige og nationale agitatorer skulde sidde inde med bedre besked om socialismen end den, de social-demokratiske agitatorer som regel besad.

Torsdag eftermiddag blev det ledende fællesudvalg modtaget af selve rigskanzleren, fyrst Bülow. Man overleverede ved denne leilighed de vedtagne beslutninger og udtalte sin forventning om, at gennemførelsen af kongressens reformkrav i henhold til statssekretærens løfte maatte finde regeringens støtte. Rigskanzleren tog med stor hjertelighed imod de jevne arbeiderrepræsentanter og lovede dem, at deres krav skulde blive genstand for regeringens alvorligste overveielse. I alle tilfælde var det regeringens agt, at reformarbeidet skulde fortsættes.

Med dette møde i rigskanzlerpalæet fandt den anden tyske arbeiderkongres sin afslutning. Der er endnu om selve begivenhederne paa denne kun at tilføie, at der fra kongressen

sendtes et hilsningstelegram til keiseren, som personligt svarede og udtalte sin glæde over hilsenen fra de rigstro arbeidere.

9. *Hovedsum*

Hvad betyder nu denne ny sociale fremtoning i Tysklands *særlige* og arbeiderbevægelsens *almindelige* historie? Hvad rolle vil den nye bevægelse komme til at spille? Er der udsigter til, at den vil kunne overvinde og afløse social-demokratiet?

Hvad betydning, den ny bevægelse vil faa, kommer i første række til at afhænge af den stilling, som de herskende klasser i den kommende tid vil indtage i retning af virkeligt socialt reformarbeide.

Laaner de herskende klasser i nogen maade øre til de krav, repræsentanterne for den ny bevægelse bærer frem, — vises der evne og vilje til grundigt reformarbeide, saa vil den ny bevægelse utvilsomt vokse baade med hensyn til direkte tilslutning og i indirekte indvirkning paa hele den social-demokratiske bevægelse. Gaar det omvendt, skuffes de kristelige og nationale arbeidere i deres forventning om medvirkning fra deres side, som har magt til at reformere samfundet, saa vil det kun være et tidsspørgsmaal, naar de nye tropper marscherer op ved siden af social-demokratiet saaledes, at den hele arbeiderskare kommer til at danne en samlet hær. Udgangspunkt for samarbeide mellem de to hære er alt for haanden. I kulgrubedistrikterne omkring Essen er de social-demokratiske og kristelige fagforeninger hinanden nærmest inde paa livet, og staar hinanden mest jevnbyrdige. Her har de derfor alt dannet en fælleskommission, hvori begge parter er repræsenterede. I alle rent praktiske foranstaltninger angaaende regulering af løn, arbeidstid, arbeidsvilkaar, streiker etc. er det denne kommission, der har den fælles ledelse. Dette samarbeide kan selvfølgelig udvides ogsaa til andre egne og andre organisationer.

Begge parter har adskilligt at lære af hinanden. Den revisionistiske strømning indenfor social-demokratiet kæmper fremdeles for at komme frem i forgrunden i den offentlige forhandling. Og hvilken trang, der i partiet er til, at denne strømning kan komme til gjennembrud, foreligger der talrige

vidnesbyrd om. Her skal til slutning fremsættes et enkelt, sterkt tilfælde.

I det revisionistiske tidsskrift «Die neue Gesellschaft», der desværre nu er gaaet ind, skrev social-demokraten *August Møller* den 11te september en artikel med overskriften: «Wir mussen aus dem Turm heraus!» d. v. s. vi maa ud af den i lige grad forbenede og forstenede socialistiske dogmatik. I artikelen fremhæver forfatteren, at social-demokratiet ikke har magt til paa egen haand at gennemføre reformer og ikke vil faa magt dertil, hvis det vedbliver at være et rent arbeiderparti. Men betragter man samfundet fra evolutionens synspunkt, saa maa hovedvægten netop lægges paa de gradvise reformer, der kan gennemføres fra dag til dag.

Af veie til reformer er der imidlertid kun to: enten optræder man saaledes, at man til medarbeidere under reformarbeidet vinder de fremadstræbende borgerlige partier, — eller ogsaa vinder man selv umiddelbart saa mange tilhængere i de borgerlige kredse, at social-demokratiet kommer til at repræsentere folkets store flertal. Enten man nu vil tilstræbe det ene eller det andet af dette, maa der i alle tilfælde optrædes paa en anden maade end den, hvorpaa social-demokratiet for tiden optræder. Ved partiets nuværende fremgangsmaade taber partiet kun dag for dag sin moralske kraft.

«Partiet har opgivet at vinde tilhængere i de velstillede klasser. I sin isolering, der ikke i og for sig har noget glimrende ved sig, er partiet dømt til magtesløshed. Den maade, hvorpaa det søger undgaa dette, gør ofte ondet endnu værre. Alt i flere aar har partiet manglet tilgang af de aandelige kræfter, som det har brug for i pressen, i agitationen og i parlamenterne. Tilstrømningen fra de akademiske kredse er fuldstændig standset (!). De arbeidere, der paa egen haand kan tilegne sig det maal af kundskaber, som er nødvendigt for fyldestgørende at overtage et embede indenfor arbeiderbevægelsen, er sjeldne. Forsaavidt de er forhaanden, opsluges de af fagforeningsbevægelsen. Følgen er, at partiet lider under en aldrig kendt mangel paa brugbare kræfter. Hvorledes det staar til, det ved de bedst, som blot skal bedømme ansøgningerne om redaktørposter! Og medens den hele partibevægelse saaledes ligefrem hungrer efter nye kræfter, gør

man livet for partiets aandelige arbeidere saa vanskeligt som kun muligt. I flere partikredse har man med en beundringsværdig eiendommelighed forstaaet at berøve de aandelige arbeidere enhver lyst og glæde af deres frit valgte kald. — og gjort det paa en maade, der giver næring til partimedlemmernes allerlaveste instinkter! Den uforstand, hvormed man rundt omkring i partiet bedømmer akademikernes eiendommelighed og fordringer, den naive brutalitet, hvormed man paa enkelte steder forbyder dem, der staar i partiets tjeneste, enhver meningstilkendegivelse, som ikke behager flertallet i vælgerforsamlingerne, og sidst, men ikke mindst den ligefremme, komiske opfattelse af borgerlig og socialistisk videnskab har skadet os uhyre i de akademiske kredse. Den forholdsvise tilbagegang i de social-demokratiske stemmer ved sidste rigsdagsvalg var et udtryk for tabet af partiets moralske indflydelse i bestemte kredse af folket. Forfatteren viser derefter hen til, at tusender af arbeidere ved sidste valg selv i kredse, der for over 20 aar siden blev erobrede af partiet, eksempelvis Magdeburg og Bremen, ved sidste valg undlod at stemme paa de social-demokratiske kandidater. «Dette er» slutter han — «tal, der giver anledning til tanker!»

I denne social-demokratiske selvkritik har vi vidnesbyrdet om, hvorledes det bryder og gærer indenfor det store millionparti. Mange tegn tyder saaledes paa, at vi virkelig staar overfor et vendepunkt i arbeiderbevægelsens historie.

Vinder social-demokratiet atter frem, vil det sikkert i flere henseender blive et nyt parti. De kræfter, der gemmes i arbeidernes skod, kommer først til fuld udfoldelse den dag, da det bliver vist i ord og gerning, at man uden at opgive den berettigede internationalitet kan hævde og værge alle nationale interesser og i religios henseende vise en saadan rummelighed og fordragelighed, at den sociale reform uden hensyn til tro og dogme samler alle, der virkelig vil socialt *fremskridt*.

Det er denne dag, der nu forberedes i Tyskland. Maatte den være nær ogsaa i vore nordiske lande!

UNGDOMSFORENINGERNE FOR PERSONLIG KRISTENDOM OG MENIGHEDSARBEIDE

(Christian Endeavor).

Ved korresponderende sekretær for Norge.

«Vore foreninger er en religiøs verdensomfattende opdragelsesskole for unge kristne til at udtrykke sig, til at tjene og til at fostre broderlighed», saaledes omtrent begyndte dr. Francis E. Clark den tale, han afvigte sommer holdt paa det mægtige ungdoms C. E.-møde i Seattle i Washington.

Den første af disse foreninger stiftedes af dr. Clark, den gang prest ved Williston kirke, Portland Maine, 2den februar 1881 for at opdrage og sysselsætte en del nykonfirmerede, unge vakte i hans menighed: Jung peoples Societies of Christian Endeavor (egentlig Endeavor to walk in the Steps of Jesus Christ o: forsøg paa at vandre i Jesu Kristi fodspor). I begyndelsen saa det ikke ud til, at nogen skulde følge dr Clark; i Amerika som i Europa havde man jo et rigt kristeligt ungdomsarbeide for. Men da man lærte C. E.-foreningernes hensigt, arbeidsmaade og deres frugter at kjende, begyndte den mægtige bølge at rulle over Amerika og England; Stöcker førte den over til Tyskland; i alle de evangeliske kredse inden de katholske lande vandt den indgang ligesom ude paa missionsmarken.

Paa verdensstevnet i Genf 1906, da disse foreninger feirede deres «sølvbryllup», blev tallet opgivet til 68 722 med omtrent 4 000 000 aktive medlemmer.

Her i Norge (Kristiania) havde dr. Clark og presten Horace Dutton flere gange foredraget sagen. Først i februar 1905 optoges dette ungdomsarbeide her i Kristiania i Petrus menighed. Udover vaaren og sommeren stiftedes foreninger ogsaa i Kampens, Grønlands, Jakobs, Trefoldigheds og senere i gamle Akers menigheder, som ogsaa i Kristiania Indremission. Ved mødet i Genf stod Norge opgivet med 23 foreninger. Missions-

prest Gutteberg sees af Missionstidende at have to C. E.-foreninger i sit distrikt i Kina. Ved fælles C. E.-modet 24de—26de november 1906 i Kristiania besluttedes, at vore menigheds foreninger skulde bære navnet: *Den norske kirkes ungdomsforeninger for personlig kristendom og menighedsarbeide* (Christian Endeavor). I Tyskland kaldes de «Jugendbund für Entchiedenes Christentum»; i de fransktalende lande «Societes d'activite chretienne de jeunesse».

Disse foreningers principer er: «Af hele vort hjerte at gjøre Jesu Kristi vilje; at følge en bestemt veiledning for vort arbeide og forhold til Gud; trofasthed mod vort eget kirkesamfund og broderlighed mod andre; pligtopfyldende fædrelandskjærlighed. Mission over hele verden; at praktisere brodertanken overfor alle mennesker».

Vor arbeidsmaade sker efter vedtagne frivillige løfter, tillempede efter lokale behov; bestemte komiteer for en mængde forskjelligt arbeide til brug, eftersom kravene melder sig. *Vore pengeanliggender* ordnes saaledes, at menighedsarbeidet som ogsaa arbeidet udad drives med ubetydelig bekostning ved selvfornegtende bestræbelser af de ulønnede arbeidere, ved indtægterne af vore smaaskrifter samt ved enkelte gaver. Herren rækker os gjennem andre. Ingen arbeider lønnes i penge; alt er frivilligt. Det, som indsamles, anvendes direkte til fremme af Kristi riges sag.

Vort løsen er opdragelse, og naar jeg her skal omtale vore foreninger for læseren, vil jeg helst følge dr. Clark, naar han i Seattle kaldte denne bevægelse en opdragelsesskole: «Her er nemlig opdragelse til at udtrykke sig, opdragelse til at arbeide og opdragelse til at leve. Her er opdragelse af menneskehjertet, af gemyttet og af tungen. Opdragelse af gutter og piger, opdragelse af ynglinger og jomfruer, opdragelse til gode borgere, opdragelse til alvorlige kristne, opdragelse inden kirken, opdragelse for menigheden og opdragelse ved menigheden.

Dette er den store nye tanke, C. E.-ungdomsforeningerne førte ind i det evangeliske kirkeliv eller idet mindste det store nye ureiste og uløste spørgsmaal, denne ungdomsbevægelse nu i 27 aar har lagt hele eftertrykket paa at løse. Her gives en opdragelse for Guds menighed, ligesom vi i søndagsskolen fik en undervisningsskole for kirkens børn. Det uhyre

fremskridt, C. E.-ungdomssagen har gjort, skyldes disse her nævnte grundtanker; der hvor de gjennemføres, lykkes arbeidet altid. Det mislykkes kun der, hvor man optager blot en eller anden side eller gren af arbeidet til udbedring af ens eget gamle, eller hvor man overser principerne eller slet ikke følger dem. Derfor fortjener vore almindelige grundregler at komme frem i første linje overalt, hvor denne sag behandles.

Ser vi nu paa de tre hovedled i dette foreningsarbeide, bønnemøderne, komitearbeidet og broderligheden, da er hvert for sig aldeles uundværligt og hvert for sig alene en opdragelsesskole for menighederne, for folket og for den kommende slegt. Bønnemøderne er en opdragelsesskole til at udtrykke sig; komitearbeidet er en opdragelsesskole til at tjene, og selve foreningslivet er en opdragelsesskole til broderlighed og samarbeide.

Hver uge kommer man sammen en time; vi har den ufravigelige regel at begynde og slutte til fastsat tid. Ingen efter møder. Denne time ledes af de unge selv efter tur; ethvert aktivt medlem er forpligtet til at deltage i mødet, enten at sige lidt om emnet eller at bede. Det er noget stort og løfterigt i denne tanke, at henved 70 000 bønnemøder holdes hver eneste uge hele aaret igjennem. Multipliser med 50, og vi faar 3 500 000 bønnemøder aarlig. Et saadant bønnemøde kan forekomme kolde eller spottende verdensmennesker ligegyldigt; men man kan da ikke andet end — overfor et tal som dette! — at faa en smule respekt for den kraft, der ligger bag. I by og paa land, i Kina og Japan som paa Brasiliens kaffeplantager og Stillehavskysten, heroppe i Norge og Sverige, i Schweitz's alper som nede paa Sydhavsøerne og i Australien, ja — dem, som ønsker at se de officielle opgaver over, hvorledes bevægelsen omspænder hele verden, henviser jeg til dr. Clarks bog «Christian Endeavor in all Lands, a record of tventy-five years of progress» — overalt, hvor evangelisk kristendom er begyndt og lever, stiger der hver uge stemmer fra disse ungdomsforeningsmøder — stemmer i personlig bøn, i personlig lovprisning og i personligt vidnesbyrd om og for Gud i Jesu Kristi navn. Disse unges røster beviser og bevidner, at C. E.-forbundet er en stor verdensomfattende bevægelse, en uddannelsesskole til religiøst liv. «Vi kan ogsaa»,

siger dr. Clark, «drage den slutning, at der i disse unge hjerter er en dyb og inderlig trang til at befæstes i og udvikle deres troesliv.» Som fuglen *maa* synge, som blomsten *maa* udfolde sig og som aandsslegtskab maa udtrykke sig i ord og handling, saaledes *maa* ogsaa disse unge kristne ytre sin kjærlighed, om de virkelig bærer kjærlighed til Gud i sit hjerte. Vore bønne- og samtalemøder giver dem hertil den bekvemmeste leilighed. Vi har her en opdragelsesskole til at udtrykke sig. Dette maa ske paa en sund, forsigtig og oprigtig maade. For at muliggjøre dette har Gud skjenket os denne ugentlige bønne- og bibeltime. Det er her betydningen og nødvendigheden af de aktive medlemmers løfte kommer frem. *Det* hjælper os til at naa dette maal. Hos os er de unge kristne stumme; de har yderst vanskeligt for at udtrykke den kjærlighed og tak til Gud de bærer i hjertet. De skammer sig, frygter, tager eksempel af ældre. Mange ældre skyver de yngre tilside, trænger dem tilbage. «De yngre kristnes læber er som forseglet fast over hele verden», siger dr. Clark. De vokser op uden at kunne bruge den uskatterlige forrettighed at vidne om sin kjærlighed til Frelseren. Løftet, som aflægges frivilligt, skriftligt og klæbes ind i bibelen, kommer de unge i vore foreninger til hjælp, aabner de forseglede læber, som snart blir rørt af ilden fra Guds alter. Vi holder ikke paa nogen bestemt formel for bøn eller vidnesbyrd. Jeg vil deltage i ugemødet ikke bare i sangen, men ogsaa paa anden maade . . . heder det i løftet; dette har hjulpet de unge til paa en sund maade at udtrykke deres religiøse følelser og forme deres tanker. Løftet har i disse faa ord gjort mere end faa ord ellers kan udrette; det forløser en dyb trang hos denne store skare samvittighedsvaagne unge venner til at udtrykke sig.

Vore foreninger er dog *arbeidsforeninger* i langt høiere grad, end de er ordets foreninger. Studser vi uvilkaarlig ved det uhørt store antal bønnemøder, hver uge og aar, hele verden over, hvad skal vi da sige om arbeidskomiteerne og deres aktive arbeidere! Multipliserer vi de 70 000 foreninger med gjennemsnitstallet af komiteerne, som vi kan sætte ned til 5, og derpaa dette store tal atter med 5, det mindste tal, hver komite har, faar vi straks et ligesaa mærkeligt tal paa

elever i en praktisk skole for kristeligt arbeide, tallet paa dem, der uge efter uge stræber at udføre et virksomt, praktisk og afgjort arbeide for Kristus og menigheden. «Men saadanne tal», siger dr. Clark, «er kolde og siger igrunden intet mod den varmhjertede menneskehjælp, vi har med at gjøre». Tænk paa de løfterige møder, paa at sjæle vindes, lovsang stiger, gudstjenester fyldes med bøn og sang, syge, forkomne besøges og trøstes, missionsarbeide øves, penge spares, samles og ydes, prester opmuntres og støttes, missionærer understøttes — alt dette taler et tydeligt sprog! Jeg maa atter her henvise til Clarks «C. E. in all Lands», hvor man kan se de rent ud forbausende resultater af dette arbeide. Sandelig blir de, der deltager, uddannet som arbeidere. Her er en virksom tjeneste i denne opdragelsesskole, som aldrig er lukket, som ingen ferie tager sig, som stadig ivrer sig fremover i al stilhed og ubemerkethed.

Her er midt i alt dette gode og løfterige imidlertid en *dobbelt*fare, som har meldt sig hos os som overalt ellers: man bør i den enkelte menighed vel vogte sig for at se skjævt til disse unge, misunde dem deres lykke, trænge dem tilside og agte deres arbeide ringe. Det har hændt hos os, at menighedens missionsvenner har negtet presten at danne en saadan bønneforening for unge; andre har negtet at lade dem faa blive med i menighedsarbeidet. «De ældre kristelige foreninger har husbondsret i Norge; derfor væk med disse nye», heder det. En sogneprest udbrød: «Jeg vil paa ingensomhelst maade have nogetsomhelst bønnemøde eller opmuntring til noget saadant her hos mig». Paa den anden side mangler det ikke paa begeistrede udtalelser i modsat retning. «Jeg begriber ikke, at nogen prest er istand til at sige nei til al den hjælp, en saadan forening yder ham», udbrød en sogneprest, som er lykkelig over, at han satte C. E.-arbeidet igang. «Det var, som om mine konfirmanter først nu kom ind i helligdommen», skriver en sogneprest ifjor om sine C. E.-venner.

Paa den *anden side* maa man ikke læsse alt arbeide over paa disse unge. Vore foreninger er en opdragelsesskole, og man kan ikke kræve af elever, at de skulde udføre, hvad kun voksne folk kan gjøre. Af elementærskolens disciple fordres

ikke at de skal være deres familiers forsørgere eller ledende statsborgere

Imidlertid vil de unge, saa langt evner og kræfter rækker, af al magt udføre det arbeide, presterne anviser dem, og her har vi det bedste opdragelsesmiddel for fremtidigt bedre arbeide, og her viser bevægelsen sig som en stor verdensomfattende opdragelsesskole for det store fællesarbeide Herren har paalagt os. Skal dette lykkes, maa her blive en anden *broderlighed* blandt de kristne.

Nu skulde man tro, at kristeligt fællesskab groede op af sig selv som i apostelkirkens første tider, saa her ikke kunde tales om opdragelse. Men kirken er splittet i sekter, i bestræbelser, der gjør, at Guds børn, som burde hørt sammen som enhed, rives og splittes fra hinanden; denne sønderrivelse har uhindret paagaaet til vore tider; derfor trænges her en folkeopdragelse for at vende tilbage til kristendommens første grundsatser. Det vilde føre mig for langt, om jeg her skulde eftervise, hvorledes C. E.-bevægelsen overalt i ethvert af Europas lande hvor arbeidet paagaar, har virket enende og forbindende, som ogsaa ellers ude i de øvrige verdensdele. Her er et af disse foreningers kjendemerker. Det første de store fangekolonier under boerkrigen paa St. Helena, Ceylon og ellers gjorde sig bemerket ved, var, at C. E.-folket blandt de fangne samlede sig straks til regelmæssigt arbeide foreningsvis, udgav C. E.-blade i fangeleiren og tjente de saarede og ulykkelige brødre, bad om naade og fred hos Gud baade for venner og fiender. Skulde det ikke betyde noget, at Herren har ladet 200 saadanne kristelige broderlighedens skoler træde ind i livet; vi anser de 300 store C. E.-forbund for saadanne skoler til, om Gud saa vil, at fremme en sund og kraftig forening af evangeliske kristne. Sekterne kjæmper for tiden haardt for deres tilværelse; deres splittelse er mod Guds plan. Fra den mindste C. E.-forening til de store nationale forbund er C. E.-bevægelsen en planteskole for broderkjærlighed. Denne søskendekjærlighed vokser sig høit over alle stængsler, skranker og hegn med et lyst haab om, at alt det skilte skal snart føie sig sammen. Overalt i landene lægger vore foreninger sig efter det nye verdenssprog «Esperanto», forat man paa de store stevner skal komme hinandens

hjerter og tanker nærmere. Her er det atter, at C. E.-løftet først som sidst hjælper, idet det maner enhver til det fælles store arbeide for *Kristus og menigheden*, dette arbeide, der blir ett og det samme, hvor og blandt hvilke det end udføres. Som *han* elsked os, saaledes vil han, at vi skal elske hinanden; C. E.-folket vil stedse have Frelseren som mellemlag mellem nationer og kirkesamfund; men bundne i vor egen sandvittighed holder vi fast ved vort eget kirkesamfund og opdrager de unge til det samme; men vi rækker broderhaand mod andre og arbeider for enhed i Jesus Kristus indbyrdes. Til dette maal arbeider enhver der, hvor Gud har sat ham til at lyse for sin Frelser.

Af flere grunde blev arbeidet hos os — efter vel et aars frodig vekst, hvorunder det naaede til Hallingdal, Hadeland, Sarpsborg, Fredrikshald og flere steder — opholdt i afvigte aar. Muligens er vore menigheder ikke modne for denne store velsignelse. Herren her tilbyder os; men neppe vil nogen prest eller ungdomsflok, som har lært arbeidet at kjende, kunne opgive det. Om disse linjer skulde naa nogen af de kjære C. E.-venner, vil jeg med dr. Clark sige til slut: Fat mod og lad os bare gaa fremad i arbeide og bøn i det nye aar. Vor enkle opgave anbefaler sig selv: Vi vil tjene broderlighed overalt, hvor vi kommer eller lever. Lad os blot gaa Herrens veie og forherlige ham i alle vore sammenkomster. Lad os ikke være ræd for noget løfte, for nogen anstrengelse, noget offer, som kan gjøre os lysere og frimodigere til at arbeide paa en stedse bedre maade. Forherlige Herren i eders komiteer; de er alle klasser i opdragelsens skole til en velsignet tjeneste for Gud. Her vil vi uddanne os arbeidere og os selv til bedre arbeidere for enhver gren i Guds rige som gode borgere og husfolk over Guds mangehaande naadegaver. Lad ingen selvsyg aand, intet hult hjerte, ingen troesfiendtlig haand skille os ad. Vort forbund er en opdragelsesskole verden over for redelig kristelig broderkjærlighed, som higer efter, at det maa behage Gud den almægtige snart at opfylde Sønnens bøn, »at de alle maa være ett, ligesom du, Fader, i mig, og jeg i dig, at ogsaa de maa være ett i os».

TIL SULITJELMA.

Sulitjelma! — Underlig dragende virket det navn, da jeg i den nordlige sommeraftens lys nød udsigten fra turisthytten ved Bodø, og med øinene fulgte fjeldenes retning henimod det sted, hvor denne grænsevagt reiser sin snekronede top.

Kold og ubevægelig skuer Sulitjelma, egentlig Suolotjelma d: øens øie, udover den vide fjeldmark, der øde og uberørt af verdenstummelen fik nyde ensomhedens fred, indtil man en dag ved at banke paa hos den vældige kjæmpe, dybt i bergets indre fandt den skat, som, bragt frem i dagens lys, har forvandlet ødemarken til en travl arbeidsmark.

*

Det var en søndag, at vi i den tidlige morgenstund ankom til *Sulitjelma kobberverk*, hvor alt endnu var søvn og dyb stillhed. En sabbatsstillhed, som vilde virket velgjørende, om vi ikke hadde hat saa stor en længsel efter at komme i hus efter vor natlige fart fra Bodø.

I godveir er alt godt og vel, og man finder sig uden knurren i at veksle og vente paa de forskjellige befordringsmidler. Men naar man under ledsagelsen af et uophørlig, stille, men indtrængende regn, tillige maa gjøre sig fortrolig med den tanke, at man ved ankomsten til sit bestemmelsessted intet husly vil finde, noget vore medpassagerer i ventepauserne gjorde sit bedste for at forvisse os om, da kan det nok bli nødvendig at ta sagen fra den gemytlige side og prøve at fastholde mulige lyspunkter.

Som man oplyste os om, har Sulitjelma intet egentlig hotel, kun det saakaldte folke- eller dampkjøkken, der i første række er forbeholdt verkets funktionærer og deres gjester, og kun saavidt pladsen forøvrig tillader det, aabner sine døre for turister og andre reisende.

Belært herom og advaret af vore medreisendes eksempel, der istedenfor at ty i hus, med eller mod sin gode vilje foretog en aarle promenade, vovet vi ikke at forstyrre morgenfreden, men ventet taalmodig udenfor folkekjøkkenets store, venlig udseende bygning, indtil der blev liv i huset, og vi efter en gjestmild modtagelse med forfriskende kaffe var heldige nok til at faa et værelse.

*

En hel liden by har reist sig heroppe ved gruberne, der i en høide fra 80 til 800 m. ligger paa begge sider af *Langvand* (150 m. o. h.). Der beskjæftiges ved kobberverket, der for tiden eier Skandinaviens største kisforraad, omtrent en 1500 mand. Arbeidernes røde hus grupperer sig omkring kirken, skolehuset, sygehuset, folkekjøkkenet og messen samt de forskjellige kontorer. Inde ved bunden af vandet stiger en tyk røgsøile op fra smeltehytten, og ikke langt derfra ligger vaskeriet, bygget i afsatser fra vandet opover. Men i byens modsatte ende, saa langt fra verkstedernes røg og damp som mulig, titter direktørens hvide villa frem fra den vakre naturpark, som omgir den, og som synes at være et vidnesbyrd om en tid, da skogen endnu dækket aassiderne og klædte stortoppens fod. Brun, glissen og afbrændt staar den nu, hvor den ikke er fredet, — et offer for menneskenes intelligens og flid.

Det var ganske eiendommelig, om ikke just heldig for den, der havde knap tid til besøget, at se dette travle arbeidssted i fuldkommen hvil. I søndagspuds drev arbeiderne om i gaderne, barnene legte og tumlet sig, og i foreningslokalet spiltes der til dans. Præsis kl. 10 maatte imidlertid al moro her ophøre; da lystes nattens fred over grubebyen.

Vi benyttet søndagskvelden til et besøg paa sygehuset, der for tiden kun hadde 6 patienter. Som byen forøvrig er det elektrisk oplyst og synes, lyst, venlig og velindrettet, at maatte tilfredsstille alle nutidens krav.

Her har hidtil kun været én sygepleierske, der tillige var stedets jordmor; arbeidet var imidlertid nu blit saa stort, at der trængtes hjælp. En ny søster var just ankommen og stod ifærd med at tiltræde sin virksomhed paa denne fremmede jordbund. Underlig maa det være at slaa sig ned i denne

afstængte del af verden; men kjærligheden til arbeidet og interessen for det vil bære gjennem mørketid og kulde.

Hadde det tætte skydække den første dag tilintetgjort solens bestræbelser for at bringe liv og farve i den graa ensformighed, og hindret Sulitjelma fra at vise os sin fordelagtige side, saa bragte den næste dag forvandlingen i det indre som i det ydre.

En skyfri himmel hvælver sig over byen, der under den travle virksomhed, som udfolder sig i enhver krog af verksteder og gruber, idag ligger som uddød. Det nøgne graa fjeld blir blødt og varmt under solstraalernes spil, og over den fattige skog flyder en strøm af gyldenbrunt lys; i kaad leg sender fossene *Balmi* og *Rupsi* en sky af funklende støv og skum i veiret, og blomster og straa suger fornyet kraft under soloiets varme blik. Men høit over *Giken* med sine sorte grubeaabninger fanger vi et glimt af *Stortoppens* glitrende sne- og iskrystaller.

Vi sætter kursen mod Gikens grube og befinder os efter en halv times brat opstigning midt i en klynge arbeiderboliger, der har reist sig rundt grubens indgang.

Væbnet med hver vor lampe følger vi den lange gang, der fører 1 kilometer ind i fjeldet og er elektrisk oplyst. Gjennem de slibrige gange, som nu følger, maa vi nøie os med vore lamper. Vi passerer maskinrummet, beser den elektriske heiseindretning, og naar ad 7—8 trapper halvveis til grubens bund, hvor et malmleie er beliggende. Der beskjæftiges i denne grube flere hundred mand, som vekselvis arbeider dag og nat hele døgnet rundt. Den elektriske centralstation, samt alle verkets maskiner i gruber og vaskeri, i hytter og verksteder drives med vandkraft, der findes i overflod.

Allerede i 70-aarene blev malmleierne i Sulitjelma opdaget; men det var først i 1887, da konsul Persson kjøbte grubefeltet, at driften for alvor kom igang. Det arbeide, som klogtige hjerner og foretagsomme hænder her i forening har ydet, er imponerende. Man beregner, at der over grundstollerne ligger et malmforraad af over 3 millioner tons foruden 1 million, som er udtat og forberedt til afbygning.

Til og med 1904 havde Sulitjelma kobberverk produceret ca. 600 000 tons malm, med et kobberindhold af 22 500 tons.

I vaskeriet beskjæftiges ogsaa kvinder, som her under oredøvende larm i underste afdeling vasker malmen, der efter at ha gjennemgaaet alle renselsens stadier, blir transporteret til *Fineidet* ved Saltenfjord, som er kobberverkets udskibningssted.

En hel række smalsporede brækvogne venter ved *Hellermo*, den 10,36 km. lange banes endepunkt, der er beliggende et par kilometer nedenfor Langvand ved dets afløb Langvasselven. Herfra kjøres kisen gjennem Langvasselvens trange dalføre, for saa i store pramme at slæbes videre af de smaa dampere, som befarer rutens 3 vand.

Som rimelig kan være er passagerernes bekvemlighed her en biting; det merket vi, allerede da vi paa opturen skulde indskibes i den første af de 3 smaa dampbaader, som alle bærer navnet Sulitjelma; sammenstuvet paa den trangest mulige brygge maatte vi taalmodig vente baade længe og vel, indtil en meget stor mængde gods var ekspederet ombord, for saa, efter at ha placeret os bedst mulig paa kufferter, kasser og smørdunker, endnu at tilbringe en time med at vente paa postens ekspedition. Videre bekvemt hadde vi det ikke heller paa nedturen i den ene af de to trange kupeer, som medfulgte toget. Foruden et fuldtalligt publikum reiste ogsaa en kat med sin kurv og sit aabne melkespand og hadde med sit tilbehør, under passagerernes blandede følelser, faat plads indimellem disse, som paa denne maade fik en livlig, men kanske ikke bare behagelig underholdning. Heldig for eieren, at kattens mangehaande forsøg paa at havne paa skinnegangen, takket være dens menneskelige medpassagerer, ikke lykkedes

I den tindrende sommerdag lyste den vilde men fagre dal os imøde, eftersom toget bruste afsted. I vældige kurver og slyng snor jernbanelinjen sig frem, snart paa fjeldskrænтens yderste rand, snart indestængt mellem mægtige klippeblokke, for saa en liden stund at gi de reisende tid til at puste ud i flade, fredelige omgivelser. I dalbunden gjør elven sine viltreste sprang for et øieblik efter at gli ud i en stille sjø, saa gjennemsigtig klar, at det ikke er mulig at skille speilbilled fra virkelighed; men elvens glitrende hvide draaber

blinker mod de saftiggrønne bredder og bringer kjølende friskhed i den solmættede luft, mens bjerken kryber op gjennem lien, og blaa klokker og høie røde lys forener sig i at klæ fjeldet i sommerens vakreste dragt. Et øieblik ser vi gjennem en trang fjeldkløft Sulitjelmas pyramideformede top, der blændende hvid skinner frem mellem kloftens af blomster rødmende sider.

Og videre bærer det med langsom fart under linjens sterke synken, indtil vi stanser ved *Øvrevand*, hvor vi skal træffe vor damper numer 2. Det haster nok ikke med at komme afsted, og vi faar overflødig tid til at holde kafferast i det lysthus, vertinden har anlagt i sin lille have heroppe mellem fjeldene.

I den synkende sols skiftende lysskjær damper vi saa afsted mellem de steile fjeld, som omgir Øvrevandet. Et trangt dalføre tegner af og til en blød, grøn stribe i fjeldet; snart trær den mægtige *Blaamand* frem i baggrunden og behersker fra nu af med sine topper og tinder, sine revner og skar hele udsigten. I vandet begynder strømhvirvlerne at bøble; vi smyger os gjennem det trange *Gjemgamssund* og fortsætter i mildere omgivelser ind i *Nedrevand*, langs hvis bredder ager og eng og venlige gaarde gir indtryk af blidere kaar. Saa forlader vi vor lille damper og vandrer paa træbretter over det smale eid, som skiller Nedrevand fra fjorden, og hvor den sorte, støvede jordbund fortæller, at kisen har tat den samme vei.

Men foran os ligger Saltfjorden under en aftenhimmel, der i ødsel pragt drysser perler og guld over den; og mens dæmpede toner af en vemodig sang lyder over til os fra skibet, der lig en hvid sjøfugl vugger paa den blanke flade, stiger maanen op bag den mørke furumo, og fine skystriber tegner sig paa dens rødliggule skive. Men sagte, sagte suser det i furutræerne; de suser et sagte farvel til den lange sommerdag, som nu er tilende.

— *M. M.* —

EN ENGELSK SKOLEMANDS FREMSTILLING AF DET HØIERE SKOLEVÆSEN I DE NORDISKE LANDE.

Af *Frits Hansen.*

Der er nylig udkommet en bog i London om «*Schools Public and Private in the North of Europe*», af *J. S. Thornton.* Bogen har 136 pagina og danner det 17de bind af «Special Reports on Educational Subjects», der udgives af «The Board of Education», og den er udkommet hos *Wyman & Sons* — til den billige pris af 8 pence (d. e. ca. 60 øre).

Den norske almenhed vil sagtens ikke i større udstrækning føle sig opfordret til at stifte bekjendtskab med *bogen selv:* men blandt vore skolemænd og skoleadministratorer vil forhaabentlig ikke faa have glæde af at læse den. Saadan at se «sine egne vindver» fra et fremmed standpunkt morer flere end kobbersmedmadamen i «Gjenboerne». Nu har England—Skotland paa den ene side og vi nordiske folk paa den anden fra gammel tid af været gjenboere, rigtignok med en meget bredere gade end «Kannikestrædet» imellem os; men det er dog nyt af aaret, at Great Britain har fundet det værdt at tage kinematografbilleder af vore, smaafolks, skoleforhold, saa at ogsaa vi kan faa rede paa, hvordan disse tager sig ud, seet med britiske øine. Og om end den nordiske *almenhed* ikke kan ventes i større udstrækning at læse *bogen* i *dens helhed*, fordi den nærmest er et skrift skrevet af en fagmand for fagmænd, vil der sikkerlig alligevel være mange, som finder det af interesse at faa et lidet begreb om denne fremstillings indhold og eiendommelige opfatning. Og *det* kan straks siges, at *Mr. Thornton* har sat sig overmaade vel ind i sit emne, har gjentagne gange besøgt vore nordiske lande og ved selvsyn sammen med omfattende brug af den foreliggende (»einschlagende») litteratur faaet en ypperlig oversigt

over det svensk-finsk-norsk-danske høiere (eller videregaaende) skolevæsens vidtudstrakte fletverk og et indsigtsfuldt kjendskab til de enkelte smaadeles særskilte bygning og virksomhed.

Og ogsaa den ting kan siges paa forhaand, at Mr. Thorntons fremstilling røber hans store kjærlighed til det emne, han behandler, baade kjærlighed til den almen-pædagogiske side af emnet, det videregaaende skolevæsen med dets undervisnings- og opdragelsesopgaver, og ikke mindre kjærlighed til vore nordiske folk, til hvilke han har følt sig særskilt hendragen, og med hvilke han som en mand fra det nordlige England (Danelagen og det gamle Northumbria) føler sig særskilt beslegtet. Det er med et kjærligt, men derfor ikke mindre sandhedskjærligt øie, Mr. Thornton har seet paa skolerne heroppe i the North of Europe

Og det maa dog i høi grad interessere og glæde os nordboer, at England finder det værdt at lære nordisk skolevæsen at kjende, nøiagtigt og grundigt, og at en indsigtsfuld engelsk skolemand finder ikke lidet, ikke uvæsentlige ting at pege paa i vore skolers organisation og virksomhed, som han dømmer værdige til at tjene England til eksempel. For 54 aar siden sendte vi herfra Norge Hartvig Nissen, hine tiders store pædagogiske foregangsmand i Norge — ja vi kan vel sige i Norden — over til Skotland for at lære af skolevæsenet der (det var da nærmest folkeskolevæsenet), og nu et halvt aarhundrede senere kommer en engelsk skolemand hid over Nordsjøen (ogsaa hid til Norge) for at undersøge og lære af vore skoleforhold. Det er en anerkjendelse overfor vort lille folk og de smaa nordiske folkeslag i det hele, som gjør os ære og som kanske ligesaa meget som mere iøinefaldende og celebre nordiske bedrifter paa f. eks videnskabens eller literaturens eller kunstens omraader giver vidnesbyrd om det selvstændige aandsliv og kulturarbeide, hvortil vore folk i det sidste halve aarhundrede eller de sidste 2—3 menneskealdre er vakte, vidnesbyrd om, at vi er ifærd med, ud fra vore egne forudsætninger og ved vore egne evners hjælp at arbeide fremover paa linje med de store fremadskridende folkeslag, ja — vi tor kanske sige — saa at selv disse paa enkelte punkter ogsaa kan have noget at lære af os.

Det er hvad vi kalder «det høiere skolevæsen» — the secondary school system — i vore nordiske lande, som forf. har undersøgt og beskriver (ikke folkeskolen, om han end kan komme til, mere leilighedsvis, at omtale ogsaa visse fænomener inden dette omraade) Og han paapeger et væsentligt lighedstræk mellem de fire landes høiere skolesystemer, et væsentligt forhold, hvori de ligner hverandre og skiller sig fra det tilsvarende system i de fleste andre lande.

Dette lighedspunkt, denne fælles-nordiske eiendommelighed ved vore landes høiere skolesystemer er den betydelige rolle, som *private skoler* har formaaet og faaet lov til at spille og fremdeles spiller ved siden af de offentlige skoler, statens eller kommunernes. I England — siger forf. — er det alene de sidstnævnte, som har nogen almindelig anseelse (are held in general honour); men i Norden er det private skoler, som baade har den talrigste søgning og som mere end de andre har gaaet i spidsen for alt fremskridtsarbeide og saaledes gjort staten uvurderlig tjeneste. Man har i Norden skaffet den private skole bedre eksistensvilkaar end i England. Der kan have været — og være — daarlige private skoler baade der og her. Men i Norden har man fundet heldige midler til at udskille *de* private skoler, som staten kunde godkjende, fra de andre af ringere kvalitet, og til saaledes ved statens godkjendelse (og paa anden maade) at opretholde og støtte de første, i forstaaelse af, at de udgjør et umisteligt element til den fulde tilfredsstillelse af det store almene undervisnings- og opdragelsesbehov. Staten har i Norden ikke monopoliseret det høiere skolevæsen.

Dette gjælder, om end ikke i lige høi grad, saavel Sverige og Finland som Norge og Danmark. I Norge var det *Hartvig Nissen*, oprindelig forstander for en privat skole, som reorganiserede statens saavel lavere som høiere skolevæsen, og i generationen efter ham, d. v. s. efter 1874, er det fremdeles to private skoleforstandere, *J. Aars* og *P. Voss*, som har indtaget den ledende stilling i den høiere skoles udviklingsarbeide. Og i Danmark ligesaa: saavel den lavere som den høiere (eller videregaaende) skoles udvikling til det, den nu er, skyldes for væsentlige punkters vedkommende private bestræbelser.

Det middel, hvorved de nordiske stater har kunnet opretholde den private skole i lige værdighed ved siden af den offentlige og støtte den i dens gjerning, bestaar væsentlig deri, at staten bestemmer, hvad der fra de unges side skal aflægges prøver i ved de forskjellige ved lov fastsatte «afgangseksaminer» — for Norges vedkommende examen artium og middelskoleeksamen —, og saa gir de private skoler, som tilfredsstiller statens fordringer, ret til at afholde saadanne afgangseksaminer inden sine egne vægge, selvfølgelig under offentlig kontrol (undervisningsraad og censorer). Naar en elev bestaar i de lovbefalede prøver, er det for staten lige godt, enten han har erhvervet sine kundskaber og sin udvikling i en offentlig eller en privat skole. Forf. kommer derfor til at give de forskjellige afgangseksaminer (leaving examinations) i de nordiske lande en fremtrædende plads, naar han i enkeltheder skal beskrive de nordiske skoler i deres indbyrdes lighed og indbyrdes forskjellighed; han fortæller derfor for hvert enkelt lands vedkommende, hvilke fag der prøves i, hvormeget der forlanges i hvert fag, om prøven er mundtlig eller skriftlig eller begge dele osv.

Det er i det hele en forsvarlig og saa at sige udtømmende sum af iagttagelser, administrativt, pædagogisk og statistisk oplysningsmateriale, som forf. har samlet (for Norges vedkommende sees hr. Otto Anderssen her at have ydet væsentlige bidrag; hans oplysninger er allerede tidligere trykt paa engelsk — i vol. 8 af Special Reports on Educational Subjects). Vi skal ikke dvæle ved disse enkeltheder. Vi skal kun nævne, at de beskjæftiger sig saavel med skolernes økonomi og retslige stilling (deres antal, søgning, lærereș og lærerinders lønninger, skolepenge, stats- eller kommunal understøttelse ogsaa til private skoler paa visse vilkaar o. a. desl.) som med deres indre organisation og virksomhed (middelskolerne, realskolerne, gymnasiets forskjellige linjer, pigeskoler, fællesskoler for gutter og piger, øvelsesskoler for lærere og lærerinder ved den høiere skole (som Sverige allerede en tid har havt, anlagt efter tysk mønster, og som Danmark og Norge skal faa), bestyrelse og overledelse m. m. m. Og idet forf. fører os frem gjennem alle herhenhørende undersøgelser, passerer tillige skolernes *historie* i det forløbne aarhundrede forbi vort blik

lige til de nyeste danske og svenske love af 1903 og 1904. Den «moderniserende» bevægelse træder tydelig frem, hvor Norge er gaaet i spidsen, og hvor Sverige og Danmark har fulgt efter, og som bestaar deri, at de klassiske sprog efterhaanden trykkes sterkt tilbage (især i Norge), og andre linjer» dannes, som fører fremover til universitetslivet, og reallinjen trækker altid flere elever til sig. For særskilt at nævne Norge, saa peger forf. med anerkjendelse paa de uhyre fremskridt, som Norge har gjort i de 90 aar «of her independent existence» fra 1814—1904; i 1814 havde vi 4 høiere skoler med 200 elever, i 1904 19 gymnasier og 77 middelskoler med tilsammen 15 000 elever. Liverpool — siger han — har tre gange saa mange indbyggere som Kristiania; men den sidste har 7276, Liverpool kun 6600 elever i høiere skoler.

De fire landes skolesystemer træder altsaa frem for os i hovedlinjerne ensartede i sin konstruktion, saa at de med rette kan sammenfattes under et fællesprædikat: nordeuropæiske. Men forf. peger ogsaa paa de individuelle eller nationale afvigelser, og han har vekselvis lovord og kritik baade til den ene og til den anden af dem. De har noget at lære af hinanden; ogsaa de offentlige af de private og omvendt. Og England har noget at lære af dem alle (som sagtens ogsaa de igjen af England, skjønt forf. i denne fremstilling mindre dvæler ved det punkt). Han *tangerer* herunder ogsaa saadanne skolespørsmaal, som nu er aktuelle hos os, men uden at trække de sidste konsekventser af sine iagttagelser. Han leverer os meget *stof til eftertanke*, men overlader til læserne selv at trække kærdommen ud deraf. Det var at ønske, at han senere vilde udfylde sin fremstilling ved at skrive en for almenheden bestemt Essay over sin egen bog, hvori han lod de store linjer træde tydelig frem. Det slaar ikke altid til, at «reflexionerna göra sig sjelfva».

Af smaatræk karakteristiske for det enkelte land, som forf. har taget med, nævner vi et par: I Sverige med dets stilfulde gamle traditioner er ved den mundtlige student- eller maturitetseksamen selskabsantræk «de rigueur» (nødvendig) for censorerne, eksaminatorerne og eksamenskandidaterne; censorerne og lærerne bærer sine ordener og dekorationer.

Eksaminationens leder, skolebestyreren (the Head-Master - for at gjengive det engelske udtryk) indtager his chair, formandspladsen. Til den ene side af ham sidder censorerne, til den anden de af lærerkollegiets medlemmer, som tager del i eksaminationen. Naar denne er endt, takker Head-Master paa den høfligste maade censorerne for deres assistance, og protokollerne undertegnes. De lykkelige, som har bestaaet, blir nu kaldt ind og modtager sine læreres lykønskning. Naar de saa kommer ud i det ydre rum, har deres venner der i beredskab for dem studenterluen, den længselsfuldt eftertragtede, med dens lille stjerne i panden, symbolet for en *frihed*, de som skoleelever ikke har havt. Derefter følger to ceremonier («den første af disse saa jeg dog ikke ved alle de skoler, jeg besøgte»). Naar den lykkelige kandidat passerer gjennem det ydre skolerum, blir han grebet af sine kammerater, som ligefrem leger himmelsprøt med ham (udtrykkes med det svenske verbum: hissa) og det ikke i et tæppe, men paa udstrakte arme og hænder. Det kunde synes farligt for et ungt menneske saaledes at hives 6—7 fod tilveirs opimod taget, men jeg hørte ikke noget om, at det nogensinde havde uheldige følger. Og nede paa gaardspladsen faar den nye akademiske borger moders og søstres lykønskning i skikkelse af en brystbuket, som han saa bærer resten af dagen, hvor han gaar hen. Vi kjender os paa svensk grund.

Og paa norsk grund føler vi os, naar vi i stykket om vore talrige «privatister» møder gamle *Heltbergs* karakteristiske skikkelse og finder citeret (i oversættelse[1]) Bjørnsons bekjendte linjer:

> Lang og slaapen i halvdrøm paa yderste linje
> sad og grunned for sig selv *Aasmund Olavsen Vinje;*
> anspænt og mager, med farve som gibsen,
> bag et kulsort umaadeligt skjæg *Henrik Ibsen.*
> Jeg, den yngste i laget, gik og vented paa parti,
> indtil nyt kuld kom ind, over jul *Jonas Lie.*

Men forf. tager mere med end hvad vi ialmindelighed forstaar ved «den høiere skole», gymnasier, middelskoler og lignende. Efterat han har afsluttet sin fremstilling af disse,

[1]) Men «slender» er neppe en korrekt oversættelse af: slaapen.

bemerker han: «Det meste af hvad jeg her har talt om, er ikke fuldt originalt i sig selv; men det er en original modifikation af skoleordninger, som er hentede fra Tyskland. Men jeg har gjemt det bedste til sidst. *De* skoler for *voksen ungdom*, som jeg nu gaar over til, er nordisk originale baade efter sin oprindelse, sin idé og i sin virkemaade. Og de udgjør det hovedbidrag, som disse nordiske folkeslag — specielt Danmark — har ydet til det almene fremskridt i opdragelse og skolevirksomhed — det er *folkehøiskolerne*». Disse skoler og deres maade at virke paa har slaaet ham som noget helt nyt; han har følt sig overordentlig tiltalt af dem, har skaffet sig et indgaaende kjendskab til deres virksomhed rundt om i Norden, og beundrer hvad de har udrettet, især i Danmark, hvor de er talrigst og har naaet længst. Og han haaber, at der med tiden vil komme lignende i Storbritannien og Irland; dog først burde sagtens der paany have dannet sig en fri engelsk bondestand (the English Yeoman make his reapperance). Thi det er for et folk af *bønder*, selveiere af smaa jordeiendomme, at disse skoler passer bedst. Men her rører vi ved et socialøkonomisk spørsmaal af den høieste og mest almene interesse, som forøvrigt ogsaa forf. kun berører, ikke udvikler nærmere.

Med Valdemar Bennike som cicerone lader han os opleve en dag ved *Vallekilde* høiskole i Nordsjælland, grundlagt af afdøde Ernst Trier, og han fører os saa ned til de sterkt udvidede anlæg paa *Askov*, Ludv. Schrøders, Paul La Cours og Jac. Appels skole, og han nævner ogsaa en hel del andre. Vi faar høre om de danske folkehøiskolers historie, om Grundtvigs og Kristen Kolds liv og gjerning. Han beretter ogsaa om disse skolers stilling i Norge, Sverige, Finland (og De forenede stater); i Norge har de havt meget at kjæmpe med og omtales der ofte med mangel paa forstaaelse. Han taler med beundring om, hvad de allerede har udrettet i Danmark og samler dette under tre hovedpunkter. For det første har de mægtig stimuleret adskillig praktisk virksomhed, særskilt befordret dannelsen af kooperative foreninger paa landbrugets omraade og til afsættelsen af landbrugsprodukter.

En flok af farmere fra Essex besøgte Danmark i 1900 for at studere disse forhold, og Thornton citerer endel af de

oplysninger, som Essex County Council[1]) gjennem Mr. *Dumont* har udgivet om disses iagttagelser.

Dernæst har folkehøiskolen frembragt et friere og rigere kristeligt liv, dannelsen af valgmenigheder og mange andre kirkelige og religiøse folkelige sammenslutninger og broderskaber, som er til nytte og glæde for sine medlemmer.

Og endelig har de vakt en meget sterkere og almen interesse for alt offentligt liv og tilveiebragt større dygtighed til at deltage i dette.

* * *

Som kransen paa det nordiske fællesarbeide paa pædagogisk omraade omtaler forf. tilslut de 5-aarlige skandinaviske skolemøder, som han har havt stor glæde af at deltage i, og som han tillægger den største betydning, «maaske det merkeligste skolemøde i Europa». «The North is a quite unique laboratory of educational research.» Og her vil han have sine landsmænd til at være med. Han haaber, at intet fremtidigt møde af dette slags vil savne deltagere fra England. Det nordisk-pædagogiske samarbeide vil udvide sig til et engelsk-nordisk, er hans haab. Tænker ikke en og anden af os noget lignende? Er der ikke her i Norden, ikke mindst i Norge, i vore dage et sterkt og voksende drag henimod vore angelsaksiske frænder hinsides Nordsjøen, en uvilkaarlig, stadig tiltagende følelse af, at vi hører sammen i bunden, mere end vi rigtig har vidst, og burde arbeide sammen og lære at kjende og forstaa hverandre?

Mr. Thorntons bog peger i samme retning — ja mere end det: den er en venlig udstrakt haand, som det maa være os en glæde at gribe. — Men saa venter vi, som sagt, endnu fra Mr. Thorntons pen, en for almenheden bestemt afsluttende efterskrift.

[1]) Omtrent = amtsformandskab.

ENDELIG SLAP DET UT!

Saa det virkelig var meningen med oprettelsen av Notoddens seminarium, hvad C. W. noksaa naivt plumper ut med i januarheftet av «For Kirke og Kultur»? Ordene lyder i al sin troskyldighet saaledes: «Det (Notoddens seminarium) blev jo oprettet paa grund av den mistanke, som «lægfolket» havde til seminarierne paa den tid. Man forargedes over alt det nye, som lærerne kom med, og den frie tone, de slog an. Man forargedes over fædrelandssangene og de andre verdslige sange, man forargedes over de mange nye tanker om jord og himmel, som syntes at ville kuldkaste hele den kristelige tro. Saa fik man et seminarium, som man kunde vente sig troende lærere fra». Ja, saa staar der virkelig, og som forfatter undertegner sig en C. W. Mot anonyme forfattere optræder ikke navngivne mænd, derfor sætter nærværende forf kun et merke istedetfor navn. Er nu virkelig *Notoddens* lærerskole tjent med at komme i veiret *paa alle de andre lærerskolers bekostning* og det ved argumenter av den sort, som C. W. opvarter med? Saa vidt vites, var det akkurat de samme religionslærere som tidligere ved de offentlige lærerskoler, dengang Notoddens blev oprettet, maaske paa 1 — én undtagelse nær. Disse ældre prøvede lærere kom altsaa den gang pludselig med en hel del nyt! og saa forargedes «lægfolket» (hvorfor ikke ogsaa «kirkefolket»?) over fædrelandssangene og de andre verdslige sange(!). Har virkelig slike argumenter været ført i marken ligeoverfor «lægfolket», kanske endog av emissærer, for at faa en *kristelig* lærerskole oprettet? Forpligtet man sig da ved denne til at *avholde* sig fra alt «det nye», fra fædrelandssange og verdslige sange? hvorfor ikke ogsaa fra historie, naturhistorie og andre verdslige fag? Nei, hr. C. W. Den slags insinuationer maa De ikke rette mot en saa anseet skole som Notoddens lærerskole, og jeg er viss paa, at d'hrr. Stoylen og Hognestad vilde frabede sig den

slags omtale av aarsakerne til sin skoles oprettelse. Lad os kun faa rent bord! Ingen mistænkeliggjørelse til nogen kant. Notoddens lærerskole lever og trives godt, uten at man behøver at kaste stænk paa de andre lærerskoler. *Hvilke* lærerskoler og *hvilke* lærere sigter C. W. til? Det ser ut, som om anklagen gjælder *alle* de andre lærerskoler. Den slags tale, som hr. C. W. driver, skal ikke tjene til at styrke sympathien for Notoddens lærerskole og endnu mindre for det menighetsfakultet», som efter enkeltes mening skal faa en lignende mission, som Notoddens lærerskole har. Nærværende indsender har havt sympathi for den theologiske retning, som skal repræsenteres af menighedsfakultetet; men efter den maate, hvorpaa agitationen drives, gaar det mig som saa mange andre, at jeg indtil videre tar avstand fra en institution, som har bruk for den slags vaaben. Og hvad nu de offentlige lærerskoler angaar, som har været trukket med i striden, lad os faa kjendsgjerninger og beviser! Frem i dagslyset med dem, saa baade forældre og samfundet i det hele faar fuld greie paa, hvilke farlige lærdomme der føres, og ved *hvilke* lærerskoler de *har* været drevet og fremdeles drives. Det er en værdigere maate at debattere paa end den, hr. C. W. finder passende. —*g.*

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness.*

De etiska tankarne i urkristendomen i deras samband med dess religiösa tro, af *E. Billing* II. De etiska tankarna i Jesu förkunnelse. 1ste häftet. 1 kr.

Gamla kyrkans historia till sjunde aarhundradets början. Af *Hjalmar Holmqvist.*

H. Reuterdahls teologiska åskådning med särskild hänsyn till hans ställing till Schleiermacher. Af *Gustaf Aulén.*

Naar man læser disse arbeider, som unge docenter ved Upsala universitet har lagt frem for offentligheden, kan man ikke andet end faa respekt for den teologiske videnskabelighed derinde. Ti saavidt jeg forstaar, er det gedigen videnskabelighed her præsteres, og det i en klar og smuk form, som gjør det til en fornøielse at stifte bekjendskab med den.

Det tredje af de nævnte skrifter beskjæftiger sig med et emne, der er altfor specifikt svensk til at det kan paaregne synderlig opmerksomhed udenfor Sverige. Ganske anderledes forholder det sig med de to først nævnte skrifter. Intet er mere aktuelt for tiden end oldkirkens og da særlig urkristendommens historie.

Første del af Billings skrift, som indeholder indledningen, har jeg omtalt i oktoberheftet f. a. Skjønt 4de hefte af dette bind endnu mangler, har forf. allerede sendt ud 2det binds første hefte, hvor han begynder forhandlingen af Jesu forkyndelse, der skal omfatte 5 hefter, hvert paa 5 ark. Dette bliver naturligvis hoveddelen. Det som foreligger i 1ste hefte, giver efter med skjøn ret til de bedste forhaabninger. Her bliver der gjort alvor af at se Jesu forkyndelse, undere, død og opstandelse — dette som efter de almindelige baade gamle og nye fremstillinger falder uhjælpelig fra hverandre i en hel del stykker der kun hænger ganske løst sammen, som et eneste livsværk. Dette livsværk har Jesus

selv givet udtryk i *evangeliet:* himmelriget er nær. Den blasfemiske snak, som hos os gjælder for god kristendom, at Jesus ikke forkyndte det fulde evangelium, men bare et «provisorisk», bliver grundig affivet, og Jesu høihed og herlighed klart tegnet. Forf. viser sig helt igjennem som modern forsker paa fast kristelig grund. Man maa lykonske Upsala universitet med at faa ham knyttet til sig.

Ogsaa Holmqvists arbeide er særdeles læseværdigt. I en grei, behagelig og oversigtlig fremstilling faar man her oldkirkens historie, saaledes som de nyeste forskningers ædrue resultater giver os at se den.

Fernando Linderberg: **Samfundet** og dets økonomiske udvikling. Grundtræk af samfundslæren, udgivet af det sociale sekretariat og bibliotek. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 1 kr.

Det er samfundslærens grundtræk som her gives. Fremstillingen er derfor knap og skematisk og giver kun henraden, som maa udfyldes. Bogen er derfor vistnok nærmest beregnet paa ungdomsskoler og foreninger, hvor den vil tjene som ledetraad for en planmæssig undervisning i samfundslære. Dens henrad maa naturligvis udfyldes af læreren ved mundtligt foredrag. Som saadan maa den kunne gjøre god tjeneste, ti den er grei og klar, og giver en udsigt over udviklingen som vist i det hele og store er rigtig. Ved enkeltheder vil der naturligvis kunne gjøres bemerkninger. F. eks. ved følgende oplysning: «Paa en gaard til en værdi af 50—60 000 kr. maa der som regel udbetales mindst 20—30 000 kr. som indehaveren aldrig venter at faa renter af. Man maa saaledes være kapitalist for at blive landmand». Kan dette være rigtigt? Det vil jo sige: en landmand betaler sin gaard saa dyrt, at mindst halvparten af den sum han giver for den, er bortkastet. Man maa spørge: hvorfor i al verden bliver saa nogen landmand? En ung mand — og de fleste er jo unge naar de begynder sit landbrug — maatte da kunne finde paa en anden levevei, hvor han slap at kaste saa mange penge bort til unytte. Nei — dette rimer ikke. — Men dette, og muligens andre lignende enkeltheder, forringer naturligvis ikke bogens værd som helhed.

Burde ikke samfundslære nu faa en fast plads ved vore ungdomsskoler og i vore ungdomsforeninger?

Thomas Krag: **Det allerhelligste**. Gyldendal og Nordiske.

Thomas Krag har skrevet en roman, hvor udviklingen ender med, at hovedpersonen bliver prest og begeistret kristendomsforkynder. Er dette et virkeligt personligt omslag? Det er det neppe. Bogen gjør ikke noget personligt indtryk. Den gjør indtryk af at være et forsøg paa at skildre kunstnerisk en udvikling som ender slig. Særlig vellykket er forsøget ikke. Jeg fæster mig ikke saa meget ved, at den kristendom som forkyndes er noget uklar. Det er dog kristendom, ti der hævdes, at «Kristi vældige lidelseshistorie med kamp og seier er en evig livsens kilde for folkene». Og der er skjønhed over forkyndelsen. «Der var altid tyst i kirken, naar han talte. Han ledte der han stod, efter sine. Han saa nogle øine stirre imod sig, og hans sind dirred, ti bag disse øine sad en sjæl og lytted, som han kjendte. Han saa først enkeltes blik, saa flere og flere. Og disse blikke gav ham ligesom en egen magt. Han fik en følelse af angst og fryd. Og flere og flere blikke tændtes og lyste af hellig ild. Og tilsidst var det som troed han at merke, at alle menneskene dernede var et væsen med samme tanke og samme vilje. Undergiven hans magt. Attraaende hans overmagt, higende efter at befrugtes af hans aands sæd». — Bogens svaghed er den, at udviklingen ikke er lagt psykologisk til rette. Harald Ebbes far endte i sindsygdom; dette kasted skygge over hans sjæl; han gik i angst og gru for selv at blive sindsyg; angsten kasted ham tilsidst paa sygesengen; i sygdommens feberfantasier kjæmped han sin Jakobskamp og vandt fred. Skemaet er bra nok, naar bare udførelsen havde været bedre. Men kampen paa sygesengen har altfor meget feberfantasiens karakter, til at man kan forstaa hvorledes der af den skulde komme et virkelig nyt liv. I grunden er det ved et noksaa uventet sprang Harald Ebbe bliver kristen og forkynder. — I det hele er dog bogen et smukt, om ikke betydeligt arbeide.

Chr. Ditlew: **I moderne fodspor**. Kr.a. Norli.

«Det er dagens ubestikkelige lys vi trænger til; vi er

trætte af det gjøglende, forvildende fakkellys». Disse ord af Camilla Collet har forf sat som motto over de skildringer han her sender ud under den eiendommelige titel: I moderne fodspor. Hvad er meningen? Utvilsomt at han vil gaa den moderne æsteticisme efter i sporene, for at se hvordan de spor er som den efterlader sig i livet. Det har han ogsaa gjort. Hvilke spor har han saa fundet? Jo: knuste menneskehjerter og ødelagte menneskeliv. At dette bliver paavist, er det «dagens ubestikkelige lys» man føler der trænges, om deres øine kunde oplades som nu blændes og synkverves af retningens «gjøglende forvildende fakkellys», dens glimrende paradokser og besnærende halvsandheder. At kaste et sligt lysstreif har været forf.s hensigt. Han behersker den moderne kunstform saa godt, at anmelderne ikke har kunnet undlade at give ham sin anerkjendelse. Jeg haaber at forf. vil fortsætte «i moderne fodspor».

John William Nylander: **Sjøfolk**. Fortællinger oversat av Esther Heber Nylander. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,40.

Dette er kunst af første rang: sjøfortællinger som i friskhed og naturlighed kappes med Hilditch's, men i dybde og finhed langt overgaar dem. Vi faar sjømanden som han er, men særlig det varme og ædle han ofte gjemmer bag sjøtrøien. Dertil kommer saa en stor mærkværdighed: en fuldendt oversættelse. De fleste oversættelser som kommer ud hos os, er jo næsten ulæselige for enhver som elsker sit sprog. Her merker man ikke, at det er en oversættelse man læser. Sproget har den originale forfatters friske klang. Men indholdet: den stilfærdige vemod og den varme fædrelandskjærlighed, forraader forf.s nationalitet: han er finne.

Johan Bøgh: **Oldtids kunst og nutids fund**. Fortællinger om udgravninger og fund af græsk kunst i det nittende aarhundrede. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,75.

Bogen giver en oversigt over alle de udgravninger i Italien, Grækenland, Lilleasien etc. hvorved den græske kunst, baade den historiske og forhistoriske, er bragt for dagens lys. Den vidner om et grundigt studium, og paa fremstillingen er intet at sige. Men der mangler noget meget væsentligt, for at de som selv ikke har set de kunstværker som omtales, kan læse bogen med udbytte: illustrationer. Naturligvis vilde

saadanne have forøget bogens volumen og pris betydelig. Men de er uundværlige. At læse om kunst man ikke har set og ikke engang har afbildninger af, er som at strække tungen ud af vinduet.

Edv. Lehmann: **Buddha**, hans lære og dens gærning. København. Pio. 4 kr.

Buddhismen er utvilsomt et af de merkeligste fænomener religionshistorien har at opvise. Dens store udbredelse, og det blandt de folk som netop i vor tid kommer mere og mere frem paa historiens skueplads og der utvilsomt vil komme til at spille en stor rolle, giver den en særlig interesse. Hertil kommer, at den ved sit eiendommelige indhold øver en vis tiltrækningskraft paa adskillige i vor tid som har lidt skibbrud paa sin kristentro, og dermed ogsaa paa sin livskraft. Den har meget ved sig som tiltaler vor tids «trætte mænd». Alt dette giver den ret til vor interesse. Edv. Lehmanns interessante og letlæste bog, som utvilsomt hviler paa grundige studier, bør derfor kunne gjøre regning paa mange læsere.

Sophus Bugge: **Populærvidenskabelige foredrag**. Efterladte arbeider. Kr.a. Aschehoug.

Forf.s hædrede navn er garanti nok for, at det som her foreligger er frugten af gedigen videnskabelig forskning, fremsat i klar og enkel form. Nogen yderligere anmeldelse behøves her ikke. Forf.s navn er anmeldelse nok.

Nadverdnydelse udenfor kirkehuset, et udslag af menighedsvækkelsen. Af *M. J.* Kr a. Steenske.

Det er en dygtig pen som her er ude. Ikke bare at stilen er klar og fremstillingen fængslende, men der er ogsaa en rigdom af rammende tanker. Lidt flot er jo den overlegenhed, hvormed institutioner og personer kriticeres. Lidt letlivet er den raskhed, hvormed man fra fortidens miserable kirketilstande gjennem nutidens opløsning havner — jeg havde nær sagt i tusenaarsriget. Men baade ved kritiken godt at finde de ømme punkter, og fremtidssynet gjør ialfald godt ved sin opmuntrende optimisme. — Ved et par punkter maa jeg bestemt protestere. Først forf.s dom om sygekommunionen, at den «er den kirkelige overtros frugt» og «intet har med Kristi indstiftelse at gjøre». Ialfald, heder det, maa nogen æde og drikke sammen med den syge, for at det

skal blive Herrens nadverd. Det er merkeligt, hvor klog man bliver naar man skriver bøger. Her har klogskaben løbet af med forf. Den megen lærdom har gjort ham rasende. Som om ikke den ensomme skulde kunne nyde Herrens og de helliges samfund! Som om det sidste nødvendigvis maatte være kropslig repræsenteret! En eiendommelig materialisme. Dernæst maa jeg protestere mod at mormonerne nævnes sammen med metodister og katolikker. Det gaar dog ikke an at stille en religion som intet andet er end et lumpent og satanisk bedrag, side om side med nogensomhelst form for kristendom. — Forøvrigt kunde det være mangt og meget at bemerke. Men det faar være. — Hvad sagen selv angaar — den frie nadverdnydelse —, da tror jeg ikke, at den har saa stor betydning som forf. mener. Jeg tror ikke, at det skridt «Broderringen» oppe paa Søndmøre gjorde ifjor, er begyndelsen til et nyt afsnit af Norges kirkehistorie. Har det til dato draget, eller er der tegn til at det vil drage saa særdeles meget efter sig? Jeg er dog ikke saa svært uenig med forf. Naar han siger: «Som *samfundsmaaltid* i lighed med de første kristnes brødsbrydelse er nadverden kommet bort i vor kirke. Faa er nadverdgjæsterne blevet, færre og færre. Tyndt og koldt er det oppe i koret om alterringen. Og de har intet med hverandre at gjøre, de faa som kommer der. De gaar til alters hver for sig. Dertil har kirken ført det, at det hellige fællesmaaltid er blevet den enkeltes møde med Herren» — da har han ret. Han har ogsaa ret i, at det er ud fra denne situation at kravet paa fri nadverdnydelse maa sees og bedømmes. Da bliver dommen over den adskillig anderledes, end den de teologiske forfattere nu som regel fælder. Idealet er efter min mening: et fælles alterbord hvor den hele menighed samles i flok og følge, og smaabord her og der rundt omkring i alle levende kredse i menigheden.

Anmeldt af *Th. Caspari.*

Peter Egge. **Hjærtet.** Fortælling. Gyldendalske boghandel. 1907.

Endelig engang et pust fra «den store kunst»! Det gaar ikke ofte paa i den yngre norske literatur. Kunst har den

saa rigelig nok af. Kunst baade her og der. De tyner os formelig med kunst, de yngre forfattere. Steil kunst, sær kunst, god kunst — gjerne muligt, men kun sjelden *livets* kunst. Dertil har de herrer gjennemgaaende for liden tro paa livets store ideale magter. For liden tro paa, at det kan lykkes menneskene at naa per ardua ad astra. Tvertom er de som regel saa kunstnerisk interesserede i at styrte menneskene ab astra i afgrunden, at de næsten anser det for et offer til det store publikums smag, om en bog ender med det godes seir. «Kunsten for kunsten». Pereat mundus! Der banker saa sjelden noget hjerte bag deres kunst.

Men «*Hjertet*» — saa heder Peter Egges bog. Og den fortjener sit navn. Der er varmt hjertelag i den. Det er en mandig bog, skrevet af en forfatter, som ikke nøier sig med koldt og rolig at reproducere en stump ulykkeligt menneskeliv, men kaster sin egen sterke tro paa livets forsonende magter i vegtskaalen. Siden Lies og Bjørnsons dage er det blit dyrt om slige bøger.

Det er i sandhed ikke ordinære hverdagsmennesker, vi stifter bekjendskab med i Egges bog. Eiendommelige karakterer, noble, helstøbte personligheder begge to, Eilert Stange som hans hustru. Og allerede heri ser jeg et af bogens fortrin. Det har ofte været mig en gaade, hvorledes moderne forfattere kan gidde at spendere saa megen og saa udsøgt kunst paa undermaalsmennesker. Hvorledes de lige fra stormesteren Henrik Ibsen af og ned til den literære lakei kan finde fornøielse i at udstafere puslinger og krøblinger med kunstens dyreste luxus. Den smagens fordring, man stiller til menneskene i det daglige liv, at de skal klæde sig efter ansigt og figur, den burde dog ogsaa gjælde i det aandelige, paa kunstens omraade. De burde da ialfald kunne «bære sine klær» de herrer og damer, som aarligaars ekviperer sig i vore første literære modeforretninger.

Bære sine klær — det kan de to hovedpersoner i Peter Egges bog. Som adelsmænd bærer de dem. En sterkere og steilere natur end Eilert Stange, den mand, som sir om sig selv: «Jeg opgir ikke hurtig min tro paa nogen eller noget, som jeg har tillid til. Men den eller det, jeg engang har opgit, tror jeg ikke paa», er sjelden at møde i norsk literatur.

En ensom indesluttet personlighed, paa hvis sind en trist gladeslos ungdom har trykket en karakter indelebilis». Indadvendt, gjennem reflekteret, og dog en handlingens mand, hurtig, jernhaard, uboielig konsekvent, naar han først har tænkt til ende. Udad til rolig og behersket, i det indre glodende lava. En helt igjennem retliniet nobel karakter.

Og saa hun, den spæde tyske musikerdatter. Fin og skjær, melodiøs, drommende sentimental som Mendelsohns: Lieder ohne Worte. Et tandert skud af et varmere lands træslag, plantet over i en kold karrig jord, ind under skyggen af en seig norsk malmfuru. Ganske ukjendt med livet, uden forstaaelse af, hvad hun gaar ind i, men redelig som guld, offervillig til det yderste.

Vil det overhovedet være et vovespil, om to saa grundforskjellige mennesker kan assimilere sig i et egteskab, da blir det mere end voveligt, naar den første store grundbetingelse mangler: den gjensidige kjærlighed. Thi Kirsten Stange gaar ind i egteskabet med den inderligste, mest sværmeriske kjærlighed til sin musikalske far og med rolig taknemmelig agtelse for den mand, der har hjulpet faren ud af økonomisk trange kaar. Kloften er der fra første stund, og den blir dag for dag, aar for aar større, indtil den synes noverstigelig, indtil det ser ud, som om de to lige noble varmhjertede mennesker *maa* gaa i afgrunden.

Og i afgrunden vilde de være gaaet, om en forfatter af den hyperliterære art havde faaet tag i dem, det er vist. Alle kunstens raffinements vilde en slig literær gourmée ha udtomt for rigtig drastisk at fremstille odelæggelsens vederstyggelighed. Og naar de saa sluttelig laa der de to, blødende af sine saar, lemlæstede indtil ukjendelighed, da var det gourmèens tid til at triumfere. Da vilde han træde frem for publikum, aflevere sit eleganteste buk og si: Voici! Min kunst er tilende. Der ligger de, mine herrer og damer! Slig er menneskelivet. Saa gaar det selv de ædleste naturer, naar de ikke harmonerer i egteskabet.

Ja, desværre, saa gaar det ofte, men ingenlunde altid. Og ære være Peter Egge, fordi han har havt mod til at vise, at det ogsaa kan gaa anderledes. Der, hvor de andres kunst slutter, der begynder hans kunst for alvor. Per ardua ad

astra! Just som svælget synes uoverstigeligt, tar han trøstig paa at slaa bro over. Skridt for skridt, med usvigelig psykologisk sandhed bøier han atter det skilte sammen. Netop den omstændighed, der fra først af har ført de to fra hverandre, — Kirsten Stanges sterke offervillige kjærlighed til faren, blir for forfatteren den pille, hvorpaa han lægger brobuen. En kvinde, der kan ofre saa meget for en far, vil naar tiden kommer, ofre alt for manden. Og den tid kommer. Da hun langt om længe har faaet øiet op for, hvad der bor i denne tause, indesluttede personlighed, da hun har faat et glimt ind i hans noble mandige sjæl, da blegner mindet om den gamle far som stjernerne for solen. Da er intet offer hende for stort. Hendes sorte haar graaner under kampen for at vinde ham tilbage, men tilbage vinder hun ham.

Der er over skildringen af denne kamp mellem to jevnbyrdige sjæle udbredt en undertrykt lidenskabelighed, et dirrende patos, der holder læseren i aandeløs spænding. Det gjælder liv eller død for dem begge, og naar livet seirer, da er det i kraft af apostelens herlige ord: «Mange vande kan ikke slukke kjærligheden».

Med denne bog er Peter Egge traadt frem i første række af vore yngre forfattere. Den er aarets store bog, nei langt, langt mere: den er *en aarrækkes* «store bog».

Bernt Lie: »**Mot Overmagt**». Fortælling fra midten af forrige aarhundrede. Aschehoug & co. 1907.

Den faste, aarvist tilbagevendende udtalelse om denne forfatters bøger: «dette er Bernt Lies bedste bog», medfører iaar for en gangs skyld sandhed.

«Mot Overmagt» hører ialfald sikkert til det bedste, Bernt Lie har skrevet. Aldrig har han trængt saavidt dybt ind i sjælelivet, aldrig har hans stil været saa jævn og rolig, saa kort og koncis som i denne bog.

For en fart over indledningskapitlet! Hvor fortræffelig er ikke milieuet skildret: Julelaget hos nordlandsmagnaten hr. Willatz Steenbuk paa Storslet, den alvorlige unge prest, der kommer dumpende op i gildet, lige fra eksamensbordet, den kloge, humane, men noksaa udvandede biskop, de to havarerede prester og jomfru Thorberg, den forlokkende nordlandske «Iselin».

Læseren er med fra første øieblik af, og interessen slappes ikke udover, selv om man nu og da faar tæften af, at bygningen ikke allesteds er saa solid undermuret. Det staar saaledes ikke klart for mig, hvorledes den unge presten Rømer, som dog er udgaaet fra den strengt ortodokse, pietistiske aandsstrømning omkring midten af aarhundredet, hvorledes han kan ha saa let for at assimilere sig med den letlivede nordlandske rationalisme. Man skulde dog ha ventet, at en saa udpræget personlighed, ialfald til en begyndelse, var kommen i konflikt med biskop og menighed. Men nei. Alt gaar som fod i hose. Ja, hvad endda merkeligere er, den fromme unge mand finder fra første stund af en paafaldende fornøielse i at underholde sig med jomfru Thorberg, skjønt han aldeles ikke er forelsket i det ordinære verdensbarn.

Og jomfru Thorberg selv, denne underlige blanding af kold praktisk fornuft og bevidst sanselighed, er ikke hun snarere et produkt af moderne fantasi og reflektion end et virkeligt nordlandsmenneske fra midten af forrige aarhundrede? *Et* er sikkert: hun har mange ældre søstre i den nyere norske literatur, denne Thorberg. Der har vi Iselin, og der har vi Rebekka West, der har vi Hauklands, og der har vi Matti Aikios nymfer.

Frembringer virkelig nordlandsnaturen fremfor anden natur slige erotiske pragtblomster, eller er de ikke heller drivhusplanter, fremelskede af de herrer forfatteres fantasi? Jeg skulde tro det; jeg skulde tro, at det er med forfatterne som med lægerne. Naar lægerne ikke kan forklare sig visse sygdomsfænomener, saa kalder de det — influenza, og naar forfatterne vil lette sig den psykologiske analyse, saa gjør de sine personer til nordlændinger. Saa er de, begge parter, lige omsorgsløse. Nordland og influenza — hvem tør driste sig til at raade slige runer og luner.

Imidlertid, længer end til en vis tæft af, at undergrunden ikke er ganske solid funderet, kommer det ikke i bogens to første tredjeparter. Kjølen skraber bunden af og til, men det glider saavidt over. Ikke mindst fordi forfatteren forstaar at tegne den nordlandske befolkning saa fint og dybt, som kanske ikke nogen forfatter før ham.

Men saa, i bogens sidste tredjedel, da stopper det op, ialfald for mig. At Bernt Lie har hjerte til at la jomfru Thorberg forfølge presten helt op til det ensomme Maasvær, det faar da endda gaa Bogens økonomi kræver det vel. Men at den haardt prøvede mand, der netop har søgt sig op til det fattige kald i udskjærene for at undfly Thorberg og fristelsen, halvt forlovet som han er med en fin og elskværdig dame, alligevel ikke har saapas mod og mandshjerte, at han jager den paatrængende dame, som han *ikke* elsker, paa porten, og det paa timen, det gaar ikke. Ligesaalidt som at han, da han omsider falder og maa gifte sig med hende, gir sig til at smugdrikke og tilslut gaar paa sjøen.

Har presten Rømers kristendom virkelig været af den alvorlige personlige art, som forfatteren vil ha det til, da vil han ikke saa *modstandsløst* kunne gi efter for fristelsen, først sanseligheden, saa drikken og endelig selvmordstanken. Bernt Lie er for rask paa det. En slig slutning er kun forklarlig, naar der fra først af har været en brøst ved prestens karakter og kristendom. Naar hans kristelige tro kun har været en selvsuggestion. Jeg er tilbøielig til at tro, at saa har været tilfælde, selv om jeg derved skulde komme paa kant med forfatteren.

O. Lie Singdahlsen. «**Dronning Semiramis**». Aschehoug & co. 1907.

En flok literære og kunstneriske dagdrivere, som svirrer om hverandre paa restauranter, kafeer og boulevarder, mødes og skilles, snakker og snakker om alt og ingenting, helst det sidste, halvmennesker, lost skitserede, med tyndt vassent blod i aarerne, uden principer, uden nogetsomhelst høiere at leve for, dogmfluer, som flakser og flagrer om det ordinære stearinlys, af forfatteren saa pretensiøst kaldet «dronning Semiramis» — det er i en sum indholdet af Lie Singdahlsens bog.

En trættende bog at komme igjennem, først og fremst fordi dens impressionistisk springende fremstilling med de endeløst ophakkede samtaler tar veiret fra læseren, dernæst fordi det aldrig lykkes ham at opdage et jævnt ærligt menneskeansigt i boulevard-mylderet.

«Quelle bruit pour une omelette!» Hvortil disse 200 siders anstrængt kunst for at klargjøre en kvindetype, man

kan udenad paa fingrene fra halvhundrede ældre romaner! Maatte det revolverskud, der omsider paa side 217 sender dronningen over i evigheden, for altid ha gjort ende paa dette uinteressante eksemplar af kvindeslegten — i literaturen ialfald!

Et væsen, hvis eneste beskjæftigelse det er «at bygge hængende haver i mændenes sind», fortjener ikke saa megen ære.

Herman Wildenwey: «**Nyinger**». Digte. Gyldendalske boghandel. 1907.

Da vor sparsomme norske lyrik omkring midten af 1890-aarene holdt paa at sive ud i affektation og unatur, udkom, som man vil huske, Adoloscentulus Olsens fornøielige bog, en liden parodisk digtsamling, som med et slag satte en stopper for affektationen.

Nu iaar har en antageligvis pseudonym forfatter, Herman Wildenwey, forsøgt at levere et sidestykke. Nogen egentlig nødvendighed for et sligt literært foretagende foreligger jo ikke. Vor norske lyrik flyder for tiden ganske jævnt og pent i sit leie; men enfin! en godt gjort parodi har altid noget opkvikkende ved sig. Og der er unegtelig gode ting i hr. Wildenweys «Nyinger». Han er en stor skøier med udpræget humoristisk sans. Særlig gaar det ud over den grønne moderne ungdom med hatten paa snei og et smilende forsorent: «Fan!» til alle livets høiere værdier.

Hvor træffende tegner han ikke den unge herremands uforstyrrelige livsmod:

«Og mod mig har skjæbnen været rent vidunderlig saa mild —
Naar jeg undtar, at den knuste mine planer — — —
Jeg forlanger ingen skaansel af dens lunefulde spil
Lad den gjøre, som den bør —
Og jeg lever til jeg dør,
Skjønt min vei kan let bli værre, end selv store aander aner».

Eller hans despekt for kristendom og sligt antikveret skrammel:

«Og om mig kan hvermand vide, at jeg lever som jeg lyster.
Jeg er ingen Guds apostel, ingen helgen slig som du.
Og alle mine sanser hilser livets skjønne gru,
og aldrig skal jeg blegne med en salmebog paa brystet!»

Og saa morsomt som forfatteren ved at skildre den unge herres medlidende foragt for de stakkars aldrende kvinder, der ikke har været saa heldige at lære elskoven at kjende og for de gamle fædre, der ikke holder sig det Hamsunske: «ærer de unge!» efterrettelig.

Men saa kan det stundom hænde, at hr. Wildenwey glemmer sig og falder ud af den parodiske opgave, han har udstukket sig. Og da er han gjennemgaaende ikke heldig. Det klær ham absolut ikke at ha hatten midt paa hovedet, og han burde ikke saa snart glemme sine egne kjække ord fra indledningsdigtet: «Jeg er fanden ingen digter!»

Som parodist naar han fra og til ganske høit, som digter er han bare maadelig.

Merkeligt nok er det alligevel lykkedes ham at lokke nogle anmeldere ud paa glatis. De tar ham au serieux og gir ham plads mellem Wergeland og Heine! Formentlig tilhører de herrer selv det milieu, hr. Wildenwey parodierer.

Gabriel Scott: «**De tre Lindetræer**». Aschehoug & co. 1907.

I sit bekjendte digt, «der Wirtin Töchterlein», fortæller den tyske digter Uhland om, hvorledes tre farende svende en dag træder ind i et værtshus. Som de sidder der ved sit krus vin, spørger den ene af dem, hvor vertinden har sin vakre datter. Med taarer i øinene peger hun paa sideværelset; derinde ligger datteren lig. De tre haandverkssvende træder stille derind, og da viser det sig, at de alle tre elsker og har elsket hende.

Upaatvilelig maa Uhlands digt ha foresvævet Scott under arbeidet med denne bog, ja, sandsynligvis er bogen ligefrem bygget paa Uhlands motiv. De tre unge mænd, der elsker den samme pige, er i Scotts fortælling blit til tre unge piger, der elsker den samme mand, og for værtshuset har man faaet hele den lille tyske by med sin ringmur og sine spidsgavlede huse.

Men *et* er at faa stemningen frem i et lidet digt, hvor folkevisens enkle toner saa at si synger sig selv, noget helt andet at holde denne stemning frisk i en prosafortælling paa ca. 250 sider.

Og dobbelt vanskeligt blir det for en norsk forfatter,

der kun kjender milieuet fra et kortere eller længere ophold i det fremmede land. Et forsøg af denne art synes noget nær prædestineret til at mislykkes. Og trods gode enkeltheder er det da heller ikke lykkedes.

Selve by-interiøret er godt tegnet. Man ser den for sig den lille by med mur og taarn og skydeskaar, med torvpladsen og den navngjetne «grønne mand» som fontæne. Ogsaa livet inden dens mure er ganske fornøielig skildret, om det end tidt og jævnt har noget af H. C. Andersen-eventyrets blege uvirkelighed over sig. Men hvad der ikke tilfredsstiller er det, der dog skulde være det centrale, — kjærlighedsforholdet. Det er sodladent, stiliseret og virker i længden monotont. Man forstaar forfatterens gode mening, men gaar snart træt af de tre unge pigers sentimentale kjærlighed til hverandre og til den ubekjendte hr. Diedrik, som ligetil parodisk, drukner i den vesle landsbyaaen, da forfatteren ikke længere har brug for ham

Med alle sine 244 sider har forfatteren ikke evnet at fremkalde den skjære vemodige stemning, som Uhland saa betagende har faaet frem i ganske faa verslinier:

«Der erste der schlug den Schleier zurück
und schaute sie an mit traurigem Blick:

Ach lebtest du noch, du schöne Maid! —
Ich würde dich lieben von dieser Zeit«.

Der zweite deckte den Schleier zu
und kehrte sich ab und weinte dazu.

«Ach dass du liegst auf der Totenbahr!
ich hab dich geliebt so manches Jahr».

Der dritte hob ihn wieder sogleich
und küsste sie an den Mund so bleich:

«Dich liebt ich immer, dich lieb ich noch heut
und werde dich lieben in Ewigkeit.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell.*

Jens Raabe: **Den store Revolution.** 1907. Cammermeyers forl. 224 sider.

Med denne bog føier forfatteren et nyt led til kjeden af sine mange interessante historiske og kulturhistoriske skildringer. Han har forstaat den kunst at hente frem en samling karakteristiske og i al sin grusomhed saa fængslende billeder af rædselstiden, at det velpløiede emne synes os nyt, og vi følger ham med usvækket interesse. Raabe har den sjeldne evne at forene grundighed og letlæsthed, og hans fremstilling har derfor udprægede betingelser for at skaffe historisk læsning det indpas, som de historiske romaner ikke fortjener og den almindelige tørre historie aldrig kan faa.

Bogen ledsages af mange og værdifulde illustrationer.

Lyngblomsten. 4de saml. 112 sider. **Hjemmets bog.** 115 sider. 1907. Lutherstiftelsens boghandels forl.

De to beskedne, pent udstyrede smaabøger, som «Lærernes vennekreds» har udgit til denne jul, vil sikkert bli modtat med glæde inden den samme læsekreds, som har ønsket de tre første lyngblomstbøger saa velkommen. Den førstes smaaskildringer fra nær og fjern er særlig anlagt for barn. «Hjemmets bog» er for voksne. Den indeholder dels fortællinger, dels betragtninger af religiøst og praktisk indhold. Særlig kan nævnes Gustav Jensens brudevielsestaler, stykket «Wichern som barneopdrager», »Om opdragelse» til arbeidsomhed og sparsomhed» af Sam Johnson, den karakteristiske beretning af pastor Storjohann om «En juleaften i Iquique». At den for mange saa yderst problematiske Wilhelm Beck er repræsenteret blandt forfatterne er vel ialfald upraktisk. Det kan gi bogen et anstrøg af skummelhed, som gjør ellers interesserede bange for den.

Liv nordpaa. En fortælling af M. H. 1907. Lutherstiftelsens boghandels forl. 101 sider.

Denne pene lille fortælling kunde godt være oversat fra engelsk, — det angir genren. Emnet er norsk. Det, som skildres, er livet paa et nordlandsk handelssted, hvorhen den lyse og fromme Nanna kommer som guvernante, og hvor hun faar sin store opgave som den mørke doktors gode engel. «Om mig er der evige arme» er bogens motto.

Ingeborg Maria Sick. **Af jord.** Kjøbenhavn. 1907. G. B. N. F. 242 sider.

Det er denne gang en række mindre fortællinger, som

den danske forfatterinde med de mange oplag, udgir. Først en fantasifuld betragtning over Babelstaarnet, saa vakre naturskildringer fra Tyrol. Og saa det, som har den egentlige interesse, menneskeskildringerne derfra, skrevet med den varme og det dybe, skjønne alvor, som gjør, at hendes livsbilleder ikke gaar en sporløst forbi. Særlig er det de to «Kaspar Zinglers Hjærte» og «Kathi fra Goldrain», som fængsler og griber læseren.

Thyra Jensen. **Dansk jul.** Kjøbenhavn. 1907. H. Hagerups forl. 123 sider.

At en saa stemningsfuld titel ikke repræsenterer et lykkeligere stof, maa i høi grad beklages. De over-sødladne, delvis uluftede smaahistorier har ingenting at gjøre med det, som vi fra Nøddebos dage af forbinder med begrebet «dansk jul».

Bøger sendt redaktionen:

En digterinde. Fra romantikernes dage. Et tidsbillede af *Frede Thomsen.* København. Hagerup.

Askov lærlinge. Aarsskrift for 1907. København. Lehmann & Stage. Kr. 1,25.

Søn- og helligdage. En aargang prædikener af *Emil Bruun*, sogneprest ved Christians kirke. København. Hagerup. 8 hefter à 50 øre.

Den religiösa människan. Studier i evangeliskt fromhetslif af *Viktor Rundgren.* Särtryck av kyrklig tidskrift 1907. Lund Gleerup.

Thorbjörn Frolich: **F. H. Frølich** og hans samtid. Kr.a. Malling. 25 øre pr. hefte.

Troen og den historiske forskning. Til belysning af spørgsmaalet kristelig aabenbaringstro og historisk kritik af D. A. Frøvig. Kristiania. Grøndahl & Søn. 2 kroner.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

«Kristusansigtet i kunsten» (The Christ Face in Art) er navnet paa et vakkert udstyret og rigt illustreret verk, som nylig er udkommet i England. Paa en overordentlig interessant maade behandler forfatteren, James Burns, sit emne, Kristusansigtet, som kunstnerne har fremstillet det fra de byzantinske mosaikers stereotype tid gjennem alle de mange udviklingstrin til større og større bevæget virkelighed frem til vore dage. De mange godt reproducerte og forstandig valgte billeder er ogsaa ordnet paa en saadan maade, — efter nationalitet og skole, — at man straks faar et sikkert overblik baade over kunstens faser i sin almindelighed og over dette specielle motivs behandling gjennem tiderne. Interessant er det at lægge merke til, hvorledes Italien, Holland, Spanien og det moderne Tyskland viser tendens til at gi sit Kristusansigt sit eget nationale præg, naturligvis igjen varieret efter kunstnerens temperament og personlighed. At der gjennem al denne mangfoldighed skulde være grundtræk, som man har bevaret fra et oprindelig, virkelig portræt af Kristus, er en paastand, som jo har fundet adskillige varme hævdere. Forfatteren tar spørgsmaalet op til samvittighedsfuld drøftelse, men kommer til det resultat, at al sandsynlighed taler derimod. Det er det ideelle ansigt, enhver har villet fremstille, — og det gir da straks et dybt indblik i kunstnerens personlighed, som jo ogsaa ofte i hans samtids opfatning. Et billede som Fra Angelicos bekjendte af Kristus og disciplene paa vei til Emmaus, som den fromme maler prydet sit kjære San-Marco-kloster med, og hvor disciplene ogsaa optræder i dominikanerdragt, det gir jo ikke bare udtryk for den tanke, som var middelalderens fromme saa kjær, — at som de tog sig af de fattige og hungrige, saa skulde de ogsaa faa modtage Kristus som sin gjest. Fremfor alt gir det ved hele Kristusskikkelsens

skjønne fremstilling vidnesbyrd om dens skabers egen dybt kjærlighedsfulde, milde og gode natur. Om dette hellige Kristusansigt, som den hellige Angelico har skabt i sin egen aand, siger forfatteren: «Det er et ansigt, man lærer at elske, ikke paa grund af dets kunstneriske skjønhed, men paa grund af dets milde enfold. Det tilfredsstiller ikke ens idé om den virkelige Kristus, som han viste sig blandt menneskene, — det har aldrig nogen maler gjort, eller vil nogen gang komme til at gjøre, — men det tilfredsstiller ialfald den forestilling om Kristi natur, som er vore hjerter aller kjærest, — hans mildhed og kjærlighed.»

*

Det er nu over 40 aar siden «Lewis Carroll's» og John Tenniels klassiske barnebog «Alice in Wonderland» saa dagens lys i England. Det var Lewis Carroll, eller rettere sagt den lærde mathematiker C. L. Dodgson, «en prest, en Oxfordmand, en orthodox geistlig, og til og med en typisk universitetsmagister, som tiltrods for sit mathematiske sind viste sig at være en udødelig humorist», siger en beundrer, tegneren Harry Furniss, som har illustreret et par senere bøger for ham. Han skulde fornøie en liden barnlig ven, og vilde lave lidt variation i eventyrverdenen. Saan blev den til. Saa lod han sin lille heltinde dumpe ned i et kaninhul uden at han havde anelse om, hvad derefter skulde ske. Men det gik. Alle idéerne kom af sig selv, siger han udtrykkelig. Undertiden kommer der en idé farende om natten, saa jeg maa staa op og skrive den ned, — undertiden paa en ensom spadsertur, hvor jeg da maa stanse og med stivfrosne fingre rable ned nogen ord, som skal hindre den nyfødte idé fra at forsvinde, — men hvorsomhelst og naarsomhelst den kommer, *kommer den af sig selv*. Det er sikkert, at de kom, idéerne, mangfoldige og vilde og brogede, den rene galskab. Men der er alligevel en enhed gjennem virvaret. Der er methode i galskaben. «Det tog den elskværdige mathematiker to aar ud af denne ene tanke, som ingenting var, at gjøre et forunderligt arbeide, en saa sindrig udtænkt og enestaaende spøg, at den endnu staar som et mysterium selv for det sind, som var dens ophav», siger Furniss. «Lewis Carroll er ret og slet et geni», siger han. Men han betoner ogsaa tegnerens andel i æren, den bekjendte

medarbeider i Punch, Sir John Tenniel, hvis skarpt markerede skikkelser og menneskelignende dyr har bidraget ligesaa meget til Alices berømmelse som Carrolls egen originalitet og charme. Med Tenniel som illustrator for de senere bøger, vilde forfatterens succes ha vedvaret, hævder Furniss videre. «De to var uadskillige». Men Carroll selv, der nok som kritiker var ligesaa mathematisk pedantisk, som han som forfatter var elskværdig, var mærkelig nok slet ikke fornøiet med Tenniel, og de to skiltes i mindre god forstaaelse. Sammen har de to imidlertid i den forløbne tid henrevet skarevis af glade børn med sin Alice, den er gaaet ind i bevidstheden med typer og begreber, dens illustrationer har leveret motiver for karikaturtegneres politiske satirer, vi kan her nævne tegnere som Sir Francis Gould fra «Westminster Gazette» og «Pall Mall», Harry Furniss og Tenniel selv.

Nu er bogens *copyrigth* fri, og i den anledning kappes forlagene om at udsende nye udgaver af bogen, med nye illustrationer. Men det er jo altid et farlig eksperiment. Ialfald for den generation, som er opfødt med den ene rette Alice, kan jo vanskelig nogen ny faa den legitimes plads. Selv om de nye billeder er vakre nok, som i den nydelige udgave, Arthur Rackham nu har illustreret. Det er den søde, spinkle lille engelske pige med kort kjole og lange tynde lægger, indtagende nok, til og med koloreret, mod den klassiskes sort og hvidt bare, — men — som det ogsaa udtrykkes i et vers for anledningen:

«Enchanting Alice! Black-and-white
Has made your deeds perennial;
And naught save «Chaos and old Night»
Can part you now from *Tenniel*» — — —

*

I «*The Fortnightly Review's*» januarhefte behandler den kjendte evolutionist Alfred Russel Wallace i en længere artikel emnet: «Evolution og karakter». Det er ikke glædelige ting, han har at konstatere med hensyn til menneskeslegtens udvikling indtil vor tid. Men hvad det praktiske spørgsmaal angaar, hvorvidt moralsk fremskridt i det hele kan tænkes mulig, saa hævder han derefter følgende opfatning: Skjønt

der altsaa ikke i hele den periode, som vi kan faa nogen sikker kundskab om, har eksisteret noget almindelig fremskridt, saa er der al grund til at tro, at forholdet i saa maade vil bli forbedret i en ikke fjern fremtid Den høide, hvortil menneskets karakter til alle tider har naaet hos nogen faa sjeldne eksemplarer, sat i forbindelse med den uendelige mangfoldighed af variationer, som den nu for tiden repræsenterer, viser os, at der er overflødig stof tilstede til at hæve det nuværende gjennemsnitsstandpunkt næsten hvor meget det skal være. Dette kan ske gjennem to særlige faktorer, som altid kan og maa arbeide i fællesskab, opdragelsen og det egteskabelige valg. Som det nu er, har vi ingen virkelig opdragelse. Selve grundegenskaben hos en lærer, kjærligheden til og sympathien for barnet, stilles ikke engang som betingelse for den, der vil begynde i den store gjerning. Men saalænge dette ikke gjøres til grundspørgsmaalet, saa længe kan der ikke bli nogen virkelig forbedring, socialt og moralsk. Den blot og bar intellektuelle undervisning er *ikke* nogen fuldstændig opdragelse, det er i virkeligheden den mindst vigtige halvpart af den.

Den anden faktor, den naturlige udvælgelse i egteskabet, vil først gjøre sig gjældende, naar et meget forbedret socialt system stiller kvinderne frit i sit valg, baade økonomisk og socialt, medens en rationel og fuldstændig opdragelse har lært dem betydningsfuldheden af deres valg baade for dem selv og for menneskeheden. -- — Forbedring af de sociale betingelser maa gaa forud for karakterens forbedring.

Det er den langsomme, men sikre virkning af en ren og skjøn form for naturlig udvælgelse, som skal hæve menneskeheden, -- den udvælgelse, som ikke fuldbyrder sig gjennem kamp og død, men gjennem broderskab og kjærlighed.

LUDVIG SCHRØDER.

Da Danmark i 1864 laa der blødende af de svære saar, afmægtigt og modløst, da eied det i sin midte en kraft som ingen vidste om. Det var en kreds af unge mænd — og kvinder kan vi trygt føie til, for de fleste af dem havde sin «medhjælp som var hans lige» ialfald i kikkerten. De var alle vakt og beaandet af Grundtvig, religiøst og folkeligt. De havde tro paa den «herre som alting mægter», og de havde tro paa det danske folks fremtid ved Guds hjælp. Og de havde en inderlig trang til at være med at skabe denne fremtid lys og god. Grundtvigs høiskoletanke var gaat dem i blodet. De vilde ud og gjøre den til virkelighed, og dermed løfte den danske bonde og med bonden hele det danske folk op af forsagthed og aandelig død til freidigt liv og virke.

Udsigterne var ikke lyse. Intelligensen ansaa det hele for et ikke ufarligt sværmeri. Bonden var sløv og uden forstaaelse. Liden hjælp var at øine. Spot og mistillid var det nok af. Og hvad skulde det blive at leve af? Og leve maa man jo.

Men de gik ud. Og høiskoler reiste sig baade her og der. Og der kom flere og flere unge mennesker til. Ud over de danske sletter grodde høiskolerne op. Snart var der ikke noget større strøg af landet som ikke havde sin. Og bondeungdommen strømmed til; adskillig anden ungdom ogsaa. Og blev det ikke fede embeder af det, saa blev det dog nok at leve af for dem som spurgte mest efter noget at leve *for*.

Der kom nye aandsstrømninger som gik høiskolebevægelsen imod. Det europæiske fritænkeri som brød igjennem i syttiaarene, gød sin giftige haan ud over den. Indremissionen

som omtrent ved samme tid blev en magt i landet, fordømte den som verdslighed med aandelig fernis. Høiskolen gik dog sin gang, og begyndte snart at sætte slige merker i det danske folks liv, at baade fritænkeriet og indremissionen fandt at de maatte være med, de ogsaa. De forsøgte sig ogsaa med høiskoler. Den grundtvigske retning har dog til dato baaret bevægelsen, og vil utvilsomt gjøre det herefter ogsaa.

De kjendeligste merker høiskolen har sat i det danske folks liv, er disse: den danske bondestand er blevet Europas mest oplyste bondestand; det danske jordbrug har gjort kjæmpeskridt fremad, og det tab af dyrket jordsmon og folketal og indre kraft landet led ved Synderjyllands afstaaelse, er gjenvundet i det indre. Selvfølgelig har ikke høiskolen *al* æren for dette. Men en meget væsentlig del. Det erkjendes nu af alle.

Det den har skabt af lys og lykke i de tusen hjerter og de tusen hjem, det kan der ikke saaledes peges paa. Men den som har været tilstede ved danske høiskolemøder og hørt det danske høiskolefolk synge, har faat et levende indtryk af, at her er plantet noget friskt og sundt og godt som gror.

I dette milio maa Ludvig Schrøder ses. I den flok der gik ud i ottiaarene som den danske høiskoles pionerer, indtog han ligefra første stund af en førerstilling som han ubestridt beholdt lige til sin død. Han blev posteret ved grændsen for at værge den mod tyskeriets indtrængen, og for at holde fast ved det danske Sønderjylland at det ikke skulde blive aandelig erobret af tyskerne. Den post har han holdt med dygtighed. At det nordlige Sønderjylland fremdeles er lige dansk som før, har Askov en stor del af æren for.

Men han gjorde mere. Han gjorde Askov til et centralpunkt for den hele høiskolebevægelse i Norden. Ikke bare fra Danmark, ogsaa fra Norge, Sverige og Finland valfarted alle til Askov, som vilde lære høiskolen at kjende eller forberede sig for dens gjerning. Askov var overhøiskolen i Norden. Der mødtes høiskolens venner fra hele Norden gang paa gang til store stævner. Der havde de et samlingssted, som midt i al forskjellighed og det meget som splitted holdt dem sammen og lod dem føle sig inderlig forbundet og ett.

Skulde man faa det rette indtryk af Ludvig Schrøder, da maatte man se ham saaledes midt i kredsen af danske, norske, svenske og finske høiskolefolk, lærere og elever, embedsmænd, forretningsfolk og bønder, mænd og kvinder, mennesker med de forskjelligste religiøse, politiske og sociale meninger. Naar man der saa ham bevæge sig med det lune smil og den brede tryghed, rolig og stilfærdig, aldrig besværlig, aldrig paatrængende, for vistnok havde han sin opgjorte mening og sit bestemte standpunkt, men han kunde ogsaa høre andre meninger, forstaa andre standpunkter, og vistnok vilde han noget og vidste hvad han vilde, men han vidste ogsaa, at i aandens verden er det aandens vaaben som alene udretter noget, — naar man saa ham saaledes bevæge sig mellem de mange slags høist forskjellige mennesker, samlende og enende, saa man følte harmoni og droges sammen om fælles interesser til fælles stræven, da fik man det sterkeste indtryk af hvilken betydelig personlighed Ludvig Schrøder dog var.

Dette var det vel ogsaa som — foruden hans levende interesse for alt menneskeligt — gjorde at han kom med i saa mange forskjellige gjøremaal: landbrug, skogplantning, undervisningsvæsen, kirkevæsen etc. Overalt hvor noget skulde overveies eller sættes i værk, blev han tilkaldt som høiskolefolkets repræsentant og som den klart tænkende, harmoniske personlighed, hvis ord altid havde vægt. Hans liv var derfor en eneste travl arbeidsdag. Og dog merkedes ingen travlhed. Alt gav indtryk af ro og mag.

Nu var kraften opbrugt; arbeidsdagen var til ende; hans trofaste hustru var vandret foran. Uden at maatte friste en kraftløs alderdoms trængsel fik han gaa lige fra det fuldbragte dagverk ind til hvilen.

Han hvile i fred!

Thv. Klaveness.

DEN APOSTOLISKE BEKJENDELSES BETYDNING.

Foredrag[1]) af *Thv. Klaveness.*

I hvilken hensigt den apostoliske bekjendelse blev laget, kan naturligvis ingen sige med visshed. Men at pædagogiske hensyn ialfald har været medvirkende, tør vi vist anse for givet.

Det gjaldt for det første at opdrage de hedninger som begjærte daab, saa de kunde blive skikket til at optages i menigheden. Det gjaldt dernæst at opdrage de børn som fødtes inden menigheden, saa de kunde bevares for Herren og for menigheden. Endelig gjaldt det ogsaa at opdrage menighedens egne lemmer, saa de kunde være beredte til at modtage Herren, naar han kom igjen. Man ventet ham jo daglig. Middelet man havde at anvende for denne tredobbelte opgave, var Guds ord.

I hvilken form havde man nu Guds ord?

Man havde for det første Det gamle testamente. De kristne ligesaavel som jøderne ansaa det for et inspireret Guds ord. «Den hele skrift er indblæst af Gud» heder det 2 Tim. 3, 16.

Man havde dernæst budskabet om Kristus, evangeliet. Fra først af havde man dette udelukkende i mundtlig form. Man havde beretninger om Jesu liv, som blev fortalt ved gudstjenesterne og gik fra mund til mund. Og man havde apostlernes og andre prædikanters undervisning om livet i Gud — «veien» som den kaldtes. Dette mundtlige evangelium forstummed naturligvis aldrig. Tidlig sluttet sig hertil et skriftlig fixeret evangelium. Beretningerne om Jesu liv blev tidlig nedtegnet og samlet til større sammenhængende

[1]) Holdt i Vor Frelsers kirke 26de novbr. 1907.

fremstillinger. Af dem traadte de fire evangelier tilsidst frem som de i alle henseender betydningsfuldeste. De indeholdt i det væsentlige alt det menigheden vidste om Jesu liv paa jorden. Samtidig spredtes der ud over menighederne adskillige breve, skrevne af apostler eller mænd som stod apostlerne nær. Disse breve var vistnok skrevet ved bestemte anledninger. Men de indeholdt i ethvert tilfælde apostolisk lære om vigtige punkter i den kristelige sandhed. Samtlige disse skrifter — baade evangelierne og brevene — var oprindelig skrevet bare for enkelte personer eller menigheder eller kredse af menigheder. De spredtes imidlertid meget hurtig i talrige afskrifter omkring ogsaa i de andre menigheder. Lidt efter lidt samledes de. I løbet af det andet aarhundrede efter Kristus kom den samling istand, som vi har under navnet Det nye testamente. Dette nød fra første stund af samme anseelse som det gamle. Som Det gamle testamente indeholdt loven, saa indeholdt det nye «evangeliet» i dets oprindelige og grundlæggende form. Men evangeliet var Guds eget inspirerede ord.

Guds ord forelaa altsaa i rig fylde. I den opdragergjerning som forelaa, havde man et stof til sin raadighed, som var saa omfangsrigt og indholdsrigt, at det snart maatte vise sig vanskeligt at haandtere, navnlig hvor det gjaldt hedningers og smaabørns opdragelse. Dem kunde man jo ikke uden videre give den hele bibel i hænde. Selv i vor tid, da læsning af bøger er ganske anderledes almindelig end den dengang var, vil man selv inden forlængst kristnede og civiliserede folkeslag umulig kunne nøie sig med at give den store almenhed bibelen i hænde. Vilde man indskrænke sig til det, da vilde kammersvendens ord snart lyde baade fra høie og lave: hvorledes skal jeg kunne skjønne det jeg læser, uden at nogen veileder mig?

Heller ikke kunde man uden videre overgive de hedenske daabskandidater og de smaa børn hele den mundtlige tradition menigheden sad inde med. Det vilde blevet for overvældende. Under opdragelsens synspunkt maatte der gjøres et skjønsomt udvalg, som da tillige kunde afgive forudsætning for en forstaaelsesfuld deltagelse i gudstjenesten og læsning i bibelen siden, naar den tilstrækkelige modenhed

var naaet. Der kunde da ikke være stor tvil om, hvad der først og fremst frembød sig som sandheder enhver maatte kjende. For det første: alle tings tilblivelse ved Gud faders almægtige skaberord. Ligeoverfor de nedarvede hedenske forestillinger var dette af særlig betydning. — Dernæst Guds aabenbarelse i Kristus, hans enbaarne søn. Aabenbarelsen i Kristus var det først som gjorde Gud til de kristnes fader; den gav dem først barnets frimodige tillid og kjærlighed til ham. — Indenfor denne hans aabenbarelse var der saa igjen fire punkter som først og fremst maatte gjøre sig gjældende. De afgav nemlig den grund hvorpaa de kristne byggede sin tro paa Kristus. Disse fire punkter var: Jesu underfulde fødsel, hans pinefulde død, hans herlige seier over døden, og det som endnu var i vente: hans gjenkomst til dom. Jesu underfulde fødsel og herlige seier over døden var for de kristne beviset for, at han, som Paulus siger, var Guds vældige søn, hans fremtræden i verden altsaa en fuldkommen aabenbarelse af Faderen. I hans pinefulde død saa de fuldbyrdelsen af hans jordiske livsværk: slægtens forsoning med Gud. Ved hans gjenkomst vented de at han vilde fuldende sit himmelske livsværk: kirkens seier over synd, død og djævel. Disse fire punkter blev da særlig fremhævet i undervisningen. Hertil kom saa en undervisning om aanden, som dengang virked kraftig i menigheden, og om kirken selv, det samfund man opdrog for, og om de goder dette samfund gav sine lemmer at nyde: syndernes forladelse og det evige livs haab.

Dette og hvad man forresten fandt at burde meddele af kristelig moral og tradition, blev meddelt ialfald de voksne daabskandidater ved foredrag. Det gjaldt imidlertid om at faa hovedpunkterne skarpt fixeret og slaat fast i hukommelsen. Til alle tider har enhver fornuftig undervisning lagt an paa det. I enhver kundskab trængtes der ligesom en benrad af hovedpunkter som særlig slaas fast. Er saa tillige tænkeevnen og fantasien blevet tilstrækkelig opøvet, vil man siden forholdsvis let om disse faste punkter gruppere det stof som tiltrænges, for at give denne benrad kjød og blod. Man afslutted derfor daabsundervisningen med at overgive daabskandidaten den formel, som kort, klart og bestemt

nævnte hovedpunkterne i den sandhed han var blevet undervist i. Det var den samme formel, hvori menigheden kort, klart og bestemt bekjendte sin tro. Det var menighedens troesbekjendelse, den apostoliske. Den kom som *afslutning* paa daabsundervisningen. Først fik daabskandidaten den kristelige sandhed udviklet for sig i fyldige foredrag; derefter lærte han den formel som fastslog hovedtrækkene i denne sandhed, og præged dem fast og sikkert i hans hukommelse. Paa denne tro blev han saa døbt. Formelen havde altsaa som baggrund foredraget, og foredraget var igjen øst af menighedens mundtlige tradition og af bibelen. Fra denne baggrund fik formelen altsaa det fyldige indhold. Men formelen pegte klart og bestemt paa det som var hovedpunkterne i dette indhold, og gav derved den kristelige erkjendelse klar og bestemt holdning. *Man vidste paa hvem man trodde.*

I kirkens følgende tider var denne formel kirkens barnelærdom, og fik som saadan den allerstørste betydning. Der kom tider, da kirken blev slidt i stykker af voldsomme lærestridigheder. Der var fare for, at kristendommen skulde forvandles til filosofi. I den grad fortabte man sig i spekulationer over Guds væsen og Kristi person, og opstilled subtile bestemmelser derom. Faren blev ikke helt afværget. Men kristendommen gik dog ikke til grunde ved det. Den gamle troesformel som alle kjendte fra barnsben af, stod der og pegte paa de enkle grundfakta som raged op over alle teologernes subtile spekulationer, og maned til enfoldig tro.

Derefter kom der tider, da Europas nye folkeslag i flok og følge strømmed, eller rettere blev drevet ind i kirken. Nogen omstændelig daabsundervisning lig den gamle kirkes var der ikke tid til. Det gjaldt i en hast at faa bibragt de store hedenske skarer en tarvelig forestilling om hvad kristendom var. Opdragelsen til kristelig modenhed maatte komme bagefter som den kunde. Her frembød troesformelen sig af sig selv. Den var snart lært; den kræved ingen lang forklaring, den præged sig let i hukommelsen. Den halvkultiverte germanske fantasi tumled selvfølgelig med de mange nye forestillinger som strømmed ind paa den. Et voldsomt virvar af bibelske fortællinger og helgenlegender,

kristelige tanker og hedenske forestillinger boltred sig i sindene, blanded sig sammen paa den underligste maade, og gav sig udtryk i skikke og sæder, i kunst og digtning. Der var ikke liden fare for, at kristendommen skulde forvandles til eventyr og overtro. Samtidig trued hierarkiet med at gjøre kirken til et rige af denne verden. Atter var det barnelærdommen, den gamle troesformel, som redded situationen. Den pegte stille men stadig paa det som stod over alle fantasterierne og hele det hierarkiske vælde: kristendommens store enkle grundfakta; den maned til nøgtern, enfoldig tro paa dem.

For Luther var denne formel som et fyr i natten. I de voldsomme bevægelser, som gik gjennem hans sjæl og bølged gjennem tiden og trued med at kaste alt omkuld, stod denne formel og pegte stille og klart paa det som til alle tider havde været kristendom i al enkelhed og enfold, og som det gjaldt at holde fast paa. Ganske vist fik bibelen nu langt mere at sige end den havde havt før, men Luther følte sterkt, at før opdragelsen er bibelen ikke rigtig haandterlig. Skal ungdommen og den store uvidende hob kunne læse bibelen med frugt, da maa de først faa øie paa det som er hovedsagen i bibelen. Ellers gaar det i tul for dem. Derfor skrev han sin katekisme, og satte som midtpunkt i den kirkens ældgamle barnelærdom, den apostoliske troesbekjendelse. Den fik beholde sin plads uforandret, om muligt endnu høiere skattet end før.

Den fik ogsaa inden protestantismen anledning til at vise hvad den var god for. Paa reformationstidens liv fulgte ortodoxiens død, da kristendommen holdt paa at forvandles til et system, opbygget ved hjælp af formal logik og juristeri. Ortodoxien førte tilsidst ud i rationalismen. Den lod systemet falde og satte sin snusfornuftige hverdagsmoral istedet. Det som under hele denne tid mere end noget andet holdt kristendommen oppe, var utvilsomt troesbekjendelsen. Den havde alle maattet lære som børn. Den gjorde sig umiddelbart gjældende, hvor lidet den end blev paaskjønnet. Og den pegte nu som altid stille og sikkert paa det som raged op over alt juristeri og alt lærd pedanteri og al prosaisk snusfornuft: kristendommens store, enkle grundfakta. Den kaldte og maned stille og inderlig enhver til at omvende sig og blive

som barn og tro evangeliet, som midt i al sin daarlighed var visere end al menneskenes visdom. Det er derfor ikke nogen tilfældighed, men født ud af selve den historiske udvikling, at da saa et nyt liv brød frem i kirken, da holdt dette nye livs utvilsomt største profet, Grundtvig, *den apostoliske troesbekjendelse* op som kirkens rette banner. Skjønt lidet paaagtet og lidet paaskjønnet, var det den som havde baaret kristendommen over de trange tider den havde havt at gjennemgaa.

Trods Grundtvig er dette dog endnu ikke forstaat. Nogen mener: vi behøver ingen troesbekjendelse, for vi har nok med bibelen. Andre mener: den apostoliske troesbekjendelse er slet ikke nok; vi maa have alle de andre bekjendelsesskrifter ogsaa.

Som vi alt har set, er det klart, at *i og for sig* er den apostoliske troesbekjendelse ganske vist ikke nok. I og for sig er den en benrad. Den opregner jo bare en række fakta uden noiere forklaring. Den kan ikke staa for sig alene. Den er fra først af sprunget frem af bibelen og den kirkelige forkyndelse, og den maa stadig hente sin nødvendige udfyldning derfra.

Men det er — som vi har set — dens umistelige og uvurderlige betydning for alle tider, at den med sikker haand tager ud af bibelen og den kirkelige forkyndelse de store hovedmomenter, peger kort og klart og bestemt paa dem og siger: dette er hovedsagen; dette er kristendom.

Baade i bibelen og i den kirkelige forkyndelse til alle tider er der et umaadeligt stof. Meget af dette stof har klarligen bare havt betydning for sin tid. Meget er tillige vanskeligt at forstaa. Forskjellige fortolkninger gjør sig gjældende. De forskjellige partier fortolker forskjellig. De forskjellige teologer og prædikanter fortolker forskjellig. Hvordan skal et enfoldigt menneske hitte rede i dette? Hvordan skal det her kunne finde den sandhed det trygt kan hvile i? Her kommer troesartiklerne til hjælp. De regner op de fakta, som lige fra kristendommens første barndom har gjort sig gjældende som de grundfakta den hviler paa. De siger: dette er kjernen og stjernen i den hele bibel og i alle tiders forkyndelse; dette er kristendom.

Derfor er det af saa umaadelig betydning, at paa troesartiklerne bliver ethvert kristenmenneske døbt — ialfald i Vesterland, og i dem bliver han undervist. Ingen bliver overladt til sig selv i sin søgen efter den sandhed, hvori han kan finde hvile. Han bliver heller ikke henvist til ved egen hjælp alene at hente denne sandhed ud af bibelen. Det menigheden fra tidligste tid af har fundet at være hovedsagen i bibel og forkyndelse, det faar hver enkelt saa at sige i vuggegave. Det lægges paa hans læber, forklares for hans tanke, og anbefales til hans hjerte Derved bliver han sat istand til at orientere sig i bibel og forkyndelse. Han faar derved den første og nødvendigste forudsætning for at kunne læse bibelen og høre forkyndelsen til opbyggelse.

Erfaring viser, at der er en almindelig udbredt tilbøielighed til at fæste sig ved alleslags biting i bibelen og forkyndelsen, og lægge hovedvægten paa dem. Ikke paa noget felt i livet rides der saa mange kjæpheste som paa det religiøse Derved bliver synet paa det hele let forrykket og den hele kristendomsopfatning ensidig og usund. Det er derfor af uvurderligt gavn, at alle har i minde denne korte, klare formel, som bestemt og greit regner op det som er hovedsagen i kristendommen og lader bitingene ligge. Det er et kraftigere korrektiv mod ensidigheden end alle verdens prækener.

Vi har set, hvorledes dette tiderne nedigjennem har bevaret kristendommen i det hele og store. Selvfølgelig er dette den fjernere virkning. Den nærmeste virkning er naturligvis den som blev ovet paa de enkelte personligheder. Dette at de fra tidligste barndom af fik sig forestavet og indprægget det som var hovedsagen i Guds aabenbaring, det gav deres religiøse liv en holdning det ellers ikke vilde havt. Ganske vist var der en vis fare forbundet med det. Den fare som altid er forbundet med at faa sig noget overgivet som arv, en bare behøver at tage ved og ikke maa arbeide for. En lægger sig let til at sove paa en slig arv. Vi kjender alle den døde vanekristendom, som holder for sandt det som bliver forestavet den, uden at søge efter nogen personlig forstaaelse og tilegnelse. Den fare er ganske vist ikke liden. Og den skade den har anrettet og fremdeles anretter baade paa de enkelte sjæle og paa det hele kirkeliv, maa ikke agtes ringe.

Alligevel kan det ikke være tvilsomt, at denne skade mer end opveies ved det umaadelige gavn alle de havde, som ærlig søgte Gud, og som ved troesartiklernes greie og tillige myndige fingerpeg blev bevaret fra at fare ud paa vidderne og forvilde sig der. Den korte, bestemte besked de fik — eller rettere sagt fra barnsben havde inde — om hvorledes Gud havde aabenbaret sig for os mennesker og hvad vi derfor havde at vente os af ham, det gav deres søgen noget fast og sikkert at gaa efter og deres tro en fast og sikker grund at bygge paa. Dermed fik hele deres religiøse liv en fast og sikker holdning. Uden det havde de været ganske anderledes udsat for at fortabe sig dels i sværmerisk ensidighed dels i uklar uvished. At der har været og endnu den dag idag er saa mange solide og kristelige karakterer at finde som der virkelig er, ikke bare mellem de i udpræget forstand religiøst vakte, men endnu mere mellem dem som i livets skolegang langsomt, skridt for skridt er ledet til Kristus, det skyldes ikke mindst dette, at deres tro paa Gud og Kristus fra første stund af blev rettet paa hovedsagen og værnet mod at fortabe sig i biting. Det er ikke for meget sagt, at den kristelige karakters bekjendelse: jeg ved, paa hvem jeg tror, den har i de apostoliske troesartikler en betydningsfuldere forudsætning end de fleste kristne forstaar.

Jeg ved, at der baade fra høire og venstre vil reises indvendinger mod den betydning jeg her har tillagt troesartiklerne. Jeg kan ikke undlade at tage nogen af disse indvendinger i øiesyn

Den første indvending er den, at kristen tro er hjertets levende tillid til Gud i Kristus, men denne tillid kan ikke udtrykkes i nogen formel. Naturligvis, selve tilliden kan ikke udtrykkes i nogen formel; det er sandt Men det er med tilliden til Gud som med tilliden til et menneske: ligesom tilliden til et menneske altid knytter sig til noget som dette menneske har gjort, hvorved dets karakter er kommet for dagen, saa knytter ogsaa tilliden til Gud sig til noget han har gjort, hvorved *hans* karakter er kommet for dagen. Dette er det som har faat udtryk i formelen. Hertil vil man svare: Ja — men det troesartiklerne nævner, det er ydre ting; derimod nævner de ikke de indre egenskaber troen

hviler paa, f. eks. kjærlighed og barmhjertighed. Dette er imidlertid en meget overfladisk indvending. Guds kjærlighed nævnes ganske vist ikke ved navn; men desto klarere fremstilles den i levende virkelighed. Allerede fadernavnet i den første artikel antyder den. I fuld glans straaler den i den anden artikel. At Guds enbaarne søn fødes af en kvinde, dør korsets død, opstaar fra de døde og ophøies til Guds høire haand, det er kjærlighed, det er barmhjertighed mod en falden slægt, kjærlighed og barmhjertighed i levende virkelighed; paa samme tid som det er en hellighed og retfærdighed, der hævder de evige love for slægten. I den tredie artikel ser vi hvorledes denne hellige kjærlighed og barmhjertighed bliver beseglet for det enkelte menneskes hjerte og samvittighed derved, at den Helligaand i den hellige almindelige kirke sænker forvisningen om syndernes forladelse ned i sjælen. Vi har altsaa her for os den levende Guds hellige og barmhjertige hjertelag tegnet for os i klare og stærke træk. Vi har for os det som troen netop hviler paa.

Men — indvendes der — Kristus bliver dog ikke tilfredsstillende tegnet. Fra ledet «født af jomfru Maria» springer man med ett sprang over til «pint under Pontius Pilatus». Man springer altsaa over hans hellige liv med al hans forkyndelse og alle hans undere. Og dog er det dertil troen i særlig grad knytter sig. Hertil maa svares: troesartiklerne nævner bare hovedpunkterne i den kristne tro; forøvrigt udfyldes de og suppleres af bibel og forkyndelse. Men *hoved*-punkterne bliver virkelig nævnt, ogsaa i den anden artikel. Ingen af Jesu taler vidner saa stærkt og klart baade om verdens synd og om faderens hellige kjærlighed som den kjendsgjerning, at Jesus Kristus, hans enbaarne søn, bliver pint og naglet til et kors. Denne kjendsgjerning er Jesu ord omsat i handling. Paa lignende maade forholder det sig med Jesu undere. Ingen af dem kommer op mod de undere, at han blev til og opstod og blev ophøiet til faderens høire. Jesus er selv underet over alle undere. De undere han udfører, er kun udstraalinger af dette det egentlige under. Vi har altsaa alle hovedpunkter nævnt.

Man har ogsaa anket over, at saadanne kardinalpunkter som forsoningen og retfærdiggjørelsen af troen mangler. Men

de mangler ikke Naar der efter den anden artikels «pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, opstod tredie dag fra de døde» kommer «Jeg tror paa den Helligaand, en hellig almindelig kirke, syndernes forladelse», da har vi baade forsoningen og retfærdiggjørelsen af troen; ikke som teologiske dogmer, men som livsrealiteter; vi har dem saa at sige i aktivitet.

Nei — her mangler intet som hører *væsentlig* med til kristendom.

Saa har man anket over, at der forekommer led hvis betydning er usikker. Man har særlig pegt paa leddene «Guds enbaarne søn», «nedfor til dødsriget» og «de helliges samfund».

Hvad det første led «Guds enbaarne søn» angaar, da er jo saameget klart, at Jesus dermed bliver betegnet som Guds søn i en særegen betydning. Hans slægtskabsforhold til Gud er et andet end vort; det er *enestaaende*. Mere bliver ikke sagt. Men *mere kan heller ikke siges*. Ikke hvis man skal tale ud af den enfoldige kristentro. Den teologiske spekulation har søgt at trænge dybere ind i sagen og har ment at kunne sige mere. Men det er teologisk spekulation og intet andet. Troen nøier sig med dette: Guds *enbaarne* søn Den indlader sig ikke paa at granske Guds væsens urandsagelige dybder.

Anderledes forholder sig med leddene «nedfor til dødsriget» og «de helliges samfund». Det er led som ikke hører med til troesartiklerne fra først af. De er sat ind forholdsvis sent. De er ganske vist blevet forskjellig opfattet. Men disse forskjellige opfatninger spiller ingen rolle. Troen berøres ikke deraf. Ingen splittelse i kirken er nogensinde voldt ved dem.

Noget lignende maa siges om et led, der, *hvis ordlyden skal presses,* endog maa siges at være urigtigt, nemlig «*kjødets* opstandelse». Det staar jo i ligefrem strid med Paulus's ord 1 Kor. 15,50. Det korrigerer imidlertid sig selv. Saa tvilsomt som dette udtryk end er, saa har det aldrig afstedkommet nogen forvirring. Det har givet sig af sig selv, hvordan det skulde forstaas.

Forøvrigt er alle led vidunderlig enkle og klare, saaledes som troen *altid* er.

Kirken er i vor tid stedt i en krise, som synes farligere end nogen foregaaende. Hvad er grunden til denne krise?

Jeg tror, at grunden er mangel paa respekt for den apostoliske troesbekjendelse. Teologerne har nemlig lige siden oldkirkens dage slaat den i hartkorn sammen med de troesbekjendelser de selv til forskjellige tider har laget. Man taler jo en hel del om »vor kirkes bekjendelsesskrifter». Hvad er det man kalder saa? Jo: den apostoliske bekjendelse, den nikænske bekjendelse, den athanasianske bekjendelse, Luthers lille katekisme og den augsburgske konfession. Disse saakaldte bekjendelsesskrifter sætter man aldeles jevnsides. Den apostoliske bekjendelse skal ikke have mere at betyde end alle de andre. Deri er de ortodokse og de moderne saa hjertelig enige. Omtrent det eneste de er enige i. Men derfor er det lige galt. Det er ikke alene galt, men det er kirkens store ulykke at en saa gal opfatning har faat indgang og sat sig fast. Kirken vil ikke komme til ro, for den har faat øinene op for, at der er en væsentlig forskjel mellem den apostoliske troesbekjendelse paa den ene side og alle andre bekjendelser paa den anden.

Hvilken er forskjellen? Jo, forskjellen er denne: den apostoliske bekjendelse er intet andet end en enkel opregning af de enkle kjendsgjerninger, der af sig selv springer frem af Guds aabenbaring ved profeterne og ved Jesus Kristus, saa troen i enfold kan gribe dem uden nogen teologisk fortolkning eller spekulering. Den nikænske bekjendelse og den athanasianske bekjendelse er noget langt mere; de indeholder ganske vist ogsaa disse kjendsgjerninger, men — vel at mærke — udfyldt og forklaret ved de græske kirkefædres spekulationer over Guds væsen og Kristi person. Luthers katekisme og den Augsburgske konfession er ogsaa noget langt mere; de indeholder ogsaa disse kjendsgjerninger; men — vel at mærke udfyldt og forklaret ved Luthers og Melanchtons bibelfortolkning.

Her maa vi sporge: hvad har vi med de græske fædres spekulationer og med Luthers bibelfortolkning at gjøre? Dertil maa svares: Vi har at tage hensyn dertil; det som forgangne slægters store mænd har bragt frem, det skal vi tage hensyn til og lære af, for det er en arv som indeholder rige

guldkorn, saasandt Guds aand har fulgt hans menighed alle dage. Men om en kommer og siger: i det og det punkt kan ikke jeg følge de græske fædre eller Luther; efter mit skjøn og samvittighed er jeg her nødt til at tænke og tolke anderledes — skal vi derfor sige til ham: vig fra os; vi kan ikke have samfund med dig? Ja, saaledes er der aarhundreder igjennem tænkt og talt i kirken, men det er ukristeligt. Alt er vort, ogsaa de græske fædre og Luther; men vi skal ikke gjøre hverken os selv eller andre til trælle af noget menneske. Ligeoverfor menneskers spekulationer og menneskers fortolkninger skal og maa der være fuld frihed i Herrens menighed til at kritisere, vælge og vrage. Anderledes om en fornegter et led i den apostoliske troesbekjendelse. Vi skal heller ikke da forfølge eller forkjætre. Vi skal heller ikke lukke øinene for den rest af kristentro, som trods hans fornegtelse kan findes hos ham. Tvertimod; vi skal glæde os ved enhver saadan rest som vi opdager hos ham; vi skal knytte til den et godt haab om at han med tiden vil samstemme helt med os i troen. Vi skal derfor forhandle med ham i broderlig kjærlighed. Men det maa vi ikke lægge skjul paa, men vidne klart og bestemt: her er uoverensstemmelse *i selve troen;* her er et brudd med det samfund, som er grundlagt paa jorden af Herren og hans apostler, og derfor ogsaa med os som hører det samfund til. Ti dette samfund sværer ikke i luften; det har sin faste grund at hvile paa. Og grunden er den enfoldige tro paa Guds aabenbaring, som menigheden er døbt paa og fra barnsben opkært i. Den som ikke staar helt og fuldt paa denne grund, hører heller ikke samfundet helt og fuldt til. Han staar i et nærmere eller fjernere forhold til det, eftersom han har tilegnet sig mere eller mindre af dets troesbekjendelse, men helt tilhører han det ikke.

Efter dette vil man forstaa, hvori jeg finder botemidlet mod kirkens skade i vor tid. Botemidlet er: urokkelig fastholden ved den apostoliske troesbekjendelse, ikke med brutale midler, men i Jesu Kristi aand; urokkelig fastholden ved denne bekjendelse som den fælles faste grund, *medens man i alt andet lader aanderne ogsaa inden menigheden røre sig frit.*

Kirkens fremtid beror paa, om dens lemmer kan opdrages til dette. Og det beror igjen paa, om hjem og skole vil fast-

holde som en af opdragelsens og kristendomsundervisningens hovedformaal, at skrive den apostoliske bekjendelse ind i barnets hoved og hjerte. Det kan ikke siges sterkt nok: *hvordan man ellers vil indrette undervisningen i kristendom, den apostoliske troesbekjendelse maa herefter som hidindtil være dens centrum.*

Faar denne bekjendelse leve i menigheden saaledes som den hidindtil har levet, og endnu lidt bedre, med lidt fuldere forstaaelse og varmere tilslutning, da vil den udrette det samme i vor tid som den altid før har udrettet. Som vi har set, har den bidraget mægtig til at give det kristelige liv fasthed og holdning; den har udviklet karakterer; og den har derved baaret menigheden over de forskjellige tiders mange vanskeligheder og farer. Det vil den ogsaa gjøre herefter. Den vil ogsaa for vor tids menighed pege stille og stærkt paa de store frelsens grundfakta som rager op over al baade gammel og modern teologi, og den vil kalde til enfoldig tro paa disse fakta, medens de teologiske læresætninger og systemer vakler og falder.

Paa denne grund vil fremtidens menighed bygges op. I fremtidens menighed vil de forskjellige teologiske meninger og de forskjellige kirkeskikke gaa fredelig side om side; man vil forhandle uden at forkjætre. Det som vil binde sammen fast og stærkt, det vil være den enfoldige barnetro, som med al Herrens menighed gjennem alle tider bekjender og siger: Jeg tror paa Gud fader, almægtigste, himmelens og jordens skaber.

Jeg tror paa Jesus Kristus etc.

P. A. ROSENBERG.

(Af *Oscar Geismar*).

Menneskeslægtens historie har kendt tider, hvor det tilsyneladende lod sig gøre for en enkelt mand at omspænde alle aandslivets omraader. Det kunde være — som i den italienske storrenaissances aarhundrede — fordi menneskehjærtet paa en besynderlig maade udvidede sig og i sin rigdom evnede at favne alt. Saadan formede Michel Angelo sit marmor, malede sine lærreder, byggede sine belejringsmaskiner, digtede sine canzoner, hvælvede sine kupler, førte sin fleuret. Det kunde ogsaa være, fordi aandslivet skrumpede saa ynkeligt ind og blev til logisk og rationelt behandlet pindebrænde. Disse afdøde, stenkolde sager skuffede man saa i hobevis ind i hjærnen. Ad den vej fremkom ortodoxismens polyhistoriske videnskabelighed.

Hele denne verdensomspændende stemning synes ganske at have forladt vore dages mennesker. Det er ikke alene lægerne, som bliver specialister. Vi bliver det alle. Maleren bliver naturmaler. Naturmaleren dyremaler. Dyremaleren grisemaler. Grisemaleren grisehalemaler. Saadan med malerne. Saadan med forfatterne. Saadan med videnskabsmændene. Man vælger sig et enkelt lille felt og studerer det til bunds. Men samtidig tager alt dette detailnusleri paa synskraften. De store fremfærdslinier fortoner sig. Sammenhængen bliver borte.

Selvfølgelig sætter denne ejendommelighed ved nutidens aandsliv sig ogsaa spor i menneskesjælene. Den skønne humanisme tørrer ud, som et træ, der mangler himlens væde. Sjælelig magerhed er diagnosen. Deraf det nærsynede, anæmiske, anstrængte præg, som gør det 20'ende aarhundredes mænd og kvinder til kuldskære oldinge. Vi har ikke længer raad, saa mange af os, til den frejdige munterhed, som giver varme. Vore øjne har gennem den megen syslen med mikro-

skopet mistet evnen til at genspejle «denne store, vide verden udi sønder, vest og øst».

Midt i denne specialisternes og specialiteternes tidsalder er en mand som *Peter Andreas Rosenberg* et glædeligt særsyn. Paa ham passer mere end paa de fleste andre det gamle ord om «intet menneskeligt, som er mig fremmed». En uudslukkelig kundskabstrang parret med et øjensynlig slægtsarvet kunstnertemperament giver grundlinien i hans karakter. Ud herfra er det, at han, inden han endnu er staaet ud af sengen om morgenen, læser sin Aristophanes eller sin Livius paa grundsproget, medens han om aftenen staar i kulissen som en begejstret og smagfuld sceneinstruktør for den store kunsts ypperste værker. Den del af dagen, som ikke er optaget af prøver, gaar hen med et omfattende skønlitterært forfatterskab, med arkæologiske og højfilosofiske studier, med arbejde paa at tegne grundlinien i den menneskelige aandsudviklings historie.

Man vil selvfølgelig kunne sige — og sige med rette — at denne spredthed kan blive skæbnesvanger for udsigten til paa et enkelt omraade at naa det fuldkomne, men unægtelig er det for os andre dagligdags mennesker, som ikke ønsker at uddanne os i den højere sjælelige enbenethed, som ingen ambitioner har i retning af det æstetisk monomane, en hjærtelig tilfredsstillelse at se en mand sætte noget ind paa at holde sin hele menneskesjæl i live. Dær aflirer maanepoeterne sentimentale elegier over en ødelagt ungdom. Dær stoltserede Drachmann rundt i klirrende «panser og plade». Dær agerer Johs. V. Jensen stærk mand og stemmer fremtidens guder: de syngende staalskinner og roterende valser op i stiv arm. Godt og vel, at vi side om side med alle disse specialitetsnumre har en P. A. Rosenbergs lysende intelligente, frodigt menneskelige, ubegrænset interesserede personlighed at glæde os ved.

I en uheldig time blev P. A. Rosenberg født.

Hans tidligste ungdom faldt i 70'ernes midte, hans manddom gled hen under 80'ernes og 90'ernes litterære rædselsregimente, og først nu, da han overskrider de 50, er det ved at gaa op for større dele af det danske folk, at denne mand har en indsats at bringe i vort offentlige liv, som vanskelig

kunde undværes. Den simple grund til dette fænomen, der uden tvivl aartier igjennem har nedsat Rosenbergs arbejdsevne — hvem ønsker at arbejde uden det gran af anerkendelse? — er den, at han øjeblikkelig meldte sig som led i den fanevagt, der søgte at forsvare de ideer, den livstype, som Georg Brandes ønskede at ødelægge.

Som forholdene dengang rent praktisk udviklede sig, maatte det blive halsløs gerning. Det saa paa den tid ud, som havde G. B. for stedse gjort det af med «grundideernes logik», Bjørnstjerne Bjørnson havde allerede brudt makkerskabet med Rudolf Schmidt i den fælles kamp «For idé og virkelighed», Grundtvigianerne syntes ikke at have den fjerneste brug for Rasmus Nielsens storstilede forsøg paa at tænke Grundtvigs verdensomspændende tanker sammen med Søren Kierkegaards lidenskabelige individualisme. Den offentlige mening fik kun det ene indtryk: en haandfuld mænd, som dumdristigt vovede at sætte sig op mod verdensudviklingen, mod fremskridtets hær.

Over G. B.'s gnistrende aandfuldhed, E. B.'s kolde fanatisme, Drachmanns rungende lyrik, J. P. Jacobsens stiliserede prosa, Schandorphs brede værtshus-realisme glemte man fuldstændig Rasmus Nielsens «aandsvirkelighed». Rudolf Schmidt maatte tiltvinge sig anerkendelse for sin «forvandlede konge» ved at lade skuespillet opføre anonymt paa det kgl. teater. Og P. A. Rosenberg — hans navn blev tiet ihjel, hans gerning haanet. Sammen med mænd som Ernst von der Recke, Bergsøe og noget senere Karl Gjellerup kan han vidne om, hvor trange kaar «kliken»s modstandere havde i 80'erne og 90'erne.

Een ting kan her siges til Rosenbergs ære: han bøjede aldrig knæ for Baal. Ikke dermed sagt, at han og hans altid havde ret, modparten altid uret. Ingenlunde. Nej, men som han saa det, saadan sagde han det. Som han sagde det, saadan stod han ved det. I en tid, hvor mere end én chocoladelyriker begyndte med at slynge G. B. sin handske i hovedet med store stridsdigte for noget senere at tilkøbe sig palmerne ved en ærbødigst dedikation til den samme mand, er det ingen ringe ting at kunne sige dette om Rosenberg: han gav aldrig køb.

— — —

P. A. Rosenbergs forfatterskab er stort og omfattende, til trods for at han aar igennem kun digtede for sin egen skrivebordskuffe og sagtens var nødt til at lade denne blive ved at være ene om kendskabet. En lang række værker blev dog resultatet, og de falder i to skarpt afgrænsede dele, et dramatisk og et filosofisk-aandshistorisk forfatterskab.

Lad os tage dem hver for sig.

Som dramatiker medbragte P. A. Rosenberg sjældne betingelser. Hans stadige syslen med scenens kunst gjorde ham til en indviet i de tekniske grundregler, hvorimod debuterende skuespilforfattere saa ofte forsynder sig. Gang paa gang griber man sig ved læsningen af hans dramaer i en glædelig fornemmelse af, hvor den eller den scene er *set*. Ikke skrevet, men set. Netop saadan maatte dette emne tilrettelægges for de skraa bredder. Netop herigjennem naaes den spænding, den koncentration i handlingen, uden hvilken selv de største dybsindigheder, selv de sindrigste repliker blegner i rampens lys. Scenen kræver ét: levende mennesker. Og den afskyr blodløse abstraktioner. Dette veed Rosenberg. Han kan det paa sine fingre. Og han indretter sig derefter.

25 aar gammel fik P. A. Rosenberg sit første drama opført. Det er et lille lystspil i én handling, «Fantomer», som i 1883 spilledes paa det kgl. teater i København, og som under titlen «Skyggebilleder» fandt vej ogsaa til Kristiania teater. I mangt og meget er dette lille skuespil selvfølgelig som en penneprøve at betragte, men det udmærker sig ved det livlige og kvikke replikskifte, der har gjort saa mange af Rosenbergs dramaer til gode kassestykker. Den mand, som har skrevet dette, er en vittig mand og en mand, som har faaet lyst til at krænge vrangen ud paa mange af de radikale fraser, som dengang var i omløb, og derigennem vise godtfolk, at det kun er fraser.

Samme aar som «Fantomer» opførtes, saa et andet af Rosenbergs skuespil, «Hjarne», lyset. I en forbemærkning meddeles det dog, at stykket er skrevet allerede i 1881. «Hjarne» genfortæller i en stil, som er paavirket af Henrik Ibsens «Hærmændene paa Helgeland», den gamle sagas beretning om Hjarne sanger, der ved sit mindekvad over kong Frode erhvervede sig Danmarks kongekrone. Ved at gøre

denne Hjarne til en tragisk skikkelse opnaar Rosenberg i ham at ramme meget af den æstetiske overmenneskeforgudelse, hvorpaa datiden var rig. «Hjarne forstod een stor kunst,» hedder det i dramaet, «at vende menneskenes *sind* og lede det efter sit lune, men at styre deres *viljer*, den kunst lærte han aldrig. Det blev hans fald.» Han var sanger, men han blev aldrig mand. Derfor brast Frodes kongering om hans pande. Og derfor — ellers uden sammenligning — blev Drachmann aldrig den konge i fantasiens verden, vi alle længtes efter.

Rosenbergs næste drama «Klytæmnestra» (1889) turde indtil videre staa som hans digtekunsts højdemaal. Ved at læse disse malmfulde jamber forstaar man, hvorfor Rosenberg i sin omfattende oversættervirksomhed som tiest er søgt til det store drama. Han er i den nærmeste familie med den rullende patos, som bærer f. ex. Schillers ungdomsarbejder. Hans vers har noget af det brede svulm, den «os rotundum», som mere end det meste andet gør Oehlenschläger saa imponerende.

Man høre f. ex. følgende replik, som Klytæmnestra udslynger, da hun erfarer Agamemnons troløshed:

I guder, er det pligt mod eders love
at taale dette! Han, som røved mig
al livets lyst, da grumt han dolken stødte
i Ifigenias rene jomfrubryst,
foragtende min grænseløse jammer —
han, som lod mig fortvivlet her tilbage,
mens magtbegærlighedens ulv ham jog
til fremmed kyst, hvor nederlag han høsted,
fordærvende sit land som før sin slægt —
han, hvem jeg holdt min tro i lange aar,
og som til løn skamskænder mig paa tinge —
ham skal jeg *elske;* jeg er *hans* . . . hans *viv!*
Erinnyer, Hades' tavse hævngudinder,
som straffe blodigt hver en skændig daad,
med rette, ja med rette kaldes I
de *sent* fordærvende! Hvi har I ej
forlængst til jorden styrtet den forvovne,
som haaner eders magt? Hvi har I ej,
vildt stirrende igennem nattens mørke,
med svøber, dryppende af skyldfrit blod,

al søvnens sødme fra hans leje jaget
og lært ham, hylende i gru og rædsel,
at skjule sig for solens milde blik?
Erinnyer, nu er maalet fuldt til randen!
Hvi taaler I den uret, jeg maa lide?

Eller nu denne ene linie:

Nu smedes dommens sværd i skæbnens esse.

Det er en ulykke for dansk aandsliv, at forholdene har tvunget en mand, hvem det store dramas højtsvungne maal falder saa mundret, bort fra denne stilart. Havde kritikerne støttet Rosenberg, publikum tiljublet ham bifald — sandelig Danmark havde i øieblikket ejet een stor tragisk digter. Vi havde været et stykke længere borte, end vi nu er det, fra at drukne i petitesserne og artisteriet.

Og hvor er saa ikke dette drama bygget med det fineste blik for scenisk virkning! Klytæmnestras genkendelse af Orest er f. ex. mesterligt sat op:

Klytæmnestra:

Jeg mindes tydelig en sommeraften
— han var en gut paa otte aar — en bi
mig havde stukket, og jeg klaged mig.
Da kom han til mig hen; de runde taarer
stod i hans øjne, og med haanden knyttet
omkring sit lille træsværd sagde han:
«naar jeg er blevet mand, skal ingen bi
faa lov at stikke dig!» — Jeg tog ham op
paa skødet, kyssed ham og glemte helt
den lille smerte for den store glæde.
— — — — — — — — — —
Hvad fejler dig? Du græder, mand!

Orest:

O moder!
Hvor *kunde* du begaa den skændselsdaad!

Klytæmnestra:

Hvad! — Du! — — Orest!
Det er min søn! Orest!

Orest (viger):

Selv har du skilt os ved et bundløst svælg;
os samler intet mer i denne verden.

Efter «Klytæmnestra» forløb samtfulde fem aar, inden Rosenberg atter traadte frem som skuespilforfatter, og da det endelig skete, var det med et moderne samfundsdrama «Henning Tondorf», som senere er bleven efterfulgt af adskillige sceniske arbejder i samme stil. Flere af disse er med held bleven opførte baade i København og andetsteds.

Som ovenfor sagt: Det maa paa det dybeste beklages, at Rosenberg opgav det store drama, hvor han saa øjensynlig havde evner til at frembringe det ualmindelige, men bebrejdelsen herfor rammer uden tvivl samtiden haardere end den rammer forfatteren Skuespil kræver nu engang scenens liv, kan til nød nøjes med bogens halvliv, men de uudgivelige manuskripters fuldkomne dødstilstand skal nok lære en skribent af med at trodse sin personlighed igennem. Rosenberg har i ensomhedens drøje aar maattet nemme denne lære.

Saa valgte han da det moderne samfundsdrama som en kunstnerisk form, der laa læsekredsen og dermed ogsaa teatrenes publikum nærmere.

I «Henning Tondorf» stiller han — noget i datidens smag — det kendte ægteskabsproblem paa benene, men under unægtelig sin helt for let en sejr ved at fremstille hans modstandere, den kompakte majoritet, borgerskabet, som et fuldkommen aandsforladt og sølle kompagni, hvis kamp for «altrer og arner» kun bliver grossets ynkværdige kamp for brødet og den sociale stilling. Der ligger sagtens personlige oplevelser bag dette, men alligevel havde noget større retfærdighed været bedre paa sin plads.

Ellers er der om dette skuespil to ting at sige: For det første, at den melodramatiske slutning er fuldkommen uægte. Har Henning og Agnes ret til at faa hinanden, saa lad det ske midt for vore øjne! For det andet, at forfatteren i agent Alstrups person har truffet hele similidannelsen, hele den forlorne kultur lige paa en prik. Denne mand er netop saa tanketom og arrogant, saa latterlig i sin egen selvfølelse, saa uægte i sin stemning, som det i visse kredse i det gode selskab er mode at være det. Rosenbergs vid har overfor denne probenreuter frit slag, og hans repliker knitrer da ogsaa af undertrykt lystighed. I denne skikkelse har forfatteren slet og ret naaet det udmærkede.

Atter fem aar og atter et samfundsskuespil, det intelligente og fine «Dønvig præstegaard.» Som scenisk verk betragtet er dette drama ypperligt. Figurer som den gamle fru Thorrild er tegnet med lyslevende kunst, saa højsindet og kvindeligt stærk, at man forstaar, hvordan hun har kunnet bestemme over to menneskers skæbne. Og maaske er skolelærer Pabst endnu bedre. Hans tillukkede hemmelighedsfuldhed giver netop den rette dystre baggrund for den sjælelige brydning, som under skuespillets forløb foregaar med hovedpersonen, Thomas Thorrild, der rives voldelig løs fra beundringen for faderens minde og derigennem opdager, at hans egen kristentro ikke har været selvoplevet. Derfor ender «Dønvig præstegaard» ogsaa med, at præsten forlader sin prækestol og sit embede.

Slet saa tunge problemer er det ikke, Rosenberg tumler med i sine sidste dramaer: «Hjælpen», «Byen ved havet» og «Hyggeligheden». De er alle byggede paa en teknisk set fortrinlig maade, men man faar ligesom indtrykket af, at forfatteren ikke har haft slet saa meget paa hjærte som i sine tidligere arbejder. Særlig gælder dette naturligvis lystspillet «Hyggeligheden», hvor agent Alstrup fra «Henning Tondorf» i den uforlignelige kolportør Nikolajsens lignelse genopstaar til nyt liv. Men ogsaa «Hjælpen» og «Byen ved havet» lader med al deres vid og sceniske behændighed tilskueren underlig kold. Teaterskrædderen, regissøren, som regerer over de skraa bredders voldsomme effekter, synes af og til at have taget herredømmet fra menneskeskildreren. Selv om det f. ex. maa indrømmes, at modsætningen mellem den stilfærdige, ægte danske Riborg og den moderne, amerikaniserede Esther i «Byen ved havet» er tegnet paa en saadan maade, at den faar blivende betydning.

— — —

Det er en besynderlig overgang at komme fra Rosenbergs skønliterære arbejder til hans filosofiske. Saa stor er forskellen i stil og stemning, at læseren mere end én gang leder titelbladet frem for at forvisse sig om, at det nu virkelig er denne samme P. A. Rosenberg, som er forfatteren. Blandt danske digtere er ene Johan Ludvig Heiberg i stand til det samme forvandlingskunststykke. Maaske er det ogsaa denne

lighed, som gør det saa nærliggende for Rosenberg at paatage sig den utaknemlige og umulige opgave at gøre Heiberg levende for vore dages mennesker.

Det første udslag af P. A. Rosenbergs filosofiske interesse er en bog om Søren Kierkegaard. Den udkom i 1898 og blev maaske forsaavidt en skuffelse for sin forfatter, som den ikke synes at have vakt nogen nævneværdig opsigt.

Paa en maade er nu dette ogsaa ret urimeligt, al den stund Rosenberg fra sit bestemt kristelige stade har tegnet et stemningsfuldt og i hovedsagen korrekt billede af den store tænker. Der lægges intet skjul paa, at Kierkegaard i mangt og meget var et saare lille menneske, men samtidig kommer hans enestaaende lidenskabelighed paa tankens omraade til sin fulde ret, og unægtelig er det en fryd — i sammenligning f. ex. med Brandes's bog om samme emne — at læse en forfatter, som skrider til værket med nogen forstaaelse af, hvad kristendom er. Uden denne forudsætning turde selv det aandfuldeste forsog paa en levnedstegning af Kierkegaard være født mislykket.

Naar Rosenbergs bog alligevel er bleven ved at være nogenlunde ukendt, selv indenfor Kierkegaard-kendernes kreds, skyldes dette uden tvivl den omstændighed, at forfatteren i sin opfattelse af kristendommen indtager et standpunkt, som er det diametralt modsatte af Kierkegaards i «frygt og bæven» undfangne, lidenskabeligt fastholdte, paradoxalt tilspidsede kristendom for «den enkelte». Rosenberg udtaler sig af og til om denne sag paa en maade, som gør det forstaaeligt, at Kierkegaardske individualister lægger bogen væk i den sikre overbevisning, at den mand intet har begrebet af det hele. Dette er uden tvivl noget af en uretfærdighed. Rosenberg har først — til en vis grad — forstaaet og derefter underkendt Kierkegaards tanke. Men resultatet er unægtelig fremsat paa en yderst forbløffende maade.

Saaledes sammenfattes et sted Kierkegaards gærning i følgende ord:

Kristendom og individualisme lader sig ikke forene, eftersom de er afgjorte modsætninger. Kristendommen er efter sit inderste væsen socialismens religion; at opfatte den individualistisk er at forvride alle dens værdier. Den uhyre lidenskab og det mægtige opbud af reflexion, hvor-

med Kierkegaard har forsøgt at fuldbyrde det umulige, har blandt andet *godtgjort* umuligheden en gang for alle. Kunde *han* ikke naa det, kan *ingen!* Og netop herpaa beror maaske hovedbetydningen af Kierkegaards gærning, historisk set.

Ogsaa i sin skildring af «Paradoxet» udtaler Rosenberg sig paa en maade, som maa synes Kierkegaard-beundrere en formastelse, og saa meget tør man vel rolig sige, at forfatteren ikke er trængt til bunds i den vidunderlige udvikling, Kierkegaard giver af, hvordan Abraham blev de troendes fader, netop *fordi* han vandrede ind gennem den fædselsfulde port til troens land, den port, som Kierkegaard paa sin filosofiske maade betegner som «den teleologiske suspension af det ethiske». Den, der blot éngang har følt sit hjærteslag ligesom standse overfor denne ubarmhjertige og dog saa smeltende omme skildring, vil kun med uvilje kunne læse ord, der i et omfang som nedenstaaende vidner om halvforstaaelsens pindehuggerlogik:

Det kan være tungt for Abraham at miste Isak, det kan være endnu tungere at staa i sønnens øjne som en forbryder, men den smærte, Kierkegaard vil paabyrde ham: at staa i sine *egne* øjne som en forbryder, *endskønt* han gør Guds vilje — *den* er en selvmodsigelse.

Og kun faa vil sikkert kunne ende gennemlæsningen af Frygt og bæven med at underskrive linier som disse:

Det ethisk-religiøse standpunkt fra «Enten—Eller» er ved de nye skrifter blevet beriget med nye træk, men vi er ikke naaet til noget væsentlig nyt standpunkt. Og — *kristendommen* er vi ikke kommet et skridt nærmere!

Ogsaa paa et andet punkt synes Rosenbergs forstaaelse noget mangelfuld. I sin omtale af «Kærlighedens gerninger» viser han sig ude af stand til at begribe dybden i den Kierkegaardske tanke, som giver kristendommens: «Du *skal* elske» guddommelig myndighed: «Du *skal* elske, ikke fordi du selv gerne vil det, ikke fordi menneskene kan lide dig, naar du gør det. Du *skal* elske, fordi Gud *vil* det.» Ogsaa her synes forfatteren at have svært ved at skimte omfanget af det Kierkegaardske troens land.

Det vil da være vanskeligt at benægte, at P. A. Rosenbergs bog om Kierkegaard i mange stykker ægger modsigelsen

frem, men netop derfor skulde man antage, at den maatte finde saa mange flere læsere. Er der i grunden meget vundet ved at læse bøger, der i ét og alt udtrykker mine egne mere eller mindre rigtige tanker? Frygten herfor bør i hvert fald ikke afholde nogen Kierkegaard-elsker fra at læse Rosenbergs afhandling.

Fra Kierkegaard vender Rosenberg sig til Rasmus Nielsen. Om denne mand, som i sin tid var professor i filosofi ved Københavns universitet, udtaler forfatteren følgende store ord:

Rasmus Nielsens filosofi er ikke alene det betydeligste aandsarbejde i Norden, men det mægtigste, i tanken mest omspændende og klareste, den civiliserede verden i det 19de aarhundredes sidste halvdel har frembragt. Det er snart 100 aar, siden Nielsen fødtes; men hans ord viser fremdeles vejen for de aandelig forvirrede, tvivlende, kæmpende, ærligt søgende slægter.

Det er muligt, om end ikke sandsynligt, at Rosenberg har ret i denne vurdering af Rasmus Nielsens livsværk, men det er uomstødelig sikkert, at den afdøde filosof ikke gennem bøger som den nærværende bliver anbragt igen paa det tænkningens højsæde, andre nu beklæder. Og det af den ganske simple grund, at neppe 100 mennesker i Danmark overhovedet er i stand til at læse Rosenbergs afhandling med udbytte. Den er skrevet i et sprog, der vrimler med fremmedord, som i sin tid gik i graven sammen med Hegels filosofi, og da den tilmed tumler med tanker, som ligger moderne hjærner svimlende fjernt, bliver enderesultatet det sørgelige, at man læser side op og side ned uden at forbinde skygge af mening med ordene.

Den, der skriver disse linjer, maa ialfald bekende, at denne omgang i den højeste filosofi langt oversteg en dansk teologs maaske noget svage kræfter. Paa ære! Hr. Rosenberg maatte for min skyld ligesaa gerne have skrevet følgende linjer paa kinesisk. Jeg forstaar ikke et levende muk af meningen:

I principets dialektiske enhed med sine momenter ses selvhedens evige gyldighed og overgribende magt. Enheden af princip og momenter er det organiske *anlæg*. At selvheden er overgribende, kan ogsaa udtrykkes saaledes: Livet er et *tilsigtet, ikke et tilfældigt* produkt.

Jeg skulde antage, at kun et ringe faatal af dansklæsende mænd og kvinder vil slippe bedre fra forsøget paa at tyde disse runer.

Der er noget harmeligt i dette. Ejer Rasmus Nielsens tanker virkelig en saadan livsværdi, som Rosenberg mener, maa den første fordring dog være den, at de kan fremsættes i en form, som er tilgængelig for mennesker af aargangen 1908. Har de ikke livskraft til at taale en saadan oversættelse paa moderne sprog, er det neppe saa svært bevendt med dem. Men omvendt: *Kan* de taale den, hvorfor har Rosenberg saa ikke gjort forsøget?

Den foreliggende bog er som en mindestøtte over Rasmus Nielsen, men støttens sider er tæt beskrevne med ord, som ikke længer er danske. En saadan mindestøtte synes kun at føre én tale: død er denne mand, og med ham er hans tanker døde, stendøde. Dette er kun de former, hvori de i sin tid fandt liv.

I de sidste aar har P. A. Rosenberg udsendt to bøger, som paa en talende maade peger i retning af, at naar afhandlingen om Rasmus Nielsen er saa ulæselig, som den er, var skylden ikke forfatterens. I «Grækeraanden» og «Romeraanden» har Rosenberg gjort to overmaade talentfulde og vellykkede forsøg paa at skildre menneskeaandens udviklingshistorie i letfattelig form. Saadanne værker maa vist være det, man i sin tid kaldte «historiens filosofi».

I Grundtvigs fædreland kunde det vel heller ikke vare stort længer, inden et menneske tog sig paa at følge aanden paa dens vej gennem historien, skildre, hvorledes den, efter Asiens ubevidste og sære drømme, i Hellas opdagede menneskets guddommelighed, hvorledes denne opdagelse i Rom formørkedes af magtbegær og selvtilbedelse, indtil aanden endelig i tidens fylde blev sig selv aabenbar i ham, der paa én gang var gud og menneske. En saadan skildring skulde ikke blive verdenshistorie, ikke kulturhistorie, den skulde blive det, som dansk literatur knap kender af navn: aandshistorie.

Nu ja! En saadan aandshistorie er det, P. A. Rosenberg er begyndt at skænke det danske folk, og uden tvivl er han til denne gerning den rette mand paa det rette sted. Det storsyn, som bryder sig i hans ungdoms skuespil, kommer her

til fuld anvendelse, samtidig med at hans omfattende kundskaber holder ham borte fra den rent æstetiserende dilettantisme.

Det siger sig selv, at der i værker, som paa denne maade omspænder store verdenshistoriske epoker, kan snige sig fejltagelser ind, og et par samvittighedsfulde videnskabsmænd har da ogsaa undt sig selv den tilfredsstillelse at læse korrektur paa disse bøger. I virkeligheden betyder saadanne angreb dog saa overmaade lidt. Det, Rosenberg vil, er jo netop *ikke* at meddele en syndflod af kundskaber om dette eller hint — lad videnskabsmændene om det! — men bagved alle disse kundskaber at føle sig frem til den røde traad, som knytter verdenshistorien sammen til en enhed. I saa henseende er baade «Grækeraanden» og «Romeraanden» særdeles vellykkede.

Som et rent mæsterverk maa saaledes betegnes udviklingen af, hvor grækeraanden har sin akilleshæl: den evner ikke at begribe en tøddel af, hvad synd er. Netop herved sker det, at ondskaben slaar indad og raadner folket op. Dette har Rosenberg indset, dette har han sagt, og alene herved rager hans værk langt op over den meste Hellas-begejstrede videnskabelighed.

— — — — —

Vi ejer faa forfattere, der i samme grad som P. A. Rosenberg har forudsætninger for at overraske læseverdenen. Hans virkefelt spænder fra det store dramas pathos til lystspillets skælmske vid, fra filosofiens allerintimeste cirkler til aandshistoriens brede linier. Men paa hvad omraade det end bliver, han i fremtiden vil bruge sine evner, bør den dansk-norske verden følge ham med spændt interesse. Det turde nu være paa tide, at P. A. Rosenbergs navn kom til den ære og værdighed, som hans energiske arbejde og udmærkede talent har billigt krav paa.

VANFØREARBEIDET OG VANFØREANSTALTER I EUROPA OG AMERIKA.[1]

Af *A. Fleischer.*

Den kamp, som videnskab og humanitet i forening fører mod grundskaderne i samfundslivet, optager stadig en bredere basis, efterhvert som videnskaben skrider frem og befolkningens samtlige lag faar interesse for den.

Erkjendelsen af, hvilken fremragende national-økonomisk betydning det har at fremhjælpe og drage omsorg for saadanne, der ellers paa grund af legemlig eller aandelig defekt er tilbagesat i det sociale liv, har i denne kamp samlet alle kræfter fra stat og kommune, læger og lærerstand, samt fra alle dannede kredse.

I rækken af alle disse omfattende indretninger, hvor de ulykkelige bliver pleiet med største omhu, opdraget, undervist og oplært med erhverv for øie, og hvor de uhelbredelige kan finde en varig understøttelse — er der *en* gruppe af defekter, som i lang tid kun blev kummerlig betænkt, uagtet den hverken i tal eller med hensyn til trang fortjente denne mangel paa hensyntagen.

Det er de legemlig forkrøblede, specielt de unge vanføre.

Ved vanføre forstaaes voksne eller børn, som paa grund af medfødte feil, erhvervet tab, forkrøbling eller lammelse af enkelte legemsdele har faaet indskrænket bevægelighed (førlighed) i noget lem.

Den elendighed, der fremkaldes af vanførhed, og dennes hyppighed vurderes ikke tilstrækkeligt, og som regel undervurderes den.

---

[1] Uddrag af «Deutschen Vierteljahrsschrift für öffentliche Gesundheitspflege, Sonder-Abdruck», side 538—549, ved dr. med. *Leonhard Rosenfeld*, og «Nyt tidsskrift for abnormvæsenet», side 204—219, ved professor *Panum*.

Antallet af vanføre overstiger det samlede tab af blinde, døve, idioter og epileptikere[1]).

De statistiske tællinger over vanførhedens hyppighed er vistnok endnu mangelfulde, og der savnes et omfattende talmateriale; man forfoier dog over en række statistiker, som giver et tydeligt billede af hyppigheden og den procentvise del af vanføre i forhold til befolkningen.

Der eksisterer private og statsforanstaltede tællinger. Af private, for det meste skjønsmæssige, statistiker kjender vi: Fra Danmark: Da man i 1872 begyndte at antage sig vanførearbeidet der, var der tilsyneladende kun faa krøblinge forhaanden, efter 25 aar — 1897 — androg tallet af vanføre, som man var bekjendt med, til ca. 6 000.

I Finland blev i 1889 antallet af vanføre i landet anslaaet til 8 000.

I England bliver for tiden tallet af vanføre opgivet at være 39 000.

Desuden er der i Brandenburg, Baden, Vestpreussen og Bayern foretaget vanføretællinger, som dog er noget mangelfulde.

Objektive talværdier frembyder de vanføretællinger, som i aarene 1897—1905 er optaget ved statens embedsmænd i forskjellige preussiske provinser, nemlig:

I 1897 i Holsten og Slesvig paa foranledning af den bekjendte forkjæmper for vanføresagen pastor Theodor Schäfer i Altona.

I 1898 i Mecklenburg ved det storhertugelige ministerium, hvorved antal, art og livsvilkaar for vanføre i landet blev fastslaaet.

I 1901 i Schlesien, vanføre børn under 14 aar efter initiativ af foreningen «Schlesisches Krüppelheim» ved magistrat og lensmænd.

I 1902 i Rheinprovinz, hvor regjeringen udarbeidede en omsorgsfuld, mønstergyldig statistik.

I 1904 i Sachsen, af vanføre børn under 14 aar, foranstaltet

[1]) Ifl. Jahresbericht d. Königl. Bayer Zentralanstalt für Erziehung und Bildung krüppelhafter Kinder in München, 1906—07, side 3.

af regjeringen efter opfordring fra pastor Ulbrich, Cracau, Magdeburg.

I 1905 ligesaa — i Braunschweig udført ved kredsdirektionen, amtmænd og menighedsforstandere.

I 1905 i Westfalen, ved regjeringen en fortræffelig udført opgave over alle vanføre i Münster, Minden og Arnsberg.

Betragtningen af disse forskjellige tabeller, som omfatter en befolkning af 19 til 25 millioner individer, giver følgende resultat:

Antallet af vanføre udgjør i gjennemsnit 6 pct. af befolkningen (i de forskjellige tællekredse varierende fra 3,2 til 8,6 pct.).

Af samtlige vanføre er *75 pct. voksne — 25 pct. børn:* vanforheden er saaledes *3 gange saa hyppig hos voksne som hos børn,* væsentlig fordi de voksne personer er mere udsat for ulykkestilfælde (ved fabriker, haandværk, fiskeri o. s. v.).

Derhos forekommer vanførlighed ulige hyppigere hos mænd end hos kvinder. Forholdet er *3 : 2* (64 pct. mandlige, 36 pct. kvindelige vanføre). Allerede i barnealderen viser denne forskjel sig (55 pct. gutter, 45 pct. piger), men stiger altsaa med alderen, paa grund af den større fare for lemlæstelse.

De foreliggende statistiker giver endvidere oplysninger om tre vigtige spørgsmaal af national-økonomisk og hygienisk interesse:

Beskaffenheden af de vanføres aandsevner, deres forhold til skoleundervisningen og deres sociale stilling. Det viser sig da, at kun *6 pct. af de voksne vanføre og 9 pct. af vanføre børn* ikke har normale aandsevner. Altsaa er det kun en meget liden del, der ikke er udviklingsdygtige. Naar man da finder, at i gjennemsnit *12 pct.* (i enkelte egne endog 16 pct.) af voksne vanføre og 17 pct. af skolepligtige vanføre børn *overhovedet ikke faar eller har faaet nogen undervisning,* saa fremgaar deraf, at dette ikke skyldes aandelig defekt alene, men at i det mindste *de resterende 6 pct. voksne og 8 pct. børn paa grund af sin vanførhed ikke har faaet nogen uddannelse og som følge deraf hele sit liv maa blive uden erhverv.*

Af statistiken fremgaar saaledes, at *mere end* $^2/_3$ (*68 pct. af alle voksne vanføre*) lever under utilstrækkelige eller ugunstige forhold. En trediedel maa fuldstændig forsørges, dels af det offentlige fattigvæsen, dels af forældre og slægtninge.

Blandt de vanføre børn er elendigheden ikke mindre, 64 pct. lever fra den tidligste barndom i største armod, 6 pct. forsørges af fattigvæsenet, medens kun en trediedel forsørges af bedrestillede forældre.

Angaaende vanførhedens art har dr. Rosenfeld udregnet, at der i ca. 15 pct. af alle tilfælde findes svære former af vanførhed, som i høi grad indskrænker arbeidsdygtigheden, i henved 60 pct. er bevægeligheden hindret, og i 40 pct. af alle tilfælde er brugen af armene paavirket.

Saalænge barnet er i forældrenes hus faar det som regel pleie og omsorg i rigeligt maal[1]).

Værre stiller forholdet sig, naar barnet skal begynde skolegangen (hvis det i det hele taget *kan* gaa paa skole). Allerede skoleveien er uheldig for dem, der har vanskelig for at gaa; den fremkalder en legemlig overanstrengelse, der paa forhaand svækker modtageligheden for undervisningen; enarmede og de, der er lamme i hænderne kan ikke følge med i skrivning og haandarbeider. Kjærlig imødekommenhed fra de sunde, livsglade medelever er i almindelighed ikke at vente, ofte er kameraterne tilbøielige til at spotte og tilsidesætte den vanføre, hvilket forbitrer ham livet og ofte virker ugunstig paa karakterdannelsen. Naar saa den tid kommer, da han skal forsøge at skaffe sig et erhverv, er mange veie stængt for ham paa grund af vanførheden og den mangelfulde undervisning og medmenneskers spot, uvilje og mistro til den vanføres arbeidsevne. Er hans energi da ikke særlig vakt og viljen levende til at arbeide sig gjennem alle hindringer, synker han ned til at maatte lade sig forsørge af fattig-

[1]) I «Nyt tidsskrift for abnormvæsenet» 7de hefte, side 213, indskyder professor Panum den bemærkning, at dette desværre ikke passer i Danmark, særlig paa landet; man har der seet mange eksempler paa, hvorledes det vanføre barn i hjemmet behandles ilde, er skumpelskud o. s. v. Fra Frankrige lyder samme klage — ligesaa hos os i Norge, hvor man i flere tilfælde har seet, at vanføre børn i uhyggelig grad er blevet stedmoderlig behandlet.

væsenet eller andre eller endog som betler at aagre med sin vanførhed. I alle fald bliver han et ulykkeligt og værdiløst medlem af samfundet.

I betragtning af denne nødstilstand skulde man antage, at det allerede tidlig maatte erkjendes som en nødvendighed at redde den vanføre fra saa sørgelig en lod og bevare hans intelligens og menneskeværdighed fra at gaa tilgrunde.

Vanføresagens historie melder dog lidet herom.

I oldtiden og hos naturfolkene affandt man sig paa den simpleste maade med sine vanføre; man udstødte dem og tilintetgjorde dem saaledes.

De gamle ægyptere og kinesere udsatte alle defekte børn; inderne kastede sine krøblinge i Ganges; spartanerne styrtede dem i afgrunden ved Toygetosbjergene, og hos oldtidens jøder blev de udstødte af menigheden og henvist til betleri.

Kristendommens udbredelse bragte liden forandring i den raa behandling af vanføre.

I hele middelalderen var de vanføre ikke gjenstand for medlidenhed og omsorg, men en skive for haan og spot, ofte anvendtes de som narre og bajadser, der med sit vid bidrog til andres underholdning.

Det varede længe, før man foruden omsorgen for blinde, døvstumme og idioter tænkte paa at antage sig vanføre.

Fortjenesten for at have taget initiativet til en vanføreomsorg, der ikke tilsigter almisse, men opdragelse og oplærelse, tilkommer Bayern.

I aaret 1832 vovede en privatmand i München, kgl. konservator Johan Edler Nepomuk von Kurz, for egen regning at oprette en «opdragelses-, undervisnings- og uddannelsesanstalt for forkrøblede gutter». Maalet var at skaffe undervisning for dem, der ikke kan besøge offentlig skole, og at oplære dem efter deres evne i et arbeide, hvormed de i fremtiden kan ernære sig selv (Stiftungsurkunde).

Neppe et aar senere blev denne anstalt autoriseret som en speciel haandverksskole for vanføre børn fra alle dele af kongeriget, og efter 12 aar — i 1844 — efter et besøg af kong Ludvig af Bayern, blev den overtaget af den bayerske stat.

Denne første vanføreanstalt i verden er senere efterfulgt af ialt 86 vanføreinstitutioner rundt om i Europa og Nordamerika.

I nedenstaaende række er disse ordnet efter stiftelsesaar, sted og stifter, saavidt dette kjendes:

I 1840 i Reütlingen, Württemberg: «Gustav Werner-Stiftung zum Bruderhaus», stiftet af pastor Gustav Werner.
I 1841 i Ludwigsburg, Württemberg: «A. H. Werner-Stiftung», stiftet af dr. A. H. Werner.
I 1845 i Stuttgart: «Armenanstalt für Verkrümmte im Paulineninstitut», ved dr. Camer og dr. Heller. 80 pladse.
I 1845 i Laforce, Dordogne, Frankrige: «John Boste's asyler».
I 1851 i London: «Cripples Home and Industrial school for Girls», ved private. 100 pladse.
I 1853 i Paris: «Asile Mathilde, ouvre de notre dame des sept douleurs à Neuilly sur Seine».
I 1862 i London: «Crippels Nursery», ved private. 30 pladse.
I 1864 i Zürich: «Mathilde Escher-Stiftung», ved Mathilde Escher.
I 1865 i London: «National Industrial Home for crippled Boys», ved en komite. 100 pladse.
I 1865 i London: «The National incorporated Association for the Reclamation of destitute waif children», ved dr. Barnardo. 120 pladse.
I 1868 i Stuttgart: «Verein für künstliche Glieder».
I 1870 i London: «Dartmouth Home for crippled Boys», ved generalløitnant Sir Lynedoch Gardiner. 35 pladse.
I 1871 i Turin: «Istitute e scuole pei Rachitici».
I 1872 i Kjøbenhavn: «Samfundet som antager sig vanføre og lemlæstede», stiftet af pastor emeritus Hans Knudsen. Haandverksskolen 150 pladse. Hjemmet 150 senge. Kliniken 8 senge. Poliklinik daglig.
I 1873 i Milano: «Istitute e scuole pei Rachitici».
I 1874 i Bray ved Dublin: «Cripples Home» ved Mrs. Lucinda Sullivan. 40 pladse.
I 1874 i Philadelphia: «Children Orthopædie Ward, Agnew

Memorial Pavillon, University Hospital, Special Equipement».

I 1878 i Genua: «Istitute e scuole pei Rachitici».

I 1879 i Herthen, ved Lörrach, Baden: «St. Josefsanstalt». 25 pladse.

I 1879 i Mantua: «Istitute e scuole pei Rachitici».

I 1879 i Stockholm: «Eugeniahemmet», stiftet af prinsesse Eugenie. 200 pladse.

I 1880 i Cremona: «Istitute e scuole pei Rachitici».

I 1882 i Philadelphia: «Home of the Merciful Saviour for crippled children», stiftet af mrs. R. Francis Innes for 60 vanføre.

I 1882 i Verona: «Istitute e scuole pei Rachitici».

I 1885 i Gøteborg: «Föreningen för Bistånd åt Vanföre», ved dr. med. Olaf Carlander. 60 pladse.

I 1885 i Stuttgart: «Samariterstiftung».

I 1886 i Potsdam: «Nowawes», ved pastor Hoppe. 190 pladse.

I 1887 i Helsingborg: «Hemmet för Vanföre inom Skaane», stiftet af generalløitnant friherre von Cederström. 30 pladse.

I 1887 i Philadelphia: «House of St. Michael and all Angels for young colored cripples» for 30 elever.

I 1889 i Cracau ved Magdeburg: «Samariterhaus für gebrechliche Kinder», ved afdøde superintendent Pfeiffer. 600 pladse.

I 1890 i Helsingfors, Finland: «Arbetsskolan för Lyttas Bistand», ved fattigvårdsinspektor Hellenius, ved en forening. 50 interne og 25 externe elever.

I 1892 i St. Petersburg: «Vanføreskole og hjem», ved en forening. 50 pladse.

I 1892 i Hannover: «Annastift in Kirchrode», ved pastor Meyer. 115 pladse.

I 1892 i Chicago: «Industrial Home for crippled children», ved en forening.

I 1892 i Stockholm: «Arbetsskolan för Vanføre», ved dr. A. Wide. 18 interne og 20 externe elever.

I 1892 i Kristiania: «Arbeidsskole og hjem for vanføre», stiftet af frk.n. Nanna og Agnes Fleischer; efter 10 aar overflyttet til Skaadalen pr. Holmenkollen, hvor

vanførehjemmet «Sophies minde» var bygget ved det til kong Oscar II's regjeringsjubilæum indsamlede fond, der af kongen blev skjænket til landets vanføre. «Sophies minde» indviedes 1902. 60 pladse.

I 1894 i Boston: «Industrial School for crippled and deformed children», stiftet af en forening. 100 pladse.

I 1896 i Sachsen: «Krüppelhaus in Niederlössnitz», ved Dresdener diakonissehus. 60 pladse.

I 1896 i Sachsen: «Sachsisches Krüppelheim Carolastiftung», ved dronning Carola af Sachsen. 30 pladse.

I 1897 i Wien: «Kaiserin Elisabethasyl für verkrüppelte Kinder», ved en forening 40 pladse.

I 1897 i St. Paul: «Minnesota State Hospital for crippled and deformed children». *Statsanstalt.*

I 1897 i Østpreussen: «Krüppelpflegeanstalt in Augerburg», superindent Brown. 250 pladse.

I 1897 i Bethesda i Kreuznach: «Westdeutsche Heil-, Bildungs- und Werkstätte für Verkrüppelte», ved pastor Reich. 120 pladse.

I 1898 i Altona: «Anstalt für Krüppelpflege», ved pastor Theodor Schäfer. 100 pladse. 1902 flyttet til Stellingen ved Altona under navn «Alteneichen».

I 1899 i Schlesien: «Krüppelheim in Rothenburg in der Oberlausitz», ved indremissionen. 60 pladse.

I 1899 i Pommern: «Krüppelheim in Alteolgiglow», ved superindent Eitnes. 30 pladse.

I 1899 i Vestpreussen: «Diasporaanstalten in Bischofswerder». 40 pladse.

I 1900 i Arnheim i Holland: «Vanførehjem», ved pastor A. M. Knottnerus.

I 1900 i New-York: «New-York State Hospital for the care of crippled and deformed children». 45 pladse.

I 1900 i Rostock, Mecklenburg: «Elisabethheim». 30 pladse.

I 1900 i Schlesien: «Bethesda in Marklissa». 45 pladse.

I 1901 i Blankenburg, Thüringen: «Anna Lovisenstift», ved Landsforening af indremissionen. 30 pladse.

I 1902 i Baden: «Krüppelhaus in Zell im Wiesental», ved foreningen for evangelisk sygepleie. 24 pladse.

I 1902 i Stettin: «Krüppelanstalt Bethesda». 20 pladse.

I 1903 i Hessen-Nassau: «Hephata», ved Treysa. Pastor Schuchhardt. 60 pladse.
I 1903 i Westfalen: «Orthopädische Heilanstalt Hüffer-Stiftung in Münster».
I 1903 i Budapest: «Nyomorik Gyermekek Otthona», hjem for vanføre børn, ved en forening. 20 pladse.
I 1903 i München: «Johanniter ordenens omsorg for helbredelige, vanføre børn».
I 1903 i Wien: «Leopoldinum», ved en forening.
I 1903 i Philadelphia: «Widener Memorial Industrial Training School for crippled children», ved mr. P. A. Widener.
I 1904 i Westfalen: «Johanna-Helenen-Krüppelheim», Vollmarstein, ved pastor Arndt. 100 pladse.
I 1904 i Westfalen: «Krüppelheim in Bigge», ved rektor H. Sommer. 100 pladse.
I 1904 i Sachsen: «Krüppelanstalt in Zwickau», ved landetatsraad dr. Köhler. 100 pladse.
I 1905 i Rhinlandene: «Vincenz-Krüppelheim bei Aachen-Burtscheid». 50 pladse.
I 1905 i Arnstadt, Schwarzburg-Sonderhausen: «Marienstift», ved konsistorialraad Petri. 30 pladse.
I 1906 i Graz: «Aktionskomite für Krüppelfursorge in Steiermark».
I 1906 i München: «Verein für Heilung armer krüppelhafter Kinder».

Foruden de her anførte findes en række smaaanstalter, hvis oprettelsesaar vi ikke har kunnet finde:

I Schwaben, London, Finland, Frankrige, hvor man i Paris har oprettet «Atelieres départementaux pour les ouvriers estropiès, mutilis ou infirmes», samt de engelske dagskoler for vanføre og de italienske instituter i forskjellige byer.

I Europa mangler der nu kun vanførehjælp i Spanien og Portugal, samt i Balkanlandene, hvoraf Grækenland dog er i gang med forberedelsen dertil[1]). Ogsaa i Charleroi i Belgien

[1]) Professor Panum i «Nyt tidsskrift for abnormvæsenet», 7de hefte, side 218.

er der under oprettelse en arbeidsskole for vanføre, til hvis budget der allerede er bevilget 81 000 frcs. aarlig.

Udenfor Europa er vanførearbeidet kun optaget i Nordamerika, hvor det dog har skudt en særlig rask vekst, idet staterne Minnesota og New-York fra 1897 og 1899 har besluttet «at drage omsorg for pleie og behandling af alle trængende børn, der er forkrøblede og deformerede eller staar i fare for at blive det, samt har opholdt sig i staten mindst et aar».

Spørgsmaalet om offentlig vanføreomsorg er væsentlig af national-økonomisk interesse, da staten uden denne omsorg lider et direkte tab i nationalformuen.

En vanfør, der er fuldkommen erhvervsdygtig, kan efter tyske forhold beregnes at have en indtægt af ca. 500 mrk. aarlig, medens omkostningerne ved en ikke arbeidsdygtig krøbling andrager til ca. 600 mrk. pr. aar; altsaa et tab af 1 100 mrk. aarlig for hver vanfør, der ikke kan forsørge sig selv.

Dr. Rosenfeld udregner endvidere, at dette i Tyskland med 140 000 erhversudygtige vanføre giver *et aarligt tab af ca. 150 millioner mark.*

I «Nyt tidsskrift for abnormvæsenet i Norden», 8de hefte, side 225—227, har professor Panum, Kjøbenhavn, givet en tabellarisk oversigt over vanføreforholdene i Norden, hvoraf sees, at der i de fire nordiske lande med tilsammen 12 millioner indbyggere findes 72 000 vanføre (6 pct. af befolkningen).

Af disse er ca. 50 000 ($^2/_3$ = 68 pct.) aandelig normale, men fattige vanføre, hvoraf igjen ca. 4 500 fører en ynkelig tilværelse under fattigvæsenets omsorg.

Følger man denne beregning for vort land, skulde der af Norges 2 millioner indbyggere være 12 000 vanføre, hvoraf ca. 8 000 trængende til understøttelse.

Endvidere skulde 23 pct. af alle vanføre fuldstændig maatte forsørges af forældre eller slægt, samt 7 pct. af det offentlige fattigvæsen — tilsammen 30 pct. = 3 600 fuldstændig forsørgede voksne vanføre. Regner man nu den laveste sum for hele forsørgelsen af en vanfør — efter fattigvæsenets forhold — med ophold og klæder til kr. 200,00 pr. aar, udgjør dette allerede en sum af kr. 7 200,00 aarlig. Dertil

kommer, at en oplært vanfør (med almindelige aandsevner) *lavt* regnet kan tjene kr. 200,00 aarlig, altsaa igjen kr. 7 200.00, *der gaar fuldstændig tabt.*

Mange eksempler paa, at udlærte elever fra den norske vanføreskole kan fortjene kr. 300,00—600,00—700,00, ja kr. 900,00 aarlig, styrker ogsaa de ovennævnte tal.

Ved Münchenerskolen, hvor man dog kun optager de letteste grader af vanførhed, har man efter 75 aars erfaring fundet, at 80 à 90 pct. af de udlærte elever forsørger sig selv.

Ved Göteborgskolen har man efter 20 aar 45 pct. selvforsørgede[1]), medens man i Norge efter 10 aar har fundet 60 pct. helt eller delvis forsørgede.

Desuden, sidst, men ikke mindst, er vel de moralske værdier at regne med, som det indebærer, at voksne, ulykkelige, ofte intelligente mennesker, der ellers er henvist til en trist, bitter og sløvende lediggang, udfries fra denne og omdannes til flittige, producerende, arbeidsglade borgere i landet.

Med dr. Rosenfeld maa man derfor være enig i hans opfordring til «sammenslutning af alle kredse, der interesserer sig for folkets vel og folkets sundhed, læger, sjælesørgere, lærere og alle dannede, regjering, kommune og private — en sammenslutning om at arbeide for at fremme vanføreomsorgen, saadan som denne fortjener det. Arbeidet vil belønne sig selv».

Ogsaa i Norge trænges det, at vanføreskolen faa støtte og hjælp til at gaa fremad og blive til fuld nytte for de vanføre i landet.

For tiden er dens midler utilstrækkelige hertil, og der trænges i høi grad hjælp til at imødekomme alle krav paa fripladse, saa at fattige og ubemidlede vanføre kan faa uforstyrret ophold i den tilstrækkelige læretid.

[1]) Professor K. A. Walter, Göteborg: «Yrkesutbildning af Vanföre, et materielt intresse för Stat och kommun». Nyt tidsskrift, 1ste hefte, side 26—28.

KRISTUSOPLEVELSENS STADIER.

Et brudstykke — av *Johan Løken.*

Der er baade stadier til Kristus, og stadier i Kristus. Baade utviklingstrin i tilnærmelse og utviklingstrin i livsfordypelse, vekst fremad mot Kristus og vekst i indre Kristusbevissthet indad mot Faderens liv i alt.

Vi blir ikke alle straks opmerksomme paa Guds Kristus, og somme, der helt fra barndommen av er indviet til Kristus, gaar endog bort fra ham. Der kan være forskjellige grunder til at de mister ham, nogen ædlere, andre uædlere. Men i ethvert fald har de da gjerne en tung og lang og byrdefuld vei at gaa for at finde tilbake til Kristus. For frem om ham maa de alle, om de skal finde Faderen, altilværelsens og deres eget inderste hjertes Fader. Naar Kristus mistes, blekner Faderen bort for os. Naar Kristus findes igjen, ser vort øie Faderen og kjender vort hjerte Faderen, Han som sandelig er nær ved enhver av os. Men menneskehjertet er en grublende og urolig ting. Det jager efter lys, men stirrer sig ofte blind paa mørket. Det hungrer efter Gud, men jager ofte *bort* fra Gud for at finde Gud, *utover* tingene efter Ham, istedenfor *indover* mot Ham hvor Han er.

Naar menneskehjertet da en tidlang har levet uten sin Fader og al Hans kjærlighet, saa orker det det ikke mere, og det vandrer ut og leter efter Ham. Kanske det ogsaa var for at lete efter sin Fader det i blindhet engang forlot Kristus. Thi menneskelivets skygger er mange, og menneskenes indbyrdes tvangs-aak driver tidt mangen sjæl bort fra den Kristus til hvem de søkte at lænke den. Men ut for at lete efter sin Fader maa tilsist hver menneskesjæl. Tvilen er kold og fattig; tvilen er døden; *der* er ikke blivende sted for et saart, livstørstende hjerte. Det maa faa skue Gud og leve! det maa faa finde sin Fader og favnes og fyldes av Ham!

Og menneskesjælen stirrer ut over altilværelsens vidder, leter efter Gud, roper efter Gud ut i det store endeløse øde. Himmel og jord taler om Ham, alt det skapte straaler av Ham, toner sin store sang om Gud uendelig mægtigt ind i menneskesjælen. Men Ham selv finder den ikke. — Og træt av al stoffets myldrende mangfoldighet med de hjertekolde lover og kræfter vandrer den søkende sjæl ind i menneskeslegtens underfulde verden, den hjertebankende, den aandsglimtende, og speider og lytter efter Gud i slegternes livsskjebner og menneskehjerternes anelser og hellige ord, i historiens straalende skikkelser og hensvindende skygger. Og underfulde ord bæres til ham, høie syner tændes over ham, dype anelser dukker frem og fylder sjælen med sin undrende hvisken om Gud Gud i menneskeslegten, Gud i alt, træder mennesket uendelig nær. Slegtens profeters syner funkler for sjælen og betager ham, fremfor alt *Jesu* menneskeskikkelse, der fylder ham med beundring og dyp ærbødighet som menneskeslegtens ædleste livsdrom og profetsyn ind mot livsdybderne Hans hunger stiger, hans sukke brænder, — men alts Gud, Ham selv, Ham selv, faar han ikke finde og synke i favn. — Han fristes til at slaa sig til ro paa veien: «Det er vel ikke *muligt* for en menneskesjæl at naa længer!» Gudslængslen er bevrende sterk, dens smertes ild fylder hans sjæl og beruser ham, den er hans stolteste skat, — «slaa dig til ro med dine syners bævende skat, lat længselen fylde dig og beruse dig og opflamme dig. Længer end til *længselen* kan du saa allikevel aldrig naa!»

Men livet kræver mere end blot længsel for virkelig at kunne leves, for at kunne reddes. Livets kræfter og krav er sterke, haarde. De knuser alle bævende længsler under sin fot. Kun alt hvad der er sterkt og fast, med virkelighetens fulde styrke i sig, faar leve og seire. Ingen blaanende drømmer, intet haapenes uskyldige hjertebarn med de himmelblaa øine undgaar at trampes og knuses, medmindre de virkelig har fundet sin sterke Faders favn at klynge sig til. Alene der er redning. Livets kræfter og krav er tveeggede, tvesindede. De er ikke bare lysets og livslængselens, de er ogsaa selvødelæggelsens og fordærvelsens. Ve hver sjæl som da ikke har fæste i andet end længsler og drømme! Selv-

ødelæggelsens og fordærvelsens kræfter i menneskelivet er vilde og forfærdelige; de soper alt med sig i avgrunden, alle stjerner, alle lys, alle længsler, alle løfter. Kun *Gud*, personlig fundet og favnet av hver menneskesjæl, er livets eneste faste grund og klippe. Menneskeslegtens almenreligiøse følelser og stemninger ut av naturs og histories gudglimt er ikke nok for en menneskesjæl, ikke fuld føde og ikke fuldt fæste, — allerminst for den sjæl som kjæmper for livet.

Ja sjælemørkets, syndens, livsødelæggelsens altopslukende magt faar den menneskesjæl opleve, der har mistet sin Fader, idet han har mistet den personlige Jesus Kristus, sin egen barneplads ved faderhjertet. Thi dette er Jesus Kristus for hver menneskesjel. Han ombytted da barnepladsen med barnedrømmen, saafremt han ikke opgav ogsaa denne, og aapned derved døren for synden, tilintetgjørelsen, sjælemørket. Thi synden er tilintetgjørelsens trusel over alt hans liv og al hans hjertes lysdrøm. Synden, denne forfærdelige og gaatefulde magt i menneskelivet, født av vore egne viljer og valg, og dog herre og tyran over vore egne viljer og valg, den store grufulde fiendemagt som med vold bryter ind paa os, den som vor sjæl hater og forbander og — dog vælger. Hvor skal jeg finde frelse for mig, for al min sjæls aandsbegjær og lyslængsel? Hvem skal frelse mig som forgaar? Hvem skal frelse mig fra mig selv? Fader, du hvem jeg ikke finder, hvor skal jeg finde ind til din faderfavns sterke ly og fyldes av *aand, aand,* ut av dit liv og dit lys!

Da stiger der op for den menneskesjæl som holder paa at fortvile og opgi sit livs kamp i sansebegjærets og synsformørkelsens natskumle hvirvelstorme, i hans minde stiger der med ny glans op et helligt straalende navn fra barndommens aar i kristenmenighetens favn, et helligt straalende navn fra menneskeslegtens historie, en hvit ren skikkelse der straaler av lys, av aand, av *Gud*, — hans øie er mildt, hans pande lyser fred, hans arme er utstrakte til hjælp. Og han er ikke bare et febersyn ut av menneskesjælens hunger, en blek drøm der forgaar. Han er virkelig, han er sterk, ja han er seirende paa trods av liv og død og grav. Intet fik overvinde ham. Alle verdens hjælpere kan ikke hjælpe en menneskesjæl, naar det kommer til stykket og mørket lægger

sig over livsveiene. Men *han* kan hjælpe, — ja *han* maa kunne hjælpe, hvor ingen anden kan! Og «Jesus hjælp mig, jeg forgaar!» bryter frem av de lukkede lepper, med angers hulking over at dog vennen den beste av alle var glemt og vraket saa længe, men endelig nu funden igjen i nødens bitre stund. Ved hans bryst finder den vaklende menneskesjæl ny trøst og nyt mot, al faderens tilgivelse, al faderens aandsberøring til kraft mot syndens og mørkets forfærdelige magt. Ved Jesu bryst begynder det bøiede menneskehjerte at skue Faderen med nyt øie, at kjende og takke Faderen paa ny levende vis, at gjøre sikre trin paa veien og lyde Faderens røst i alt, ja kjende Faderen usigelig nær sig, ikke som en fjern bleknende længselsdrøm, en religiøs stemning, men som en *personlig oplevelse,* en nær og salig virkelighet. «Hvo som ser mig, ser Faderen», lyder jo ogsaa Jesu ord. Ja se alt lykkes, se alt lysner, i Jesu navn, under Faderens nærhets rike velsignelse!

Dette er stadier i livet, som mange bøiet og takkende har faat gaa, stadier frem til Guds Kristus. Til Guds Kristus maa alle komme, skal de berges fra ødelæggelsens brusende hvirvel i alt ind til Faderens hjerte, altilværelsens eneste trygge salige sted. Thi Jesus Kristus er selve vor plads ved Faderens hjerte. Alle tilværelsens livslinjer fører derfor indom ham, samles og klargjøres i ham, for Faderens aasyn. Men Guds veier er mange, og tidt blir i menneskesjælenes underfulde utviklingshistorie det første det siste, og det siste det første, eller det ene i det andet.

Men der er ogsaa *stadier i Kristus*, livsutviklingstrin i Kristus. Der er for den menneskesjæl som har fundet Jesus Kristus og klynget sig ved ham til Faderhjertet, ogsaa vekst i kjendskap og forstaaelse av Jesus, vekst i inderlig fordypelse i ham og tilegnelse av hans liv, — og dermed ogsaa vekst for den i hans egen inderlig personlige oplevelse av *Faderen.* Der er vekst baade i liv og forstaaelse, frem fra at opleve Kristus, frem gjennem at efterfølge og efterleve Kristus, frem til at *lære Kristus.* Jesu disipler har til alle tider

havt gjennem hengivelse til ham at vokse fra Galilæa, den begyndende tilslutning, helt frem til Golgata og opstandelsens morgen, helt ind til Jesu personlige aands-pinse ved Faderens hjerte. Helt frem til Paulus's og Johannes's livsfordypelse og livsbevissthet i Guds Kristus, ja evig længer.

Dog, som det er med livstrinene fremimot Kristus, saaledes er det ogsaa med livstrinene i Kristus: De viderekomne trin ophæver ikke og staar ikke i motsætning til de foraangaaende egte livstrin, men blot oplukker og utdyper netop disse til deres inderste dybder. Naar vi har fundet hen til Kristus og bundet vore hjerter til ham, mister vi ikke derfor Gud i naturen og i altilværelsens hele, vi netop finder Ham og skuer og mottager Ham i alt desto inderligere og dypere og klarere, med Jesu lys og Jesu sønneøie: som *Faderen* i alt. Netop som *vor Fader i alt* beholder vi Ham og inderligere oplever vi ham, jo inderligere vi oplever Hans Kristus. Men likesaa er det ogsaa med *Kristus* under vore fremadskridende livsstadier i ham. De viderekomne livsfordypelser i ham avskaffer ikke begyndertrinenes sandhet, de bare utdyper og inderliggjør disse, og netop derved hævder og virkeliggjør disse i deres aandelige egthet og livsværdi. Vi begynder som lærlinger hos Jesus Kristus, og vi blir altid lærlinger, jo mere og inderligere vi i ham blir gudlærte av Faderen. Netop derfor er der i grunden heller ikke nogen virkelig motsætning mellem de forskjellige kristendomsstandpunkter, f. eks. i vore dage mellem ældre og nyere. De nyere søker gjerne at begynde fra nyt av hos Jesus Kristus, utilfredsstillet ved de uttryk de ældre har fundet eller arvet for menighetens store Kristusoplevelse. Det er kristenmenighetens store voksende Kristusoplevelse som er kilden til al dens egte kristenlære, den dype bundløse kilde til Gudlærthet. Men netop fordi «vekst» betyder utfoldelse av dette indre tilstedeværende livsindhold, skal aldrig det dypere utfoldede standpunkt ringeagte eller klandre det ærlige «disipel»-standpunkt, dem der vil følge Jesus i livet som hans disipler og som i denne enkle disipelskap uten den fulde læreutdypelse finder Kristus-oplevelsen fuldt uttrykt. Enhver der inderlig hengir sig til Jesus Kristus, eier jo det samme som de andre, eier den fulde Kristusoplevelse, al kristenmenighetens sandhet, om

endnu blot i svøp, blot i knop. Ingen følger Jesus som hans disipel forgjæves. Den store motsætning i verden er ikke mellem «rettroende» og «anderledestroende» eller «anderledestænkende» — men mellem Jesu ærlige inderlige disipler av forskjellig tænkesæt og livsutvikling paa den ene side, og alle dem der ikke ærlig vil følge Jesus som hans disipler paa den anden side.

Thi den menneskesjæl, der i sit livs nød eller av sit forældrehjems lykkelige tro er blit ført hen til Jesus Kristus og paa den ene eller anden vis har faat sit hjerte knyttet til ham, den store Gudforkynder og kjærlighets-ofrer i menneskeslegten, han begynder altid hos ham som en fattig uvitende *disipel og følgesvend*. Og han holder aldrig op med at være disipel hos Jesus; han blir det netop mere og mere, inderligere og inderligere, al sin dag, jo mere han gaar fremad og utvikler sig, jo rikere og mere fyldt av Guds lys og aand han blir. Der er altid mere og større at lære om Faderen av den Herre Jesus. Han opleves altid en uendelighet *foran* os, *over* os. Men netop medens menneskesjælen alt inderligere og inderligere hengir sig til sin Mester og gaar trofast frem i lærlingskapen og arbeider med at gjøre Faderens vilje efter Mesterens ord og foredomme, — da forklarer efter hvert Mesteren og Ofreren sig ogsaa mer og mer for ham som *Broderen* av Guds naade, han kalder ham «broder» og «ven», og slutter inderlig venskap med ham for alle tider. Han siger til lærlingen, den efter følgende menneskesjæl: «Du har kaldt mig Herre og Mester, og det er ret, for jeg er det, av Gud; men se, jeg kalder dig «broder», og du *er* min broder, i Gud, i Faderen!» Da jubler den undrende menneskesjæl ut sin fryd, dens øine oplates i det dype, og alt Faderens rike sønnekald til menneskenes slegt henrykker den. Den kalder sin Mester «Broder, Broder! evig Broder!» med alle kjærlighetens og taknemmelighetens taareglødende navne, i tak op mot Faderen der gav os saadan en Frelserbroder og dermed saa stort et barnekald og saa stor en barneret hos sig. Den øiner og hylder i ham al menneskeslegtens store gudindviede Broderhøvding og Søskenfører, ved Guds naadens under i menneskenes slegt. Den fatter i ham det store beslegtede forbillede, den begeistrende foregangsmand, *Menneskesønnen* blandt

menneskesønner, i ordets høieste gudgivne betydning, han som i sin menneskesjæls uendelige gudstrang længted og kjæmped og led menneskeslegtens egen længsel og kamp og smerte, fremst i fylkingen, fremst blandt brødre, slik som hver sjæl efter ham maa gjøre, og *seired,* underfuldt seired, for sig selv og for alle sine søskens slegt paa jord, for al gudbønnens barneskrik paa jord op mot alle sjælers Fader i det høie. Menneskesjælen hører Faderens røst i hans røst, fornemmer den evige Faders levende hellige nærhet i hans frelserskikkelse og hans sterke liv og ord, — og dog kjender den ham og jubler den mot ham som sin egen broder, evig av Guds naade, evig av Guds under. Salig hver den som faar øine og elske *Broderen, Vennen, Menneskesønnen* den eneste fuldt tro og sande, ut av Faderens naade! Salig hver som ydmyk og gudbedende faar kjende sig i slegt med ham; salig hver som beder med hans sjæls bøn Faderen om at faa fyldes helt av Faderens aand, om at faa arbeide og stride i sin høie broders fylking, ved Faderens kraft og til Faderens ære alene! I den menneskesjæl har Guds Kristus gytt av sit eget liv ut av Faderens hjerte.

Men altsom menneskesjælen saaledes lærer av menneskeslegtens store Gud-ofrer, av sin Mester og hellige Frelserbroder hernede, inderligere og inderligere at rope sit «*Fader*» op mot himlene og følge sin gudfødte broders stier og støtte sig til hans styrke i Faderen, saa broderen blir ham kjærere og kjærere, ja dyrebarere end alt andet, saa den sjæl helt hengir sig til ham og netop deri hviler salig og styrket ved sin Faders hjerte, — da stiger det alt sterkere og sterkere frem for den, fra dypet av den menneskesjæl, at *den er ikke længer bare sig selv,* bare denne enkelte person, der før var fattig og blind og ussel overfor Gud og mennesker og alt livet, det dages mere og mere for dens inderste bævende syn, at den i sit livs dybder er ett med Jesus Kristus, at det er *Jesus Kristus selv* som inderst inde aander i den og lever i den og er blit ett med den, er blit lyset og kraften og rikdommen fra Gud i den. Med undring fornemmer da den menneskesjæl, at dens inderste usigelige sukke efter Faderen i grunden er *Jesu* sukke, at dens barnebøn som stadig stiger op fra dypet er *Jesu* bøn. Barnerøsten som er født inde i den, lyder

med Jesu røst, der hvisker skjult derinde om *Faderen, Faderen, Faderen* alene! Ja den menneskesjæl kjender, den er sig selv, netop nu sig selv, som aldrig før, — og at dog er dens inderste liv Jesus Kristus, Faderens Søn, i hellig sønneaand fra Faderens hjerte. Den kjender den forvandles, den kjender den forløses og himmelløftes i sit inderste: den blir netop sig selv, *Gudsbarnet ved Faderhjertet*, det tilbedende og mottagende, altsom dens inderste liv klarer sig frem for den som Jesu eget sønneliv ved Faderens hjerte dypt inde i den fattige menneskesjæl. Han var dens liv ogsaa før denne klarhet, mere og mere, helt fra den stund den fandt ham, ja langt længer tilbake, — men den visste det ikke. Den kjendte ikke sig selv, og den kjendte ikke ham. Nu utdypes dens liv og dens lykke til at ane i livsdybden sin egen inderste guddommelige hemmelighet: Guds Kristus. Mesteren og Frelserbroderen forklarer sig for den som selve livssjælen i sine, som den personlige inderste livsaand fra Faderen til sin menighet og alle sine barn. Han den store selvofrer for menneskeslegten og menneskesjælen blir den store selvofrer *til* menneskeslegten og menneskesjælen. Kristus er *Aandsfrelseren*. «Kristus er Aanden», «Kristus vort liv skjult i Gud», dæmrer for sjælens syn. Guds Kristus er ikke bare livsbetingelsen, men personlig selve den frelsende livsgave fra Gud: han er Guds store levendegjørende aandssakrament, det barneaandende og faderhengivende, i menneskelivet. Det er *Kristi* selvhengivende liv i Faderen vi faar og som lever i dypet av vor sjæl. Han er broderen, vor alles broder, der gir sine søsken sin egen sjæl. At Faderen maa være i os og vi i Faderen. Saa samles og løftes i Jesu Kristus, den store Ofrer, den store guddommelige Aandsfrelser i menneskeslegten, alle Guds barn i aandens fulde forening ind til sin Faders hjerte, i kjærlighetens evige fælles selvoffer, det der er Guds egen sjæl og eget liv.

Derfor blir Kristi søskens liv i ham ogsaa et helt og fuldt *sakramentliv* i Gud, et gudhengivelsens og gudmottagelsens offerliv, et altforsonende godhetens og arbeidets menneskeliv paa jord i Jesu aand. Og derfor samles ogsaa atter og atter Guds barn om *sakramentmaaltidet*, Jesu Kristi store takke- og fryde- og selvoffer-maaltid for Faderens aasyn og

ved Faderens hjerte, for i disse sit bønnelivs hellige høidepunkter altid paanyt og dypere at sande og opleve *Kristus* som sit liv i Gud. Han er sønneaanden, han er livsaanden, han er den fuldt gudfødte levende Gudmottagelses-evne og Gudoplevelse i menneskehjerterne I hans liv gjælder det for hvert menneskehjerte inderst at fordype sig. For netop at opleve Faderen av evighet.

Thi barnerosten derinde, Jesu egen røst i vore menneskehjerter, født derind ut av Faderens hjerte og med klangen dypt i sig av Faderens egen ømhets-kalden, den stanser aldrig at rope sit «Fader, Fader» op mot himlene, ut over al tilværelsen, ind gjennem alt menneskelivet. *Faderen* er netop Kristushengivelsens og Kristusfordypelsens eneste øiemed og endemaal. Ut av Jesu personlige liv i vore hjerter, som disses egen personlige Gud-trang og Gud-evne, er og blir hjerternes eneste altbeherskende syn og livsvilje alt mere og mere dette ene største: *Faderens* ære, *Faderens* kjærlighet, *Faderens* tjeneste, al slegtens liv ved Faderens hjerte, hvert eneste barnehjerte i fryd og tak ved Faderhjertet! Faderen først og Faderen sist og Faderen alene!

Det er maalet. Det er livets høieste syn og sigte. Netop i Jesus Kristus. Gud alts Fader være lov og pris og ære i alle evigheters evighet!

TANKER OM UENDELIGHEDEN.

I en interessant artikel, som professor Troels Lund har skrevet om Giordano Bruno i Letterstedtske föreningens tidsskrift, heder det, efter en paavisning af, hvorledes den italienske tænker er fader til udviklingslæren:

«Hans anden store tanke derimod, verdens uendelighed, er endnu knapt naaet frem over himmelranden af nutidens bevidsthed».

Dette at den oplyste og tænkende del af almenheden altsaa ikke endnu skulde være fortrolig med forestillingen om verdens uendelighed, har forundret mig. Jeg kan ikke tro, at der ikke er mange foruden mig, som altid har været paa det rene med, at verden maatte være uendelig. Da der imidlertid kan forudsættes at være adskillige, hvis tanker ikke for alvor er kommet ind paa dette emne, vover jeg at fortælle lidt om mine tanker med hensyn til uendelighed i rum og uendelighed i tid (evighed).

Allerede fra første øieblik jeg begyndte at tænke over disse ting var jeg paa det rene med at «verden» maatte være uendelig i rum, hvad enten uendeligheden var knyttet til verden i den form, vi ser for vore øine, eller at denne form — vor stjerneverden — kun er en enkelt blandt utallige.

Det var ingen lang tankerække, som bragte mig til denne slutning. Jeg kom nemlig straks til erkjendelse af, at saa umulig det er for menneskетanken at fatte uendeligheden, er det den endnu umuligere, nemlig fornuftstridigt, at forestille sig en i rum endelig verden. Der kan nemlig ingen grænser tænkes. Udenfor enhver grænse maa der være noget, enten noget andet eller det samme.

Derfor kan heller ikke det endelige være nogen del af det uendelige. En kubikmillimeter er hverken en større eller en mindre del af det uendelige rum, end en billion kubik-

kilometer. Endelighed og uendelighed staar i et forhold til hverandre, som menneskетanken ikke kan fatte.

Omvendt var jeg med det samme paa det rene med, at der ikke kunde eksistere nogen «mindste dele» eller atomer. De kemiske eller fysiske undersøgelser, som synes at føre til, at der skulde findes dele, som ikke længere kan deles, kan kun have havt dette resultat, fordi videnskaben foreløbig fandt grænsen for sin forskerevne. De nyeste videnskabelige opdagelser har da ogsaa ledet til, hvad jeg længe har ventet, forkastelsen af den gamle atomlære. Menneskeaanden kan i virkeligheden ikke forestille sig en del saa liden, at den ikke atter kan deles. Den absolute uendelighed «indover» mod det mindre er ligesaa meget en nødvendighed som «udover» mod det større. Af samme grund er ogsaa det mindste vi kan forestille os, ligesaa meget en hel verden, som det største, vi kan tænke os. Et fnug under det sterkeste mikroskop er i forhold til uendeligheden en ligesaa stor verden som hele det rum, som begrænses af vore sterkeste astronomiske kikkerters synsevne.

Som rum, saa tid. Tiden kan ikke bruges til at maale evigheden. Der er evighed saavel «udover» i begge retninger, som «indover». Tidsrum, der maalt med vor tanke kun udgjør brøkdelen af et sekund, kan for forestillinger, der ikke er vore, være umaadelig lange, og de millioner af aar, hvortil vi anslaar vor jordklodes alder, kan, maalt med en anden tanke end vor, være mindre end det korteste øieblik, vi ser os istand til at udmaale. «En dag er for Herren som tusen aar og tusen aar som en dag».

I evigheden er der heller ikke fortid og fremtid. Den kan nemlig ikke deles af nuet i to halvdele, begge lige store, fordi baade fortiden og fremtiden hver for sig gaar ud i det uendelige. En halvering, som er en halvering hvor den end kommer, er en meningsløshed.

Ved hjælp af den bekjendte sætning om den rapfodede Achilles, som aldrig naar det maal, han dog faktisk naar paa faa sekunder, dersom den afstand, han tilbagelægger, deles et uendeligt antal gange, fastslaar vor fornuft det som en meningsløshed at forsøge paa at bringe endelighed og uendelighed i forhold til hverandre. En anden sag er det,

at den tid, Achilles bruger, for en anden forestilling end vor kan være umaadelig lang, saa at bare tidsrummet fra han løfter foden til denne kommer en tomme over marken kan være som aarhundreder og aartusener. Men dermed kommer vi ikke nærmere forstaaelsen af evigheden.

I sin hjælpeløshed klynger mennesket sig alligevel til sine endelige maal for at danne sig et begreb om det ubegribelige. For at give en forestilling om evigheden siger man, at det første sekund af evigheden er til ende, naar et fjeld, som en fugl en gang hvert tusen aar sætter et næsten usynligt merke i med sit næb, paa grund heraf helt er forsvundet af jordens overflade. Der er selvfølgelig intet sekund «gaaet til ende» af evigheden, naar fjeldet er opslidt. Og det gjør hverken fra eller til, om de tusen aar ombyttes med billioner gange billioner aar.

Det er derfor ikke at give et «begreb» om uendeligheden, men kun for at gjøre det indlysende, at al tanke om begrænsning maa opgives, at jeg her leverer et andet «maal», som tager uendelighed i tid og uendelighed i rum samtidig:

De myriader af stjerner, vi ser, og som menneskene har seet omtrent uforandret saa længe menneskeslægtens historie kan følges tilbage, kan lignes ved en sværm af gnister, som farer op fra en fabrikpibe for efter faa sekunder at være sluknet alle sammen. Hver af disse gnister kan, seet med en anden forestilling end vor, være af umaadelig størrelse, tilsyneladende ubevægelige eller kun bevægende sig dage, maaneder, aar og aartusener, med udsigt til at ville slukne helt om millioner af aar, og afstandene mellem dem udmaales i millioner af mil. Den verden, vi iagttager gjennem vore astronomiske kikkerter, kan ikke med hensyn til tidsvarighed optage nogen større del af evigheden eller med hensyn til rum nogen større del af uendeligheden end de gnister, som farer op af en skorstenspibe.

Man kommer ingen vei ved at søge at skjelne mellem uendelighed og endelighed, evighed og tid ved at betegne rum og tid som del af «skabningen» og til de bekjendte ord om tusen aar og en dag at føie, at for Gud er der hverken fortid, nutid eller fremtid. Vi bliver ikke klogere, om vi forsøger at tænke os, at det, som er udenfor verdens grænser,

det er Gud selv. Derved trækker vi en grænse mellem den uendelige Gud og den endelige verden, som vi ikke selv kan fatte. Dette strider desuden med, at Gud ligesaavel kan forestilles «indover» i det uendelig smaa, som «udover» i det uendelig store; begge dele er kun menneskelige forestillinger. Vi maa opgive ethvert forsøg paa at finde forholdet mellem det endelige og det uendelige.

Alligevel er der noget, som bringer vor tanke til at svimle og gyse endnu mere — det er egentlig det samme problem, men taget paa en anden maade: Sæt at intet var, intet er, intet kan blive.

Nu er der noget — men hvorledes? Kunde der ikke lige saa godt være intet? Intet, ikke engang Gud!

Da føler man ret, at der er en almægtig Gud, ligesom mere ufattelig end uendeligheden og evigheden, ligesom mere udenfor al begribelse end grænser i rum og tid.

Lars A. Havstad.

ET GAMMELT MINDE.

Fru Mina Wetlesen paa Abildsø i Østre Aker, den vel kjendte og høit anseede foregangskvinde paa det norske husvæsens omraade, var født Bülow, en broderdatter af den Carl Gustav von Bülow som for vel et aar siden omtaltes i «For kirke og kultur», ansat af et engelsk indremissionsselskab som reiseprædikant bl. a. i Norge. Hans broder, fru Wetlesens far, var officer og blev i krigsaarene 1807—1809 med hele den øvrige skibsbesætning taget til fange af engelskmændene. Skibet blev seilet til Edinburgh og laa her omkring et aar. De breve daværende løitnant Bülow i denne tid skrev hjem til Norge, blev opbevaret af familien og mange aar senere med stor interesse læst af hans børn. Fru Wetlesen talte oftere om en liden episode fra dette hendes fars fangenskab, og da senere Terje Vikens navn kom paa alles munde, fik den nyt liv i hendes erindring; thi en lignende taus og underlig mand var det, hendes far her havde truffet sammen med.

Officererne fik paa æresord lov at gaa iland for at søge sig dels lidt adspredelse og dels lidt fortjeneste. Løitnant B. var saa heldig i Edinburgh at slutte venskab med en sjelden elskværdig skotlænder, som blev hans ven for livet. Ved denne mands hjælp blev han indført paa en skole, hvor han fik timer som lærer og derved ogsaa en kjærkommen liden fortjeneste. Han kjøbte da jevnlig med sig lidt tobak ombord. Naar han nu satte sig ned for at faa sig den under disse forhold sjeldne nydelse, lagde han mærke til, at en gammel baadsmand, der aldrig talte til noget menneske og neppe engang syntes at lægge mærke til nogetsomhelst omkring sig, kunde kaste et hurtig, ivrig blik til tobakken, et blik, som fortalte den unge officer, at der altsaa virkelig fandtes én ting, som denne underlige gamle skrue kunde have lyst til. Det blev nu fast skik for ham, efter ethvert

tobaksindkjøb, at lægge en liden portion i den gamle mands næve. Den lukkede sig over gaven; men læberne lukket sig lige fast som altid over ordene, og ikke en eneste gang lød et «tak» til gjengjæld; men officeren holdt ved med sit ligefuldt. Ikke et ord blev idethele vekslet mellem dem.

Men saa hændte en dag noget merkelig. Der kom besked om, at engelske og norske krigsfanger skulde udveksles; men ordren gjaldt kun de menige, ikke officererne. Da staar pludselig den gamle baadsmand ved løitnant Bülows side og — taler: «De er ung og har mange kjære hjemme, som venter paa Dem Ikke et menneske i den hele verden venter paa mig. Nu siger jeg tak for tobakken og giver Dem min matrosdragt. Lad mig faa deres frak og skynd dem bort!»

Og livet og hjemmet raabte med høie stemmer paa den unge officer. Han tog matrosdragten paa og ilte afsted, naturligvis med forsikring til sin velgjører om inderlig taknemlighed og om ufortøvet at gjøre alt mulig for snart at faa ham fri. Kort efter løitnant Bülows bortgang blev imidlertid forbytningen opdaget. Men af travlhed eller af en eller anden lignende grund blev intet foretaget for at faa den rettet og straffet.

Straks den unge mand var kommet hjem, skrev han til sin skotske ven og bad ham ufortøvet opsøge skibet og baadsmanden. Men det var tider fulde af uro og vanskeligheder, og det lykkedes ikke. De to venner gjorde alt, hvad der stod i deres magt for at finde den gamle; de gjentog sine forsøg gang paa gang i flere aar; men alt forgjæves. Det var, som om livets strøm havde lukket sig over den ensomme, hjemløse mand, og de fandt aldrig spor af ham.

Fru Wetlesen fortalte, at dette blev en virkelig sorg for hendes far. Endnu paa sine gamle dage og kort før sin død talte han derom med dyb beklagelse. Maaske var den gamle virkelig en anden Terje Viken, hvem livet havde berøvet alt, og som har gjemt sig bort for alt og alle, der kunde tænkes at ville føre ham tilbage til det land, som for ham kun var tomhed og ruiner.

T. E.

BERIGTIGELSE.

I januarheftet af «For kirke og kultur» beretter *Fernando Linderberg* — side 24 — om en viss Most, der skulde være bleven socialist og kirkehader, fordi hans forlovede angivelig var bleven forført af en pater Gabriel, der holdt missionsprædikener i Wien. — Dette er en gammel skrøne, hr. redaktør! og den er dementeret allerede for to aar siden. Pater Gabriel bor i Linz og har aldrig holdt missionsprædikener i Wien. Den hele historie er et udslag af de saakaldte «los-fra-Rom-brødres» vilde fanatisme i forfølgelse af katolske geistlige. — Bemærkes kan ogsaa, at der i det østerrigske blad, hvor anklagen først kom frem, slet ikke staar, som hr. Linderberg fortæller, at «pateren forførte den unge pige», men at han «misbrugte sin aandelige indflydelse» overfor hende, — hvad der vel ikke netop er det samme.

Hr. *Linderberg,* som ellers synes at have sat sig bra godt ind i de ting, han skriver om i sin meget læseværdige artikel «Den kristelig-sociale bevægelse i Tyskland», burde ogsaa have gjort sig bekjendt med dementiet af den stygge historie, han havde læst i socialistiske skrifter. En anklage for misbrug af skriftestolen hører til de alvorligste, som kan rettes mod en katolsk geistlig, og det er en alvorlig mand uværdig uden videre at bringe en saadan anklage videre ud i verden.

O. Offerdahl,
katolsk prest.

NYE BØGER.

J. J. Jansen: **Tro**. Psykologisk skizze. Kr.a. Aschehoug.

Forf. søger i dette lille skrift at hævde, at mennesket har et eget organ for den eiendommelige vished som vi kalder tro. Dermed da ogsaa for hele det religiose liv. Udviklingen er meget interessant og bør læses. Om forf. har ret er et andet spørgsmaal. Har man ikke et sligt organ i samvittigheden? Nej, siger forf.; samvittigheden siger os ikke noget om «hvad der *er*, men om hvad vi *skal gjøre*». Hvorledes siger da samvittigheden os hvad vi skal gjøre? Den befaler kategorisk: du skal! Men er det noget andet end *tro?* Og er det ikke i grunden praktisk *tro paa Gud?*

Thv. Klaveness.

Anmeldt af *Th. Caspari.*

Trygve Andersen: «**Bispesønnen**» og andre fortællinger. Aschehoug & co. 1907.

Trygve Andersen hører ikke til de forfattere, som absolut maa ud med en bog hver jul. Han kan bie, først og fremst vel fordi han nu engang ikke er nogen produktiv natur og altsaa maa gi tid; men dernæst ogsaa fordi han er en selvkritisk personlighed, som ikke vil slaa af paa fordringerne til sig selv. I en af denne bogs fortællinger: «den store Sukces», kanske bogens bedste, gir han netop et interessant indblik i den sjælekamp, en alvorlig kunstnernatur ofte maa føre for at bevare sin kunstneriske sti ren.

I aarrækker har fortællingens helt udgit arbeider, som vel har skaffet ham et godt navn inden den udpræget literære verden, men ikke indbragt ham synderlig af det, som er «nervus rerum», penge. Økonomisk herunter, træt og mismodig skriver han saa paa sin elskværdige kones tilskyndelse en rask og livlig fortalt publikumsbog, en af de bøger, som

kan forsynes med mottoet: «Bøger er den bedste julegave». Dermed er hans lykke gjort. Bogen udkommer i fem oplag, han er med *et* ud over alle økonomiske vanskeligheder, og har samtidig den glæde at naa frem til de tusind hjem.

Skal han fortsætte paa denne vei? Hans gamle Adam og hans unge elskværdige Eva sir ja, hans kunstneriske samvittighed nei. Og saa fører han da i nattens stille timer en kamp med sig selv, en kamp hvis resultat blir: «For tusenerne i landet skulde herefter hans digtning være. Han var naadd i pakt med det almene». Det vil da altsaa tørt og prosaisk si: For det dyre levebrods skyld gaar han paa akkord med sig selv. Pegasus blir lastdyr og dens herre publikumsdigter. At denne ikke ganske sjeldne forfatter-tragedie ikke er Trygve Andersens egen, det viser allerbedst selve hans fortælling, skrevet som den er med sikker kunst. Træfsikkerhed, det er i det hele tat det mest betegnende ord for denne kunst. Som Trygve Andersen aldrig vælger sig et thema over evne, saa ved han altid at ta det centrale i sit emne paa kornet. Ikke nogen større kompositionsevne kanske, ingen sammensatte livsbilleder, men «in der Beschränkung zeigt sich erst der Meister», og Trygve Andersen behover ikke at gjøre knæfald for publikum for at naa frem til «tusenerne i landet».

Johan Fredrik Vinsnes: «**Overretssagføreren**». Fortælling. Gyldendalske boghandel. 1907.

Ole Michael Gejershorst den haarde, kolde, hjertelose pengepuger af en overretssagfører, er naad til slutningen af sit livs drama. Legemlig nedbrudt og sjælesyg, lige ind til grænsen af hallucination, sidder han der med gru paa sit livs ruin. Bare katastrofen selv staar endnu tilbage. Med den doendes klarsyn ser han tilbage paa sit forspildte liv. Med fortvilelsens kraft værger han sig fra time til time mod den sleipe usynlige boigen, *samvittigheden*. En tærende haablos kamp i mørket, dobbelt haablos, fordi hovedanklageren er hans egen blege, svage, fromme hustru, hvem hans brutale egoisme har drevet ind i døden.

Med sikker haand, med stor psykologisk kunst, føier forfatteren i tilbageblikkets form sten paa sten sammen i den ulykkelige mands livsbygning. Det er en livsskildring, man

vil huske, naar 100 andre bøger forlængst er gaat en ud af mindet. Den talentfulde forfatter af «Wurm» har atter gjort et godt skridt frem. Hans bog hører ubetinget til fjoraarets bedste arbeider.

Frede Thomsen: **En digterinde fra romantikernes dage.** Kjøbenhavn 1907. H. Hagerups forl. 271 sider.

Det er et ganske overordentlig interessant tidsbillede, den danske forfatterinde her leverer fra den bevægede Parisertilværelse ved begyndelsen af det 19de aarhundrede. Som hendes tidligere arbeide «Madame Récamier og hendes venner» udmerker ogsaa dette sig ved sin omhyggelighed og store historiske paalidelighed. Det er ikke nogen roman, men en studie efter de bedste kilder, i en fremstilling, der er samtidig enkelt anskuelig og fængslende. Midtfiguren er Delphine Gay, den skjønne unge digterinde, «Frankriges 10de muse», store mænds inspirerende og aandfulde veninde, hustru til den berømte journalist og politiker Emile de Girardin, hvis virksomhed betegner et vendepunkt i journalistikens historie, — selv en glimrende causeur over dagliglivets emner. Det er milde luftninge fra andre tider og sæder, som slaar en imøde, naar man hører om en ung pige, som med lyse lokker ned over den blottede hals fremsiger digte for aandfulde «saloner», som træder frem ved en afdøds baare og «med høi og tragisk patos» improviserer til hans ære. Det gjorde Delphine Gay. Og da Jean Gros havde fuldendt sin udsmykning af Pantheons kuppel, og den store og fornemme tilskuerskare var samlet for første gang, da førte maleren hende selv frem under hvælvingen, og med kraftig røst fremsa hun sin hymne, og den greb alle sind med en mærkelig magt. Delphine Gay kommer til Italien, hendes ry er ilet foran hende, og hun hædres som Madame de Staëls heltinde Corinna, den bekransede digterinde, der endnu var saa populær i Italien. Af en begeistret folkemængde føres Delphine til Kapitolium. «Og hun modtager denne enestaaende hyldest paa en for Frankrige værdig maade, idet hun, fra dette klassiske sted, improviserer en slags lovsang over sine landsmænds tapperhed i Algier, hvor den franske konge befrier de romerske fanger».

Som ganske ung traf Delphine Lamartine, og hele hans

poetisk skjønne og fine personlighed kom til for livet at øve en betagende indflydelse over hende. De blev venner, og trofaste venner. De udvekslet poesier, og Delphine besøgte Lamartine og hans hustru paa deres gods. Men mens Delphine i dette saakaldte «venskab» stormer paa med al sin længsels umiddelbare varme, møder hun hos ham altid kun den samme harmoniske rolige sympathi. Det synes, trods alle andre ting, at være forholdet til ham, som gir understrømmen i hele hendes liv, baade i glæden og i melankolien. Bitterheden gik hun heller ikke fri for i livets medfør. Og i hendes mesterlige foljetoner i sin mands blad er der en mandlig-ironisk tone, som er vittig og overlegen nok, men som skurrer, naar man horer efter. — Delphine var alt hos sin livlige og literære mor vokset op i en kreds af aand og berømthed. Den lille, intime kreds var altid hendes sværmeri, og de fortrolige samtaler, man mødtes til efter theatertid o. l., var feststunderne. Men det var ogsaa den store skare af tidens kunstnere og politikere, som samledes hos den indflydelsesrige redaktørs indflydelsesrige hustru. Emile de Girardin selv var en brændende energisk, ærgjerrig og af foretagender optat mand, som ikke afsaa megen tid til selskabelighed eller i det hele til livets stemningsside. Samlivet mellem ham og hans «poetiske» hustru, som det dengang kaldtes, blev da heller ikke videre uddybet i aarenes løb. Hans kraftige personlighed havde fra begyndelsen magt over hende. Og i livets praktiske kamp har de staat hverandre godt bi.

Ikke mindst interesse ved skildringen har alle de personer, man her træffer paa mer og mindre flygtig, i familien Girardins store kreds, Hugo, Balzac, Alfred de Musset, George Sand, Rachel, Thiers, Alexander Dumas far og søn og altsaa — først og sidst — Alphonse de Lamartine.

Clara Thue Ebbell.

Bøger sendt redaktionen:

Bibelen med forklaringer 4de del. De profetiske bøger. 5te—6te hefte. Profeten Jeremias og Begrædelsernes bog. Udarbeidet af *J. G. Blom*, sogneprest. Kr.a. Lutherstift. 1 kr.

Gode Forsæt. Af *C. Skovgaard-Petersen.* Kjøbenhavn. Frimodt.

Veiledning til **dagligt selvstudium af Jesu Kristi liv** efter de fire evangelier. Udarbeidet med fri benyttelse af prof. H. Burton Sharmanns «Studies in the life of Christ». Af *Olfert Ricard,* sekretær i Kjøbenhavns K. F. N. M. Anden udgave. Kjøbenhavn. Frimodt.

Det finska partiet i Finland, dets nuvarande program jemte några inledande ord. Helsingfors. Finska literatur-sällskapet.

Luthers kamp mod den romersk-katolske **Semipelagianisme** under særligt henblik paa hans prædestinationslære. Af *Alfred Th. Jorgensen,* cand. theol. Kjøbenhavn. Gad.

Brændevinssamlagene og forbruget af brændevin, vin og øl i 1906. (Særtryk af meddelelser fra det statistiske centralbureau for 1907 nr. 10). Kr.a. Joh. Bjørnstad. 20 øre.

Den skandinaviske sømandsmission i Calcutta, dens historie og virkemaade. En kort fremstilling af *H. Nutzhorn.* Askov. J. Arnum. 15 øre.

Sjælslivets problem. En oversigt over de nyere opfatninger af sjælslivet. Af *Christian Claussen.* Foredrag holdt i theologiske studenters forening. Christiania. Moss. Sæbø.

Laurids Bruun: **Hjemad.** En historie. Gyldendal og Nordiske.

Atten hundrede og fjorten. En historisk roman af *J. B. Bull.* Gyldendal og Nordiske.

Det nye testamente med billeder. Ny oversættelse. Kr.a. Det norske bibelselskab. Indb. 1 kr.

Salmer og sange for religionsundervisningen, skoleandagten og søndagsskolen. Ved *Lützow Holm og C. Kaurin.* 3die oplag. Kr.a Grøndal & søn. 30 øre.

Utkast til forfatningslov for den norske ev. luth. folkekirke med tillægslove. Utarbeidet av det av den 5te frivil. kirkl. landsmøte nedsatte organisationskomite. Kr.a. Lutherstiftelsen. 85 øre.

Indstilling om en reform af konfirmationsordningen fra den af det kirkl. landsmøde nedsatte komite. Kr.a. Lutherstift. 35 øre.

I hvilken retning bør **konfirmationsreformen gaa?** Foredrag ved prestemødet i Kr.a i 1907 af stiftsprost *Brochmann.* Kr.a. Lutherstift.

Finsk tidsskrift för vitterhet, vitenskap, konst och politik. Utg. af R. F. Willebrand. II, februar 1908. Helsingfors. Frenckelsker.

Lys over landet. **Illustreret verdenshistorie,** hefte 3 og 4. Cammermeyer. 40 øre pr. hefte.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Hvem er originalen til *the Gibson Girl?*

Det er det kanske ikke store, men ialfald brændende spørgsmaal, som længe har beskjæftiget menneskeheden. Originalen til Charles Dana Gibsons skjønne unge kvinde, som han tegner omigjen og omigjen, — med stolt opreist hode, med stille boiet hode, profil, en face, med det bølgende haar høit som en krone eller lavt i nakken, altid den samme, den unge moderne kvinde med antikens høihed over sig, den uendelig selvbevidste unge dame, som skrider frem over jordens gulv og lar sig forelægge dagens ting af alvor og leg, og under sine halvlukkede øienlaag ser frem med øine, der fanger og binder med al evig kvindeligheds oprindeligste magt? Den selvherskende unge amerikanerinde, som Dana Gibson forherliger og idealiserer og altid knæler for i sine landsmænds tilbedende betagelse? Hvem er originalen til det naturens eller kunstens pragtverk?

Ingen bestemt, har Dana Gibson nu selv tydelig og klart udtalt. «Jeg er ofte blit spurgt, hvem der var den «originale» Gibson Girl», siger han, «men jeg kan med fuld sandhed sige, at der aldrig har været nogen «original» Gibson Girl. Jeg har med andre ord ikke havt nogen model for mit ideal. Hun var mit billede af, hvad en kvinde skulde være, og hendes skikkelse blev skabt, efterat jeg havde tegnet mange kvinder efter mange modeller.

Jeg har ogsaa ofte set hævdet, at min hustru var min model for denne type. Mrs. Gibson har ogsaa ofte sat for mig, men hun kan dog ikke være «originalen», da the Gibson Girl var skabt, før jeg kjendte hende. Men det kan jeg sige: I alle mine tegninger har jeg, kanske ubevidst, indført mer af min hustrus træk og udtryk end af nogen andens».

Den kjendte skarptskaarne glatragede unge amerikaner, som Gibson tegner, har meget tilfælles med ham selv, og at denne type er blit et ideal for hans unge landsmænd, kan man ikke undres over. Selv om det er the Girl, som er hans skabnings krone.

*

Den tyske forfatterinde Gabriele Reuter, som har saa mange kvindehjerte-analyser paa sin samvittighed, og som forresten kanske er bedst kjendt hos os fra en anden genre af literatur, eventyrkomedien «Den uskikkelige lille prinsesse», har nu udgit en bog om «egteskabets problem»; «Das Problem der Ehe». «Hvad er nu et godt egteskab?» spørger hun her bl. a. Og hun besvarer det paa følgende maade:

«For en tid siden besøgte jeg den zoologiske have og gik bort til løveburet. Fredelig laa de majestætiske dyr ved siden af hverandre, løven strøg sin mage mildt og kjærtegnende over ryggen med sin morderiske lab. Men løvinden havde løftet hodet og nød sin egtemages kjærlighed med et næsten overjordisk udtryk af rolig lykke i sit underlige tigeransigt. Jeg gik videre gjennem de fremmede skabningers rige, — haven er stor, og det varet temmelig længe, før jeg kom tilbage, — og endda laa parret der, som jeg forlod det; med bløde, kjærtegnende bevægelser strøg løven sin mage over ryggen, og hun drømte fremdeles i uendelig salighed. Et andet billede udfylder dette indtryk. En kunstner, som havde afluret dyreverdenen i Afrikas vilde egne meget af dens intime væsen, udstillet sine malerier. Der saa jeg et andet løvepar, som lænd ved lænd i jagende løb drager ud efter bytte i den tause, gule sandørken. En vilje, én stræben, ét maal gjør de to skabninger til en næsten uovervindelig enhed. — Gir ikke disse to scener sammen et billede af urformen for det gode egteskab, som igrunden heller ikke har forandret sig saa svært meget trods al udviklings omskiftelse?»

*

Mark Twains sidste fortælling, «En hests fortælling», «A Horse's Tale», udmerker sig naturligvis ved det samme humor og den samme elskværdighed, som er ham egen, ikke

mindst hvor det, som her, er barn og dyr det gjælder. Bogen fortæller om en hest, som tilhørte Buffalo Bill, som han forærte til en liden pige, bogens heltinde, Cathy, datter af en general i det fjerne vesten. Hendes mor er en fornem spanierinde, og hun kommer lige fra luksus og forfinelse til de vilde tragter. Men hun tar modig livet op der, og snart er hun alles yndling og helt, soldaternes, de indfødtes, barnenes, dyrenes. Og over alle elsker hun Buffalo Bills hest, «Soldier Boy», og elskes af den. — Ingen kan faa dyr til at tale som Mark Twain, siger en anmelder i «Harper's», og samtalen mellem hestene og hundene ved vandposten er, som han skildrer den, virkelig original i sit humor og gir trods al besynderlighed alligevel paa en maade et bedre udtryk for den art, vi alle aner i de stumme skabninger, end noget, som ellers er skrevet om dem. Fortællingens plan er saa enkel som mulig og derfor ogsaa saa vanskelig. Forfatteren faar os simpelthen til at blive glad i alle sin histories personer, og han holder vore følelser friske og i aande ved at gjøre disse personer morsomme. Og medens han saa har gjort os og sine skikkelser til gamle venner, og det gjør han paa overraskende kort tid, saa fører han fortællingen frem til et hjerteskjærende høidepunkt, i scenen med de spanske tyrer. «Mr. Clemens er stor nok til at være enkel, og enkelheden gjør denne hans fortælling klassisk», slutter anmeldelsen.

Mark Twain skal nylig have lidt store økonomiske tab, som adskillige gange før i sit liv. Dennegang er det ved en slags melkekondensationsfabrik, hvis produkter han selv havde følt sig tiltalt af, og som han saa satte en større kapital i. Mark Twain blev vice-præsident, men fabrikken gik fallit. «Det er et nyt bevis paa, at jeg er en skrøbelig forretningsmand», erklærte han i den anledning. «Men jeg blev ikke bedraget».

Han har tidligere bl. a. tabt betydelig ved grubeaffærer. Og i 1895 gik forlæggerfirmaet C. L. Webster & Co. fallit. Mark Twain, som indtog en fremskudt stilling der, betalte dets gjæld med indtægten af bøger og afhandlinger.

„FAUST" OG DEN UNGE GOETHE.

Et hundredeaarsminde.

Tidlig om vaaren 1808 udkom første del af Goethes «Faust». Altsaa for hundrede aar siden i disse dage. Napoleon var Tysklands herre dengang. Politisk laa folket nede i den dybeste nationale ydmygelse. Men denne bog, som gik ud og erobrede verden, gav haab om bedre tider. Det var ikke muligt, mente man, at et folk, som sad inde med slige aandelige kræfter, var bestemt til undergang.

«Faust» maatte erobre verden og hævde denne erobring, fordi dramaet er det menneskeligste af alle digterverker. Fordi det er bygget over en konflikt, som kommer igjen i hvert menneskes liv: Kampen mellem aandens himmellængsel og legemets jordbundethed. At Goethe har laant det gamle sagn om troldmanden Faust til sin digtning, skal ikke vildlede nogen. Sagnet er bare en ramme om tankeindholdet, en fantasidragt, digteren iförer det for den poetiske farverigdoms og den dramatiske virknings skyld. Det er med sagnet som med parabelen: Det sætter fantasien i bevægelse gjennem de skiftende billeder. Og umerkelig trænger tankerne ind i hjertet og bevares længe, efterat billederne er blegnet. I «Faust»s lange tilblivelseshistorie er forholdet tydelig nok. Som ung mand begyndte Goethe sin bog, lokket af sagnets poesi. Og i de første arbeider slutter den gamle fortælling temmelig tæt om karaktererne. Men efterhaanden udformer Goethe dem indenfra. Hans egne erfaringer, hans egne idéer giver dem liv og betydning, de bliver hans egne skikkelser, kjød af hans kjød, ben af hans ben, hyllet ind i et løst draperi af sagn og gamle sange som et rent ydre digterisk middel.

I.

At det laa nær for en digter at gribe til dette middel, forstaar man let, naar man gaar omkring i det gamle Frank-

furt, Goethes Frankfurt. De trange gader, de gamle høigavlede huse med skarpe profiler af den forunderligste skyggevirkning sætter en tilbage til længst forsvundne dage. Den gotiske domkirke med de mange smukke frembringelser af middelalderlig kunst og «der Römer», hvor kurfyrsterne mødtes til keiservalg, vidner høit om gammel national kultur og magt.

I Goethes barndom var pladsene foran disse bygninger centrum for et broget folkeliv. Især om vaaren, naar markedet holdtes, og dukketheatret feirede sine triumfer. Det bød paa stykker med folkelig tysk indhold. Faa figurer var saa yndet som dr. Faustus, den «skrækkelige» djævlebesværger. Alligevel synes det, som om Goethe ikke har set ham i sine barneaar. Men sikkert er det, at Goethe og dukkespillene oste af fælles kilder, folkebøgerne om dr. Fausts vidunderlige kunster. Det forklarer vel den almindelige mening, at ingen af litteraturens mange Faust-verker kommer Goethes drama nærmere i skjønhed og kraft end disse folkelige skuespil.

Faustsagnene blev første gang nedtegnet ved udgangen af det 16de aarhundrede, netop i Frankfurt. De fortæller, hvordan dr. Faust, drevet af brændende trang til uendelig viden, sætter sig i forbindelse med onde aander for ved deres hjælp at trænge ind i naturens skjulte ting. Derved overskrider han grænsen for den menneskelige erkjendelse. Djævelen fører ham fra synd til synd, og han gaar fortabt i sit titaniske forsøg paa at blive Gud lig. For den unge Goethe stod denne himmelstormer som en beslegtet natur. Seksten aar gammel var Goethe blevet sendt til universitetet i Leipzig (1765). I tre aar havde han arbeidet med tidens yndlingsfag, logik og metafysik. Men hans unge sind gik fuldt af frihedsdrømme, og filosofiens ordflom havde ingen magt over det. Han følte sig ensom i Leipzig. En ulykkelig forelskelse gjorde galt værre. Syg paa sjæl og legeme kom han hjem til Frankfurt høsten 1768. I det følgende aar fik han de første idéer til sin «Faust».

Det var hadet til den tørre viden, begeistringen for følelsens friere vingeslag, som førte ham til Faustsagnet. Som dets helt var han kjed af lærdom og bogstov. Men medens sagnets Faust drives af trang til guddommelig kund-

skab og almagt, er det trangen til livslykke, som besjæler Goethe. Slig kommer Goethes Faust alt i første øieblik til at blive en anden end sagnets. Og hvor havde ikke forholdene forandret sig siden det 16de aarhundredes dage. Aandstvangen var detroniseret. Voltaire havde erklæret fornuftens herredømme, Rousseau følelsens. Rousseau blev vissere paa seir, jo længer det led med aarhundredet. Uden ham er Tysklands aandsliv i den unge Goethes dage ikke til at forstaa. I litteraturen, i kunsten, i venneforhold og selskabeligt liv — overalt sad følelsen tilrors. Den kastede de traditionelle former overbord for at fremhæve forholdet mellem menneskene og alnaturen. Nærmere kan den vanskelig defineres, for den var yderlig abstrakt. Den havde let for graad som for henrykkelsesudbrud. Natur! Natur! Det var dens løsen. Intet ord var mere elsket i tiden. Og Goethe, tidens største søn, har ikke sparet paa det i «Faust». I første scene af hans drama har hele samtidens uro og længsel faaet sit mest fuldtonende udtryk [1]):

O, saa du til min kummer ind
for sidste gang, fuldmaaneskin,
som mangen midnat fundet har
mig vaagende bag rudens glar:
Da over mine bøgers flom
du, stille ven! tilsyne kom!
O, kunde jeg paa bjerge blaa
i dine kjære straaler gaa,
svæve med aander om fjeldets hule,
paa engene i din dis mig skjule,
befriet fra al videns lede
helbredes i din dugg der nede! — — —

(Lidt senere henvendt til sig selv):

Og spør du endnu, hvorfor du
i frygt har tabt dit hjertes fred,
hvorfor en uforklarlig gru
slaar hver en livets glæde ned?
Fjernt fra den levende natur,
som Gud os skabte, rig og ren,
du bor bag røg og støv og mur
med dyreknokler, dødningben!

Der var en god del religiøsitet i den stemning, der skabte linjer som disse. Alt som barn havde Goethe skrevet

[1]) De indlagte vers er oversat af forfatteren.

digte over bibelske emner. Og som student i Leipzig havde han undertiden havt svære sjælekampe. Da han saa kom hjem, træt og lidende, var hans sind mere modtageligt end nogen gang. I lange samtaler med sin ømme, rigt begavede moder styrkede han sin religiøse bevidsthed. Endnu aartier efter mindedes hun, hvordan hun under sønnens haarde sygdom en dag fandt trøst for sig og ham i et bibelsted, hun tilfældigvis slog op: «Du skal igjen plante vinbjerge paa Samarias bjerge. Plante vil man og juble dertil». Goethes moder havde en veninde, en frøken von Klettenberg. Hun gav hans religiøse liv den mystiske retning, som det har taget i «Faust». Hans tro paa Gud blev til ett med hans naturtilbedelse. Gud bevæger verden indenfra. Han gjemmer naturen i sig, sig i naturen. Disse tanker havde den unge Goethe, og disse tanker har hans Faust, der vi først lærer ham at kjende. Han føler det inderlige slegtskab mellem «jordens aand» og sig selv. Han besværger den at komme tilsyne. Han længes uendelig efter at bære «jordens ve og jordens lyst».

Men naar Faust er den unge Goethe, hvem er saa Wagner, den flittige lærde, som dag og nat er paafærde for at øge sin viden ved hjælp af gamle folianter? Ogsaa Wagner er Goethe. Kun for den dramatiske spændings skyld har digteren formet to skikkelser af sin egen dobbeltnatur. Der var nemlig ikke saa lidet af granskeren, af samleren, af empirikeren hos Goethe. Og der blev stadig mere med aarene, eftersom hans trang til livslykke voksede harmonisk sammen med hans trang til kundskab. Ja han omgav sig gjerne med «dyreknokler og dødningben» for de kjære anatomiske studiers skyld. Men nu i de unge aar saa han paa Wagnernaturen i sig som paa en fiende. Faust seirede i ham. Den umiddelbare trang til livsglæde, til natur og følelse blev i mange aar bestemmende for hans liv. Der kom en anden og større kamp op i ham. Kampen mellem hans sterke frihedstrang og hans kjærlighed. En kjærlighed, der var saa meget vanskeligere at bevare, som den stadig var splidagtig med sig selv — snart hensynsfuld og øm, snart hensynsløs til det yderste. Under denne kamp voksede tragedien om Gretchen frem.

Gretchen er Fausts ulykkelige elskede, som han forfører. Hun dræber sit barn og kastes i fængsel. Her opsøger Faust hende for at befri hende. Men hun vil ikke flygte og maa dø. Gretchenfiguren har sine forbilleder i livet. *Ett* rent i sin almindelighed: Den stakkars forladte moder, som i fortvilelse ombringer sit barn. *Et andet*, mere personlig tilegnet: Den unge, rene kvinde, hvis hengivenhed for den elskede mand er uden grænser, hende Goethe saa ofte elskede, forlod — og forstod.

I Gretchen reiste han hende det skjønneste æresminde. Det er helt hans eget verk. Gretchentragedien har intet med det gamle Faustsagn at gjøre. Selve navnet Gretchen gjemmer et minde fra Goethes gutteaar, et lidt sørgeligt minde om en lidt uheldig forelskelse i en fattig ung pige i Frankfurt. Men i hovedsagen er Gretchen en anden. Hendes væsen er Friederike Brions, prestedatteren fra Sesenheim. I 1770 kom Goethe til Strassburg for at gjenoptage sine studier. Sent paa høsten var han første gang paa prestegaarden i den lille landsby Sesenheim Friederike var dengang 18 aar gammel, Goethe 21. Alt faa uger efter var det almindelig kjendt, at den varmeste kjærlighed bandt de to unge mennesker sammen. Forholdet varede ved til sommeren 1771. Bruddet kom fra Goethe. For ham var forbindelsen en klamp om foden paa veien til hans største maal: Den digteriske personligheds frie udfoldelse i ham. Hans skyld var, at han i hendes hjerte havde vakt haab, som han maatte knuse. Han følte da ogsaa denne skyld, længe før og længe efter bruddet. I adskillelsens øieblik grebes baade hun og han af en smerte, som ingen af dem glemte. Mange aar efter besøgte han hende, modtaget som en velgjører, fulgt bort uden et bebreidende ord. Friederike døde ugift i 1813. Paa hendes gravsten staar der:

> Et glimt af digtersolens straalekrans
> gav hendes navn udødeligheds glans.

Dette glimt kom i Faust. Gretchenfiguren er skabt over minderne fra Sesenheim. Gretchen er som Friederike: En jevn borgerdatter uden svig. God og opofrende, tillidsfuld og hengiven. Hun har en moders sind overfor sin lille syge

søster, et barns overfor den vakre natur, en ureflekteret ung piges overfor Faust. Faust maa blænde hende, for Faust er Goethe. Og Goethe var jo «guders og menneskers yndling». — «O, bedste broder», skriver digteren Wieland til filosofen Jacobi, første gang han har mødt Goethe. «O, bedste broder! Hvad skal jeg sige dig om Goethe? Hvor helt han var efter mit hjerte fra første øieblik af. Hvor forelsket jeg blev i ham, da jeg sad tilbords ved denne herlige ynglings side. Siden denne morgen er min sjæl saa fuld at Goethe som en dugdraabe af morgensolen». Det kan da ikke forundre, at Friederike-Gretchen ligger under for fortryllelsen ved Goethe-Faust. Hvor hun ikke har ham, er verden en grav for hende. Hendes ro er borte, hendes hjerte er tomt. Og Faust føler ansvaret. Han søger at befri sig itide. Han gaar ud i den mægtige natur for at styrkes i de vældige stormes sus. Men han *maa* tilbage til hende. Hans sanser er bundne. Glemt er hendes ungdom, uskyld og fattigdom. Glemt er den følelse af dyb selvbebreidelse, som tog ham, da han første gang stod i hendes kammer og saa hendes sjæls renhed. Det er Mephistopheles, en af de lave aander, som trækker Faust nedover. Jordaanden, som har givet ham den herlige natur til kongerige, har ogsaa givet ham denne følgesvend, som daglig fornedrer ham og med et eneste aandepust forvandler al naturens skjønhed til intet.

I Mephistopheles og Faust har Goethes egen dobbeltnatur for anden gang opløst sig i to selvstændige skikkelser. I Sesenheim har Goethe mangen gang hørt Mephistos kolde trøst i sit hjerte: «Hun er ikke den første». Men her har han ogsaa med Faust forstaaet, at kjærlighedens natur er saa fin, at den maa berøres med varsomme hænder, om den ikke skal fore til ligegyldighed — eller til ulykke. Over døren til Friederikes lysthus stod der skrevet: Friederikes Ro. Disse to ord vakte altid en storm af stridende følelser i Goethe. Her i Sesenheim har han følt Fausts angst for at vække kjærligheden og hans samvittighedsnag ved at forlade den, som elsker ham.

Det faldt naturlig for Goethe at føie den nye sjælekamp ind i Faustsagnet og de scener, han digtede over dette. Der er sammenhæng paa mange maader. Den Faust, som gaar

ud for at lede efter lykken, kan ikke komme erotiken forbi. Og Gretchentragediens digteriske værd styrkes ved forbindelsen med det gamle sagn, som laaner de skiftende billeder en fantastisk glans af svundne tiders poesi. Og rent udadtil seet er forbindelsen næsten selvfølgelig. I Strassburg havde Goethe truffet Herder, følelsesfilosofiens forkynder i Tyskland. Herder lærte Goethe at læse bibelen, Homer og Shakespeare ligesom med nye øine. Og idet han viste ham veien til Ossian og folkevisen, førte han Goethes lyrik ud over de konventionelle grænser til eiendommelighed og storhed. Hver dag saa Goethe den store gotiske Münster i Strassburg. Ogsaa denne bandt hans skabende tanker sammen indenfor de gamle fortællingers ramme.

II.

Goethe fik sin juridiske eksamen og forlod Strassburg. I 1772 blev han ansat ved rigskammerretten i Wetzlar. I denne lille villaby ved bredderne af den skjønne Lahn mødte han Charlotte Buff, en nittenaarig blond skjønhed, som var hemmelig forlovet med Goethes ven, legationssekretær Kestner. Goethe traf hende første gang i hendes hjem. Hun skulde følge ham til bal. I det øieblik han traadte ind, fandt han den moderløse unge pige midt i en kreds af smaa søsken, som hun skar brød til og stelte om paa alle maader, selv straalende i sin festdragt. Goethe blev straks forelsket. Han glemte aldrig dette rørende billede. I «Faust» smeltede det sammen med minderne om Friederike og hjalp med til at skabe det optrin, hvor Gretchen fortæller om den lille søster, hvem hun var i moders sted.

Forholdet mellem de tre venner Charlotte, Kestner og Goethe gav anledning til megen «Klatsch» i Wetzlar. For Goethe blev det stadig vanskeligere, eftersom hans kjærlighed til Charlotte voksede. Klarere og klarere forstod han, hvad han havde at gjøre. Efter svære kampe reiste han bort fra Wetzlar uden at have talt ud og uden at have taget afsked med nogen, tidlig om morgenen den 10de september. Aftenen iforveien var han sammen med Charlotte og Kestner. Samtalen dreiede sig om sjælens tilstand efter døden, om gjensyn og gjenkjendelse i en anden verden. Charlotte talte om sin

moders død. Alle var dybt grebet. Endelig reiste Charlotte sig for at antyde, at man burde bryde op. Goethe kyssede hende paa haanden og raabte lidenskabelig: «Vi *skal* sees igjen! Blandt alle mennesker vil vi kjende hverandre igjen. Jeg gaar villig, og dog! om jeg skulde sige *for evig*, vilde jeg ikke holde det ud! Lev vel! Vi sees igjen». «Imorgen, tænker jeg», sagde Charlotte. Saaledes skiltes de ad.

Goethe reiste til Frankfurt over Ehrenbreitstein ved Rhin. Her fornyede han et gammelt bekjendtskab med forfatterinden Sophie von Laroche. Hendes sekstenaarige datter, den mørkhaarede og mørkøiede Maximiliane, fordunklede her et øieblik Charlottes kjære, lyse billede. «Det er en meget behagelig følelse», skriver Goethe, «naar en ny kjærlighed begynder at røre sig i os, før den gamle endnu er svundet. Saaledes ser man ofte maanen staa op, medens solen gaar ned paa den modsatte side. Og man glæder sig ved glansen af begge himmellys». Og ganske i «Sturm und Drang»-tidens stil er det, naar han ved hjemkomsten til Frankfurt møder en af sine veninder der med «stormende omfavnelse og kys» midt paa promenaden. Det kan ikke forundre, at en slig lidenskabelig natur havde let for at give sine følelser saa sterkt et udtryk, som de faar i Fausts pragtfulde samtaler med Gretchen. Efter hjemkomsten fra Wetzlar maa Goethe have begyndt at føre de længe planlagte scener af «Faust» i pennen. Vi hører, at han arbeider med dem, samtidig som han skriver sin «Werther», den roman, som skulde skabe hans verdensry. «Werther» er bygget over hans ulykkelige kjærlighed til Charlotte (og Maxe Laroche), «Faust» over hans ungdommelige friheds- og livstrang og over den skyldbevidsthed, forholdet til Friederike fyldte ham med. Det gik raskest med Werther. Dens billeder stod klarest for digteren. Men saa kom en ny kjærlighed og vakte den nye kamp fra Sesenheim i ham. Og da tog hans «Faust» fart. Gretchentragedien blev færdig.

I de første dage af aaret 1775 var Goethe i stort selskab hos en enkefru Schönnemann, en rig dame af Frankfurts aristokrati. Hendes datter, en lys, vakker ung pige paa seksten aar, vandt Goethes kjærlighed alt ved første møde. Hendes ukunstlethed og rørende ligefremhed ovede en uimod-

staaelig tiltrækning paa Goethe. Som Gretchen havde hun «halvt barnelege, halvt Gud i hjertet».

Hun besvarede Goethes følelser varmt og med en grænseløs tillid. Ved udgangen af april maaned var han offentlig forlovet med Lili Schönemann. Reaktionen indtraadte øieblikkelig. Goethe fandt, at hans kjærlighed tabte i værd ved at lægges i «form og lænker». En reise skulde bringe ham afgjørelsen, vise ham, om han var istand til at leve uden Lili. Sammen med brødrene Stolberg, digterdioskurerne, dengang periodens foregangsmænd i sværmerisk begeistring for «piger, vin og sang», reiste han til Schweiz. Paa denne vilde maifærd var Goethes sjæl stadig fyldt af stridende følelser. Hans glade ledsagere eiede adskillig af Mephistonaturen. Deres frihedstrang var uendelig og kunde kun beroliges med «tyranblod fra kjælderen». De var som det glade selskab i «Auerbachs kjælder», denne lystige scene af «Faust», som Goethe nedskrev lige efter reisen. Oprindelig lod Goethe Faust være med paa de gale streger. Han rettede det senere og skabte derved et trofastere billede af sin egen Faustnatur. Lili var ved hans side den hele tid — som Gretchen stiger frem for Fausts indre syn midt under alle de orgier, Mephisto faar istand.

Efter nogle dages ophold hos den bekjendte züricher prest Johann Kaspar Lavater, skilte Goethe sig fra vennerne for at gaa op paa St. Gotthard. Om morgenen den 23de juni, Lilis syttende fødselsdag, stod han deroppe. Han havde en ledsager, som vilde videre til Italien. Men Goethe kunde ikke. Kjærligheden til Lili gjorde udslaget. En maaned efter var han atter i Frankfurt. Han fandt Lili «skjønnere, modnere, dybere» end nogen gang. Der fulgte nogle lykkelige uger i det deilige Offenbach, hvor fru Schönemann havde sit landsted. Men netop disse ugers oplevelser lagde grunden til det endelige brud. Goethe fandt Lili i omgivelser, han ikke likte. I hendes hjem var alting fornemt, stivt og korrekt. Alt Frankfurts aristokrati færdedes der, og Goethe passede ikke ind i dette selskab. Daglig brød det ind i hans kjærlighedslykke. I de timer gjæsterne færdedes i Ofenbachs haver, var Lili stadig optaget af dem. Husets datter maatte ødsle med elskværdighed. I slige stunder sad Goethe stum og

stirrende paa en bænk i hendes lysthus, inderlig forelsket og samtidig inderlig forvisset om, at denne sjælekamp maatte blive hans ødelæggelse. Hans følelser vendte sig mod de mennesker, som omgav ham. Mod Lilis moder og mod hendes gjæster. Der var ingen han mere foragtede end disse balkavalerer i nyeste modedragt. I hans digte antog de skikkelse af «dumme dyr». Og foragten klinger igjen i «Faust» i den scene, hvor Mephisto overrasker Faust og Gretchen i lysthuset:

Faust. Hvem der?

Mephisto. En ven!

Faust. Et dyr!

I sit sinds sønderrevethed skabte Goethe Lilli mange bitre stunder. Han forstod ikke eller vilde ikke forstaa, at hendes kjærlighed var hos ham, selv om hun var langt borte. Lili var ulykkelig. Hun elskede Goethe saa høit, at hun vilde bryde med sin moder og forlade sit hjem for at komme helt bort fra alle de forstyrrende mennesker. Hun vilde gjerne reise til Amerika med Goethe. Saa dybt denne kjærlighed rørte ham — den vakte ham ogsaa til eftertanke. Han i Amerika! Hele hans fremtidsdrøm reiste sig til protest. De lange maal viste sig for hans indre øie. En ærgjerrighed, som overskyggede hans kjærlighed, traadte sterkt frem i ham. Vi hører i brevene fra den tid, at han sætter «friheden og arbeidet» over alt andet i verden. Det første dæmrende lys falder over hans nye udviklingsvei. Efter et kort fravær fra Lili skriver han ved tilbagekomsten: «Gjensynet mellem to elskende, som skilles bare ved fornuftgrunde, er som en forgaard til helvede». Endelig den 20de september 1775 hævede han forbindelsen med Lili.

Næsten som en høiere bekræftelse paa Goethes beslutning virkede det, at han faa dage efter blev indbudt til hertug Karl Augusts hof i Weimar. Han tog imod indbydelsen. De sidste dage før sin afreise lukkede han sig inde paa sit kammer og arbeidede intenst den hele tid. Lili var altid i hans tanker:

> Ved vinduet staar hun, ser skyerne drage
> hen over byens de lave tage.
> «O! Var jeg en fugl» — det er hendes sang
> hele dagen lang, halve natten lang.

Slig taler Mephisto til Faust for at vække hans kjærlighed til Gretchen. Det var et billede, som ogsaa Goethe havde vanskelig for at modstaa. En aften listede han sig forklædt ud til Lilis hjem. Han traadte hen til vinduet for om muligt at faa et glimt af hende; men gardinerne stængte. Han hørte hende spille og synge derinde. Det var den deilige sang «Til Lili!» som han havde viet hende i februar. Længe efterat tonerne var hendøet, saa han hendes skygge mod gardinet. Hun gik urolig op og ned i værelset. Og Goethe behøvede al sin sjælelige kraft for at kunne forlade.

Paa veien til Weimar skriver han i sin dagbog: «Farvel, Lili! for anden gang. Første gang vi skiltes, var jeg fuld af haab om, at vore skjæbner skulde forenes. Nu er det afgjort. Vi maa udspille vore roller, hver for sig. I dette øieblik er jeg ikke bange hverken for dig eller mig, saa forvirret det end ser ud». Lili blev senere gift med en baron von Türkheim i Strassburg. Under den franske revolution blev han dømt til døden. Med nød og neppe lykkedes det ham at undkomme, forklædt som vedhugger. Lili fulgte med i en bondekones dragt med den yngste af sine fem børn paa armen. Efter mange savn og farer naadde de flygtende hen til den preussiske hærs forposter. Denne Lilis flugt har Goethe forherliget i sit udødelige epos «Hermann og Dorothea». Og tak for sin kjærlighed til hende fik han endnu saa sent som i 1795. Da skriver Lili til en veninde: «Jeg beder dig hilse Goethe. I glæde vil jeg bevare det rene minde, han ved sit forhold til mig lagde ind i min sjæl». Som Goethe blev reddet, maatte ogsaa Faust blive det:

Den sjæl, hvis stræben aldrig dør,
vi evig frelse bringer!

(Englenes sang i anden del af «Faust»).

III.

Den 7de november 1775 ankom Goethe til det lille, stille Weimar, som gjennem ham og Schiller skulde faa et udødeligt navn:

O, Weimar! Dit lod blev et eget paa jord!
Som Bethlehem i Juda — liden og stor!

(Goethe).

Goethe bragte sit Fausthaandskrift med sig. Endnu var det intet hele. Det savnede en bærende tanke. Goethe havde ført arbeidet saa langt frem, som hans udvikling kunde føre det. I de nye forhold blev det liggende aar igjennem. Bare de nærmeste venner kjendte det, og deres ros var enstemmig og uden forbehold. Dette ældste Fausthaandskrift, som aabnes med Fausts besværgelse af jordaanden, men hvis væsentlige indhold er Gretchentragedien, er gaaet tabt. Men en af hoffets damer tog en afskrift af det. Og ved et lykkeligt tilfælde blev denne afskrift fundet i 1887. Denne ældste del af Goethes Faustdigtning gaar under navnet «Urfaust».

Saa i 1790 udgav Goethe nogen brudstykker af sin «Faust». Denne udgave kaldes «Faustfragmentet». Det er i hovedsagen «Urfaust» i en forkortet form. Hele slutningen er borte. Den var i manuskriptet nedskrevet i prosaform i modsætning til de øvrige stykker, og Goethe lod den derfor udgaa. «Faust» af 1790 blev da kun et brudstykke, uforstaaeligt for de fleste. Men alle, som havde sans for lyrisk skjønhed, var mere begeistret for Goethe end nogen gang før. Friedrich Schlegel, romantikens store profet, og Schelling, dens grundlæggende filosof, hilsede «Faustfragmentet» som en ny dags morgenrøde. Og i 1797 gjenoptog Goethe arbeidet med sin «Faust». Over tyve aar skilte den gamle digtning fra den nye. Det kunde synes vanskeligt at faa en forbindelse istand. Og der er ogsaa blevet en del selvmodsigelser og uoverensstemmelser i Goethes «Faust». Men gjennemgaaende er det hele føiet sammen om den tanke, som efterhaanden havde løst livets konflikter for Goethe: Den sjæl, som midt i synden og elendigheden aldrig glemmer sorgen over sig selv og glæden ved det høiere maal, er sikker paa redning.

Weimar gav Goethe et nyt livssyn. Weimar helbredede ham langsomt for alle sjælssygdomme, for hver skygge af sentimentalitet. Han kom did som hertugens gjæst. Efter faa maaneder var han blevet hans opdrager, hans ven, hans almægtige minister. Et helt lidet lands lykke blev lagt i hans haand. Han var i virksomhed fra den lyse morgen til langt paa nat. Weimar skulde hjælpes frem til en monsterstat, til større materiel rigdom og til høiere aandelig kultur.

Arbeidet mod dette maal hemmede Goethes digteriske produktion for en tid, men det udviklede hans personlighed Den unge hertugs urolige og opfarende sind førte til en ligefrem reaktion hos Goethe. Rolig og sikker stod han ved fyrstens side. Han følte alvoret og ansvaret ved at være den ældre og overlegne. Han kom did, at ingen modgang i verden kunde gjøre ham bitter eller uretfærdig. Han naadde op til en livsharmoni, som vel faa mennesker har eiet magen til.

En ny kjærlighed, kanske den største han har følt, trak i samme retning. Goethe elskede Charlotte von Stein. Hun var syv aar ældre end han, gift med en hofembedsmand og moder til syv barn, da Goethe kom til Weimar. I mere end ti aar var hun hans elskede, hans helgen, hans moder, hans søster. Hun var den første, som forstod ham helt Hun var den første, i hvis sjæl han ikke behøvede at lægge noget af sit eget ind for at elske den. Fra hans side var forholdet en grænseløs kjærlighed, fra hendes varmt venskab og dyb beundring, stolthed over at kunne inspirere ham, glæde over at være tilbedt af ham. For Goethe blev forholdet en kjæde af forsagelser. For første gang var der sat grænser for al «Sturm- und Drang» i hans væsen. Hans breve til fru von Stein giver os det bedste indtryk af hans kamp i disse aar. Det er, som om hans lidenskab omsætter sig i andre faktorer af hensyn til hende, af kjærlighed til hende. En uendelig hengivenhed og taknemmelighed besjæler ham. Det er, som om den elskede har staaet ham nær i en anden tilværelse.

Hvad har skjæbnen os beredt paa færden?
Hvorfor bandt den helt os sammen her?
Ak! Du leved i en anden verden
som min søster eller hustru kjær!
Kjendte hver en linje i min tanke,
læste mine længsler, mer og mer,
kunde med dit blik, det barneblanke,
se, hvad intet jordisk øie ser,
kjøled med dit smil det blod, der ilte,
som en vild, urolig flammestrøm,
og i dine englearme hvilte
sig mit bryst som i en deilig drøm! — —
Og som hjerte slog mod hjerte stille,
følte jeg mig i din tanke god,
følte lys om alle sanser spille
og berolige mit vilde blod.

Slig kom kjærligheden til fru von Stein til at omforme Goethes personlighed. Hun gav ham friheden. Han blev uafhængig af alt og alle — endog af hende selv. Paa reisen til Italien (1786—1788) brød det nye helt frem i ham. Antikens gyldne gudero, dens enkle, skjønne form og dens dybe, skjønne indhold blev idealet for hans kunst og hans livskunst. Dens tro paa det gode, dens glæde ved det menneskelige tilegnede han sig helt.

Ud fra dette synspunkt maa Goethes nye Faustdigtning sees. Den var begyndt som en ubestemt søgen, en higen, som digterens egen udvikling tilslut maatte stanse op for. Saa efter aars forløb tages den op og føres videre mod et bestemt maal. Det var Schiller, som gav det ydre stød til den nye digtning. Den 17de januar 1797 skriver han til Goethe: «De maa have havt en ikke ganske kort epoke, da De gjennem opløsning og adskillelse stræbte mod helheden, da Deres natur ligesom var kommet i strid med sig selv. Nu, synes det mig, vender De, færdig og moden, tilbage til Deres ungdom og vil forene frugten med blomsten. Denne anden ungdom er gudernes ungdom og udødelig som den».

I de følgende aar arbeidede Goethe ivrig med «Faust». Saa udkom den da i sin endelige skikkelse i rækken af hans samlede verker tidlig om vaaren 1808. Bogen indledes med en tilegnelse til vennerne. Saa følger et forspil paa theatret og en prolog i himlen. Dernæst den egentlige tragedie, som afsluttes med scenen i den dødsdømte Gretchens fængsel.

Det første, som falder sterkt i øinene ved den nye digtning, er den brede plads, den gir Mephistopheles. Han er ikke bare fristelsens røst i Fausts øre, den lavere del af hans væsen. Han er selve det ondes princip. Og dette princips kjerne er viljen til at fornegte, udueligheden til at opdage det gode. Mephisto fornegter i prologen den skabningens skjønhed, som englen priser. Han ser bare, hvordan menneskene kan hade, hvordan de er grusomme og urene af hjertet. Han forklarer sig selv som en del af det morke, som i begyndelsen var alt, det morke, som fødte lyset, det stolte lys, som nu kjæmper med moder nat om det evige rum. I Mephistos øine er kampens udfald sikkert. Hvor meget lyset stræber

opad og udad i uendeligheden — det er dog bundet til de legemlige sanser, og med legemet skal det engang gaa tilgrunde. Slig skabte Goethe sin egen Mephisto, helt forskjellig fra Dantes og Miltons djævlefyrste, og helt modsat sagnets. Som han har byttet horn og hov med den farende svends ridderlige dragt, saa lyder hans tale helt menneskeligt, næsten som den kolde klare forstands røst. Vor hjerne har let for at følge ham. Vort hjerte ikke mindre, naar det frygter. Lad os tage den digteriske dragt bort, lad os bruge den daglige fornufts prosa! Og se, om vi ikke som han vil forlade Gretchen i fængslet den morgenstund, som er hendes sidste! Den syge skepsis, den absolute udviklingsudygtighed er det, som i Mephistos person symboliseres som det ondes væsen. Det eksisterer altsaa som den rene negativitet. Det vil sig selv; men det skaber sin modsætning: haabet og udviklingen. Det blir et led i Guds vise verdensordning. Det *intet,* som hvert *noget* maa beseire for at blive *alt.*

Med Mephisto slutter Faust det betydningsfulde symbolske væddemaal. Faust fortæller om sin længsel efter livslykke. Mephisto lover ham lykken. Men Faust tror ham ikke. Han er villig til at høre Mephisto til, om han nogen gang kan føle slig en fryd, at han vil sige til øieblikket: «Du er saa skjønt! Ak, dvæl hos mig!» Saa fører Mephisto ham fra fristelse til fristelse, fra begjær til nydelse og fra nydelse til begjær. Men hans ideelle trang forlader ham intet øieblik. Den er der som en hemmelig angst, som en stille bebreidelse:

> Hver ædel sjæl, som længes, og som trænges,
> ved altid veien mod det rette maal.

Allerede af prologen i himlen ved vi, at Faust maa blive reddet, fordi skjønhedstrangen i ham aldrig dør. Men først i anden del af «Faust» (1832), Goethes digteriske testamente til verden, kommer den endelige løsning: Ikke viden, ikke nydelse, ikke rigdom, ikke magt er menneskets sande lykke. Men kampen for besiddelsen, vor *stræben* efter lykke, den indre tryghed, *arbeidet* byder paa, *handlingen* — det er det største i verden. I sin dødsstund siger Faust:

Til denne tanke har jeg helt mig givet,
det er al visdoms dybe grund:
Kun den fortjener friheden og livet,
som vinder dem i hver en stund.
Kun de, som lever sine rige aar
i arbeidsdragt, i farefulde kaar!
Ak, om jeg slig en vrimmel saa!
Ak, kunde jeg i den befriet staa!
Til øieblikket sa jeg gjerne:
«Du er saa skjønt! Ak, dvæl hos mig!»
Mit livsverks spor kan ingen fremtid fjerne.
Det evig findes skal paa slegtens vei.
I følelse af slig en lykke stor
jeg nyder nu den største stund paa jord!

Mephisto mener, at han nu har vundet væddemaalet, og at Fausts sjæl er hans. Men englene kommer ovenfra i glorieglans for at hævde aandens ret mod bogstavens. Thi Faust har i aand og sandhed seiret over det onde. Han har naaet lykken, ikke paa Mephistos veie, men paa baner han selv brød sig. Og englene fører hans udødelige sjæl op mod deres verden, forat den kan gaa en ny udvikling imøde ved en elskende kvindes — Gretchens - haand. Men Gretchen synger til Madonna:

Bøi, bøi,
du uden lige,
du straalerige,
dit aasyn min lykke imod!
Min unge kjærlighed
kommer i herlighed
frigjort til den han forlod. —

I Fausts skjæbne er menneskets udvikling mod Gud symboliseret

IV.

Naar man har læst «Faust» igjennem, vil man sidde tilbage med et dybt indtryk af verkets hele harmoniske skjønhed. Man ved ikke, hvad der mest har tiltalt en: Den skjønne form, den rige fantasi, digterens psykologiske skarpsyn eller hans gode hjerte. Goethes sprog er slaaende og mægtigt. Man merker en viss forskjel mellem den gamle og

den nye digtning. «Faust» af 1808 har ikke den oprindelige kraft og udtryksfylde som «Urfaust». Men dens vers flyder lettere, og dens billeder er sikrere. Høist har Goethe naaet i fængselsscenen. I «Urfaust» er den skrevet i prosaform. I «Faust» af 1808 er den omsat i klingende vers. Form og billeder levendegjør os i en enestaaende grad hele optrinets dramatiske karakter.

Omarbeidelsen gik for sig i 1798. I et brev fra dette aar skriver Goethe til Schiller, at han ønsker at fjerne alt overdrevet og ubearbeidet fra fængselsscenen. Vi finder da ogsaa alle udtryk mildnet, men slig, at den hele handling vinder i sandsynlighed. Tidligere heder det, at Gretchen «falder over» Faust i det øieblik hun gjenkjender ham. Nu omfavner hun ham. Tidligere tales der mest i heftige udraab. Gretchen ser Faust komme ind i fængslet ved nattetid og tror, det er bødlen, som vil hente hende. «Ved midnat alt!» bryder hun fortvilet ud. Det er i den gamle digtning. I den nye er det hele dæmpet. «Du henter mig ved midnat alt!» klager Gretchen. Fausts hjerte fyldes af den bitreste sorg, da han ser hendes elendige opholdssted. «Her! Her!» raaber han forfærdet ud. Det er i «Urfaust». I den nye digtning er udtrykket gjort mere dæmpet og poetisk virkningsfuldere:

Her bor hun under denne vaade mur! Og naar han beder hende følge med til friheden, heder det ikke længer «Kom, kom!» som i den gamle digtning. «O, kun et skridt, saa er du fri!» beder han. Paa denne maade svinder det urolige, flakkende skjær fra scenen. Den store stilistiske kunst lægger mere stigning over fremstillingen. Af stor virkning for denne stigning er det, naar Gretchen tror, at helvede fraader under hendes fødder. Derfor vokser hendes fortvilelse til vild gru, da Mephistopheles dukker op i baggrunden:

Hvad stiger fra gulvet op?
Han! Han! Stød ham ned!
Hvad vil han pan det hellige sted?
Han vil mig!

Mere udformet er ogsaa de repliker, hvor Gretchen halvt i vanvid dvæler ved mindet om svundne lykkeligere tider

eller ved tanken paa sin og sit barns grav. I «Urfaust» møder hun den elskede ganske som i hendes lykkes dage. «Kys mig, kys mig», beder hun ham i varm lidenskab, og hun bebreider ham bittert, at han negter hende sin kjærlighed. Men i den nye digtning kommer hendes tankers strøm først sent til dette punkt. Først fantaserer hun over barnets død, saa over helvede, som bruser under hende, saa over vennen, som blev saa længe borte. Endelig taler hun om den tabte lykke, og da bryder hun ud: «Kys mig!» Den samme stigning har Goethe forstaaet at fremkalde ved en anden liden enkelthed.

I «Urfaust» nævner Gretchen altid sin elskede ved navn. (Ialt 11 gange). Men i den nye digtning er navnet erstattet først med «ven», saa med fortroligere ord, indtil det tilslut i den høieste inderlighed klinger: «Heinrich, Heinrich!»

Har Goethe vist sig som en egte digter i behandlingen af sit eget ungdomsverk, saa gjælder det samme hans forhold til alle kilder han har benyttet. Da Faust kommer til fængslet, hører han Gretchen synge indenfor. Det er en liden vise fra «eventyret om hyldetræet», visen om de grusomme forældre, som dræbte sit barn, og om den gode søster, som samlede benene sammen under hyldetræet, hvor barnet fik liv paany og blev en skjøn fugl, der fløi langveis bort. Under Goethes haand er den gamle naive sang blevet det fineste lille kunstverk, og i den ulykkelige Gretchens mund virker det med den dybeste tragiske magt. Paa lignende maade fornyede Goethe et lidet vers af «Hamleth» og lod Mephisto synge det foran Gretchens vindu. Det er, som om al verdens forførelseskunst er flydt ind i de før saa intetsigende rim.

Og hvor Goethe stod foran større forbilleder -- hvor varsomt og fint forstod han ikke at gjøre dem til sin eiendom! Saaledes i «Prologen i himlen», hvor englene priser Gud, og hvor Satan staar midt iblandt dem. Det er scenen i Jobs bog, hans digterøie har opdaget og gjort til udgangspunkt for det udødelige verk. Saaledes ogsaa i «Forspillet paa theatret». Dets idé er laant fra det gamle indiske digt Sakuntala, som Goethe læste i 1791. Det gir ham anledning til at fremhæve digterens ideelle sans i modsætning til skue-

spillernes økonomiske interessebundethed og publikums trang til lavere forlystelser. Denne lovprisning af den sande digter, folkets lærer, ikke dets slave, har han allerede helt færdig i et brev af 1797 til Schiller.

Det er i det hele merkeligt, hvor ofte den nye Faust-digtning er bygget paa gamle optegnelser eller paa minder fra svundne aar. I breve fra ungdomstiden i Frankfurt finder vi det tydelige grundlag for en række indtryk, som tog digterisk form næsten tredve aar senere. Der er et par scener i «Faust», som er af en egen skjønhed i formen og med et vemodigt, inderligt religiøst præg over indholdet. Det er i begyndelsen af bogen, hvor Faust stanses i sit selvmords-forsøg ved toner udenfra. Det er paaskemorgen, og sangen om opstandelsens herlighed stiger fra hjerterne. Det er de kjendte, kjære toner fra den lykkelige ungdoms dage:

Før gav mig himmelglædens bud
sit varme kys i hellig sabbatstilhed.
Forjætningsfuld var klokkeklangens mildhed.
I salig fryd steg bønnen op mod Gud.

Fausts øine fyldes af taarer. Jorden har ham tilbage.

Der er en anden scene lige efter. Det er paaskedags-aften, og Faust vender hjem fra en udflugt. Da synker solen over sletterne, og en dyb længsel stiger op i ham:

Dog, denne time, skjøn og sød,
skal intet sorgens ord forspilde!
Se hvordan aftensolens glød
forklarer hver en hytte stille!
Se lyset viger, dagen er forbi,
og solen higer hen til andre strande!
O! At os ingen vinge fører fri
didud, hvor nu den synker over lande!
Da saa i evigt aftenskjær
jeg verden langt dernede drømme
og skogen staa med farvefine trær
og flodens sølv i gyldne bølger strømme.

Den fine stemning i disse vers er en arv fra Goethes unge dage, da hans hjerte var fyldt af stormende følelser. Juledags morgen i 1772 skriver han til Kestner, den elskede Charlotte Buffs forlovede: «Juledag tidlig. Det er nat. Jeg

er staaet op for at skrive. Taarnvægteren har alt blæst sin sang. Jeg vaagnede ved den. Priset være du, Jesu Christ! Jeg har denne aarstid kjær, salmerne, som man synger, ogsaa. Taarnvægteren har atter vendt sig mod mig. Nordenvinden bringer mig hans sang, som blæste han foran mit vindu. Igaar var jeg paa landet med nogle gode venner. Vor lystighed var stor. Saadant passer ellers lidet i adventen. Men de hellige guder gav mig en god aften. Jeg havde ikke drukket nogen vin. Mit øie var aabent for naturen. En skjøn aften, da vi gik tilbage! Det blev nat. Nu maa jeg sige dig, at det altid vækker længsel i min sjæl, naar solen er langt nede, og natten fra øst af har grebet om sig mod nord og syd, og kun en dæmrende ring af aftenen lyser op. Hvor landet er fladt, er det det herligste skuespil. Jeg blir yngre og varmere. Timevis har jeg paa mine vandringer seet solen synke ned. Paa broen holdt jeg stille Den dystre stad paa begge sider (af Main), den stilt lysende horizont, gjenskinnet i floden gjorde et dybt indtryk i min sjæl Jeg omfavnede alt med begge arme. — -- — Det første daggry kommer til mig over naboens hus, og klokkerne kalder en kristelig menighed sammen. Jeg er opbygget heroppe paa mit værelse. Paa lang tid har jeg ikke havt det saa kjært som nu».

Jeg har omtalt disse ting saa udforlig, fordi de endnu har været lidet paaagtet. De viser os et eget karaktertræk ved Goethe: Hans troskab mod sin ungdoms følelser. At han havde denne troskab, var en betingelse for, at den nye Faustdigtning skulde lykkes. Uden den havde ikke Goethes anden ungdom, «gudernes ungdom, som er evig», kunnet blive til.

Der er en anden egenskab, som sammen med denne synger «Faust» ind i hjerterne. Det er Goethes kjærlighed til menneskene. Han har forstaaelse for deres svaghed, tilgivelse for deres feil -- poetisk forklarelse for deres stræben. Hans gode hjerte banker gjennem «Faust». Tydeligst hører vi dets slag i Gretchentragedien. Tiden kjendte kun en straf for barnemorderskeu: henrettelsen. I sin bog «om forbrydelser og straffe» havde den italienske filosof Beccaria vovet den første protest. For Goethe blev sagen et hjerte-

anliggende. Han tog hele forholdet op til kritik i sin selvvalgte eksamensopgave. Og i «Werther» saavelsom i mange af digtene betoner han sterkt de formildende omstændigheder ved barnemordet.

Rørende er Goethes forhold til den weimarske hofdame Christel von Lassberg. Hun blev forført og forladt af en herr von Wrangell fra Sverige. Hun druknede sig da i Ilm lige ved Goethes havehus. Hans tjenere fandt hende. Han blev dybt bedrøvet, og hans sorg varede længe. Med egen haand huggede han hende et mindesmerke i klipperne ved Ilm.

Men fortællingen om Gretchen, den gode, rene Gretchen, hvem egen hengivenhed og uvidenhed og en andens forræderi fører i døden, er den stolteste opreisning, der nogensinde er givet en falden kvinde, siden dengang det lød: «Den af Eder, som er uden synd, kaste først stenen paa hende».

«Hun er dømt», siger Mephisto, da hun forlades i fængslet. «Er reddet», siger de himmelske stemmer. Lige meget som alle jurister og filosofer har Goethe vist vei for vore dages humanitetsarbeide for de faldne.

Vi maa elske denne Goethe, den store digter, det fortryllende menneske med de straalende brune øine. Elske ham, selv hvor han bedrøver og forarger. Gudsbilledet i ham bliver aldrig borte. Det bliver efterhaanden renere og mere straalende. Der er faldt mange hemmelige taarer paa det — sorgens, taknemmelighedens, glædens. *Det* er forklaringen paa Goethes vækst, paa «Faust»s storhed.

Fredr. Paasche.

EN HISTORISK OVERSIGT OVER DEN NYTESTAMENTLIGE KANONSDANNELSE OG BELYSNING AF DENS PRINCIPER.[1]

(Af sogneprest *C. Schøning*).

Spørgsmaalet om det Ny testamentes tilblivelse, kanonsdannelsen, er et dobbelt: Hvorledes er de enkelte skrifter blit til, og hvordan har det gaat for sig, at de er blit samlet i én bog?

Det er det sidste af disse spørgsmaal, som nærmest er gjenstand for dette foredrag.

Det vakte ikke liden opsigt, da professor *Petersen* for ca. 20 aar siden i «Luthersk Kirketidende» fremsatte den paastand, at «den nytestamentlige literatur er gaat ganske naturlig frem af forholdene, aldeles som i det hele al literatur blir til». Denne paastand kom dengang svært overraskende for mange, og den vil kanske endnu synes adskillige temmelig dristig.

Det fulgte af den gamle inspirationslære som en konsekvens, at ogsaa skrifternes samling til en helhed eller kanonsdannelsen var istandbragt ved overnaturlig bistand.

For vor tids teologi er det blit mer og mere klart, at spørgsmaalet om, hvordan et evangelium eller et brev er opstaat og hvordan de har faat plads i en og samme bog, ikke er et dogmatisk spørgsmaal, men et rent literatur-historisk og som saadant underlagt ikke troen, men videnskaben. Opgaven løses nærmest paa grundlag af gamle kilder og dokumenter. En, der staar personlig udenfor kristendommen, kan maaske mest uhildet eftervise, hvad der har bevirket, at nogle skrifter fra kristenhedens ældste tid er opbevaret og samlet, medens andre er udelukket. Men selvfølgelig udkræves evne til

[1] Foredrag holdt f. a. i Holmestrand for Jarlsberg og Laurvigs amts lærerforening.

psykologisk at sætte sig paa oldkirkens trosstandpunkt og ud fra dette forstaa, at den gav visse skrifter fortrinnet fremfor andre.

Den ældre inspirationslære hævdet nærmest de enkelte skrifters guddommelige udspring og ansaa det mere som en selvfølge, at deres samling ikke kunde finde sted uden ved overnaturlig foranstaltning. Men denne selvfølge bortfalder, naar ikke engang hvert enkelt skrifts direkte guddommelige oprindelse kan godtgjøres. «At de apostoliske mænd», siger professor Petersen, «skulde behøve at staa under nogen ny overnaturlig virksomhed fra Guds side, naar de skrev, kan hverken paastaaes, ei heller stemmer det med de virkelige forhold». Det bedste bevis for rigtigheden heraf gir jo det Ny testamente selv, idet Lucas i forordet til sit evangelium udtaler, at hans forfatterskab er som enhver andens. Han studerte først omhyggelig det, han vilde skrive, uden nogen tanke paa, at *han* til forskjel fra de mange andre som forfattet evangeliske beretninger, skrev under Guds aands specielle medvirken.

«Den ufeilbarhed», siger professor Petersen, «som de gamle dogmatikere tillagde bibelen, findes ikke i skrift, udgaat gjennem menneskeaand». Heller ikke hvor spørgsmaalet er om skrifternes samling, er det derfor udelukket, at et eller andet skrift feilagtig kan være indkommet i samlingen.

De nytestamentlige skrifter som en samling kommer ind under betegnelsen *kanon,* hvis egentlige betydning er regel, rettesnor. I denne forbindelse altsaa en *fortegnelse* over de skrifter, som er til regel og rettesnor Men ogsaa hvert enkelt skrift betegnes som kanonisk. Naar vi nu kalder et evangelium eller et brev kanonisk, lægger vi deri nærmest den betydning, at vedkommende skrift har ubetinget autoritet med hensyn til spørgsmaalet om, hvad der er kristendom. Et enkelt skrift — som et af de smaa breve — kan ha et snevert omraade, men repræsenterer autoriteten paa *dette* omraade. Det Ny testamente som helhed og enhed af alle de enkelte

kanoniske skrifter er da bærer af autoriteten i al dens fylde.

Den første generation af kristne havde ingen tanke paa kanoniske, nytestamentlige skrifter. Den levet i fylden af den mundtlige tradition. Og dog eiet den en bog, den betragtet som i aller høieste grad kanonisk, nemlig det Gamle testamente, uden nogen anelse om at der om ikke længe skulde fremkomme en bog, som vilde opnaa en ikke mindre grad af kanonicitet.

Da det Ny testamente først var skabt, er det rimeligt, at alle de egenskaber, som var tillagt det Gamle testamente, nu i rigelig maal overførtes paa det ny.

I den første kristentid var der ingen, som spurgte om, hvordan det Gamle testamente var blit til og hvordan dets forskjellige bestanddele var blit samlet til en enhed og helhed. Spørgsmaal som disse var dengang ikke oppe. Man gik til det Gamle testamente med færdige begreber. Men det er et sandt ord, at skal man forstaa noget, maa man forstaa det i dets *oprindelse*. Saa længe man ikke kjendte det Gamle testamentes oprindelse og senere heller ikke det Ny's, kunde der let bli rum for de urimeligste inspirationsteorier, saa de hellige forfattere endog blev betragtet som rent *passive* redskaber for Guds aand, i lighed med fløiter eller lyrer, som Gud spilte paa.

De mekaniske inspirationsteorier er med aarene blit betydelig modificerte, men i sine hovedtræk stammer de fra tider, da de hellige skrifters oprindelse var indhyllet i en ugjennemtrængelig dunkelhed.

De hellige skrifter selv protesterer paa det kraftigste mod det lys, hvori de gamle inspirationsteorier vil ha dem læst. Slaar man t. ex. op i Paulus' breve, møder man alt andet end passivitet, tvertimod det mest personlige stemningsliv. Og intetsteds findes i de paulinske skrifter den ringeste antydning af, at han, hver gang han greb pennen, følte sig selv i et særlig, end sige et passivt forhold til Guds aand.

De første skrifter, som blev spredt om i de kristne menigheder, var *Paulus' breve.*

De paulinske breve er udelukkende *leilighedsskrifter,* som skulde træde istedetfor hans personlige nærvær.

Det hørte med til den ældre inspirationslære, at vi har *alle* breve, Paulus har skrevet, og at intet kan ha gaat tabt. Denne fordom strander allerede paa, hvad der staar i brevene selv. I 1 Kor. 5 omtaler Paulus et brev, han tidligere havde sendt til Korinth. Af 2det Korintherbrev sees, at der ligger et brev imellem vore 2 Korintherbreve. Om dette brev er det, han siger det er skrevet under taarer. I sit brev til kolossenserne nævner Paulus et brev til nabomenigheden i Laodicea. Dette brev er ogsaa sporløst forsvundet. Al sandsynlighed taler for, at der er flere end disse, som er gaat tabt, og det er ikke umuligt, at de bortkomne breve kan ha havt stor betydning. Den paulinske literatur kan tænkes at være af saadant omfang, at vi nu kun har den som brudstykker. Hvem ved, om ikke mangt og meget, vi nu saa sikkert regner til paulinsk lære, kunde tat sig anderledes ud, hvis vi havde sect det i lys af de tabte skrifter.

Paa en høist naturlig maade har de menigheder, Paulus henvender sig til, opbevaret og samlet hans breve. Særlig efter hans hans bortgang har det ligget dem paa hjerte at eie dem som minder om deres aandelige fader. De har draget omsorg for at faa dem afskrevet, da papyrus, som Paulus brugte til skrivemateriale, var et høist skrøbeligt og forgjængeligt stof. Lidt efter lidt har de paulinske menigheder byttet med hverandre og sanket sammen alt af Paulus, de har kunnet opdrive, selv et saa rent privat brev som det til Filemon.

At Paulus selv ikke har tænkt paa, at menighederne skulde bytte hans breve med hverandre, sees af Kolossenserbrevet, hvor han udtrykkelig paalægger læserne at sende det til nabomenigheden i Laodicea. En saadan bytten var altsaa ikke en almindelig regel, og et brevs adressater maatte først faa en særlig opfordring af Paulus, hvis de skulde sende det til andre menigheder.

Paulus' breve indeholder saa godt som intet om Jesu liv her paa jorden. Da den mundtlige tradition efterhaanden

døde hen, blev der selvfølgelig en stærk trang i menighederne til at faa Jesu historie skriftlig optegnet. En udfyldelse af den paulinske literatur blev en nødvendighed.

Af forordet til Lucasevangeliet sees, at der var mange som søgte at tilfredsstille trangen til en mere sammenhængende fremstilling af Jesu liv paa jorden.

Naar vore 3 første evangelier mer og mere trængte alle andre evangelieberetninger i baggrunden, saa skede ikke dette i kraft af en overnaturlig styrelse eller paa grund af noget kirkeligt magtsprog, men alene fordi disse evangelier ved sit eget værd stillet alle andre i skyggen. Udvalget af de 3 evangelier fulgte som af sig selv.

De 3 første evangeliers forhold til hverandre har frembudt for forskningen ganske overordentlige vanskeligheder og indeholder endnu mange dunkelheder. Den største skarpsindighed har helt siden det 18de aarh. været opbudt for at forklare baade den paafaldende forskjel mellem dem og den ofte end mere paafaldende overensstemmelse. Den ene teori har afløst den anden. Først i vor tid har det lykkes den teologiske videnskab at samle sig i al fald om enkelte hovedpunkter. Saaledes er det gamle stridsspørgsmaal, om Marcusevangeliet er det ældste eller det yngste af vore 3 første evangelier, nu saa godt som enstemmig besvaret derhen, at Marcus er den ældste evangelist, og at Matthæus og Lucas mere eller mindre har bygget paa Marcus. Lucas og Matthæus har desuden havt kilder, som Marcus ikke har kjendt eller benyttet. En af disse kilder, som særlig Lucas har øst af, skylder vi nogle af de kostbareste perler i den evangeliske historie, t. ex. lignelsen om den forlorne søn og den barmhjertige samaritan.

I det hele at faa tag i de 3 første evangelisters kilder — baade de som er fælles for dem og de som er særegne for den enkelte evangelist — hører til de vanskeligste opgaver for den videnskabelige undersøgelse. I vor tid er der blandt teologiske videnskabsmænd megen tale om en ældgammel kilde, som benævnes Q, hvilken særlig skulde være kommet tilorde

i vort Matthæusevangelium, som derved har faaet sit umiskjendelige præg af ælde. Nogle mener ogsaa, at Q er optegnelser af apostelen Matthæus, hvis navn saaledes med rette er sat i forbindelse med det nuværende Matthæusevangelium.

Om selve existensen af den saakaldte Q-kilde tør der vanskelig længer være tvil blandt de kyndige, men om dens art og væsen ved man endnu visselig meget lidet.

Saa dunkelt spørgsmaalet om de 3 første evangeliers oprindelse fremdeles er, blev de, strax de udkom, godkjendte overalt i menighederne De har raget saa høit op over al anden da existerende evangelieliteratur, at denne efterhaanden blev trængt mer og mer i baggrunden. Men det tog forholdsvis lang tid, før de 3 evangelier blev formelig udvalgte som de eneste, der turde bruges i menighedens gudstjeneste. Ved aar 150 paa *Justins* tid var endnu ikke noget udvalg af evangelier foretaget. Justin taler om «apostlernes erindringer», som han kalder «evangelier» og mener aabenbart hermed de 3 første. Men af hans citater sees, at han til «evangelier» ogsaa har regnet andre end disse — evangelier som kirken senere har forkastet.

Det 4de evangelium er fra først af ikke blit saa ubetinget godkjendt som de 3 første. Et parti i Lilleasien, *Alogerne,* ligefrem forkastet det. Justin synes at ha lidet kjendskab til det. Havde han betragtet det som forfattet af apostelen Johannes, maatte han ha tillagt det en anden betydning end han gjør. De 3 første evangelier kunde han ikke da ladet indta en saa ubetinget forgrundsstilling.

Ogsaa Paulus' breve tillægger Justin liden betydning. Derimod sætter han Johannes' aabenbaring overmaade høit.

Altsaa ved aar 150 møder vi hos Justin det *første* forsøg paa en kanonsdannelse Hans kanon er ikke stor — kun de 3 første evangelier (samt mindst ét os ukjendt evangelium) og Johannes' aabenbaring.

Disse skrifter lar Justin rykke op til samme kanonicitet som det Gamle testamente, og naar han citerer dem, bruger han, ligesom ved det Gamle testamente, formelen «det staar skrevet».

Midten af det 2det aarh. er af den største betydning for kanonsdannelsen, ikke blot fordi Justin da opsatte den første kanon, men ogsaa af den grund at der samtidig med Justin var andre kirkelærere, der spiller en større eller mindre rolle i kanonsdannelsens historie. Af disse er at nævne Papias, Tatian og fremfor alle Marcion.

Papias udtaler sig stærkt tilbedste for den mundtlige tradition og siger, at naar han traf gamle folk, som havde kjendskab til apostlerne, udspurgte han dem nøie om, hvad disse havde lært og — tilføier han — jeg mener, man aldrig kan ha saa stor nytte af bøger som af den levende tale.

Naar man af disse Papias' ord har villet udlede, at han har sat de 4 evangelier, han kjendte, mindre høit, tør dette være for raskt sluttet. Han kan jo i de 4 evangelier ha seet et paalideligt nedslag af traditionen. Men sikkert er det, at han principielt har stillet det levende ord høiere end det skrevne.

De prøver, som Papias imidlertid gir af traditionen, forekommer os nu yderlig fantastiske og høist usmagelige. Kirkehistorikeren Eusebius holdt derfor Papias for at være en mand af ringe intelligens, men Irenæus, som stod ham nærmere i tid, havde en høi mening om hans aandsevner. Sagen er vel den, at ved aar 150 indeholdt den mundtlige tradition, som endnu lob jevnsides med skrifterne og som af flere kanske blev foretrukket for disse, ikke saa lidet fantastisk stof. En senere mere reflekteret tid kunde ikke komme tilrette med saadant stof.

Nogen direkte betydning for selve kanonsdannelsen har Papias ikke, men hans efterladte udsagn viser de stemninger, som paa denne tid kunde gjøre sig gjældende overfor skrift og tradition.

Ikke længe efter at Justin havde opsat den første kanon, blev en ny stillet op af *Marcion*. Han er den *første*, som tillægger Paulus' breve kanonicitet, og sætter dem ved siden af evangelierne. Af disse er det egentlig Lucasevangeliet, han holder sig til, da han mente dette renest gjengav Paulus' syn paa kristendommen, og for Marcion var Paulus den eneste af apostlerne, som havde den rette forstaaelse af Kristus. De andre derimod var for meget bundet af jødedommen og det Gamle testamente, som Marcion frakjendte al autoritet.

Det har vakt megen opsigt, at Paulus' breve til Timoteus og Titus, Pastoralbrevene, ikke findes i Marcions samling af de paulinske skrifter. Man har heraf villet slutte, at disse breve endnu ikke var til, da det findes utænkeligt, at Marcion, som var saa begeistret for alt hvad der bar Paulus' navn, skulde ha udelukket dem af sin kanon, hvis de paa hans tid var kjendt af menighederne som paulinske skrifter. Denne udelukkelse maatte forekomme Marcions samtid og nærmeste eftertid saa paafaldende, at man maa undres over, at kirkelærerne, som lastet ham baade for det ene og det andet, ikke tog denne ankepost med, hvis brevene da fandtes i menighederne.

Det positive bevis for Pastoralbrevenes mangel paa apostolisk oprindelse føres naturligvis ud fra brevenes eget indhold.

Marcion har længe været stemplet i kirkehistorien som falskneren, hvem man har kunnet tiltro alskens vilkaarlighed. Vor tids kirkehistorikere har søgt at yde Marcion retfærdighed ved at fremdrage mange vidnesbyrd fra hans samtid om hans rene og alvorsfulde karakter. De mener, at den strenge dom over de forseelser, han er beskyldt for, er ubillig og ensidig. Naar hans modstandere anklaget ham for bevidste textforfalskninger, da har dette visselig sin rigtighed, idet han ændret hvad der syntes ham at smage for meget af jødedom. Men disse textforfalskninger har dog ikke fundet sted i den udstrækning som paastaaet. Marcions rettelser kan nemlig ikke saa sjelden føres tilbage til ældre textformer. Det maa betænkes, at paa denne tid var de nytestamentlige skrifters kanonicering endnu i sin begyndelse, og ingen følte sig ængstelig bunden til textens bogstav. Marcions modstandere var for saa vidt ikke bedre end han. Ogsaa disse rettet og ændret efter det syn de havde paa kristendommen, saa Marcion godt kunde vendt beskyldningerne mod dem selv.

Det blev efterhaanden til et slags dogme, at kjætteri (Marcion var gnostiker) og uærlighed hørte sammen lige saa vel som rettroenhed og ærlighed. Men fra den kirkelige rettroenheds leir har man den store textforfalskning i 1 Johs. 5, 7, som lige til aar 1904 har holdt sig i vore norske bibler.

Justin og Marcion var den nytestamentlige kanons egentlige grundlæggere Disse gav hver sit bidrag til at faa dannet en fast kjerne af nytestamentlige skrifter. Om denne kjerne samlet sig da efterhaanden alle de øvrige bestanddele af det nuværende Ny testamente.

Tatian er ogsaa en mærkelig skikkelse i kanonsdannelsens historie. Han sammenarbeidet de 4 evangelier til ét evangelium, den saakaldte Tatians evangelieharmoni. Alene denne og ikke de 4 enkelte evangelier blev i flere aarhundreder brugt i den syriske kirke. Om berettigelsen heraf var der længe ingen tvil. Men da den rettroende kirke endelig havde fastslaat, at evangeliet kun var givet i 4 skikkelser og ikke i én, blev det til en heftig kamp i den syriske kirke mellem «de adskilte» og «det ene». Først i det 5te aarh. maatte Tatians evangelieharmoni vige pladsen. Den synes af det seirende parti at være blit formelig udryddet, da hidtil ikke et eneste exemplar af den har været til at opdrive trods al eftersøgning i klostrene og andre steder.

Tatian udarbeidet ogsaa en ny udgave af de paulinske breve, nærmest for at forbedre Paulus' stil, saa denne kunde bli mere glat og flydende — ogsaa et vidnesbyrd om hvor liden vægt man ved slutten af det 2det aarh. la paa skrifternes ydre form.

I tidsrummet mellem aar 150 og 200 faar kanon baade en fastere og en mere udvidet form.

Ved aar 200 møder vi de store kirkelærere Irenæus, Tertullian og Clemens Alexandrinus.

For Irenæus († 202) staar allerede evangeliernes firetal urokkelig fast. At evangelierne er 4, siger han, er ligesaa nødvendigt som at der er 4 verdenshjørner og 4 slags vinde. Han er ogsaa den første, som samstiller de 4 keruber i Ezekiels bog med de 4 evangelister — «mennesket» er Matthæus, «løven» Marcus, «oxen» Lucas og «ørnen» Johannes. Med saa barnslige argumenter begrundes nødvendigheden af evangeliernes firetal. Enhver afvigelse fra firetallet blir betegnet som kjætteri.

Irenæus sammenfatter i sin kanon baade Justins og Marcions. De 3 Pastoralbreve, Marcion ikke har, findes hos Irenæus. De paulinske breves antal sættes fra nu af til 13.

Irenæus' kanon har følgende udvidelse af Marcions og Justins: det 4de evangelium, apostlernes gjerninger, 1ste Petrus brev og de 2 Johannesbreve.

I Irenæus' kanon mangler: Hebræerbrevet, Jakobs brev, 2det Petrus brev og Judas' brev.

Tertullian († 220) har samme kanon som Irenæus, kun med tillæg af Judas' brev.

Clemens Alexandrinus, der døde samme aar som Tertullian, har maaske hele vor nuværende kanon. Sikkert er det dog ikke, at han har regnet Jakobs brev og 2det Peters brev til kanoniske skrifter.

Ved aar 200 var man endnu ikke begyndt at *afgrænse* de skrifter, man holdt for kanoniske, fra de ikke-kanoniske. Disse blev stillet ved siden af de kanoniske og omtalt med stor forkjærlighed, samt forelæst ved menighedens gudstjenester. Det er især Hermes' «Hyrden», det 1ste Clemensbrev og Barnabas' brev, som staar i høi anseelse.

Denne tids kirkelærere lod sin dom om et skrifts kanonicitet i høi grad være afhængig af deres dogmatiske synspunkter. Dette sees særlig hos Tertullian. Efter sin overgang til montanismen, som lærte en ny aansudgydelse og Kristi snarlige gjenkomst, kunde han ikke nok haane Hermas' «Hyrden», et skrift han tidligere havde tillagt stor autoritet. Nu stemte det ikke længer med hans nye syn paa kristendommen, og han forkastet det helt og holdent som et makværk.

Ved siden af de nævnte 3 kirkelærere maa omtales et vigtigt dokument omtrent ved samme tid, den saakaldte muratoriske kanon — betegnet efter *Muratori,* som fandt det i 1740.

Den muratoriske kanon gir en fortegnelse over de skrifter, som romermenigheden brugte ved aar 200. Denne kanon har antagelig havt gyldighed ikke blot for Rom, men ogsaa for en større del af den vestlige kirke.

I denne kanon skulde man ventet at finde Peters breve. Men de glimrer ved sin fraværelse Den romerske kirke kan ikke allerede ved denne tid ha støttet sine fordringer paa Petrus.

Johannesbrevene har aabenbart faaet plads i kanon *før* Petersbrevene

Foruden Petersbrevene mangler i den muratoriske kanon ogsaa Hebræerbrevet.

Den muratoriske kanon aflægger vidnesbyrd om, at ved aar 200 har der fundet sted en drøftelse af principerne for et skrifts kanonicitet. Hovedvægten lagdes snart paa den apostoliske oprindelse, snart paa indholdet, uanseet den apostoliske etikette. Muratoris kanon udtaler sig saaledes med usikkerhed om Hermas' «Hyrden» og Peters aabenbaring. Nogen tvil om, at Peters aabenbaring virkelig havde sin oprindelse fra Peter selv, var der ikke, men der maa ha været noget ved indholdet, som trods det erkjendte apostoliske udspring, ikke har talt til gunst for at ophøie det til et kanonisk skrift. Paa Hermas' «Hyrden» derimod havde Muratoris kanon intet at udsætte med hensyn til indholdet, men dens mangel paa apostolisk autoritet har voldt betænkelighed i henseende til kanoniciteten af denne i oldkirken saa yndede bog. Det har visselig faldt haardt for mange, da den blev udmonstret af kanon. En saadan udmonstring har endnu ikke været almindelig ved aar 300 à 350. Thi til sin forbauselse fandt *Tischendorf* Hermas' «Hyrden» blandt de øvrige nytestamentlige skrifter i den berømte Codex Sinaiticus, som han i 1859 opdaget paa Sinai, og denne bibel er tidligst fra midten af det 4de aarh., sandsynligvis fra en senere tid.

Som sees af Muratoris kanon har principerne for kanoniciteten været under drøftelse ved aar 200 - en drøftelse som kan ha varet temmelig længe. Ligesom «Hyrden» holdt sig en god tid ved siden af de kanoniske skrifter trods dens mangel paa apostolisk udspring, saaledes ogsaa Peters aabenbaring, hvis indhold ikke blev fundet smagelig, uagtet Petrus gjaldt som forfatteren. Man ved, at i al fald ved aar 300 fandtes Peters aabenbaring i kirkelæreren *Metodius'* kanon.

Faldt Peters aabenbaring tilslut igjennem, vidste 2det Peters brev at hævde sig. Dets apostoliske oprindelse blev

godkjendt og brevets indhold gav ingen grund til indsigelse. Men sandsynligvis først efter en længere drøftelse var enighed opnaaet om at indlemme brevet i kanon. Dets stilling ved aar 200 var, som før paavist, den at kun en eneste kirkelærer, Clemens Alexandrinus, har det i sin kanon, medens det ikke findes hverken i Irenæus' eller Tertullians' og heller ikke i Muratoris. (Det er dog ikke sikkert, at Clemens Alexandrinus har holdt det for kanonisk).

Det har aabenbart ikke været nogen let sag ved aar 200 og den nærmeste tid derefter at skjelne det apostoliske fra det ikke-apostoliske i den mængde skrifter, som var i omløb under en eller anden apostels navn. Selv ortodoxe teologer mener nu, at oldkirken var for snar til at godkjende 2det Petersbrevs apostoliske oprindelse.

Ved aar 200 og den nærmeste tid derefter var altsaa vore nuværende nytestamentlige skrifter, undtagen 2det Petersbrev, samlet til en kanon. Men man stod endnu usikker med hensyn til kanoniciteten, særlig af Hebræerbrevet og de almindelige breve. Ligeledes var den kanon, man havde samlet sig om, ikke afgrænset, idet flere andre skrifter, som senere blev udmønstrede, nu havde sin plads ved siden af den.

Af det, som særmærker tiden mellem aar 200 og 300 er den strid, der reiser sig om Johannes' aabenbaring, noget af det interessanteste.

Johannes aabenbaring var en af de tidligst kanonicerte skrifter og havde en sikker plads allerede i Justins kanon. Røster reiste sig nu, som bestred den godkjendte kanonicitet.

Det var den romerske presbyter *Gaius,* som lidt over aar 200 aabnet felttoget mod Johannes' aabenbaring. Gaius var ingen kjætter, tvertimod en afgjort fiende af alt kjætteri, og det var i kirkens interesse han angreb aabenbaringsbogen, som netop stod i stor anseelse hos kjætterne. Gaius erklærte Johannes' aabenbaring at være et uapostolisk skrift, fabrikeret af kjætteren Cerinth.

Gaius' angreb, som blev imødegaaet af den romerske biskop Hippolyt, fik ikke liden tilslutning, særlig i østens

kirker. Her stillet de fleste kirkelærere sig dels angribende, dels lunkent til aabenbaringsbogen. Forsvarere fandt den kun i de vesterlandske kirker.

Oltidens største kirkelærer *Origines* († 254) vil ikke forkaste Johannes' aabenbaring, men lægger ikke skjul paa, at han ikke har behag i den. Hans discipel, den berømte kirkehistoriker *Eusebius*, som anstiller lærde reflektioner over kanonsdannelsen, ser med mistro paa Johannes' aabenbaring. Det er noksaa underlig at iagttage, hvorledes han i sin kirkehistorie bevæger sig omkring aabenbaringen, idet han hvor han opregner de kanoniske skrifter ogsaa nævner Johannes' aabenbaring, men med den tilføielse «om man vil». Og der, hvor han omtaler de ikke-kanoniske skrifter, medregner han til disse Johannes' aabenbaring, atter med en tilføielse: «hvis man saa synes».

Dionysius, biskop i Alexandrien, siger ca. 250, at han ikke vover forkaste en bog, som han ved er dyrebar for mange, men selv har han intet udbytte havt af at læse den. «Men det kommer vel», siger han, «af at den ligger for hoit over min fatteevne». Imidlertid gik Dionysius temmelig kritisk tilverks og søgte at føre bevis for, at apostelen Johannes umulig kunde være forfatter baade af aabenbaringen og evangeliet. Den der havde skrevet aabenbaringen, sa han, maatte være en anden Johannes, nemlig presbyteren i Efesus.

Havde Dionysius' forkastelse af aabenbaringsbogens apostoliske oprindelse faat en større udbredelse, vilde den efterhaanden som ikke-apostolisk blit fjernet fra kanon. Det, som holdt den oppe i de mange stormløb paa den i det 3die aarh., var troen paa at apostelen Johannes var dens forfatter.

Den lærde *Hieronymus* († 420) hævdet bestemt, at apostelen Johannes havde forfattet baade evangeliet og aabenbaringen. Men de 2 sidste johanneiske breve fraskrev han apostelen og tilla presbyteren Johannes i Efesus forfatterskabet.

De tvil, som i det 3die aarh. var opdukket om Johannes' aabenbaring, og de gamle tvil om Hebræerbrevets paulinske oprindelse samt hvad andre tvil der kunde være om forskjellige skrifters kanoncitet forstummet efterhaanden i de vester-

landske kirker ved *Augustins'* († 430) store indflydelse og autoritet.

Paa de 2 kirkemøder i Karthago 397 og 419 blev opsat en fortegnelse over den nytestamentlige kanon i det omfang, hvori vi nu har den. Denne fortegnelse blev erklæret for en «kirkelov». For at afskjære al tvil om Hebræerbrevets forhold til apostelen Paulus, tælles i fortegnelsen ikke som før 13, men 14 paulinske breve, idet Hebræerbrevet stilles paa samme linie med de øvrige Paulus' breve. De johanneiske breve betegnes som «Johannes' 3 breve», hvorved forestillingen om de 2 forskjellige Johannes, apostelen og presbyteren, søgtes fjernet. Hele det ikke-kanoniske tillæg til kanon, «Hyrden», Bornasbrevet, Klemensbreverne m. fl. blev befalet borttat.

Augustin kjæmpet med stor iver for at gjøre kirkemødernes beslutninger gjældende. I et af sine breve retter han heftige bebreidelser mod en presbyter, som vilde gaa sine egne veie og ikke adlyde kirkemødernes forordning, idet han lod ikke-kanoniske skrifter bli brugt til forelæsning ved søndagsgudstjenesten.

Saa omhyggelig som den vesterlandske kirke har været med udrensningen af ikke-kanoniske skrifter, var der merkelig nok et lidet brev, Laodicenserbrevet, som holdt sig i flere haandskrifter lige til bogtrykkerkunstens tid. Laodicenserbrevet skulde være det brev, Paulus omtaler Kol. 4, 16, og som altsaa ikke var gaaet tabt. Det er ikke godt at begribe den seighed, hvormed vesterlandske kirker holdt fast paa dette lille, i sig selv ubetydelige brev. Den østerlandske kirke, som havde en særlig forkjærlighed for ikke-kanoniske skrifter, udtalte sig med haan om vestens «daarskab» ved at gi et saadant brev rum i det Ny testamente.

Kaster vi et blik paa den østerlandske kirke ved aar 400 havde Johannes' aabenbaring mange modstandere. De store kirkelærere Gregor af Naziaz, Gregor af Nyssa, Chrysostomus, Theodorat m. fl. var alle afgjort imod den. Modstanden blev for en del brudt ved *Athanasius'* indflydelse og autoritet. Han havde under sin landflygtighed tilegnet sig

den vesterlandske kirkes syn paa aabenbaringen, og da han vendte tilbage til Orienten, ivret han for, at østens kirke kunde komme til enighed med vestens om Johannes' aabenbaring.

Men Athanasius' indflydelse og autoritet i østen var ikke saa stor som Augustins i vesten.

Saa sent som ved aar 850 udtales i en kanonfortegnelse fra Jerusalem, at Johannes' aabenbaring hører til de omstridte nytestamentlige skrifter. Selv fra det 10de aarh. har man fuldstændige orientalske haandskrifter, som er uden aabenbaringen. Ja endog helt ned til det 15de aarh. findes slige haandskrifter.

Med hensyn til flere af de almindelige breve maa der længe ha været tvist mellem østens kirker. I et syrisk haandskrift fra 1470 heder det saaledes: «2det Peters brev, 2det og 3die Johannes' brev, samt Judæ brev findes ikke i alle haandskrifter».

Med udmønstringen af ikke-kanoniske skrifter har østens kirke ikke paa langt nær været saa streng som vestens kirke.

Det var først bogtrykkerkunsten, som bragte enhed og afslutning i den østerlandske kirkes kanonsdannelse. I haandskrifterne kunde enhver særmening faa et tilhold og ved afskrivninger ogsaa udbredelse. Men da haandskrifterne veg for trykte bibler, maatte ogsaa mange særmeninger forsvinde. Da nu Johannes' aabenbaring og andre omtvistede skrifter havde faat plads i de trykte bibler og da ligeledes alt ikke-kanonisk var bortfjernet, blev det slut med alle kanonstridigheder i den østerlandske kirke. Den trykte bibel havde faktisk løst tvisten baade om hvilke skrifter tilhørte kanon og hvilke skulde udelukkes.

Bogtrykkerkunsten havde en lignende virkning i vestens kirke, hvor dog siden Augustin i det væsentlige var opnaaet enighed i kanonspørgsmaalet. Men med det liv, reformationen vakte, fulgte ogsaa en gjenoptagelse af principerne for kanonsdannelsen til ny overveielse.

Luther indtog en høist selvstændig stilling med hensyn til opfatningen af den forlængst afsluttede kanonsdannelse. Han har særlig i sin fortale til det tyske Ny testamente i 1522 udtalt sig mere udførlig om principerne for kanonciteten og anvendt dem paa hvert enkelt skrift i det Ny testamente.

Luthers maalestok og hovedprincip var hans egen troserfaring om retfærdiggjørelsen. Ethvert skrifts forhold til den retfærdiggjørende tro var ham det afgjørende ved spørgsmaalet om dets ret til en plads i kanon.

Luther minder om den retning i oldtiden, som ved kanonsdannelsen la hovedvægten paa indholdet, mindre paa den apostoliske autoritet.

Luther kom ifølge dette princip til at vurdere de nytestamentlige skrifter paa en høist forskjellig maade — ganske modsat af de senere lutherske dogmatikere, der tilla alle skrifter som inspirerte af Guds aand samme værd. De skrifter, Luther satte høiest som de rette og sikre hovedskrifter var brevet til romerne, galaterbrevet og Johannes' evangelium. De 3 første evangelier sætter han adskillig lavere end dette.

Men Luther ikke blot vurderer forskjellig de enkelte nytestamentlige skrifter. Han udtaler ogsaa aaben dadel over nogle af dem, nemlig Jakobs brev, Hebræerbrevet og Johannes' aabenbaring.

I Jakobs brev ser Luther en epistel af stub og straa. Det tillægger ikke Kristi lidelse nogen betydning og kommer i afgjort strid med Paulus' lære om retfærdiggjørelse. Den, der kan forene Paulus og Jacob, paa ham skal jeg, sa Luther, sætte min doktorhat.

Luthers kritik af Jacobs brev bunder — hvad nu er almindelig erkjendt — i en ensidighed ved hans principer for kanoniciteten. Men lige beundringsværdig blir den frihed, hvormed Luther stillet sig til kanon i modsætning til de senere dogmatikeres bundethed.

Om *Hebræerbrevet* siger Luther, at det muligens er af Apollos, men fører en falsk lære om boden.

Johannes' aabenbaring er en bog, siger han, hvor han ikke kan merke noget til Guds aand.

Judas' og 2det Peters brev er i Luthers øine kun unyttige epistler.

Den mest veltalende dom om alle disse skrifter har Luther udtalt ved at stille dem sidst i sin bibel og ved ikke at tælle dem med blandt de øvrige skrifter i det Ny testamente.

Zwingli kunde heller ikke forlige sig med Johannes' aabenbaring og kalder den ligefrem «en ikke bibelsk bog».

Saa sterkt som Luther og Zwingli udtaler ikke *Calvin* sig om den færdige kanonsdannelse, men han har dog adskilige betænkeligheder foruden mod Johannes' aabenbaring ogsaa mod flere af de katholske eller almindelige breve samt Hebræerbrevet.

Reformatorernes frie sprog overfor kanonsdannelsen forstummet lidt efter lidt i de protestantiske kirker. Efterhaanden glemtes, at de nytestamentlige skrifter under megen strid og mange tvil var blit samlet til en enhed. Man stod tilslut overfor den nytestamentlige kanon som til noget, der fra først af var et færdigt produkt. Da man ikke længer ofret kanons tilblivelseshistorie nogen tanke, er det ikke underlig, at man kom til de mest overdrevne forestillinger om skriftens inspiration, lige til at alt i det Ny testamente var lige meget inspireret, saa en forskjellig vurdering af de enkelte skrifter var ganske uberettiget

Den lutherske ortodoxi i det 17de aarh. ligefrem forgudet den bibel, der tryktes omtrent 100 aar efter Luthers tid og som paastod om sig selv, at den var godkjendt af alle som den rette oprindelige text. Deraf dens navn: Textus receptus. Om denne Textus receptus erklærte den lutherske ortodoxi, at den som den text, der var udgaat fra forfatternes egen haand, var bogstavelig inspireret af den Helligaand. Paa dette grundlag var det, *Pontoppidan* lærte, at de hellige forfattere havde faat indblæst ikke blot *hvad* de skulde skrive, men ogsaa i *hvilke* ord. Denne lære har med stor seighed holdt sig ned gjennem tiderne, ligesom ogsaa Textus receptus trods dens almindelig erkjendte mangelfuldhed i det væsentlige har gaat igjen i bibeloversættelserne helt til vore dage. Vistnok er den nye norske oversættelse, der udkom i 1904, ikke saa lidet afvigende fra Textus receptus, men holder sig dog i det hele og store nær til den, som jo ogsaa er rimelig, hvor det gjælder en oversættelse for folket.

Uagtet den lutherske ortodoxis opfatning af kanon som

et fra først af færdigt produkt, inspireret af Guds aand lige til de mindste enkeltheder, fik stor magt nedigjennem tiderne, var det uvilkaarlig, at en ulige vurdering af skrifterne gjorde sig gjældende i al fald hos den mere tænkende del af lægfolket inden menighederne.

Evangelierne har i det hele og store været de mest læste og skattede af det Ny testamentes skrifter. De forskjellige bibellæsere har foretrukket snart det ene, snart det andet af de 4 evangelier. I vor tid synes mange at være særlig glad i Marcusevangeliet, som tidligere var det mindst paaagtede af evangelierne. Den mængde rent menneskelige smaatræk, Marcusevangeliet fortæller om Jesus, synes nu at ha en egen tillokkelse, idet han derved kommer menneskene nærmere.

Johannes' aabenbaring har jo altid været en yndlingsbog for sværmere, og mange har studeret sig fra sans og samling for at løse dens gaader. Men hvem vilde alligevel nu ønske den borte fra kanon? Dens storslagne billeder og ørneflugten i dens syner vil altid sætte kristenhedens fantasi i den livligste bevægelse.

Den lutherske ortodoxis kanonsopfatning har visselig ført til megen bogstavdyrkelse, som har virket tyngende og knugende paa det religiøse aandsliv. Men i det hele og store har den sunde sans i menighederne været sterkere end den urimelig overdrevne inspirationsteori, saa paa trods af den har gaat en praxis, som har gjort det Ny testamente til en livskilde, hvoraf de enkelte frit har kunnet øse hvad de har trængt til sit religiøse behov.

Kanonsdannelsen er et mesterverk af kirken. Den har i kanon gjort et udvalg af det bedste og betydeligste, fra kristendommens første aarhundreder.

Historisk seet, er kanonsdannelsen et udtryk for det vældige liv, som rørte sig i kristenmenighederne i de første aarhundreder og som satte bølger i kristenheden helt til slutten af reformationens aarhundrede.

Feilen ved den lutherske ortodoxis inspirationslære var, at den intet hensyn tog til kanonsdannelsens historie og til det liv, som saa sterkt rørte sig i kanonsprocessen.

Kanonsdannelsens historie eller kjendskabet baade til de

enkelte nytestamentlige skrifters tilblivelse og til deres samling i én bog har umuliggjort enhver mekanisk inspirationslære ogsaa i dens senere mere modificerte former.

I sin polemik mod professor Petersens udtalelser om inspirationen hævdet *Krog-Tonning,* som allerede dengang hadde katholske sympatier, at naar hverken de enkelte skrifter efter sin ydre form eller deres samling til en helhed længer tillagdes ufeilbarhed, da falder hele det protestantiske skriftprincip og dermed protestantismen selv.

Men protestantismen vil visselig staa lige fast, om den gjør alvor af helt og fuldt at erkjende kanons *menneskelige* side. Kanske naar bogstaven ikke længer dyrkes som tidligere og dens ofte haarde tryk borttages, vil den kanoniske skrifts *guddommelige* side, dens mægtige aandsindhold, træde mere let og frit frem for alle, som er af aand og sandhed. Thi «bogstaven ihjelslaar, men aanden gjør levende».

EN KIRKESTRID I BERGEN I 1780-AARENE.

Af *Clara Thue Ebbell.*

Det er en kjendsgjerning og let forstaaelig af mange grunde, at religionskrige er de blodigste, og at religiøs-dogmatiske feider blir blandt de mest intense. Det var saa i 1572, da Gaspar de Coligny led en martyrs lod. Det er det i vore dage, da videnskab og lægfolkdom brydes hos os Det var saa i Bergen 1780-aarene, da stud. theol. *Bernt Børretzen* og skræddermester *Rollof Greve* stod fnysende mod hverandre i en liturgisk kirkestrid.

I 1785 udgav den bekjendte danske rationalist confessionarius dr. *Christian Bastholm* sit skrift: «*Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste*». Paa sin kategoriske maade paaviser han her mangler og stiller forslag til forbedring i de ydre kirkeskikke.

Han havde gjort den erfaring, «at de Fleste med mere Munterhed bivaane et Bal, en Koncert, en Komedie end en Gudstieneste», og hans forslag gaar derfor ud paa at gjøre denne saa «kort, interessant og opmuntrende» som mulig. Han vil ha dramatisk liv ind i gudstjenesten, livligere deltagelse fra menighedens side, kortere prækner og salmer. Det er ogsaa i forskjellige andre retninger, han vil ha forandringer. Teksterne hævder han f. eks. er for korte og for faa De gir ikke presten stof nok og ikke tilhørerne tilstrækkelig kjendskab til den hellige skrift. (Det var jo før bibelselskabernes oprettelse dette). Dertil passer de kun slet til dagen, naar man saaledes paa nytaarsdag i dens høitidsfyldte stemning skal i en times tid paahøre skildringen af Jesu omskjærelse. — Om *salmesangen* fremholder han, at det at love Gud hører til gudstjenestens vigtigste beskjæftigelser og kan billig forrettes ved sang og instrumenters lyd Derimod advarer han mod de dogmatiske, moralske og historiske sange, «der ere en forunderlig Blanding af Varme og Kulde med

Overvægt af det Sidste», og som kun trætter og kjeder istedenfor at opløfte sindet. Og bedende salmer forkaster han helt. Thi «at bede i Riim er allerede unaturligt; men kommer der endnu Musik, og Takt og Triller til, hvad maa det da ikke være». — «Kommer nogentid et Barn syngende til sin Fader, naar det vil anmode om en Velgjerning?» siger han ogsaa. «Kommer det ikke snarere grædende end syngende? Naar en Undersaat indstiller sig for sin Fyrste for at anholde om en Naade, bringer han ikke Musik med sig. Sang og Musik er en Virkning af Glæde».

Til *bønnen* anbefaler Bastholm den knælende stilling, der bedre samler sindet og desuden bringer den afveksling i handlingen, som han mener trænges for den menneskelige natur. Han gjennemgaar videre de forskjellige gudstjenestens bestanddele, behandler daab, konfirmation, skriftemaal, altergang, brudevielse og paataler de formentlige mangler. — Hvad *vielsesritualet* angaar, denne anstodssten gjennem tiderne, saa er det ikke dets strenge udtalelser, som i sig selv støder ham. Men det, at han maa bruge dem, uden hensyn til, om de passer for situationen eller ikke. At han i hellig embeds medfør skal vække latter ved at tale til en rentier om at æde sit brod i sit ansigts sved. Og henvende den specielle kvindelige forbandelse til en brud i en hvilkensomhelst ærværdig alder. — Hans betænkninger angaaende daab og altergang er de vægtigste, tar paa realiteter fat og er de samme, som jo bestandig omigjen dukker op i kirkens historie. I *daaben*, mener han, at de spørgsmaal om tro og forsagelse, som stilles, ikke kan være paa sin rette plads overfor spædbarn, mere er egnet for voksne proselyter. I nadverhandlingen paataler han mangelen paa høitidelighed. Han vil ogsaa i ritualet der ha fjernet ordet *sande* legeme, hvor ordet *sande* synes freidig tilsat som en demonstration mod Calvinisterne. Men dertil finder han ikke, at alterbordet er det rette sted. Han hævder da nadveren som erindringsmaaltid.

For de forskjellige feil, han paapeger, fremsætter han stadig nye forslag og leverer schemaer, hvorefter gudstjenesten kunde foregaa til de forskjellige kirkeaarets tider.

Bastholms skrift vakte en kolossal opsigt. Allerede fordi det var en saa anset forfatter, som skrev. Og dernæst var

det jo noget temmelig sjeldent, at den slags tanker blev fremstillet i et sprog og en form, som gjorde dem tilgjængelig for den store almenhed, ja beregnet paa den. Dette forhold gjorde da ogsaa, at den polemik, som fulgte, blev saa overordentlig vid i omfang, som den blev.

Bastholms bog fandt vei til udlandet. Og den udkom hjemme alt samme aar i 3 oplag og affødte her den bekjendte *«lithurgiske feide»* med en righoldig literatur af modskrifter og forsvarsskrifter i alle former og tonearter. Ligefra biskop Balles samling af ordinationstaler «Vei til Hæderlighed for Geistlige» med forord mod Bastholm, til de deminutiveste flyveblade og avisartikler.

I anledning af Bastholms forslag om, at man skal knæle under bønnen, kommer der drøftelse af, hvorvidt knæfald er en skadelig legemsstilling.

I Claudius's bekjendte stil fra Wandsbecker Bothe er der «Correspondance mellem Asmus, Bud i Wandsbeck, og hans Fetter om S. T. Hr. Doctor Bastholms udgivne Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste», — hvor det bl. a. heder i anledning af det punkt i vielsesritualet, som Bastholm fandt anstødelig og vilde ha rettet:

«Formularen ved Brudevielsen havde jeg ønsket indført for en 3 Uger siden; Görgels Sønnesøn, en Knøs paa 21 Aar, havde Bryllup med sin Mesters Enke paa 64; var til Bryllup, Fetter, og fandt Formularen meget upassende».

Der er rørende brevskaber fra et Fruentimmer Emilie paa Landet angaaende Dr. Bastholms Forsøg (bevislig af en mand). Og atter «Mettes Svar til Emilie paa hendes Brev angaaende Dr. Bastholms Forsøg». (Efter al sandsynlighed ogsaa med mandlig forfatter).

Der kom indlæg i prosa og vers.

Der kom:

«En Lægmands oprigtige Ønsker i Anledning af Høiærværdige Hr. Dr. og Confessionarius Bastholms Forsøg til en forbedret Indretning i den udvortes Gudstieneste».

«En erfaren geistlig Mands uforgribelige Tanker angaaende Dr. Bastholms Forsøg».

«Tanker, i Anledning af den erfarne geistlige Mands

uforgribelige Tanker angaaende Confessionarius Bastholms Forsøg paa en forbedret Plan i vor udvortes Gudstieneste».

«Undersøgelse, hvor megen eller hvor liden Ære en erfaren geistlig Mands uforgribelige Tanker angaaende Confessionarius Bastholms Forsøg til en forbedret Plan i vor udvortes Gudstieneste — gjøre deres Forfattere».

«En verdslig Mands Ræsonnement over den erfarne geistlige Mands uforgribelige Tanker angaaende Dr. Bastholms Forsøg».

«En ærlig og bedaget Borgers Tanker af vor Frue Sogn, i Anledning af de Skrifter, som er udkomne mod Tillægget til en erfaren geistlig Mands uforgribelige Tanker angaaende Dr. Bastholms Forsøg».

O. s. v. O. s. v.

*

I *Bergen* greb den store mand Johan Nordahl Brun straks tilorde mod Forsøget i sit skrift: «Vore gamle Kirkeskikke forsvarede mod S. T. Hr. Confessionarius og Doctor Bastholm». (Tilkiøbs for 18 Skilling Juni 1785).

Brun blev jo senere biskop. Dengang var han endnu sogneprest i Bergen. Og han anvendte hele den bevægede og mægtige veltalenhed, som ellers fik Korskirkens mure til at bæve, til nu at kjæmpe en kamp for de bestaaende, høiagtede skikke i gudstjenesten. Og advare mod den daarlige gjerning at ville «flikke en nye, broget Kiortel, for at giøre den Alderdommens Dronning ukiendelig, der for var os saa ærværdig i sin gamle Ordens Dragt».

Mod den retning i det hele, som Bastholm repræsenterer, hævder han: «Fornuftens Lys er som Maanens Skin, hverken varmer det, eller frugtbargjør; Men det har sin sande Nytte, oplyser Natten, og er et Gienskin af Solen. Men naar Maanen kommer mig i Veyen for denne Lysets Moder, udbreder den over Jord-Kloden en sørgelig Skygge. Og saadan forekommer mig den Fornuft, der, liigere en Hofmester, end en Lærling, betragter den hellige Skrift».

Han bebreider ogsaa Bastholm, at hans skrift er givet læg mand i hænde: «Thi det, som er oplysende Kundskab for Lærde, bliver læg Mand en Dods Lugt til Døden. — Saa-

danne skrifter bør skrives i de lærde sprog, ogsaa af den grund, at — — «Giør det ikke vor studerende Ungdom til Idioter, naar de tilsidst hverken behøve *Hebraisk*, *Græsk* eller *Latin* for at exegeticere?»

Og vil han end ikke helt fordømme den nye aand, som han her sporer, saa retter han sterk bebreidelse mod bærerne af den, — at de trænge ind i vor Kirke og forstyrre Freden, — det skal ikke ske med vor gode Vilje.

Han gaar saa over til at behandle de enkelte punkter fra Bastholms skrift, men fremhæver samtidig, at hans reformation, efter hans mening, er rettet mod det uvæsentlige fremfor det væsentlige, mod ziraterne fremfor store ting i muren selv.

Ganske betegnende for tiden og ikke mindst for manden er den betænkelighed, som Brun har overfor brudevielsen. Han fremholder, at som det nu er, blir *brudevielsestalen* ikke tilfredsstillende. Af den grund, at vielsen saa ofte foregaar hjemme i stuen, og der er ikke engang plads nok til de for en taler nødvendige armbevægelser. — — —

Sin opfatning pointerer Johan Nordahl Brun fremdeles i en præken om «*Loven eller de 10 Guds Buds Kraft i Christi Kirke*», holden 6te Trinitatis 1785 i Korskirken og derefter udgit i trykken tilligemed en fortale, som et bidrag til hans forsvar for vore gamle kirkeskikke. (Tilkiøbs i Bergen Julii 1785).

Den bergenske forsvarer for sit standpunkt fandt dr. Bastholm derimod i den dogmatisk interesserte før nævnte *skrædder Greve*.

Rollof Greve var en velsitueret borgermand, 50 aar gammel, gift men barnløs, ikke altfor bundet af sine praktiske gjøremaal, med saakaldte høiere interesser, saa han gjerne forslog sin rundelige tid og sine hypokondriske anfegtelser med tankevækkende sysler. Han havde mange jern i ilden. Han var skrædder, til han holdt op af helbredshensyn. Han var forfatter af en bog om «En sand Omvendelse». Han var stadskaptein i borgervæbningen. Han var kjøbmand. Vi læser netop samtidig hans avertissement i Bergens Adressecontoirs Efterretninger: «Hos mig undertegnede er bedste Sort Sirup, Raffinade, Melis, Lumpen, hvidt Puder-Sukker

og bruunt dito, lyseguul og lysebruun Candis at bekomme for mueligste billige priser.

Rollof Greve».

Nu fik han da ogsaa anledning til at prøve polemikens fine og ansporende sport, i trykkefrihedens forholdsvis nyvundne glæde. Lykken havde meget af sit solskin for Rollof Greve. I begyndelsen af 1786 døde hans hustru, Anna Maria f. Olsen. Og han knyttet ilsomst en ny kvinde til sig, efter ca. 3 maaneders forløb, en ny Maria.

Men den mangesidige og sikkert meget religiøse borger skulde ikke gaa i sin grav uden en sidste alvorlig oplevelse. For der udbrød ildebrand. Og det betød noget for enkeltmand dengang, før den almindelige assurances tid. Det var 20de januar 1795. Den store ildebrand som la en hel strækning af Bergen øde. Sagen og Foss skriver om den: «Da Ilden udbrod tidlig om Morgenen, medens de Fleste sov, stod pludselig flere ligesom i hverandre flettede Huse i lys Lue, forend man blev det var. En ualmindelig stærk Frost gjorde Slukningen vanskelig». Skaden anslaaes ialt til mer end 200 000 Rigsdaler. Og over halvhundrede huse brændte ned.

Rollof Greve var en af dem, som blev haardt rammet. Det er hjertegribende at læse den aldrende mands skjæbne ud af de bekjendtgjørelser, han som andre borgere offentliggjør efter branden, i Adresseavisens spalte «Bortkomne Sager». Ligesaa veludstyret hans tilværelse tydeligvis har været, ligesaa kummerlig er den blit med et. Det gir et betegnende men virkelig trist tidsbillede. Han bekjendtgjør 7de februar 1795:

«Af 5 Sengesteder, som ved seeneste Ildsvaade den 20de f. M. blev rigtig udbaaret af mit Huus, har jeg ved al mueli daglig giorde Efterspørgsel endnu ikke til Dato faaet een igjen at ligge i: De 2de er hvid lys malet, den 3die er rødguul malet, den 4de er perleblaa malet, den 5te er en Sengekarm, umalet; Dernæst savnes følgende, som tilvisse vides at være udbaaret:» Og her opregner han huslige gjenstande i broget mangfoldighed, husgeraad og varer fra Stolter Oste til Elfenbeens Vifte, fra Krydderiskrin til et Rosenrødt Drilles nyt Korsæt. «Hvilket alt ærbodigst ombedes, af hvem samme maatte haves i Forvaring eller være vidende om, hvor

et og andet deraf er, eller lade det paa min Bekostning blive leveret til mig Undertegnede, som nu logerer hos Hr. Stads-Capitaine Ronne, hvor jeg med Laugets afgiorte Minde og gode Villie har begyndt med Skrædder-Professionen for, om GUd vil, mueligens at noget deraf kan udkomme for mig i denne min helseløse, sørgelige og aldeles ruinerede Forfatnings Tid, til Understøttelse, fremdeles at spise mit eget Brød den øvrige Tid, jeg endnu har at leve i.

Rollof Greve».

Men lidt senere, 28de februar, maa han alligevel rykke i marken med den erklæring:

«Alt hvad jeg i Adresse-Efterretningerne No. 6 har ladet avertere til derved forhaabende Tilbagekommelse, har jeg ved al muelig daglig Efterspørgsel derom, endnu ikke faaet saa meget igjen deraf, som det allermindste, undtagen en urigtig Kiødgaffel».

Længe overlevet han forresten ikke det haarde stød, men døde om sommeren samme aar. Under dato 31te juli 1795 averterer hans hustru: «Efter langvarig Svaghed har det behaget den allerhøyeste den 23de d. M. ved Døden at bortkalde min kiærlige Mand Rollof Greve i sin Alders 61 Aar, hvilket jeg ikke vil undlade herved sørgeligst at tilkiendegive for ærede Slægt og Venner; forvisset om Deres Deeltagelse i denne min Sorg, frabedes al videre Condolence.

Maria sal. Rollof Greve».

Her fik hans saga sin triste afslutning. Men i 1785 var han i sin medgangs gode dage. Og kort efter Johan Nordahl Bruns første indlæg, forelaa der fra Greves haand brochuren: «Et Besvarelsesbrev til en Ven, anlediget af S. T. Hr. Confessionarius Bastholms Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste». Hvor der da leveres et varmt forsvar for Bastholm og hans sag.

Greve pointerer her, at revision i kirkeforholdene nok af og til kan trænges. Trods Lutheri ypperlighed kan udviklingen fordre det, naar et par hundrede aar er gaat. Han fremhæver den sande levende gudsfrygts betydning i modsætning til formvæsen. Takker Bastholm for at han har

skrevet saa meget «til Oplysning og Kundskabs Erlangelse», og særlig, fordi han har skrevet det paa modersmaalet, saa ogsaa lægfolk fik nyde godt deraf.

Dette Greves paa mange maader forstandige og tiltalende indlæg foranlediget bl. a. en poetisk udtalelse, antagelig fra P. A. Heiberg. Men i Bergen bragte det *Bernt Børretzens*[1]) tynde blod ikog.

Det var netop en situation for den forhungrede leilighedsforfatter med sin barneflok og sin ringe skoleholdergage, den 23 aarige stud. theol. med de akademiske ambitioner bag den luvslidte frak. En feide, en lithurgisk feide. Paa parti med selve Johan Nordahl Brun. Og *contra* den brede skrædder Greve, den velnærede bedsteborger, mod hvem den Børretzenske lærde foragt og slunkne misundelse gjorde fælles sag. Lad os haabe, at theologisk overbevisning har spilt sin rolle. Men vist er det ialfald, at den fattige skoleholders polemik mod Greve præges i fortrinlig grad af proletarens følelser mod den rundelig beskaarne, af studentens for den ubetalte skrædder.

Det kan i det hele ikke negtes, at i denne specielt Bergenske variation af den lithurgiske strid, blev det mindre de saglige drøftelser end de personlige udfald, som kom til at føre det store ord. Og det var Børretzen, som anslog tonen.

Hans første modskrift mod Greve kom anonymt juli 1785 og hed «Besvarelsesbrev til Rollof Greve». Børretzen kunde her ikke noksom bebreide sin adressat, at en af hans stand vil saaledes hovmode sig, at han vil — til og med saa helt unødig — reformere den nær ved fuldkomne Lutheri reformation Og han vælger at belyse sin opfatning med følgende billede:

«Naar en Kiole, at jeg skal bruge en saa svag Lignelse: Naar en Kiole, jeg har accorderet mig af en Skrædder, er klippet efter min Smag, af forlanget Bonitet, vel syed og passer mig godt, hvad skulde da bevæge mig til at forandre den, hvorved den maaskee vilde blive mig mindre nyttig, og vanziire i stæden for at ziire Kroppen. Var dette ikke en Daarlighed hos mig, omendskiønt den sidste Façon var mere

[1]) Se 1907, hefte 6.

moderne end den forrige. Og skulde jeg endelig lade den snoe og vende saa ofte, Moden forandret sig, blev vel snart af Kiole kun Vest, og tilsidst af Vest ingen Ting. — (Man aner i disse ord en husfaderlig økonomi). — Luthers Indretning er efter Almuens Smag, fortsætter han, og denne udgiør den største Mængde iblandt os. De troe, hans Gudsdyrkelse er som den bør være, og at den Klædning han har givet samme, passer sig til og ziirer vor Kirke. Jeg og flere tænker som Almuen, og derfor ønsker vi tilhobe: Gid Lutheri Reformation maa blive uforandret, ufordunklet hos os indtil Dagenes Ende».

Greve udskjældes for en afmægtig maddik, der vil begribe, hvad han alene bør tro. Og al kraftudfoldelse slutter forfatteren med den knusende udtalelse, at han ingen interesse har for at paavirke sin modstander, men præsterer dette i den ene hensigt at fornøye publikum.

(Forts.).

ET GENSVAR.

Det er muligt, at pastor O. Offerdahl i realiteten har ret i sin indvending mod rigtigheden af, hvad jeg har fortalt om pater Gabriel. Den hovmestererende tone, hvori han formener sig berettiget til at møde med sin indvending, betager mig imidlertid lysten og vil formentlig fritage mig for pligten til at optage nogen nærmere forhandling med ham om den sag.

For at læserne selv kan dømme, om der fra min side foreligger noget «uværdigt», skal jeg meddele følgende angaaende min kilde til nævnte fremstilling.

1. Jeg har ikke læst anklagen imod pater Gabriel i «socialistiske skrifter».

2. Min kilde er en artikel i hovedorganet for den protestantiske kristelig-sociale bevægelse i Tyskland: *Das Reich*.

3. Artikelen er skrevet af en mand, som redaktionen offentlig betegnede som en «gammel ven af bladet».

4. Denne gamle ven af nævnte blad opgiver at have sine oplysninger fra en ven, der boede sammen med og delte værelse med *Johan Most* paa det tidspunkt, da det skildrede optrin skulde have fundet sted: Most's forlovedes besøg hos pateren og hendes derefter foretagne selvmord i Donau.

5. Der fremkom i denne anledning et spottedigt, som blev sungen af hele Wiens arbeiderverden.

6. Jeg har ikke haft mindste anelse om, at noget dementi af denne fremstilling var fremkommen, før der efter min artikels fremkomst blev henvist hertil i katolske blade.

I henhold til det her oplyste vil det vist falde vanskeligt for pastor Offerdahl at faa tilslutning til den paastand, at jeg ved denne leilighed har foretaget noget «uværdigt». Min kilde har tværtimod været af den art, at jeg ikke har havt mindste grund til at drage den i tvivl.

Ikke desto mindre kan det jo hænde, at fortællingen er urigtig. Derom kan jeg ikke dømme, for man giver mig leilighed til at se bevismaterialet. Naar dette er sket, skal man høre nærmere fra mig. *Fernando Linderberg.*

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness.*

Troen og den historiske forskning. Til belysning af spørgsmaalet kristelig aabenbaringstro og historisk kritik af *D. A. Frøvig.* Kr.a. Grøndahl & søn. 2 kr.

Enhver vil forstaa, at det er dagens mest brændende religiøse spørgsmaal som her behandles. Forfatteren søger rolig og fordomsfrit at se det fra alle dets forskjellige sider, for derved at vinde et klart og fast grundet standpunkt, der giver baade troen og den videnskabelige sandheds erkjendelse hver sit. Der er lagt meget arbeide i det, og problemet er grundig gjennemtænkt, ligesom ogsaa fremstillingen er klar. Mod de resultater forfatteren kommer til, vil der kanske kunne reises indvendinger baade fra troens og end mere fra videnskabens side. Jeg tør heller ikke sige, at det er lykkedes forfatteren at bringe spørgsmaalet i særlig grad nærmere dets løsning. Under alle omstændigheder maa dog bogen siges at være et respektabelt forsøg paa at løse det, og den fortjener en bedre skjæbne end den, teologiske arbeider hos os gjerne faar, den at tilstoves i forlæggerens lagere. Man burde ikke være altfor kneben med at yde vore faa teologiske forfattere den opmuntring det er at se sit arbeide læst.

Universitetsutdannelse, ikke privat presteskole. Av *Johan Løken*, sogneprest. Kr.a. Steen'ske. 50 øre.

Saa opfanatiseret som stemningen nu er inden mange religiøse kredse især paa landsbygderne, skal der mod til for en prest at udgive et skrift som dette. Det er forfriskende at se en prest vise dette mod; en glædelig modsætning til den ynkelighed, man ikke saa sjelden iagttager: prester som i grunden beklager presteskolen og dens grundregler (særlig § 8 sidste passus), men — det er nødvendigt af hensyn til «lægfolket». Naar presterne begaar dumheder, skylder de gjerne paa «lægfolket». Læs dette lille skrift. Det snakker lige ud.

Lyder Brun: **Teologisk studium** og personlig kristendom. Foredrag i de teologiske studenters forening. Kr.a.

Lyder Brun: **Kristendom**. Et foredrag til veiledning i kirkestriden. Kr.a. Aschehoug & Co. 30 øre.

Begge disse smaaskrifter er egnet til at give lægfolk forstaaelse af det man hos os kalder modern teologi. Man vil deraf se, at der ikke er tale om brudd med den kristne tro. Her er tro paa Jesus Kristus, og alvorligt arbeide paa at trænge ind til Herren, saa troen kan blive levende og dyb.

Anmeldt av *O. Sinding.*

Riksantikvar dr. *Hans Hildebrand:* **Kyrkliga Konsten under Sveriges medeltid**. Stockholm, Norstedt, 1907. Pris kr. 8,50.

Denne bok utkom i 1875 i første oplag og har vistnok opfyldt ikke saa litet av sit formaal: for den brede, dannede almenhet at tale middelalderens ofte saa ilde medfarne og litet paaagtede kunstmindersmerkers sak. -- Det andet omarbeidede oplag kom saa endelig ifjor med samme formaal som første utgave; men naturligvis er avbildningerne nu ikke saa litet talrigere. Dette er tidsmæssig. Billederne er ofte noksaa oplysende og velvalgte og taler ikke saa sjelden et tydelig og greit sprog til bokens læsere om sin tids aandsliv og aandskultur. Teksten, hvis bestemmelse væsentlig er at ledsage billederne med de nødvendige fagmandsmæssige oplysninger, er kanske ikke altid like grei at faa tak i, men er i det store og hele ganske god. Imidlertid kan det vel neppe negtes, at naar først forfatterens gode bok af 1875 skulde se lyset i andet oplag, burde der været foretat en mer gjennemgripende omarbeidelse, forat boken fuldt og helt skulde svare til vor tids behov og krav. Forbedringer i billeder som i tekst forekommer mig at være av en mer tilfældig natur — en række mer eller mindre ønskværdige tilføielser, uten at boken i andet oplag er naadd til at bli et hovedverk i den nordiske kunsthistoriske literatur, noget man var berettiget til at vente av forf.s med rette saa berømte navn.

Bokens anordning er i og for sig naturlig: første del omfatter arkitektur, skulptur, tegne- og malerkunst; anden del omfatter «Kyrkliga fornsaker». Det er især anden del, der

har været gjenstand for forf.s omarbeidelse, og navnlig er da her en række nye avbildninger tilføiet. Denne ensidige omarbeidelse er ikke heldig.

Anden hoveddel, den mer historisk-arkæologiske del, burde ikke svulmet for meget op paa den første mer kunsthistoriske dels bekostning. Kristelig arkæologi er nemlig kun en ren hjælpevidenskap under kristelig kunsthistorie, har til opgave med historisk theologiske oplysninger at opklare den kristelige kunsthistories problemer, naar f. eks. en alterkalks indretning og utsmykning ikke av sig selv, rent kunsthistorisk er indlysende. F. eks. Kraus har i sin monumentale «Geschichte der chr. Kunst» gjennemført dette syn paa forholdet og har git den ark. behandling av «Kirchliche Gegenstände» i største korthet og fyndighet. I Hildebrands bok er derimot i anden del git f. eks. en urimelig mængde avbildninger av døpefonter fra den romanske tid, hvis hovedsagelige betydning kun kan være den rent kunsthistoriske. De burde derfor rettelig være behandlet og avbildet under den magert illustrerte skulpturdel. Forf. er herunder endog kommen i skade for at la to gotlandske døpefonter, alt avbildet under skulptur, avbilde omigjen under «Kyrkliga fornsaker». — Saa litet indgaaende som gravmindesmerkerne er behandlet efter sine indskrifter og sine forskjellige historiske eiendommeligheter, burde ogsaa de fleste av disse ubetinget høre ind under første del. Naar forf under «Kyrkliga fornsaker» spanderer fulde to sider paa at publicere et ikke videre merkelig emaljeret kors (af fransk herkomst) baade forfra og bakfra, saa er dette uheldig. Derimot er det selvfølgelig berettiget, at han gir os litt av korsets og den korsfæstedes ikonografi; til belysning av hvad her siges, er flere tidligere avbildede kors og krucifikser fuldt oplysende nok. — Iovrig meddeler forf. omtrent intet av den saa betydningsfulde kristelige ikonografi.

I bokens «tillæg» faar vi rigtignok nogle sider om «billedernes igenkänningstecken»; dette er dog kun en tør, schematisk opregning.

Litt mer om nogle særlig merkelige kunsthistoriske motiver, der hyppig har været benyttet til skildringen av Kristi og Marias liv, og litt mer om fremstillingen av de særlig yndede helgeners liv vilde gjort godt. Naar der f. eks. kun

om St Halvard oplyses: «en norrman, blef dränkt med en sten fäst vid halsen. I Bohuslän har han til attribut en kvarnsten» — saa faar man ikke meddelt noget virkelig oplysende om denne betydelige helgen.

Men er meget av H.s bok ujevnt og flygtig behandlet og illustrert, saa er det ogsaa en stor feil ved den, at den intet kunstbilag har, saa folk med modtagelige øine og sind kunde faat et kraftigt indtryk av den svenske middelalderkunsts storhet og skjønhet. Ved ét eller helst flere saadanne bilag vilde boken være storlig hævet. Hadde man f. eks. faat en fin og god reproduktion av den merkelige gotlandske altertavle fra Ganthem kirke (fra ca 1300) — hos H. kun gjengit i et flygtig rids s. 79, en detalj s. 106 — hvad hadde ikke været vundet? Altertavlen er utvilsomt av stor kunsthistorisk betydning og tør kanske maale sig med en av de ypperste skatter i «Oldnordiske museum» (Kjøbenhavn) — det bekjendte merkelige, omtrent samtidige antependium fra Løgums kloster i Jylland. — Havde man nogle saadanne reproduktioner, da vilde forf. sikkert naadd længer med sit raab til den dannede almenhet: Øinene op for middelalderens kunst!

Bokens «tillæg 3»: Raad og oplysninger med hensyn paa behandlingen av kirker og kirkelige gjenstande — finder jeg efter sit indhold passet bedre som en departemental rundskrivelse til sogneprester, kirkeverger og kommunestyrer, end til at ta pladsen op i nærværende bok, der omfatter saa meget, at kun det aller nødtørftigste er kommet med.

Beklagelig er det, at forf. kun har betragtet sin bok som et brudstykke av eller som en indledning til «Kyrkliga konsten i Sveriges medeltid». Forf. oplyser nemlig i sit forord, at de store kirkers historie forbeholdes det større arbeide o: fjerde del av forf.s Sveriges kulturhistorie i middelalderen. Følgen herav er: Meget av hvad man søker i forf.s bok i kraft av dens omfattende titel, finder man ikke.

Av detaljer, der ikke har tilfredsstillet mig, nævner jeg især følgende:

H. gaar, som ovenfor sagt, i denne bok lidet ind paa de middelalderske billeders ikonografi. Side 84—85 uttaler han sig dog litt mer indgaaende om en særlig merkelig fremstilling av

Marias optagelse til himmels, et kalmaleri fra 1323 i koret i södra Raada kirke i Värmland. Alt avbildningen, s. 85, optat uforandret fra utgaven av 1875, er en aabenbart meget unøiagtig og lidet forstaaelsesfuldt utført tegning, der lar uavgjort, hvad der i Marias omgivelser er engle, og hvad der er mennesker. Skulde her ikke en god fotografisk avbildning kunne været erhvervet for bokens andet oplag? og burde ikke billedet paanyt grundig være gransket i alle detaljer? Hildebrands tekst til dette billede er, saavidt jeg forstaar, i flere henseender meget forfeilet. Ligefrem paafaldende er det, naar der om den av engle fra sarkofagen opløftede Maria heter, at hun «avværgende» løfter hænderne, uagtet hun kun holder sine hænder i en i datidens kunst ganske almindelig bønnestilling. Høist mistænkelig lyder det, naar forf. taler om: «englene, der kommer med bannere i hænderne for at modta sjælen». Engle med bannere har jeg aldrig hørt om eller set i den middelalderske kunst. Billedet bør og kan sikkert fortolkes paa en ganske anden maate.

Trods de nævnte, ikke uvæsentlige, indvendinger jeg har anført overfor H s bok, saa mener jeg likevel, at boken i høi grad fortjener utbredelse i Norge; ti vort land er som bekjendt mer end Nordens øvrige lande ribbet for middelalderske mindesmerker. Skal vi derfor faa et alsidig indtryk av vor egen middelalder, er vi nødt til at gaa til kunstmindesmerkerne i de bedre stillede nabolande for at utfylde vor egen armod Hertil byr H.s bok os en hjælp. Saameget mindre bør vi holde os tilbake fra at utfylde vore huller andetstedsfra, naar vi betænker, at Nordens kunst i middelalderen hadde en sterk kosmopolitisk karakter, saa slegtskapet mellem de forskjellige landes mindesmerker ofte har været meget vidtgaaende.

Datidens kunsthaandverk — kunstnere i moderne forstand fandtes egentlig ikke — reiste ofte flittig fra det ene land til det andet og øvet sin gjerning i verdenskirkens tjeneste. Og i H.s bok findes mange avbildninger, der kan gi os megen lærdom og desuten ogsaa nyttige impulser. Og det baade under vore restaurationsforetagender og ved vor øvrige gjenoptagelse av middelalderens gode kunstneriske idéer. Særlig maner H.s bok os til: Reis til Gotland og studer dette distrikts mindesmerkeskat. Dette ligger for os nordmænd saa-

meget nærmere, som jo Gotlands apostel efter traditionen er Olav den hellige.

I historisk museum i Stockholm findes der et ypperlig utskaaret Olavsbillede fra Väte kirke paa Gotland fra ca. 1300 (avb H. s. 68). Dette billede er et av de bedste, kanske det bedste og fineste Olavsbillede, der eksisterer fra den nordiske middelalder. Man ser her en virkelig ideal helgenkonge og kristendomsindforer, i motsætning til sengotikens mer verdslige helte-konge (kfr. en saadan type av nordtysk kunst fra ca. 1500, H. s. 74).

Fra Dalhems kirke paa Gotland avbilder H. s. 111 et overmaade smukt glasmaleri, forestillende den hellige Margrethe, fuld av høihet og alvor. Det passet til at kopieres i et vindu i Trondhjems doms vestskib eller ogsaa som forbillede for en av de fremtidige statuer paa vestsidens façade. Ti dette glasmaleri er fra ca. 1300.

Omtrent hundrede aar senere er nogle meget dekorative rose- og helgenmalninger fra Hemse kirke paa Gotland (avb. H. s. 105). Fra Garda kirkes vægmalerier avbilder H. s. 82 en helgen, antagelig den hellige Stefan eller Laurentius. Denne skikkelse i sin fornemme holdning og værdige ædle ro er anbragt i en smuk romansk portal, der oventil fortsætter i sjelden fine romanske slyngninger. Dette gotlandske kunstverk maatte egne sig udmerket som model for en av de til Trondhjems doms tverskib bestilte glasmalerier.

Ogsaa av kirkelige redskaper findes der paa Gotland udmerkede og sjeldne saker. Se f. eks. paa den med helgenbilleder rikt prydede offerstol, avb. H. s. 162, og se saa paa det gotlandske orgel fra 1370, avb. H. s.164. Og læg tilslut merke til den gotlandske langbænk s. 298, udført i en aandfuld blanding av gotisk og romansk stil.

Jeg er viss paa, at vore arkitekter og billedskjærere ikke vil blade forgjæves i H s bok; meget godt og værdifuldt vil de finde, de, saavel som alle, der varmt elsker middelalderens storslagne, skjønhedsfyldte, enfoldige tid.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell.*

Rasmus Løland: **Paa skuggesida.** Forteljingar. 1908. Det norske samlaget. 135 sider.

Efter forfatterens død er denne bog med den triste titel sendt ud, ledsaget af en meget sympathisk biografi af ham, skrevet af Arne Garborg. Lølands liv skildres her, kort og stilfærdig som det gled hen. Han er født 1861 i Ryfylke, og der levet han til omkring 30-aarsalderen det rolige hjemmeliv paa sine forældres gaard med det arbeide, som faldt og han orket, for han havde smaa kræfter, og med læsning og lidt skriverier og alle sine stille tanker. Efterhvert blev forfatterskabet alvor for ham. I 1891 saa hans første bog lyset, «Folkeliv». Og siden den tid har han udgit en række mest ganske smaa fortællinger for barn og voksne. Løland var et par aar i udlandet med stipendium. Før sin død fik han sig gaard og grund ude i Asker, hvor han arbeidet flittig baade som bonde og som pennens mand. — Lolands lune, stilfærdige forfatterskab har efterhvert vundet ham mange venner. Hans gode hjertelag har gjort ham til en kjær barneven, og om hans tone af og til er svært jevn, saa er der nok af sundhed og gode følelser til at gjøre ham værdifuld. Ogsaa disse fortællinger karakteriseres ved hans tilforladelige ligefremhed. I sidste fortælling «Steinguden» øver han sit sprog paa mer fremmede enemerker og bidrager saaledes i særlig grad sit til bedste for det «maal», som var ham saa kjært, i dets arbeide fremover.

«Han skreiv stutt, og gjorde lite braak», siger Garborg om ham. «Men han hadde mykje og segja og fortelja».

Laurids Bruun: **Hjemad**. En historie. Kjøbenhavn. 1908. G. B. N. F. 163 sider.

Med sin sidste bog har «Pans» forfatter git et værdifuldt tillæg til den lange række af sine verker. «Hjemad» er glimrende i al sin eiendommelighed. Man rives med fra første stund af, først i en jagende hast, — som i en forbryderroman vilde det hedt i gamle dage, — som i den moderne samfundsskildring, kan vi nu si, hvor maskinernes hvileløse klap-klap angir tempoet, — siden i den stille hvilende lykke, som naturen selv lærer bogens person. Det er forresten meget af en forbryderroman til at begynde med. Det er en forretningsmand, som hemmelig vil styrte afsted, for at søge hjælp i Paris mod en paatrængende fallit og opdagelse af underslæb, som truer ham, for at forsvinde for

altid i værste fald, fra det samfund, hvis storhed og pryd han ikke længer kan være, — fra det golde egteskab, hvor han uden sine gyldne attributer intet har at gjøre. Han ser sit forehavende gjennemskuet, en af bankens vedkommende holder øie med ham paa perronen Han vover ikke at trodse muligheden af arrestation ved fremkomsten, men stiger af et sted underveis, som han mindes fra sit livs virkelige kjærlighedsoplevelse. Bogen holdes i jeg-form, og nu følger vi ham i alle hans pinefulde og vekslende stemninger, mens han jages fra sted til sted, skjuler sig i skogene, lister sig langs bugtede stier, faar møisommelig kjøbt sin føde og sover under den frie himmel, — og den fortvilede iver for at naa frem og den jevnstore angst for at bli gjenkjendt strider om herredømme, og han jages rundt. Men trods alt virker naturens nærhed paa ham, de virkelige tings virkelighed. Den forkavede samfundsmand, for hvem arbeidet var bestemt af høitrykket og livets kulmination var dannebrogskorset paa brystet, og spekulation og ærgjerrighed og de tusen kombinationer bare altid peget paa det fremover, han opfatter igjen *nuet*, som i barndommens dage, og han glæder sig over d-t. Han gaar i den øde kro for maleren Bertel Lunds ven og kollega og tar hans lille sommerhus i besiddelse. Han feier selv sit gulv og steger sin skinke med fryd og bæven. Selv under spændingen henrives han af at se sig ansigt til ansigt med livets allerprimitiveste ting, — ved saan paa første haand at erkjende værdien af en pakke lys en mørk aften og en kop the, som man med besvær faar lavet efter en slidsom dag Og da han har faat se i avisen, at det ikke blir retslig forfølgelse, da falder han til ro, og slaar rødder og faar livet tilbage i den tidlige morgens friskeste glød derude i den rolige enkelhed.

«Jeg føler, hvorledes værdierne omjusteres i mit indre», skriver han i den dagbog, han fører efter endt dagverk. «Jeg har lært et andet tempo at kjende. I byen derinde arbeidede jeg under høitryk, i jagende stempelslag. Krav, der skulde fyldes i en forud given tid, raadede for, hvor megen damp der skulde sættes op. Der var ingen vekst i arbeidet, bare pres. — — Nu arbeider jeg som bonden, i takt med aandedrættet, mit eget og naturens. Det er livets

eget tempo, reguleret af hjerteslaget». — — «Ja. *Det* er livet: Enkelt, alvorligt og oprigtigt!» «(Simple! — Sérieux! — Sincère!)» — — «Vi maa i al vor livsvurdering tilbage til det iboende. Deri ligger frelsen. Men veien til det induviduelle gaar igjennem det fortrolige samliv med naturen, i os og udenom os. Der er ingen anden». Han vil bli boende, der hvor alt dette er gaaet op for ham, og arbeide og dyrke den kunst, som engang var ham kjær, og som forholdene havde ført ham ind i nu. «Foruden at male vil jeg ét endnu Og det er vigtigere. Jeg vil hjælpe de folk, i hvis egn jeg bor, fattigfolk især. Jeg vil hjælpe dem med raad og daad efter min evne». Hans sind vender ogsaa tilbage til det forhold, som han aldrig skulde forladt. Og bogen slutter med de ord: «Men alt dette er kun foreløbigt. Bag om, i en høiere og renere luft, aner jeg noget større, — noget, som vil kunne bære alle mit livs spildte dage. Dog derom ved jeg intet. Ikke endnu».

Dette er den historie, som forfatteren tilegner «de travle».

Stein Riverton: **Manden i maanen.** Af Kristiania-detektiven Asbjørn Krags oplevelser. 1907. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 252 sider.

Detektivfortællinger er ikke bare et faktum i den boglige husholdning. Den er en forekomst, som svært mange mennesker glæder sig over, naar de rigtig skal feriere. For den gode detektivfortælling gir med sin brogede mangfoldighed og sit problems mathematisk sindrige udvikling netop den blanding af vegeteren og anspændelse, som udgjør en saa nydelsesfuld rekreation. Dens rette felt er de store forhold med svimlende og talløse chancer, med verdensintriger, med alle muligheder, med fremmed klingende navne og rang og rigdom. Og Sherlock Holmes er dens ypperste. — Kristianiadetektivens skald har mindre og derfor vanskeligere materiale at tumle med. Men saa er det jo paa den anden side af ganske særegen interesse at se sine egne vinduer i den belysning, at udgranske mysterier paa vor egen østbane og i smaa kolonialbutikker ved St. Hanshaugen. Og Rivertons knuder er godt knyttet og godt løst. Første fortælling «Den lille blaa» er noksaa ordinær. Men titelfortællingen er meget spændende. Og den har en storstilethed, som dens hjemlige kolleger ofte pleier at mangle.

Lidt mer sans for personlige oplevelser, lidt mer sans for kvinden i oplevelserne, kortsagt, — for det gjør saa godt med lidt damekjolers raslen i denslags sammenhæng, — saa blir Asbjørn Krag snart en populær mand.

Bøger sendt redaktionen:

«*Luthersk bokmission*» i Bergen har udgivet:

Erindring om konfirmationsdagen. Betragtninger for hver dag i maaneden af *Conrad Svendsen*, prest for de døve.

Andagtsbok for konfirmanter. «Jesus sa —». En liten andagtsbok for ungdom, tilknytning til ord af Jesus. Av *Gunner Engberg* og *Olfert Ricard*.

Andagtsbog for smaa børn — åt forelæses af mor eller far. Jesu liv i korte træk.

Andagtsbok for skoleungdommen. En liten andagtsbok for børn av *Conrad Svendsen*

Hvorlangt bør vi støtte afholdssagen. Foredrag af dr *A. Kreyberg*. Bergen.

Om skriftemaal og absolution. Nogle historiske bemerkninger. Af *Andreas Helland* professor i teologi ved Augsburg seminarium Kr.a Steen'ske. Kr. 1,30.

Smaa skogblomster. Træk fra missionsarbeidet blandt skogbeboerne (Tanala'erne) paa Madagaskar. Af *A. Olsen*, missionsprest. Kr.a. Steen'ske.

Brudstykker af **Gunløgs og Hervørs sagaer.** Frit gjengivne af *Ingehorg Kristiane Rosenørn*. København. Barfod & Co.

Professor Bettex: **Dannelse.** Autor. oversætt. ved M. Wolff. København. Schønbergske.

Troels Lund: **Dagligt liv i Norden** i det 16de aarh. Illustreret udg. 1. hefte. 50 øre. Gyldendal og Nordiske.

Den nuværende kirkelige situation. Foredrag af pastor *Carl Konow* Bergen. Nygaard.

Kristofer Visted: **Vor gamle bondekultur.** 1. hefte. Cappelen. Udkom. i 10 rigt illustrerte hefter à 50 øre.

Soga um Haavard Isfjording. Fraa gamalnorsk ve *Matias Skard*. Norsk maalkontor.

R. A. Torrey: **Livets vei.** Autor. oversættelse ved A. B. Bergen, F. Beyer.

Paaskegaava. Svar til Bjørnson og Garborg fraa *Joh.s C. Bull*. I kommission hos Norli. 25 øre.

Hetle-saka. Indicie-prov. Av *Joh.s C. Bull*. Serprent av «Dagbladet». I kommission hos Norli.

Den orthodox katholske (orientalske) udførlige christelige **katekismus.** I originalsproget prøvet og godkjendt af den hellige styrende synode og udgivet til skoleundervisning og til alle orthodoxe christnes beskyttelse efter Hs. keiserlige majestæts allerhøieste befaling. Oversat fra russisk af provst *C. Siletzsky*. København. I kommission hos Gad.

Paa flugt. Af *N. P. Madsen*. København. Frimodt.

Kan der leves paa rationalisme? Kjendsgjerninger til svar. Af *C. Skorgaard-Petersen*. Andet oplag. København. Frimodt.

Fernand Lindenberg **Borgernes fremkomst.** Det sociale gennembrud i den nyere middelalder. Udgivet af Det sociale sekretariat & bibliothek. København. Lehmann & Stage.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*).

—

Hvad kalder vi «literært»? Det spørgsmaal havde nylig den tyske kunstkritiker dr. phil. Alfred Klaar oppe til drøftelse i «Das literarische Echo». Det er ikke med ordene som med menneskene, fremhæver han her, at de afklares med aarene. Det unge ord er greit og ligefrem i sin betydning. Det gamle viger undaf som en diplomat, der skjuler sine tanker. — Til langt ud i det 19de aarhundrede havde ordet «literær» en robust og meget vid anvendelse, idet det betegnet alt, hvad der havde med forfatterskab og skriveri at gjøre. — Nu har ordet en dobbelt mening. Vi taler om literær og ikke literær literatur. Det er vanskeligere klart at definere, hvad vi nu mener med udtrykket «literært».

Det synes undertiden, som om vort «literært» betegner den meget værdifulde literatur, den der faar betydning for slegterne, at det forsaavidt skulde ha afløst ordet «klassisk», som jo efterhvert er blit noget svært specielt. Men saa tales der ogsaa om den *for* literære literatur, og da passer jo den forklaring ikke længer. Nei, det som vi nu uvilkaarlig karakteriserer som literært, befinder sig almindelig moralsk set hinsides godt og ondt. Literært kalder vi ting, som begeistrer os og ting, som virker frastødende. Vi konstaterer det ganske objektivt og uvilkaarlig, dette er literært, naar vi staar ansigt til ansigt med en forekomst, enten en personlighed eller et arbeide, som har ædt og drukket af literaturen, som er fremstaat af den og af den har suget sin livssaft.

Saa er der da opstaat en literatur i literaturen. Og som romantiken i sin tid fremdrog en anden natur af naturen, saaledes kjendetegner det ogsaa denne literære literatur, at den har fremdraget en ny verden i verden. Denne eminent literære produktion, som ligesom udgjør en hemmelighed for en stadig øgende kreds, frembringer nok farvede og duf-

tende blade, men de er fremkommet ved podning. Og for podning er der jo sat en grænse, hvor saften svigter og tørheden tar overhaand. Saaledes blir der en viss selvironi i selve opfyldelsen af de «literære» fordringer Og tilstanden minder om aristokratiets i slutningen af det 18de aarh., da de paa ingen maade vilde afstaa fra en kultur, som havde fjernet sig længst mulig fra naturtilstanden, skjønt de dog maatte forstaa, at der i deres overforfinelse ikke længer var muligheder tilstede for nogen videre udvikling, og at et tilbageslag derfor maatte fremkaldes.

Det i snevreste forstand literære, som vor tid har frembragt, gir ingen værdibestemmelse efter gammel maalestok. Det har intet at gjøre med fortræffelighed og ikke engang med originalitet. Vore klassikere var literaturskabende, men ikke literære i den forstand. Blandt dem, som staar vor tid nærmere, er der geniale digtere, som i overveiende grad er uliterære, — ikke bare Anzengruber og Rosegger, men ogsaa Ibsen og Hauptmann, som altid lod den literære forestillingsverden træde tilbage for den, som man opfatter direkte af livet.

Denne retning henimod literær literatur, som udgjor en side af overkulturen, tegner allerede nu store bolgeringe og øver navnlig af den grund et betragtelig smagsherredomme, at den lettest bemægtiger sig de professionelle literaturkritikkere og gjennem dem udøver en suggestion paa den øvrige dannede verden.

Man kan jo ha forskjellig syn paa denne literaturs videre udviklingsmuligheder. Efter min mening, siger dr. Klaar, kan vi ikke mere undvære den fylde og finhed, som strømmer fra literaturen i literaturen, ialfald ikke saalænge som vor kultur ikke ved en eller anden katastrofe stilles paa ganske nye grundlag. Men paa den anden side er en videre stigning af den literære forfinelse neppe tænkbar, af variationen af det allerede bearbeidede, som betyder en tilsvarende fortyndelse af det naturlige. Og det er meget sandsynlig, at vi snart er kommet til det punkt, hvor literaturen igjen vil føle trang til at vende tilbage til de første, naturlige indtryk. En række beslegtede fænomener taler for dette. I alle videnskaber hvor spekulation har taarnet sig paa spekulation, hypothese

paa hypothese, til bygningen truer med at naa skyerne og styrte sammen, kan vi lægge merke til, hvorledes man søger tilbage til de første indtryks trygge grund og sætter nye støtter til nedenfra. Altid paany træder den umiddelbare iagttagelse af virkeligheden reddende til, naar den overforfinede beskjæftigelse med former og formler er naaet til skolastikens eller sofismens grænse. Og det synes mig utvilsomt, at vi i den literære literatur er kommet til en grænse, hvor vi blir tvunget til en reaktion eller revolution (begge dele kan under visse forhold forenes), som ikke prisgir de vundne værdier, men som gjennem et omslag forandrer vekstens retning. Som næsten enhver revolution vil ogsaa denne samtidig udgaa ovenfra og nedenfra, fra de overmætte og de sultne, som med lige stor iver vil fordre af literaturen en nærmere berøring med naturens første indtryk. Det literære *par excellence* som man idag forstaar det, vil da ikke forsvinde. Men det vil kun betyde en specialitet, et kunstfærdig sammenslynget løvverk, ikke al literaturs krone. Den almindelige mening af ordet vil da være den, som betegner det literaturværdige som «literært», enten det har sin styrke i de naturlige eller literære indtryk. Og kanske vil man da sande det ord af Goethe, som ikke bare gjælder værdien, men ogsaa rækkefølgen mellem kulturelementerne:

Ein Blick ins Buch und zwei ins Leben,
Das wird dir die Vollendung geben.

*

Foruden Florence Nightingale lever der endnu i England en anden, en mer uberømt, kvindelig deltager i Krimkrigen. Hendes navn er Mrs. Evans, hun deltog saa at si som soldat i rækkerne, og hun bærer med stolthed de medaljer, som hun efter sigende skal være den eneste kvindelige besidder af, Alma-, Balaclava- og Inkerman-medaljerne, som hun har faat særlig lov til at bære efter sin mands død. Hun var ganske ung, nylig gift, da hun fulgte sin mand til Krim. Der var ialt 14 kvinder med fra Leith, ved fremkomsten bare 3 igjen, det var en englænderinde, en skotlænderinde og en irlænderinde. Nu lever bare Mrs. Evans. — Paa marschen bar hun ofte sin mands gevær, og hun var midt i stridens hede ved

hans side, saaledes i slaget ved Alma. Engang strøg en kugle tæt forbi hende og traf hans gevær. Hun prøvet den isnende kulde og alle leirlivets strabadser og levet som de andre af raat salt kjød og grøn kaffe. Ved en leilighed konstateret hun til sin forbauselse, at hun blev regnet med i armeen, hun fik nemlig som de andre uddelt to tykke dragter, som hun forresten ikke kunde bruge. Ved Inkerman blev hun vækket af kanontordenen, og ved Sebastopol stanset selve lord Raglan op og spurgte hende: «Nu Mrs. Evans, hvordan har De saa sovet?»

Mrs. Evans arbeidet ogsaa tappert som sygepleierske. Selv blev hun pleiet af en rekrut, da hun fik feber, og blev derefter sendt hjem paa muldyr via Balaclava. Hun nyder nu en pension paa 5 shillings ugen af «The Patriotic Fund».

*

Dr. Barnardos erindringer, «Memoirs of the Late Dr. Barnardo», er nu udkommet som et stort og overordentlig interessant verk, udarbeidet efter hans død af hans hustru i samarbeide med en del andre, der stod den store filantrop og hans arbeide nær. Det er et storslagent billede, man her faar af den livsgjerning, som dr. Barnardo helliget sig til, fra han som ung student fik indblik i East-ends elendigheder, til han ved sin død havde hjulpet tusener og tusener og tusener af stakkars forkomne barn i sine vældige «Barnardo's Homes». Disse hjem skal fremdeles fortsættes i samme spor, oplyses det, og hans berømte motto skal staa uforandret: «Intet fattig barn nogensinde negtet adgang». «No destitute child ever refused admission».

Til belysning af den stilling, som den store velgjører indtog blandt sine kjære «Street Arabs», gjengir bogen følgende lille træk:

Om eftermiddagen, den dag dr. Barnardo var død, stod der en flok avisgutter udenfor Fenchurch-Street station og ventet som sædvanlig paa, at aftenaviserne skulde komme. De fordriver gjerne tiden med en eller anden harmløs leg, og naar vognene kjører frem, styrter de forbi hverandre i sin iver for at faa sine aviser. Ved denne leilighed kjørte vognene frem med sidevæggene dækket af den ene bekjendtgjørelse i store sorte bogstaver: «Death of Dr. Barnardo», — Dr. Barnardo er død. Da guttene fik øie paa denne nyhed, var der ikke en, som rørte sig eller strævet for at faa sine blade. De blev staaende tause foran den triste meddelelse.

HENRIK WERGELAND.

Sommeren 1808 blev Henrik Wergeland født. Vi feirer iaar hans 100-aars jubilæum, den 17de juni. At hans dag ikke blev den maaned tidligere kan alene forklares ved, at det var før 1814, saa 17de mai endda ikke havde faat sin betydning. Ellers havde nok den lyshodede gut sørget for at være der i tide.

Henrik Wergelands forældre, den navnkundige prest Nikolai Wergeland og Alette Dorothea Thaulow, tilhørte begge slegter af udpræget karakteristik. Selv var de i sin store modsætning racemennesker. Sønnen tog gode anlæg i arv efter dem. Og i sit sinds styrke og sin aands glade liv havde han netop sin fars og mors hovedegenskaber repræsenteret. Han saa lyset blandt de sørlandske idyller, men vokset naturligvis op paa Eidsvold. Hvor ialverden skulde ellers Henrik Wergeland vokse op? Han kom dertil som smaagut og slog rødder der. Han slog rødder det var hans natur. Og østlandsnaturen og Eidsvoldsegnens sterke safter gav næring til hans glade vekst.

Med glimrende og udprægede anlæg, som var blit udviklet videre i det sterkt individuelle hjems intense samliv, under en opdragelse, hvis princip var frihed, gik saa den unge Henrik Arnold frem i livet. Ikke bare glimrende, men lykkelig udrustet, stod han rede til at gaa løs. Med en legemlig sundhed, som han først efter mange forgjæves anfald fik bugt med, og en aandelig, som ingenting syntes at knække. En sundhed, der var helt middelaldersk i fest og humør, i robusthed og i sine udslag, som jo undertiden vilde ha gjort mere lykke udenfor Lützen end i det 19de aarhundredes pene Kristianiagader, hvor andre mennesker skulde gaa i sin borgerlige dont. Af samme slags som de senere saa fortrinlige hestes i foletiden. En sundhed, som vi til hans egen og almenhedens bedste nok af og til kunde ønsket lidt længer i

berøring med den berømmelige onkel Auberts militære principer, og lidt kortere med prestegaardens Rousseau-idé og det høkerske friliv i Vaterland. Men en sundhed, som vi maa misunde og unde ham hjertelig. Der var ikke melankoli eller anden blegsottighed. Der krob ikke tvilens orm og gnavet i roden. En lykkelig tro paa alle gode magter, paa verdens og menneskehedens udviklingsevne og vilje, en rørende troværdig tillid til sig selv og sine kræfter og sit kald, en freidig fortrøstning fremover var hans livs gode forbundsfæller.

«Mennesket skaber sin Skjebne! det modige
Blik imod Fremtiden er den
glimrende Stav, som beskriver
Skjebnen dens Trin: En
Stormvind, som fødes, naar sterke
Planer krydse hinanden,
Skjebnen er».

Hos ham sad ikke reflektionens tærende baciller under huden. Og de saar han fik, grodde til igjen, som einherjernes for natverdstid. Den forpinte indadvendthed kjendte han ikke eller selvsyge i det hele. Hele hans retning var udadvendt, mod alt, som levet omkring ham, alt han skulde gjøre og havde ansvar for, for hele universet. Og han var altid mer optat af den ting at yde selv end tanken paa gjengaven. Uselviskhedens glæde var hans. Derfor svandt mismod saa let bort for en rødmende aftenhimmel, for en vedbend i vinduet, som bar det bort paa sine brede blade. Krænkelser og skuffelser blev glemt for en bondegut, som skulde vaskes, for en stivsindet, som skulde omvendes, for en haandfuld bøgekjerner, som skulde saaes ved Kristianssand. Virksomheden var hans liv, ikke ørkesløs rugen.

«Aanden
— i Drengens
Legeme daler, og skyder
op i Daad, som er Sjelens
Blomst og Frugt».

Og lediggang var altid en fare, han formanet og raset mod. «Det er den aandige Slovhed og Dorskhed, som er Djevelens (alt Ondts) Hovedpude». Virketrang og digte-

trang sled og rev i hans sterke person og drev ham hid og did, men mest fremover og opover, som hans higen gik.

Sundhedens klare blik havde han ogsaa. Han saa med unge vaagne øine paa verden, fuldt med i øieblikkets ting, som alene det sunde, usplittede sind kan, altid helt tilstede, midt i sagens centrum, altid alvor paa kniven. Derfor fik han ogsaa selve livets evne til fornyelse. Som i sine forelskelser. Hele sig selv sætter han ind hver gang, der er ikke den trevl igjen, som ikke hviler i den elskedes haand, naar han knæler i tilbedelse og tilskriver hende, eller kanske hyppigst hendes moder, de glødende epistler. Det er ingen ørkesløs kurtise, nei haand og hjerte og fortid og fremtid hver gang paa nyt. Og han faar nei og fortviler omigjen og omigjen og elsker paa nyt med tilsyneladende aldeles ubrugte følelser, Ida, Emilie, Hulda, Elisa og hvad de efterhvert hed. Og gjennem det alt bevarer han Stellas idé skjøn i sit hjerte. Stella, den skjønne, høit elskede, som er udtryk for alt hans unge og mandige væsens længsel og grænseløse evne til helhed. Hun, som fra sin ophøiede fjernhed maatte være det, som den virkelige nærhed i en ung kvindes skikkelse burde ha givet ham, den glødende jordiske attraas mand, som havde et barns glæde i de stille hjemlige ting, — for hvem det var saa skjønt et maal ved sin Stellas side at «dyrke sprog, digte og tegne». Stella, som fra sine himmelblaa høider saaledes kunde fylde hans daglige tilværelse, netop fordi han med al sin haandgribelige virkelighedssans og ligetil grovladne robusthed alligevel var saa helt behersket af tingenes aandige side, han som regnet sit intenst inddrukkede jordliv for en forskole for himlen, som raset mod materialismen i alle former og som i den betagende morgenfriske natursansning paa Skreya lovsynger elskoven som den,

> — «som øser de frugtbare
> Tanker ned, som en lunken Regn om Vaaren:
>
> saa sødt Digt og spraglede Planer, som Hyben og
> Epheu, under dit Smil, mod Himlen voxe».

Han var en lykkelig udrustet og skjønt og stort anlagt mand. Hans hjerte rummet alt, fra det verdensalt, han følte sig kaldet til at ta sig af, til ormen, hvis slyngninger han

vil tyde, — hans sind samlet ikke paa krænkelser, kunde ikke bære nag, han dyrket ikke ondskab og ikke misundelse i sin glade kjæmpesjæl. Han var gavmild til sin sidste skilling og vel saa det. Han var uegennyttig saa han ofret arbeide og velfærd for alle andre og rent syntes at ha vandskræk for det, som lignet egen fordel i en situation. En mand som maalte med store maal og elsket meget.

Bare saa uklog i alt sit væsen, i al sin propaganda i tide og utide, i alle sine begeistrede dispositioner saa hjertegribende lidet «verdsligvis», som der staar i de gamle oversættelser, saa lidet «sage», som Carl Johans formaning lod.

Saa begyndte han da sin tilværelse paa egen haand som 11-aarig gut med den sydende drivkraft i hjerte og evner og fantasi, som stod i saan misforhold til de regulerende magter i hans forhold. I takt med hans egen bankende puls gik det. Og omtrent en menneskealder efter var alt udrettet, som et menneskeliv kunde rumme og bære. Da var det slut. Men hvad var der saa sket?

Det er saa kjendt altsammen fra hans liv. Henrik Wergeland, — der er saa meget af eventyrets, nei netop af virkelighedens fest ved ham, som for altid stiger frem i farvepragt fra skoledagenes graa literaturhistoriesider. Midt blandt æstetiske begreber og skoler og theorier kommer der saa meget af det morsomme med fint tryk om ham, det menneskelige, fortællinger om det, han levet. Og det skinner og ler i sin brogede mangfoldighed. Og det faar os til at huske ham for altid som et levende menneske og bli gla i ham og kjende ham, manden Henrik Wergeland, og digteren Henrik Wergeland, for vi næsten aner, hvad han har skrevet. Fordi de to var den samme, deres hjerter slog i takt, og den ene stod fuldt inde for den anden. De er ikke til at skille ad. Verdenseposets forfatter og Veslebrunens ven og Stellas glødende elsker og folkeskrifternes utrættelige skribent, det er altid den samme mand, vi ser, med det varme og historiske glimt i øiet.

Han erkjendte selv ikke nogen digtningens verden forskjellig fra livets. Han sang, fordi han maatte, fordi han var fuld af poesi, og geniets overflods magt stormet frem, og billeder skabtes og rytmer vugget, og skjønheden betog og henrev. Men det, som hans vilje fastholdt, var det konkrete

indhold, det han vilde ha frem, — den bevidste hovedsag for ham var den ligefremme hensigt. Derfor havde han jo ogsaa saa vanskelig for at yde formen tilstrækkelig respekt. En skald digter for at sætte sin sag igjennem, var jo hans opfatning. Og, som han fremholder i artiklen om den svenske digter Ridderstad, — de sande digtere skal ikke ha «Dogenichters Moro eller alene Kirke- eller Fabelmoralen» til maal. Verdensmoralen er dem anvist. Og som de før var «Hærbevægere og Kongernes Lærere», skal de nu være «Ideeanførere og Folkenes Lærere». «Vi ville «digterske» Digtere, eller — ikke beskrivende det ubeskrivelige — Digtere, som ikke bo i Himlen for at spytte paa Jorden, som beherske sine Idealer; som leve men ikke døe af Følsomhed, og ikke ville at Andre skulle døe af den, som deres Værker udaander; som ikke beruses af en barbarisk Fortids Mulm, eller baske om med Fantaseringerne i dens Støv for at gjøre Nutiden ærværdig ved at tilpuddre den dermed, men som forstaae sin Tid, deeltage i dens Krav, oplyse den derom og paaskynde dens Idrætter og Flugt; og endelig som idealisere ikke derfor, men *for at realisere* eller see eller haabe realiseret».

Den æstetiske forfinelse savnet han aldeles forstaaelse for. Det kunstneriske overklassemotto: *L'art pour l'art* var hans brændende demokratsjæl en vederstyggelighed, og «skjønaanderiet», «den forlorne duftpoesi» og «sofaliteraturen» mødte han jo med sin allermest uskrømtede foragt.

Selv var han med alt sit sind og sin hele personlighed i, hvad han digtet, som i hvad han foretog sig. Og man hører hans toner langveisfra fra det mest anonyme produkt. Altid for fuldt alvor og midt i sagen, saa man træffer ham hjemme med sig og alt sit, hvorsomhelst man søger ham op.

Digteren er han jo overalt, digteren af Guds naade. Digter paa høide med sit eget geni mangesteds, i verker som Jødinden, Jan van Huysums blomsterstykke, Den engelske lods, i partier af sit hovedverk og i de mange vidunderlige smaadigte, hvis skjønhed aldrig kan dø, — digtet til gyldenlakken, hans to nætter paa hospitalet, i det hele de sidste arbeider, mindedigte som det til Bjerregaard, til Rosenkrone, — digtet til hans hustru, det uendelig vemodige «Fordums venner» og mange fler.

Kunstneren paa sin store høide ogsaa i mange af de prosaskildringer, som er saa altfor lidet kjendt, men som er saa glimrende i sin menneskefremstilling, hvor vid og humor og hjertelag gjør fælles sag, og hvor den enkle form ikke bare staar i saa sterk modsætning til den snirklede Wergelandske poesikonstruktion, men er ligefrem slaaende moderne, — saaanne som det hjertevarme «Gamle Jomfruer», «Skolemesteren» og flere af de mer skarpt tegnede «Figurer» blandt meget andet.

Men saa igjen ofte saa langt under sit eget maal i hvad han skjænket verden. Det maatte være saa, for den, der havde saa meget paa hjerte. Og det hastet. Det stormet jo frem med hele en naturkrafts magt, det brød sig vei og flod saa rent ufærdig i pennen, at de ædle korn knapt var til at finde i alt det medfølgende grums, og det mindste barn kunde ta doktorgraden paa at forhaane ham, og det var en ren kulsvierproces at forbli troende. Men altid en digter, som havde et uendelig væld at øse af, om han ogsaa savnet omtanken og økonomien ved anvendelsen. Altid en digtning, som kom med bud fra et brændende sind og et bankende hjerte og en vilje, der var sterk, og et hode, som var godt nok, men bare lob saa altfor let varmt under driften. Og en verdensomfattende fantasi, som tog næring fra alt læst, fra Shakespeare til de franske filosofer, men især fra alt set, og bryder frem i styrke, som betar, skjønt man neppe forstaar, og griber til myldrende billeder og rare, pompøse navne, Skreiaha, Stromboli, «Nutiden koger, som Havet om Stromboli», og river med, skjønt man neppe aner betydningen.

Man træffer ham fuldt personlig som den glødende frihedssven med hele sit hjerte i hyldest til verdens frihedshelte, fra Jesus Kristus til La Fayette, for hjemmets frihedshelte og hjemlandets frihed, som han besynger i oder og kvad og marseillanervers, og gaar i breschen for hver 17de mai paany med samt sin reputation paa høiere sted og de klær og øienbryn, lemmer og sanser, som han efterhvert ofrer den, til tilsidst hans sundhed og liv blir paa valpladsen. Den rødtflammende frihedssven, som nok har sin races svaghed for kongelige personer. Men som med Carl Johans pension i lommen erklærer sin enthusiasme for republiken, til tjeneste, at være

ved det gamle. Og som trækker et lidet paakrævet uveir over sit hode ved i Garnisonskirken at indeslutte Carl den 3dje, istedenfor 14de, i sin kirkebøn.

Vi træffer ham som den verdensomfattende aand, — efter hans høie forbillede «den største kosmopolit, Jesus Kristus — hvem polakkernes graad og Erins klagetoner raaber høit til, som lever med i blomsternes udfoldelse i solen og føler arbeidshestens træthed i den bratte kneik, og som jødefolkets fredløse trin ikke gir rast eller ro. Han som i 21-aarsalderen samlet verdensaltet i sin haand i digtet med den altomfattende titel, hvor Skabelsen, Mennesket og Messias' store begreber dristig tumles af hans unge digtergenius. Hvor tidens og fortidens og fremtidens sterkeste idéer suser i luften, hvor taagedampes verdensprocesser lever side om side med menneskesjælenes stilleste udfoldelse, hvor evig skjønhed og dybde spirer frem i en vildskab af kraft og kaos. Det «Friheden, Sandheden og Kjærligheden helligede større Digt», som han selv kalder det, som i overensstemmelse med sit motiv er ledsaget af den karakteristiske dedikation til de mænd, som for Wergeland stod som repræsentanter for de gode magter, og som han var paavirket af, bl. a. filosofen Treschow, La Fayette «Hærstyrer i Frankrig», rationalisten H. N. Clausen og «min dyrebare Fader, N. Wergeland, Folkelærer i Norge». «Sandhedens Talsmænd, — Friheds Talsmænd, — Kjærlighedens Talsmænd, de sande Kristi Lærlinge».

Det altomsluttende verk om alt i himmel og jord, som er som et slags program for hele Henrik Wergelands liv, en maalestok for hans aands dimensioner og hans tumleplads' vidde, dette verdensdigt, hvor «Ideernes og Folkenes Kamp og Udvikling imod Frihed» kun er et moment, og hvor verdenshistorien i drama følger «Tidsmaaler» ved siden.

Men træffer vi Henrik Wergeland som kosmopolit, saa er han ikke mindre intenst sit eget folks mand. Som den sunde og lykkelige natur han var, havde han rod dybt i sit eget, i vekst op, men ikke i flugt bort fra det. Sit frihedssind, sin menneskekjærlighed, sin ubændige virkelyst øvet han først og fremst paa det nærmest anviste, og blev saaledes den store patriot.

Hvor er han ikke blit det norske folks lærer, «folke-

lærer», som han saa gjerne vilde være, og som hans geistlige uddannelse netop efter hans mening skulde gjøre ham til? Og da først og fremst for det store brede folk, «almuen» og de fattige, som hans anlæg laa bedst tilrette for det, og det trængtes mest. — Ingensteds staar han vel slig med begge ben, som i sin folkeopdragende virksomhed. Med brændende sind af patriotisk kjærlighed og stolthed og vrede, naar han greb fat i uvæsener blandt det folk, som han var kjød og blod af, og som han var rede til at ta fat paa med bare nævene, om det trængtes. Enten det nu var arbeidere, han vilde gi borgerret, eller hvis drikfældighed og raahed han paatalte, enten det var St. Hansbirken, han vilde ha skaanet, vadmelsklær indført, «væggegrønt» anbragt i «Almuesmandens Hytte», eller bogsamlinger, han vilde ha oprettet for bonden til fordrivelse af det aandelige mørke og den tanketomheds vederstyggelighed, som han som hans ven ikke sterkt nok kunde haane ham for.

Skuer med Medynk disse Mange, som, skjønt voxne Mænd og Qvinder, yde det elendige Syn, at de, naar de see noget Nyt, troe, at deres Syn forblindes; som, naar de skulle regne sammen 5 og 6, tælle paa Knapperne og komme i Vilderede, hvis der mangler en; som, naar de læse, flytte Fingeren i Bogen saa besværligen, som lettede de Stene bort for hvert Bogstav; som, naar de miste Noget, gaae til en gammel Kjærring, der, hvor enfoldig hun er, dog viser sig klogere end disse, idet hun benytter deres Lettroenhed, for at faae Hjælp af hendes indbildte Viisdom eller Hexekunster; som, naar de eller deres blive syge, skrækkes for at hjælpe Naturen ved den Kyndiges (Lægens) Hjælp, men, med en afsindig Tro paa en urokkelig Skjebne, sige «enten bliver det Døden eller ikke alligevel, Medicinen hjælper ikke» — ja fremdeles (o er det ikke Ende paa Uvidenhedens sørgelige Malerie?) Mennesker, som tusinde Gange have seet Himlens straalende Stjerner uden at tænke over: hvad mon vel de ere? uden nogensinde at have faaet det opløftende Svar: «de ere Guds Verdner, større, skjønnere end vor hele Jord; de ere Sole vandrende over dit Hoved! det høieste Svar, de have givet sig selv eller faaet, er maaske det, at de ere Prydelser paa Himlen for vor Jord, som Stueuhre og Skilderier paa en

Væg; og, tilfredsstillende sig med dette Svar, krybe de i Kakkelsovnskrogen, for der at bortslumre deres halve Liv, eller i deres Tanketomhed søge at vække en falsk Rørelse i deres Sjele ved Terninger eller smudsige Kaart, eller og de pleie deres Sløvhed ved Halvpæglen». — «Du skal lære selv at prøve, hvad din Præst siger dig fra Prækestolen — selv fornuftigen dømme, hvad Dommeren siger fra Dommersædet!»

Ligesaa uforsagt som ufortrøden er han i disse sine praktisk-reformatoriske arbeider, som snart har afhandlingsform, snart fortællingens, snart er et kort indlæg, kommer som brochure eller i en af hans mange organer, i Morgenbladet» eller «Statsborgeren» eller «For Arbeidsklassen» eller nogensteds ellers. Der findes ikke en avis saa ubetydelig, at man paa forhaand kan være sikker paa, at ikke Wergeland har skrevet i den, fremholder Hartvig Lassen.

Og saa var det ved det levende ord, han virket, enten paa Eidsvold, hvor han holdt kursus i jordbrug og naturlære og samlet ungdommen til sang og hvor han var alle fortryktes raadgiver og ven, eller rundt omkring i landet paa reiser og fodvandringer, hvor folk strommet om ham som den — herostratisk eller ikke — navnkundige person, han siden de fyldte 20 aar var. — —

Ogsaa i den literære strids batalje er det sædvanlig at søge ham. Men trods alt, den virkelig repræsenteret og trods alt det støv, som er hvirvlet op om tvillingnavnet Wergeland-Welhaven med samt deres stumpefeide og det verdensbetydningsfulde norske studentersamfund, saa var jo den hele affære af mindre betydning i Wergelands hastig pulserende liv, hvor saa mange intensere og dybere momenter gjorde sig gjældende. Og satirikeren Sifud Sifadda var jo den eneste af hans persons repræsentanter, som han ikke helt holdt for egtefødt og med udelt samfølelse gjorde parti med. «Min halvbror» er den inderligste betegnelse, han vil gi ham, og anderledes rangerer han heller ikke for bevidstheden blandt Wergelands positive og absolute værdier. — —

Saa farer de da forbi de korte aar, som var Henrik Wergelands, som en susende storm i sin umaadelige intensitet og hast, fra han som skolegut begyndte med sin bevægede

tilværelse, til pennen faldt ud af hans dødstrætte hænder, da han endda vilde, men ikke kunde mer.

Det var et rigt bevæget og betydningsfuldt liv. Var det ogsaa et lykkeligt liv. Henrik Wergelands? Ikke bare for os andre, men for ham, som levet det? Svaret maa vist bli ja.

Ikke saa at forstaa, at det ikke havde sine store skygger og svidende øieblikke. Naar han ikke kunde faa ørenslyd og slog sig med flasken for panden, saa var det ikke den triumferende glæde, som besjælet ham. Naar han sine 20 gange omtrent søgte forgjæves det lille prestekald, naar han blev afvist fra Athenæum, naar hans tidligere Morgenblad lukket sig for ham, naar parkettet haanet hans Campbellere og de unge piger af den pene kreds blev holdt paa afstand fra ham, da har det ikke svedet mindre i hans sind, om han selv eller andre kunde forklare ham, hvor meget han selv bar skylden for det. Naar abonnenterne ikke kom til de verker, han vilde skjænke menneskeheden til verdensfornyelse, — naar hans bedste hensigter blev modt med den klamme kulde, som selv den elskværdige Jørgen Moe viste for ham og hans steinbrytervise den navnkundige dag paa Mjøsen, — naar angribende processer løb parallelt med hans liv for først at slippe ham efter døden, — naar Grotten lukket sine porte for ham, — naar venners tvil slog isnende imod ham, og «hofpensionistens» stygge øgenavn blev tudet ham i ørene, da kunde han længe nok tale om lovetandsnaturen. Det var ikke i spøg, han havde kært udtrykket om døden i sit hjerte. Det var ikke gratis han var kommet til sygeleiets vemodige ironi over den lyddest, som nu blev bragt de faa pæne blod og det blegnende aasyn.

Der var nok af det, som hos en anderledes udrustet kunde ha sat sig fast til kræft og varig betændelse. Men Wergelands lykkelige sundhed og uselviskhed hjalp ham over det med umartret samvittighed og uforgiftet sind. Der var ikke det stof i ham, at han blev martyr med pretentioner, — med bevidsthed om det. Og var det de bitre tider, som havde svækket hans modstandskraft og disponeret ham for sygdommens tidlige seir, saa vidste han det ialfald ikke selv. Han fæstet sig ved sit livs lyse sider. Og det var meget. Det var ikke bare hans anlæg, som var lykkelige, ogsaa hans

livsgjernings facit gav et godt resultat. Han havde den rige udfoldelses umiddelbare lykke. Han vidste sig i pagt med det i sin tid, som havde livskraften i sig og fremtiden for sig, og kunde med den sikre bevidsthed ogsaa inkassere nederlagene for sin sags seier. De Wergelandske dristige ideer — bl. a. revolutionstidens, som dengang holdt paa at gaa træt, og som han tog op med kraftig haand, — de har jo for en stor del vundet en snarlig anerkjendelse. Og paa politiske, sproglige, moralske og mange fler baade aandelige og materielle omraader kan vi endda regne ham for en foregangsmand. Og om mange stod ham imod, og nogen faldt fra, saa vidste han, at et helt folks hjerte banket saa varmt for ham, at hans eiendele var ligetil tyvepak en hellig ting, at fattigfolk i by og bygd i ham saa sin naturlige beskytter, og at barnene paa gaden erkjendte ham som selve frihedsdagens legemliggjørelse.

Og saa dode den unge Henrik Wergeland, bureauchefen, i sin alders 37te aar, den sommernat til 12te juli 1845, da saa mange mennesker havde samlet sig om hans lille «Hjerterum» i Pilestrædet og ventet paa budskabet. Det var et triumferende skjønt dodsleie, som kronet Henrik Wergelands liv. Først fordi han selv naaet sin høide der. Alt det, som i de urolige dage havde skygget for hans personligheds storhed og godhed, mennesket og digteren, alt af vildt og ubændig, som havde skraalet op i ensemblet, og hvormed han for havde bagtalt sig selv, det var nu borte under sygeleiets dæmpende og mildnende indflydelse. Det lyste af ham af bare skjønt og godt fra hans væsens inderste, der han nu laa og aabnet sit sind mod universet og menneskene og blomsterne paa rosentræet og fuldmaanens straaler i fønsteret, og bare følte et barns fred med Gud og verden og sig selv. Det er det samme skjønne billede, som ogsaa senere tider ofte har fastholdt af ham, vi som har den lette rolle at være en tilbedende eftertid i afstandens flatterende belysning fremfor en forstaaende samtid i døgnstridens krudtrog. Det er et idealiseret billede af ham, men bare i den betydning, at det er fra høidepunktet. Det er fra hans egen høide.

Henrik Wergelands dodsleie staar ogsaa paa en anden maade i et ganske særlig lykkeligt forhold til hans liv. Det

var bare en rolig besegling af det hele. Her havde hans livsgjerning sin prøve og bestod den. Han tog den glad med til sin sidste stund. Det var ikke saa, at han der maatte ta afstand fra det, som havde fyldt hans liv, og at det lod ham ensom. Nei, det flokkedes om ham. Og han arbeidet varm og glad videre paa de samme ting, lysere kaar for folket og landet og dyrene og alle fortrykte og uforstaatte, som altid havde staat hans hjerte saa nær, fra han paa sine tidligste baller tog de ikke vurderede damer under særlig beskyttelse, ja længe før. Han var af de modige, som bare dør én gang. Og da han havde set det i øinene, at reisen til Syden ikke skulde faa prøve sin helsebod paa ham, og at det foraar, han havde elsket saa omt, ikke skulde tilføre hans liv den styrke, der kunde gi ham gyldenlakkens livsfrist engang, da gjorde han endda alt dette. Og sit store livsverk, «Skabelsen, Mennesket og Messias», hans første ungdomstids stolte bygning, der hvælver sig over alt, hvad Henrik Wergeland og Henrik Wergelands er, og som alle stridende og samstemmige følelser af glød og forelskelse og syner og naturindtryk og ideer maatte bære sammen til, — det tog han paa dødsleiet op igjen i sin første ungdoms aand, bare med manddommens modnere evne til at føre det videre frem.

Det var da trods alt en lykkelig lod, Henrik Wergelands. Et lykkeligt liv. Et lykkeligt dødsleie.

Et lykkeligt eftermæle det har han faat, i al den folkekjærlighed, som slog kreds om ham fra de første dage til nu, i alt det af hans virkes frø, som nu har sat rod og vokser i kraftig vekst; i alt af varme og glød, som hans digtning tænder i unge øine og gamle hjerter blandt nordmænd verden over den dag idag. Og vil leve videre.

Han, som holdt «geni» for en saa fattig betegnelse, valgte det bankende, taknemlige virkelighedens liv til tumleplads for al sin gjerning og digtning. Og der satte han spor, som aldrig kan udviskes. Og om fremtidens travle dage lar støvet falde paa alt, som bøger heder, saa risikerer Henrik Wergeland ikke at forsvinde for bevidstheden. Det er karakteristisk nok, at det er i Amerika, blandt de norske der, at hans minde fremfor nogetsteds holdes hellig. Der hvor de ikke har det i filologien, men desto mer i liv og virksomhed. Det vilde han selv ikke ha regnet for nogen daarlig ære, forfatteren af de haanlige linjer om oldgranskermyrernes støvsnusning paa høiene.

Og saa slaar det i luften omkring ham af røde flag mod en blaa himmel. Og engang hver vaar ialfald er han ikke til at komme forbi.

Clara Thue Ebbell.

DEN KIRKELIGE SITUATION.

Som enhver ved, pleier jeg ikke klage over tiderne og se stillingen mørkt. Det hører med til min kristentro at se lyst og forhaabningsfuldt paa udviklingen. Det er, saavidt jeg forstaar, en nødvendig følge af troen paa Kristi opstandelse. Dette gjælder imidlertid kun udviklingen i det hele og store. Det udelukker ikke, at der kan komme tider som er ugunstige for Guds rige i det hele, eller for den særlige lille gren deraf som vi kalder den norske kirke. Og det kan jeg ikke negte for, at den tid som nu drager ind hos os, forekommer mig saa ugunstig som muligt. Den kan jo snart forandre sig. Det kan vise sig, at det som forekommer mig ugunstigt og faretruende, ved Guds styrelse bliver til fremme for Guds rige. Ja, det er mit sikre haab at saa vil ske. Men naar jeg skal dømme efter det som for øieblikket ligger i dagen, da maa jeg sige: dagene er onde.

At det kirkelige liv hos os er i tilbagegang, synes jeg er aldeles uimodsigeligt. I adskillige østlandske landsmenigheder er kirke- og altersøgningen sunket ned til et saa lavt minimum, at man kan frygte for at begge dele vil dø ud. I endnu flere baade lands- og bymenigheder er søgningen vel ikke sunket saa dybt, men der er nedgang, mange steder stor nedgang. Naar der ofte tales i høie toner om den store kirkesøgning i Kristiania, da beror dette paa et overfladisk og feilagtigt skjøn. Vilde man en almindelig søndag, da intet særligt hverken drager til kirke eller holder borte derfra, optage en tælling af de skarer som forefindes i Kristiania kirker til høimesse, da vilde man faa se, at det samlede antal kirkefolk er meget mindre end det samlede antal siddende pladse i byens kirker. Og dog har Kristiania i forhold til sin folkemængde meget mindre kirkeplads nu end for en menneskealder siden og end nogen anden by eller bygd i vort land. Regnet procentvis er derfor kirkesøgningen i Kristiania vistnok mindre

end de fleste andre steder, og meget mindre end den var før.

Nu er der ganske vist hele landet over adskillig søgning til Guds ord udenfor kirkerne. Denne søgning er naturligvis stærkt fluktuerende, stiger og synker stærkt efter de forskjellige prædikanter og til de forskjellige tider. Men den dog ikke i det hele og store er nedadgaaende? Jeg er tilboielig til at tro det, om jeg end mangler materiale til at paastaa noget sikkert.

At kristendommens magt over den almene tænkemaade er i tilbagegang, tror jeg er endda sikrere. Prof. Grans foredrag i studentersamfundet her i vaar, hvori han sammenligned prof. Lochmanns immatrikuleringstale for 30 aar siden med prof. Brøggers i høst, er karakteristisk. Det han der noterer, er ikke *bare* fremgang i frigjort livssyn. Det er samtidig dermed tilbagegang i kirkeligt livssyn. Det er sørgeligt, at vor kristendom har været slig, at fremgang i frisind har været forbundet med tilbagegang i kristendom. Men det nytter ikke at negte: saaledes har det været.

Man kan heller ikke være blind for, at saavel Brøggers tale og Grans foredrag som ogsaa andre fænomener: Fritjof Nansens artikel i «Samtiden» om «Videnskab og moral», forhandlingerne i pædagogisk forening om kristendomsundervisningen i skolen etc. varsler om, at et angreb paa kristendommen er i anmarsch. Utvilsomt vil det blive adskillig mere maalbevidst og dygtigt end det som skede i ottiaarene. Vi gaar utvilsomt kampfulde tider imøde.

Er vi rustet?

Jeg er ræd vi maa svare: saa slet som muligt. Til hvilken kant vi vender blikket, er udsigterne temmelig trøstesløse.

Ser vi først til venstre, da ser vi en teologi drage op, som paa en bedrøvelig maade karakteriserer sig selv, naar den, som dr. Ording gjorde i pædagogisk forening, møder det maalbevidste angreb paa al religionsundervisning med at tilbyde en som skal være «ren for al dogme- og mirakeltro». Selv om dette ikke er ment saa umulig som det lyder i det kortfattede referat, saa er det jo dog til at fortvile over, at en slig ytring kan kastes ind i en slig debat af en professor i troeslære. Under alle omstændigheder viser det, at fra den

kant har vi ikke megen støtte at vente i de kampe mod vantroen som maatte forestaa. Man er der mere optaget med at overgive fæstningen end med at forsvare den. Saameget kan dog vist en nogenlunde tænksom konfirmand forstaa, at en religion «ren for al dogme- og mirakeltro» bliver den rene tomhed. Man kommer jo i forlegenhed, naar man vil forsøge at forestille sig hvordan den vil se ud. Kristendom bliver det i hvert fald ikke.

Er udsigterne lidet opmuntrende til venstre, saa er de det endnu mindre til høire. Vi har der det store gros af prester og pietister, samlet i en fylking saa fast sluttet som vi vel aldrig har havt den før. En slig sluttet fylking skulde vel være en styrke. Det er dog ikke saa sikkert. I Guds rige er ikke enhver fast sammenslutning en styrke. Den kan være en svaghed. Ingen sammenslutning i verden er stærkere end pavekirken. Alligevel er vi ikke i tvil om, at set fra Guds riges standpunkt er denne kompakte enhed ikke styrke men svaghed. Det beror naturligvis paa den aand, hvori en slig sammenslutning ledes.

Den aand som leder den sammenslutning her er tale om, lærer vi at kjende i «Luthersk Kirketidende». Det er dette blads redaktion, specielt prof. dr. Odland, som det har lykkedes at faa sammenslutningen istand og vedblivende har ledelsen i sin haand.

Karakteristisk for dette blads aand er den maade hvorpaa det kjæmper. Lad os særlig tage for os den maade hvorpaa det har imødegaat Konows og dr. Ordings angreb paa jomfrufødselen og Jesu legemlige opstandelse. Der er i de senere aar ikke fremkommet noget paa det kirkelige felt hos os, som har vakt slig bevægelse som dette angreb. Det blev jo rettet — ikke mod en separatkirkes særbekjendelse — men mod den hele kristne kirkes fælles grundtro. Det maatte vække og det vakte forfærdelse. Og forfærdelsen var utvilsomt desto større, fordi man uvilkaarlig følte, at angrebet havde en bundsforvandt i den tænkemaade man mærker rundt omkring sig og kjender indeni sig. En er jo et barn af sin tid, selv om man er aldrig saa ortodox. Navnlig gjælder det for jomfrufødselens vedkommende, at det vist ikke er mange som ikke ofte har følt noget i sig steile ligeoverfor den, og

denne følelse er kanske fremdeles saa stærk, at de for at blive den kvit er nødt til med magt at lade være at tænke.

Der var saaledes al opfordring for «Luth. Kirket.» til at tage de stykker af den kristne tro som her var gjenstand for angreb, under særlig behandling, udrede de værdier som knytter sig til dem, belyse de vanskeligheder som de volder nutidens mennesker, og yde hjælp mod disse vanskeligheder etc. Er det ikke paa den maade kristne mennesker først og fremst skal møde angreb paa den kristne tro? Er ikke det som det da først og fremst gjælder om, netop dette: at holde den sandhed som angribes saaledes op, at den kan anbefale sig selv til alle menneskers samvittighed og dermed forsvare sig selv?

Har «Luth. Kirket.» gjort dette? Den har ikke gjort det svageste forsøg paa det. Den synes ikke at have havt spor af følelse af, at dette var dens første og fornemste opgave i kampen. Bortset fra nogen noksaa ubetydelige indsendte artikler, har «Luth. Kirket.» ikke indeholdt andet end lamentationer over at en prest og en prestelærer faar lov til ustraffet at rette et sligt angreb mod kirkens retsgyldige bekjendelse, og krav paa at denne bekjendelse maa blive hævdet ad rettens vei.

Men det er ikke bare i denne sag «Luth. Kirket.» optræder saaledes. Dens kampmaade er altid saadan. I alle dens polemiske artikler leder man forgjæves efter nogen belysning af de læresporgsmaal der er tale om, nogen paavisning af de religiøse værdier der knytter sig til dem, nogen forstaaelse af de vanskeligheder de volder nutidens mennesker, nogen hjælp til at komme over disse vanskeligheder. Der kjøres uafladelig op med konstante nedarvede formler og stikord, slige som «én Gud i tre personer», «den Helligaands personlighed», «Kristus er sand Gud født af Faderen fra evighed», «Kristus har lidt syndens straf i synderes sted» etc. etc. Hvad tanker der skal forbindes med disse og lignende ord og formler, hvad værdi disse tanker har, og hvorledes de lader sig fastholde ligeoverfor de vanskeligheder de volder, tales der ikke om. De sættes bare op i sin nøgne stelthed, som lovparagrafer man har at underkaste sig. Modstandernes udtalelser stilles ligeoverfor, og da de

befindes stridende derimod, udtales paa forskjellig vis et *anathema sit*.

For denne betragtningsmaade er kirken intet andet end et konsortium som har forenet sig om visse statuter. Disse statuter er ethvert medlem forpligtet til at holde sig efterrettelig. Er der noget i disse statuter man ikke samstemmer med, kan man forsøge at faa det forandret; er man ikke istand til det, skal man enten holde mund eller gaa sin vei.

Denne betragtningsmaade er paa sin vis meget grei og letvindt. For en overfladisk betragtning synes det saa selvindlysende dette, at de som vil høre et selskab som kirken til, maa være enig i dens statuter. Det er bare det slemme ved denne tankegang, at den gjør kirken helt og holdent til et rige af denne verden, hvor loven hersker, ikke evangeliet.

Det maa dog være klart for enhver, at i et samfund hvor der hersker formler som foreskriver: saa og saa *skal* du tro, ellers skal du gaa din vei, der hersker loven. Befalingen: det og det skal du tro, er ligesaa fuldt lov som befalingen: det og det skal du gjøre. Hvor glædeligt et budskab kan være i sig selv, saa er og bliver det for mig intet andet end lov, saalænge det kommer til mig som et saadant bud. Først da bliver det evangelium, naar det kommer som et budskab der stilles i rapport til min hjertetrang, saa jeg faar se og føle: dette bringer mig det jeg trænger; i dette er der frelse for mig.

Men loven er og bliver aldrig i evighed kirkens styrke. Tvertimod — loven er og bliver altid som Paulus siger «magtesløs ved kjødet». I virkeligheden gives der intet bud som er umuligere at opfylde end dette: det og det skal du *tro*. Der staar vi mere fast end ved noget andet bud. Saa, hvis man ved tro forstaar hjertets inderlige tillid og fortrøstning. Anderledes hvis man kalder det tro, at man tager parti for visse meninger og formler. Men den tro har man før i tiden ialfald kaldt «den døde tro».

Kirkens styrke har altid været, at den eier den aand som til alle tider formaar at gjøre Kristus levende for hjerterne, saa de ser at i ham er der frelse for dem. Derved bliver dens budskab evangelium, samler hjerterne og knytter dem til Jesus og til hverandre indbyrdes, og skaber den enhed

som er stærk. Men derfor maa hovedvægten i al kirkens baade forkyndelse og polemik altid lægges paa dette: at overbevise samvittighederne ved at stille evangeliets budskab i rapport til menneskehjertets trang, og yde hjælp mod de vanskeligheder som hindrer tidens børn i at tilegne sig det. En retning som i stedet derfor nøier sig med at kræve og dømme i henhold til formler og stikord, som alle skal være saa god at holde sig efterrettelige, den kan være saa talrig og kompakt den være vil, den har ingen kraft hverken til at værge kirken mod vantroen eller til at opbygge den i troen. Ti den er en lovretning uden evangeliets aand og kraft. Hvor en slig retning faar magt i en kirke, der vil det snart vise sig, at en død haand har lagt sig over kirkelivet. «Bogstaven ihjelslaar», det er en gammel sandhed som altid bliver ny.

Jeg bestrider ikke, at der inden kirketidendepartiet — eller kirkepartiet som det ynder at kalde sig — findes mange levende kristne, som ogsaa ærlig og dygtig arbeider for kristeligt liv hver paa sin plads. Det er om partiet som helhed jeg taler; eller rettere om den aand hvori partiet som helhed ledes. Den aand er den juristiske formalismes aand. Jo længere den faar styre og lede, des mere vil den gjennemsyre partiet. Livet inden partiet vil mere og mere gaa op i form- og formeldyrkelse med dertil hørende forkjætrelse og forfølgelse af alt som ikke uden videre underkaster sig formen og formelen, men tørster efter at faa sit eget aandslivs krav tilfredsstillet.

Jo mere det sker, des udygtigere bliver partiet til at yde nogetsomhelst i kampen mod vantroen. Man mener nok ofte, at i denne kamp skal man udrette en hel del ved at raabe de gamle formler rigtig kraftig ud. Det skal besværge aanderne, mener man. Men man tager sørgelig feil. Vantroen imponeres ikke af udenadlærte formler, om man aldrig saa hoilydt og hyppig repeterer dem. Det eneste som duer ligeoverfor den, det er at stille evangeliets sandheder i rapport til menneskehjertet, saaledes som det banker i nutidsmenneskers bryst, og lade dem føle: dette er det vi trænger. Den retning som ikke magter det, kan intet yde i kampen mod vantroen. Den vil ogsaa som regel holde sig udenfor denne kamp, fordi den instinktmæssig føler at den ikke magter noget der.

Ved en ny kirkeorganisation skal nu dette teologiske juristeri faa hals og haand over vor folkekirke. Al magt over kirkens eiendom, virksomhed, embeder og lære skal lægges i hænderne paa majoriteten inden et kirkemøde, som vælges af stiftsmøder, som atter vælges af menighedsraad som er valgt af urvælgerne paa flere aar, og af ældsteraad som er valgt paa livstid. En saa floket valgordning yder udmærkede chanser for dem som forstaar at albue sig frem, og dertil har formler og stikord altid vist sig at være probate midler. Det parti som saaledes faar albuet sig frem til majoritet i kirkemødet, har dermed faat den norske kirke i sin haand. Enhver anden retning faar ikke mere pusterum end det vil unde den. Det kan negte at ansætte kandidater af en anden retning; det kan gjøre stillingen umulig for de prester som tilhører en saadan; selv den magre ret med store personlige offere at grunde valgmenigheder kan det negte sine modstandere.

Dette forslag til kirkeorganisation skal nu søges drevet igjennem. Dertil maa man naturligvis lave majoritet i Stortinget. For at faa denne majoritet optræder kirkepartiet som politisk parti. Det ruster sig til som saadant at deltage i valgkampen næste aar.

Er partiets religiøse gehalt allerede før betydelig reduceret ved juristisk formalisme, kan man være viss paa, at den politiske valgkamp, hvordan den saa end falder ud, end yderligere vil reducere den. De politiske valgkampe er under alle omstændigheder farlige for den religiøse sandhed og inderlighed. Men føres de ovenikjøbet om magten i kirken, føres de med det maal for øie at faa kverke kirkelige modstandere ved hjælp af politiske majoriteter, da er vi ikke saa svært langt fra religionskrigenes fanatisme og demoralisation. Der er saaledes sørgelige udsigter til, at det parti, som paa en maade er arvtager af den religiøse vækkelse i vort folk, vil sætte livet til under juristeriets og kirkepolitikens ørkenvandring. Saa stor magt som dette parti over baade inden vor prestestand og inden vort vakte folk, vil dette være et tab for vor kirke, som er langt alvorligere end det tab radikal teologi nogensinde kan paaføre den.

Nu er det ganske vist saa, at der mellem de to yderligheder vi her har omtalt, findes en stor skare baade af prester

og lægfolk. Vi har mange prester som steiler ligeoverfor saavel dr. Ordings radikalisme som dr. Odlands formalisme. Selv blandt dem som har knæsat baade presteskolen og den nye kirkeorganisation, er der utvilsomt mange som har gjort det med stærke forbehold. Samtaler man med de enkelte, merker man at begeistringen for dr. Odlands juristiske teologi ikke er stor. Det er skrækken for den udsvævende radikalisme paa den anden side, som knytter dem til et parti, hvis aandsretning og fremgangsmaade i grunden falder dem tungt for brystet. Og blandt det menige folk som fylder vore kirker og har hjertelag for kirke og kristendom, staar vistnok det store flertal fremmed og uforstaaende, tildels ligefrem uvillig ligeoverfor begge de nævnte yderligheder.

Man skulde altsaa tro, at her maatte være gode forudsætninger for dannelsen af et kirkeligt centrum, som baade kunde tage ledelsen af den kirkelige livsbevægelse i sin haand og føre kampen mod vantroen. Men her kommer to omstændigheder hindrende i veien.

For det første fremskridtsteologiens usikre holdning ligeoverfor spørgsmaalet om, hvad der er sandhed til salighed. Alle bevægelser paa det kirkelige felt i de sidste aar har gjort spørgsmaalet derom levende inden alle kredse i menighederne. Paa dette spørgsmaal vil man have svar. Saalænge man ikke faar et greit og bestemt svar paa det, kan der ikke blive tale om nogen sammenslutning paa liberal grund til fælles arbeide og fælles kamp. Saalænge det bare er modsætningen til formalismen og en ubestemt fornemmelse af et vist aandsslegtskab som forener dem som vil kirkelige fremskridt, medens det er uklart for dem selv endog hvor langt dette slegtskab i virkeligheden gaar og hvormeget de er enige om, saalænge bliver deres sammenslutning lunken og løs, uden begeistring og uden kraft. En saadan lunken og løs og uklar sammenslutning samler ikke til sig. Den drager ikke, for den giver ingen tillid. Den vækker mistillid, og i mistillid holder man sig paa afstand. Der bliver intet stærkt og levedygtigt centrum dannet, før der samler sig en kreds som ud af fri indre overbevisning klart og greit kan bekjende: det og det er vor tro; det og det er for os den sandhed vi vil leve og dø paa; vi fordømmer ikke dem som i noget punkt

mener anderledes; vi er rede til at forhandle broderlig med dem, lære af dem og — saalangt vi kan, uden at fornegte det som for os er sandhed — samvirke med dem; men *dette* er *vor* tro; paa den staar vi fast, til Gud overbeviser os om noget andet.

At nogen anden troesbekjendelse end den apostoliske skulde kunne slaa saaledes igjennem, at der kan blive tale om at samle menigheden om den, tror ikke jeg. Efter min mening er den det eneste banner, som kan samle et kirkeligt centrum af betydning. Imidlertid — kan nogen finde noget bedre, da lad ham gjøre forsøget. Kun at det staar klart: udviklingen er hos os kommet til det punkt, at det er umuligt for os at komme nogen vei uden at give grei og klar besked om, hvad vi holder fast ved som sandhed til salighed. Er vi ikke istand til det, kan vi ligesaa godt først som sidst opgive stillingen, og lade kirkepartiet beholde marken alene til det selv har ødelagt sine chanser.

Den anden hindring for dannelsen af et kirkeligt centrum er en forsømmelse, som den norske kirke, d. e. dens presteskab, gjennem menneskealdre har gjort sig skyldig i, og hvis følger vi længe faar lide under.

Er det ikke mærkeligt, at naar man hos os nævner «lægfolket», saa ved saa at sige det mindste barn, at dermed menes pietisterne. «Kirkefolket» = presterne + «lægfolket». Og «lægfolket» = pietisterne.

Som om pietisterne — foruden presterne — var de eneste kristne her i landet. Som om ikke enhver prest, der er lidt kjendt i sin menighed og ikke lukket inde i en pietistisk kreds, kjendte en hel del udmærkede kristne i menigheden, som ikke har noget med pietisme at bestille.

Hvad er grunden til, at hos os er kristeligt lægfolk ensbetydende med pietister? Grunden er den, at hos os er pietisterne de eneste lægfolk som træder offentlig frem som kristne. De andre holder sig tilbage. Deres kristendom har udviklet sig langsomt i det stille under det daglige livs prøvelser. Der beviser den sin kraft i retskaffenhed og kjærlighed. Men det har ikke været noget som har drevet den frem for offentligheden. Den er nok med i arbeidet for Guds rige. Den yder sin skjærv, ofte meget rigelig. Men den træder ikke

frem med noget høilydt vidnesbyrd i ord. Den har lidet at fortælle om sig selv. Den hører jo saa ofte baade i kirken og i bedehuset, at for at være en sand kristen maa en have gjennemgaat en omvendelse som skal være slig og slig; man maa have følt saa og saa, have erfaret det og det. De finder lidet af dette hos sig, derfor tør de heller ikke kræve at blive regnet som kristne, men holder sig helst tilbage. Om de deltager i kirkelige møder, saa lader de pietisterne føre ordet. Disse har ligesom en hævdet ret til det; de har ogsaa øvelsen; de har sit opgjorte standpunkt, og de kan sproget. De andre kan nok have en følelse af, at de ikke er saa enige med dem, men de har ikke syslet videre med slige ting før, har ikke noget opgjort standpunkt, og heller ikke nogen øvelse i at udtale sig. De tier og gaar sin vei, eller de tier og samtykker. Med andre ord: den anerkjendte kristendom hos os er pietisme.

Det er en stor forsømmelse vi prester her har paa vor samvittighed. Vi har ikke arbeidet paa at emancipere det kristelige liv i vore menigheder fra pietismen. Det skulde vi have gjort. Vi skulde ganske anderledes end skeet er have fremholdt, at «blandt ethvert folkeslag tager Gud imod den som frygter ham og gjør retfærdighed», enten han har de pietistiske mærker eller ikke. Vi skulde givet dem «som frygter Gud og gjør retfærdighed» mod til at tro sit barnekaar hos Gud, og lært dem at kjende sig selv som Guds børn uden hensyn til de pietistiske domme. Vi skulde opdraget dem til at være med i det kirkelige arbeide, ikke bare som haandlangere i pietismens tjeneste, men med sit eget selvstændige upietistiske skjøn.

Ingen vilde havt større gavn af det end pietisterne selv. I almindelighed er de paavirkelige og villige til at lære, naar de kommer ligeoverfor noget som giver dem det indtryk: her er trods alt egte kristendom. Jeg har selv erfaret, hvor langt de da kan gaa med, saa der bliver en samvirken og gjensidig paavirkning som er heldig for alle parter. Men det er vor presteforsyndelse: baade i forkyndelsen og i livet har vi ladet pietismen gjælde for det kristelige ideal; derved har den faat en magt som ikke tilkom den, medens al anden kristendom er blevet trykket ind i krogene. Der har den ganske vist baaret

mangen skjon frugt i det stille, men uden virkning paa menighedslivet i det hele.

Dermed hænger det sammen, at der er saa liden kultur i vort religiøse liv, og saa lidet religiøst liv i vor kultur. Det gaar altid saa der, hvor kristendom og pietisme gjøres identiske.

Derfor mangler vi i saa høi grad materiale at danne noget kirkeligt centrum af. Det er nok der, men gjemt og spredt og vanskelig at finde frem og samle.

Dog bliver det mig for hver dag mere og mere klart: her maa gjøres noget.

Den teologiske radikalisme er i sig selv ikke farlig. Det den kan samle til sig, vil ikke blive af nogen nævneværdig betydning. Den største fare ved den er, at den skræmmer folk over i den kirkelige formalisme. Denne er faren. Den truer med at lamme og svinebinde vor kirke og gjøre den til et orthodox-pietistisk konventikel, som dyrker sine formler og stuller med sin opbyggelse, uden forstaaelse af udviklingen og bevægelsen omkring den og uden evne til at møde de revolterende kræfter, som strækker armene ud først og fremst efter ungdommen og derigjennem efter hele vort folk.

Thv. Klaveness.

CARL KONOW.

Et minde.

Af *D. Thrap.*

Med Carl Konow gjorde jeg bekjendtskab 1856 under et besøg i Bergen. Hans søn Otto († som provst og sognepræst til o. Gausdal) var min ven, og det sagde sig selv, at jeg maatte komme til ham, men her blev ikke holdt selskaber. Jeg kom derud en aften og blev meget overrasket ved, at der hele tiden blot blev talt om theologiske sager, samt at værten staaende bag sin stol holdt lydelig bordbøn. Han var saa livlig som nogen bergenser, og — hvor forskjellig fra de fleste af dem, jeg havde stødt paa! Han var saa aldeles ligefrem, at det var, som havde vi kjendt hinanden i mange aar. Det var hans natur at være frimodig, og det blev misforstaaet af mange, der ikke let tilgav den ligefremhed, hvormed han sagde dem sin mening. Hans drillerier havde i tidligere dage gaaet vidt. Om disse holdt han ikke af at tale, medens han derimod gjerne vilde give prøver af den frimodighed, som aldrig forlod ham. Dette kom især frem, naar talen var om hans farbroder konsul August Konow, bekjendt for sin patriotiske iver paa storthinget 1814. Hans modvilje har naturligvis ikke mødt kjærlighed hos farbroderen, der dog bad ham med i sine store middage, naar et eller andet var paafærde. Bergen havde grund til at være August Konow taknemmelig for hans villighed til at repræsentere, naar nogen betydelig person gjæstede staden. Ved saadanne leiligheder maatte det bedste selskab indbydes, og brodersønnen var selvskreven. Han var flink som humoristisk skaaltaler, og det ventedes vel, at han skulde optræde som saadan. Engang havde han en meget lang indledning med en skildring af alle de herligheder, som mødte dem herude i det deilige Gravdal. Den gamle onkel anede ondt og afbrød ham: «Ja, jeg hører,

Carl, at du vil udbringe en skaal for min kokkepige!» — Han tabte ikke kontenancen, men vidste at give talen en saadan vending, at den gamle med det hele selskab kom i det bedste humør.

Konow var meget vel fornøiet med denne historie, men endnu mere over sit møde med grev Wedel 1832. Konow kom fra udlandet og traf til i Gøteborg at faa vide, at grev Wedel logerede i det samme hotel. Han gjorde naturligvis Norges første mand sin opvartning og blev meget vel modtagen. Da han skulde reise, fulgte greven ham ud til hans vogn og sagde: «Nei, vil man se! reiser De ikke i vogn! jeg reiser i kjærre, jeg!» — «Ja», sagde Konow, «hvis jeg var grev Wedel, gjorde jeg det samme!» — «Nei hør den», sagde greven, «tror jeg ikke, der gjemmer sig en diplomat i ham!» — 1836 var han atter sammen med grev Wedel, men da slap han at tale med ham. Det var i Stockholm, hvor greven — netop udnævnt til statholder — opholdt sig. Konow havde audiens hos kongen, der spurgte hvad han syntes om, at grev Wedel var bleven statholder, og Konow svarede, at det var en større naade end vi havde fortjent. Heri var hans majestæt enig og blev alt mere ivrig, da han kom til at mindes at storthingets præsident[1]) «publiquement» havde omfavnet en person som denne Mr. Wergeland. Konow bukkede og taug. Skyen forlod saa kongens pande, og han sagde, at han en af dagene skulde have souper for grev Wedel, og til denne maatte han komme. Saa var Konow tankeløs nok til at sige, at han skulde reise dagen efter. Kongen saa atter hel bister ud: «Kan den reise ikke opsættes?» Konow bukkede og taug og deltog i den store hoffest, hvor han maatte bemerke, hvorledes alt, hvad stort og herligt var i Sveriges hovedstad, gjorde plads for det 19de aarhundredes første statsmand i Norge.

Der var visselig intet af en snob hos Carl Konow, men han var dog meget glad i sine adelige forbindelser i England. Dagbogen under hans besøg hos hertugen af Rutland er overmaade fornøielig. Han er rimeligvis den eneste nordmand i det 19de aarhundrede, der har været gjæst hos en

[1]) Herman Foss.

engelsk hertug. At en saadan indtager en borgerlig mand i sit slot som gjæst er nok omtrent utænkeligt, og det kan derfor være troligt, at Konow har gjort dette store sprang ved en dristighedens gave, der var ham medfødt. Hertugen af Rutland besøgte Norge paa sit dampskib engang i 1830-aarene, naturligvis adresseret til Wollert Konow, der var engelsk konsul. Denne benyttede sin søn Carl, der havde været 3 aar i England, som ledsager for den store mand, og han kom saaledes ogsaa til at være med paa en reise ind i Hardangerfjorden. Der var stort følge. Her fortæller Konow, at hertugen bad ham besøge hans slot Belvoir Castle, om han kom til England. Konow var ikke sen til at efterkomme en saadan indbydelse, reiste saa snart han kunde til London, meldte herfra til hertugen, at han ønskede at hilse paa ham og fik indbydelse til at komme. Ved dette besøg gjorde han bekjendtskab med flere adelsmænd, blandt hvilke især Francis Scott, hvis navn en af hans sønner fik bære, stod hans hjerte nær. Han besøgte Konow i Bergen med sin familie. Fru Konow, der ikke kunde et ord af det engelske sprog, fortalte mig, at hun ikke et øieblik var forlegen med de engelske gjæster, da de altid vidste at beskjæftige sig bl. a. med at optage prospekter. Dilettant-fotografien var ikke endnu bleven til.

At Konow var en dygtig handelsmand, der allerede havde samlet sig formue, da han ved faderens død (1841) fik den store arv, tør antages for sikkert. Det syntes imidlertid under den store krise 1848, som han skulde rives med i sin broder Fredriks fald, men han blev frelst ved gode venner, blandt hvilke først skal nævnes Lorenz Wesenberg. Dette navn kan sige os, hvor Konow nu var henne. *Lyder Bruns* vældige bodsprædiken under hans besøg i Bergen 1846 og 1847 havde grebet ham dybt, og han var bleven en kristen, men ikke en pietist. At han — vækket ved den vældige torden — har seet, at der var meget at rette paa, har han ofte omtalt, og det var jo ogsaa i hans daglige liv kjendeligt. Her er naturligvis ikke tale om udskeielser, for hvilke denne i sandhed fine mand visselig har været aldeles fri.

Man kan vist betragte Bergens tilstand i religiøs henseende efter Lyder Bruns prædiken 2den søndag i faste 1847

som — revolutionær. Det var ikke rationalisme eller liggegyldighed, Brun havde at bekjæmpe, men en gammeldags religiøsitet af katholiserende natur. Man gik flittig i kirke, regelmæssig tilalters, havde stor respekt for presterne, selv om man morede sig over deres fornøielige sider eller fandt sig i deres svagheder. Nogen indflydelse paa det daglige liv kunde dette ikke have uden forsaavidt alt blev holdt borte, som stred mod agtværdigheden. Om liv i Kristo — — Man holdt sig til det ceremonielle og læste hist og her en gammel andagtsbog. Der blev revolution, da befolkningen paa den voldsomste maade blev truffen af det ord, at *dette* ikke var kristendom, og at de vilde fare til helvede med al sin gode gammeldags gudsfrygt. Det blev syndserkjendelsens tid for mange begavede almuesfolk, af hvilke jeg endnu kunde finde enkelte i min første menighed (1861—76). Disse har vistnok snart fundet sig tilrette ved at slutte sig til de faa gamle haugianere og blive spiren til de senere pietistiske kredse. Hos mange er vel det aandelige liv dampet bort. I den dannede klasse tør Lyder Brun have været til velsignelse for mange kvinder, der har ført sin kamp i stilhed, men blandt stadens mænd ved jeg kun at nævne rektor Holmboe, Carl Konow og Lorenz Wesenberg, men der har naturligvis været flere. Den sidste havde taget ivrig del i selskabslivet og var en overmaade god mand uden høiere dannelse og kritik. Han kastede sig med største iver over missionen og havde unegtelig ikke lidet af den tro, som flytter bjerge. Det var vist en af hans livs lykkeligste begivenheder, da han 1866 fik være biskop Schreuders vært, og da missionsselskabet ikke mere havde brug for denne stormand, har han vist været i megen forlegenhed. — — Der var paa vækkelsesstandpunktet et slægtskab mellem disse 3 mænd, medens ellers Holmboe og Konow indtog en anden stilling i henseende til dannelse og kundskab, saa deres udvikling kunde føre dem til et videre og friere syn. Holmboes pietisme maatte snart give sig, og hans interesse blev væsentlig theologisk. Han stod for mange som en autoritet, og da han var et klart hoved, kunde han naa langt.

Der var fattigdom paa theologi i Bergen i de dage, men i fattigdommen opdagede man den vel begavede, men meget

ensidige adjunkt Jordan. Han var paa Lyder Bruns alder og hans gode ven, et tænkende hoved, meget belæst, tidlig vakt til en klar kristelig erkjendelse, som han vidste med stor dygtighed at bibringe sine disciple. Det var Lyder Bruns bekjendte optræden 2den faste 1847, der bragte Jordan frem af hans ensomhed. Der skulde om eftermiddagen være et møde mellem Brun og alle byens prester hos provst Thoresen. Jordan, der ikke var frygtløs og ikke blottet for nysgjerrighed, har vel fundet, at her ikke var noget at være bange for, da Brun bad ham og Holmboe følge med til mødet. Her er det tilfulde bekjendt, hvorledes Brun fandt sig foranlediget — og berettiget — til heftig at dadle et par af sine gamle embedsbrødre, der begge var frygtløse mænd. Jordan blev imidlertid et baand paa deres tunge og — en gjenstand for deres vrede. Selv har han ganske vist forstaaet situationen og maaske anseet det heldigt, om han kunde være en hindring for en voldsom ordkamp. Selv har han fortalt mig, at da han med Brun og Holmboe begav sig op i latinskolen, havde han sagt til Brun: «Du har opført dig uanstændig, ja uforskammet!» — Jeg sagde ham, at dette, som formodentlig var aldeles rigtigt, skulde han have sagt derinde i presternes nærværelse. Saa havde han høstet laurbær, medens han nu kun fandt en vrede, som aldrig gav sig.

Da de 3 venner var komne op i rektorboligen, skede en stor ulykke. Lyder Brun modtog her biskop Neumanns skrivelse foranlediget ved det referat af Bruns prædiken, som biskopen havde faaet, og fornemmelig ved de udtryk han havde benyttet om patriarken Jakob. Bruns ord lød efter en skildring af Jakobs forhold hjemme hos faderen: Du vil efter dette sige, at Jakob var en skurk! — ja, men af saadanne skurke danner Gud sine helgener». Brun gik med brevet lige til biskopen og forklarede, hvorledes hans ord var faldne. Biskopen lod ham vide, at han ansaa hans fremstilling for en bortforklaring og brugte et udtryk, hvorover Brun blev opbragt. Han lagde dog baand paa sig, men var uforsigtig nok til at give den værdige gamle prælat et vink om, at han kunde kompromittere sig ved at drive denne sag videre. Nu gik det ikke. Biskopen hentydede til den nerve-

feber, hvoraf Brun nylig var kommen op, og denne mente, at det havde været biskopens pligt at være tilstede i kirken ved en saadan anledning og ikke at gaa efter rygter. Til at tage brevet tilbage var biskopen ikke at formaa. Brun gik tilbage til latinskolen, og man kan tænke sig hans stemning. Her var det Jordan kom med den fortvivlede ytring, at man stod for et tilfælde, hvori man havde at handle efter Math. 18, 16, og hertil var Brun strax færdig, men de 2 venner havde ikke lyst til at gaa med som vidner, naar han skulde forelægge sagen for den høiærværdige modstander. Saa kom Carl Konow, og han var villig. Man sendte bud til provst Birkeland, der boede lige ved, og da han havde læst brevet, var han strax færdig til at være den anden. Han vilde dog først gaa ind alene og tale med biskopen, og da han ansaa det muligt at sagen efter denne samtale kunde falde bort af sig selv, blev det aftalt, at Brun og Konow skulde vente ½ time, og hvis der da intet bud kom, begive sig til biskopen. Klokken var 6½ da de traadte ind. Biskopen ytrede: «Nu, hr. provst, hvad har De at forebringe?» I høitidelige udtryk udtalte da Brun, at han var kommen for at gjentage sin opfordring til biskopen, at tage brevet, som han oplæste, tilbage og erkjende, at han havde feilet imod ham. Provst Birkeland ytrede nu, at der ikke kunde være tvivl om hensigten med biskopens brev, og naar Brun gav det forlangte svar, saa var sagen dermed afgjort. Nei — Brun mente, at det indeholdt beskyldninger, som han ikke kunde bære, og sagen kunde ikke bero i den stilling den var, naar ikke biskopen vilde tage brevet tilbage og erkjende, at han havde feilet imod ham. Biskopen ytrede hertil: «Paa hr. provstens opfordring har jeg kun at svare, at De har at anse mit brev som officielt». Brun sagde, at han ikke respekterede denne erklæring, da han havde med sin egen biskop at gjøre. Brun maatte have den biskopelige erklæring skriftlig, og da de var komne hjem, dikterede han Konow et brev, hvori han udbad sig dette, som han fik med den tilføielse, at det havde været rigtigst, om Brun paa det simple spørgsmaal havde givet et simpelt svar. Klokken 10 om aftenen seilede Brun i maaneskin hjem til Avaldsnes — bort fra sin fødeby, bort fra den kirke, der saa mangen gang havde været fyldt af

hans beundrende og nu tilsidst af hans foruroligede tilhørere, og — desværre — bort fra sin faders embede, der endnu samme aar blev ledigt. Carl Konow nedskrev 2 dage efter, hvad der forefaldt, da han tænkte sig, at hans vidnesbyrd kunde blive krævet. Om scenen hos biskopen foreligger ellers ogsaa et vidtløftigt brev fra provst Brun til daværende personelkapellan H. Halling. Carl Konow har neppe kjendt til Jordans raad angaaende Math. 28, 16 og i alle fald neppe forstaaet, hvor uheldigt det var.

Efter denne store vækkelse ved Lyder Bruns tordentale blev der spørgsmaal efter sjælesorg og theologisk veiledning. Vi skal ikke tale om den første, og hvad theologien angaar var visselig Jordan den eneste, man kunde henvende sig til. At han forstod pietismen er sikkert nok, og havde han været mere tilgjængelig, vilde han have kunnet gjøre megen nytte, men her var hans personlighed iveien og vel endnu mere hans absolute anlæg for det abstrakte. Dette sidste kunde imidlertid gjøre ham til en stor autoritet i denne ved aandelig og theologisk fattigdom betegnede tid. Holmboe og Konow fik nu med sig et par venner, kjøbmand D. Blaauw og skattefoged Plesner, og disse samledes nu en aften hver uge og hørte Jordan holde et theologisk foredrag over trosartiklerne. Det var jo grundtvigianismens glanstid, og det kunde da ligge nær for en theolog at behandle symbolet. For Jordan blev det grundlag for rent dogmatiske foredrag, og — efter mit kjendskab til manden — neppe populær-dogmatiske. Jeg nærer ingen tvivl om, at de har gjort sin nytte — hos Holmboe og Konow, der begge havde betingelser for at kunne følge med, og begge higede efter fred og aandelig føde. At bringe *denne* har ikke været Jordans sag. Han var helt igjennem bunden til det intellektuelle, men paa dette gebet var der hos mange af den tids mænd store huller at fylde, og gjennem studier *kan* man naa frem til livet, hvilket visselig i høi grad var tilfældet med hine to mænd med al deres forskjellighed.

Carl Konow har visselig deltaget i selskabslivet som andre bergensere. Jeg ved ikke om han har spillet kort, da dette aldrig blev nævnt, men en forandring maatte der indtræde med ham efter Lyder Bruns vækkelse. Han havde

været meget tilbøielig til at drive temmelig vidtgaaende drillerier, f. ex. med folk, som led af jalousi. Hans tilbøielighed til at «tøve» og drive spas — uden ondskab — forlod ham aldrig. Den laa i hans natur og kunde aldrig staa for ham som synd. Tvertimod har han forstaaet, at hverdagslivet er saa ensformigt, at lidt spas og fornøielighed maa til, for at ikke maskineriet skal gaa istaa. Imidlertid: han blev huslig. En trofast kirkegjænger havde han sagtens været før, men nu blev han en af de mærkelige. Jeg er vel ikke den eneste, af hvem han oftere krævede regnskab for de prædikener, han hørte. Han gjemte paa et eller andet moment i dem, som han vilde have nøiere klarhed over, og hvor glad kunde han ikke være, naar det lykkedes at komme lidt dybere ind i vedkommende gjenstand! — Ikke mindre mærkeligt er det, hvor snart han vandt frem til den evangeliske frihed. 1848 var han paa storthinget. I Bergen som i Kristiania var der handelskrise, og Carl Konow tabte ved broderen Fredriks fallit 30 000 spd. (kr. 120 000,00). Hans storthingskollega konsul Jens Gran kom hen til ham næsten grædende over den store ulykke, at de nu maatte sidde her istedenfor at være hjemme og varetage sit tarv. «O pyt!» sagde Konow, «vor Herre er der jo!» — «O», sagde Gran, «du kommer nu altid med saadan gudelig tale!» — «Ja», vedblev Konow, «tror du ikke, at han kan tage handelsexamen?» — Det var som han altid levede i en virkelig fortrolighed med sin Gud. Aaret før han døde blev han angreben af en farlig sygdom, der holdt paa at gjøre ham blind, hvad han en kort tid virkelig var. Paa veien ud til ham traf jeg hans læge, Theodor Mohn, der ytrede sin store bekymring for hans syn. Ved hans sygeseng sad Mohn og gjorde bevægelser med fingrene og blev meget overrasket, da Konow sagde til ham: «Hvad er det for spektakel De gjør med fingrene? Jeg ser De bevæger dem frem og tilbage». Konow blev meget oplivet, da han hørte, at han skulde beholde synet, doktoren og jeg ikke mindre. Vi brød op, men Konow tog mig hen til sig med de ord: «Forresten ved De: *Ora pro nobis!*» — Han kunde ikke et ord latin, men blev af akademiske venner forsynet med latinske tale-

maader, som han — ofte hel fornøielig — slog om sig med, naar han var blandt forstaaende folk.

Konow var en underlig, sammensat natur, der altid tog retning mod det gode. Hans frimodighed var større, end jeg tror at have fundet den hos noget menneske, men hint «*ora pro nobis*» under smil, sagde han mig senere, var fremkommet under den pinligste dødsfrygt. Jeg troede ikke, at nogen kunde være mere fri for denne end han. En mere gavmild og opofrende mand skulde man vanskelig finde. Han formelig studerede paa anledninger til at gjøre godt og priste sig lykkelig ved at være prestens medhjælper med en pung, der altid var aaben. Han vilde altid lære ved samtale og søgte derfor saa meget som muligt at drage til sig unge mænd, ikke blot studerende, men ogsaa handelsmænd, der havde andre interesser ved siden af sin fisk. Især lagde han sig efter unge prester. Hans middagsbord var altid saa rigeligt, at han kunde tage med sig en eller et par venner, han traf paa veien. Saaledes kom jeg der ofte. Det første, han gjorde, naar vi kom frem, var at tage mig med ned i kjælderen, hvor en grundig raadslagning blev holdt om hvilken vin der var tjenligst for *ham* og saa i lige maade for *mig*. Efter adskillig munterhed fik vi da hver vor flaske i haanden og gik op til det vel besatte bord. Sundheden havde meget at sige i huset, og den krævede vel en solid levemaade. Ved bordet drøftedes saa de ting, han havde paa hjerte. Saadanne ting som hvad der er at gjøre for at vore daglige bønner ikke skal forfalde til en mekanisk ensformighed, kunde drøftes ofte og længe. Han havde i England logeret i en dissenters hus, havde seet det katholiserende væsen paa nært hold og var meget bange for at henfalde til det. Paa den anden side maa det ceremonielle have havt betydning for ham. Jeg reiste 1869 sammen med ham fra Mandal til Bergen. Vi sad en stund paa dækket efter aftensmaaltidet, og Konow gik til sin køie for mig. Da jeg søgte min, kom jeg af feiltagelse til at aabne døren til Konows og fandt ham knælende. Jeg kjendte til, hvad det var at holde bøn i knælende stilling, men — paa et dampskib! Det faldt mig ind, at den knælende stilling for ham har været en integrerende del af dagens store bøn.

Han talte aldrig derom, men her kan jo have været et stille løfte eller lign. Det var vel ogsaa hans aftenandagt, der var grund til, at han altid forsvandt fra middagsselskaber efter bordet. Naar han var flyttet ind fra landet, bad han mig komme om aftenen, men jeg fik ikke lov at blive længer end til klokken 9. Han sagde mig dette og tilføiede, at om nogen da ikke vilde gaa, saa — slukkede han lampen. Jeg lo og han med, men han tilføiede, at han virkelig havde gjort dette for general Fleischer, der var gift med hans kusine, og som ikke vilde tro, at det var alvor. Han har villet have sin aftenandagt i fred og har vel her sat sig bestemte regler. Det var tungt at skilles fra ham, da jeg i april 1876 forlod Bergen. 6te november samme aar døde han. Det blev mig sagt, at da det blev til virkelighed, havde al dødsfrygt forladt ham.

ET BESØG PAA DET SVENSKE PARNAS.

Af *S. Holst Jensen.*

I.

Til et saadant besog indbydes vi gjennem et verk, som udkom høsten 1905 hos Alb. Bonnier i Stockholm. Det er den nye, af 88 interessante medaillonportrætter ledsagede udgave af prof. Karl Warburgs «Ur Svenska Sången. Ett urval af svenska dikter».

Den første udgave af dette «urval» udkom allerede for over to decennier siden. Den anden er saa foroget og forandret, at den næsten kan kaldes en ny bog. Mens hin kun indeholdt 310 digte af 76 forfattere, faar vi i denne ikke mindre end 415 digte af 91 forfattere. I den tid, som er gaat hen, siden bogen udkom første gang, har jo ogsaa, som prof. Warburg gjør opmerksom paa i sit forord, den svenske lyrik oplevet en virkelig ny og rig blomstring. Ikke blot har nye digte af de forfattere, som var repræsenteret i det forrige udvalg, set lyset, men en hel skare af nye sangere har ladet sig høre. Den revision, udgiveren derfor nodvendigvis har maattet underkaste bogen, har ogsaa foranlediget ham til en delvis omredigering af den. Dette kommer tilsyne i den kritiske «Umwerthung», han har foretat. Dels saaledes at han har sloifet flere af de «udodelige» navne, som pranged i hans første samling, og ombyttet dem med andre, som dengang kun agtedes værdige til glemsel, men af en senere tids litterære kritik er blit stillet paa sin rette plads eller hvem udgiveren selv mente at ha gjort uret. Dels saaledes at han ikke saa sjelden, naar det gjaldt at samle de skjonneste blomster fra hver enkelt digterhave, har gjort et ganske nyt valg eller tat en af disse blomster, kanske flere, ud af den buket, han før hadde plukket.

Ved nærmere granskning finder vi saaledes, at biskop Fahlcrantz, denne forfængelige vittighedskræmmer, som pleied

at lave sine vitser paa forhaand for saa at anbringe dem i det beleilige øieblik, og hvis voluminøse satiriske digt «Noahs ark» med dets mange uforstaaelige hentydninger til dagens forhold og personligheder nu ingen mere læser, er blit veiet og fundet for let. Ligesaa Assar Lindeblad, dette pragteksemplar af slægten *servum imitatorum pecus,* hvis poesi er en eneste næsten karikaturmæssig efterligning af Tegnérs billedsprog. Ogsaa Anders Fryxell, den bekjendte historiske forfatter, som før paraderte med sin berømte, men alt andet end poetiske «Vermlandsvisa», og hans yngre bror Olof har med rette faat samme skjæbne. Det samme er tilfældet med finnen Fredrik Cygnæus. Han var et poetisk geni, men ingen kunstner. I sit hjemland vandt han aldrig nogen popularitet, dertil mangled han i altfor høi grad Runebergs og Topelius' anskuelighed og enkelhed. En finsk kritiker gir den noksaa træffende karakteristik af hans poesi: spridda gullkorn i en kaotisk massa af oformliga tankedunster. Langt betydeligere er han som historiker og biograf, og det er og blir hans uvisnelige fortjeneste, at han var den første, som søgte at aabne sine landsmænds øine for Runebergs overordentlige nationale betydning.

Hvorvidt Emilia Carléns mand, «litteratören» Joh. Gabr. Carléns kassation er fuldt retfærdig, er jeg ikke saa ganske sikker paa. Han har dog, især naar han skildrer livet paa landsbygden, skrevet stemningsfulde ting, som ikke fortjener at glemmes. Endnu større tvil har jeg, naar det gjælder en mand som Tassos og Ariostos berømte oversætter K. A. Kullberg, dette store formtalent med sin høie fantasiflugt og overdaadige billedrigdom. Derimod gir det ingen berettiget grund til klage, naar man ikke længer finder den kvindelige pseudonym Lea, fru Josefina Wettergrund. Ogsaa N. F. Sander, som var langt større kunstkjender end digter, kan godt være borte uden at efterlade noget savn. Anderledes med Julius Wecksell, hvis udstødning jeg finder besynderlig og ikke forsvarlig. Det storslagne shakespeareske drama «Daniel Hjort's» forfatter, hvis tragiske skjæbne minder om Hølderlins — han har nemlig lige siden 1862 været uhelbredelig sindssyg og indespærret i en celle — indtar en altfor høi rang som lyriker til at kunne saaledes blæses bort. Af dem, som i den nyere

tid har digtet paa svensk sprog, har ikke mange eiet et rigere lyrisk temperament, og mere gribende toner har kanske aldrig lydt fra nogen sangers lyre end de, hvor han gir udtryk for sin angst og gru, da han føler vanviddets skygger nærme sig. Hvilke skjærende akkorder bruser os saaledes ikke imøde i følgende sjælerop, det siste digt, vi har fra hans haand:

Jag midnattens barn, jag arma barn,
hvi har väl född jag blifvit?
På stormande våg åt det bristande flarn
mer lycka har Herran gifvit.
Ve! lyckan jag haft och jag har den förstört:
jag bedt till Gud och han har mig hört;
dock — jag honom förglömde
och han mig fordömde,
men ner ej i jordens djup mig gömde!
O Gud, min Gud, gif mig nåd,
o Gud, min Gud, gif mig råd
för Jesu Christi skull,
för Jesu Christi skull!

Du skall mig ej lemna i djefvulens våld,
fast nu han mig hårdt omslutit.
Du skall mig ej låta till honom bli såld — —
Ditt blod du för mig äfven gjutit!
Du helige Gud, rättfärdige Gud!
Du är icke stor blott i åskans ljud
och i daggen som glimmar
och i strålen som strimmar
mildt fram mellan molnen i morgonens timmar!
O Gud, min Gud, gif mig nåd,
o Gud, min Gud, gif mig råd
för Jesu Christi skull,
för Jesu Christi skull!

At Wecksell er finne kan ikke være grunden til hans udelukkelse, da jo en hel række finske lyrikere er optat i samlingen. Og at sloife ham bare for at kunne faa plads for de to ubetydeligheder fra det 18de aarh.s siste halvdel, den pedantiske Axel Gabr. Silfverstolpe, «dygdeidealets» legemliggjørelse, og den fantasiløse, af retorik og akademiske fraser struttende Johan Stenhammar, hvis lange, trættende satire «Colas» udg. gjerne kunde ha sparet os for, kan vel neppe ha været dennes mening. De to sistnævnte kunde vi saa

godt ha undværet. Vilde udg. ha optat nogen af de tidligere udeladte repræsentanter for det gustavianske tidsrum, hadde det været langt rimeligere, om hans valg var faldt paa en mand som Thomas Thorild. Som den modige forkjæmper for følelsens og naturens ret var Thorild «den hane, hvilken bebådade den svenska sångens nya dag. Man satt ännu och snarkade paa den svenska parnassen i sin ljufligaste slummer, då hans väktarerop skallade ur den låga dalen. Man rystade litet till, gnuggade sig i ögonen och — slöt dem på nytt. Men den thorildska hanen gol än en gång, og han gol så att sjelfva gubben Kellgren måste upp och söka tysta honom. Men det halp icke[1]) . . .» Men Thorild er ikke bare den vækkende hane, den revolutionære, reformatoriske og fornyende aand, tænkeren og kritikeren, om han end er dette mere end noget andet. Han er virkelig ogsaa selv en «sångfogel». Jeg er saa aldeles enig med Oscar Levertin, naar han siger, at det slet ikke er sandt, at Thorild ei er skald, det er intet andet end en akademisk konvention, som det engang for alle bør være slut med. Intet kan være mere uretfærdigt og vidne om mindre forstaaelse, end naar hans «Göthamanna Sånger» er blit karakteriseret som «den naknaste prosa», der ikke er andet end det «folkvett med rim på», som han selv har dømt som det forkasteligste i digtekunsten. De tilhører tvertimod, for at bruge Levertins ord, «1700-talets bästa svenska poesi med en nästan karolinskt malmklingande svenskhet». Og om Thorilds digt om bonden siger Levertin med rette, at det burde staa i hver svensk antologi og at hver svensk yngling burde kunne det udenad.

En stor forsømmelse har prof. Warburg gjort godt igjen ved nu at la Carl Jonas Love Almqvist indta den plads, som tilkommer ham, men merkelig nok stod tom i bogens første udgave. Det er jo dog klart, at denne den svenske romantiks store troldmand, som med sine radikale teorier bebuder frembruddet af en ny tid og en ny retning i den svenske poesi og derfor ikke uden grund er blit kaldt «Sveriges modernaste diktare», — den danske forfatter Svend Leopold siger ganske

[1]) *O. P. Sturzen-Becker:* Den nyare svenska skön-litteraturen och tidnings-pressen. Sex föreläsningar. S. 17.

træffende, at «han er titanen i svensk kultur, som vilde kjæmpe mod guderne og blev nedstyrtet til Tartaros, den dybest tonende og dybest skurrende streng paa Sveriges harpe» — skal og maa ikke mangle i nogen svensk antologi. Han er nu repræsenteret med seks smaa lyriske stemningsbilleder, alle paa to nær hørende til hans «*songes*», disse eiendommelige, forunderlig fine og sjælfulde sange fra «Törnrosens bok», hvor de ledsages af ligesaa eiendommelige melodier, som han selv har komponeret.

Ogsaa «Fredrek på Ransät», F. A. Dahlgren, som ikke var fundet værdig til at være med i 1883, har nu erholdt den opreisning, der skyldes ham ikke som forfatter til det paa svenske brædder uopslidelige, men i litterær henseende høist ubetydelige folkeskuespil «Vermländingarne», men som Gustaf Frödings forløber gjennem sine «Viser på Varmlanske Tongmåle». Af disse har udg. optat hele otte, blandt dem den berømte «Jänta å ja'». Desuden finder vi den lille vemodige «Vaggvisa», som den 79-aarige digter skrev til sig selv under sin siste sygdom:

Sof, sof, gamle Frits!
Ligg ej vaken så!
Sömn gör dig till frids,
ångsten tystnar då.

Sof och dröm, att nu
plågan snart sig ger;
dröm så ljuft, att du
ej skall vakna mer.

Ack jo, äg det hopp,
att ur dödens blund
du skall vakna opp
evigt frisk och sund!

Presten Karl Victor Modin er ligeledes nu stillet ind paa sin plads. Han har været langt mindre kjendt i Sverige, end han fortjener, og hos os er han, vi kan vist trygt si aldeles ukjendt. Hans digte, af hvilke den gribende holbeinske humoreske «Dödsdansen» er optat i nærværende samling, udmerker sig ved originalitet og tankedybde.

II.

Hvad nu den delvise omvurdering, som kommer tilsyne i valget af digternes frembringelser, angaar, vil det visselig glæde alle bogens læsere, at udg. dennegang har medtat

Bellmans skjønne «Vaggvisa för min son Carl den 18. augusti 1787». Men naar han har gjort det med fortrængsel af den berømte «Hvila vid denna källa», hvorom det er blit sagt, at høiere er aldrig svensk sang naaet end dette «underverkens underverk», da har han gjort sig skyldig i en beklagelig misforstaaelse.

Fru Lenngrens straalende digt «Den glada festen» savnes nu ikke længer. At prof. Warburg ikke hadde det med forrige gang, er saameget besynderligere, da han selv i sin bog om Anna Maria Lenngren udtaler sig om denne henrivende prestegaardsidyl, maaske hendes mest populære digt, i følgende begeistrede ordelag: «I denna förträffliga teckning af en familjfest för en gammal sjuttiårig hedersman förmäler sig den idylliska ton, som vi redan förut i vissa smådikter haft tillfälle beundra, med den sällsporda måleriska talang, som er en af fru Lenngrens förnämsta egenskaper; därtill kommer slutligen ett litet stänk af skälmaktighet — ty skälmen har svårt att hålla sig undan — exempelvis vid teckningen af mågens «verspatent». Särskild beundran förtjänar hennes förmåga att med de första fyra raderna — ett ypperligt anslag — försätta oss «midt in i saken». Intet öfverflödighetsprat. Med dessa fyra rader är festbrådskan i en hederlig svensk prestgård tecknad så klart och slående som ske kan». I denne lille idyl finder Runeberg grundtemaet til hele fru Lenngrens digtning. At hendes idylliske poesi og kanske især «Den glada festen» har modtat impulser fra Franzéns ungdomsdigtning, navnlig fra «Den gamle knekten», er vistnok utvilsomt. Som ogsaa at *han* har *hende* meget at takke for. Saa forskjellige de end var, saa var de dog i et punkt, og det et saare vigtigt, meget lige. Den svenske kritiker Anders Flodman har træffende angit denne lighed: «Om och idealiteten hos det ringa och obetydliga är svårare att få fatt i, är hon icke desto mindre en idealitet värd att framställas. Det är denna det lillas poesi, som hos fru Lenngren doftar oss till mötes. Det var troligen detta, som gjorde den så dyrbar för hennes minnestecknare Franzén, sjelf däri en ouppnunnen mästare» [1]).

[1]) *Anders Flodman: Kritiska studier.* S. 3.

Men der er et fremtrædende træk hos Franzén, som fru Lenngren mangler, det er denne forunderlige barnlig fromme og naive uskyld, hvorom Tegnér har sagt, at den ikke engang aner, at den stammer fra himlen. Det er denne uskyld, som er det mest karakteristiske drag i Franzéns skaldegenius, og som har gjort ham til den udødelige visedigter, han er blit. Den var dybt begrundet i hans personligheds inderste væsen, og derfor satte den ogsaa sit uudslettelige præg paa hele hans liv og færd og gjorde ham til en saa lysende skikkelse baade som menneske og kristen, som prest og biskop. Denne sjælens barnlighed og sindets hellige enfold bevared han lige til det siste. Den sygdom, som endte hans liv, var meget langvarig og smertefuld og ledsaget af sterk søvnløshed. Forat han af og til kunde faa nogle korte øieblikkes søvn, fandt man paa at sætte meier under hans seng og forvandle den til en vugge: «plågorna skulle så vaggas till ro». Her sad da hans yngste datter, hans trofaste pleierske, dag og nat og vugged sin 75-aarige far som et lidet barn, og for hende var det han skrev «Gubbens Vaggvisa», «i hvilken», som hans svigerson og biograf digteren Grafström siger, «det milda skämtet öfver hans egen sorgliga belägenhet öfvergår till det fromma, lidande hjärtats undergifna och tröstfulla sinnesstämning»:

Ligg nu stilla, gubbe grå,
barn ånyo vorden.
Icke stör dig i din vrå
någon flägt från norden.
Vaggan går sin jämna gång;
somna sött vid Daddas sång,
bry dig ej om orden.

Hör likväl ett ord till tröst,
då du vaknad qvider;
allas moder vid sitt bröst
söfver dig omsider,
och en fader väcker dig
för att ha dig upp till sig,
om du tåligt lider.

Det var ogsaa for datteren, for at opmuntre og adsprede hende under hendes anstrengende sygepleiergjerning, han digted sine sindrige, i Sverige saa velkjendte og yndede charader, «ett älskvärdt lekverk, som gömmer åtskilligt allvar och med epigrammets plötsliga, lätta eldsken belyser någon därskap eller någon annan hvardaglighet i lifvet, men och stundom kastar en liten stjernglimt öfver djupa erfarenheter» [1]).

[1]) *C. D. af Wirsén* i «Svenska akad.s handlgr. ifrån 1886. 2. delen 1887». S. 870 fg.

Karl Warburg har i den nye udgave af sit «urval» indtat en af de bedste prøver paa Franzéns visedigtning. Det er «De små», en sang saa vidunderlig rørende og yndefuld, hvor netop hint barnesind aabenbarer sig i al sin skjønhed, og hvor sangerens eget barnlig fromme og uhildede blik lar ham skue dybt ind i barnets tanke- og følelsesverden og paa en saa indtagende maade gi den udtryk. Men hvad har kunnet bringe en saa kyndig og forstaaelsesfuld litteraturhistoriker som prof. Warburg til at sløife den herlige ballade «Den gamle knekten»? For mig staar det næsten som et helligran. Faa sange har nogensinde været saa populære og er blit saa ofte sunget i Sverige og Finland som denne. Og det er intet under; thi ikke blot eier den et egte karolinsk stempel, men den udmerker sig ved en sand folkelig enkelhed og kraft, hvori man allerede ligesom hører lyden af «Fänrik Stål»s røst i det fjerne. Og dog ligger der et halvt aarhundrede imellem. «Den gamle knekten» saa nemlig først lyset 1793 i Kellgrens «Stockholmsposten» sammen med flere af Franzéns skjønneste digte som det klassiske «Människans anlete» med sin ideale verdensanskuelse, saa klart og bestemt udtalt midt i materialismens tidsalder:

I som ropen: det er ingen,
ingen själ fördold i tingen,
allt är stoft, ej mer:
Dårar! blott till källan stigen:
sen ert anlete och tigen,
rodnen, höljen er.

Den unge sanger benytted dengang endnu forfattermerket F—n. Digteren Joh. Gabriel Oxenstjerna spøgte med Franzén om, at det let kunde faa en forargelig udtydning. Og virkelig fortæller Bernh. v. Beskow i sine erindringer, at da Franzén blev forestillet for erkebiskop Lindblom, udbrød denne, som var en stor spasmager: «Är det herrn, som skrifvit de vackra poemen med signaturen F—n? Jag trodda, at det var sjelfva fan!»

Saavidt jeg ved, er det første gang, Esaias Tegnérs «Den döde» er optat i nogen antologi. At dette merkelige digt, som først blev trykt i «Samlade Skrifter» og baade der

og i jubilæumsudgaven ved en *pia fraus* har faat sin plads blandt «Grafsånger», er en intim selvbekjendelse, gaar det visselig ikke an at negte. Tegnér beholdt alle sine dage, ogsaa efterat han var blit iført bispeskrudet, det samme let fængelige hjerte og vedblev ogsaa i erotisk henseende at være, som «Den döde»s selvkarakteristik lyder, «en evig yngling med en evig trånad». Og det er vist neppe nogen tvil om, at vi her i dette digt har, som Birger Schöldström siger, «det hardt när hemska vitnesbördet om den store skaldens på en gång lidelsefullaste och sista kärleksförbindelse», et forhold der har grebet dybt ind i hans tilværelse og ganske sikkert har spillet en stor rolle ved den alvorligste og mest skjæbnesvangre krise i hans liv. Naar man af misforstaaede pietetshensyn og for at rense Tegnérs minde har gjort de krampagtigste forsog paa at gjøre dette i psykologisk henseende kanske merkeligste af alle hans digte til ikke at være andet end «ett galanteri mot en viss dam» [1]), maa man i en ganske usædvanlig grad mangle lydhørhed for den umiddelbarhed og den forunderlige «skälfning i stämman», som præger disse kjærlighedsstrofer, de varmeste og mest «käuda», som Tegnér nogensinde har skrevet [2])

Til vor bedrovelse ser vi, at udg. har berovet os Geijers mandige nytaarsvers eller rettere nytaarssalme, skrevet til en melodi af ham selv i 1838, da hans efter mange og lange kampe med moden beslutning foretagne overgang til det liberale parti, hans berygtede «affall» — det burde, som Fritjuv Berg siger [3]), rettere kaldes hans «genombrott» — bragte saa mange af hans tidligere venner og velyndere til at trække sig bort fra ham og gjorde det tommere og ensommere omkring ham end nogensinde. Hvordan udg. har kunnet bekvemme sig til at sløife dette digt, en af perlerne ikke blot i Geijers digtning, men i hele den svenske poesi, er ikke let at forstaa

[1]) Prof. Ewert Wrangel i Lund.

[2]) Se *Oscar Levertins* artikler «*Östrabo*» og «*Annu en gång Östrabo*» i «*Sv. Dagbl.*», senere optagne i de efter hans død udgivne *Essayer*» I. Slgn. *Georg Brandes*: *Mennesker og Verker*. S. 214 og *Birger Schöldström: I Kikaren* i *Minnen och Anteckningar*. S. 164 fg.

[3]) I «*Adolf Hedin. Några inledningsord vid frisinnade klubbens i Stockh. minnesfest* 26. okt. 1905». S. 4.

Der er vel ikke i verdenslitteraturen overhodet mange nytaarssange, som kan stilles ved siden af denne:

Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida haf,
stjernhvalfvet öfver honom lågar,
nedanför brusar hemskt hans graf.
Framåt! — så är hans ödes bud;
och i djupet bor, som uti himlen, Gud.

Naar vi dennegang leder forgjæves efter den store kaasør Oskar Patrik Sturzen-Beckers (Orvar Odd's) stolte napoleonsdigt «*L'homme de la destinée*», er det ikke frit for, at vi blir en smule forstemte. Men vi gir os dog tilfreds, naar vi ser, at vi til erstatning har faat det gribende mindedigt over Almqvist, hvor Sturzen-Becker fortæller om den for mordforsøg mistænkte digters flugt fra Sverige i 1851, da han selv den 19de juni tidlig om morgenen fulgte Almqvist til baaden, hvormed han satte over sundet:

Jag stod på stranden, när den sista gången
från Sverges kuster han sin kosa styrde
på Guds försyn i vida verlden ut . . .
orkanen tjöt, — jag minnes än den sången, —
kring bog och reling skyhögt vågen yrde,
allt för min blick försvann i skum till slut.

Det lilla seglet blott, det purpurröda,
jag då och då såg dyka upp, likt flamman
utaf en brand, som andfådd flämtar till.
— Från denna scen jag slet mig lös med möda,
det var en hel romantisk dikt, trängd samman
inom ett nötskals rymd, om du så vill.

Blandt nye digte af Zach. Topelius glæder det os meget at finde det dybt følte digt, han har viet sin fortræffelige mor, hvem han skyldte saa meget og ved hvem han ogsaa altid hang med den ømmeste kjærlighed og hengivenhed. Neppe har vel morkjærligheden med dens uegennyttighed, dens offervillighed og selvhengivelse nogensinde faat en skjønnere, inderligere og mere forstaaelsesfuld tolkning end her. Ligeledes finder vi «Karin Månsdotters vaggvisa för Erik XIV», den bekjendte tekst til E. J. Löfgrens maleri, som saa ofte har inspireret baade svenske og norske sangkomponister.

Af den store verskunstner, Byrons berømte oversætter Karl Wilh. Aug. Strandberg (Talis Qvalis) er hans uforfærdede og harmfyldte «Vaticinium» ved studenterfesten i Lund 1845 nu kommet med. Det er en af de bedste af hans politiske «Sånger i pansar» — naar han har kaldt dem saa, da er det vel Friedr. Rückerts «Geharnischte Sonetten», hvis titel har git ham ideen til navnet — hvor indflydelsen af det unge Tysklands kosmopolitiske liberalisme, især saaledes som den har faat sit udtryk hos Hoffmann von Fallersleben og fremforalt hos Georg Herwegh, tydelig kan spores. Czar Nikolai hadde forbudt de finske studenter at delta i studentermødet 1843. Strandbergs «Vaticinium» ved festen i Lund to aar efter er svaret paa dette den lysrædde despotismes forbud. Og endnu den dag idag kan hans malmfuldt rungende opraab bringe vore hjerter til at slaa høiere, ja nu kanske mer end nogensinde, naar vi tænker paa, hvad Finland i vor tid har maattet døie og hvad der maaske endnu forestaar det:

Finland! Så jag ville ropa
och från eder allihopa
få ett svar ur hjertats grund.
Hvar jag stod, så såg jag glada
blickar sig vid blickar rada,
sol på hvarje pannas rund:
men min åtrå var en annan:
jag vill se ett moln på pannan
maka löjets gud från kannan
undan, undan för en stund.

Vår är än den finska slägten:
och den trogna östanflägten
än från mången Finlands son
bär oss helsningar behändigt,
sjelfva solen kommer ständigt
hit med snällpost derifrån.
Fast vår broder nacken böjer,
tungomålet honom röjer,
och jag spår, om än det dröjer,
att I honom återfån.

O! en afton kanske stiga
vi ombord och dristeliga
draga öfver saltan haf:
solen sjelf vi ta på sängen,
tegen sucka skall och ängen
bågna under hofvars traf.
Blott ett handslag vi begära —
och från bröderna, de kära,
med ett dråpligt hugg vi skära
alla deras remmar af.

Förr än sol går ned, kossacken
tumlar blödande i backen.
O! den dagens namn skall då
blifva oss en hederstitel!
Och kung Karl har sjelf kapitel
i sin kungssal i det blå:
man för man han vill oss kalla,
och i stjernor, hvilka falla
ur hans öppna hand, vi alla
tapperhetsmedaljer få.

Af gribende skjønhed er Strandbergs digt «Mitt döda barn», som ogsaa har faat plads i den nye udgave. Hans af den varmeste sympati for Norge beaandede sang «Brödra-

folket» er derimod sløifet. Og vi føler og forstaar jo godt, omend med smerteligt vemod, at den umulig kunde bli staaende. Der vil nok endnu gaa adskillige aar, kanske aartier, inden vore frænder paa den anden side Kjølen vil, uden at det skurrer i deres øren og skjærer dem i øinene, kunne høre og læse ord som disse, end sige synge dem som udtryk for sin egen overbevisning:

Jag vet ett folk, som ärft af Thor
det kärfva och bestämda tycket,
det liknar oss till lynnet mycket,
och vägg i vägg med oss det bor:
ett folk af enkla frihetsseder,
af manligt allvar, tro och heder,
ett folk med karga näringsfång,
men rikt på saga och på sång.

Det är med litet nöjdt som vi,
och mycket nog det kan umbära,
blott ej sitt sjelfbestånd, sin ära,
den lifsluft, som det andas i.
I detta folk af odalmänner
man på den djerfva pannan känner
de ättefäder utan krus
för halfva verldens riddarhus.

De ha som vi sin friska färg
i viljan kvar, de kära fränder,
och de ha lika hårda händer
som gneisen är i deras berg;
och derför, huru ödet fogar,
kan friheten i deras skogar
med mörkblå hafvet i sin rygg
på eget hemman sitta trygg.

Hadde disse følelser og tanker faat lov at raade i Sveriges politik i 1905, det vilde aldrig være kommet til nogen unionsopløsning, eller den vilde ialfald være sket i indbyrdes forstaaelse, efter gjensidig venskabelig overenskomst, uden at vi hadde foretat det voldsomme brudd, som omstændighederne nødte os til. Mon Strandbergs digt vil staa i næste udgave af prof. Warburgs antologi af Sveriges lyrik?

Udvalget af Victor Rydberg er næsten helt fornyet. Saaledes er hans «Dexippos» optat, et af de digte, hvor denne Sveriges Goethe i den mest klassisk rene form gir os en af de klareste kunstneriske fremstillinger af sin idealisme. Ligeledes hans yndige idyl «De badande barnen» med Goethes motto: «Und jene himmlischen Gestalten, sie fragen nicht nach Mann und Weib». Albert Th. Gellerstedt, som ogsaa er arkitekt og maler, er næsten aldeles ukjendt hos os, men fortjener ingenlunde at være det. Hans lyrik er enkel, men fin og sjælfuld. Som

visedigter er han en af Sveriges bedste. Han er kort og knap, epigrammatisk og kjærnefuld i form og udtryk, «en miniatyrmaler i ord, som udfører sine malerier med de mest delikate penselstrøg». Det skjønneste, han har skrevet, er «Stens visor», den simple, stilfærdige hverdagshistorie om et kjært barns fødsel og tidlige død. Det er ti ialt, og til de fire, som var optat i den forrige udgave, er der nu kommet to. Gellerstedt bruger ikke store midler, men han eier en forunderlig evne til i nogle faa, jevne ord at lægge en rigdom af følelser og tanker.

Carl Snoilsky er i denne udgave fuldstændig ny, og blandt det nye er hans klassiske digt «På Wärnamo marknad», en af perlerne i hans «Svenska bilder». Det er baade besynderligt og beklageligt, at, om end Snoilskys vakre og ædle skikkelse slet ikke er os nordmænd ukjendt, vi dog kjender saa saare lidet til det største, han har frembragt, som mere end noget andet vil gjøre hans navn udødeligt i den svenske digtnings historie, hans «Svenska bilder», dette «galleri af praktfulla gobeliner» [1]), et værdigt sidestykke til «Fänrik Stals sägner». Ogsaa «Svenska akademien's» almægtige sekretær C. D. af Wirsén — hvis almagt ikke netop altid har vist sig at være forenet med retfærdighed og visdom, hvorfor det ogsaa er blit sagt, at det er de altfor dødelige, som har udgjort flertallet af akademiets 18 udødelige, og at det er «medelmåttorna och nollorna, som bredt sig som bredast i akademiens gullinlagda fåtöljer» [2]) — moder nyoppudset fra top til taa. Han er ingen lyriker af rang, en «senfödd romantiker», som han selv kalder sig, med et betydeligt formtalent og en stor sprogsans, men uden originalitet og dybde, tendentios og stereotyp. Hvad David Sprengel siger om ham som prosaist: det är som om han skref med näsan, passer ofte paa ham ogsaa naar han skriver i bunden stil.

(Forts.)

[1]) *Joh. Mortensen: Från Aftonbladet till Röda rummet.* S. 372.
[2]) *David Sprengel: De nya poeterna. Dokument och kåserier.* S. 9.

EN KIRKESTRID I BERGEN I 1780-AARENE.

Af *Clara Thue Ebbell.*

(Forts.).

At Rollof Greve paa sin side ikke lod sagen falde hermed er jo forklarlig nok. Allerede før midten af august forelaa der paany en brochure fra hans haand: «Til den skiulte Forfatter af Besvarelsen paa mit i Trykken udgivne Besvarelses-Brev til en Ven, anlediget af S. T. Hr. Confessionarius Bastholms Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste, svares herved følgende». Med en værdig samfundsstøttes overbærenhed mod en forhungret studentfaders smaa naalestik udtaler Greve her sine gode ønsker for hans fremtidige vandel, at han maa i bedste retning anvende sine af naturen gode gaver, og slutter med vegt: Hermed ender Eders forventende og efterhigende Penne-Krig fra mig. Rollof Greve.

En erklæring, som nok forresten var noget forhastet og ikke kan siges at bli staaende ved magt.

Johan Nordahl Bruns indlæg i Bastholmsagen havde naturligvis faat en række gjensvar fra dansk hold. Bl. a. i skriftet: «Stille Lyd fra Dannemark, fremblæst ved den stærke Røst fra Norge, — eller vore gamle Kirke-Skikkes Mangler beviiste mod Hr. Joh. Nordahl Brun.» (Kbh. 1785, 48 S. 8). I «Kjøbenhavns Efterretninger om lærde Sager» var han gjenstand for et skarpt angreb. Der blev udtalt et ønske om, at «Oplysningens Sol, hvis Morgenrode allerede havde hilset Danmarks Sletter, ogsaa engang maatte beskinne Norges Fjelde» (smlgn. J. N. B.s egen kraftpatriotiske stil). Og for Bruns drabant Børretzen var da dette opfordring til at kaste sig med ny glød ind i feiden.

I mai maaned 1786 kunde han da ogsaa med den store mand som baggrund aabent vedkjende sig sit aandsprodukt med den pompøst vemodige titel:

«Et kort Forsvars-Skrift fra de norske Fielde mod Recencenterne i de lærde Aviser, i deres i No 38 haarde Critiqve».

«Saavel Hr. Brun som vi andre hans Landsmænd,» heder det her, «kand ligesaa vel begribe som Recensenterne, at et og andet i vore Kirkeskikke kunde forandres og blive bedre, som især den lange og Tidsspildende Messe, i hvis Sted Præsten heller kunde læse op for Meenigheden et Par Capitler eller 3 af Bibelen med en kort summarisk Forklaring». Til forsvar for de af Bastholm angrebne bodssalmer gjør han gjældende, at naar David anvendte Poenitentses Psalmer, «hvorfore kand vi i vor Gudstieneste da ey ligesaavel syngende sørge for vore Synder, som takke og love GUd, naar Tonen indrettes derefter?»

I det gjennemgaaende saglige aktstykke kan han dog ikke helt negte sig en liden udfart i sin yndlingsretning, idet han til slutning erklærer, at vi frabede os Bastholms lithurgiske sol — «uagtet mange andre, tilligemed Skrædderen, og have roset det».

Greves indlæg i samme anledning gjorde ham forsaavidt ære, som det helt var fri for personligheder. I det hele stod nok Greve adskillige etager over sin modstander baade hvad hjertelag og sømmelighedsfølelse angaar. Hans afhandling bar titlen: «Tanker til nærmere Eftertanker, og forventende Igiendrivelse, Spørgsmaalsviis fremsat, i Anledning af den førte Strid, imod Forsøget til Forbedring i vore udvortes Kirke-Skikke. Forfattet i Bergen af Rolof Greve.» Den blev først trykt i Berlingske Tidende, Kjøbenhavn, og udkom senere i Bergen, omkring slutningen af mai 1786. Her tar han fat med den brede grundighed, som var ham egen. I en blomstrende fortale «Til Læseren» tumler han med store begreber, Tvilling-Riget Dannemark og Norges opgaaende Soel, skinnende Kundskabers Udbredelse, Mørkheds Taage og Vankundigheds Mørke, den aabenbare Theologi, være sig exegetiske eller dogmatiske, Skrivefrihedens Lykke og meget andet.

I tillid til, hvad Dr. Bastholms begyndte arbeide maa udrette paa høiere sted, vover ogsaa autor her til bygningen

at fremkomme med sin utilberedede kalk og stene, i haab om, at samme i sin tid kan komme til god nytte under veløvede mesteres hænder (Gud til ære) at berede og forarbeide til gavnligt brug, hvorved hans ringe tanker til nærmere eftertanke vil rigelig blive belønnet. — De ringe tanker var forresten nærmest Bastholms omigjen, om daab, skriftemaal, nadver osv., med lidt vending og dreining paa. En almindelig bebreidelse rettes mod de lærde, at de endnu i vore dage ikke undseer sig med offentlig at tale og skrive uegentlig, fremsættende x for u, men hver hæver sig, paa sin facon.

At dette skrift gav rette vedkommende en for fristende anledning er selvsagt. Og striden mellem de to smaa bergenske kamphaner var paany i fuld gang.

«En Parodi af Hr. Rollof Greves Fortale til hans nyelig udkomne Spørgsmaale, med beholdne Urimeligheder, hvor man ey har sadt x for u», anonymt af Børretzen, saa straks lyset. Greves egne udtryk er her det lette bytte, fordreiet, saa her tales om Hr. Rollofs opgaaende Soel i hans skinnende Kundskabs Udbredelse og lignende knusende vittigheder.

Og allerede 20de mai annonceres end yderligere i Adresseavisen skriftet «Tak for sidst, eller nogle faae Anmerkninger over Rollof Greves Tanker til nærmere Eftertanke af B. Børretzen». Efter tidens skik tilkiøbs hos forfatteren. (Det har saamænd været spændende dage i familien). Dette nye stridsskrift sætter som sit maal publikums fornøielse og mandens helbredelse fra sin daarskab. Og det er fremdeles chikanerier over hans haandverk som er det yndede argument. «Hold mig tilgode min Forvovenhed,» saa begynder det, «at jeg atter indlader mig i Strid med en Mand, der foruden i Krigs-Øvelse og de Kundskaber, hans Stand fordrer af ham, endnu besidder et Chaos af Indsigter i alle skiønne og nyttige Videnskaber». Børretzen optræder for anledningen *contra* skrivefriheden og udtaler, at der med alt det Grillefængeri, som deraf flyder, neppe er nogen paaaviselig Nettoindtægt, naar Thara tages fra Brutto. «Havde Forfatteren været saa gammel Kiøbmand som Skrædder, forstod han mig nok». Han bebreider Greve i haarde ord hans angreb paa religionen, der — baade i Henseende til dens Væsen og

dens Skikke er fuldkommen god nok for alle end sige for Skræddere og andre Laicis. (Lægfolk).

Til Greves betænkning angaaende barnedaaben har Børretzen den bemerkning, at ifald GUd i dette nye Egteskab vilde velsigne ham med Børn, saa burde han vente med at lade dem døbe. Paa samme taktfulde maade behandler han fra først til sidst den arme mand, for hvem kildernes grundsprog er utilgjængelig, som i sin uvidenheds usseldom er mere at ynke end foragte, og hvis skrift indeholder aabenbare forseelser, «af dem man hyppigere træffer paa i en Skrædders Regninger end i de Lærdes Afhandlinger».

Men man maa ikke tro, at den unge theolog havde faat talt ud med det. En uge eller et par efter de to skrifter fulgte et nyt i deres spor, det dramatiske arbeide: Liig-Begiengnelsen over den daarlige Skrive-Syge i Hensigt til Hr. Greves Afhandling». Her blev Greve stedt til jorden, med «Parodien» i ligfølget og bl. a. «En med et Perse-Jern at slette Foldene i Formularen». I mindeordene over «afdøde» skildres hans livsforelse: «Han blev i Livets Morgen den, mange trænge, Skrædder — ved Middagen den, vi gierne kunne undvære, Kiøbmand — imod Aftnen den, vi stedse vil undvære, Skribent». I Mørket blev han Skribent, og nu daler hans Soel i Skiændselens Hav. Udtryk som «Forlad mig, jeg maa endnu komme med nogle Agter-Sting» udgjør naturligvis ogsaa her tyngdepunktet.

Men hoiden af personligheder naaes der, hvor han imodegaar Greves uvilje mod det for lidet aandige i gudsdyrkelsen. Man maa spørge, om ikke han, den nygifte enkemand, skulde tvertimod holde netop paa det sandselige. «Har ey Forfatteren forelsket sig i det Sandselige? Man tænke paa den 4de Maji, en forud bestemt Brullupsdag, nogle Uger efter at han havde forglemt sin første Kierlighed, hvoraf flod den sødeste, den meest Vellystfulde af alle Sindsbevægelser».

Alt i alt erklærer han, at Greves samtlige spørgsmaal er væmmeligere at besvare end brækmidlet Ipecacuan for 8 Skilling, og de karakteriserer sit ophav. Thi er det ikke paa Frugten man skal kiende Træet, paa Stingene Skrædderen, paa skriftet Forfatteren?»

Da mer ikke fik rum paa de beregnede 1½ ark, maatte de øvrige ukvemsudtalelser henstaa. Men bare for ugedagen derefter at frembryde med fornyet kraft. «Fortsættelse af foregaaende Liig-Begiengelse over den daarlige Skrivesyge». Til bedste for barnedaaben mindes her om den mand, som lod sig døbe med hele sit hus. Deriblandt maa der ogsaa tænkes at være smaa børn. De maa deri ikke slutte fra Dem selv.

De gunstige læsere bedes ogsaa her ei at fortryde, at afhandlingen ei denne gang heller kunde tilendebringes, da rummet ei tillod det. Men paa tirsdag kl. 5 bliver færdig til udlevering endnu et ark; thi hvad rum indtager ikke det sidste, som indeholder lovtalen over det hele, og dette koster 6 skilling.

I «Slutningen af Liig-Begiængelsen over den daarlige Skrive-Syge» er et nyt Moment bragt ind. Der optræder nemlig en flok børn, som Greve skulde ha udsigt til at fordærve med sin kritik over kirkeforholdene:

«De Smaae, som læser det, og ey har Kraft at dømme,
Kan troe, at alt
I vor Religion er ikkun falske Drømme,
Og derved faldt
Høyagtelsen for alt.
Fordomme dem henrev
Og de forarged blev.

Chor af Smaae:

Og vi forarged blev.

Den læge mand faar sig kastet latinske citater i ansigtet. Børretzen bebreider ham ogsaa, at hans verk ikke har kostet ham umage, end sige bekymring, hvad hans trivelige udseende viser. — —

At den unge theolog efter dette endda skulde ha noget usagt kan høres utrolig. Men det maa alligevel ha været saa. For neppe var blækket tørret paa hans sidste begiængelse, før han rykket i marken med en ny 6-skillings brochure: «Nogle faa Tanker om Rollof Greve og hans Skrifter i Almindelighed». (Anonymt). Her betegnes Greve og hans standsfæller under et som *vulgus profanum* (dum

Almue). Man gjøres opmerksom paa, at ligesom brav strid jo ikke passer for niddinger, saa kan den heller ikke forenes med den fredsommelige aand, som er saa egen hos folk af R. Greves profession. Pennen faar den nærmere karakteristik «et hans Fag, naar man undtager Regninger gandske uvedkommende Vaaben». Og Greve selv beskyldes for at ha sammensyet sine produkter «paa frie Haand og uden at tage Maal af sin Fornuft».

Skriftet har yderligere en liden hale. Det angaar en poetisk erklæring, som haandverkeren Peder Schavenius Rønne den 27de mai havde indtrykt i Adresseavisen om sin aldeles orthodokse stilling i trosspørgsmaalene.

«En Borgermand i vor By,» siger den elskværdige theolog i den anledning, «fordi han saa aldeles miskiender Hensigten af vores Adresse-Contoirs offentlige Tidende, at han tror det at være et passende Sted for sit Skriftemaal, naar han der i bunden Form averterer sin Tro. Formodentlig da han formedelst sit venskab med R. Greve frygter at blive anseet for en Kietter».

Omtrent samtidig har en tredjemand folt sig kaldet til at intervenere og fremkom med «Faa Tanker om de lithurgiske Stridigheder og Rollof Greves saavelsom hans Modstanderes Skrifter». Men det har vist snarere virket som olje paa ild end paa kjølige bølger.

Det var ihvertfald ikke længe, for Adresseavisen indeholdt bekjendtgjørelse om, at Rollof Greves Besvarelse til B. Børretzen paa Tak for sidst var hos ham at erholde for 8 skilling, i cardus indheftet for 10. Og her tog Greve bladet for munden. Og som rimelig kan være har han omsider opgit den rolige saglighed. Det er i ganske subjektive og utilhyllede udtryk, at han erklærer den unge nu *candidatus theologiæ* B. Børretzen, sin mening. At det ikke mangler ham paa evne til at afskildre ham med de rette farver. Om han end fremdeles vil bære over med de grovheder, som hans ungdom og armod tør være aarsag i, der han af velynderes sammenskud er blevet holdt frem til sin eksamen. Men han ynker ham for hans mangel paa sand gudsfrygt.

Efter dette lod hans modstander ikke græsset gro. En uges tid derpaa, selve Lille-Julaftens høie helg var svaret

der. Ved kl. 1 slet saa det lyset: «Et hastigt, men sikkert Lægemiddel for Hiernens Svaghed, i Anledning af Hr. Greves Besvarelse paa Tak for Sidst». Tilkjøbs for 6 skilling paa Nykirkens fattigskole, — med det fromme navn Bethlehem.

Først i februar 88 kom Greves svar. Men da var det ogsaa et helt opus, 26 skilling i cardus, og ellers 24: «Rollof Greves Besvarelse til (den i Luften hæderlig bekiendte) Autor af Parodien, Liig-Begiegnelsen og det sikre Lægemiddel, i Tryk udgivne mod ham i Bergen». Her lod han det ikke mangle paa betegnelser som «den Constantinopolitanske Herleqvint, Italiæn-Jødiske Doctor Hielpeløs, Luthersk kaldet vel fortient reduceret, Prædikant» Han erklærer, at sligt daarlig snak som det præsterede kunde man netop vente af «en taabelig Informator for Børn i en fattig Skole, hvis Børn skammelig nok (om saa er) bruges at staae paa Hiørner og strippe langs Gaderne, for at sælge pasqvilantiske Skrifter». Til Børretzens forhaanelser overfor skrædderhaandverket har Greve den overraskende bemerkning: «Af dem, som egentlig har NB trængt til mig, som Skrædder, hvilket ikke rettelig kand siges om mange, men ikkun om faa, kand I muelig være een, der siden 1781 den 28de Maji nok har udslidt det, som I maaskee uagtet alle mine givne Paamindelser og Eders givne Løfter endnu ikke har betalt for, og ventelig kand nu mangle igien, hvorfor I altsaa gierne ønskede, at jeg endnu var Skrædder, uagtet en saadan Anmodnings indeholdende Billiet havde nu ligesaa vist bleven sendt postfrit tilbage igien». Udtalelsen sigter formodentlig til den unge theologs bryllupsdragt, da han netop det aar traadte for alteret.

Og nu havde Rollof Greve faat blod paa tand: En uge efter fulgte «Stads-Capitaine Rollof Greves Besvarelse til Autor af nogle faa Tanker om Rollof Greve og hans Skrifter i Almindelighed». Og fremdeles inden en maaned, «Besvarelse til Autor af faa Tanker om de Lithurgiske Stridigheder, og Rollof Greves saavel som hans Modstanderes Skrifter».

Men selve Greves frugtbarhed skulde distanceres. Det var et kjæmpeforetagende, som i de følgende uger sattes igang til hans endelige tilintetgjørelse. Inden ottende dagen

efter sit sidste indlæg saa Stads-Capitainen sig drøftet under titelen: «Greven af Utopia, eller det velkiendte Religions Spøgelse. I Anledning af Rollof Greves Besvarelse paa Liigbegiængnelsen med meere».

Og som om den nidkjære forfatter i iverens hast aldrig faar tat nok med af hvad han har paa hjerte, saa vedblir der stadig udover at komme nye tillæg til skriftet. Med 8 og en enkelt gang 14 dages mellemrum.

24de Martii 1788: «Fortsættelsen af Greven af Utopia eller det velbekiendte Religions Spøgelse»

31. Martii: «Det 3die Stykke af Greven af Utopia».

14. April: «Det 4de Ark, hvori er fortsat Religions Spøgelsets Historie».

21. April: «Fortsættelse af Religions-Spøgelset». Endelig — lovende —

28. April: «Register med meere af Religions-Spøgelset».

Et lidet gjenfærd kommer der af spøgelset saa sent som 3die juni. (3 sk. paa Bethlehem). Men dermed er det ogsaa slut.

Kanske har forfatteren omsider gydt sin galde ud. Kanske har den sidst angrebne tabt modet ved saan ustanselig at møde sig selv som spøgelse, eller han er blit trættet ud, efter gammel krigsmethode.

Nok er det: Det dør hen. Den flammende interesse er borte. Og det verdenshistoriske skuespil mellem Greve og Borretzen, som har saa mange beslegtede modstykker frem og tilbage i tiderne, det har naaet sin dramatiske kulmination.

OM VOR SKOLEUNDERVISNING OG DENS FORHOLD TIL RELIGIONEN.

«Hvorfor ikke heller lære af videnskaben og lade vor tilbedelse af Gud berige derved. — En kristen maa dog sige: Det er blot Guds skabergjerning den viser os».

Pastor Konow.

Hvor er aarsagen til den stadige øgning af de vantro's hær? Er da kristendommen bare menneskepaafund, og alle de mennesker, som med haanden paa hjertet vidner om dens kraft, løgnere? Og kan virkelig menneskene være den foruden? Erfaring viser dog, at de levende kristne er lykkelige, har bragt harmoni ind i sit liv, medens derimod de ikketroende er rodløse, og deres liv synes at gaa ud paa bare at adsprede sindet — for at glemme.

Maaske vi herfra kan undtage dem, der har sat sig som opgave at organisere det negative hos menneskene. Men vé dem, naar evigheden kalder.

Mon ikke det grundlæggende i samfundet — skoleundervisningen — bærer noget af ansvaret for vandtroens vækst?

Naar de unge mænd og kvinder har endt sin uddannelse og gaar ud i livet, deler de sig altid i 2 slags, nogle som føler livsansvar mere eller mindre sterkt, og andre, som stiller livsglæde og livsnydelse i forgrunden. — De første, hvoraf der er meget faa, fortsætter med at arbeide paa livsspørgsmaalene, medens det store flertal har faat sit aandelige præg for livet, naar de forlader skolen. — Af hvilken art er nu dette præg? Er der harmoni i den kundskabsbygning, som de skulde have bygget op gjennem aarene? Og er kristendommen den kjerne, hvorom alt det andet naturlig har grupperet sig? Er de paa grundlag af en frisk og freidig tro besjælet af Kristi kjærlighed, saaledes at denne følelse blir den drivende bag alle deres handlinger i livet?

Alle ved, at dette langt fra er tilfældet. Alle som én har i sin ungdommelige alvidenhed ofret kristendommen — i den form den blev meddelt — fordi den harmonerte ikke med al den anden logiske lærdom, som de fik.

Men alle vi som erkjender, at kristendommen er det sande liv, og at al anden kundskabstilegnelse kun tjener til troslivets vækst og til altid dybere og skjønnere forstaaelse af Guds ord, vi maa da ogsaa erkjende, at vor undervisning kan ikke være fyldestgjørende.

Hvad gaar undervisningen ud paa? — Skolefagene deler sig i følgende grupper:

1) Religion, 2) «Hjælpefag» (sprog og mathematik), 3) *Orienterende fag* (historie, geografi, naturlære, astronomi o. s. v.) og 4) Rekreationsfag.

Interessen samler sig her om gruppe 1) og 3). -- Undervisningen er vel i hovedsagen ikke andet end en mere og mere vidtgaaende *orientering,* idet barnets horisont stadig udvides. Historien orienterer i tiden, geografien gir den første orientering paa kloden, naturlæren orienterer blandt kræfterne paa jorden, astronomien orienterer i rummet, og tilslut staar man overfor uendeligheden eller evigheden; da burde vel religionen, troslæren, træde til og orientere — saa at sige — i evigheden. — Ethvert systematisk tænkende menneske maa for at bringe harmoni ind i sin livsanskuelse supplere sin viden med tro. Thi han ser, at han, som udgaat af naturens rod, maa have dennes egenskaber, altsaa maa tilhøre evigheden, og han ser, at hans viden overfor uendeligheden er som en draabe i havet. At skille religionen ud fra skoleundervisningen vilde derfor være som at kaste ud havet, fordi det har intet med draaben at gjøre.

Hvorledes undervises der nu i grupperne 1 og 3? De unge faar stadig det indtryk, at der er noget galt fat. Lærerne i naturfagene udvikler koldt pligtmæssig alle de analytiske undersøgelser og syntetiske slutninger, som menneskene hidtil har magtet, og bevarer herunder en haardnakket taushed, hvad angaar forholdet til religionen.

Religionslærerne paa sin side driver sin undervisning i al enfoldighed, som om der ingen undervisning var i naturfag, og som oftest roser de ogsaa, at de lidet eller intet

kjendskab har til, hvad de unge lærer i disse fag. — Oppe i de høiere klasser blir det kanske til, at de gjør nogle svage forsøg paa at anstille nogle sammenligninger, med det resultat, at eleverne faar et afgjort indtryk af, at der er et modsætningsforhold mellem religion og videnskab. — Da nu deres stræben naturlig gaar ud paa at bringe overensstemmelse ind i hvad de lærer, blir de stillet overfor valget mellem de to. Dette falder enstemmig paa videnskaben, denne for det unge øie saa glimrende bygning, som menneskene *selv* har bygget op. De unge har ofret havet for draaben.

Hvor er aarsagen til dette modsætningsforhold? — Denne er nok at søge hos det uhyre, som vi kalder fagdannelse og specialuddannelse. — Paa næringslivets omraade er maaske denne fuldt berettiget. Men er den af det gode, naar det gjælder videnskab? Burde der igrunden være mere end én slags videnskabsmænd eller lærere? Og burde ikke disse desuden være vore prester? — De skulde være samfundsstammen hvorfra grenene spreder sig ud. Jo mere specialiseringen griber om sig, desto mere magtstjaalet blir samfundet — det blir som et træ med mange grene, men uden stamme — Man siger at ingen længer magter at beherske flere grene samtidig. — Men hvorfor da gaa hurtigere frem, end at man er istand til dette? Al videnskab, al tænkning, deler sig jo naturlig i 2 afsnit, analyse og syntese. Men man synes at glemme denne sidste del. — Man opløser og opløser og finder stadig nye elementer. Men hvor er de hjerner, der kan bringe alle de nye elementer i berøring med hinanden og danne nye, høiere forbindelser — bygge op? — Lad os sammenligne to folkeslag: Tyskerne er vist verdens ivrigste analytikere. Engelskmændene er maaske de bedste syntetikere. Hvor mange fundamentale ideer er ikke kommet fra dem? Men er ikke ogsaa det tyske samfund noksaa meget i opløsningstilstand? Og hvor margstjaalen er vel ikke den tyske religiøsitet? Det engelske samfund er langt mere solidarisk, og ingensteds kan man vel finde saa frisk og skjøn religiøsitet som der. Om end denne sammenligning er angribelig, er der dog saa meget sandt i den, at det er tilstrækkeligt til at belyse denne sag. — Ser man paa den engelske undervisningsmaade, vil man se, at den ikke gaar

saa meget ud paa at proppe eleverne med viden, som paa at faa dem til at fordøie, hvad de lærer. Deres kundskabsforraad blir da ikke som en kommode med skuffer for de forskjellige fag, men som en levende organisme, hvor hver ny idé som indsuges tjener til vækst for den hele organisme.

Faren ved fagspesialiceringen er den, at eleverne blir proppet med mere viden, end de med lethed kan fordøie, og saa mister den oversigt, som deres lærere øiensynlig har opgit for lang tid siden

Hvad kan der nu gjøres for at bringe harmoni ind i undervisningen? — Der maa lægges alvorligt arbeide paa at give kristendommen den rette plads i livet og livsanskuelsen. Der kunde bli tale om et helt nyt fag for de høiere klasser, et altomfattende fag, der skulde have til formaal at bringe de unges tænkning ind i det rette spor og at lede den. Men det vilde maaske være endnu bedre simpelthen at lægge dette fag ind under religionsundervisningen Skal noget forbedres i samfundet, da maa det jo altid gjøres paa grundlag af det bestaaende, det maa indordnes under udviklingens lov — Alt vilde sikkerlig komme ind i et bedre spor, naar vi fik *videnskabelig uddannede* prester som religionslærere, kraftige personligheder, som kunde samle al den spredte kundskab og lægge den saaledes tilrette for de unge, at de lidt efter lidt fik den rette sammenhæng for øie, at de følte sig selv bli mindre eftersom deres kundskab øgede — med andre ord: eftersom de fik orienteret sig selv og sin viden i *erigheden*. Religionsfaget vilde da istedetfor ganske at forsvinde fra skolen bli hovedfaget, der trængte adskillig flere timer end det nu er tildelt.

Maaske den tid da heller ikke vilde være fjern, da en time i fysik eller astronomi kunde begynde med en andagt ligesaavel som en religionstime.

Hvad hermed var vundet for de unge, var vundet for samfundet. Dettes tilstand for tiden kan vist bedst karakteriseres ved ordet: opløsning. Thi samfundets rygrad kristendommen er margstjaalet ikke bare af dem, som har baaret kappen paa begge skuldre, men ogsaa gjennem vor undervisnings splittende magt. Vi maa fremforalt ikke skille liv og lære ad, men huske at vor tro lyser frem af vort liv.

Om end ingen kan leve idealt, syndefrit, saa er der dog stor forskjel paa at *ville* det ideale, at arbeide mod det, og ikke at ville. «Hvo som ikke er med mig er mod mig». Og naar den *personlige* erfaring af at vi ikke eier kræfterne i os selv, men maa faa dem gjennem Jesu Kristus fra vor evigheds rod — fra Gud — træder til, da vil livsværdierne og med dem kjærligheden vaagne, og fred vil fylde sindene. Thi:

At leve det er ei at seile
for-de-vind nedad livets elv
Vil du leve, da maa du ei feile
i hvad Gud, han har ment med dig selv.

Vil du leve, da maa du i vinden
tørne op, sætte kurs modsat vei
og la' modbørens susen om kinden
bringe kraft kun og mod op i dig.

Ja — for samfundets bør nu for tiden
bær mod afgrundens rand i en fart.
Ud for stupet der blir man nok liden.
Ned i hvirvlen der blir man ei spart.

Kan du krydse dig op imod strømmen,
op mod kildernes kjærligheds væld,
stor og skjøn blir da evighedsdrømmen,
i dit liv skal der aldrig bli kvæld.

Chicago. Febr. 8. 1908.

ET BILLEDE AF JEHOVA.

(Nylig fundet i Jerusalem).

Israels lov og profeter forbød som bekjendt enhver avbildning av guddommen. I Israels helligdom, i tabernaklets og templets allerhelligste tronte over paktens ark og naadestol intet gudebillede, men usynlig den levende Gud selv, han der vilde «bo i mulmet». Og nogen avbildning av ham fandtes ikke i andre bygverk, gravmindesmerker eller i privatlivet.

Heller ikke vore dages gammeltroende jøder taaler nogen billeder av «den Hellige, hoilovet være han» i nogensomhelst form, ja taaler ikke engang almindelig billedprydelse i sine huse. En simpel tavle med ordet misrach — øst -- betegner østvæggen, der vender mot Jerusalem, bønneretningen, og en tavle med fortegnelse over forældrenes dødsdag omsat til de skiftende datumer av den gregorianske (julianske) kalender til kadischbønnen ved «jahrzeit» — det er alt. Skulptur er dem en avsky; den fromme jøde vender sit ansigt bort, om han maa passere et hus med den slags hedenskap. Men da melder det spørsmaal sig, hvordan de forestilled sig Gud og hvad uttryk de hadde for sine gudsforestillinger. De eied jo ikke nogen saadan formidlende skikkelse, som vi har i ordet der blev kjød, i Gudsson - menneskesønnen, hvis billede i tusener og atter tusener gjengivelser fylder vore gudshuse og har skapt en kristelig kunst.

Israel har aldrig hat nogen hjemlig eller national kunst. Hvad de hadde navnlig til templets utsmykkelse var laant; eller det kan bedst betragtes som religiøst «orientalsk» almeneje av babylonsk eller ægyptisk oprindelse, idet det gamle Israels forestillingskreds hang nøje sammen med dets naboers. De plante- og dyreornamenter, som i rigt mon benyttedes i tempelbygningen og til de hellige kar, hadde derfor sin bestemte, jødisk-religiøse symbolik. Som den første kristenhet i sky

for at avbilde Frelseren benyttet sig af tegn som †, α—ω, (alfa—omega), ☧ (Kr.) eller sindbilleder som lammet og fisken (hvis bogstaver paa græsk i rækkefølge dannede forbogstaverne til Jesus Kristus Guds Søn Frelser), saa knyttede de gamle Israeliter likeledes religiøse forestillinger om guddommelige kræfter og egenskaper til visse tegn og billeder. Snart babylonske, snart ægyptiske gudeattributer overførte de eller anvendte de paa sin gud. Det var som almeneje gaat over til at bli jødisk billedtale.

I Babylon var *Løven* guden Nergal's symbol, men ogsaa kongernes emblem, idet disse gjorde krav paa en lignende skrækindjagende respekt. Tilsvarende religiøs betydning har da hos Israael de to gange syv løver om Salomos syvtrinnede trone saavelsom løveskikkelserne i Herrens tempel og i profeten Ezekiels syn (1, 10), hvor de er under den eviges trone.

Ørnen er ikke bare for grækere og romere, men ogsaa for orientalen og selv for Ezekiel et almindelig symbol for den høieste gud; hadde ikke Israel delt denne opfatning, kunde ikke godt Ezekiel ha benyttet sig av den, av en hedensk gudeavbildning ved den sande Guds trone.

Oksen var den babylonske gud Marduk's, men ogsaa et bekjendt ægyptisk symbol. Og dog blev i det jødiske tempel «kobberhavet» baaret av okseskikkelser, der ogsaa andetsteds i templet brugtes til pryd og som symbol paa Jehovas skapende kraft. — Ogsaa de 4 evangelister har sine bekjendte emblemer fra denne gammelisraelitiske eller «orientalske» religiøse forestillingskreds. – Selv *gjetebukken*, der i bibelen er betegnelse for dæmoner, har nok ogsaa for israeliten oprindelig været symbolet for guddommelig kraft; og «*asasel*», som den anden buk paa forsoningsdagen blev ført ut til i ørkenen, betyder: Gud er sterk. Av planteornamentik betegnede *palmen*, navnlig den syvstilkede («syvarmede»), livsens træet, og *granatæble*-kransene frugtbarheten, — dette sidste kjendt som attribut til græske guder Afrodite og Dionys og anvendt i fønikisk billedkunst, men ikke desto mindre uten blygsel indført i Jehovas eget tempel.

Den slags symbolske billeder har man fundet opbevaret den dag idag indhugget i bygninger paa Palæstinas grund og

i dets omgivelser, navnlig da ogsaa i Petra, 10 geogr. mil syd for det døde hav.

Men fuldt saa megen opmerksomhet har i det sidste en del *signeter* av gammel avgjort israelitisk oprindelse tiltrukket sig, hvor man paa den ene side har ejerens navnetræk (i de forskjellige tiders skriftart) og paa den anden side et billedsignet, der stemmer med navnet og likesom dette gir uttryk for vedkommende israelits religiose forhold. I disse sikre vidnesbyrd om israelitisk tænkesæt finder man ogsaa netop loven, ornen, oksen, palmen osv. som uttryk for jødisk religiositet. Det signet, som en israelit bar paa sit bryst eller paa sin finger, som han beseglede sin underskrift med, kan efter jødens hele religiose aandsretning ikke ha inde holdt tomme forsiringer likesaalidt som rent ut hedenske gudsbetegnelser, men maa være uttryk for Jahve- d. e Jehova tilbedelse, saasandt han ikke er falden fra sine fædres tro

Nu har professor *Gustaf Dalman* i Jerusalem, — den vore jodemissjonsvenner som en troende teolog og varm kristen likesaameget som en nøktern videnskapsmand vel kjendte leder av det tyske evgl. institut for oldgranskning av det hellige land (utgiver av Franz Delitzschs hebraiske nytestamente) — kommet over et saadant signet med en utvilsom fremstilling av Jehova[1]). Det er 18×16 mm. stort, oval avrundet og «skarnbasseformet» d. v. s. dobbelt konveks eller nær plan konveks (7 mm. tykt i midten 5 mm. i kanten), skaaret i en gul stenart med skarpe skrifttræk, der passer paa Israel i tiden straks før eksilet.

Indskriften paa den mest hvælvede side staar i to linjer med en dobbeltstrek imellem, hver paa 7 bokstaver, saa at ordet bn = søn blir delt i to

l	à	l	š	m	á	b
n	g	d	l	j	h	u

lelischama ben gedaljahu, d. e. tilhørende Elischama son til Gedaljahu.

Men paa billedsiden ser man et skib, hvis for- og agterstavn løper ut i fuglehoder (paa lignende maate som vore

[1]) Palæstina-jahrbuch 1906, Berlin. E. S. Mittler und Sohn.

nordlandsbaater i dragehoder). Paa en trone med skammel og kort rygstød sidder en mandlig figur i folderigt klædebon, dog med benene nedenfor knæet nokne; den venstre haand hviler i skjødet, men i den opløftede høire holder han noget vifteformet, hvormed man helst kunde tænke paa en fremstilling av lynet. Paa fotstykker foran og bag ham i skibet staar et livsens træ hvert med 7 grene, et tal der maa staa i sammenhæng med planeternes tal, mens det skraffelte skib med de langhalsede fuglehoder (muligens storke) kan betegne at han gjør skyerne til sin karm og farer frem paa vindens vinger.

«Den paa denne maate som herre over himlen og det ved planeternes kredsgang ordnede verdensløp og desuten som livets gud betegnede guddom kan paa signetet til en som av Gedaljahu d. e. Jehova er stor, dog kun være *Jehova*» (Dalman).

Man har tidligere fundet signeter med billedet av prester eller tilbedere; men den figur, som befinder sig i disse omgivelser og paa en himmelsk trone, kan vanskelig være nogen av delene, men maa være en guddom; og navnet saavelsom fremstillingen frembyder ikke godt nogen anden løsning, end at vi her har en billedlig fremstilling av Israels Gud, dog selvsagt mere en betegnelse end et egentligt billede av personen.

Den slags billeder, eller overhoved billeder der ikke var bestemt til tilbedelse, kan Elischama ha ment ikke rammedes av lovens forbud mod at avbilde guddommen, eller ogsaa har fremmed skik øvet sterkere indflydelse paa ham.

Det er noksom bevist, at «den i det gamle Orient raadende gudetro's symbolisme var israeliterne vel bekjendt, og at de ogsaa benyttet den, naar de vilde forestille sig Jehova eller ogsaa smykke hans helligdom Og det bør ikke forundre os. Gudsaabenbaringen maatte for at bli hjemlig i menneskeheden knytte sig til den tankeverden og det formsprog, der levet i den, og som heller ikke Israel maatte staa paa avstand fra. Et indblik i hine folks billedverden, der forekommer os saa sær, kan bare forhøie vor undren over den underbare magt, der midt i disse omgivelser sprængte bannet av et livssyn som gik op i naturliv, og lod aanden triumfere over kjødet, livet over forgjængeligheten, Gud over verden i alle dens omraader». (Dalman).

Bøger sendt redaktionen:

A. Tollefsen: **Om kristendomsundervisningen** i barneskolen. For lærere og lærerinder. Kr.a. Lutherstiftelsen.

Universitetstaler af *C. Henrik Scharling*, prof. dr. theol. Kjøbenhavn. Gad.

Veiledning til fordybelse i Korintherbrevene af *L. P. Larsen*, missionær i Madras. Kjøbenhavn. Gad.

Skriftir i samling av *Arne Garborg*. 1ste hefte. Ialt 40 hefter à kr. 0.50. Et hefte hveranden uge.

Klippegrund af *Frederik Jungersen*. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve. Et bidrag til skandinavismens og den nordiske filologis historie. Udgivet af *Carl S. Petersen*, underbibliothekar ved det kongl. bibl. Kjøbenhavn. Schubotheske.

Prof. *dr. Chr. Ihlen:* **Vor theologi og tidsopgaverne**. Til belysning af den nuværende theologiske situation. Kr.a. Steen'ske. 40 øre.

Mennesket og menneskelivet. Af *Lorenz Chr. Jensen*, gaardeier. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Bibelen med forklaringer. 4de del. *De profetiske bøger*. 2den afdeling. 2det hefte. Profeten Ezekiel. Udarbeidet af P. V. Gjesdahl, res. kap. Lutherstiftelsen. 50 øre pr. hefte.

Kristus-prædikener. En samling taler til hver søn- og høitidsdag i aaret af *Herman Lunde*, sogneprest. Kr.a. Cammermeyer. Hefte 5. Kr. 0.60.

N. F. S. Grundtvigs **udvalgte skrifter**. 60de hefte. Gyldendal & Nordiske. 50 øre.

O. P. Monrad: **Nyprotestantisme i Tyskland.** Kjøbenhavn. Pio.

Troels Lund: **Dagligt liv i Norden.** Hefte 3. Gyldendal & Nordiske. 50 øre.

Försoningen. Två utvidgade föredrag af *Einar Billing*. K. F. U. M.s i Upsala förlag.

LITERATUR OG MORAL.

Den forhandling som forfatterstipendierne gav anledning til i Stortinget i vaar, og den beslutning Stortinget ved den anledning fatted, ligesom ogsaa den uvilje hvormed denne beslutning er mødt, særlig fra høire side — alt dette er egnet til at vække forundring.

Forhandlingen og beslutningen var tydelige nok. Det var fra Stortingets side en klar tilkjendegivelse af, at man ikke vilde at statens penge skulde bruges til at opelske demoraliserende literatur. Meningen er ogsaa blevet forstaat, og har vakt uro og harme. At dette er tilfælde inden en viss kreds af forfattere, er forstaaeligt. Mindre forstaaeligt er det, at «Morgenbladet» har fundet at burde gjøre sig til tolk for denne harme.

Man kan undre sig over, at Stortinget nu først tager fat i denne sag. I sig selv er jo sagen gammel. Demoraliserende skjønliteratur har vi havt en hel del af lige siden syttiaarene, og man kan slet ikke sige, at det i den senere tid er blevet værre i saa henseende. Man maa snarere sige, at det er blevet bedre. Det som særlig synes at have vakt uvilje inden Stortinget, er forfatteren Hauklands stipendium. Men det er heller ikke nogen ny sag. Det er flere aar siden Haukland opnaadde stipendium, efter udgivelsen af en bog som var af den beskaffenhed, at selv «Morgenbladet» dengang fandt at slig literatur ikke burde fremelskes ved offentlig understøttelse.

Man maa derfor spørge: hvad var det som netop nu bragte Stortinget til at gribe ind?

Det vil neppe være rigtigt at svare: de nye valg havde bragt nye mænd ind, og de saa anderledes paa disse ting end repræsentanterne paa de foregaaende Storting. Det var nemlig ikke særlig nyvalgte mænd som talte og stemte for den be-

slutning som blev fattet. Det var ligesaa meget ældre repræsentanter. Hvad er det da som har bragt disse til at tage denne sag op netop nu?

Debatten selv giver neppe noget svar paa dette spørgsmaal. Vi er derfor henvist til gjætning. Jeg vil heller ikke give det ud for andet end gjætning, naar jeg svarer: Mon ikke det som nu har bragt Stortinget til at steile, er de erfaringer man netop i den sidste tid i stedse rigere mon har gjort af den literaturs virkninger som her er tale om? Virkningen af en literatur indfinder sig langtfra samtidig med literaturen selv. Saa tankeløst som skjønliteraturen sluges af de fleste, gaar der gjerne adskillig tid hen, før en literaturgenre efterlader sig nogen kjendelig virkning i livet. Saalænge denne virkning ikke viser sig, er det let forklarligt, at mænd der har ganske andre ting at sysle med end tidens skjønliteratur, ikke lægger synderlig merke til hvad denne bærer i sit skjød. Først naar den sætter merker i det virkelige liv, og disse er saa tydelige at ingen som lever med fuldt vaagne sanser kan lukke øinene for dem, først da bliver slige mænd opmerksomme.

Kan man da netop nu for tiden pege paa virkninger af den moderne skjønliteratur, som er af den beskaffenhed, at de kan forklare Stortingets optræden?

Jeg tror man kan. Jeg vil ikke paastaa, at de har staat klart og bestemt for alle de repræsentanters bevidsthed som stemte for Stortingets beslutning, men jeg er dog tilbøielig til at tro, at de har gjort sig gjældende som et kanske hos adskillige ubevidst virkende motiv.

I længere tid har egteskabsskilsmisserne tiltaget inden overklassen. Men navnlig i den sidste tid synes de at tiltage i en grad som maa kaldes foruroligende. Samtidig med at de egteskabelige forhold stadig bedres blandt arbeiderne, fordi drukkenskaben kjendelig aftager, samtidig dermed synes de inden de høiere og høieste klasser stadig at forværres, og evnen og villigheden til at overvinde egteskabets vanskeligheder og løse dets opgaver stadig at minke. Det er ikke saa svært mange aar siden, at det næsten var uhørt at egtefolk i gode kaar og høi social stilling, med et anset navn og fin dannelse gik fra hverandre. Nu sker det saa ofte, at

man begynder at blive vant til det som noget dagligdags og almindeligt.

Hvad er grunden til dette? At hustruen nu ikke længere saaledes som før vil finde sig hverken i brutal behandling eller i kjønslig utroskab fra mandens side, kan ikke være den almindelige grund. Der gives skilsmisser som er begrundet heri, men de er ikke mange. I de allerfleste tilfælde er det ikke saadanne ting som er i veien. Det som er i veien, er dette: den ene af parterne har mistet kjærligheden til den anden, og — som oftest — forelsket sig i en anden. I henhold dertil forlanger vedkommende skilsmisse som noget selvfølgeligt, noget han (hun) har fuld ret til, trods det løfte man engang gav for livet og de pligter man derved paatog sig.

Det er klart, at der inden vor overklasse holder paa at udvikle sig en opfatning af forholdet mellem mand og kvinde, som er diametralt forskjellig fra den som hidtil har været raadende. Hvor mange skrøbeligheder der til alle tider kan have klæbet ved den almindelige opfatning af dette forhold, saa har den dog i ett punkt været klar og bestemt. Man har kjendt sig bundet ved det ord man gav for alteret, og man har følt det som en æressag og en *pligt* at holde det — ialfald i det ydre. Man har kjendt og følt dette saa sterkt, at det har staat for den almindelige bevidsthed som noget selvfølgeligt, som der ikke kunde være tale om for et hæderligt menneske at gaa udenom. Man fik heller lide. Derefter har man da ogsaa indrettet sig. Man har søgt at holde paa kjærligheden saa godt man har kunnet; man har afvist enhver anden forelskelse som en brøde; man har gjort det, fordi man har følt det som en pligt man selv havde paataget sig ligeoverfor baade Gud og mennesker.

Det er denne bevidsthed som klarligvis holder paa at svinde. Følelsen af at man har bundet sig ved at give sit ord, at det er en forbrydelse at bryde dette ord og en pligt at holde det, er sluknet hos en hel del af vore overklassefolk. I stedet derfor er der kommet ind en anden opfatning. Den nemlig, at en forbindelse som ikke længer giver mig den tilfredsstillelse jeg begjærer, har jeg ikke alene lov til at bryde ud af, men det er en pligt mod mig selv at gjøre

det, og at en ny forelskelse har jeg ikke alene lov til at lade opkomme hos mig og følge, men det er en pligt mod mig selv at gjøre det. Med andre ord: paa det kjønslige felt har hverken ens eget givne ord eller andre personer — egtefælle og børn — noget at betyde, men ene og alene ens egen elskov. Elskoven er suveræn.

Jeg tror neppe nogen har havt med disse forhold at gjøre, uden at forbauses over den moral man her kommer ligeoverfor. Mennesker som i alle andre livsforhold i den grad anser det for en æressag at holde sit ord, at det modsatte er dem en umulighed, kan her ikke alene bryde sit ord, men gjør det uden enhver følelse af at begaa noget skammeligt, ja snarere med en viss følelse af at gjøre noget hæderligt og skjønt. Naturligvis skyder de sig ind under, at den anden part gaar med paa skilsmissen. Men det er en demoraliseret æresfølelse som skyder sig ind under det. Ti som regel gaar den anden part med, fordi den er nødt til det. Man hverken kan eller vil længer holde paa en egtefælle som bare strider og stræver for at komme los, og kanske til og med bruger temmelig nærgaaende midler for at drive sin krig igjennem.

Men ikke bare det. Ikke saa sjelden staar man ligeoverfor det tilfælde, at det som har sprængt egteskabet, det er tredjemand, eller — kvinde, der har trængt sig ind mellem egtefællerne som en kile og draget den ene af dem over til sig. Heller ikke dette føles som nogen forbrydelse. Det kan have været den bedragne egtefælles egen ven eller veninde eller nære slegtning som har gjort det, og dog kan der ikke spores nogen følelse af at man her begaar en skurkestreg saa nedrig som den kan tænkes. Det er fremdeles elskovens hellige ret, der faar holde for og afgive forsvar. Mennesker der vilde anse det for en gemenhed de aldrig kunde tillade sig, at bedrage noget menneske for saa meget som en krone, bedrager uden spor af skamfuldhed sin ven (-inde) eller slegtning for hans (hendes) egtefælle.

Det er nu ikke bare vedkommende selv, hvis følelser saaledes viser sig afstumpede til det utrolige. Inden hele den kreds hvor sligt gaar for sig, viser det samme sig ved den maade hvorpaa man bedømmer slige ting. Man trækker

paa skuldrene og beklager stakkaren som faar lide, har kanske ogsaa inden en fortrolig kreds et misbilligende ord tilovers for den anden part, men noget som med rette kan kaldes indignation, en bestemt og tydelig tilkjendegivelse af at man finder en slig fremgangsmaade skammelig, er der som regel ikke tale om. End mindre noget sligt som udstødelse af det gode selskab. Som oftest er det den lidende part som faar lov til at trække sig undaf med sine børn og sit blødende hjerte, medens den som brød det ord som var givet for livet, og den som trængte sig ind og stjal det hjerte som med Gud og al ret tilhørte en anden, færdes alle vegne med opreist pande, og bliver mødt og modtaget som hæderlige mennesker.

Vi staar her ligeoverfor et fænomen som taler saa tydeligt om en langt fremskreden demoralisation, at det er paa tide at det blir lagt merke til. Den omstændighed at det er i en forholdsvis kort tid denne demoralisation har udviklet sig, gjør sagen endnu alvorligere. Det spørgsmaal bør øverveies: hvori har denne demoralisation sin grund?

Det vilde ikke være rigtig uden videre at svare: i den moderne skjønliteratur. Det svar vilde ialfald være altfor lidet indgaaende. Det vilde jo kun foranledige, at spørgsmaalet blev gjentaget i en lidt anden form: hvori har da en skjønliteratur som virker en slig demoralisation, sin grund?

Det er klart, at vi her staar foran en kulturbølge. Eller rettere: vi staar foran det dynd som en sterk og mægtig kulturbølge hvirvler op fra dybet.

Vilkaarene er ikke anderledes her i verden, end at enhver sterk og mægtig kulturbølge hvirvler dynd op. Der har aldrig gaat nogen sterk bevægelse gjennem kulturverdenen, uden at den har været ledsaget af udskeielser af forskjellig slags. Det har været tilfældet selv med de aandeligste og mest velsignede bevægelser. Hvilke udskeielser af alle slags var ikke reformationen ledsaget af. Ethvert fremskridt i slægten har en karikatur i hælene paa sig, som det maa kjæmpe en kamp paa liv og død med for at kunne hævde sig som fremskridt, og ikke forvrænges til et tilbageskridt.

Den kulturbølge der som en sterk og mægtig flod har gaat hen over vor tid, har særlig havt personlighedens frigjørelse til indhold. I sig selv er den fremskridt, kan og vil

bringe slægten et mægtigt skridt fremad, ikke bare i intelligens, men først og sidst i moral. At den er istand til at løfte egteskabet op til en høide af adel og lykke, som forgangne tider kjendte lidet til, ved enhver som har erfaret hvad det vil sige, at mand og hustru lever sammen som fuldt jevnbyrdige personligheder.

Men denne mægtige strøm har sine bagevjer, hvor dyndet hvirvles op. Den frigjorte personlighed, der ved hvad den vil, fordi den vil det som er ret, har i hælene paa sig sin karikatur: den fripostige karakterløshed, der vil ett idag og et andet imorgen og ikke kjender andre love end sine vekslende luner og lyster. Side om side med vor tids store moralske fremskridt gaar en sterk og farlig demoralisation, som inden vor overklasse særlig har givet sig udslag i egteskabsskilsmisser.

Imidlertid maa vi ikke heraf slutte, at den moderne skjønliteratur ikke har noget med sagen at gjøre. Ingen som har havt anledning til at studere disse forhold paa nærmere hold, er i tvil om, at der eksisterer et intimt forhold mellem denne literatur og skilsmisserne. Inden de kredse hvor denne literatur særlig dyrkes og bestemmer aandsliv og tankegang, er det skilsmisserne især florerer. Specielt de skilsmisser som er mest karakteristisk moderne: de som ikke har nogensomhelst grund i mangler hos egtefællen, men ene og alene deri at en tredje har trængt sig ind og stjaalet ens hjerte. Denne form af demoralisation forefindes som regel ikke udenfor den kreds som *lever* af modern skjønliteratur. Der forefindes den.

Ulykken har været den, at en ikke ringe del af den moderne skjønliteratur Europa over, ogsaa hos os, skriver sig, ikke fra nutidskulturens sunde og friske livsstrøm, men fra de grumsede hvirvler fra dybet som gaar ved siden af. Individets ret til at følge sin egen lyst og vilje paa trods af alle guddommelige og menneskelige love er paa forskjellig vis hævdet og forherliget. Forbryderen i os er ikke bare, som professor Stang sagde under debatten, blevet vist frem; han er blevet vakt og egget. Og det værste af alt: man har dvælet saaledes ved det vanskabte, syge og raadne i verden, og serveret dette saaledes til nydelse for et hoitæret publikum,

at blasserthed, livsforagt og mistro til de love og magter som styrer livet, har aandet ud af den hele fremstilling.

En literatur som saaledes skriver sig fra grumset, har selvfølgelig givet dette grums en magt det ellers ikke vilde havt. Den har sat sit præg paa de kredse som har næret sig af den. Særlig har den sat sit præg paa kjærlighedsforholdet mellem mand og kvinde. Det er nu engang fremfor alt andet skjønliteraturens territorium.

Det er slet ikke nogen urimelighed, at Stortinget under disse omstændigheder siger som saa: kirkedepartementet skal se sig for, hvilke forfattere det giver statsunderstøttelse; for statens penge skal ikke bruges til at opelske en literatur som bærer slige frugter.

Hermed vil jeg slet ikke have sagt, at det ikke har sin betænkelighed at gjøre kirkedepartementet til literær domstol. En hel del af det som professor Stang i Stortinget og «Morgenbladet» i sine artikler har indvendt derimod, har været sandt og rigtigt nok i sig selv. Den literære kritik et departement øver, vil let blive borneret og partisk. Det var selvfølgelig andre som skulde øve kritik, og øve den saaledes, at der ikke følte trang til nogen anden. Den literære kritik i pressen skulde være slig, at den holdt det syge og skidne og raadne saavidt nede, at der ikke kunde blive tale om at spandere statsunderstøttelse paa det. Men en slig literær kritik øver ikke vor presse. Vor literære kritik har altfor meget snakket forfatterne efter munden. Den kan have gjort nogen spagfærdige forbehold ligeoverfor det altfor væmmelige, men ellers har den lidet indladt sig paa at bedømme den virkelige lødige livsgehalt i det som er lagt frem. Man har ladet sig domminere af skriget *l'art pour l'art*, og bare taget hensyn til den kunstneriske form, uden at undersøge hvad livsværdi der var i det som blev præsteret. Som om kunsten var til for noget andet end for at tjene *livet*. Pressens literære kritik har derfor ikke øvet nogen veiledende eller korrigerende indflydelse hverken paa forfattere eller publikum. Den har næsten udelukkende hjulpet til at skaffe forfatterne indgang hvordan de saa var, bare de kunde give en pikant og slaaende fremstilling. Derved har den bidraget

ikke saa lidet til at udbrede den blasserte pessimistiske æsteticisme som ovenfor er skildret.

Under disse omstændigheder skal man ikke anklage Stortinget, fordi det siger til kirkedepartementet: naar ingen anden øver en kritik som duer, faar du selv gjøre det. Stortinget fortjener tak for det. I virkeligheden er det velgjørende at se vort Storting saaledes sætte sin egen sunde solide bondeforstand op mod nutidens parfumeduftende æsteticisme. Det har det sandelig baade kald og ret til.

Ganske vist vil kirkedepartementet kunne komme til at feile i sin kritik. Men faren er ikke saa stor. Stortinget regjerer hos os i alle baade mulige og umulige smaating. Man kan være viss paa, at enhver feil som her bliver begaat, vil finde nogen som paataler den i Stortinget. Og det vil være nok til at departementet tager sig i agt. Det skal ogsaa begaa mange og store feil, for det faar tilføiet vor literatur og vort folk saa megen skade, som demoraliserende literatur allerede har voldt.

Thv. Klaveness.

SIR HENRY CAMPBELL-BANNERMAN.

En karakteristik.

Sir Henry Campbell-Bannerman fik rigeligt den engelske nations tak og æresbevisning for sin simple, ærlige, nøgterne overbevisningens færd, og det baade som menneske og som politiker. Hans politiske livsværk overskyggede ikke hans menneskeværd. Enkelte ledere følges og frygtes. Andre blænder masserne i glansen af sin lysende og dramatiske karriere. Navne som Gladstone, Parnell og Disraeli satte folkefantasien i bevægelse. Men aldrig har der i moderne tider i England været en førsteminister mere beskeden, mer uselvisk, og som var mer oprigtig afholdt end denne skotlænder, Henry Campbell-Bannerman. Hos ham var der ingen beregnede scenegestikulationer eller andre effektskabende theatermidler, og alligevel var han en folkehøvding. Han var ingen stor taler og besad ikke Gladstones tændende tankegnist og flammende, dristige veltalenhed, eller en Disraelis personlighedsmagnetisme, og alligevel vandt han folks hjerter ved sin skotske jevnhed og ligefremhed. Gladstone fremsatte vanligt et forsigtigt forslag i vækkende, virkningsfulde ord. Campbell-Bannerman gjorde det omvendte.

Under krigen med boerne staar han modig frem som deres forsvarer, stiller sig i breschen mod krigspolitiken, ikke alene i skarp opposition til den da almægtige Chamberlain, men udsætter sig ogsaa, og bliver ved sin fredspolitik haanet og stemplet som forræder mod fædrelandets helligste interesser. Hans politik dengang har senere vist sig at bære fremsynets sandhedspræg. Ingen karakterens ærgjerrighed dikterede hans politik. Al hans offentlige færd bundede i det ene folkekjære ord: Fædrelandskjærlighed. I sin kamp for freden i de krigens stormfulde aar frygtede han hverken sine fienders utilslørede haan, ei heller sine venners misbilligelse af hans holdning. Man maa huske paa, at den ting at udpeges som

«pro-boer» i denne Englands kritiske «Sturm und Drang» periode var næsten ensbetydende med at gravlægge sin egen politiske karriere. Varmt protesterede han i menneskelighedens navn mod hvad han kaldte «krigsbarbariet» i Syd-Afrika. Han løftede sin røst mod systemet med koncentrationsleirene og den vanlige fremgangsmaade at brænde fiendens hus og hjem og lægge landet øde. — Han var en varmhjertet folkets og fredens mand og krigsbegeistringens hjertefordærvende malstrøm rev ham ikke med i sine hvirvler. Mod de lidenskaber, som satte ild i det engelske blod under den sydafrikanske krig, og som truede med at udarte til en inhuman taktik, raabte han et varsko. — Farmbrændingen, de fra hus og hjem med trudsel og haan uddrevne forfærdede flygtende masser af kvinder, oldinge og børn, koncentrationsleirene, hvor tusinder af fattige forkomne existenser levede stuvet sammen i et usundt hundeliv, rov og ran af de dødstrødsende bønders dyreste eiendele, alt samlede sig i brand og røg til et angstens raab om menneskelig barmhjertighed. Og uretten og lidelserne smertede Campbell-Bannermans store medfølende hjerte og gav ham indignationens mod til at staa op mod militær vilkaarlighed. Jeg citerer hans egne ord fra denne tid: «Jeg har talt om krigen i Syd-Afrika og den anvendte barbaritaktik. Dette berører en fremgangsmaade man dernede er slaaet ind paa ved at brænde hus og hjem, bortføre de hjemløse kvinder og børn og stuve dem sammen i leire, nedsabling af kvæg, plyndring og ødelæggelse af butiker og anden eiendom, alt dette ikke for at straffe en og anden oprører, eller fordi en øieblikkelig militær nødvendighed krævede det, men følgende en plan af terrorisme og undertrykkelse. Hvad er dette andet end en methode, som barbariet brugte for den kristne tid og som den dag idag anvendes af folkeslag, som ikke er gjennemtrængte af kristendommens store moralske bud? Idet jeg protesterer mod denne fra øverste hold paatvungne taktik som uværdig for vort rige og for vor fremtidige sikkerhed ukloge handlemaade, fralægger jeg mig alle løgnagtig opdigtede paastande om at jeg skulde have beskyldt de brave britiske soldater for at være hjerteløse og grusomme.»

Det var langtfra Campbell-Bannermans mening, at uafhængigheden skulde tilbagegives boerne efter krigen. Annek-

teringen ansaa han for en nødvendighed og udtalte ogsaa dette offentlig. Han var klartskuende nok til at se, at naar krigen engang var brudt ud, maatte konsekvenserne ogsaa blive annektering.

I ni aar indtog Campbell-Bannerman en ledende stilling i underhusets forhandlinger. Men først fra december 1905, da han som regjeringschef helt overtog lederrollen, fik folkets brede lag øinene op for denne mands urokkelige karakterstyrke og usvigelige moralske mod. Bannermans fremtræden som førsteminister betegner i Englands politiske historie et merkeligt afsnit. Det liberale parti, hvis fører han er, trænger seirende frem fra en underordnet og magtesløs opposition til et overvældende parlamentarisk flertalsparti. Det er brydningen mellem gammelt og nyt, kampen mellem overhus og underhus, det folkestærke demokratis fremrykning mod adelens magt, som for alvor tager sin begyndelse. Det indleder en ny æra i det engelske parlaments historie, som tidens krav nødvendiggjorde. Med rene, stærke hænder har Campbell-Bannerman hævet arven efter Gladstone.

Før valgene havde de konservative i parlamentet en majoritet paa 132. I det nye parlament møder de liberale partier frem med en majoritet paa 375 repræsentanter, hvad der er næsten enestaaende i underhusets historie. Løsenet er reform og fremskridt. Aldrig har denne kamp underhus mod overhus traadt saa skarpt frem i dagen som under Campbell-Bannermans ledelse.

Programsagerne var store og landsvigtige. Dog gik det ikke saa triumferende som man havde haabet. Lorderne har en hævdvunden magt, som endnu er for stærk. Det er forbausende, at i et land som England en stemmeretsreform, som den af den Bannermanske regjering fremsatte, skal støde paa seig modstand og helt forkastes i lordernes hus, efterat den er antagen med en overvældende majoritet i underhuset, folkets kammer. — Hidindtil var det saa, at om en mand havde eiendom i forskjellige distrikter af landet, saa var han dermed selvskreven til en stemme fra hvert af disse distrikter, og en enkelt mand kunde saaledes opnaa et stemmetal, svarende til tallet af hans forskjellige eiendomme.

En anden mand med eiendom blot i ét distrikt kunde blot

faa én stemme, om han end besad den mest overlegne, fremragende dygtighed. Dette var et reaktionært uretfærdighedsprincip overfor folket og dets repræsentanter, som regjeringen foresatte sig at rette paa. Reformen gik ud paa, at enhver kun kan være stemmeberettiget paa det sted, hvor han er bosiddende. Den vandt underhusets bifald med et vældigt stemmeflertal. Strandede paa lordernes opposition. Stik imod folkeviljen forkastedes den af overhuset.

Atter en tidsnodvendig reform vedtagen, men umyndiggjort af mangel paa magt til praktisk gjennemførelse. Campbell-Bannermans ord i parlamentet: «Hele det liberale partis existens beror paa udfaldet af den kamp vi nu begynder» — understregede ogsaa situationen.

I juni 1907 fremkom regjeringens forslag saalydende: «Det er nodvendigt, at overhusets magt til at forandre eller forkaste love vedtagne af underhuset, ved lov skal indskrænkes saaledes, at indenfor grænserne af et enkelt parlament (6 aar) skal underhusets endelige beslutning blive den afgjørende.» — Det var blevet en nødvendighed for gjennemførelsen af nationale reformer at indskrænke lordernes magt. Var man tre gange ikke kommet til enighed ved at et lovforslag, som havde vedblivende majoritet i underhuset, forkastedes af overhuset, skulde forslaget blive lov. Denne resolution vedtoges af underhuset med 432 stemmer mod 147. Men en resolution var det kun. For at blive lov, maatte den have majoritet i overhuset.

Skoleloven (The education bill), dette nationalbrændende spørgsmaal af en saa vidtrækkende kulturbetydning, var et af stjernenummerne paa det liberale partis store program. Kampen mellem stat og kirke om barneopdragelsen har da ogsaa en interesse af uoverskuelig rækkevidde, ikke alene for England, men for alle civiliserede lande. Denne sag har da hidtil naaet saa langt som til et kompromis. Den magt og indflydelse, som forskjellige kirkelige retninger hidtil havde udøvet over folkeskolerne, ønskede man nøiere at kontrollere — I 1870 var den samme sag et aktuelt spørgsmaal. Indtil da var det omtrent udelukkende geistligheden, som med statsunderstøttelse styrede folkeskolen. Men parlamentet gjorde gjældende, at skulde staten give pengene, maatte den ogsaa være berettiget

til at øve kontrollen. Det var Gladstone, som hævdede, at barneopdragelsen skulde kontrolleres af nationen.

Ved gjenoptagelsen af spørgsmaalet har den konfessionsløse skole saavel regjeringens som den almene sympathi. Den uheldige dualisme i systemet med de kirkelig og verdslig kontrollerede skoler var for iøinefaldende. I de af kommunen opretholdte skoler undervises eleverne i bibelhistorie og morallære, men al dogmatisk undervisning er forbudt. — Ved et kompromis giver staten kirken ret til at fortsætte med de konfessionelle skoler forudsat, at den ogsaa underholder dem. Og statsbidraget vil ogsaa indrømmes paa betingelse af, at disse skoler ogsaa giver sine elever de ikke-konfessionelle skolers videnskabelige uddannelse. Der skal ved siden af disse skoler, som kirken har beholdt, oprettes et stort antal folkeskoler, kontrollerede af folket og opretholdte ved stats- og kommunebidrag. I disse institutioner alene skal skolegangen være absolut obligatorisk. Al konfessionel forpligtelse af lærerne skal ophæves. Den kirkelige skole, som en af staten anerkjendt institution, kan kun vedblive at bestaa i byerne. Forældrene har da valget mellem begge.

Campbell-Bannerman stillede sig afgjort uvillig overfor det enorme, moderne rustningssystem. Til flaadebasisen i Rosyth forlangtes der $3^1/_2$ million pund sterling. Admiralitetets millionfordringer maatte vige for landets økonomiske interesser. Bevilgningerne gaves men med en meget betydelig reduktion.

Arbeiderspørgsmaalet og arbeidsløsheden blev ogsaa i fremtrædende grad et brændende debatpunkt under det Bannermanske regjeringsstyre. De store arbeidermasser havde en urokkelig tillid til Bannerman. De vidste, at her var en mand, som ikke lod sig friste væk fra at føre deres sag retfærdigt og humant. Den socialistiske agitation er her som andensteds i stærk virksomhed. Den er i dette punkt det store skillende spørgsmaal, om den end i England endnu ikke er naaet til at blive en vidt omsiggribende samfundsmagt. Det væsentlig fra socialistisk hold fremdrevne forslag om, at de lokale myndigheder ved lov skulde paalægges at skaffe arbeidsløse arbeide eller underholde dem, forkastedes af underhuset. Det var for vovsomt og uholdbart.

I slutningen af februar dette aar, da alle disse og andre store og vigtige programsager stod for tur til at løses, begyndte Bannermans helbred, som i lang tid havde været vaklende, at svigte, og det store arbeide maatte overlades til yngre kræfter. En kort tid efter maatte han paa grund af sygdommens fremadskriden forlade den politiske kampplads for godt og indlevere sin afskedsansøgning. Alle de fremskridts- og reformtanker, som han havde viet sin manddoms arbeide, skulde han ikke blive med at føre ud i livet. Netop da han trængte livskraften til den djærve kamp, ebbede den væk. Den 22de april vandrede han bort og det britiske folk modtog budskabet med oprigtig sorg. I Campbell-Bannerman tabte det engelske underhus en leder med en gjennemsund dømmekraft og et sind uberørt af ærgjerrighedens gifttand. Ogsaa Irland staar i taknemlighedsgjæld til ham som sin varme talsmand.

Hvad der i særlig grad karakteriserede Campbell-Bannerman som regjeringschef var hans energiske og aldrig svigtende arbeide for folkemagtens ret og hans utrættelige kamp mod overhusets nedarvede overhøihedsprivilegier. Det betegner en fase i moderne engelsk politik, som i videre udvikling kan føre til et étkammersystem. Tidens tegn synes at pege i den retning. — Grunden til hans indflydelse laa i hans uselviskhed og i hans kampmod. Han besad just hvad geniets mænd ofte mangler, et normalt temperament og en jevn, god sund fornuft. Og det holdt ham fri for al høitflyvende idealistisk blindhed. — Han eiede en skarpere og klarere økonomisk indsigt end de ældre liberale i Gladstones tid. Han elskede ingen klassesplid. Men paa samme tid var han altid beredt til kamp mod overklassens feudale privilegier og interesser og en fiende af rigdommens luksus og egoisme. Hans arbeide i denne retning har givet den sociale reformsag i England frisk vind i seilene. — Man gav ham navn af underhusets «fader», og det engelske parlament har i disse dage besluttet at reise ham et monument i Westminster Abbey, hvor han skal staa i marmor ved siden af saadanne aandens mænd som Robert Peel, Palmerston, Disraeli, Gladstone og Salisbury.

Mænd, som historien kalder store, er ofte typer paa ufrugtbarhed og abnormitet. Campbell-Bannermans storhed ligger i hans solide arbeide og i hans tro paa den sunde folkeudvikling i demokratisk retning.

Einar Krogh-Tonning.

FOLKEKIRKE OG FOLKESKOLE.

(Foredrag holdt i Vor Frelsers kirke fredag den 11te februar 1908 af pastor *Mikael Hertzberg).*

Kirken og skolen har fra gammel tid af været forbundet. Og denne forbindelse har sikkerlig i det hele taget været til gavn for begge parter. Skolen er oprindelig født ud af kirken, vokset og udviklet sig under dens ly og beskyttelse. Forholdet mellem kirken og skolen har været som mellem mor og datter. Skolen var før helt underordnet kirken, var kun en udløber, en gren af kirkens gjerning. *Statskirken* var, særlig gjennem sognepresterne udover landet, den raadende og styrende overalt paa skolens omraade. Skolen maatte finde sig i denne underordning som en selvfølgelig ting; dens gamle, nu heldigvis aflagte navn *almueskolen* tydede ogsaa paa en vis ringe stilling.

Dette forhold har nu forandret sig. Kirke og skole staar ikke mere i dette forhold til hverandre. Skolen er vokset til en modenhed og selvstændighed, som før var ukjendt. Skolen er ikke mere kirkens datter, kan heller ikke forlanges at skulle være det. Det er ikke heller rigtigt, at den skal være det mere. Den har naaet myndighedsalderen. Forholdet er, ikke mere som moder og datter, men som to søstre, som en ældre og yngre søster, der skulde arbeide sammen i god forstaaelse.

Et bevis paa det forandrede forhold er ogsaa, at selve navnet almueskole, der røber det umyndige og barnlige, er blevet til det stolte og selvbevidste, men berettigede: *folkeskole*, — folkets skole, — og folket er jo det suveræne i vor tid. Almueskole er blevet til folkeskole, ved en sund og sund udvikling. Men statskirken er den dag idag forbleven, hvad den var. Men ogsaa her spørges der nu om en omlægning eller en forandring, en vekst og udvikling — fra den umyndighedstilstand og uselvstændighed, som selve navnet statskirke

minder om, til myndighed og mands modenhed, og det sker ved, at statskirken blir til *folkekirke*, omfattende et myndigt og suverænt folk, derfor en *fri* folkekirke. De gamle betegnelser statskirke og almueskole vil da høre det forgangne til. Med de nye tider følger de nye navne og de nye ting: *Folkekirke* og *folkeskole*. Derom ønskede vi at sige nogle ord. Først lidt om folkekirken, saa om folkeskolen.

I.

En ting er bleven stadig mere tydeligt for mig, har bekræftet sig atter og atter, hvor jeg har været rundt om i landet: *folket* holder i sin helhed paa *statskirkens realitet*. Jeg siger ikke slet og ret: statskirken, men statskirkens realitet. Thi de kan have og har meget at sige paa statskirkens form, paa dens mange skrøbeligheder, som jo ligger tydelig nok i dagen. Dog holder de paa den i selve sagen, d. e. dens realitet. Og statskirkens realitet er netop, hvad jeg vil have betegnet med udtrykket *folkekirken*. Saalænge folket holder paa kirken, er det ikke raadeligt at arbeide for dens fuldstændige løsrivelse fra staten eller folkesamfundet i den betydning, at *folket som saadant* intet skal have med kirken og kristendommen at gjøre. Dette vilde være *frikirke*, som er noget andet end fri folkekirke, der netop har med folkets helhed at gjøre. Forskjellen paa den frie folkekirke og *statskirken* er, at den første har frihed til selv at styre sine egne indre anliggender, uafhængig af staten, iøvrigt vedligeholdes i alt væsentligt de samme forbindelser med statssamfundet som nu. Men forskjellen paa den frie folkekirke og *frikirken* bestaar igjen deri, at medens man maa *melde sig ind* i frikirken, hvis man vil høre den til, saa *fødes* man *ind* i folkekirken d. v. s. man tilhører den efter den naturlige orden fra fødselen af, saaledes at man udtrykkelig maa melde sig ud, hvis man *ikke* vil tilhøre den. Det er til *den frie folkekirkes tid* vi nu gaar over. De gamle statskirketider nærmer sig sin ende. *Tanken om den frie folkekirke er tidens største tanke*. Men for frikirke i snevrere forstand er tiden endnu ikke moden. Menighederne ikke heller. Frikirkens tider kan komme, og kommer nok, men er endnu ikke. Selv at paaskynde udviklingen derhen, bør vi ikke. Vi overlader heller

til kirkens herre at lade den komme, naar *han* vil. Men at folkekirkernes tid endnu er, skal vi forsøge at vise for vort lands vedkommende.

Det vigtigste bevis er jo det, at den dag idag hører praktisk talt hele folkets masse til den norske statskirke. Reis, hvor du vil, rundt om i landet, i by eller bygd, overalt vil du finde, at kun et meget lidet faatal har afsagt forbindelsen med kirken. Der kan her og der være undtagelser, gjerne ved bestemte foranledninger, under særlig oprevne forhold og derfor i regelen af forbigaaende karakter eller mindre varighed.

Men den store mængde, siger man, hvad enten paa land eller by, har i virkeligheden dog saa lidet med kirken at gjøre. Det er sandt nok, paa en maade ialfald. Og jeg tilstaar, der kan mangen gang herske en saadan ligegyldig fjernhed for kirken, at man ved et overfladisk blik kunde mene, at det var forbi med folkekirken.

Dog er det ikke saa, dybere seet. Den har et tag i folkedybet, som ikke saa let mistes. Jeg vil vise det ud fra de kredse eller lag af folket, som almindelig antages at staa mest fjernet fra kirke og kristendom, nemlig arbeiderne her i byen.

Netop medens jeg skriver dette, faar jeg ilbud fra en af de store arbeiderboliger i menigheden, om at presten skyndsomt maa komme og døbe et meget sygt barn. Vel, jeg kommer, og finder, at forældrene slet ikke er gift, men lever sammen alligevel som egtefolk. De tilholdes at rette paa dette, og de erkjender, at det ikke er rigtigt. Altsaa: at krænke god skik og moral ved at leve sammen slig, *det* kan de; men at udsætte sig for, at deres uegte fødte barn dør uden daab, det kan de *ikke*. Og saa taknemlig moren var for, at presten kom saa snart og udførte daaben, og saa bevæget hun var under daabshandlingen! Hvad vidner saadant om? Om den dybe respekt og pietet for kirke og kristendom, der ligger paa bunden af folkets hjerte. Vi prester paa østkanten gjør hundreder af lignende erfaringer. Jeg vil nævne mere fra min erfaringskreds. Jeg talte om, at jeg kom ind til et par forældre, som ikke var gift. Aa ja desværre, det falder altfor ofte i prestens lod at have med

den slags folk at gjøre. Men altid eller saagodtsom altid erkjender de villig det urigtige i sit forhold og indrømmer stiltiende prestens ret til at skride ind, saa at sige paa kirkens vegne. Og der blir da ogsaa i almindelighed paa en eller anden vis rettet paa forholdet — eller de søger at unddrage sig presten ved at flytte til en anden kant af byen. Men at modsige eller vise foragt for presten *i selve dette hans ærinde* — selv om de bruser op i vrede ved hans komme — det er der ikke tale om, og det uagtet han i den anledning har maattet gaa ind til folk, for hvem han alvorlig var advaret om, at de vilde bruge kniv mod presten. Hvad er det, som holder slige folk tilbage? Paa bunden intet andet end uvilkaarlig respekt for kirkens ret i sagen.

Jeg nævnte ovenfor, at presten blev tilkaldt til hjemmedaab. Det er merkeligt, hvor folk dog trods alt lægger overmaade vegt paa at faa barnet døbt. Lad være, at der er megen slendrian, at man venter ofte længe med daaben o. s. v., — de vil dog have det døbt, de er ikke rolige før. Hvor har jeg ikke seet en arbeiderkone nær fortvilelse over, at hendes lille barn døde pludselig uden daab! Og hvor glad og hvor taknemlig saa jeg ikke en anden være, fordi presten havde sørget for at lade barneflokken paa seks smaa — alle endnu uden daab paa grund af forskjellige ydre aarsager — endelig blev døbte paa én dag.

I det hele taget er den almindelige, saa godtsom undtagelsesløse benyttelse af de kirkelige forretninger det bedste bevis paa, hvilken magt folkekirken den dag idag, trods alt, har over mængden. Netop over mængden, over folket. Men ikke altid saameget over de høiere lag i samfundet. Naar *dé* først stiller sig udenfor kirken, kan man baade finde en respektløs og pietetsløs haan og foragt for fædrenes kirke, som man sjelden eller aldrig træffer hos folket, og tillige en afstumpelse af den moralske sans, en bevidst raffineret krænkelse af al sedelighed, som heller ikke findes mage til blandt det jevne folk. Jeg vil bare spørge om, hvad de fine levemænd, der hylder den frie kjærlighed og lever derefter, hvad de vilde sige, naar de en dag fik besøg af presten, der vilde forelholde dem deres liv! Da skulde man nok høre raabet:

ned i kjelderen med ham! saaledes som man gjorde, da en af Norges første prester havde mod til at røre ved den byld.

Nei, jeg elsker da langt mere folket, det trofaste jevne folk. Jeg sørger over, at ogsaa det desværre agter det guddommelige ord og den kristne tro altfor lidet, ikke søger til Guds hus, som det skulde — dog det bærer inderst inde paa en dyb respekt for det guddommelige, for kristendommen, for kirken, som derfor med dobbelt ret kaldes *folkekirken*, fordi den er *folkets* kirke.

Eller hvad skal man sige? En dag blir presten kaldt til en stakkars pige, en ulykkelig mor, hvis uegte barn er sygt, — forat presten maa bede for barnets helbredelse. En anden dag hentes han til to uenige egtefolk for at hjælpe dem til fred og forsoning, og oplever kanske at se dem under taarer række hverandre haanden til forlig.

Snart opsøger man presten paa kontoret, i ett erinde, snart i et andet erinde. Det er utroligt, alt det folk vil have presten til at hjælpe sig i, hvad enten det er at skaffe gutten deres frem i verden, eller at skaffe arbeidshest til forretningen eller at spørge om raad i alle mulige, selv de mest jordiske ting.

Og vel at merke, de folk, som saaledes søger presten, er ikke bare af dem, som gaar i kirke, men tvertimod *i regelen* dem, som ellers slet intet har med kirken at gjøre. Men det ligger dem altsaa dog i blodet, at kirken og presten er deres tilflugt, naar det kniber. Med andre ord kirken staar trods alt paa et høit sted i deres tanker den dag idag. En prests gjerning her paa østkanten fører stadig i forbindelse ogsaa med den slags folk, som regnes for slusker og labaner. Men ogsaa der merker vi lidt af det samme: en uvilkaaarlig sky eller respekt for det hellige.

Jeg kunde endvidere tale om det, at presten stadig blir tilkaldt til deres dødsleie, som i levende live har staaet ganske fjernt fra kristendom og kirke. Ved dødens komme maa selv en spotter, en drikkebror eller en, som ikke har seet andet i Jesus end den første socialist, saa mangen gang kalde paa kirkens hjælp og trøst.

Saalænge forholdet er saa, siger jeg, da lad os *ikke*

arbeide for at rive kirken løs fra enhver forbindelse med staten og dermed rive den løs fra folkets sind.

At kirken, som folkets kirke, er vokset ind i folkets sind, viser sig ogsaa deri, at et stort folkeparti i vort land, nemlig *socialdemokraterne*, efter mange møder og forhandlinger har besluttet som parti at holde fast paa statskirken. De har forstaaet, og med rette, at de derved stod i kontakt med den herskende tankegang i folkets brede lag. Naar de saakaldte ungsocialister i ungdommelig umodenhed river ned paa religionen og kirken, saa har vort socialdemokratiske parti eftertrykkelig taget afstand fra dem for sit vedkommende. Det norske socialdemokrati har gjort et stort fremskridt til det bedre i saa henseende siden tidligere dage, medens den borgerlige presses respekt og interesse for kirke og kristendom, for kristelig moral for flere blades vedkommende er i tilbagegang. Hvor jeg som prest har havt at gjøre med socialdemokrater, har det altid kun været behageligt, og vort hele forhold er præget med velvilje, uagtet de ved, at presten ikke deler deres samfundsprogram. En af de fremtrædende, ledende socialister her i byen udtalte for mig sin glæde over f. eks. smaakirkernes bestræbelser for at udbrede en kristelig overbevisning blandt vore arbeidere.

Kanske det vigtigste punkt i denne sag har jeg ikke nævnt, nemlig *konfirmationen*. Jeg agter heller ikke at gaa nærmere ind paa den. Hvad jeg har brug for at pege paa her, er, hvilket mægtigt bevis den er paa folkekirkens og kristendommens magt i folket. Thi konfirmationen er, som den arter sig i det praktiske liv, og fra socialt synspunkt, en folkeskik af den uvurderligste art. Jeg tænker da paa den i alt væsentlig i den skikkelse, hvori vi har den, kun med de smaa forandringer, hvormed den foreslaaes af stiftsprovst Jensen og biskop Brun.

Man har havt det saa forfærdelig travelt fra to modsatte hold med at snakke om alle de misligheder, som kleber ved konfirmationsordningen. De, som taler saa, ved ikke, hvad de gjør. Konfirmationen er for den store mængde den høitidelige ceremoni eller den festlige anledning, hvorunder folkets børn føres ind i den voksne ungdomsalder — at den ogsaa er *mere*, det taler jeg ikke om nu. Dette

høitidelige skridt, som menneskene nu alligevel har trang til at høitideligholde, denne ungdommens indvielsesfest, denne borgerlivets eller samfundslivets høitid, den staar nu under *kirkens tegn*, er *i kirkens eie* og er lagt *under dens indflydelse*. Og naar man betænker, hvilken overvældende magt konfirmationens skik har overalt, men ikke mindst netop i Kristianias brede lag — saaledes at for en gut eller pige her i byen det ikke at blive konfirmeret er indbegrebet af nærsagt al verdens ulykke og skam — da forstaar man, baade hvilket fast tag endnu folkekirken har i folket, og hvilket tab det vilde være, om konfirmationen skulde rives ud af denne forbindelse med folkelivet. Al opvoksende ungdom i dette land, praktisk talt, kommer paa denne maade, gjennem konfirmationen, under indflydelse af det guddommelige ord og kirkens sjælesørgergjerning. Alle feil og ulemper, som saa lettelig paapeges ved vor konfirmationsordning, er bare smaating mod dette store uvurderlige gode. Og forudsætningen for mulige forandringer af konfirmationsordningen — thi visse forandringer maa vi alle onske — er paa den ene side at bevare denne konfirmationens sammenhæng med det almene menneskeliv, som en folkeskik, paa den anden side at man beholder konfirmationens karakter af *virkelig konfirmation* med bekjendelse af forsagelse og tro, forat det skal siges tydelig for alle, at den dog er *mere end en folkeskik* — for ellers taber den netop den opdragende og sjælesorgeriske betydning, den som folkeskik har for det samlede folk; den hele skik vilde ellers blive saltløs og kraftløs.

II.

Og herved kommer jeg over til *folkeskolen*. Her er det den som den yngre, og dog som en myndig og moden søster skal træde folkekirken ved siden og støtte den i denne dens bestræbelse for at kristne folkelivet. Thi folkekirken kan ikke tilfredsstillende opfylde denne opgave uden folkeskolens hjælp.

Den maa saa at sige *underbygge* folkekirkens hele gjerning. Og hvorved? Ved at grundlægge og indforlive i folket *en solid kristelig barnelærdom* i en ramme af almennyttig kundskab og human oplysning. Saaledes som folke*kirken* er

ordnet, har den hverken tid, kræfter eller anledning dertil. Og folkekirken kan ikke være noksom taknemlig mod folkeskolen, fordi den har taget paa sig denne besværlige, men høivigtige opgave.

Det er denne skolens gjerning, som gir barnedaaben dens berettigelse og lovlighed som almindelig skik hos folket. Og det er den, som overhovedet muliggjør hele konfirmationsforberedelsen og forsaavidt ogsaa konfirmationen inden folkekirken. Vanskeligt er det at se, hvorledes denne forberedelse hos presten skulde ske, hvis konfirmanderne ikke havde den forudsætning, som folkeskolens kristendomsundervisning gir dem. Den vilde ialfald besværliggjøres i høieste grad. Prestens tid maatte i utilbørlig grad beslaglægges med at indgive de unge de enkleste begreber om Gud og kristentro og med at indprente dem katekismusstykkerne og bibelhistorie o. s. v., saa at ingen tid og kraft blev tilovers for den mere sjælesørgeriske paavirkning, som dog er det vigtigste af det hele.

Naar derfor en lærer sagde: *Det er bare skolen, som nu holder igjen*, saa folket ikke glider hen i den rene vantro og ukristelighed, da indeholder det mere sandhed, end mange vil tro. Vor kristne folkeskole er en bevarende magt i samfundet af første rang. Det er den, som opføder vor yngste slegt med den kristne barnelærdom og den kristne moral og saa gjennem konfirmationen overgir den til kirkens videre omsorg for saavidt muligt at knyttes til den som dens bevidste kristne lemmer. Hvis den kristne folkeskole var borte, vilde mellemledet mellem folkets tusinde hjem og folkekirken være borte, vilde gjennemgangen fra barnedaaben til konfirmationen være borte, vilde baade barnedaaben og konfirmationen som folkelige institutioner sveve i luften, da vilde folkekirken lute mod graven, og frikirkens tid være kommen, den som kun vil omfatte de enkeltvis troende i landet.

Men naar den kristne folkeskoles tid er forbi, da vil det sige det samme, som at folket som saadant vil afkristnes, saa at kristelig sæd og skik efterhaanden vil do hen, og et nyt moderne hedenskab opstaa, værre end det gamle. Som vi kan se begyndelsen til i Frankrige, hvor kristendommen er afskaffet paa skolerne. Forsaavidt er det rigtigt, at det er

skolen, som nu holder igjen, nemlig *holder paa kristendommen i folket*. Nøiagtigere er det dog at sige, ikke den kristne folkeskole alene, men netop i dens forbindelse med barnedaaben og konfirmationen som kristen folkeskik.

Man tænke sig blot levende ind i den tilstand, som vilde opstaa, om ingen kristelig barneundervisning mere skulde gives paa vore skoler, ingen bibelhistorie fortælles, ingen katekismus læses, ingen salmer synges, ingen bøn bedes — aa hvilken øde og tomhed, hvilken død og kulde vilde da ikke slaa os imøde fra vore skoler. Og hvor alt dette vilde savnes. Da vilde man merke, at det var nok alligevel den kristne tro, de bibelske fortællinger, som var den bærende og løftende kraft i den hele skoleundervisning, at det var salmesang og bøn, som gav den høiere indvielse til skolens gjerning og gjorde, at den blev drevet med lyst og iver af lærere og børn. Maatte vi ikke opleve den dag, da kristendommen blev udelukket fra vore folkeskoler!

Hvordan er det da for tiden med kristendommen i vore folkeskoler? Er det den kristne aand, som regjerer der? Dertil er at svare: for det første udtaler skoleloven udtrykkelig, at vor folkeskole skal være en *kristen* folkeskole, efter vor evangelisk lutherske bekjendelse. Dernæst maa det ogsaa siges, til vor folkeskoles ros, at kristendommens aand virkelig ogsaa raader i skolens arbeide som helhed betragtet. Derom kan jeg udtale mig af personlig erfaring rundt om fra det hele land. Thi hvor jeg har været i nord og syd, øst og vest, har jeg med særlig flid besøgt skolerne for at faa et indtryk af deres tilstand Hvad enten jeg tænker paa skolestuerne paa Lofotens og Vesteraalens øer yderst mod Nordishavet eller skolehusene ved Vestlandets fjorde og i dets fjelddale eller paa de prægtige, næsten overdaadige skolepaladser i hovedstaden, overalt har det høilig, og næsten i lige grad, glædet mig at lægge merke til, hvorledes skolens gjerning i store og hele seet drives i kristelig aand og bæres af kristelig varme. Det er et smukt vidnesbyrd om, hvilken god kristelig lærerstand den norske folkeskole eier — hvori undtagelser ikke behøver at komme i betragtning — og ikke det alene, men ogsaa paa hvilket høit trin af dannelse og kultur samme lærerstand staar.

Der kan ikke være tvil om, at dette er udtryk for folkets eget ønske: det *vil have* en kristelig folkeskole. Og om der blev holdt en afstemning om kristendom og kristendomsundervisning paa vore skoler, kan vi være sikker paa, at et overvældende flertal vilde stemme for at beholde den. Røster som har udtalt sig for det modsatte, er kun udtryk for enkeltmands ønsker og forslag. Her har vi igjen et bevis paa, hvilken dyb rod folkekirken med den dertil hørende kristne folkeskole har i vort folk.

Det er særlig — eller var før — fra socialdemokratisk hold, at man krævede kristendomsundervisningen ud af folkeskolen. Men naar de har erklæret at ville holde paa statskirken, saa vil nok saadanne krav efterhaanden forstumme. Det kan tildels være af rent ideelle grunde, man vil have kristendommen ud af skolerne, som tilfældet er med en af mine venner blandt socialdemokraterne; han synes, det er saa altfor faa af skolens lærerpersonale, som er fuldt værdige og skikkede til at give undervisning i den kristne tro (altsaa er det paa en maade i den personlige sandheds eller sanddruheds interesse han hævder dette). Men deri er jeg meget uenig med ham.

Jeg kan ikke negte mig at tage med én ting til til slutning. Ligesom folkekirken omfatter eller er bestemt til at omfatte det hele folk, saaledes skulde ogsaa folkeskolen, *den kristne folkeskole*, optage *alle folkets børn*, uden forskjel. Som der er én kirke, folkekirken, skulde der være én skole, folkeskolen. Det er en ideel tanke, kan man sige, men ikke mere. Men er det en god og sand tanke, saa maa den ogsaa kunne gjennemføres. Den er jo allerede paa vei dertil. Mange børn, som før har gaaet, eller under tidligere forhold vilde have gaaet i høiere skolers forberedende klasser, gaar nu paa folkeskolen. Udviklingen er begyndt og vil fortsættes i samme spor. Tiden faar vise, hvor langt vi naar. Sikkert er det, at begge parter, folkeskolens børn og de høiere skolers børn, vil vinde paa det og have gavn af det. Saa kan begge parter faa anledning til at begynde livets gjerning med samme udviklingsmuligheder og optage kampen for tilværelsen under saavidt mulig lige betingelser. De, som da har evner og flid, gaar videre i høiere skoler, enten de hører til den ene eller anden part; de andre gaar over i praktisk bedrift —

Folkekirken og folkeskolen er vort folks dyreste klenodier. Maatte vor folkeskole være og altid forblive en *kristen* folkeskole, og maatte vor folkekirke blive en *fri* folkekirke!

ET BESØG PAA DET SVENSKE PARNAS.

Af *S. Holst Jensen.*

(Slutn.).

Det er af stor interesse, hvad professor Warburg oplyser os om i sit forord, at baade de i den forrige udgave repræsenterede og ved den nyes udarbeidelse endnu levende digtere, som i mellemtiden har sendt nye sange ud i verden, og repræsentanterne for det i denne tid opstaaede nye digterkuld er blit tat med paa raad ved redaktionen af udvalget af sine aandsfostre og, saavidt mulig, selv har hat den afgjørende stemme. Og det er ikke mindst interessant at se, hvad et saa uroligt, proteusagtigt hjernemenneske som Aug. Strindberg, der har gjennemgaat snart sagt alle mulige aandelige stadier og faser, nu har valgt. Han har vraget alt fra 1885, og af koncerten efter naturalismens program, som han dengang opførte, er der ikke en gjenlyd tilbage. Siden den tid har naturalismen spillet bankerot, ogsaa Strindbergs naturalisme. Han er efterhaanden blit en træt mand og som saa mange trætte mænd mere og mere af en mystiker. De fire digte, vi i denne udgave har faat af ham, er noget af det stemningsrigeste og sjælfuldeste i hans lyrik, især «Barnens sång på trefaldighetsnatten», optat fra hans bog «Fagervik och Skamsund».

Den kraftige, sundt realistiske skaaning Alb. Ulr. Bååth, ved hvem det altid har været noget ægte, har navnlig git os to digte, som vi maa være fuldt enige med ham i hører til hans bedste, nemlig «Syskon» og «Gustaf Vasas krona», om vi end ogsaa her gjenfinder hans noget tunge, ja endog kantede form. Han var den siste, som i udgaven af 1885 mødte os paa det svenske parnas, og efter ham kommer saa den nye slægt af Sveriges sangere marscherende op med flyvende faner og klingende spil.

III.

Ernst Josephson, den store maler og det store barn, hvis mangesidige begavelse og tragiske skjæbne minder saa

meget om en anden af Sveriges store kunstnere Uno Troili, aabner toget. For os nordmænd er han en kjær skikkelse. Han var glad i vort land og besøgte det oftere. Sit berømte billede «Strömkarlen» malte han i Eggedal 1884, og flere af sine smukkeste digte, hvor han saa tydelig viser sig at være maler, har han skrevet i Norge; sin digtsamling «Gula rosor» udgav han i Kristiania 1896. Han var brorsøn til teaterdirektøren og dramatikeren Ludv. Josephson, som fra 1873 til 1877 forestod ledelsen af Kristiania teater. Da Ernst Josephson for halvandet aar siden — 22de december 1906 — afgik ved døden, hadde han allerede i to decennier været en syg og aandelig nedbrudt mand. Han som før hadde været «en lifslustig konstnär, som blandadt sitt blod på paletten . . . en sydländsk gestalt med något af satyren i sina former och en glimt af dynamitarden i sitt blick . . . en flammande hjältevilja, som innerst drogs med en blödig nerv . . . och sist ett svärmande lynne, som bröt sig mot ett vemodigt hjärta»[1]). Vi har i disse ord ogsaa hans karakteristik som digter

Daniel Fallström kommer, som han pleier, med megen brask og bram og et svare ordrabalder. Han er en af de mindst sympatiske af Sveriges unge skalder, en hul deklamator hos hvem frasen og troubadurattituden spiller en altfor stor rolle og hvis vers ofte intet andet er end et retorisk klingklang, som undertiden endog kan virke komisk, som da han i 1905 manede det «svenska lejon», det som fordum «gick på isen öfver Bälten», til at «resa manken» og «slå ramen» i Norge. «Hans Alienus», «Karolinernas» og «Folkungaträdets» geniale forfatter Verner v. Heidenstam, denne straalende skikkelse paa det svenske parnas, udmerket baade ved sin fantasis uudtømmelige rigdom og sin følelses universalitet, møder bl. a. med et saa aktuelt digt som det mægtige og stolte «Åkallan och löfte», der viser at den liberale, ja radikale Heidenstam kan, naar det gjælder, være ligesaa storsvensk som selveste professor Hjärne. Lad mig anføre de tre første vers:

[1]) Klas Fåhræus: i «Ord och Bild» 1907.

Och ropade trenne grannfolk: Glöm
den storhet du bäddat i jorden!
Jag svarade: res dig, vår storhetsdröm
om herraväldet i Norden!
Den storhetsdrömmen oss lyster än
att leka i nya bedrifter.
Låt upp våra grafvar, nej, gif oss män
i forskning, i färger, i skrifter!

Ja, gif oss ett folk på ett bråddjups rand,
där en dåre sin nacke kan bryta.
Mitt folk, det finns annat att bära i hand
än en brāddfull egyptisk gryta.
Det är bättre, den grytan rämnar itu,
än att lefvande hjärtat förrostar;
och intet folk får bli mer än du,
det är målet, hvad helst det kostar.

Det är bättre af en hämnare nås
än till intet se åren förrinna,
det är bättre att hela vårt folk förgås
och gårdar och städer brinna.
Det är stoltare våga sitt tärningskast,
än att tyna med slocknande låge.
Det är skönare lyss till en sträng som brast
än att aldrig spänna en båge.

Af Karl Aug. Tavaststjerna, denne ensomme, sønderslidte natur med de største fremtidsløfter, en forfatter som paa saa mange maader har brudt nye baner i Finlands digtning og hvis tidlige bortgang var et stort og uerstatteligt tab for den svensk-finske litteratur, finder vi seks af de bedste prøver paa hans originale lyrik. Den udødelige, men ulykkelige Gustaf Fröding har ikke skyet at gi os sin af rystende tragik gjennembævede selvbekjendelse «Skalden Wennerbom». Ogsaa hans forunderlig skjønne og rørende vise «Säf, säf, susa», hvortil den store finske komponist Sibelius har sat sin herlige melodi, har vi faat, ligesaa det fagre digt «Der borde varit stjernor» og den meget fornøielige satire «I bönhuset», for ikke at tale om den uforlignelige humoreske «Det var dans bort i vägen». Ola Hansson, denne sensitive og overnervøse natur med sit næsten patologiske, i mystiske stemninger svælgende følelsesliv, er tillige en fin impressionistisk skildrer af det skaanske slettelandskab og gir os som prøve

derpaa en af sine vakre «hembygdsvisor», mens Tor Hedberg, passionshistorien «Judas»' og det interessante drama «Johan Ulfstjerna»'s bekjendte forfatter, træder os imøde som «den svenska snövinterns tungsinte poet och psykolog» [1]).

Det er med vemod vi møder Oscar Levertin, en af de nobleste og fornemste skikkelser i Sveriges aandsliv. Midt i sin manddom blev han næsten som ved et grusomt tilfælde revet bort af døden. Døden som hans tanker stadig kredsed om som et hemmelighedsfuldt væsen mod hvilket han droges med en forunderlig uimodstaaelig magt, hvorfor det ogsaa er blit træffende sagt af en af dem, som har skrevet hans eftermæle (Artur Møller [2]), at «vievandet til hans digtning er hentet fra dødsflodens egen strøm». Det synes, som hans bortgang var et af de største, ja kanske det allerstørste tab den svenske kultur nu kunde lide, og at der er en gabende tomhed efter ham, som ikke kan udfyldes. Som forsker var han en af de første, Sverige har hat. Siden Atterboms dage har ingen med en saa fin og dyb forstaaelse skildret Sveriges aandelige stormænd. Det kom visselig deraf, at han selv ikke bare var en nøgtern, objektiv litteratur- og kulturhistoriker, men tillige en «diktare och drömmare». Hvem har vel saaledes finere og sjælfuldere opfattet Bellman? I hele den righoldige Bellmanslitteratur skal man lede efter en karakteristik af Bellmans «sångmö», som kan sammenlignes med Oscar Levertins. Et af de mest udprægede træk ved ham som kritiker, et træk som vidner om hans personligheds adel, er hans sterke retfærdighedsfølelse og den dermed forenede frygt for ved en altfor haardhændt behandling at kunne virke ødelæggende og kvælende der, hvor der, trods alle ufuldkommenheder og mangler, dog var noget, som spired og bar løfter i sig. Derfor kunde han være saa nænsom og hensynsfuld i sin bedømmelse af unge digtere, som ikke udmerked sig ved nogen stor begavelse og hvis livssyn var et helt andet end hans eget. Man læse f. eks., hvad han skriver om Harald Jacobssons kristelige lyrik! At han da undertiden af sin velvilje mod disse unge poetiske talenter lod sig forlede til,

[1]) David Sprengel.
[2]) «*Tilskueren*» 1907.

som Artur Møller sir, at «kaste sit solskin ogsaa over ukrudtet», er let at forstaa.

Vi er glade og taknemlige over, at Oscar Levertins lyrik her i Warburgs «urval» er blit saa vidt fyldig repræsenteret, som det lar sig gjøre i et saadant verk. Hvor maa vi ikke, naar vi læser disse vers, saa dybt tungsindige og fyldte af en saa intens følelsens glød, mindes hans egne ord om dem i epilogen til hans samling «Legender och visor»:

Min dikt är svart med purpurröda sömmar.

En helt anden natur end den, vi gjør bekjendskab med i Oscar Levertins tropiske og eksotiske lyrik, er Erik Axel Karlfeldt, som allerede i sine «Vildmarks och kärleksvisor», men især i «Fridolins visor» og «Fridolins lustgård» og endelig nu senest i «Flora och Pomona» har vist sig som en af de mest ægte svensker i hele den svenske poesi. Og ikke bare det, men — for at tale med Fr. Vetterlund i en artikel om Karlfeldt i «Tilskueren» 1903 — «betragter man Sverige som en provins af Europa, er Karlfeldt, men i bedste forstand, den mest provinsielle af alle Sveriges digtere». Han er «Dalaskalden» par excellence, som med sin sjæl og sin poesi har sine dybeste rødder i sin hjembygds jord, dens natur og folkeliv. Hans Fridolin, denne ægte Karlfeldtske type, som i særlig grad er blit «personliggjørelsen af digterens følelsesliv», er en ganske anden end Schillers balladehelt, som navnet uvilkaarlig bringer frem i vore tanker: Ein frommer Knecht war Fridolin. «En studerad karl af bondestam, som återvändt till fädernas värf, enär det syntes honom lockande att gräfva i jorden, sedan han all sin tid blott gräft i böckerna», saaledes presenterer Karlfeldt sin Fridolin og dermed ogsaa sig selv for læserne. En ægte, kjærnesund dalkarl, kemisk ren for al affektation, blaserthed og poseri, en natur, hvor «det gammalsvenska allvaret parar sig lätt med en uppsluppen lustighet, som äfven den är gammalsvensk»[1]. «I Karlfeldts vers», sir Vetterlund», lever hele den frie naturs friskhed, men ikke et pust af den hede, svidende atmosfære med syge nerver og pessimisme, som tidsstemningen i forrige aarhundre-

[1]) Rich. Steffen.

des sidste trediedel vænnede folk til at anse for særlig moderne og europæisk. Med ham er omsider de sterke, sunde og umiddelbare følelser virkelig gjenopstandne i svensk lyrik».

Karlfeldt er en af de populæreste af Sveriges nulevende digtere, kanske den populæreste af dem alle. Det er vistnok kun faa af dem, som med saa enkle midler har vidst at erobre sig en saa stor plads i det svenske folks hjerte. Komponisterne har kappedes om at tolke denne «spillemands» i usædvanlig grad formfuldendte og musikalsk klingende strofer i toner. Ingen af de svenske tonedigtere har dog trængt dybere ind i Karlfeldts eiendommelighed end den bekjendte Peterson-Berger, som har sat musik til en hel cyklus af Karlfeldts digte, der synges overalt i Sverige. Prisen blandt dem bærer kanske den vidunderlige melodi til det endnu vidunderligere digt «Intet är som väntanstider», noget af det skjønneste, den svenske poesi eier. Det ser ud, som Karlfeldt selv ikke tænker saa høit om det, da det ikke har faat plads i Warburgs samling.

Intet är som väntanstider,
vårflodsveckor, knoppningstider,
ingen maj en dager sprider
som den klarnande april.
Kom paa stigens sista halka,
skogen ger sin däfna svalka
och sitt djupa sus därtill.
Sommarns vällust vill jag skänka
för de första strån som blänka
i en dunkel furusänka
och den första trastens drill.

Intet är som längtanstider,
väntansår, trolofningstider.
Ingen vår ett skimmer sprider
som en hemlig hjärtanskär.
Sällan mötas, skiljas snarligt,
drömma om allt ljuft och farligt
lifvet i sitt sköte bär!
Gyllne frukt må andra skaka;
jag vill dröja och försaka,
i min lustgård vill jag vaka,
medan träden knoppas där.

Blandt de Karlfeldt'ske digte i udvalget er den prægtige «Dalmarsch», hvor rytmen paa en slaaende maade lar os

tydelig høre de fra høstarbeidet hjemvendende dalkarles taktfaste skridt. Endnu gjenlyder den i mine øren med Petersen-Bergers glimrende melodi fra mit sommerophold i Dalarne 1904. Desuden faar vi to af de kostelige «Dalmålningar, utlagda på rim», denne uovertræffelige tekst til de gamle naive bondemalerier paa vægge og kistelaag og idethele noget af det ypperste, Karlfeldts kunst har skabt.

Jeg har ovenfor anført Fredrik Vetterlunds udtalelser om Karlfeldt. Han er docent i æstetik og hunsthistorie ved Lunds universitet og en af Sveriges betydeligste kritikere og essayister. Hans fine, dybe og om en sjelden forstaaelse og sympati vidnende analyse har især gjort Atterbom til sin gjenstand. Det er neppe nogen af de yngre svenske forskere, som har trængt dybere ind i denne Sveriges store, om ikke største romantikers kunstneriske individualitet end han. Det kommer kanske mest deraf, at han selv er i slægt med ham. Ti Vetterlund er udpræget nyromantiker, og tilværelsens mystik øver en uimodstaaelig dragningskraft paa ham. Dette er en af grundtonerne i hans væsen, der reagerer mod al naturalistisk rationalisme og empirisme. Hvad han i sin studie «Viktor Rydberg och 80talets ungdom» sir om Rydberg, at han lytter i aandens urgrund efter svar paa eksistensens gaader, kan med ligesaa megen ret sis om ham selv. Litteraturen fra 1880-tallet og dens uforbederlige aandløse gjengangere, som intet har lært og intet glemt, har i ham fundet en skarp og farlig modstander med en fint skaaren pen. Men overalt hvor han træffer en virkelig digter, lægger han i sin bedømmelse af ham en digters sympati og «ömtåliga känslosamhet» for dagen. Vetterlund er nemlig selv digter og indtar som saadan en ikke ringe plads. Hans fantasi er rig, og de billeder den skaber, eier undertiden en eksotisk farvepragt. Der er ofte i hans stemning en intens kraft og inderlighed. Hans intuition kan være forbausende og hans tankerigdom stor. Han er idethele en af de interessanteste og mest tiltalende af Sveriges yngste lyrikere. Der er 4 digte af ham i Warburgs bog. Blandt dem den storslagne hymne «Evolution», hvorom Fr. Böök, der i den nyere svenske litterære kritik indtar omtrent samme stilling som Harald Nielsen i den danske, sir at den «utgör ett af de förnämsta

lyriska monumenten öfver den idealistiska världsåskådning, som skalden hyllar». Et andet af digtene er det for Vetterlund saa karakteristiske «Stolthet», hvor han kaster handsken til al den syge og blaserte pessimisme i de unges leir, som han saa hjertelig hader.

Per Hallström er som bekjendt en af Sveriges største prosaforfattere, udmerket saavel ved originalitet, fantasistyrke og idérigdom som ved en personlig, sterkt farvet stil. Som lyriker staar han ikke paa langt nær saa høit. Hans første digtsamling «Lyrik och fantasier», som udkom 1891, gjorde et næsten pinligt indtryk ved den fortvilede kamp, han der fører, for at tvinge det sproglige udtryk til at bøie sig ind under tanken. En kamp som han ikke gaar ud af som seierherre, selv om der i denne samling forekommer saa skjønne ting som det monumentale digt «Chatterton», hvor han har tegnet et udmerket karakterportræt af «Vidundergutten fra Bristol», Rowley-digtenes ulykkelige, braamodne forfatter. Det er som om dette nederlag har skræmt ham, ti kun nu og da vover han sig paany ikast med den bundne stil, og først 14 aar efter, høsten 1905, sender han hjem fra Florents en ny digtsamling, «Skogslandet». Ogsaa her sporer man, hvorledes han endnu ikke er naadd frem til den sproglige renhed og klarhed, og at hans evne til at gi sin tanke en gjennemsigtig, anskuelig og kunstnerisk form endnu er mangelfuld. Derfor er der fuldt af raat tilhugne marmorblokke, af torsoer og forvredne vanskabninger istedetfor færdige og harmoniske kunstverker. Fra ikke faa af digtene gaber der os et taaget og forvirret kaos imøde, og vi anstrenger os forgjæves for at tyde forfatterens dunkle runer. Men paa samme tid indeholder denne nye samling ogsaa mange digte af stor skjønhed. I nogle af dem, som det i professor Warburgs udvalg optagne «Huldran», behandler digteren folkloristiske motiver, hvor han maler vildmarkens og skogens mystik og ruller op fantastiske billeder af en sælsom dæmonisk gru fra de gamle folkesagns verden. I andre faar hans kjærlighed til det gamle hjemland og den dybe og sterke længsel efter dets fattige jord, en længsel som hverken sydens farverige natur eller dens kunst formaar at stille, et gribende udtryk. «Solsangen», som findes i udvalget, er i den hen-

seende i al sin enkelthed et lidet mesterverk. Et af Hallströms digte, som er skrevet efter udgivelsen af «Skogslandet» og som ved sin fremkomst vakte megen opmerksomhed i Sverige, er ogsaa med i Warburgs bog. Det er det aktuelle «Flaggan», skrevet i anledning af unionsmerkets udtagelse af det svenske flag 4de november 1905. Det stolte og pragtfulde digt er et af Per Hallströms bedste. Det kan maale sig med de ypperste af Heidenstams politiske digte, paa samme tid som det er frit for dennes bitterhed, og vil derfor ogsaa kunne læses med stor interesse af os nordmænd.

Bo Bergman er, skjønt en af de yngste af Sveriges unge digtere, en af de modneste kunstnere blandt dem. Han eier en betydelig poetisk reflektion og en usedvanlig formsans, og alt hvad han skriver bærer præget af en helstøbt karakter. Kanske hans betydeligste digte er to af de i udvalget, fra samlingen «Marionetterna» optagne, «Mor jord» med sin forunderlig skjælvende stemning og den bitre og bidende satire «Vårfrost». Bergman er ogsaa en begavet novellist og en fin, intelligent kritiker. Hans studie over Karlfeldt i «Ord och Bild» 1905 er kanske det bedste, som er skrevet om denne digter.

Det er ikke lyggeligt at komme fra Bergman til den sangvinske fantast og selvbevidste «lyckans profet» Karl-Erik Forsslund, forfatteren til den autobiografiske, uendelig fladbundede bog «Storgården», hvor han med en ligesaa bred og suffisant som naiv og overfladisk kortsynthed har opstillet sit samfundsreformatoriske program. Hvad der har git denne vandkunstner adgang til en antologi som denne, er ikke godt at forstaa. Hvorfor da ikke heller gi plads for digtere som Emil Kléen eller Vilh. Ekelund, som begge to eier langt mere poesi i sin lillefinger end Forsslund i hele sin krop? Jeg ved neppe nogetsteds at ha læst saameget banalt rimeri og ordskvalder som i denne forfatters «Arbetare» og «Landtliga låtar». Det var en ironisk skjæbne, som bragte ham til i et af arbeiderdigtene at udtale de bevingede ord, at «prosan är pratets form» som «gummorna må syssla med», mens

«värsen är form
för blixt och storm,
är idrott och konst för män».

Ti en hel del, ja den allerstørste del af hans vers — disse vers som i sin form ofte bringer en til at tænke paa kænguru'ens berømte hop — er i virkeligheden intet andet end prosaisk kjærringprat. Det er ikke vanskelig at se, at socialisten Forsslund har været under sterk paavirkning af socialisten Ossian-Nilsson, men hvilken umaadelig forskjel mellem disse to, mellem den førstes høirøstede patos og hule deklamation og den sistes inspiration, umiddelbare begeistring og flammende harme.

Ossian-Nilsson kommer sist i rækken af Sveriges yngste sangerkor, og hans modige og hurtige marschtakt, modig og hurtig som naar det gjælder at storme en skanse, gjenlyder i vore øren længe efterat han er passeret forbi. Jeg har ved en tidligere leilighed[1]) gjort opmerksom paa, at han, skjønt socialist, er en entusiastisk herosdyrker, som beundrer kraften overalt og i hvilkensomhelst skikkelse den træder ham imøde, selv der hvor den intet virkelig etisk værd eier, et standpunkt som naturligvis i længden ikke kan bli andet end en ensidig og naiv æsteticisme. Han besynger derfor ofte «hatets och brottets titaner» som Tiberius, Nero og Ludvig XI og yder selv de hensynsløseste og brutaleste despoter sin hyldest. Hans digt «Tyrannen», som findes i udvalget og er optat fra hans mindste, men i flere henseender merkeligste digtsamling «Masker», er i saa maade karakteristisk og har følgende meget betegnende intimation:

O I humana frihetshycklare,
I festdagssångare, I skåltalsgycklare,
I alla frasers oförtrutne dundrare,
I alla Hamlet-Brutusars beundrare —
Jag ser ert apgrin, när jag nämner mannen:
den störste hjälten och martyrn — tyrannen!

Ossian-Nilssons mod er ungt og rankt, hans trods uboielig og hans vrede glødende. Over sit folks flegmatiske træghed og drømmelyst blir han aldrig træt af at svinge tugtens svøbe. Det gribende digt «Sverge», som ogsaa er tat med i udvalget, oprindelig forekommer det i samlingen «Svart och Hvitt», der foruden flere af hans eiendommeligste og mest kraftsvulmende digte ogsaa indeholder det interessante renæs-

[1]) «For kirke og kultur», febr. 1907.

sancedrama «Jörgen Kock» — er i saa henseende typisk og af en næsten profetisk ophøiethed. Det hele er som en dityrambe over temaet:

lef en gång på allvar, Sverge,
lef och handla,
bryt din döda dröm!

Vil maningen følges? Vil det fosterland, som han trods alt elsker saa høit, reise sig af sin dvale og ryste drømmenes lænker af sig? Digteren er ikke meget forhaabningsfuld. Fremtiden viser sig noksaa mørk for ham, og hans anklagerøst faar noget af en dommedagsprofets klang. Ossian-Nilsson har dog ikke tabt modet og haabet. Dertil er han en altfor mandig og kraftig natur. Især knytter han sin tro og sit haab til den nye, opvoksende slægt. Det kommer sterkt og levende frem i det briljante digt «Barnen», hvor han med sin saftige Murillo-pensel og med et formelt mesterskab som søger sin lige, gir et levende billede af de lekende arbeiderbarn med deres klaprende træsko, som han ser dem fra sit vindu, hvorledes de med mund og næver haandhæver sin ret ligeoverfor hverandre. Det er dette syn, som gir socialismens bekymrede og tvilende Tyrtæus trøst og nyt mod:

— — — — jag vill tro,
jag vill tro på min aning om framtidens barn:
af en friare fläkt,
af en starkare släkt
än idéernas flaxande flarn.
Jag vill tro, att ett stoltare lif blir dig undt
än att stoppas i fack och sorteras i bundt,
vill ej tro dig så skör,
att en slug modellör
modellerar dig genast till strunt.

Ty jag hör, hur de slå,
alla tofflorna små,
alla flinka små tofflor af al eller sälg,
och med knäpp och med kläpp
hur de bruka sin läpp
till en trummande, trotsig revelj!
Och jag hör huru hundrade strupar ge hals:
där bestäms, där benämns, där beskrifs, där befalls,
där blir gurgl och gnäll
för en half karamell
och en tröja för ingenting alls.

Jag vill tro på en tid
med en vildare strid,
med en stoltare stråke, en brädare ton,
på en ätt, som ej lätt
skänker efter sin rätt,
om den köps med en revolution.
Jag vill tro på ett ödödligt gry hos de små
till att tänka och trotsa och hurra och slå,
till att fäkta sig fram,
där de gamle med skam
som krypande lismare gå!

Idet vi med gjenlyden af Ossian Nilssons trommehvirvler i vore øren skrider ned af det svenske parnas, takker vi professor Warburg, fordi han har ført os derop. Vi kjender herhjemme altfor lidet til vort nabolands litteratur idethele, men især er vort kjendskab til dets lyrik sørgelig fattigt. Den er i virkeligheden i det store og hele en lukket bog for de fleste af os. Ikke bare den ældre, men ogsaa den nyere, ja nyeste. Selv digtere som Bååth, Karlfeldt og Ossian-Nilsson er næsten ukjendte herhjemme. Dette er ikke som det skal være. Vi skylder at kjende den svenske lyrik, baade fordi den tilhører et folk, som trods alt, hvad der er kommet mellem os, næst efter islændingerne og færoingerne, er og blir det folk, der staar os nærmest og er mest beslægtet med vort eget, og fordi den indtar en saa høi plads i verdenslitteraturen. Det er ialfald ingen tvil om, at svenskerne er det mest lyriske af alle Nordens folk. Ja mon *noget* af Europas folk i den henseende kan gjøre dem forrangen stridig? Og hvor høit deres lyriske digtning staar — i virkeligheden ligesaa høit som deres dramatiske staar lavt — deraf vil Karl Warburgs bog, selv om der er et og andet at anmerke ved den, kunne gi os et mægtigt indtryk, et indtryk der vil fylde os med beundring og fremkalde hos os en levende trang til at lære dette folks poesi nøiere og dybere at kjende, end vi gjennem et begrænset udvalg er istand til.

Rettelse.

I min artikel i maiheftet, side 297 i 5te linie nedenfra staar: Jag trodda, at — skal være: Jag trodde, att. Side 298 i note 2 skal der i titelen paa Schöldströms bog istedetfor «i» staa et punktum.

MAGNUS BERG

en norsk kunstner fra det 17de aarhundrede.

Lige ned til det 19de aarhundrede havde Norge ingen bekjendt kunstner. Der nævnes ingen maler, billedhugger, tonekunstner o. s. v. i Norge. Selv digtere findes der meget faa af, og naar undtages presten i Alstadhaug er der neppe nogen af dem, som fortjener navn af kunstnere. Man vil sige, at vi havde jo mænd som Wessel og Holberg, og de var dog nordmænd. Ja, men de leved i Kjøbenhavn, digtede paa dansk og betragtede sig som danske, saa at Danmark har vel saa megen grund til at regne dem blandt sine mænd, som vi.

Man kunde efter dette tro, at der ikke var kunstneraand, kunstnerbegavelse i Norge. Heri tager man dog storlig feil. Allerede i sagatiden kommer det tilsyne, at nordmændene var et kunstnerisk begavet folk; derom vidner de gamle kvad, hvoraf mange bærer tydelige præg af at være frembragt af en virkelig digter. Herom vidner endvidere den rige træskjæring, hvoraf vi finder levninger i enkelte af de gamle stavkirker og i de gamle skibe, som er gravet frem af sine hauge.

Der manglede ikke begavelse, men der manglede noget andet, som er ligesaa vigtigt for kunsten: Lys og sol eller naturlige betingelser for den. Kunsten er en meget fin og kjælen plante, den taaler ikke raa og kold luft. Den er aristokratisk i sit hele væsen og naar derfor yderst sjelden ned til de brede lag. Det kunde den under Hellas's solklare himmel blandt de skjønhedsberuste hellener, men det har den aldrig naaet til under Nordens skytunge himmel. Vi kan sige om kunsten hos os, hvad digteren saa vakkert synger om aandslivet i vort land: «Og hjertat frys og klagar, det saknar sol og regn». Der skal en høi kultur til for at bære kunsten frem; der skal kunstforstaaelse og kunstbegeistring til, og

endelig maa folket have raad til at ofre rige gaver paa kunstens alter. Men intet af alt dette fandtes i vort land, efterat dets nedgangstid var kommet, og derfor sygnede kunsten hen.

Dog døde den ikke helt ud. Der levede en kunst i Norges fjeldbygder og inderste fjorde. Den ytrede sig snart som træskjærerkunst, snart som rosemaling, snart som folkevisedigtning og national tonekunst, men der var ingen af de ledende og toneangivende, som kjendte til den eller brydde sig om den. Kunsten blev en ussel, fattig askepot, som blev jaget og hundset af alle, men som dog var den ægte prinsesse, den eneste, guldskoen passede til. Askepot gjemte sig, stakkar; hun turde ikke vise sig for den fine verden. Men i de afstængte dale og fjorde levede hun sit drømmende liv, og der skulde komme den stund, da man skulde synge her i Norge:

«Men hans spil var og som fossefaldet,
Der i stride hvirvler gaar,
Og med spillet blev hver tanke kaldet
Did, hvor fossegrimen harpen slaar,
Kaldet dybt ind i de grønne dale,
Der har kilder fra et snedækt fjeld,
Hvor vor kunst i toner og i tale
Altid finde skal sit friske væld».

Men saa hændte det ogsaa stundom, at en og anden ungdom, som længtede saa inderlig ud «over de høie fjelde», greb vandringsstaven og med den unge student fra Bergen paa lykke og fromme drog ud i den vide verden. Mange led skibbrud paa reisen; men enkelte reddede sig ogsaa i havn, og blandt disse fandtes der nogle faa, som vandt navn og berømmelse. Men sin norske dragt lagde de af, og oftest har de ikke andet igjen af fædrelandet end mindet om et fattigt hjem og haarde, tunge livskaar. Det var da naturlig vis særlig broderlandet Danmark, som optog disse hjemløse nordmænd, gav dem husly og mad og kaldte dem for sine. «Der er ingen nordmænd mere; vi er alle borgere af den danske stat», sagde Guldberg, og det var vistnok en almindelig betragtning.

Her vil jeg nu fortælle i al korthed om en saadan kunstner fra Norge.

Jeg har ovenfor sagt, at det særlig var træskjærerkunsten og billedskjæring, som trivedes i Norges afsidesliggende bygder. Derfor er ogsaa de nordmænd, som i Danmark eller andensteds opnaar kunstnerrang og kunstnernavn, som oftest billedskjærere. En saadan mand var Jacob Jensen Nordmand, som levede i Kjøbenhavn under Fredrik den tredie. Lambert Haven fra Bergen, som levede under Kristian den femte, og hans broder Mikal Haven, som var kongelig tegnemester i Sorø og som arbeidede skjønne altertavler, Nikolaus Byer fra Trondhjem, som var portrætmaler i England, von Behn, som var miniaturmaler i Sverige, Mikal Røg, som var medaljør i Paris, maa ogsaa alle regnes blandt denne klasse af nordmænd foruden mange flere. Den mest bekjendte blandt disse mænd og den som naaede længst frem paa kunstens bane af dem, er dog *Magnus Berg*[1]). Han er ogsaa den, som vi kjender bedst af dem alle.

Magnus Berg skal være født i 1666 og man har antaget Romedal for at have været hans fødebygd, da søsteren senere boede her. Snarere er han dog fra Gudbrandsdalen, maaske fra Vaagaa prestegjeld; broderens enke boede paa en gaard, Aasaaren, i nævnte bygd, og en søsters børn paa en gaard i Gausdal, efter hvad Magnus Berg siger i sit testamente. Allerede som barn maa han have begyndt at skjære i træ og han opnaaet betydelig kunstfærdighed heri; han skal saaledes som 12 aars gut have udskaaret et bæger, som sendtes ned til Kjøbenhavn, hvor det som en raritet opbevaredes paa det kongelige kunstkammer. Da han var voksen, kom han til Kristiania og tog her tjeneste hos statholder Ulrik Fredrik Gyldenløve, en naturlig søn af Fredrik den tredie. Det var vel kanske med bevidst hensigt at han tog tjeneste hos denne i Norge meget bekjendte og høit elskede mand; han ventede rimeligvis paa denne maade at komme frem og vise, hvad han magtede. Hos Gyldenløve skar han ud billeder til at sætte i haven, og disse vakte opmerksomhed; hans herre fandt, at de var bedre end dem, han kjøbte hos billedhuggere. Han saa, at der maatte være mere end almindelige anlæg

[1]) Se en skildring af ham i dansk Mag. for 1745. Sammenlign P. Botten Hansen: Magnus Berg. Kr.a. 1862.

hos gutten, og sendte ham derfor med en anbefalingsskrivelse i 1688 til kongen. Kongen satte ham i lære hos en maler — «hofskildrer» — Peder Andersen Normand, som efter navnet at dømme maa have været Magnus Bergs landsmand. Skjønt det var træskjæring og billededskjæring, som Magnus Berg havde givet prøve paa, vilde man dog gjøre ham til maler. Nogen forstaaelse af hans kunstbegavelse og dens eiendommelige retning kunde man neppe vente ved hoffet, og og det var vel lige godt omtrent, hvor man satte ham. Men det var uden tvil et feilgreb. Magnus Berg kom ikke godt ud af det med sin mester; han mente, at mesteren ikke satte ham høit nok, at han nedsatte ham ved hoffet o. s. v. Berg havde allerede store tanker om sig selv; han følte nok aandens magt i sig. Om han havde ret i sin bitre dom om mesteren, at denne misundte ham hans ære og dygtighed, er ikke godt at sige. Men i hvert fald har vi her et ægte norsk karaktertræk, som vi finder igjen ogsaa i vor tid; den unges sterke selvfølelse og ulyst til at være den underordnede, hvilket igjen hænger sammen med det gamle opdragelsessystem inden haandverkerlagene at behandle læregutterne haardt og lade dem gaa for «lud og koldt vand». Det gjaldt særlig om at udnytte dem mest muligt, mindre at lære dem noget. Saadant avler had og bitterhed, og vort folk med sin udprægede selvstændigheds- og frihedsfølelse kan ikke taale det. Det siges, at Berg havde et heftigt sind, og at han var vanskelig og mistænkelig overfor de høierestaaende, og dette er meget sandsynligt; hans senere liv synes at bekræfte det.

Da læreaarene hos Peder Andersen var til ende, fik Berg kongelig understøttelse til at reise til Italien for videre at uddanne sig; det var fremdeles maler, man i Danmark vilde gjøre ham til. Han skal her bl. a. have tegnet nogle rødkridttegninger efter Rafaels billeder. I 2—3 aar forblev han i Italien og drog derpaa til Frankrig, hvor han tænkte at forblive et aars tid. Men snart kaldtes han tilbage til Danmark; han bad om i det mindste at faa være et halvt aar endnu, men forgjæves. Hvad grunden hertil kunde være, ved vi ikke. Den nævnte biograf fortæller, at han havde fiender, misundere, ved hoffet, som fortalte, at han anvendte sin tid slet. Dette synes urimeligt. Han maa paa en eller

anden maade have stødt en af de høiere herrer for hovedet; der skulde saa lidet til, og Magnus Berg var visselig ingen bøielig hofryg. Talen om misundere ved hoffet er sikkert Bergs egen opfindelse; han saa misundere overalt.

Han vendte nu tilbage til Kjøbenhavn og meldte sig ved hoffet, men her fik han en mindre naadig modtagelse. Ingen vilde tale med ham, og man vilde ikke melde ham for kongen. Hans gamle ven og beskytter von Knuth var ogsaa misfornøiet med ham og bebreidede ham, at han havde anvendt tiden daarlig. Jeg tænker mig, at man i Danmark var mindre fornøiet med hans arbeider som maler og mente at skylden herfor var hans egen; han havde ikke anstrengt sig nok. Man vilde ikke se, at feilen var deres, som ledede ham ind paa en bane, hvor han ikke hørte hjemme. Berg synes selv at have staat i den formening, at han var en stor maler, og hans biograf mener naturligvis det samme. Men Berg hverken var eller blev nogen stor maler. Han fik imidlertid nogle af sine tegninger fremlagt for kongen, og følgen var da den, at han skulde indtage sin gamle mester Peder Andersens plads og dekorere Fredriksborg slot. Han skulde nyde en løn af 400 rgd. aarlig. Han malede nu forskjellige tagmalerier m m.; men man var ikke fornøiet, og atter er det «misunderne», som faar skylden. Kort efter døde Kristian den femte, og hans søn og efterfølger var ikke videre gunstig stemt for Magnus Berg, hvorfor atter misunderne faar skylden. Han ansattes nu som lærer for de kongelige børn og hofpagerne med sin fulde løn, men havde nok ikke meget at gjøre som lærer. Han malede vel enkelte stykker til slottet, men ingen blev antagne. I dybt mismod opgav saa kunstneren sin løbebane som maler og vendte tilbage til sit ungdomskald billedskjæringen; det var det, han burde have gjort for længe siden. Han fandt sig selv og sin kunstneraand igjen, og nu udførte han de mesterverker, som har baaret hans navn ned til vor tid og vil bære det endnu længere.

Imidlertid havde han giftet sig i Kjøbenhavn med en datter af raadmand Knur; men hun døde kort efter. Sorg og modgang trykkede kunstneren; han blev sær og indesluttet, levede for sig selv og omgikkes ingen. Derimod var han en

ven af fattige og nødlidende, mod hvem han i stilhed øvede meget godt. Berg var en meget gudfrygtig mand; han læste flittig i bibelen og hengav sig til teologiske grublerier, især over aabenbaringen, og mente som alle saadanne, at han havde fundet den sande visdom. Han skrev en hel række teologiske skrifter, som ikke var værd det papir, hvorpaa de tryktes. Men gjennem dem alle gaar en alvorlig og levende kristentro blandet med meget sværmeri og mystik.

Det var som billedskjærer i elfenben, at Berg vandt sin berømmelse. Det var en kunstart, som netop var paa moden nu; det var en fin, fornem og kostbar kunst, som passede særlig for de udvalgte i samfundet. Elfenbenet er drivende hvidt, og saa følger det af materialets beskaffenhed og kostbarhed, at det særlig er mindre gjenstande, som kan forarbeides. Det fine og kostbare materiale spillede kanske vel saa stor rolle for datidens kunstvenner som selve udførelsen.

Magnus Berg var kanske datidens ypperste mester paa dette kunstomraade. Blandt hans mange arbeider nævnes særlig den store vase af elfenben paa det kongelige kunstkammer i Kjøbenhavn af et eneste elfenbenstykke; den er 1½ alen høi og den største vidde 7½ tomme. Af vasen findes en tegning i Overlands Norgeshistorie b. 5 s. 580. Paa dette kunstverk skal han have arbeidet 12—14 aar, men fik det aldrig i den stand han havde tænkt sig med ornamenter i ædle metaller. Han skar et billede af kongen i elfenben. Statuen er 20 tommer høi og 14 tommer bred, og han arbeidet paa den i 3 aar.

Magnus Berg maa have været umaadelig flittig; man har en mængde arbeider fra hans haand. I 1722 gjorde han en reise til udenlandske badesteder. Da solgte han arbeider i Wien til keiseren og keiserinden. Ligesaa til kongen af Sachsen. Det saa ud til, at han kunde faa solgt alt, han havde; men han vægrede sig derfor; han vilde bevare dem for sin konge.

Efter Fredrik den 4des død skjænkede Magnus Berg hele sin samling af kunstverker til hans søn Kristian den sjette mod at nyde 200 rgd. aarlig i tillæg til sin løn. Blandt hans malerisamling fandtes billeder fra de fleste gamle italienske mestere og af de hollandske som Rubens. Et eneste af dem

vilde i vore dage blive betalt med en hel formue. Han efterlod sig 28 egne arbeider, foruden hvad han havde afhændet.

Han døde 1739

Elfenbenarbeidet er i den senere tid kommet paa mode igjen, og Magnus Berg er derfor ogsaa draget frem af glemselen. Hvorledes hans kunst nu bedømmes, skal jeg give en prøve paa. En fransk kunstkritiker skriver om ham (fra kunstudstillingen i Manchester 1857): «Blandt de værdifulde levninger af skulptur i elfenben var der et bæger, som var arbeidet af en norsk kunstner Magnus Berg. Dette bæger, der tilhørte dronningen, er bekjendt under navnet: «Dianas bæger». Naar man sammenligner det med arbeider fra samme eller en tidligere periode, kan man ikke andet end erklære Magnus Berg for en stor mester i sin kunst. Det lille stykke arbeide er udført i en særdeles tiltrækkende let stil; forbindelsen mellem de enkelte dele røber megen kunstfærdighed. Fodstykket dannes af en Herkules-figur, som paa sin skulder bærer bægeret. Dette er rundt og danner med laaget en kugle. Udenpaa er fremstillet en bjørnejagt — —. Paa laaget er en hyrdinde, som er sovnet ind med staven i haanden omgiven af sine kreaturer. Øverst paa laaget er en liden statuette af Diana — — —».

Et andet arbeide i England skal være en elfenbensskaal, baaret af gratierne, med en fremstilling af en bjørnejagt og sabinerrovet paa siderne.

O. Olafsen

PRAKTISK KRISTENDOMSUNDERVISNING.

Av *M. J. Gjessing.*

I.

Praktisk kristendomsundervisning — — Jeg mener dermed en kristendomsundervisning, som er praktisk anlagt, og som kan lede til praktiske resultater, d. e. lede børnene ind i en retning, som fører til praktisk kristelig liv.

Hvorledes dette skal kunne naas, vil ganske naturlig være det spørsmaal, hvormed enhver alvorlig og levende interessert kristendomslærer begynder sin undervisning, og det vil holde ham vaaken, saalænge han driver den.

Jeg har tidligere skrevet om denne sak. Jeg gjør opmerksom paa det, forat man, naar man læser denne artikel ikke skal hefte sig mere ved, hvad der ikke staar i den, end ved hvad der staar. Der er mange, som er tilbøjelige til det. Men de bør, før de dømmer, læse det andet, jeg har skrevet om samme sak[1]).

Spørsmaalet er av saa paatrængende art, at jeg gjerne vil ha det frem for et større publikum og særlig for en læserkreds, som ikke udelukkende omfatter «pædagoger». Saken er ogsaa av den beskaffenhet, at den bør lægge beslag paa den almindelige kristelige interesse. Den gjælder i virkeligheten — kanhænde — i højere grad et almenkristelig end et rent faglig pædagogisk spørsmaal.

*

[1]) *Undervisningen i kristendom — kristendom i undervisningen.* («Vor ungdom», side 263—274. Kjøbenhavn 1904). *Kristendom i kristendomsundervisning n.* Foredrag ved IX nordiske skolemøte i Kjøbenhavn. 1905. (Beretning om møtet, side 596—606). *Kristendom.* (I Ejnar Aas's sjælelære og undervisningskunst, side 155—162. Kristiania 1907). *Aandsfrihet i skolen.* I oktober-, november- og december-hefterne af «Vor ungdom» 1907).

Stillingen er for tiden den, at den hele kristendomsundervisning — jeg tænker nærmest paa *folkeskolen* — synes anlagt paa at gi børnene et visst kvantum *kundskap* (derfor taler man ogsaa ofte om undervisning i kristendoms*kundskap*) og ellers at undervise dem i den solide lutherdom. Tanken er at gjøre dem til gode lutherske kristne. Men faren er der, for at de ganske visst kan bli *lutherske* nok, d. v. s. at de kan bestaa en eksamen i lutherdom, men at de ikke samtidig blir gode *kristne*.

Saa er det med undervisningen i *bibelhistorie* og saa med den særlig *dogmatiske* undervisning (katekisme og forklaring). Og synderlig bedre er det neppe heller med *kirkehistorien*.

Bibelhistorien — de lærebøker, man sedvanlig bruker — indeholder løsrevne fortællinger fra det gamle og det nye testamente. De staar der uten indbyrdes sammenhæng. Og man har vanskelig for at fri sig fra det indtryk, at de er valgt med den særlige bihensigt at indarbejde i børnenes religiøse bevissthet de kirkelige dogmer om den hellige skrifts inspiration, om den guddommelige trefoldighet og om de to naturer i Jesu person.

Og dog burde bibelhistorieundervisningen vel være uten bihensigter — anlagt ene og alene paa at gi børnene de fornødne kundskaper om den bibelske historie — om jødefolkets historie og Guds forhold til dette folk, om den gammeltestamentlige tid som en forberedelsens tid for den nye pakt og om Jesu liv og gjerning, forat de gjennem dette kan faa et historisk og et religiøst *grundlag for sin kristentro*.

Undervisningen i *katekisme* og *forklaring* er saagodtsom udelukkende en undervisning i den lutherske dogmatiks elementer.

Og dog burde den — mindst likesaameget — være en vejledning til et praktisk kristelig liv og til en praktisk forstaaelse av de særlig kristelige livsgoder og livsidealer — med andre ord: en praktisk anvendelse av, hvad bibelhistorien lærer.

Den *kirkehistoriske* undervisning blir — praktisk talt — altfor ofte til en paavisning av, hvor forkjert man til sine tider og paa sine steder har opfattet og fremstillet kristenlæren», og hvor *korrekt* Luther har fremstillet den — hvilken

vranglære andre kirkeavdelinger og kirkesamfund har ført i marken, og hvorledes den lutherske kirke har vaaket over den «rene lære».

Og dog burde den vel først og fremst tjene til at gi børnene kundskap om, hvorledes det kristelige og kirkelige liv har artet sig utigjennem tiderne, og til — gjennem skildringer av enkelte fremtrædende kirkelige og kristelige personligheter — at mande børnenes egen «kristelige personlighet» op, d. v. s. søke at vække deres kristelige og kirkelige livsinteresser.

Dette sidste synes mere og mere at trænge igjennem som den almindelige opfatning hos forfatterne av de kirkehistoriske læreboker. Men den gamle Adam sitter ofte altfor bedrøvelig fast hos læreren selv og hos dem, som har myndighet til at vælge læreboker og til at planlægge undervisningen

Og saa ivrig er man i at prente den lutherske dogmatik ind i barnehjernerne, at man endog sætter alle rimelige hensyn til børnenes fattevne tilside og begynder med Luthers lille katekisme allerede i folkeskolens anden klasse, d. v. s. i barnets 7de eller 8de aar. Ja — om man saa, hvad mange skoler gjør, vil vente til tredje klasse, saa er det altfor soleklart, at katekismelæsning (vel at merke *med* Luthers forklaringer) paa det alderstrin ikke kan bli andet end det rent mekaniske pugverk — et arbejde for hjernen, ikke for hjertet.

*

Kristendomsundervisningen maa — i højere grad end nogen anden undervisning - - anlægges efter tidens særlige krav. Det maa her først og fremst gjælde at føle sig frem og søke at komme i rapport med den herskende tidsaand og at faa aapent øje og var følsomhet for de aandsretninger, som er i færd med at vokse sig frem.

Kristendomsundervisningen er nemlig ikke at opfatte som værnepligtsøvelser til fordel hverken for kristendommen i almindelighet eller for den evangelisk-lutherske kristendomsform i særdeleshet. Dens formaal er ikke av apologetisk art. Det maa udelukkende være dette — at gi børnene noget at leve paa — at aapne deres indre øje for de virkelige livsværdier — at gi dem noget at leve *for*.

Men da maa den være anlagt saaledes, at de — naar tiden kommer — har noget at møte de livsopfatninger og aandsretninger med, som kan true med at berøve dem deres aandelige livs faste grund og kaste dem ut i tvilens ødelæggende vildganger. Og her duer ikke dogmatiske læresætninger eller et tidlig og tvunget hjernearbejdes gamle erindringsbilleder. Her kræves praktiske værdier, livets religiøse erfaringer og en levende personlig følelse som underbygning for en livstryg tro, der faar sin næring gjennem et kjærlighetsbankende hjerte — ikke gjennem en tidlig kundskapsindbanket hjerne.

Enhver tid stiller sine særegne krav til kristendomsmeddelelsen.

Nu vet jeg vel fra alle de anledninger, jeg har hat til at delta i diskussionen om disse ting, at en sætning som denne av motstanderen vil bli besvart omtrent paa denne maate: Hvad skal det bli for en kristendom, som skal indrettes efter tidens krav? Det er jo det motsatte, som maa være tilfældet, at tiden faar rette sig efter kristendommens krav.

Jeg vil derfor — skjønt det skulde være unødig — gjøre opmerksom paa, at jeg sier kristendoms*meddelelsen*.

Saa faar man undersøke, hvorledes vor tid er, og hvad den kræver — særlig hvad det er for livsopfatninger, som nu er i vækst, og som maa antas at ville møte barnet, naar det engang trær selvstændig ut i livet.

*

Hvad der ved en overfladisk eller utvortes betragtning av nutidslivet først og fremst springer i øjnene, er dets utpræget *praktiske* tilsnit. I ren social-politisk henseende gaar alle tidens bestræbelser ut paa at skape en praktisk samfundsordning.

Videnskapen beskjæftiger sig mere og mere med problemer, som ligger det praktiske og faktiske liv nær. Derfor har alle grener av naturvidenskapen nu en blomstringstid — de levende sprog undersøkes — den historiske forskning lægger beslag paa almindelig opmerksomhet — av den teologiske videnskap er det særlig den historiske side, som nu bevæger sindene.

Filosofien derimot er ikke synderlig i kurs.

Alle videnskapsgrener er gjenstand for popularisering.

Skjønlitteraturen befatter sig helst med det foreliggende virkelighetsliv. (Det fortjener at lægges merke til, at den bundne stil, som ligger det praktiske liv fjernt, kun sjelden og mere lejlighetsvis anvendes).

Noget lignende vil man kunne iagtta overfor de øvrige kunstarter — ogsaa musikken.

Paa næringslivets omraade kan man ikke undgaa at være opmerksom paa, at den samme utpræget praktiske aand har holdt sit indtog.

Med denne trang til «praktiskhet» hænger naturlig en sterk trang til *frihet* sammen. Ti deri ligger netop for en væsentlig del det praktiske, at man har anledning til at gjøre sine fri bevægelser, eftersom tidens fremskridt kræver.

Derfor søker man altid mere og mere at frigjøre sig selv og livet fra gamle, tilstivnede regler og anordninger. «Departementsstilen» er blit gammeldags ikke bare i bokstavlig forstand. Ogsaa samfundslivets — omgangstonens — og det aandelige livs «departementsstil» er avlægs.

Saaledes er det ogsaa paa det religiøse livs omraade. Og det er for en væsentlig del herom, at tidens kirkelige stridigheter drejer sig, idet en gammelkirkelig retning vil, at den religiøse — eller kristelige — tro og tænkemaate skal følge visse aarhundredgamle, teoretisk opkonstruerte regler og forskrifter, mens en nyere retning mener, at *troen* kun kan omfatte de i den hellige skrift selv praktisk og faktisk foreliggende frelseskjendsgjerninger, om jeg saa tør si, — de som kan gripes av et praktisk religiøst følelses- og trosliv, og at *tanken* ellers maa ha frit lop i takt med tidens aandsbevægelser.

Man kan heller ikke lukke øjet til for det faktum, at der er en sterkt naturalistisk farvet livsopfatning i vekst.

Utviklingslæren har brutt skrankerne og brer sig mere og mere ut over og ind igjennem det hele aandsliv. Og den gjør det — i form av determinisme — paa kristendommens og kristentroens bekostning.

Hvorledes man søker at forene dette med tidens ledende frihetsprincip kan jeg her ikke indlate mig paa.

Saalangt som utviklingslæren — imidlertid — nu er naadd, hvad de virkelige kjendsgjerninger angaar, er den vistnok ikke i strid med, hvad kristentroen kan tilegne sig, om den end — og det er det nødvendig at slaa fast — synes at staa i absolut strid med, hvad man efter de for aarhundreder siden fastsatte teoretiske regler og forskrifter «har lov til» at tro.

Men likesom kristentroens «frelseskjendsgjerninger» videnskapelig talt maa kaldes hypoteser, saaledes bygger ogsaa evolutionslæren sin videregaaende utvikling paa videnskapelige hypoteser. Og heri ligger faren. For utviklingslærens hypoteser gaar kristentroens stik imot. De er for begge parters vedkommende bygget paa indbyrdes helt avvikende forutsætninger.

Og hermed er i de store hovedtræk antydet, hvilke krav tiden stiller til kristendomsmeddelelsen: den maa ta hensyn paa den ene side til den frihetstrang, som faktisk foreligger som en naturlig følge av tidens praktiske anstrøk og paa den anden side til den ad videnskapelig vej paaviste lære om en verdensutvikling og til de vantroens stormløp, som denne læres videreførende hypoteser nødvendig vil komme til at munde ut i.

Med andre ord: *Undervisningen maa være paa én gang frigjort fra aandløs dogmebundethet og overbevisningssterk* — i god forstand *troende.*

Men netop dette, som jeg vil kalde et grundkrav, synes at volde de største vanskeligheter og møter ihvertfald den bitreste motstand. Jeg har selv under en halvt offentlig diskussion om disse ting hørt en ellers dygtig og samvittighetsfuld kristendomslærer staa frem og avlægge den «bekjendelse»: Jeg vilde be Gud bevare mig fra at faa en lærer for mine børn efter skoleinspektør Gjessings mønster!

II.

Lad mig ta et enkelt eksempel for at vise, hvad jeg mener: der skal undervises i bibelhistorie. Skapelsesberetningen skal gjennemgaas.

Uten tvil bør enhver fordomsfri lærer indrømme, at den naturvidenskapelige forskning er kommet saa langt med hensyn til sikre resultater, at en bokstavlig forstaaelse av den bibelske beretning om skapelsen ikke kan forenes med de virkelige forhold.

Der er da kun ett av to at gjøre — enten at erklære den hele beretning for det rene opspind av en digterisk fantasi eller at opfatte den som en gammel religiøs mythe, som har dannet sig omkring den sandhetskjerne, at Gud er verdens ophav og den, som leder verdensutviklingen.

Jeg mener da, at undervisningen kan indledes f. eks. med et: saa fortæller det gamle testamente, eller saa fortalte jøderne om verdens tilblivelse.

Ved den opbyggende betragtning eller samtale dvæles der da ved denne store, for troen grundlæggende livssandhet, at det er Gud, hvem alt og alle i den dybeste grund skylder sin tilværelse — at det er Gud, som raar for alt og alle, mens det er unødig nærmere at indlate sig paa nogen detaljert gjennemgaaelse av beretningens enkeltheter. Dog bør man naturligvis ikke overse det faktum, at mennesket er skapelsesverkets krone — at det i særlig forstand bærer Guds billede, eller det, at hviledagen har sin store betydning baade for det fysiske liv og for det religiøse — for aands- og hjertelivet.

Naar princippet for undervisningen er fastslaat, vil ellers en skjønsom lærer selv vite at bedømme, hvor langt ind i enkeltheterne han bør gaa.

Ordet *mythe* (sagn eller legende) støter mange. Jeg har nylig hørt en ældre, forstandig prest av den gamle retning — aabenbart trykket av situationen — erklære, at han ikke kunde bruke en slik benævnelse. Han vilde kalde det — *tradition om kjendsgjerninger*. Men i samme aandedrag uttalte han, at *kjendsgjerninger* kunde der vistnok ikke egentlig være tale om, hvor det gjaldt skapelsen. Og dog fastholdt han sit uttryk — *tradition om kjendsgjerninger*.

Man maa nu sagtens spørre: hvad er forskjellen paa en *religiøs mythe* og en *tradition om kjendsgjerninger*, hvor det samtidig erkjendes, at der egentlig ikke kan være tale om kjendsgjerninger.

Men la nu det være. Saaledes som jeg har antydet fremgangsmaaten ved undervisningen, nævnes hverken det ene eller det andet. Der sies: saaledes fortæller det gamle testamente — — og fortællingen staar ved sit værd. Læreren staar fri overfor en forældet traditions- og dogmekære,

mens hans undervisning likefuldt overbevisningssterk kan fremholde *alt,* hvad beretningen indeholder av det, man kan kalde frelsessandhet.

Børnene taper herved intet, som kan være av religiøs værdi; men de vinder dette, at de ikke, fra de er smaa av, blir indpodet en lære, som gjør, at de senere i livet kan komme til at staa tvilende overfor den hellige skrift som sandhetskilde.

I en tid, som den vi lever i, hvor mening staar mot mening og tro mot tro, gjælder det, at man ikke er nødt til at lære andre, hvad man selv ikke tror. Kristendomsundervisningen maa fremfor nogen anden undervisning hvile paa et personlig sandhetsgrundlag. Dette maa der tas hensyn til for lærere baade av den ene og av den anden retning.

Og det hører intetsteds hjemme overfor en nøitralitet i undervisningen, som den jeg har antydet, at tale om «utvandethet» — om tap av saft og kraft. Der er saa mangt i enhver undervisningsgren, hvor det er nødvendig — enten av saklige eller av rent praktisk pædagogiske grunde — at gaa enkeltheter forbi. Og desuten — der er ingen religiøs saft og kraft i at indprente i børnene den bokstavelige sandhet, at Gud paa den tredje dag (eller i det tredje «tidsrum», om man vil) kaldte det tørre jord og vandets samling hav, al den stund der ikke godt kan være tale om sproglige benævnelser, før mennesket blev til.

*

Jeg kan ikke gaa nærmere ind paa enkeltheterne i kristendomsundervisningens specielle metodik. Det gjælder her at antyde, hvorledes jeg mener, at undervisningen i de store træk bør anlægges for at møte de krav, som tiden — saavidt jeg kan se — stiller til den.

Utgangspunktet gir sig av sig selv. Kristentroens livsnerve falder sammen med livsnerven i den samfundsfølelse, som betinger et lykkelig samfundsliv:

Saa har *Gud* elsket *verden* — dette er mit bud, at *I* skal elske *hverandre* — *du* skal elske *Herren, din Gud,* av alt dit hjerte.

Kjærlighet er lysets kilde,
kjærlighet er livets rot.

Saa la *kjærlighetsbudet* være det, man begynder undervisningen med — fra først av naturligvis iklædd fortællingens form. Og de fortællinger finder man i det nye testamente. Jesu liv er rikt nok paa fortællinger, hvorav man kan lære kjærlighet.

Der bør altsaa begyndes med utvalgte stykker av Jesu liv for allerede fra først av at la børnene se Jesus som den milde kjærlighetens herre — som barnevennen, der staar med aapne armer for at ta imot alle de bedende børn.

Enkelte fortællinger av det gamle testamente bør dog ogsaa benyttes — saadanne som vidner om Guds faderomsorg og om en urokkelig tillid til Gud. Det gamle testamente er saa rikt paa fine og gode fortællinger, som er istand til i bedste forstand at fængsle børnene og bringe deres religiøse følelse og fantasi i bevægelse.

Lærebok, mener jeg, bør ikke benyttes, for børnene har faat saa vidt færdighet i at læse indenad, at de kan opfatte indholdet samtidig med, at de læser sine lekser. Jeg antar, at det er fuldstændig tidsnok at ta boken i bruk i tredje klasses andet halvaar.

Den egentlige gjennemgaaelse av det gamle testamente bør begynde samtidig med, at man i historietimerne gjennemgaar sagntiden, forat børnene lettere kan ha adgang til at forstaa de ældste bibelske fortællinger som sagnartede.

I det hele tat bør det gamle testamente fremstilles og behandles mere som en jødefolkets fremadskridende og sammenhængende historie end som en række løsrevne, rent religiøse underfortællinger. Vistnok er jødefolket «Guds utvalgte folk» — aabenbaringsfolket. Men derfor er det ikke noget vidunderfolk, som i børnenes bevissthet bør staa helt isolert fra den hele øvrige verdenshistorie — et folk, som — i motsætning til alle andre historiske folk — ingen sagntid har og knapt nok nogen egentlig *historie*. Jo mere historisk korrekt man kan se jødefolket og dets religiøse, sociale og politiske liv, desto sterkere lys av *troværdighet* falder der over de bibelske fortællinger.

Det vil altid være vanskelig at fastslaa et bestemt tidsrum i jødefolkets historie som *sagntid*. Meningerne her er meget delt. Hensynet til dem, som ikke vil anerkjende nogen egentlig sagntid, gjør det ogsaa nødvendig at være yderst

varsom. Man kunde derfor maaske i læreboken sammenfatte tiden indtil kongerne under navn av *forhistorie*. Specielt er det vel rigtig at la patriarkerne fremtræ som historiske personer, selv om man maa medgi, at der har dannet sig sagnartede fortællinger omkring deres navne — som tilfældet hos andre nationer er med gamle nationalhelter, hvis virkelige tilværelse ikke godt kan negtes.

Gjennemgaaelsen av det gamle testamente fortsættes da med det nye testamente, idet Johannes, døperen, faar plads i overgangstiden og fremstilles nærmest som en profet i likhet med de tidligere profeter, som alle bør faa sin historiske belysning.

Det nye testamente vil naturlig forme sig som en sammenhængende fremstilling av Jesu liv, forsaavidt evangelierne tillater en saadan. Ogsaa her gjælder det, at jo mere man kan opfatte og erkjende Jesus som en *historisk* personlighet, desto mere troværdighet blir der over de enkelte fortællinger om ham, og desto skarpere og klarere blir billedet av Jesus selv.

Hans egne vidnesbyrd om sig selv er fuldt tilstrækkelige til at sikre børnene troen paa hans guddommelighet og paa hans frelsergjerning. Utover hvad det nye testamente meddeler om disse ting bør man ikke lære børnene. Ti hvad *det* ikke indeholder derom, er og blir menneskelige tankeoperationer og fantasikonstruktioner. Og de ting kan ikke fremme børnenes livslykke eller tilfredsstille den menneskelige frelsestrang og gudlængsel. Det personlige religiøse liv er en helligdom, som man ikke har lov til at fylde med utvortes, rent menneskelige trosregler og forordninger.

I vor tid, hvor kravet paa aandsfrihet lyder med en saa overvældende styrke — og da netop aandsfrihet er et saa væsentlig moment i selve personlighetsdannelsen, maa kristendommen — mindst av alle aandsretninger — gis indtryk av at være en aandelig tvangsanstalt. Kjærligheten selv, som er kristendommens og kristentroens livsnerve, forbyr *det*.

*

Jesus er det nye testamentes alt øvrig beherskende personlighet. Ved siden av ham staar *apostlene*. Ogsaa disse hører hjemme i bibelhistorien, og Johannes's, Peters og Paulus's

liv og personligheter bør i korte træk skildres, saavidt de historiske kilder tillater det.

Saa kommer den kristne kirkes grundlæggelse og menighetsdannelsen som avslutning paa den bibelhistoriske undervisning og som overgang til undervisning i *kirkens historie*.

Der vil under denne gjennemgaaelse av *bibelhistorien* være den rikeligste anledning for læreren til at opholde sig ved de særlige frelsessandheter og til at paapeke de vigtigste træk av den kristelige troslære — hovedpunkterne — de, som i alt væsentlig er samlet i de tre trosartikler, som børnene bør lære f. eks. i tredje klasse. Av katekismens indhold vil desuten gjennem bibelhistorien allerede tidlig budene og først og fremst *fadervor* være lært og gjennemgaat. Likesaa paa sit sted sakramentordene.

*

Under gjennemgaaelsen av *kirkehistorien* vil naturligvis de forskjellige kirkeavdelingers særlære bli omtalt, saa børnene i de store hovedtræk faar en forestilling om, hvad der knytter kristne sammen, og hvad der adskiller. Utførligst vil man selvfølgelig opholde sig ved vor egen kirkeavdelings oprindelse og vekst.

Men denne del av undervisningen maa foregaa med megen varsomhet og være baaret av rik og fribaaren kjærlighet, saa man ikke vækker dømmesyken, men meget mere opdrar til taalsomhet og til ærbodighet for andres kristendomssyn.

Jeg kunde tænke mig kirkehistorien henlagt væsentlig til femte og sjette klasse.

I denne sidste klasse mener jeg, at ogsaa den særlig dogmatiske undervisning bør ta sin begyndelse, idet man benytter en lærebok i *tetisk* fremstilling, hvad jeg anser for at være i alle maater heldigere end den nu brukelige tilstivnede spørsmaalsform. Men heller ikke ved denne del av undervisningen bør man fortape sig i dogmatiske enkeltheter og teologiske spidsfindigheter, som de almindelige «forklaringer» er saa rike paa.

Undervisningen i troslære bør gaa haand i haand med almindelig, praktisk-kristelig *sedelære*, som læreboken bør indeholde.

Det blir ikke noget nyt for børnene — det blir kun en samlet, mere systematisk vejledning til det kristelige kjærlighetsliv og det praktiske trosliv, som den hele kristendomsundervisning fra første stund av har sokt at vække og at gi vekst.

Da imidlertid børnene bør kjende ett av vor kirkeavdelings særegne bekjendelsesskrifter, bør Luthers lille katikisme læres, helst først i syvende (overste) klasse; men da mange børn

paagrund av sin alder gaar ut av skolen allerede fra sjette klasse, tror jeg, at man maaske dog bør ta katekismen her. Tros- og sedelæren kunde da hensigtsmæssig bygges over den.

Det væsentlige av katekismen — nemlig alle tekstordene og de fleste skriftord — vil allerede tidligere være lært, saa man ihvertfald i *syvende* klasse vil ha rundelig tid til i de store træk at repetere bibelhistorien (særlig det nye testamente).

Jeg tænker mig ellers denne repetition nærmest knyttet til — *bibellæsning.*

*

Bibelen er — naar børnene gaar ut av skolen — for de allerfleste praktisk talt en lukket bok. I de to sidste aar har man gjerne plejet at læse ett eller to evangelier, litt av apostlenes gjerninger, nogen faa av Davids salmer — altsammen kursorisk. Ti den forklaring, som av og til ledsager bibellæsningen, kan, som undervisningsplanene nu lægges, kun bli yderst overfladisk. Og bibellæsningen selv staar løsrevet i undervisningen — ikke som et naturlig og nødvendig led av den. Den blir noget, som skal gjøres — ikke noget, som det praktiske kristenliv og den levende kristentro kræver. Og dog er det bibelen — gudsordet — man lever paa. *Den* indeholder al næring for det personlige gudsliv — *kun den.*

Bibelen skal ind i hjemmene, heter det. La det heller hete, at Gudsordet skal ind i hjerterne. Men da maa bibelen brukes — *praktisk.*

Jeg har tænkt mig, at bibelhistorieundervisningen (f. eks. allerede fra tredje klasse av) bør støttes ved bibellæsning — saaledes at læreren av og til, hvor der kan gis særlig anledning dertil, forelæser lettere stykker til utfyldning av bibelhistoriens fremstilling. I fjerde klasse, hvor børnenes læsefærdighet er ført noget videre, kan børnene selv ha sin bibel og selv læse eller ihvertfald følge med, naar læreren forelæser. De øves paa den maate allerede da i at finde frem i bibelen.

Og saaledes fortsættes bibelbruken, indtil den i sjette klasse utvides til at omfatte søndagens epistel- eller lektietekster, der ogsaa læses i syvende klasse og bør læses efter bibel — ikke efter salmebok.

Jeg vil foretrække epistel- og lektieteksterne, fordi evangelieteksterne vil være kjendt og gjennemgaat under undervisningen i bibelhistorie og den dertil knyttede bibellæsning.

Jeg tror i det hele tat, at der blir større utbytte — mere bibelkjendskap og inderligere religiøst værd — ved saadan avsnitsvis bibellæsning, end ved at fare hurtig igjennem ett eller et par skrifter i deres hele sammenhæng.

Der er dem, som ikke tør gi børnene bibelen ihænde saa tidlig, som jeg anbefaler. Den indeholder, sier man, ting, som de «ikke har godt av at læse».

Bibelen paa sedelighetsarbejdets «index»!!

Jeg forstaar ikke en slik tanke. Ikke paa nogen maate. Desuten — efter den nuværende ordning av undervisningen skal børnene ha sin bibel i de to øverste klasser. Men det er jo just i «slyngelalderen» — den «farlige» alder.

Bibelen i børnenes hænder fortjente et særskilt kapitel. Jeg kan ikke gaa nærmere ind paa det her. Jeg sier kun: la dem trøstig faa sin bibel — la dem i Guds navn læse i den, baade hjemme og paa skolen. Vi faar dog tro, at Gud, som styrer tanker og følelser, forstaar at lukke op og at holde lukket, alt eftersom barnehjerterne trænger.

*

Jeg har ikke nævnt utenadlæren av salmer i salmeboken. Naturligvis kan børnene ha gavn av at lære enkelte barnlige salmer. Men ellers tror jeg, at man kan ta den side av undervisningen med ro. Landstads salmebok er ikke nu længere nogen mønsterbok, og særlig er der meget faa salmer i den, som med sandhet kan kaldes barnlige. Men de salmer, som læres, maa nøje gjennemgaas. Vigtigere er det dog, at børnene lærer at forstaa salmesangens betydning — at de lærer, at en salme er en *bøn til Gud*, at salmesangen er en sjælens opløftelse til Gud — og at den derfor kræver en koncentrering av alle hjertets gode og ædle og fromme følelser.

Og saa sættes ogsaa salmesangen i nær og indre forbindelse med undervisningen forøvrig — — —.

Saa blir der helhet og harmoni over det hele. —

Kjærlighetens aand lyser og leder og knytter sindene sammen i kristelig enhetstrang og samfølelse. Derav utvikles en sand og fribaaren menighetssans.

*

Jesus først og Jesus sidst — han er hodet. «Men vi mange er ét legeme i Kristus; men hver for sig er vi hverandres lemmer». Men — «Kristus er sit legemes frelser».

Det er den praktiske kristendomsundervisnings bevisste maal fra første stund av. Men det er — barnlig uttrykt — dette:

Gud er vor far, og vi er — i Jesus Kristus — Guds børn.

Aalesund, 27—9—07.

JONAS LIE.

Hvem var størst af de digtere, som var med at skabe det nye Norge?

Svaret bliver ikke let at give.

De forestillinger, som behersker opfatningen af hvad der er størst i digtningens verden, er vanskelige at greie. Levninger af gammel tradition slynger sig der sammen med helt moderne stemninger, saa det hele bliver høist kompliceret, og giver en dom der ikke er let at begrunde for tanken.

Det kan man vel sige, at for tiden er der vist ikke mange, om nogen, som paa det spørgsmaal vil svare: Jonas Lie. Bjørnson, og end mere Ibsen, vil stilles foran.

Er det saa sikkert, at det ogsaa bliver eftertidens dom? Eftertiden dømmer i slige spørgsmaal ofte meget anderledes end samtiden. Den har nemlig et materiale til sin raadighed, som samtiden ikke har, ialfald ikke i den fylde som eftertiden. Den har for sig den virkning, de forskjellige digtere øved paa folket. Den kan ganske anderledes end samtiden besvare det spørgsmaal: hvem øved den største indflydelse og satte de dybeste mærker? Den har ogsaa forudsætning for at bedømme, hvad evne en digter har til at holde sig. Den evne falder slet ikke sammen med evnen til at slaa sterkt an i øieblikket. En digter kan slaa stærkt an og blive almindelig beundret i levende live, men en menneskealder efter er hans verker boghyldepryd. Derimod hænger evnen til at holde sig i folks læsning nær sammen med evnen til at sætte dybe og varige mærker. Bøger læses ikke op igjen og op igjen af slægt efter slægt, uden at der er noget i dem som sætter mærke, og det mærke graver sig stadig dybere ind.

Man skal vogte sig vel for her at være spaamand; men saa meget tor vi vist spaa: for eftertidens domstol kommer Jonas Lie til at have gode chanser. Det er slet ikke utænkeligt, at der kan komme en tid, som lægger Ibsens problemdigtning til side som altfor abstrakt og problematisk. Men at der skulde komme en tid, da norske gutter ikke længer slugte «Tremasteren Fremtiden» og «Rutland» og «Gaa paa», eller norske mænd og kvinder ikke længer læste «Et samliv», «Familien paa Gilje», «Onde magter», «Kommandørens døtre», «Niobe» etc., det har da vist nogen og hver af os vanskelig for at tænke sig muligheden af — næsten ligesaa vanskelig som at tænke sig en slægt her i landet, som ikke længer vilde synge «Ja, vi elsker» eller «Millom bakkar og berg». Alt med «Den fremsynte» erobred Jonas Lie sig en plads i det norske hjem, og den plads har han siden sat sig saa fast paa, at vi ikke længer kan tænke os dette hjem uden ham.

Der vil man ogsaa finde det mærke, Jonas Lies digtning har sat og fremdeles vil sætte, saalænge den faar leve. Det tør vist siges alt nu: ingen af vore digtere har havt en saa dyb forædlende indflydelse paa det norske hjem som Jonas Lie. Vanskelighederne hjemmet har at undgaa, men ofte strander paa, troldene som ødelægger det, lidelserne som derved voldes, de gode magter som kjæmper sig frem til seier der, glæden som denne seier spreder — alt er skildret, ikke i tendentiøs prækenstil, nei slig som alt dette opleves i det virkelige norske hjem, men set paa med kjærlige forstaaelsesfulde øine, der tror paa livet og hjemmet og de gode magter, og gjerne vil være med at skaffe disse frem til seier, samtidig som de kan lyne noksaa hvast mod de onde magter de vil jage paa dør. Ved denne digtning har Jonas Lie været med i tusender af norske hjem at skabe et samliv mellem mand og hustru, forældre og børn, friere, lysere og rigere end det nogensinde var før.

I alle Lies skildringer er der et hjemmets ideal, som stadig skinner igjennem. Det er det hjem hvor mand og hustru staar trofast side om side livet igjennem, fuldt jevnbyrdige, og deler forstaaelsesfuldt alt med hverandre, manden al hustruens stræv med hus og børn, hustruen al mandens kamp og arbeide ude i forretningslivet og det offentlige liv,

og begge staar forstaaelsesfulde ligeoverfor den slægt som vokser op om dem, forstaaelsesfulde og dog med en autoritet som kræver ærbødighed.

Hvor har Lie dette ideal fra? Se rigtig paa det, saa ser du, at det i grunden ikke er andet end den gode gamle hustavlemoral; bare at de skarpe kanter er slebet af den; evangeliets mægtige «her er ikke mand eller kvinde, her er ikke træl eller fri, ti I er alle én» har faat slaa stærkere igjennem, end det kunde i fortidens lovbundne slægt. Skjønt evangeliet aldrig nævnes — desværre —, er evangeliets aand virksom i Jonas Lies dagligstue. Intet er mere fremmed for den end den blaserte kunst, som vil stille menneskers ynkelighed og livets jammer frem til beskuelse og nydelse, uden at tilsigte noget og uden at tro paa noget, i det hele taget uden hjertelag. Jonas Lies digtning er et eneste bankende hjerte, som tror paa det gode og arbeider i dets tjeneste, og slaar slag mod det onde. Og det gode er sandhed og trofasthed og offervillig kjærlighed, og det onde er egoisme — akkurat som vore bedstefædre og oldefædre ogsaa lærte; bare at det gik saa som saa med at praktisere det. Nu faar vi se til at praktisere det lidt bedre. I hjemmet er da verkstedet og slagmarken, hvor arbeidet skal gjøres, og slaget skal staa. For der er livets arne. Derfra gaar det ud.

Der kan disputeres om, hvilken digter der sætter de dybeste og varigste mærker: den som griber mægtig ind i folkets tankeliv og der vækker kritik og reflexion, eller den som griber ind i dets politiske og sociale liv og der vækker fædrelandskjærlighed og retfærdighedsfølelse, eller endelig den som griber ind i hjemmets liv og der vækker sandsen for sandhed og trofasthed. Det kan der dog neppe disputeres om, at det er den sidste digter som kommer nærmest ind mod livets centrum. For livets centrum er nu engang ikke den tænkende hjerne, men det villende hjerte, og det kan nok til enkelte tider pulsere sterkt ude i det offentlige liv, men til dagligdags banker det i hjemmet. Der faar det sine første indtryk. Der faar det som regel ogsaa sit blivende præg. Er det sandt det Bjørnson synger, at det som bærer landet i freden «er hjemmets pulsslag i travelheden», da tør det nok være, at i længden er det den digter, som «gav toner

flest til *hjemmets* tekst», der sætter de dybeste og varigste mærker i sit folks liv.

Herom faar nu enhver dømme som han vil. Naar graven lukker sig over digteren, har det ialfald for ham lidet at sige, hvad plads samtid og eftertid sætter ham paa. Saa langt gaar nok alle nordmænd, ja alle Nordens folk her sammen, at de aller bøier sig over Jonas Lies grav i ærbødig tak for det han gav. Det bærer sit adelspræg saa tydelig paa sig, og følelsen af at her virker kræfter som har værdi for det virkelige liv, er saa stærk, at alle har respekt.

Men en særlig tak for vel gjort gjerning vil Jonas Lie faa af alle dem, for hvem det er blevet en livssag at værge hjemmets arne mod alt som vil lægge den øde. Og der burde ialfald kristenfolket staa i første række. I en brydningstid som den vi — og hele Europa — nu gjennemlever netop paa dette felt, er det en umaadelig velsignelse at have havt en digter som saa klart har set og saa mandig har hævdet hjemmets ret som Jonas Lie. Kommer vi igjennem denne tid med dens vanskeligheder og farer uden at vort folk tager skade paa sin sjæl, da skal en god del af æren derfor gives ham.

Thv. Klaveness.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

Den store amerikanske theaterbegivenhed i den senere tid er, ifølge Lit. Echos korrespondent, Charles Rann Kennedys skuespil «The Servant in the House», tjeneren i huset. Emnet er det samme, som saa mangesteds verden over beskjæftiger sindene og drøftes i saa mange former og ud fra saa forskjellige synspunkter. «Med en klassisk enkelhed og klarhed», heder det, «behandler forfatteren konflikten mellem hjertets religion og den kun paa dogmer agtende kirke og peger mod en kirkens renæssance ved den daadskraftige menneskekjærlighed, et menneskehedens broderskab i socialismens aand, men dog med et sterkt islæt af orientalsk mystik. Titelrollens indehaver er ikke for ingenting en nazaræerskikkelse i indisk kostume». Hans navn er *Manson*, og navnet saavelsom den østerlandske dragt, fremhæver «Munsey», skal tydeligvis betegne den ophøiede skikkelse, som ganske direkte tat, alene fremføres paa den moderne scene af Oberammergaus bønder. Denne vigtigste rolle fyldes af Walter Hampden, som bl. a. er kjendt for sin bygmester Solnes. Ialt er der kun 7 personer, men det siges ogsaa om dem, at der er ikke set bedre samspil paa New Yorks brædder end det, de præsterer. Ialfald flere af dem er ogsaa fra før indforlivet i den art roller. Stykkets geistlige repræsentant har før havt hovedrollen i «The Sign of the Cross», — faderen har været Judas-skikkelsen i «Mary of Magdala», — og den unge, i løgn og løgnagtighed helt indfiltrede hustru spilles af Edith Wynne Matthison, som er saa berømt fra det lille *miracle play* «Everyman», som med udgangspunkt i Oxford gik sin seiersgang i England og Amerika for nogen aar siden. Hun er ogsaa forfatterens hustru.

Det falder muligens noget langt dette problemopfyldte stykke, men det interesserer voldsomt og er aarets mest diskuterede drama. Det opfattes forskjellig, men har neppe hos

nogen vakt forargelse, — «selv ikke hos det publikum af geistlige, som i dets første 14 dage blev inviteret til at overvære det».

At den driftige amerikanske presse er gaaet den interesserende forfatter ind paa livet med sine spørgsmaal, er selvsagt: «Jeg er en orthodoks katholik», siger han, «en dogmatisk kristen af den gamle skole, det vil sige, fra kirkens tre første aarhundreder».

*

En anden amerikansk succes, som er betegnende nok, er Jennette Lees fortælling «Uncle William». Det er en idyl fra en Nova Scotia-ø, fortællingen om den fattige og filosofiske og elskelige gamle fiskermand onkel William, som fra sit lille klippestykke har iagttat verdens mangfoldighed og tænkt tingene over hos sig selv og gjort sine gode gjerninger rolig og selvfølgelig, saalangt hans rækkevidde var. Den egoistiske kollega yder han et trofast og uopslidelig venskab i aarevis, den unge maler gir han sin baad, da det kniber, og haaber standhaftig paa at faa den igjen, og da han saa trænges for at bringe orden i tingene, tar han straks veien fat og faar fart i sin unge ven og hans sygdom og hans forlovelse og hans egteskabelige planer. Alt med den intet anende selvfølgelighed, som er hans prægtfuldheds væsen.

Man kan saa godt forstaa, at i den amerikanske hurlumhei og bitre tilværelseskamp har denne stilfærdighed og idyl vandret om som en velsignelse, — netop været saan et velgjørende hvilepunkt, som onkel William selv var, da han stod der midt i braaket paa New Yorks havn, og var den eneste, der gav sig tid til i ro og mag at se paa situationen og give en haandsrækning her eller der, om det skulde trænges. Saa blir da ogsaa bogen revet bort, læses omigjen og omigjen, morer og opmuntrer og trøster, hjælper en stakkars ensom kvinde, der snart skal blive blind, til at holde modet oppe, faar den ene forfatterinde til at skrive til den anden, — til bogens lykkelige ophav, — at hun har smilt og leet og grædt af fryd over den, og hun priser hende lykkelig. Det er ikke daarlig. Med et hjerte fuldt af tak, som jeg vil kjæmpe for at holde misundelsen borte fra».

Et fransk-italiensk moderne blad (*Cænobium*) har fornylig samlet en række udtalelser fra lærde og literære personligheder om verdens bedste bøger. — Hvis du var eremit og skulde trække dig tilbage til en frivillig celle i sommermaanederne, hvordan vilde du da sammensætte dit bibliothek af f. eks. 40 bøger? Det er spørgsmaalet. Svaret lyder anderledes, end det vilde gjøre under nordligere breddegrader. En af de deltagende opfører kun Mazzinis navn, mens det forresten ikke forekommer paa andre lister. Social som religiøs og filosofisk literatur er nemlig ogsaa medtat, og *Review of Reviews* citerer Sar Péladans tilfredse forvisning om, at protestantiske bøger neppe kan findes paa listen, da «menneskehedens fædrenearv bestaar i katholske verker».

Der indløb over hundrede besvarelser, og det samlede resultat stiliet som no. 1 Dante med 64 stemmer. Dernæst Shakespeare med 62. Som no. 3 bibelen med 61. Af religiøse skrifter er der ellers bare 3, som rækker frem, — Pascals Pensées med 35, Augustin (som her findes side om side med Nietzsche) med sine bekjendelser, 24, og «Efterfølgelsen» med 15. Af den italienske literatur er det hovedsagelig klassikerne, kun 3 moderne forfattere er tat med, deriblandt ikke d'Annunzio, som i det hele ikke er anført hos nogen. Frankrig har bl. a. Flaubert (25) og Balzac (22), — Goethe er saa høi som 47, Heine 22, Schiller 17, — England har foruden rækkens hæderfulde no. 2: Darwin med 26, Carlyle og Spencer med 22, — men blandt undermaalsnavnene har de en hel del, Ruskin, Mill, Dickens, Oscar Wilde, Kipling, ja ligetil Jerome repræsenteret. — Tolstoy er der som sin nations eneste, med 29, — for Skandinavien møder Ibsen op i Ibsensk ensomhed, men rigtignok kun med 16 stemmer, no. 4 fra slutten — ligestillet med amerikaneren William James, med «Efterfølgelsen» og Manzoni som de eneste undervegtige.

Bøger sendt redaktionen:

Glommen-linjen. Av *oberst Georg Stang*. Kr.a. Aschehoug & co. Kr. 0.80.

Ivar Kleiven: **I gamle daagaa.** Forteljings og bygda-minne fraa Vaagaa. Kr.a. Aschehoug & co. Hefte 10. 35 øre.

Nutids kristendom. Tre foredrag af T. Borchgrevinck, Erling Grønland og Johan Lunde, samt en præken af Ole C. Iversen. Fra studenter- og gymnasiastmødet paa Framnes i Hardanger sommeren 1907. Norske studenters kristelige forbunds forlag. I hovedkom. hos Lutherstiftelsens boghdl.

De smaa ting. Efter de Conincks danske oversættelse. Kr.a. Lutherstiftelsens boghdl.

Wexelsen: **Folkekirke og kirkeforfatning.** Foredrag ved stiftsmødet i Trondhjem 1ste april 1908. Kr.a. Aschehoug & co. Kr. 0.50.

Halvdan Koht: **Henrik Wergeland.** Kr.a. Aschehoug & co. Kr. 1.40.

«**Deilig er jorden**». Af Christen L. Dahler, sogneprest i Bergen. F. Beyer. 25 øre.

Gamalnorsk ordbok med ny norsktyding ved *Marius Hægstad* og *Alf Torp*. Kr.a. Norske samlaget. 6te hefte. 80 øre.

Hvorledes man ser Gud. Af *C. Skovgaard-Petersen*. Kjøbenhavn. Frimodt.

Fredrik Klaveness: **Fly ungdoms begjæringer.** Et ord til unge og ældre. Bergen. Grieg.

Kristendomen och arbetarefrågan af *Albin Holm*, kyrkoherde. Lund Lindstedt. 25 øre.

Landtarbetarfrågan. Föredrag hållet på föranstaltandt af Upsala kristliga studentförbund af kyrkoherde *Albin Holm*. Upsala Almqvist & Wicksell. 25 øre.

Lorenz Bergmann: **Kirkehistorie.** 1. del. Indtil reformationen. København. Lehmann & Stage.

Bibelen med forklaringer. 6te del. Mattæus', Markus' og Lukas' evangelium. 1ste afdeling. Mattæus-evangeliet. 2det hefte. Udarbeidet af J. H. H. Brochmann, stiftsprovst. Kr.a. Lutherstiftelsen. 50 øre.

Det gamle testamente. Oversat under medvirkning af prof. theol. J. C. Jacobsen, pastor lic. theol. Martensen Larsen, professor dr. Michelet o. a. af professor dr. Fr. Buhl. Gyldendahl & Nordiske. 1ste og 2det hefte. 70 øre pr. hefte.

Ljos yver land. **Heimssoga**, skildringar og livsbilæte med mange bilæte. 1ste—5te hefte. 40 øyre.

Sveriges kyrka af *Nathan Söderblom*. Stockholm. Hugo Eber.

Clara Tschudi: Dronninger, keiserinder og kongernes moder. Hefte 17. 50 øre.

RIBBET.

En livshistorie i tre avsnit ved *Eli Berg*.

> Herre, du skapte os til dig, og vort hjerte er uroligt, indtil det hviler i dig.
> *Augustin.*

1ste avsnit.

Mit livs første avsnit — det strækker sig langt utover barneaarene — til den dag jeg lærte ham at kjende. Det falder forresten i to dele. Første avsnits første del det halvt ubevidste barneliv, en bold for hver tilfældig paavirkning, da det stakkars «papirstykke», som Vinje kalder et menneskebarn, fik mangen paaskrift, som det ikke skulde havt — og mangen flænge.

Jeg vil ikke dømme nogen — allermindst dem, som gav mig livet. Vor tids sterke etiske krav til en far og en mor havde aldrig lydt for deres øren, og dog — jeg vet det nu — dypt inde i min mors hjerte sat med ond samvittighet den tanke, at børn skulde fødes av sterke, sunde forældre og vokse op i lykkelige hjem. Derfor bar hun sine børn med sjælens smerte, og intet lyst smil hilste dem velkommen.

Og jeg skulde dømme hende derfor! Hun var jo selv et barn, en refleks av sine omgivelser. Siden dette kom paa med min fars sygdom, havde hun intet lys at give, og de tidligste barneaar gled hen under min mors bedrøvede blik og under en slavisk rædsel for ham, vi kaldte far.

Meget lys og megen glæde — det vet jeg ogsaa nu — havde han engang skapt omkring sig. Sterk og mandig havde han baaret livets tunge prøvelser, indtil sygdommen gjorde ham til en bold for hvert indtryk — han blev mørk, indesluttet, pirrelig, og han led under kulden og tausheten, han skapte omkring sig — kunde dog ikke ændre det. Han som

havde givet, saa hundreder av øine havde straalet mot ham i fryd — han havde intet at give sine egne børn.

Om dette havde været anderledes! Da kunde jeg en enkelt gang la tankens skib vende hjem — til det folk kalder barndommens paradis. Der ved de stille, smilende strande, hvor der skal vokse blomster saa fine og zarte, som du aldrig siden faar se dem, der hvor klare, friske kilder sprudler, hvor luften er ren og høi — der kunde jeg en liten stund kaste anker, der i en stille vik kunde jeg en maaneklar kveld faa puste ut — —

Men jeg lar tæppet falde. Alt dette, som var og maatte saa være — det smerter bare at røre ved det.

Iste avsnits anden del begynder ved min fars død. Ikke fordi denne gjorde noget særlig dypt indtryk paa mig eller ændret vort liv i nogen væsentlig grad; men fra den tid omtrent skrev sig det store omslag, da jeg vaagnet — først religiøst, saa paa alle omraader, vaagnet til et tænkende, villende, bevidst menneskeliv.

Lidt for sterk var den kanske den aandelige føde jeg og et par av veninderne hentet os i en snæver, pietistisk tid paa bedehuse og i kirker; men ved en sund, varm kristendomsforkyndelse av en ny lærer, vi netop havde faat, styrkedes viljelivet, og følelseslivets bølger, som iblandt kunde gaa temmelig høit, dæmpedes. Et var vi paa det rene med: Vi vilde være Guds børn, tjene ham med alle vore evner og kræfter. Ingen tvil fandtes der i vor sjæl uten paa os selv. For det var saa vanskelig at være helt snil bestandig, og Gud krævet fuldkommenhet.

Under dette aapnet ogsaa verden sine skatte for os. Digternes mesterverker blev liv for os. Blikket oplotes for naturens storhet og skjønhet, venskap knyttedes — jeg stod paa tærskelen til en lys, glad ungdom. Da brøt sorgerne ind over vort hjem, og jeg blev revet bort fra alt, som var mig kjært. I den vanskeligste alder — paa overgangen fra barn til voksen var jeg daglig vidne til den forfærdeligste sjælelige angst og kval. Livet blev orkenvandringen; men bakom livet der skulde hvert hvorfor bli besvaret, der skulde hver taare tørres av. Den der kunde slippe at gaa livets tornefulde vei!

Dog — Gud var med, og der var oaser i ørkenen. En saadan oase var kirken. Der hentet min sjæl styrke og kraft, og da jeg første gang, mens sorgens sorte fugle kredset om mit hode, knælte ned ved Herrens alter — da følte jeg sus av engles hvite vinger.

Overspændt nervøsitet? Hvad vet jeg nu! Jeg vet bare det: Den tro, jeg dengang havde, gav kraft til at leve — til at leve og til at lide.

Og da den første ungdom laa bak mig, da slog jeg blikket helt op, saa, hvad jeg engang saavidt havde anet, at verden var rik og stor og deilig — og jeg var ikke ræd den længere.

Dermed begynder mit livs 2det avsnit. Ogsaa mit hjerte har jublet en kjærlighetens høisang. Tror ikke alle, som elsker helt og fuldt og for første gang, at de føler en lykke, som der ikke findes make til i hele verden? De, som elsker, eier verden, og skjønhet og lykke og godhet og solskin og ynde og ungdom lyser av deres hele væsen — og alt er til kun for deres skyld. For dem skinner solen, for dem synger fuglene, for dem er jorden klædt i al sin herlighet, og midt i menneskevrimmelen er de alene de to. Og den, man elsker, er den største og bedste og eneste i hele verden.

Jo, jeg kjender det alt.

Hvor vi var lykkelige den gang! Sammen haand i haand hvert eneste skridt — hele livet skulde det vedvare slik — og saa bakom livet en evighet.

Men: Ici bas tous les lilas meurent, tous les chants des oiseaux sont courts, som han skriver Louis Prudhomme.

Jeg skrev noget andet den gang om den dag, jeg blev hans.

> Og derfor vil jeg elske dig, du kjære, skjønne dag,
> vil elske dig, til hjertet slaar sit sidste slag,
> vil elske dig — kan hænde, naar tid er ei mer;
> thi meget skal svinde, men aldrig kjærlighet.

Men den franske digter havde ret — jeg uret. Alle mine blomster er døde — ingen fugle synger mere for mig — — og intet sus av engles hvite vinger.

Hvorfor? Hvor ligger skylden? Var den min? Var

den hans? Eller begges — eller ingens? Er det kun efter livets egen ubønhørlige lov, jeg idag staar her ribbet, fattig — aa saa fattig.

Hvorfor har den protestantiske kirke ingen skriftestol — en skriftestol, hvor der sitter en vis, from, gammel mand, til hvem man kan gaa med tilhyllet ansigt — lægge blot hele sit sjæleliv uten at blues, faa redet ut de flokete traade, bli hjulpet?

Er det, fordi den protestantiske kirke i sin tørre visdom har forstaat det: Ingen hjælp kan menneske yde menneske i den dypeste nød — er det derfor, den har fundet paa dette: Ingen mellemmand skal der være mellem sjælen og Gud uten det menneske Jesus Kristus — han som selv er Gud?

Men — naar Jesus Kristus, mennesket, han som havde medlidenhet med al menneskelig nød, naar han er blit borte for et menneske, er blit bare Gud — hvem skal saa igjen syne ham som den, han var uten han, hvis livskald det er — ikke at præke, men at vise i sin person en avglans av den kjærlighet, som engang havde magt til ved et eneste blik at gjenoprette mennesket i den dypest sunkne?

Men at reise det faldne, at læge det brudte — det kræver overmenneskelige evner, en overmenneskelig kjærlighet — — den protestantiske kirke gjorde ret i at avskaffe skriftestolen.

Saa vil jeg for mig selv alene holde det store opgjør; en eneste gang endnu vil jeg staa stille, saa godt jeg formaar det være retfærdig mot ham, mot mig selv — og saa vil jeg lukke den dør godt i laas, og nøkkelen vil jeg kaste i havets dyp. Og selv begynder jeg paa livets 4de og sidste avsnit, det som ender med døden.

Saa ung og alt ved sidste avsnit — det med den haaploese overskrift: *Resignation.*

* * *

Høisommer. I soldalingen er det ute ved skjærgaarden i det sydlige Norge. Ved den lille platform stanser toget et øieblik for at tømme sit indhold av landliggere, kurver og matvarer. Saa skynder det sig videre, mens trætte kontormennesker, som har slidt dagen igjennem inde i ophetete

lokaler i en stovet by, staar stille en stund, i ét blik fanger hele herligheten og med et dypt aandedræt fylder lungerne med den friske luft, mættet av blomsterduft. Saa kurven paa armen og hjem til mutter og ungerne!

Munter passiar lyder bortover veien, saa forstummer den, og smaafuglene raader atter grunden alene.

Dette øieblik har de ventet paa, de to. Nu lægger hun sin lille hvite haand tillidsfuld i hans store brune, ser paa ham med et blik fuldt av barnlig hengivenhet..

«Nu bærer det hjem, til dit og mit hjem — aa, saa jeg er glad!»

Og han ser paa hende med øine, som kan skyte lyn under de buskede, mørke bryn, men som nu er fulde av ømhet, og han bøier sig og kysser hendes friske, røde læber: «Min, min Hanna.»

Gjennem skogen gaar de — paa den smale, naalstrodde skogsti. De trær saa stille, saa stille; for solen er ved at gaa ned, og fra den høieste grantop synger maaltrosten ut sin lykke, og alle de andre vingede smaa kvidrer sin kveldsang til hjemmets pris.

Da ser de fra en bakke sit sommerhjem. Lunt ligger det, hegnet av skogen paa tre kanter; mot syd foran huset er der aapen utsigt til en speilblank vik. Men bak den høie skogklædte pynt — der ruller havet, det store, det frie. De kan høre dets aandedræt, men se det kan de ikke.

Utenfor huset blir de tat imot av stedets eier, en kraftig, solbrændt skikkelse med en holdning som en konges — egnens djerveste lods faar de siden vite — og hans unge hustru med en liten paa armen og en ved haanden, som genert gjemmer ansigtet i moderens skjørt.

«Saa her er vakker,» siger den unge frue, og hendes øine lyser av tak og kjærlighet.

Og han førte hende ind i huset, og hun blev hans hustru, og han elsket hende.

Han elsket hende, og hun elsket ham — mere og mere for hver dag, som gik. Aldrig er nogen kvinde blit behandlet med større, ømmere, ærbødigere hensynsfuldhet end hun blev det i sit ægteskaps første tid. Tryg, tillitsfuld, selvforglemmende gav hun sig helt hen til ham, og han vilde for hugget

sin fot av, end han vilde skuffet denne tillit. Den var englevakten om dem begge; den hindret lidenskapens vilde gribber fra her at drive sit spil — disse lidenskapens gribber, som har ødelagt og vil komme til at ødelægge i den første begyndelse saa mangt et livsvarigt forhold mellem mand og kvinde.

Og disse to, som begyndte livet saa smukt — det var han og jeg. Hvor er det dog mulig — han og jeg!

Var det virkelig mig, som danset bort over skogstien hver morgen ved hans arm, som viftet mit «paa gjensyn» til den smukke, elastiske skikkelse, der ret som det var vendte sig og svinget med hatten, stolt, glad som var han eier av et kongerike

«Er ikke din kjærlighet mere værd end et kongerike?» kunde han si. Jo-tilvisse. Vilde jeg bytte hans med alverdens skatte? Nei, de som elsker eier verden, og lykke og godhet og skjønhet lyser av deres hele væsen.

Jeg husker, jeg fik et spørgsmaal den gang av en fremmed kvinde: «Kan De være helt lykkelig?» Jeg tænkte mig om — tænkte, hvor jeg i mit liv havde været ulykkelig mangen gang; men hvorledes nu alt, selv mindet om det onde var slettet ut i den jublende lykkefølelse.

Ja — helt lykkelig har jeg været — helt lykkelig. Men aldrig mere end den første sommer derute i skjærgaarden.

Naar han var kommet hjem fra byen, og vi sammen havde spist vor enkle og dog saa festlige middag, tillavet av hans egen lille hustru, saa var eftermiddagen som oftest helt vor egen. Jeg vet ikke, hvad der var herligst: ligge og smaaprate oppe paa fjeldet i den knastorre mose og se utover havet eller ind i hinandens øine, som altid, altid fortalte det samme: Jeg elsker dig — eller haand i haand kaste os fra pynten ut i den salte sjø, vugges op og ned av bølgerne, gripes av hans sterke arm, naar jeg blev ræd eller træt — og saa bakefter gaa paa opdagelsesreise — just som da vi var smaa børn, finde blomster og underlige skjæl, fuglereder med smaa forskræmte fugleunger i — eller ligge utpaa i baat, trække den ene flyndre og hvitting efter den anden — mere end nok til mange middage, mens solen sank og farvet alle de graa klipper og skjær rosenrøde, og saa spise kveldsmaten der i baaten, de skaarne smørrebrød og melken, som oftest

var surnet paa flasken. Men hvad gjorde vel det? Naar man leker livet, er det ikke saa nøie med maten. Det er, naar livet har mistet sin glans, at maten begynder at spille den store rolle, at en brændt fisk eller et raastekt brød kan bringe misstemning.

Livet var som en lek; men der var alvor i leken. Han havde sit arbeide — om det kunde vi tale meget sammen, om alt det arbeide som laa foran ham baade i hans egentlige forretning og i alt det utenom, som han for alvor skulde ta fat paa, naar høsten kom og vi flyttet til byen.

Og mit arbeide — det var saamen alvorlig nok mangen gang. Jeg var ikke vant hverken til at koke eller vaske, og herute var jeg min egen stuepige, min egen kokke – og jeg var saa træt iblandt, at taarene kunde trille, naar jeg endelig havde faat middagsmaten vel paa bordet. Men de taarer, som ikke kommer fra hjertet, er snart torret, og den eneste mørke flek paa den sommer skriver sig ikke fra dem.

Jeg stod færdig til at gaa til byen. Det var søndag morgen, en rigtig solblank søndag morgen. Vi havde spist, og der var bortryddet, nu skulde vi, trodde jeg, som vi altid pleiet, gaa i kirken Jeg havde pyntet mig til ære for dagen og for ham og for min egen glæde i en lys klar kjole — hvit med lyseblaa blomster, lidt utskaaren i halsen med halvkorte ærmer. Hatten sort, skyggen foret med lyseblaa silke. Den var fra pigedagene, og han likte den saa godt.

Jeg var saa glad den søndag morgen. Den prest, som havde konfirmeret mig, havde været i byen nogen dage og skulde nu præke i kirken denne ene gang, før han reiste.

«Er du færdig? Nu er jeg det.» «Vi gaar ikke i kirken idag; vi læser prækenen hjemme, og saa seiler vi ut — det blir en smuk bris idag. Jeg er træt og trænger frisk luft.»

«Ja, men det er Holm, som præker, vet du, og jeg *maa* høre ham.»

«*Maa* du — ja, saa faar du gaa da; men det skal du vite, at det er mig meget imot.»

Jeg tror neppe, der blev talt mere. Jeg syntes, det var stygt sagt av ham dette. Han kunde ladt mig gaa. Han vidste, hvor meget Holm havde været for mig den gang, og hvor jeg holdt av ham. Men det faldt mig ikke ind at gaa,

naar han havde noget imot det. Det var første gang vilje stod mot vilje, og han lærte at forstaa, hvor let jeg var at bøie.

Jeg gik ind og tog den lyse kjole av og kom tilbake i en mørk seildragt; men jeg var ikke rigtig glad hele den dag, husker jeg nu.

Først da jeg om aftenen laa i hans arm, og han trykket mig tæt ind til sig, idet han hvisket: «Du har været som borte for mig idag — er du vond paa mig, fordi jeg var egoistisk og styg nok til ikke at la dig gaa i kirken,» brast det for mig, og jeg gjemte graatende mit ansigt ved hans bryst.

Jeg hvisket vist noget tilbake som det: «Jeg syntes, det var stygt av dig; men inderst inde vil jeg bare, hvad du vil.»

Saa glemtes det av os begge; men siden har det ofte kommet for mig. Havde du den gang hævdet din egen vilje like overfor hans — kanske da meget havde været anderledes.

Mere og mere blev det til det: Inderst inde vilde jeg kun, hvad han vilde. Mens hans personlighet vokste dag for dag i kampen derute, i hævdelsen av sit jeg i hjemmet, mistet jeg mere og mere mig selv. At alt som hindrer personlighetens vækst skal trædes under fot, at det store maal for mand og kvinde er personlighetens fulde utvikling — se, det skjønte jeg slet ikke den gang. Jeg skjønte og vidste bare: Jeg var hans hustru. Intet andet vilde jeg være end hans hustru.

Han var saa stor og sterk, jeg saa liten og veik, og jeg veg bestandig, veg ogsaa da kampen kom til at staa om det, som for mig var det vigtigste den gang, det som gav livet glans og mening, det som var blit min personlige eiendom gjennem barndoms og ungdoms kampe og lidelser — det religiøse.

Da den var tilende den herlige sommer ute i skjærgaarden, og vi var flyttet ind til byen, forstod jeg snart, at det, som for mig var liv, for ham kun var dod form, som han havde bøiet sig indunder for sin kjærlighets skyld, at det, som jeg endnu trængte for det indre livs vedlikeholdelse og vækst — Guds ord, andagt, kirkegang, altergang, det var for ham former — intet andet, former, som var blit hans virksomme,

utadvendte, praktiske natur imot. Jeg blev alene med min gudsdyrkelse. Det var den første store skuffelse i mit ægteskap.

Likesom han trængte, at jeg skulde være med, dele hans syn paa alle samfundsspørgsmaal, være med og hjælpe ham at lægge hjemmet efter hans principer, om totalt avhold fra alle spirituøse drikke, om aapne dører ikke bare for vor omgang, men for hver som hyldet hans samfundsideer, saa trængte jeg, at vi havde staat sammen om det store, det ene, uten hvilket al kamp mot samfundsonder for mig blev meningsløs, unyttig. Jeg trængte saa hans sterke haand, de mange smaa hjælpereb paa vei fra jord til himmel — fra jord til himmel — det var min enkle livsanskuelse den gang.

Men jeg havde ikke kraft til at sætte noget ind paa, at mit ønske om livsformerne i vort hjem skulde bli det bestemmende — det havde vel ogsaa litet hjulpet Men derfor havde jeg ikke behøvet at svige min første kjærlighet.

«Eders liv er skjult med Kristus i Gud: — — — Ah, men jeg var ikke en færdig kristen, en stakkels svag, kjæmpende var jeg, som trængte megen støtte.

Og til alt det meget jeg skulde ta op sammen med ham, det som førte os ind i kamp mot vort lille samfund, til det havde jeg saa vel trængt, at vi sammen havde hentet kraft fra de evige kilder. Da skulde det gaat, for mig som det gik for ham — alt saa rent liketil. Som om han havde Guds lov skrevet i sit hjerte, gjorde han altid det rette. Han var saa meget, meget bedre end mig

Han er en kristen, bare paa en anden maate, sa jeg til mig selv, og saa gik vi en tid hver vor vei; men vi led under det.

Imidlertid utsaadde tidens sendebud sin sæd gjennem foredrag, gjennem tidsskrifter, boker og blade. Tidsaanden grep ham mere og mere, og han var ikke anlagt for at være alene med noget. Jeg maatte være med, dele hans syn paa kirke og prester — alt fremskridts fiende fra tidernes morgen. Kirke- og prestestand — det er menneskeverk, og han havde ret i meget. Jeg havde bare ikke tænkt over de ting før.

Han gik videre. Jeg tror ikke, det var med bevidst

vilje han gjorde det — nei og atter nei; for han var ikke ond. Han havde, syntes han vel, vundet ind en sandhet for sig selv, mens jeg endnu sat i mørket — og saa — — aa, det var fra den dag, det skrev sig: livets hensygnen, mørkets seier over lyset — alt det, som førte mig dit, jeg nu staar.

Jeg husker det, som var det idag, endda det nu er mange aar siden — den graa, sandige landevei, som vi i det flate landskap kunde følge langt bortover — paa begge sider de bølgende græsmarker, friske efter natteduggen endnu; for det var meget tidlig. Lærkerne jublet akkurat, som de pleiet, og vi gik haand i haand, som vi pleiet vor vanlige morgentur. Livet var endnu skjønt, og jorden var klædt i al sin herlighet.

Jeg vet ikke, hvorledes det gik til, at vi kom ind paa spørgsmaalet om bønnen — jeg havde særlig brug for bøn den tid; for en av mine kjære var i stor fare — da brast det helt utaalmodig fra ham: «Du er da ikke saa naiv, at du tror, det nytter at bede, at det kan ændre noget, at Gud er en slik en, som forandrer verdenslovene for Pers og Paals skyld.»

«Aa, at du skulde sige det!» Det kom med slik smerte, at han forstod, han havde saaret mig — forstod han hvor dypt?

«Tilgiv mig — og behold din tro, hvis du kan. For fremtiden skal vi undgaa religiøse spørgsmaal — de er til ingen nytte. La os bare huske: Der bra folk gaar — der er Guds veie.»

Jeg havde før hørt spot over meget, som var mig dyrebart — det havde ført mig nærmere Gud bare. Men aldrig havde han talt slik. Jeg opdaget med gru, der var et dyp imellem os — i tankerne.

Jeg sa ikke mere, klynget mig bare tæt, tæt til ham — — og han begyndte at prate om det, som den tid optog ham stærkest — planen om en kaffestue nede ved bryggerne for de stakkels sjauerne, som gik og drak op pengene sine.

Kaffestuen staar der forlængst, og hans billede hænger derinde.

Aa — kunde jeg revet ut de ordene: «Du er da ikke saa naiv, at du tror, det nytter at bede» — —

Jo, jeg var saa naiv, og jeg vilde være saa naiv til min sidste dag. Uten den tro maatte jeg dø. Men tvilens orm var begyndt at gnage paa livsrøtterne derinde i hjertet. Og da svaret paa aarelange, brændende bønner var dypt nattemørke for en, jeg havde kjær — — da blev Gud, min barndoms og min ungdoms Gud borte for mig, og jeg stod der hjælpeløs — aa saa hjælpeløs. I lange dage og i vaakne nætter kjæmpet jeg. Det blev en aarelang kamp — -- og jeg vandt ikke seier.

Han rakte mig ikke en finger til hjælp — han kunde det jo ikke. Naar jeg var dypest nede, tog han sin hat og gik, og en dag sa han haardt: «Du sørger som en hedning.» «Men jeg kjæmper for ikke at være det,» brast det ut; men da var han borte.

Jeg søkte fremdeles kirken; men nu ikke han var der, blev den samfølelse, hvorfra sjælen henter styrke, borte. I salmesangen savnet jeg altid en tone, den som for mig var den dyrebareste — og prækenen begyndte jeg at høre med hans øre. Aldrig følte jeg mere end just i kirken, hvor de alle kom sammen, mand og hustru og smaa børn, veninder to og to, venner to og flere — at jeg var alene. Og sjælen hentet ikke som før styrke i kirken — — den blev syk derinde av alle de saare tanker.

Saa møtte jeg ham der, hvor vi pleiet at møtes søndag formiddag, naar jeg kom fra kirken, inde i den dype, vakre granskog. Men — han var ikke alene, som han pleiet Stor og sterk med det retskaarne ansigt, den faste, viljesterke mund, den kraftige, bare hals gik hun tæt ind til ham den fremmede kvinde, som en tidlang havde pustet liv i avholdsforeningerne i by og bygd i vort distrikt. Hendes velklingende latter bares mot mig, og jeg følte mig liten og ensom, da jeg gik dem tilmøtes. Men hans blik lyste op, og han trykket min haand, da jeg la den i hans. Saa fortsatte de to samtalen, som om jeg ikke havde været.

Den dag vaagnet kvinden i mig. Da han næste søndag stod færdig til at gaa ut, stod jeg pyntet ved hans side.

«Du gaar med mig?» sa han glad. «Ja,» sa jeg stille, men fast og la min haand i hans. Jeg kunde tilføiet, hvad hun sa den moabitiske kvinde: Dit folk skal herefter være

mit folk, din Gud skal være min Gud, kun døden skal skille os ad. For alt det laa der i det ja.

Før havde jeg været som et barn, med barnets uskyld i tanke og handling. Et eneste sekund havde gjort mig voksen og seende, og jeg vilde værge, hvad der var mit.

Forstod han mig? Jeg tror det neppe. Men hun forstod det. Paa det smukkeste sted paa skogveien, der hvor hængebirken luter sine grene utover det blanke øie av et tjern, der sat hun paa en mosgrodd sten — som hensunken i tanker. Men øiet opfanget os langt borte. Jeg følte hendes blik, før jeg saa det. Der var noget av hat i det, og der laa et misfornøiet drag om munden, da vi kom nær til og begge hilste hende muntert. Hun lo tvungent til hans spokefulde bemerkning om hulderen, som havde gjemt sig bort i skogensomheten og nu blev forstyrret; for nu bortførte vi hende med magt. Der var hundrede ting han maatte tale med hende om før eftermiddagsmøtet. Hun fulgte med os, og som den foregaaende søndag gik samtalen igjen mellem dem, som om jeg ikke var; men hans store haand holdt saa trofast om min, og ret som det var, saa han paa mig, som om han maatte forvisse sig om, at jeg virkelig var der. Jo, jeg var der. Jeg var kommet tilbake efter en lang, ond drøm — — og nu skulde jeg staa ham nær altid, værge ham og vor lykke.

Hans hustru, intet andet i verden vilde jeg være end hans hustru. Og det var Gud selv, som havde sat mig paa den plads. Det skulde herefter være min gudstjeneste at fylde min plads som hans hustru.

Den østerlandske kristne stormands ord lød i mit hjerte: Og han skal være din herre, og mit hjerte jublet et amen dertil.

Paa eftermiddagsmøtet rev hun alle med, og næste morgen reiste hun. Vi saa hende aldrig mere. Aar efter kom der et rygte om, at hun etsteds oppe i Finmarken skulde ha ødelagt et hjem. Min mand trodde det ikke.

Hun! Men jeg vidste, det var sandt, takket kun Gud, at det ikke var mit.

For endnu i aar brændte den hellige ild paa vort hjems alter; men en dag opdaget jeg, at jeg var alene om at ved-

likeholde ilden. Samfundet havde helt slukt ham. Og da jeg stod der ved den døende flamme, gled aarene forbi mig. Jeg saa mit arbeide for at gjøre hans tanker til mine, for at træde mig selv under fot. Det var lykkedes til en viss grad. Alt, som kunde hindre mig i at følge ham, havde jeg ofret — slegt, venner, min barndoms Gud, han som jeg kunde gaa til, hvergang noget tynget mit hjerte, han som jeg kunde bede om alt, viss paa at han hørte mig og gav mig, hvad jeg bad om, hvis det var tjenligt for mig — han, til hvem jeg kunde vende mig hvergang jeg havde syndet, graate ut ved hans føtter og gaa glad bort — han, som havde løftet mig paa ørnevinger, naar min egen kraft var brudt — han, som det havde været min vilje at tjene — naivt, barnlig? Mulig det, men dog i sandhet.

Men havde han ikke ret, min mand? Hvad brød Gud sig om salmesang og læsning og kirkegang og alt det der, som menneskene har gjort til gudsdyrkelse. Og bønnen? Verdenslovene er evige; dem rokker ikke noget menneske ved

Din gudsdyrkelse skal være i aand og sandhet. Find ideerne i tiden, som er i pakt med Gud, og lev for dem. Elsk din næste som dig selv.

Sterk og tryg og glad gik han til kamp med den tro. Tryg og glad havde jeg kun været, naar min haand hvilte i hans, og styrken fra ham strømmet til mit hjerte

For hans Gud var ikke min barndoms Gud.

Og nu stod jeg der alene ved en døende flamme.

Var det retfærdig dette?

Nei og atter nei.

Jeg maatte tale med ham. Som jeg var begyndt at være med ham i at bygge paa fremtidens samfund, saa maatte han være med og vedlikeholde ilden paa hjemmets alter.

Jeg maatte tale med ham endnu samme nat, og jeg sat oppe time efter time. Men da han kom, og jeg vilde tale, bad han: «La mig være i fred, jeg er saa træt.»

Og hvergang jeg vilde bede for vort hjem, var det det samme. For alt og alle havde han tid — kun ikke for sin hustru.

La saa ilden dø ut! La den kun slukke den sidste glo!

Og jeg sat der alene og saa ind i de sluknende glør.

Dermed begynder mit livs tredje avsnit.

Merket han, at arnens ild holdt paa at dø ut? Langtfra. Han havde jo intet bruk for dens varme.

Lidenskapens glød i et flygtigt sekund — den havde han bruk for, og han fandt det, han søkte. Jeg vilde jo nu kun ham. Og de flygtende sekunder blev for ham en livets fest, hvorfra han hentet styrke til fortsat arbeide og kamp derute.

Men de blev færre og færre, de flygtende sekunder. Der var for meget, som ropte om hjælp derute, og hans livsterning var kastet. Sig og alt sit var han villig til at ofre. Alt sit? Ja, hvad var nu egentlig det?

Hans forretning? Den drev alt for stumperne.

Hans helbred? Den syntes av jern.

Hans hustru? Kjære, jeg var jo en del av ham selv. Som det var hans ret og pligt at ofre sig selv, saa var det hans ret og pligt at ofre mig. Kunde jeg ikke smake offerets glæde — desto værre for mig. Men hvad kunde han for det?

Et billede av ham fra den tid staar præget i min erindring.

Vi gik en morgen oppe paa en liten tomt, vi havde, han og jeg. Han gik straks igang med at befri hækken omkring den fra trykket av staaltraadgjerdet, mens jeg sat og saa utover havet og paa ham.

Hvad jeg dromte, der jeg sat, kan være det samme. Men da han havde befriet hækken og stod der med blodige hænder, fulde av skrammer, idet han sa: Nu kan de vokse, uten tryk og baand» — da var jeg stolt av ham. Det var jo som et billede paa hans liv og virke. Han arbeidet jo for at trykket skulde bli saa litet som mulig for de mange — at de kunde vokse sig frem i lys og i frihet.

Noget som en bøn for ham steg fra mit hjerte, og jeg gik hen til ham og slog armene om hans hals: «Min prægtige, gode mand! For mig den bedste paa jorden!»

— — Aa, om du bare havde set, at ogsaa jeg var en liten forkrøblet busk, som trængte pleie for at vokse mig rank og sterk!

Men du saa det ikke, misforstod kanske ogsaa som saa mange andre et øieblik's glød i øiet og smil om læben.

Du saa mere og mere utad. Og da du stod ved maalet,

da du var blit en av de 114, som skulde bestemme Norges kurs for de kommende dage, da blev jeg helt borte for dig.

Eller var det ikke saa? Var det bare min egen fantasi, som foregjøglet mig det, naar jeg sat der dag efter dag, kveld efter kveld — alene.

Dette var ikke ensomhet, det var forladthet, og mellem ensomhet og forladthet er der et svælgende dyp. Alt det, som engang var mit, havde jeg jo kastet hen, og nu, da han blev borte, havde jeg intet.

Jeg klaget min nød — han havde engang smilende lovet at være min skriftefader. Men han blev træt av mine klager.

«Hjælp mig!» bad jeg. Men han svarte:

«Jeg hverken kan eller vil røre en finger for at hjælpe dig; for dette er kun bekymringer fostret av din egen syke hjerne.»

Kan hænde det. Men saa var det bedst ikke at la ilden helt gaa ut, og jeg kastet igjen en kubbe paa arnen — i haab til fremtiden.

Hvor jeg savnet de dage, da øie søkte øie midt i vrimmelen, da jeg læste i hans blik, han i mit som i en aapen bok, da hvert minut vi kunde tilbringe sammen var os begge dyrebart.

Var det ifølge livets lov, at alt dette nu var anderledes! Hvorfor — hvorfor havde jeg da ofret min ungdoms skjønne drøm — hvorfor havde jeg ofret mig selv?

Drømmene blir aldrig andet end drømme for os kvinder. Mandens drøm blir, om han selv vil, omsat til livets virkelighet. Han følger sin tanke, sin idé — og han kan følge den.

Ingen braad i samvittigheten om meget maa ofres for hans idé. Hvad er mor, søskende, hustru, børn mot en idé for en mand? Luft.

Der er noget saart i det; men det maa vel saa være. Og derfor er det saa viselig laget: I de allerfleste hjem lægger børnene beslag paa al den ømhet, al den tanke, al den kraft en kvinde er i besiddelse av, og er manden en god mand, ser hun kanske aldrig, at vaarens fagre drøm svandt hen — at han, hvis lykke engang avhang av glansen i hendes øie, har ganske andre lykkekilder Han læser ikke mere i

hendes øie; men hun har nok med at læse i tindrende barneøine.

Forresten — mon det?

Hvorfor gir manden engang saa meget, hvorfor fordrer han alt — og naar han har faat det alt, saa alle hendes tanker kun dreier sig om ham, saa hun intet vil, intet ønsker uten ham — da er det for ham forbi. Han nøier sig med at være en god, tro, hensynsfuld egtemand; men sin lykke, sit liv har han derute.

Aa, om jeg nu havde eiet min barndoms, min ungdoms Gud — det skulde været mig en skjoldmur mot alt, som nu brøt ind over mig.

Det brøt ind, dengang jeg saa, at andre kvinder, yngre, smukkere kunde faa hans øine til at straale — just som de engang havde straalet imot mig.

De gode kvinder har jeg aldrig frygtet; men de onde, de begjærlige, de som lever av den glød, de kan tænde i mænds øine, mens deres egne hjerter er kolde, de som tørster efter beundring som den gjerrige efter guldet — dem har jeg lært at frygte.

Hun, som jeg før har nævnt, var den første, som aapnet mit blik for den sort kvinder. Siden har jeg set dem saa ofte. Aa, hvorfor aapnedes mit blik, hvorfor kunde jeg ikke gaat med lukkede øine for det avgrunds dyp! Jeg kunde jo ikke gjøre noget for at hindre dem i at nærme sig ham, skjøgenaturene i de lyse sale — i de pene, gode hjem.

Jeg har set mænd vise slike kvinder tilbake med et eneste blik, og de er aldrig kommet igjen. De har følt sig avsløret i sit inderste, og de har skammet sig.

Hvorfor viser ikke alle gode, bra mænd dem tilbake? Hvorfor viste ikke min gode, bra mand dem tilbake? Han forstod dem ikke?

Jeg trodde først det, og jeg vilde værge ham. Men han læste mine tanker, om han end ikke helt forstod mig.

«Jalu — hvad? La os forskaanes for det. Jeg maa vel kunne snakke og more mig med et koket pigebarn jeg som andre uten at resikere at bli misforstaat og mistænkeliggjort av min egen hustru?»

«Ja, men *de* misforstaar dig. Hvor skulde de ellers

vove at se paa dig slik som de gjør, at lægge saa helt beslag paa dig ogsaa i din hustrus nærvær!»

«Hvad *de* gjør, faar bli deres egen sak. Du skulde i hvert fald holde dig for god til at spille den jalu hustrus rolle. Jeg har ikke fortjent det.»

Og jeg stod der magtesløs.

Jalu? Jeg tog op kampen for at rense min kjærlighet for egoismen.

Hm. Den kjærlighet mellem mand og kvinde, som skal renses for egoismen — den staar i fare for at dø.

Aimer pour aimer c'est les anges.

Aimer pour être aimé, c'est les hommes.

Han var blit mig den eneste tone i verdenslarmen. Og jeg var for ham? En tone blandt de mange, en svag, spæd tone, overdøvet av alle de andre.

Hvorfor jeg ikke kunde nøie mig med det? Jeg elsket ham, elsket ham indtil lidelse, og hvor meget jeg slet for at komme løs i mit indre, jeg sat fast som fuglen i snaren.

Frihet! indre frihet! Hvad skulde jeg gjøre for at vinde den!

Illusionernes gyldne spind havde han lært mig at sønderrive.

Jeg benyttet methoden, spiddet ord, handlinger paa sandhetens spidse dissektionsnaal og holdt dem op for lyset.

Inderst inde hulket noget i mig. «Ti stille med din graat, barn av en overspændt tidsretning! Vil du frihet, du maa ville midlerne, veiene. Noget *maa* dø, og al nyfødning gaar gjennem lidelse.»

Men graaten vilde ikke stilne. Sagte, sagte hulket det derinde, og der kom en splid i mit væsen, som skræmte ham, gjorde ham haard.

Min gode, prægtige mand! Øm for alt levende, hvor var du haard mot din egen hustru, mot hende, som du endnu sa du elsket, hvis lykke var dig mere end alt andet. — — Ord — ord.

Hvor kunde du ellers ladt mig alene tilbake, da du med statsunderstøttelse drog paa den lange studiereise!

Alene vi to i et fremmed land! Ah! jeg pustet ut i glæde og begyndte at lægge planer. Jeg skulde lægge saa godt tilrette for dig, jeg skulde være saa økonomisk. Vi

skulde ikke bruke mere vi to, end du behøvte alene. Intet skulde jeg fordre — bare, bare give — — — og tankerne famlet sig frem til klodsede ord en morgenstund.

«Hvem har sagt, at du skal være med?»

Ah! Jeg kunde sagt, at det var min ret at være med; for jeg var hans hustru. Men jeg sa intet. Intet sa jeg, da han stelte sig til den lange, lange reise. Han talte om den. Jeg hørte som i drømme. Han talte om gjensynsglæden, om hvor fort et halvt aar gaar. Det var, som noget var frosset til is inde i mig. Hvad brød jeg mig om hans reise — hvad brød jeg mig om gjensynet?

Han var saa varm, saa bevæget, da han sluttet mig i sine arme ved avskeden, og hans læber brændte mot mine kolde.

«Aa, om du kunde være med!» Da saa jeg paa ham, og blikket var haardt av al kulden og frosten derinde.

«Hanna — hvor kan du?»

»Røve dig glæden ved at komme paa frifot? Snille, jeg under dig alt godt — jeg undte bare mig selv ogsaa lidt.» — Jeg lo.

«Men jeg skal nok faa traadt min kjærlighet under fot. Bare bi.»

«Hanna!»

«Ja?»

«Du maa ikke dræpe vor lykke. Vor kjærlighet, Hanna, den er din og min lykke.»

Han mente vist, hvad han sa; men lidelsen flænget med rovdyrtænder i min sjæl.

Den lidelse, som Gud sender, gjør god; for den er nødvendig. Den lidelse, som ikke behøvte være, den gjør ond; for den skaper bitterhet.

Da hulket det derinde, og det kom stille: «Det staar saa for mig, enten maa jeg dræpe min kjærlighet, eller jeg maa selv dø.»

Han stod lidt. Der gik som et lys op for ham.

«Kom med allikevel, Hanna. Vi reiser sammen, du og jeg. Det maa kunne la sig gjøre.»

Jeg hørte ikke mere den sagte hulken. Kun rovdyrtændernes flængen følte jeg — — —

Medlidenhet! Nei, en hustru, som elsker sin mand, ber ikke om medlidenhet.

Mit blik blev atter haardt.

«Et halvt aar gaar snart.»

«Ja, men allikevel — bestem dig fort, Hanna — kom.»

«Nei —»

Han bad ikke mere.

Der kom breve fulde av kjærlighet og ømhet — han følte sig ensom ute i det fremmede, og hans fantasi fremtryllet et billede av mig fra dage, som ikke var mere.

Det var, som al jordlivets lykke skulde vente os, naar det halve aar var omme. Men naar var det omme? — — Det laa endeløst foran mig. Hver dag var som en uke, og ukerne var som aar. Og naar det halve aar var omme, hvad saa?

Jeg øinet ingen anden utvei. Jeg maatte faa det hulkende barn derinde til ro og saa overlate grunden en tid til de flængende, dræpende tanker. Gav jeg efter for det graatende barn derinde, da maatte jeg dø, og jeg vilde ikke dø — ikke endnu.

Et svagt haab om lykke dæmret fremdeles derinde, haabet om en dag, da jeg igjen skulde være lyset i hans liv — den eneste blandt de mange. Det var som livsbetingelsen for mig det. Det liv jeg førte nu, var ikke værd at kaldes liv.

Han som var saa god selv mot et dyr, en plante — hvor kunde, hvor kunde han røve mig livet!

Han var mit livs liv, lyset, glæden, alt det jeg havde av godt paa jord — kun gjennem ham havde jeg, hvad jeg eiede av glæde, av lys, av lykke. Og nu var han borte — havde igrunden været borte saa længe.

Jeg kom til at se mig i speilet en dag — med tanke. Saa maver jeg var blit — og der var kommet rynker om øienkrokene og om munden. Det er lidelsen, som drar de furer, ikke aarene — — helst sjælens lidelse

Selvopholdelsesdriften vaagnet i mig. Jeg vilde benytte mig av det venlige tilbud jeg havde faat for maaneder siden av ældre venner fra barneaar — bror og søster, som bodde sammen inde i en have i en utkant av byen.

Jeg blev mottat med aapne arme, og hvilen, harmonien, freden derinde i det vakre gammeldagse hjem la sig dulmende

om mit hjertes saar. Vi talte mest om det, som havde været, om vort fælles barndomshjem, om den morsomme lille byen mellem fjeldene der vester, og da de begge om aftenen havde fulgt mig hjem og sagt farvel til mig med et trofast haandtryk og et godt, varmt blik i de brune øine — hvor de lignet hinanden de to! — og bedt mig endelig komme igjen saa ofte, jeg bare kunde — da jeg saa kom ind i mit ensomme, ukoselige leiede rum av et hjem, følte jeg mig ikke alene mere. Jeg havde jo venner, prægtige venner fra barneaar, som holdt av mig for fars og mors og for søskendes skyld — for alle gode minders skyld.

Verden var ikke *saa* tom, som den længe havde været.

Da hun første gang besøkte mig paa mit værelse i den støvede, varme bygate, saa hun sig længe om.

«Her er ikke noget for dig,» kom det saa — «vi har snakket om det, Hans og jeg, og vil du som vi, flytter du med ut til os endnu idag.»

«Nei, men —»

«Aa, ikke noget men. Du skal faa betale for dig akkurat som her, og saa slipper vi at gaa en halv mil, hvergang vi skal møtes. Saa — gjør dig nu bare istand, saa gaar jeg ut og henter hest. Værelset er i orden til dig hjemme.

Saa megen godhet! Jeg brast i voldsom graat og kastet mig ind til min moderlige veninde.

«Saa — saa — saa,» trøstet hun.

«Tror du ikke, jeg forstaar, hvorledes du har det? Men nu skal det bli godt alt, og han skal finde dig igjen med røde, runde kinder og klare øine — — skjønt Gud skal vite, han ikke har fortjent det.»

Saa var hun ute av døren, og jeg til at pakke sammen. Det gik i en fart; for det var jo bare de stakkars klærne mine, og saa nogen faa bøker, moderne tysk og engelsk filosofi.

Da hun kom tilbake med hest, var jeg alt færdig, og da jeg sat der i vognen med min haand i Anne Marie Bloms, følte jeg mig tryg og glad som et barn, der skal faa komme hjem.

Nu faar du se, om du liker byttet, — og hun førte mig ind i et stort tofags værelse. Solen strømmet ind gjennem aapne vinduer, de hvite gardiner viftet for sommervinden,

som førte med sig fra haven duft av hæg og blomstrende frugttrær, som strakte grenene like hen mot vinduet. Og derute summet og sang og kvidret det.

Og saa rent det var inde! Sengen med et skinnende hvidt tæppe over, toiletbordet i kroken med lyseblaa og hvite gardiner om det lange speil i hvit ramme. Hvit, forgyldt og lyseblaat var mit værelse — og paa væggen hang der et billede. Var det hængt der for min skyld eller pleiet det hænge der? Vidste Anne Marie, at jeg for længe, længe siden havde været saa glad i det billede; men at jeg nu næsten havde glemt det? — — Menneskesønnen gaaende paa vandet med haanden utstrakt mot den synkende Peder.

Der hang en hylde med bøker over kommoden; det var ikke moderne filosofi.

Jeg var kommet hjem.

«Her kan du hvile og læse og sy og skrive,» sa Anne Marie; «for vi kan ikke være sammen hele dagen; da blev vi lutleie av hverandre. Naar klokken ringer er det middag —» og dermed lot Anne Marie mig alene i mit hvite rum. Og jeg kunde ikke la det være: Jeg sank i knæ for min barndoms Gud.

Hvor var det dog godt at være kommet hjem!

Om hverdagene var hver optat med sit. Anne Marie havde sit hus, sin have, sine fattige og gamle. Hans havde sit arbeide i banken.

Men ved maaltiderne og om aftenen var vi altid sammen, og de stunder var festlige.

Der havde været saa liten plads for mig i de kredse, hvori jeg havde vanket i de sidste aar.

«Du gjør rettest i at tie om ting, du ikke helt forstaar,» havde min mand engang sagt til mig, og han havde jo saa ret. Saa tidde jeg oftest, og der var ingen, som la merke til det. I de kredse blev jeg jo kun taalt for hans skyld.

Hos Anne Marie og Hans kunde jeg tale ut og tie. Og det er en livets fest at kunne tale og tie uten at bli misforstaat.

Det var gode mennesker Anne Marie og Hans Blom. Min mand vilde sagt, de manglet almensans — de interes-

serte sig ikke for politik, og de var ikke totalister. Deres kjærlighet til land og folk var den enkle, stille, dype

Pligtopfyldende til det ytterste — paa den maate tjente de sit land. Kjærlige, gode mot hver de kom i berøring med — derved tjente de sit folk.

Anne Marie stelte til fest i den store have. Alle nabolagets børn indbød hun — dem fra 2den etage og dem fra kjelderetagen og fra bakgaarden, og der var jubel og fryd og tindrende barneøine.

Aa, Anne Marie! Naar de fra kjelderne og bakgaardene staar utenfor de oplyste sale — og begjæret og misundelsen og hatet vil stige op i hjertet, da vil ogsaa et barneminde stige frem. Og begjæret og misundelsen og hatet vil smelte for mindet om en feststund i en solfyldt have.

I de lune sommeraftener sat vi oftest nede i haven. Anne Marie tog sin harpe, arvegods efter sin mor, og saa sang de, og stemmerne smeltet saa vidunderlig smukt sammen. Det var ikke underlig, at de blev staaende utenfor og lytte, folk som passerte forbi.

Saa kunde det hænde, at Hans stanset op, gik hen til haveporten og aapnet den:

«De er glad i sang? Vær saa god, kom indenfor og sæt Dem ned —» Og ind kom en gammel, rynket kone med en tung kurv paa armen eller en ung gut i arbeidstroie, eller en velklædt mand eller kvinde fra de gode hjem. Personsanseelse eksisterte ikke for Hans Blom.

Sommetider kunde flokken bli noksaa stor derinde, en underlig blandet flok. Og det rareste var det: Naar «konserten» var forbi, blev de sittende, og disse fremmede mennesker gav til denne tilfældig sammensluttede flok, hvad de kanske gjemte for sine egne — — tanker fra hjertedypet.

Og de gik bort rikere, bedre end de kom.

Det var noget slikt jeg havde drømt om. Og saa var det blit foreningsarbeide, der hvor hver søker sit eget, hvor hver vil være størst. Og hvorledes var det med arbeidet og arbeiderne paa den politiske skueplads?

En kamp om magten, en nedrakning av motstanderes gode navn og rygte, en mistænkeliggjørelse av bevæggrunde — — en syndflod av bagtalelse.

Og igjennem alt det skulde en allikevel øine idealet — Gud. Jeg havde ikke magtet det. Men — her var Gud. Og livet gled saa stille, saa mildt som en bæk mellem smilende enge.

Bare ikke tænke, ikke paa det som var, ikke paa det som igjen maatte komme. For det maatte komme, naar han kom tilbake; da maatte jeg atter slippe alt mit.

«Og han skal være din herre.» Intet jublende amen svarte mit hjerte nu dertil.

Havde han ikke ved sin handlemaate røvet sig retten til at være min herre? Alt mit havde han taget — — og saa ladt mig alene — — alene.

For ikke var det hans skyld, at gode mennesker havde taget mig op, givet mig ly og varme.

Nei, ikke tænke — bare ikke tænke. Mine breve var korte og kolde. Hans var lange, interessante og venlige. Jeg nummererte dem og la dem omhyggelig bort. Han holdt vel ingen anden dagbok. De kunde bli ham til nytte siden, de brevene.

Jeg besvarte dem altid straks, spandt lidt videre paa hans traade, nævnte sjelden eller aldrig mig selv. Jeg havde paa postkontoret bedt om, at alle mine breve maatte bli sendt til min nye adresse. Jeg nævnte ikke noget til ham om, hvor jeg var, eller hvorledes jeg havde det Kjære, hvad vedkom det ham!

De drev sit spil rovdyrene derinde. Det hulkende barn var dysset ganske til ro.

Jeg havde faat ny, fin spadserdragt.

Hans havde skaffet mig lidt ekstraarbeide fra banken, og jeg havde selv tjent pengene til den. Det havde været saa underlig: Alting var godt nok til mig, mens han saa vel la merke til, hvorledes andre kvinder gik klædt. Andre — andre — — altid var det andre.

Jeg tog dragten paa foran speilet. Den sat som støpt, og den klædte mig. Jeg kunde selv se det, og det gjorde mig glad.

Og jeg saa længe paa mig selv — med tanke.

Det lille barneansigt derinde — aldrig blev det andet end et litet barneansigt. Saa meget som jeg havde lidt, og

nu smilte det mot mig med runde, friske kinder, klare øine og skinnende hvite tænder, hel og frisk hver eneste en. Men karakteren, det som gjør et ansigt interessant — fandtes ikke spor av — utvisket av de runde, bløte former. Og øinene var saa klare, just som et barns, endda de havde graat saa meget. Ikke kunde jeg sænke dem under tunge øienlaak og saa pludselig se op og sende øiets straaler som et lyn paa den, det vilde træffe. En dompap var jeg. Intet under, at de fandt mig kjedelig og ubetydelig — og at de beklaget ham.

Jalu? Nei, det skulde de slippe at si oftere. Jeg var god nok, som jeg var for disse deilige mennesker — — og saa kunde det være det samme, hvad jeg var for — ham og de andre.

Jeg rystet alle de stygge tanker av mig, satte hatten paa, smilte endnu engang til den lille pigen inde i speilet og sprang saa ned.

«Nu er jeg færdig!»

Jeg stod midt i stuen — solen faldt gylden ind gjennem de aapne altandøre, svøpte mig i sin glans. Hans kom just fra den anden stue, blev staaende lidt, kom saa mot mig, grep begge mine hænder:

«Saa du er vakker, Hanna.» Jeg lo og saa ham glad ind i de brune, gode øine.

«Tak for komplimenten, Hans Blom. Men vet du ogsaa, hvorfor jeg er vakker idag? Jo, det er, fordi jeg er glad, det — — — og det, Hans Blom, har jeg dig og den velsignede søsteren din at takke for.»

Men saa kom det med engang over mig, hvor fattig jeg vilde bli om en liten stund, naar han kom tilbake, og jeg skulde ind i malstrømmen og kulden mellem alle dem, som bare vilde sig selv, søkte sit eget — alle de fremmede, for mig saa usigelig likegyldige mennesker, eller jeg sat der alene.

Han holdt fremdeles mine hænder, og som om han læste mine tanker:

Kjære lille Hanna — akkurat som til et barn — nu er vi blit venner for livet; kom til os, naar du fryser.»

«Tak, Hans Blom, det vil jeg! Og saa gik vi sammen ut i den klare septembermorgen. Kirkeklokkerne ringte; saa

festlig klang deres dype, vakre toner — just som den gang for længe, længe siden, hvisket noget dypt inde i hjertet.

Og da vi sat under kirkehvælvet, og orgelet bruste, og sangen fyldte det store rum, da var jeg ikke alene mere. Én tone var atter blit mig den eneste, og den tone bar min lille spæde opad, altid høiere opad — mot Gud.

Anne Marie var optat, og vi tilbragte dagen sammen ganske alene, Hans Blom og jeg. Fra Fæstningsbryggen tog vi dampskibet til Bygdø, og der streifet vi om, til vi ved middagstid naadde Sjøbadet, hvor vi spiste middag.

Der var mange mennesker; men det var mig, som var vi alene i verden, vi to — — og alt var lys og glæde og skjønhet. Jeg saa ikke frem, ikke tilbake — det flygtende nu var saa smukt, og det var saa godt igjen at føle sig baaret av sterke mandsarme — — — saa længe havde jeg været alene.

Solen sank, og maanen steg op — stor og rød. Med sidste dampskib tog vi til byen, og det var nat, inden vi naadde hjem.

Anne Marie stod ved haveporten: «Er dere der endelig! Jeg begyndte at bli ganske ræd for dere. Kom nu og faa dere mat; bordet staar dækket.»

Men det var, som frygtet vi begge for at komme ind i lyset under Anne Maries klare, sterke blik — endda vi ikke havde talt et ord, som ikke enhver kunde hørt.

«Nei nei,» bad Hans, «ikke mat, bare til ro. Hanna er dødsens træt. Jeg har ikke tænkt nok paa hende, — tænkte bare paa mig selv, Anne Marie, just som sedvanlig.»

Da lo Anne Marie.

«Ja, du er en stor egoist, Hans, og derfor skal du nu ogsaa faa krype tilkøis. Festberetning faar vi paa begge sider avlevere imorgen.»

I gangen hjalp han mig tøiet av. Hans hænder skalv; men det var skumt, og Anne Marie merket det ikke.

«Godnat — og tak for idag —» Min haand brændte som ild i hans kolde.

Hvorfor kunde jeg ikke kastet mig ind til ham, ladt ham bære mig bort, gjemt mig hos sig for tid og evighet. For hos ham hørte jeg nu hjemme. Hans var jeg.

Hvorfor kunde jeg det ikke? Fordi jeg var en anden mands hustru? Jeg sat og stirret ned i dette — — en anden, en fremmed mands hustru. Der var det let nok at komme løs. Jeg kjendte jo hans tanker om egteskapet: en forbindelse mellem mand og kvinde, bygget paa gjensidig kjærlighet. Dør kjærligheten — vel — det er trist; men hvem kan hjælpe for det? — da er baandet bristet, og det var umoralsk av dem at leve videre sammen. Hvor ofte havde jeg ikke indvendt: «Ja, men kjærligheten *maa* ikke dø — det er en dødssynd det.»

Men han havde altid rystet paa hodet av denne som av mine andre overspændte idéer. Selvfølgelig maatte man haabe, at kjærligheten kunde vare livet ut. Men skulde den dø — der var intet at gjøre ved det.

Og nu var min død. Og jeg var skyldløs. Jo — jeg var. Havde jeg ikke bedt for vort hjem, for vor kjærlighet saa mangen gang; men han vilde gaa sin egen vei, just som om han aldrig havde taget sig nogen hustru. I pure selvforsvar havde jeg begyndt den som jeg trodde haabløse kamp mot min kjærlighet.

Og nu var jeg pludselig fri — fri! Vilde han bli glad eller lei, naar han hørte det?

Nærmest glad, tænkte jeg. For min kjærlighet havde været ham til besvær i flere aar. Men forbauset vilde han bli. Han vilde ikke kunne skjønne det. Jeg skjønte det jo ikke selv. Men det var saa. Rolig, koldt sa jeg til mig selv: «Nu er det helt forbi,» og ingen hulken lod derinde. Det var stille — stille som foran et sterkt uveir.

Jeg sovnet ind i lyse, vakre drømme. Det kan synes underlig; men det var saa. Jeg sov som et barn, og jeg vaagnet saa glad.

Hvad fremtiden skulde bringe, vidste jeg ikke; men idag skulde jeg se ham igjen, høre hans stemme, hegnes av hans hensynsfulde godhet — det var mig nok.

Der laa brev fra min mand. Jeg havde ikke villet aapne det den foregaaende aften. Nu fik jeg læse det.

Det rystet mig lidt i min kolde ro. Der strømmet igjennem det en varme som fra vor kjærlighets sommer, og for første gang bad han mig om tilgivelse for det meget, han

kunde ha saaret mig med. Men det skulde alt bli anderledes, og hans trofaste lille hustru vidste jo, at hende, hende elsket han over alt paa jord — hendes lykke — det var det største for ham.

Min lykke! Jeg lo bittert. Jo, han havde brydd sig stort om den! Og jeg rev brevet i stumper og brændte det langsomt over lyset.

Men jeg var ikke mere saa ganske sikker paa, at han vilde bli glad, naar han fik vite, at jeg maatte gaa fra ham.

Jeg saa ikke Hans Blom den dag — heller ikke den næste. Han var reist bort for nogen dage, sa Anne Marie.

Han blev borte i mere end en uke. Aa — saa. Jeg havde jo rent glemt det. Min mands tanker var ikke Hans Bloms. For ham var egteskapet helligt, uløseligt — — aldrig vilde han ta en fraskilt tilegte.

Hvis jeg gik til Hans Blom og sa: «Jeg elsker ikke længer min mand — og derfor maa jeg gaa fra ham,» vilde Hans Blom se paa mig med sine brune øine — se saa alvorlig paa mig.

«Hanna,» vilde han sige, «du maa gaa tilbake til ham: For Guds skyld maa du gaa tilbake til ham og gjøre din pligt. Du har lovet at være hans hustru og elske ham, til døden skiller dere ad.» Saa vilde Hans Blom tale.

Men han elsket mig! Og jeg elsket ham. Det var bruddet — ikke det, om jeg nu gik min vei Dette saa jeg helt med min mands øine.

Men Hans Blom vilde aldrig, aldrig se det saa. Vel. Jeg skulde ikke forlange mere. Jeg skulde endog gaa tilbake til min mand og styre hans hus, om han saa ønsket det.

Saa kom der en stor tvil i mit hjerte. Hans Blom elsket mig slet ikke. Han havde villet være god mot mig — aa saa god han havde været! — og saa — — saa havde han forstaat; han havde læst i mine øine — noget andet end tak og venskap, og han var blit ræd for mig. Han vilde give mig tid til at komme bort.

Skamrødmen farvet mine kinder, min hals. Men jeg skulde vinde over — bare ikke bort, ikke endnu. Jeg kunde ikke reise.

Anne Marie forstod intet. Hun var saa optaget med

sine fattige just i den tid, og jeg var mest overladt til mig selv. Jeg begyndte atter at læse tysk og engelsk filosofi.

Saa kom han en aften. Men saa forandret!

Anne Marie skrek over sig: «Har du været syk, Hans?»

Da saa han paa hende slik, at hun ikke spurgte mere.

Og dagene gik. Han var venlig som før — ogsaa mot mig. Han læste høit for os om aftenen, naar lampen var tændt; men han undgik at være alene med mig.

Iblandt kunde han glemme sig og sitte og se paa mig, til taarene kom mig i øinene — da husket han sig.

Hver aften bestemte jeg mig til at reise; men naar dagen kom, havde jeg ikke mod til det. Og først maatte jeg faa snakke ut. Hans Blom maatte ikke tro, at jeg var en slik, slik en — — han maatte forstaa, at jeg ikke vilde andet end at faa lov til at være hans veninde. Jeg skulde ikke trænge mig ind paa ham — — han maatte bare holde av mig; for jeg var saa fattig og forladt.

Om nætterne kunde jeg ikke faa sove — jeg tændte da lys, og jeg kunde ligge time efter time og se paa billedet av menneskesønnen, som træ sikkert og fast paa vandet. Den som kunde faa fat i den haand og bæres over! Men bølgerne bruste under mig, og avgrundsdypet truet med at opsluge mig.

Der kom en dag, da Anne Marie forstod, og hun kom sterk og stille ind i mit hvite rum.

Nu maa du reise, Hanna.» Jeg sank sammen og kunde ikke faa et ord frem. Det var som dødsdommen over mig, de faa ord.

Hun satte sig hen til mig, strøk mig over haaret: «Stakkars Hanna!» Hun tænkte ikke ondt om mig.

«Aa, Anne Marie! kan jeg ikke faa bli her altid — som din og hans søster! Livet derute har rovet mig alt. Her kunde jeg finde fred.»

«Nei, Hanna, du maa reise. Du maa det for din egen og for hans skyld.»

«Saa gaar jeg under, Anne Marie!»

«Nei — ikke hvis du griper den haand» — Anne Marie pekte paa billedet.

«Men han er ikke der, hvor jeg har levet i de sidste aar

— og dit vil du drive mig tilbake? Aa, Anne Marie, la mig faa bli!»

Taarene funklet i Anne Maries brune øine; men hun sa sterkt:

«Nei, Hanna, du maa reise. Livet er kort; men lang er evigheten. Paa den anden side vil du kunne møte Hans Blom uten synd.»

«Anne Marie! jeg kan det ogsaa her. Jeg vil nu intet, intet uten det at faa være ham nær, høre hans stemme, gjøre ham alt det gode, jeg formaar.»

«Det bedste du kan gjøre ham, Hanna, er at reise. Hans Blom har engang sværget til den fane, hvis indskrift er kjærlighet og renhet og styrke og trofasthet. Han har endnu ikke gjort sin fane skam; men blev du her, Hanna, da kunde det hænde, han kom til det, og da tror jeg aldrig, Hans blev glad mere; for hans maal gaar utover livet.»

Hun sat og strøk mig over haaret, og det var længe, længe stille.

Endelig sa hun:

«Hvad vil du nu, Hanna?»

«Jeg vil gaa — ut til mørket og kulden og ensomheten.»

«Ved hans haand?»

«Jeg ser kun mørke. Mindet om dig og om ham vil bli det eneste lyspunkt i det.»

Anne Marie aapnet læberne til svar; men saa lukket hun dem fast. I den dypeste nød kan menneske ingen trøst eller hjælp yde menneske. Det vidste Anne Marie, og derfor taug hun.

En liten stund efter sat jeg med min lille kuffert i vognen og kjørte i den regntunge høsteftermiddag alene ned til bryggen. Jeg vilde reise til Kristianssand for der at oppebie min mands komme. Hvad jeg saa senere vilde gjøre, vidste jeg ikke. Alt var mig saa likegyldigt.

Klam, tung, mørk seg høsttaaken om mig, svøpte mig ind.

Nu var sommeren for alvor forbi.

* * *

Jeg har nu ventet i dage, i uker. Han fik en indbydelse, som det vilde være meningsløst ikke at ta imot, skrev han.

Det vilde give ham anledning til at stifte bekjendtskaper, som kunde bli ham til uvurderlig nytte i fremtiden.

— — — Idag kom hotelvertinden ind til mig og beklaget, at hun maatte la mig bytte værelse. Jeg kunde faa et i loftsetagen, hvor jeg ikke forstyrret nogen.

Jeg saa uforstaaende paa hende.

Forstyrret?

Ja, der klagedes over, at jeg bar mig saa stygt i søvne — der havde været baade hulken og skrik — —

Naa — saa.

Ja, jeg har altid været urolig i søvne — hvilket er den pureste løgn — men kan jeg faa et værelse i loftetagen, er det like godt.»

Jeg forstod vel, at hun helst havde set, jeg havde taget min kuffert og flyttet et andet sted hen. Jeg havde jo næsten ikke smagt hverken vaadt eller tørt, siden jeg flyttet ind paa hotellet. Jeg fik for fremtiden gaa ned til maaltiderne, selv om jeg ikke kunde spise. De begynder at bli ængstelige for sin sælsomme gjest. Intet under. Jeg blir næsten ræd mig selv, naar mit billede kastes tilbake til mig fra speilet.

Jeg stirrer ned i noget, jeg ikke kan lodde bund i. Jeg gaar paa en smal, sleip sti med avgrunde paa begge sider. Aa, Hans Blom! at jeg ikke fik tale med dig! Havde du forstaat, hvor hjælpeløs jeg var — du havde ikke stødt mig bort Anne Marie — hun tænkte kun paa dig. Du vilde ogsaa tænkt paa mig.

Skrive? Nei, nei. Anne Marie har ret. Hans Blom kan ikke handle mot det inderste i sit væsen uten at ta skade paa sin sjæl. Ingen kan det Jeg har gjort det; jeg har lagt mit liv, mine handlinger efter en andens tanke. Jeg begyndte med det i kjærlighet — kunde jeg ikke følge i hans spor, saa blev jeg helt utenom, og det orket jeg ikke.

Men hans skridt var mig for lange. Hvorfor forsøkte jeg at ta dem? Er det ikke det, de har sprængt sig paa, kvinderne, fra tidernes morgen? Der er kun én, siger Anne Marie, hvis spor er slike, at de passer for en kvinde og for et barn saavelsom for den største mand.

Det spor skulde jeg fundet igjen hos Anne Marie og Hans Blom; men saa blev jeg jaget ut — og hvor finder jeg

det nu paa livets haarde, optraakkede vei? Der er tusinde spor; men det ene, som passer for min fot, hvem hjælper mig til at finde det?

— — — — Imorgen kommer han. Min sjæl er kold og rolig. Intet hulkende barn derinde, men heller ingen flængende rovdyrtænder.

Graaten og smerten — — det er alt forbi. Jeg har gjort op. Jeg bebreider ikke ham noget — han var sig selv. Jeg bebreider heller ikke mig noget, skjønt jeg ikke var mig selv. Vi handlet hver ut fra vort inderste indre — han fra sin mands egoisme, jeg fra min kvindekjærlighet, som i sin inderste grund ikke er andet end egoisme — og vi tog begge feil.

Om jeg ikke kunde forsøke livet med ham igjen, slaa en strek over dette sidste aar? Han aner jo intet. Nei, jeg kan det ikke; hans tanker er blit mine. Jeg maa fortælle ham alt eller saa meget, som han gider høre. Han vil ikke forsøke at holde mig tilbake. Han vil kanske sørge nogen dage over, at hans livstraad er slidt itu; men — naar det ikke kan være anderledes — — —

Om en tid vil han atter faa sin livstraad knyttet. Han kan igjen bli lykkelig, og det er godt saa.

Men jeg? —

Efterskrift (av *Eli Berg*).

Det var os alle paa hjemmet en gaade, hvem hun var, og hvorfra hun kom; men ingen turde spørge hende om det, der var noget ved hende, som forbød al familiaritet.

Jeg havde netop ved formaaende amerikanske venners hjælp faat ansættelse ved kvindernes store, velindrettede hjem for hjemløse gutter i alderen fra 1—16 aar.

Like efter min ankomst som yngste søster ved smaabarnavdelingen var der bestyrelsesmøte i den lille forsamlingssal. Om aftenen sa hjemmets bestyrerinde farvel til nogen ganske faa, og næste formiddag præsenterte Mrs. Brown for børn og personale hjemmets nye mor.

Vi saa, og børnene stirret. Liten, spinkel med et blekt barneansigt, indrammet av et gyldent haar med nogen for-

underlig store øine med et indadvendt blik hilste hun os alle med nogen ganske faa ord i et dadelfrit engelsk, hvis akcent dog røbet utlændingen.

Og saa lot hun sig straks sætte ind i sin gjerning. Hun skulde være en mor for hver enkelt i denne store flok — og hun blev det.

Hun talte litet, lo aldrig; men hendes smil kunde bringe jubelen høit i taket. Den stridigste gut faldt tilfoie for et ord av hende. Skrikende smaabarn har jeg set kvæle graaten, naar de hørte hendes trin, og smile mot hende, naar hun stod paa tærskelen. Ved en enestaaende selvbeherskelse ledet hun den store flok. Og «søstrenes» arbeide gjorde hun let. Hun tænkte altid mere paa andre end paa sig selv. Naar Mrs. Browns brune stod for døren for at hente «mor» ut paa kjøretur, fandt hun oftest et paaskud til selv at bli hjemme og la en av søstrene ta hendes plads i vognen. Og skulde der vaakes over en liten stakkar — hun tog den tungeste del av vakten.

Intet under, at søstrene snart omfattet mor med en kjærlighet likesaa stor som børnenes.

Men hun stod os alle fjern. Hendes liv utfoldet sig for vore øine i selvfornegtende skjønhet; men ikke et eneste gløt for nogen ind til de indre kilder, hvorav livet vælder ut.

Var hun en kristen? Ingen vidste det. Det var oversøstrene, som efter tur ledet morgen- og aftenandagten. En gang, hun blev anmodet om at gjøre det, rystet hun bestemt paa hodet, og der var et glimt som av angst i de store øine.

Da hændte der noget, som med én gang ændret hendes forhold til mig.

Jeg havde havt en stor sorg, av dem som man ikke kan tale om med nogen, men som tærer paa livskraften og livsmodet.

Da kom hun en dag ind paa stuen til mig. De smaa laa og sov — hver i sin lille seng; der var saa fredelig og stille i det store rum, hvor sollyset faldt dæmpet og blødt gjennem grønne persienner.

Jeg kunde ikke mere. Jeg la hænderne paa bordet, bøiet hodet over dem, og taarene fik for første gang frit løp.

Da strøk en bløt haand mig over haaret — jeg havde

ikke hørt, at nogen var kommet ind — og mors stemme sa mildt:

«Eli, dette er av de sorger, som vanskeligst vindes over. Men der gives værre. De maa være tapper.»

«Han var mig alt paa jord.»

«Ja — jeg kjender det — alt paa jord.»

Hendes stemme skalv.

«Men De er ung — bare tapper, og livet kan atter grønnes for Dem.»

Og hun satte sig ved siden av mig, og hun talte til mig fra sin sjæls inderste, og jeg var ikke længer alene i det fremmede land, som havde givet mig livslykken kun for grusomt at røve mig den.

Nogle dage senere blev jeg flyttet over fra smaabarnavdelingen til en flok vildstyringer mellem 4 og 6 aar. De la beslag paa mig fra morgen til aften, og under deres klare blik blev min sjæl frisk.

Hun talte aldrig mere med mig om min sorg; men hendes blik fortalte mig, at hun fulgte min kamp og glædet sig over den — og det styrket mig og vakte i mig de slumrende kræfter — livskræfterne, som har magt til at vinde over døden.

— — — Saa blev hun syk. Det kom saa pludselig, og det blev os snart alle klart, at hun maatte dø. Jeg var om hende i den sidste tid — dag og nat. Jeg forstod, hun var glad ved at ha mig der.

«Syng for mig av Deres hjemlands sange,» bad hun engang, og siden maatte jeg synge dem om og om igjen. Mit hjemland var hendes — saa var det.

Havde hun da intet bud at overlevere mig til hjemmet? Det blev mere og mere min eneste tanke, naar jeg sat ved hendes seng og saa, hvorledes de store øine hang ved et billede paa væggen — et billede, som maatte være hendes; det havde ikke været der før — menneskesønnen, som rækker haanden mot den synkende Peder, mens han selv trygt skrider frem over bølgerne.

Hun havde sikkert et bud hjem — men hvilket?

«Eli,» sa hun en dag, og hun sa det paa rent norsk —

«naar jeg er død, send da det billede til den adresse. De finder her,» og hun rakte mig en forseglet konvolut.

«Og hvad skal jeg sige?»

Hendes øine fyldtes med taarer.

«Intet — intet uten tak.»

Jeg saa spørgende paa hende; men hun bare rystet paa hodet.

Gutterne havde sagt hende farvel. De var kommet saa stille ind, en for en, og hun havde givet dem alle et godt, sterkt ord med paa livsveien — det sidste, det som aldrig glemmes fra ens læber, en har kjær.

Og saa laa hun og ventet paa den store, tause gjest, som skulde bære hendes sjæl bort.

Hvorhen? Havde hun fundet svaret? Neppe.

Hun havde ikke onsket nogen prest. Jeg havde engang hørt hende sige: «I den dypeste nød kan menneske ingen hjælp yde menneske — ja, bør ikke engang forsøke det.

Det var saa rimelig, at hun ikke onsket nogen prest.

— — — — Sov jeg eller var jeg vaaken? Var jeg i legemet eller utenfor? Den glans som fyldte rummet — et sekund — det var ikke mere — hvor kom den fra? Jeg sprang op, og nu var jeg fuldt mig selv.

Jeg saa paa hende, hendes blik straalte imot mig, og var dette døden? Et glimt av en herlighet jeg aldrig havde anet.

Jeg sank i knæ ved hendes seng.

»Eli,» sa hun klart — «sig — bølgerne — slukte mig ikke — hans haand bar mig over.»

Da jeg atter loftet ansigtet, som jeg havde skjult i puterne, var hun død.

* * *

Blandt hendes efterlatenskaper, som forresten var yderst faa, var der et perlemorskrin med metalbeslag og haandtak, hvortil der var fæstet en lap: Til Eli Berg.

Jeg laaste skrinet op en kveldstund paa mit værelse I det laa en forseglet pakke og et brev — —

«Tak, fordi De havde tillit til mig, og jeg fik lov til at hjælpe Dem lidt.

Jeg overleverer til Dem disse blade -- mulig de kunde hjælpe Dem til at være, hvad jeg ikke var — Dem selv. Vær aldrig bange for det. Kun derved kan vi bli, hvad vi skal være for andre — engle paa veien mot det evige. Giv alt — kun ikke Deres inderste indre; thi hvad vederlag kan et menneske give for sin sjæl?

Maa han, som raader for alt, føre Dem paa de lette stier og gjøre Dem lykkelig.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — Jeg har nu selv personlig avleveret billedet. Jeg fandt Anne Marie i huset inde i den store have; men hendes bror fandt jeg ikke Han var «gaat hjem» sa Anne Marie, og hun haabet snart at følge efter. Der saa ikke ut til at være megen livskraft igjen der heller.

Jeg fortalte om «mors» opofrende liv paa det store gutte-hjem, om alt det hun havde været for os alle, men især for mig, og jeg bragte hendes sidste bud.

«Jeg vidste det jo nok, jeg vidste det jo nok,» sa Anne Marie. «Men tak, fordi De kom over havet for at fortælle mig det.»

Saalænge jeg var i Kristiania, besøkte jeg jevnlig Anne Marie. Vi talte altid om hende, og engang tog jeg mod til mig og spurgte om hendes mand.

Jo — han giftet sig, nogle aar efterat hun var reist, med en ganske ung pige. Men hun døde allerede aaret efter med sit første barn, og han stod atter alene. Han kastet sig værre end før ind i arbeidet og sprængte sig — simpelthen sprængte sig, sa lægerne. For han døde, gjorde han nogen forgjæves forsøk paa at finde Hanna. Hendes spor var som utslettet av jorden.

«Det var bedst saa for alle parter,» sa Anne Marie; «det nytter ikke at rive op gamle saar. Saa mangt maa staa hen til den store dag; da faar vi se alt, og da blir det let at tilgive.»

Jeg skulde nordover for nogle maaneder og forlot Anne Marie med et «paa gjensyn»; men da jeg kom tilbake, var ogsaa hun død.

Alle de er døde, som stod hende nær i livet.

Naar jeg derfor sender disse blade ut, begaar jeg ingen indisgression.

Som jeg vet, de vil bli mig til hjælp paa livsveien, saa er det mit haab, at de ogsaa vil kunne hjælpe en og anden til at være lidt varsom med de store livsværdier og mest med den største av alle:

Kjærligheten mellem mand og kvinde.

Augusta Abrahamsen.

ISLANDS FØRSTE HELGEN

Biskop Jòn Ögmundsson.

Af *G. Hjaltason.*

I.

Jeg har i «F. K. K.» nr. 4, 1906, flere gange nævnet denne store kirkehøvding. Og nu vil jeg fortælle et udtog af hans saga. Sagaerne om ham er, ligesom de fleste andre «Biskupasøgur», nogle af vore mest paalidelige sagaværker. Thi nogle af disse bispesagaer er skrevne af samtidige, andre vistnok senere, men da er de ofte byggede paa temmelig sikkre kilder, gode mundtlige fortællinger og dokumenter. Saaledes er vistnok sagaerne om de første bisper i Skàlholt — hvoraf jeg har givet udtog – og sagaerne om den hellige Torlak og biskop Paul skrevne af de sidstnævntes samtidige.

Biskop Jòn Ögmundsson er sikkert en af de allerbedste kirkehøvdinger, vi nogensinde har haft. Ligesom biskop Gissur vandt han hele folket med sin kristelige kærligheds magt. Men der lyser endnu skjønnere og endnu mere apostolisk glans af hele hans liv og gjærning.

Han er født paa Breidabólstad i Fljòtshlid paa Sydlandet 1052. Han nedstammede fra den ædle Siduhall.

Straks i sin barndom gjorde han stort og godt indtryk paa folk. Og en brav man spaaede da om ham og sagde: «Dette barn er vakkert, og det har megen helligheds glans over sig.»

Jòns forældre reiste med ham som barn til Danmark. Og de besogte kong Svein Æstridson. Kongen bod dem til et gilde og Jòns moder sad ved dronningens side. Der var mange fine retter paa bordet. Barnet vilde straks faa fat i den mad, som det likte bedst. Moderen slog paa de smaa hænder. Da sagde dronningen: «Du maa ikke banke disse hænder, thi de er bispehænder.»

Den tredje spaadom om Jòn skal Hellig-Olav have udtalt engang da Jòns moder var 8 aar gammel: «Fra hende skal komme det gjæveste afkom i Island.»

Man maatte tro, at videnskaben snart blir saa fordomsfri, at den ikke vover at nægte, at menneskeaanden har en profetisk gave, eller at paastaa, at alle spaadomme er «lagede» efterpaa.

Vi skal nu se, hvorledes alle disse spaadomme gik i opfyldelse.

Efterat Jòns forældre havde været i Danmark i nogen tid, reiste de hjem til Island og var paa Breidabòlstad som før. Men da Jòn var voksen gut, for han til bisp Isleif i Skaalholt og gik i skole hos ham i nogen tid. Jòn var elsket af bispen og af alle gode mennesker. Thi han var straks meget lærvillig og dydig, mild og venlig imod alle. Han var ogsaa stor og vakker, med lyst haar og overmaade fagre øjne. Og han havde en ualmindelig vakker stemme. Han holdt meget af sin lærer og saa altid paa ham som et stort ideal. Og Jòn sagde om ham: «Jeg kommer ham altid ihu, naar jeg hører talt om en god mand — thi han var den kjækkeste, dygtigste og bedste af alle.»

Efterat Jòn var viet til diakon, reiste han udenlands for at øge sine kundskaber og udvikle sig. Først reiste han til Norge og saa til Danmark. Og saa til Rom og derfra over Frankland atter til Danmark. Han kom da til kong Svein, gik saa der i kirke Præsten der var ubehjælpsom, hans læsning mislykkedes. Jòn ynkedes over ham og tilbød ham at læse messen. Og Jòn gjorde det saa godt, at alle beundrede, ikke blot læsningen, men ogsaa personen, som læste. Dette vakte kongens opmærksomhed for den fremmede diakon. Og kongen bød ham til sig og viste ham stor ære. Og han dvælede i nogen tid hos kongen.

En dag da han sad ved kongens bord, fortalte Jòn følgende drøm: «Det forekom mig at jeg var i en storkirke. Den var vidunderlig skjøn. I bispens stol saa jeg frelseren sidde. Men paa dens skammel sad kong David og slog sin harpe med udmærket kunst og fager klang. Og jeg tror, jeg kan huske noget af disse skjønne toner fra hans harpe.» Saa bad Jòn om en harpe. Kongen gav ham en. Og saa be-

gyndte Jòn; og han spillede med en saadan dygtighed, at kongen og alle andre tilhørere blev henrevne.

Paa sin reise fra Rom over Frankrig traf Jòn paa *Sæmund den frode*. De havde leget som børn sammen hjemme paa Island.

Sæmund havde reist i Tyskland og studeret i Paris. Og han havde, siges der, glemt alt det, som han lærte i sin barndom, ja glemt sit eget dobenavn. Men saasnart Jòn havde talt med ham en stund, huskede Sæmund sit navn og sin slægt. Og den høi, hvor de havde leget sammen, huskede Sæmund bedst af alt. Og Jòn fik ham overtalt til at reise atter hjem til Island Saa reiste de hjem begge to og lod sig præstevie. Jòn boede i lang tid, henved 33 aar, paa sin faders gaard og Sæmund paa sin. Og de styrede sine kirker paa en udmærket maade. Kirkerne var vistnok deres private eiendom. De var meget opvakte og nidkære. Og Sæmund kaldes den islandske kirkes grundpille ikke mindre end Jòn.

Men der var dog en bestemt forskel paa disse to kirkehovdinger. Jòn var en helgen med liv og sjæl, han brød sig kun lidt om verdslig visdom, hans lærdom var næsten udelukkende kristelig; han hadede selve minderne om hedenskabet. Han fik sin største uddannelse hjemme i Island, og han hang trofast ved minderne om hjemmet.

Sæmund var ogsaa ganske vist en ædel og kristelig høvding. Men han holdt dog af verdslig visdom og fordybede sig i den. Han holdt af det nordiske hedenske aandsliv. *Og han oprettede som sagt en almindelig oplysningsskole i Odda.* Denne skole tilligemed *den almindelige oplysningsskole i Haukadal*, «lagde særskilt vægt paa det nationale aandsliv, og de var hovedkilderne til den gammelislandske bogverden.»

Derfor troede mange senere at Sæmund har forfattet den ældre Edda. Han fik rimeligvis sin største kundskab i udlandet. Og til en tid ialfald var han ligesom fortryllet af den udenlandske skole.

Den gamle folketro har gjort Jòn Ögmundsson til en stor helgen, som man kunde bede til og som kunde bønhøre naarsomhelst.

Men en senere folketro har gjort Sæmund til en halvveis troldmand. Han skulde have havt fanden i sin tjeneste paa

mange maader. «Sæmund lod ham arbeide paa sin præstegaard som en tjenestegut, hugge skog, brolægge en elv, stelle med fjøs, bære vand i en meiskurv uden dog at spille en draabe. Han gjorde fanden til en sæl og red saa paa ham over havet. Han gjorde ham til en flue, omviklede den saa med en hinde, lagde saa det hele paa alteret, og der maatte fanden ligge medens Sæmund messede. Og dette, sa fanden, var noget af det værste, han nogensinde maatte lide!»

«Ofte narrede Sæmund den onde, var dog endog nærved at komme i hans magt. Men altid vandt Sæmund fuldstændig sejer over ham. Han havde lært i den sorte skole. Men Jòn Ögmundsson hjalp ham fra dens mester.» Dette og meget mere fortæller de islandske folkesagn om Sæmund og hans kamp imod den onde. Sæmund frode skal ogsaa have forbudt sine folk at bande, «thi bandingsord, sagde han, er djævelens og hans engles mad Den som bander, han feder djævlene. Den som aldrig bander, han sulter dem.»

Det synes, at mange af disse sagn opstod først i det 17de aarh. Men netop i den tid var det bleven mange lærdes mening, at Sæmund havde skrevet den ældre Edda. Den hedenske aand maatte — mente folketroen — være i forbindelse med den onde. Men saa stor tro havde folket paa Sæmund frodes kristelige kraft, at de kunde ikke tænke sig andet end at han altid maatte overvinde den onde, selv om han indlod sig i de farligste vovespil med ham.

II.

Her vil jeg give udtog af en saga, som kaster lys over forholdet imellem islandske og norske paa denne tid og over Jòns Ögmundssons personlige magt.

Da Jòn var omtrent 45 aar gl., reiste han til Norge og stansede i Throndhjem. Da var Magnus Barfod konge der. Dengang var 300 islændere i byen. De holdt alle trofast sammen som brodre. Det plejede de ogsaa i regelen altid at gjøre, naar de opholdt sig i udlandet Og det gjør de ogsaa den dag i dag, enten de nu bor i Kjøbenhavn eller i Amerika. *De betragtede sig aldrig som nordmænd efter at de havde dannet de første spirer til statssamfund hjemme paa Island.* De lærte straks at føle sig som et særskilt og selvstændigt folk.

Det maatte de ogsaa gjore. Thi de fik straks sit eget land, sin selvstændige styrelse, sit ejendommelige aandsliv. Og de vidste godt, *at de ikke blot nedstammede fra norske, men ogsaa fra nogle keltiske, og endogsaa enkelte svenske fædre og mødre.*

Det norske folkeelement var ganske vist det overvejende og det gammelnorske sprog var jo fællessprog for alle Islands indbyggere. Men dette element blandedes noget som sagt. Og det omformedes endvidere af de mange nye livsvilkaar, som jo var forskellige fra de norskes kaar. Der dannedes altsaa straks en særskilt islandsk nationalitet. Dette erkjendte ogsaa de norske. De kaldte islændere med et fælles øgenavn. Og islænderne gav de norske et særskilt folkenavn. Og trods al vexelvirkning, var det ofte smaat med broderligheden imellem de to folk. Dette bevises let af deres saga.

Blandt disse nævnte 300 islændinger var ogsaa *Teit*, søn af den før omtalte bisp Gissur. Han var ogsaa en rigtig kjæk høvding. Dengang kom en ny islænding til byen, han hed *Gisl Illhugason*. Da Gisl var 6 aar gammel, saa han sin fader dræbt af en mand, som hed Gjavald. Denne Gjavald truede da ogsaa med at dræbe Gisl.

Saa rejste Gjavald til Norge og blev senere kong Magnuss hirdmand. Da Gisl var voksen, for han ogsaa til Norge. Og der træffer han Gjavald paa en gade i Nidaros. Gisl hugger ham to dødelige hug.

Gjavald døde dog ikke straks. Gisl springer til en mand i en baad paa elven. Saa staar Gisl op og kalder højt, saa folk iland kunde høre det: «Jeg dræbte Gjavald.» Saa springer Gisl iland paa elvens anden side. Men snart blir han fakket. Man vil dræbe baadsmanden, som ogsaa var en islænding, thi han, mente folk, havde hjulpet Gisl. Dette hører Gisl, river sig løs, tar baadsmanden, svinger ham højt i vejret og siger: «Denne stakkar havde ikke været istand til at hindre mig i at gaa i baaden. Han er uskyldig, giv ham fri.» Og de giver ham fri, roser Gisles kjækhed, men sætter Gisl i fængsel. Kongen vil straks lade ham dræbe, men byens bisp, Jön Ögmundssons ven, hindrer det.

Gjavald beder kongen inderlig om at skaane sin drabsmand, thi Gisl havde kun gjort sin pligt i at hævne sin fader.

Kongen roser den døendes ædelmod, men lover intet. Saa dør Gjavald.

Teit har samlet alle sine landsmænd, de love alle at vove sit liv og blod for Gisl, hvis kongen ikke vil benaade ham. Og de vælger Teit til sin høvding. Derpaa gaar de til fængslet, bryder det op, hugger saa lænkene af Gisl og fører ham ud. En høvding vil da tage Gisl fra dem. De skræmmer høvdingen, han tør ikke røre Gisl. De fører Gisl til domsmødet, som kongen har da sammenkaldt. Da staar en af kongens mænd op, han hed Sigurd. Han siger blandt andet, at det var passende at dræbe 10 islændinger for 1 nordmand. Teit beder om ordet, men faar det ikke. Og mange flere islændinger beder om ordet, men de faar det ikke heller.

Da staar *Jòn præst Ögmundsson* op og beder om ordet. *Han* faar det, holder en vældig Tale, siger blandt andet, at djævelen havde talt igjennem Sigurds mund, og saa truer han selve kongen med helvede hvis han lod dræbe Gisl. Kongen imponeres og mildnes noget. Saa faar Gisl ordet. Han fortæller alt om sin faders drab. Saa faar han lov til at læse det kvad, han har digtet om kongen Og saa siger han til sine landsmænd, at de skal have tak for deres opofrelse, men han vil ikke have, at de skal gaa i døden for hans skyld. Saa lægger han fra sig sine vaaben, gaar til kongen og lægger sit hoved i hans knæ og siger: «Gjør med mit hoved som du vil, men jeg takker hvis jeg faar beholde det.»

Da gav kongen efter, men tog svære bøder for Gjavald og fik dem straks udbetalt, og islændingerne gjorde ogsaa der fællessag og hjalp Gisl med pengene.

Og saa blev Gisl kongens hirdmand og skald.

Gjavalds ædelmodige bøn, islændernes offervillighed, Gisles djærvhed og J. Ögmundssons tale: alt dette tilsammens omstemte kongen.

Saa rejste præsten Jòn hjem til Island.

Som for sagt i dette tidsskrift i april ivaar, blev *Jòn Ögm. den første bisp paa Holar*. Efter at Jòn var viet til præst, giftede han sig. Han mistede snart sin hustru. Saa giftede han sig en anden gang. Men ingen børn fik han.

Efter at han var valgt til biskop, rejste han til ærkebispen i Lund for at lade sig vie. Men da ærkebispen horte

Jòn fortælle om sine giftermaal, turde han ikke vie ham, men viste ham til paven. Og Jòn Ögm reiste til Rom for anden gang og fortalte paven det hele. Paven, Paskalis den anden, betænkte sig først en smule. Men han fandt saa mange gode fortrin hos Jòn, at han mente de vejede mer end dette med ægtestanden. Og saa befalede han ærkebispen i Lund at vie Jòn. Ærkebispen beundrede Jòn Ögm, især for hans vakre sang, som han sammenlignede med englestemme, og sagde at han aldrig før havde hørt saa fager røst. Der har været vidunderlig magt i hans tale og stemme, ja i hele hans personlighed. Efter sin vielse fòr biskop Jòn hjem til Hòlar. Og efter et aar derfra fòr han til altinget. Der traf han *biskop Gissur* og de mødtes i broderlig kærlighed. Og da talte de sammen om hvorledes de skulde styre den islandske kirke Gud til ære og folket til forbedring.

Den sommer rejste bisp Jòn omkring i hele sit bispedomme, og «begyndte nu at styre Guds kristenhed med stor myndighed og gudelig nidkærhed, straffende onde mennesker, men styrkende gode mennesker i Guds tjeneste med hellige formaninger og fagert eksempel.» Og hvert eneste aar gjorde han rundreise i sit stift. Han nedrev den gamle kirke paa Hòlum og *byggede der en vældig domkirke*. Hans bygmester hed *Torvald*. Han var saa flink, at han lærte latin af det som han hørte fra skolen, medens han byggede. *Thi bispen oprettede en skole paa Holar*. Han fik en lærer til den, som hed *Gisl Finnason* fra Gautland.

Han underviste i latin.

En anden lærer, en fransk præst Rikin, underviste der i sang og verskunst

Skolen fik en stor tilstrømning. Og et kraftigt og kristeligt aandsliv blomstrede der og bar herlige frugter. Der var stor flid og broderlig fred. Der fandtes knap noget hus, hvor der ikke blev arbejdet i et eller andet gavnligt. De ældre underviste de unge. Og de unge lærte af dem. Nogle læste i bibelen, nogle skrev, og nogle sang. Alle var enige. Der fandtes ikke avind imellem dem. Mange af lærlingerne blev senere præster og nogle bisper. Men foruden denne skoles lærere og elever og bispen og hans kone, var der mange forvaltere, som hjalp til at styre bispegaarden, betjene fattig-

folk og tage imod gjæster. Thi paa hver en højtid kom der flere hundrede mennesker til bispegaarden — og det var mange i forhold til den tynde befolkning. Bispen havde ogsaa ønsket at enhver mand i bispedømmet skulde, i det mindste engang om aaret, besøge domkirken paa Hólar. Derfor var der gjærne henved 400 mænd og kvinder ankomne som tilhørere paa skærtorsdag og om paaskehøjtiden. Nogle af dem havde mad med sig. Men flere fik mad hos bispen. Mange andre folk baade mænd og kvinder bosatte sig paa bispegaarden i lang tid. De var der bare for at høre paa bispens og hans præsters forkyndelse og paa hele gudstjenesten. De byggede sig hus omkring kirkegaarden. De havde mad hos sig selv, eller kjøbte den paa bispegaarden. De var helt og fuldt grebne af det stærke og fagre kristenliv, der blomstrede paa Hólar.

Det heder derfor med rette hos *Islands unge, aandfulde historieskriver J. Jónson:* «Biskop Jón begyndte først af alle og vedligeholdt hele sin tid etslags almueundervisning i stor stil, noget i retning af nutidens folkehøjskoler, endskjøndt den naturligvis i mange henseender var forskellig fra dem» — — «Hjemmets og menighedslivet paa Holum paa biskop Jóns tid var saa fagert og opbyggeligt i alle maader, at man knap finder magen, selv om man søger hele verden rundt, undtagen hos de første kristne menigheder.» «Ingensteds i andre lande, saavidt man kjender, gjorde kirken sig saaledes til folkelig oplysnings- og national kulturs grundlægger og vejviser — undtagen hos kelterne i kristenhedens første dage.» (Islandsk Nationalitet. Bls. 85.)

III.

Biskop Jón søgte, ligesom biskop Gissur hans ældre samtidige, at forbedre og løfte hele det islandske kirkeliv. Han vilde gjøre alle folk til ligesaa fuldkomne og gudfrygtige mennesker som han selv var det. Han paabød alle flittig og regelmæssig kirkegang. Han bød alle at besøge kirke eller kors hver evige dag og holde der bøn. Alle skulde have det hellige kors i sit værelse. De skulde fremsige den *apostoliske troesbekjendelse* hver en morgen og hver en kveld, læse daglig *Fadervor*. Og alle folk skulde kunne Fadervor og troesbe-

kjendelsen udenad. Man skulde ogsaa altid holde bordbøn og flere kristelige skikke. Han forbød fuldstændig alle levninger af hedenskabet og al trolddom og overtro. Ja han gik saa vidt, at han forandrede ugedagenes navne. Han forbød at kalde dem tirsdag, onsdag, torsdag eller fredag. Det var jo hedenske guders navne. Disse dage kaldte han anden og tredje dag o. s. v. Senere kaldtes de 4 dage: «Thridjudagur, Midvikudagur, Fimtudagur og Føstudagur.» Og netop disse navne har disse dage altid haft i Island.

Saa grundigt udryddede bispen da hedenskabets rester. Og saaledes ses den dag i dag paatagelige spor af hans virksomhed i vort land, og sikkert ikke bare i dette med dagenes navne. Thi hans aand lever sikkert hos mange af vore kirkemænd den dag i dag. Danse, som han mente var usommelige, afskaffede han Elskovsange forbød han ogsaa, men kunde ikke helt faa dem afskaffet.

Engang traf han paa en af sine elever, som læste en af Ovids «Epistolarum». Den handler jo om elskov.

Bispen forbød ham at læse i denne bog og sagde til ham: «Den skrøbelige menneskenatur har jo drifter stærke nok til vellyst og kjødelig kærlighed, selvom man ikke ophidser dem med urene og syndige digte.»

Hvis han havde kjendt den syndflod af mer eller mindre usædelige kunstværker, der har væltet sig over Europa i de sidste aarhundreder, saa vilde han have gruet og sagt som saa: «Hvor skrækkeligt at se paa, at menneskeaandens ædleste gaver bliver kilder til mange af dens største synder og ulykker! Al kunst, som svækker sædeligheden, burde banlyses.»

Han var meget ivrig i at omvende faldne folk Men trods sin omtalte puritanske strænghed var haa saa mild og klog, at han ikke skræmte folk fra sig. Derfor gik ingen synder uforbedret fra ham. Han kunde nok i førstningen paalægge dem haarde skrifter.

Men saa snart han saa de mindste omvendelsestegn, formildede han straffen. Og der fortælles om en gut, som var bleven gudløs og grundfordærvet. Han blev ført til bispen, og bispen tog imod den sunkne med saa stor mildhed, at guttens

haarde hjærte smeltede. Og han blev til et nyt og godt menneske.

Og ligesom bispen var de faldnes hjælp, saaledes var han ogsaa de fattiges ven. Saa fortæller hans gamle saga: «Han var saa hjærtegod, at han knap kunde se en ulykkelig uden med det samme at række ham en hjælpende haand. Og saa gavmild var han imod de fattige, at man knap finder magen. Han var en sand fader for alle de fattige; han trøstede enker og faderløse. Og ingen sørgende, som besøgte ham, gik utrøstet fra ham. Saa elsket var han af alle folk, at næsten ingen vilde gjøre ham noget imod.» «Og det var mer af kærlighed end af frygt, at folk gjorde hans vilje.» «Og da nu han paa saa mange maader fornægtede sin egen vilje, men gjorde Guds vilje — — saa lønnede Gud ham det saaledes, at han bøjede alle bispens undermænd til hellig lydighed imod bispen.»

Han holdt bøn baade nætter og dage, fastede og «dødede sig selv paa mange maader.»

Han helbredede mange syge folk med sin aands kraft.

«Mange syge folk kom til ham og de fik snart lægedom for sine lidelser. Han helbredede dem med haandspaalæggelser og med at synge over dem.»

Derom siger vor historiker *Bogi Melsted* med rette:

«Dette vidner ogsaa om hans store aandelige kræfter og om den store tillid, man havde til ham.»

Han var ogsaa fjærnsynt (clairvoyant).

Han saa et fjærntboende menneskes død.

Saaledes melder hans saga:

«Han var prydet med en gudelig spaadomsaand, thi han vidste ligesaa godt om ting, som han var fjærn, som om de ting, han var nær.»

Enhver, som tror at der er en sandhedskærne i den moderne mystik, vil nok medgive, at denne sagaens paastand er ikke bare overtro.

Blandt de mange store indtryk, som bispen gjorde paa folk, kan man nævne et eksempel.

Der var en ung kvinde, som hed *Hildur*. Hun var en blandt de mange, som boede i længere tid paa Hòlar. Hun bad sin fosterfader om at faa bispen til at vie sig til nonne.

Fosterfaderen vilde det ikke, han mente at hun var for ung. Bispen mente ogsaa det samme. Men hun var bestemt og fast i sin vilje Hun gik op i en ubeboet fjelddal. Der byggede hun sig et hus af flade stene ved en bæk. Og der samlede hun sig et forraad af bær. Og der opholdt hun sig nogle dage og tænkte paa at leve der ensom fremdeles, for at kunne tjene Herren uforstyrret. Man søgte efter hende i flere dage. Tilslut fandt man hende syngende og bedende til Gud Hun var aldeles normal og derfor fik hun sit ønske opfyldt. Bispen viede hende til nonne og lod bygge hende et hus tæt ved kirken. Og der tjente hun Gud dag og nat med bøn og faste og døde der i en høj alder.»

Der var en anden ung kvinde paa Holar, som hed *Ingun*. Hun var meget lærd og udviklet. «Hun underviste mange i grammatik og oplærte enhver som ønskede det, derfor fik mange god oplysning hos hende. Hun rettede meget paa latinske bøger, og lod læse for sig, men hun selv syede, spillede shak, eller gjorde andre haandarbeider, med hellige mænds historier. Og saaledes forkyndte hun Herrens ære, ikke blot med mundtlig lærdom, men ogsaa med hændernes gjærninger.»

Hun har saaledes udsyet helgenbilleder.

Vi har set at bispen elskede sang og musik. Og han har vistnok vækket og fremmet sandsen for flere kunstarter hos sine lærlinge. Som en ægte kirkehøvding har han taget kunsten i religionens tjeneste.

Kunsten skulde helliges af kristendommen, og derved vinde nye kræfter og værdighed og ny forædlende magt over menneskene.

Han styrede sit bispedomme i stadig fred med alle.

Thi selv om han i sine moralske krav var endnu strængere end de nævnte bisper i Skaalholdt, saa var han dog temmelig frisindet i sammenligning med vore senere katolske bisper. Han lod de verdslige kirkeejere styre sine kirker som før. Og han krævede ikke at kirkens tjenere skulde være hævede over fristatens love. Saaledes sammenvirkede han broderligt med sin tids høvdinger og folk.

Han styrede sit bispedomme i 15 aar, og 69 aar gammel døde han med disse ord paa læberne: Jeg vil love Herren

til hver en tid, og altid være hans pris paa mine læber.» (1121).

77 aar efter biskop Jóns død lod *biskop Brand,* den fjærde biskop paa Hólar, optage hans ben, rense dem og lægge dem i en ny kiste og bygge etslags hvælving over.

Og mange paakaldte biskop Jón og gjorde løfter til ham, lovede da gjærne at synge psalter eller pater noster saa og saa ofte, eller at give lys til kirken paa Hólar, synge sjælemesser for bispens frænder, eller give de fattige gaver.

Troen paa helgener havde netop vokset meget i Island i disse sidste 77 aar.

Og hans ben, ligesom ogsaa muld fra hans grav, skal have haft lægende kraft. Og der fortælles om 40—50 jærtegn, som skete, naar man paakaldte ham i sygdomme, havsnød og andre store ulykker. Og disse jærtegn gik for sig næsten alle fra 1199—1201. Biskop Brand lod dem straks opskrive efter at biskop Jón var erklæret for helgen 1198. Det var vistnok ikke paven, men det islandske folk som satte biskopen paa helgenlisten.

Vi har to trykte sagaer om biskop J. Ögmundsson. Den første er skreven om aar 1200. Den anden faa aar senere. De stemmer overens. Og i dem bægge er bogen om bispens jærtegn. Den var vistnok skreven lidt før.

«Sproget i den ældre Jón biskopsaga er gammelt og meget fuldendt» siger Dr. G. Vigfusson.

DET FJERDE BUD.

(Af *Ulrikke Dahl*).

Se, henne i skogen staar nogle staute furuer; snekrystaller kranser deres løftede isse. Somme af dem er dog knudrede og boier sig mod jorden under aarenes ve og værk. Ikke langt fra deres veirbidte stammer skyder nogle fine, ranke ungfuruer vækst. Saa ranke havde de sikkert ikke været, hvis ikke de gamle veteraner mangen gang havde redet stormen af, førend den naaede de unge skud og forkrøblede dem, maaske for livstid. Se de gamle kjæmper, hvor beskyttende de breder sine grene udover; se hvor nogne og lemlæstede de er bleven under kampen for sine yndlinge; deres frydefulde ungdom er forlængst afblomstret, men den indre marg og saft er der endnu: troskaben og kjærligheden! Og under denne vokser ungfuruerne sig høie og ranke, maaske skjønnere og rankere end hine; maaske har de videre syn. Men om de ser længer, endog *over* de gamles ærværdige kroner, langt op mod de stolte bjerge, vidt ud over de store sletter, saa *overser* de dog ikke sine forfædre. Det er jo just fra dem, de har sin ranke vækst. Det er jo fra dem, deres udvikling har sprunget ud. Og — har de ikke lunet og skjærmet dem saa mangen gang? Har de ikke staalsat det, som har været svagt og umodent?

De gamle hvisker i den sildige aften; det suser lifligt i skogen; lyttende boier ungfuruerne sine skjønne kroner.

«Hædre din far og mor!» Selv den ubevidste natur prædiker dette bud; og dybere end noget andet sted har skaberen indridset det i det menneskelige hjerte og i samvittigheden. Forældre ønsker og fordrer med naturens ret at blive hædret af sine børn, og disse føler en uafviselig trang til at yde denne hæder. Dette falder selvsagt og naturligt under normale forhold, og det lader sig ikke bortdisputere med moderne fraser. Hvor dette bud krænkes, oprøres vor

inderste sjæl. Forældre kan jo selv krænke det og forspilde barnets hæder ved brutal strenghed eller ved et lastefuldt liv. Men se den ufordærvede søn *forfærdes* over at maatte give slip paa hæderen, agtelsen for den, som stod saa høit i hans hjerte; dog, han blir den forlorne far tro, skjærmer ham mod verdens foragt, bærer ham ind i sin bøn, hvis han har en Gud. Der *er* altid noget hos en slig ulykkelig far, som hans barn finder at *maatte* hædre; som det klynger sig til som en planke i storm; som holder hans tro paa faren oppe til sidste stund.

Nationers velfærd, samfundslivets opkomst, alle hjemlige institutioners forædling beror og hviler paa det fjerde buds opfyldelse som paa en grundmur. Den gamle velsignelse, som følger med, borger os ogsaa dette.

Det oprindelig mystiske naturinstinkt, som intet menneske ustraffet kan rive ud af sit bryst, er gjennem aartusinders udvikling og kultur løftet op i vor bevidsthed til en moralsk ansvarsfølelse og samvittighedssag, som betinger slægtens opretholdelse og lykke.

Men med det fjerde buds opfyldelse mener vi ikke netop den formelle autoritetslydighed. Ingen forstandige forældre forlanger i vore fremskredne tider denne af sine voksne sønner og døttre, om den end for det umyndige barn er den nødvendige gjennemgang til den faste karakterdannelse og selvkritik, som livet senerehen fordrer af den voksne. Denne formelle lydighed er for barnet et godt stillads, der kan og maa støtte de tvilende og usikre trin. Det vænner sig derved ogsaa til at stræve *opad*, mod noget der er større og mere efterlignelsesværdigt, end hvad det selv forestiller sig. — Kristus sagde: «Jeg er ikke kommen for at afskaffe loven, men for at opfylde den», — fylde den med aand og liv! Det samme vil vi nutidsmennesker ogsaa gjøre: Vi vil fylde det fjerde bud med livets evige gudfødte aand. Vi vil ikke afskaffe det, tvertimod; vi vil forsøge at opfylde det bedre end nogensinde. Vi har gjennem tiderne faaet mange bundsforvandte: Kristus- og menneskekjærligheden, kulturen, den moralske og individuelle skjønhedssands, den noble og fine tone. Skulde vi da ikke blive sterke nok til at opfylde det store bud? Hvis barnet, det evige unge og rene i os, ikke

dør, saa vil den instinktmæssige trang til ærefrygt for vort væsens ophav vokse og forfines ved et normalt familielivs harmoniserende indflydelse. Og jo intimere samlivet mellem gamle og unge er, jo mere forældre bøier sig interesseret hen mod børnene og erkjender fuldtud deres selvstændige menneskeværd, des dybere og mildere blir de sidstes forstaaelse af de ældres tilbagelagte standpunkt og af de vanskeligheder, som ofte kan have stanset dem paa veien. De unge vil gjennemstrømmes af om medfølelse og — ærbødighed for den far og mor, hvis skude allerede har klaret de skarpe pynter, som de selv endnu ikke har naaet rundt. Og om de end paa grund af fremskredne tiders høiere erkjendelse har et videre syn i mange retninger, om de end kritiserer, vælger og vrager af de gamles liv, alt hvad de lyster, saa lad dem blot det; frie mennesker har lov til at tænke frit og selvstændigt. Vore nutidsgamle vil ikke knurre. De ved, at unge planter trænger frisk luft, tilsætning af ny, kultiveret jord og, fremfor alt, godt, tvangfrit rum for at vokse og udbrede sig i sin specielle eiendommelighed. Hvem opfatter i alle nuancer og ærer denne eiendommelighed finere end de prøvede forældre, som maaske har maattet stride sig gjennem tvang og smaa forhold i sin tid? Naar blot de unge bevarer denne hensynsfulde forstaaelse og denne barnets ømme kjærlighed, der aldrig er istand til at saare, krænke eller tilsidesætte den elskede far og mor! Denne kjærlighed og denne forstaaelse af deres umistelige værd for *dem* er jo selve hæderen, løftet op i en høiere beaandet sfære. Der er altsaa indtraadt et gjensidig hæderens forhold mellem forældre og børn; og dette udelukker den hule autoritetsdyrkelse. Thi paa troskab, forstaaelse og kjærlighed er denne hæder bygget, og den er netop det fjerde buds skjønne fylde.

Men dette gjælder ikke om de utallige unge mænd og kvinder, som forsætlig forbigaar, tilsidesætter eller systematisk foragter forældres ønsker og vise raad. I sin ubundne og grænseløse egoisme river de sig tilslut ganske løs fra hjemmets for dem saa tvangfulde baand. Men endog den mest overfladiske iagttager vil hos disse straks bemerke noget stødende, kantet eller holdningsløst, der røber disharmoni i det indre menneske og uslebne tendenser. Desuden - livets

mange tragiske skjæbner er vidnesbyrd nok om den specielle *mangel* paa det fjerde buds velsignelse, som ofte forfølger disse menneskers gjøren og laden. Det rette udgangspunkt for deres liv blev forrykket fra den dag, deres eget jeg blev den *ene*raadende faktor. Denne ubegrænsede egoisme gjør snart de unge daadløse og moralsk indskrænkede, selv om de forøvrigt er begavede. Men hjemmets indflydelse modvirker vidunderlig denne egoisme. Der blir ret og pligt delt ligelig, der leves med og for hverandre, forældre for børn, disse igjen for far, mor og søskende; alle bøier lidt paa sine ønsker og sin ret, og saa opstaar tilslut — den skjønneste harmoni. Hjemmet er billede paa fremtidsstaten, samfundslivet hernede — evighedslivet histoppe. Men i det land og det hus, hvor det fjerde bud blir sat ud af betragtning, blir der snart baade hjemløst og lovløst. Derom giver sindssygeasyler, straf-anstalter og skolehjem tilstrækkelig besked. Spørg læger og prester, hvad de har erfaret paa disse steder i medfør af sit embede; de skriftemaal de har modtaget, vidner tilstrækkelig om al den degeneration, der har sin oprindelse fra over-trædelse, eller rettere, bevidst trods mod det fjerde bud.

Selv hvor voksne børn *med tilsyneladende individuel ret trodser* forældres bestemte ønsker, istedetfor at vente taal-modig til bedre udsigter, har vanskeligheder og uheld ofte bragt dem til at angre sit uærbødige stivsind. De opnaaede nemlig ikke, hvad de havde haabet. De gamle havde med sit skarpe klarsyn og sin erfaring forlængst forudseet, hvad som virkelig kom, men de unge blev maaske kloge af — skade. Lad vor tids unge erindre, at ogsaa de er oprunden af den gamle rod, og at slig, som de selv udvikler sig til godt eller ondt, opstaar de atter i sine børn. Det er den store kom-bination af naturens og aandens kræfter, den stadig pulserende livsstrøm, der skyller frem og tilbage gjennem generationer, og atter frem, fornyet eller svækket i sin kraft, som giver slægterne sit særpræg. Hvem vil være med at grumse denne livsstrøm, sin egen slægt? Hvem vil ikke lade den tilflyde det fineste og bedste af sin natur, selv om det var sit hjerteblod?

Mange af vor tids unge forsøger at bøie det fjerde buds moral ind under sine personlige overfladiske moralbegreber, som oftest følger dagens og tidens luner. Eller de sætter sig selv til doms og benegter uden videre dets berettigelse. Thi, skjønt aandfulde nok, opfatter de dog ikke dets aand. Men — endog de største genier og mest benaadede digtere er ikke kommen paa vinger ned til jorden. Om end alle kunstens og digtningens muser her sunget ved deres vugge, og om end den lille mand, som ligger i vuggen, engang blir en «stor» mand, saa har han dog ikke skabt sin begavelse

selv. Rimeligvis var hans forældre ikke idioter, og han — slet ikke *mindre* end de ubegavede — er sine forældre hæder og ære skyldig.

Ethvert naturlig ufordærvet hjerte, og som tilmed har smagt lidt af den rette aandskultur, føler dette buds krav saa hemmelighedsfuldt manende, at den forsætlige modstand mod det stiger frem for tanken som en naturstridig og forbandelsesværdig handling. Man føler det slig, og det *er* slig. Thi dette buds moral er urokkelig og helt overensstemmende med den ideale fuldkommenhedslængsel i vor sjæl. De vise hoveder faar derfor lade den staa og heller forsøge at reformere verden paa andre omraader med sine moderne projekter.

Den lige, naturgyldige vei til det nye bud: «Hædre de unge!» gaar netop *gjennem* det fjerde bud. Hvad vi nemlig ønsker at hædre hos ungdommen er ikke absolut genialitet, evner, intens villie eller den sterkeres magt i forhold til slovede kræfter og trangere syn, men det er alt dette *behersket* af hin høiere aandens disciplin, hin selvbegrænsning, der uvilkaarlig rober et kultiveret hjems velgjørende og hjertedannende indflydelse, og som naturligen finder sit udtryk i rene sæder, skarp selvkritik og dybt, trofast alvor

Det er netop denne aandens disciplin, som, *i forening med* de unges energi, tillidsfuldhed og fyrige begeistring, gjør deres personligheder helt fortryllende og mægtige. Man føler absolut, at denne ungdommelige, modige og vel disciplinerede skare, mere end de øvrige tidens tropper, er skikket til at kjæmpe for alt godt og — seire.

Thi hvem er ungdommen? Henne i baggrunden staar veteranerne og skygger med haanden for øinene. Under de buskede bryn flammer blikket. Thi de ser den nye hær, den de selv har været med at mobilisere, storme frem mellem vilde bjergpas og ukændte skoge. Se luften skinner om den, straaler og sitrer, thi foran svæver den nye tid i sit af tanker og problemer lynende stjernegevandt, og — den peger *opad*. De unge erobrere løfter sine hoveder; hæderskorset paa deres bryst tindrer i stjerneglansen fra det høie. Med lysende blik og under vaiende faner stormer de frem for at vinde sin hjemstavnsret i et helligt land.

Se morgenrøden histhenne! Den bebuder en ny dag over jorden, nyt lys og en ny skjønhed over de gamle sandheder; en ny og evig ungdom i vore unges hjerter!

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Försoningen. Två utvidgade föredrag af *Einar Billing.* K. F. U. M s i Upsala förlag.

«En färdig försoningslära skola vi aldrig få, kunna ej få det», siger forfatteren mod slutningen. En saadan maa altsaa ingen vente sig at finde hos ham. En saadan leverer han heller ikke. Det er vistnok grunden til, at jeg, efter at have læst hans bog to gange igjennem, endnu ikke har faat rigtig greie paa, hvordan han opfatter forsoningen.

Derfor anbefaler jeg dog bogen lige varmt. Den indeholder en mængde ypperlige enkeltheder. Jeg vil fremhæve et par.

Først og fremst dette, at forfatteren ikke paa vanlig vis lader forsoningsværket gaa op i Jesu død. Han tager Kristi *opstandelse* med, ikke bare som bevis for hans døds tilstrækkelighed, men som den akt der har skaffet verden en frelser, som lever altid til at forsone den med Gud. Kristi død og opstandelse sætter han dernæst i inderlig forbindelse ligesaavel med det som gaar foran: hans liv og forkyndelse, som med det, som kommer efter: hans gjerning i Aanden. Hele Jesu gjerning fra først til sidst er forsoningsgjerning, for den gaar ud paa at forsone — forlige Gud og verden. Midtpunktet hvorom alting dreier sig, er dog døden og opstandelsen.

Jesu historiske liv, men særlig hans død og opstandelse, er ifølge forfatterens fremstilling en ny indsats Gud gjør i sit folks historie, analog med de indsatser han gjorde, da han frelste det ved det røde hav og udfridde det af exilet. Disse gamle guddommelige frelseshandlinger saa Israel stadig tilbage paa som de sikre vidnesbyrd om, at det havde en levende Gud der havde udvalgt det til sit folk. I aarhundreder havde han derefter holdt sig tilbage fra sit folk. Men nu havde han

atter grebet ind i dets historie, og det paa en maade som stilled ikke bare folket som helhed, men hvert enkelt individ ind for sin Guds ansigt, og lod det kjende sig kaaret af ham til frelse. Det er budskabet om denne nye Guds gjerning Paulus bringer hedningerne, ligesom de andre apostler havde bragt jøderne den. Det er den som er gjenstand for hans dybeste tænkning. «Historiens problem är det han behandlar, den lefvande Gudens gärningar i historien förkunner och tolkar han, ej blott när han någon gång berör det nationella problemet, utan också när han gifver svar på individens frågor: ej blott i Rom 9—11 utan ock i Rom. 1—8.»

Men hvilken betydning har nu Messias's *død?* Den er jo den store gaade her.

Forfatteren svarer: «Rättfärdighet och nad, dessa bada ord beteckna intet mindre än de två centra, kring hvilka allt Israels tänkande, åtminstone från profeternas dagar, kretsar.» Paulus — ligesaa vel som Jesus — fastholder Guds gjengjældende retfærdighed som en grundlov for tilværelsen, som ikke lader sig rokke: Det et menneske saar, skal han ogsaa høste. Men samtidig er naaden ham ligesaa viss, den naade som frelser synderen. Som et ubegribeligt Guds under bryder den ind i tilværelsen, og baner sig vei gjennem alt det som vil hindre den. Begge dele er for Paulus — som for Jesus — lige sikre og visse kjendsgjerninger, skjønt det ene synes aldeles at maatte ophæve det andet. Selvfølgelig maa der være noget som forener dem i en høiere enhed. Ligesaalidt som retfærdigheden kan stænge naaden ude, ligesaalidt kan naaden krænke retfærdigheden. Hvad er det da, som forliger dem med hverandre og binder dem sammen til ett? Det er Jesu stedfortrædende offerdød. At den har forenet de to diametrale modsætninger retfærdighed og naade, det er for Paulus et faktum. Han har erfaret det i sit eget liv. Hans arbeide gaar nu ud paa at klargjøre dette faktum for sig selv og andre. Ad forskjellige veie søger han at komme det ind paa livet. Saaledes «snuddar» han (i Gal. 3, 13) ogsaa «vid tanken på Kristi död såsom en verklig straffdöd och såsom sådan en af den rättfärdige Guden utkräfd satisfaktion.» Men det er kun *én* af de linjer Paulus slaar ind paa for at tolke den stedfortrædende lidelses faktum. Man

har ingen ret til at gjøre den til hans alt beherskende grundtanke. Tvertimod maa man, naar man fra studiet af senjødedommen kommer til Paulus, forundres over, at denne tanke ikke spiller større rolle hos ham end den gjør.

Som allerede antydet slipper forfatteren os her uden at give nøiere besked. Vil vi kunne blive staaende her? Jeg tror det ikke. Hvorledes den stedfortrædende lidelse tilfredsstiller retfærdigheden, maa vi faa se saavidt tydelig, at vi kan gribes af det.

Et mysterium som ikke er saavidt afsløret, at vi skimter dets plads i det store hele, falder dødt til jorden, uden at øve nogen virkning paa os. Det var styrken i den gamle forsoningsteori: Den gav sin tids mennesker en forstaaelse som greb dem. Vi maa faa noget lignende.

Den ærede forfatter som har gjort en saa lovende begyndelse paa sin teologiske forfatterbane, tør her have et særeget kald. Hans bog «Försoningen» bliver forhaabentlig ikke hans sidste ord i denne sag, men en begyndelse, hvortil der i tidens løb vil slutte sig arbeider, som paa dette troens kardinalpunkt fører nutidens menighed ialfald henimod den klarhed den tørster efter og trænger. Vi maa alle ønske Upsala universitet til lykke med at have faat en saa frit tænkende og samtidig saa dybt kristelig forsker paa sin dogmatiske lærerstol.

Sveriges kyrka. Af *Nathan Söderblom*. Stockholm. Hugo Geber.

Forfatteren, som er professor i Upsala, søger her at vække sit folks kjærlighed til sin kirke. Meget af det han siger, finder sin anvendelse ogsaa paa vor kirke, og kunde vel fortjene at blive læst og lagt paa hjerte hos os. For heller ikke hos os bliver kirken vurderet som den fortjener det. Forfatteren er slet ikke blind for kirkens synder; men han ser ikke bare synderne. Han ser den strøm af velsignelse den trods sine synder har bragt folket. Han er heller ikke nogen blind beundrer af det bestaaende. Han vil reformer. Og hans øre er lydhørt for de krav nye tider stiller. Det har derfor inteeesse for os at se hans mening om flere af de spørgsmaal, som ogsaa hos os staar paa dagsordenen. Om nadverens frigivelse skriver han: «Jag ser icke, under

numera inträdda förhållanden, någon fara för en skadlig ordning eller någon förlust för kyrkan og hennes evangeliskt fattade uppgift, om, efter den första gemensamma nattvardsgången och vid sidan af det samfällda nattvardsfirandet i kyrkan, frihet lämnades dem som det åstunda att i enskilda kretsar fira den heliga anamnelsen. Kunde det leda till upplifvande i nya former af något af kärleksmaltidens från nattvardsrunden försvunna karaktär, vore därmed något dyrbart och verkligt vunnet i en sak, där kyrkan i vara dagar i hvarje fall är ställd inför en svår och ömtalig uppgift.» Om konfirmationen siger han: «Jag ser icke, at konfirmationsakten behöfver förlora det ringaste i religiöst och sedligt värde genom att löftena försvinna.» Særlig turde følgende ord fortjene at blive lagt mærke til: «Den unge tanker, att *allvarlig forskning* i bibelen och den religiöse tankevärlden är hans rätt — i själfva verket är den hans oafvisliga plikt. Han begär förtroende och ledning, men icke misstänksamhet och dom. Men så finner han, at ingen är så okunnig, att han icke tillmäter sig rätt att bryta staven öfver den, som ej vill nöja sig med den fromma slendrian.» «Kyrkan är icke en asyl för dem, som rädas för tiden och ungdomen. Hon har, i så många själfgjorda malsmäns mun, vant sig att fördöma. Har hon glömt sitt eget, högre ämbete: att *välsigna?* Välsigna det som sträfvar mot en högra mänsklighet, välsigna det opröfvade unga, som växer mot solen, välsigna det med något af den stora, i sanning orimliga förtrostan, hvarmed hon bär fram de små barnen — deras möjligheter, deras ovissa öden — i dopet till Gud.»

R. A. Torrey: **Livets vei.** Autoriseret oversættelse ved A. B. Bergen. F. Beyer.

Der er i Torreys skrifter en intens religios kraft og et praktisk greb paa at tage menneskene, som virker velgjørende og tillige giver prædikanter adskillig at lære. De kan derfor anbefales alle som en god religios læsning. I ett punkt er de dog svage. Forfatteren hylder med hele sin sjæl den gamle bibelopfatning. Den er for ham ligesaa indlysende som at 2 + 2 = 4. Han har ikke idé om de vanskeligheder denne opfatning volder et tænkende menneske i vor tid

Han feier disse vanskeligheder af, som om de intet var. Det gaar ikke.

Den orthodox katholske (orientalske) *kirkes udførlige christelige* **Katekismus**, i originalsproget prøvet og godkendt af den hellige styrende synode og udgivet til skoleundervisning og til alle orthodoxe christnes benyttelse efter hans keiserlige majestæts allerhøieste befaling. Oversat fra russisk af provst *C. Siletzky*. København. Gad.

Det er den russiske kirkes bekjendelse vi her har for os, i grei og klar katketisk fremstilling og i en i det hele god dansk oversættelse. Det har ikke liden interesse at gjøre sig bekjendt med den. Vi er vistnok som regel temmelig uvidende om, hvad den græske kirke virkelig lærer. Det tør være at vi vurderer den altfor lavt. Som denne bog viser, eier den i sin officielle bekjendelse et ikke lidet fond af egte kristendom, medens udvæxterne (billeddyrkelse etc.) der ikke træder saa grelt frem som vi gjerne tror. Spørgsmaalet er nu, om denne officielle bekjendelse virkelig ogsaa behersker livet inden kirken, og om ikke der det egte kristelige trænges til side af udvæxterne ganske anderledes end i bekjendelsen. Derom giver denne naturligvis ingen oplysning. Under enhver omstændighed siger den os dog, at der inden den græske kirke findes saa meget af kristelig sandhed, at den maa kunne fornyes, naar denne sandhed engang kan komme til at virke med livets fulde kraft.

Fernando Linderberg: **Borgernes fremkomst**. Det sociale gennembrud i den yngre middelalder. Udgivet af Det sociale sekretariat & bibliotek. København. Lehmann & Stage.

Den fremstilling af den sociale udvikling i Europa, som Linderberg begyndte i Oldtidens sociale tilstande og kristendommens gennembrud og fortsatte i Kirken og samfundet i den ældre middelalder, har han her ført frem lige til reformationen. Han skildrer her borgerstandens fremkomst og opblomstring i den senere middelalder og samtidig dermed bondestandens fremgang i velvære. Det er et betydeligt materiale, forfatteren her har samlet og fremstillet saaledes at interessen holdes usvækket. Man kunde jo ønsket at han havde arbeidet stoffet mere sammen. Nu er det svært opstykket, saa det ikke altid er saa let at beholde traaden.

Derved er det vistnok lykkedes ham at faa alle enkeltheder med. Den store mængde af læsere havde dog vistnok heller ofret en del enkeltheder, mod at faa en mere sammenarbeidet og oversigtlig fremstilling. Vor tids travle slegt vil have letlæst lekture som ikke stiller store krav til hukommelsen. Fremstillingen er dog saa grei, at det ikke falder vanskelig at fastholde hovedindtrykket af udviklingens gang. To ting er det som her især interesserer: først den fremtrædende rolle kirken og kristendommen spiller i borger- og bondestandens opkomst. Man har jo nok vidst det før, men her paavises det saa tydelig, hvorledes hvert skridt fremad sker i inderlig tilslutning til kirke og kristendom. Man faar respekt for middelalderens kirke, naar man ser hvor dygtig den leded og beaanded den udvikling, som bragte frem det som laa nede i samfundet. Hvor langt det vist er fra, at nutidens kirke her staar paa høide med middelalderens. Dernæst den velstand som paavises ikke alene inden borger- men ogsaa inden bondestanden ved middelalderens slutning. Den overrasker, for den stemmer ikke med den opfatning vi almindelig har gjort os om den tid. Men vor almindelige opfatning af middelalderen trænger vist i mange punkter til at korrigeres. Det er med interesse vi imødeser fortsatte arbeider af direktør Linderberg om den sociale udviklings historie.

Anmeldt af *Clara Thue Ebbell:*

Israel Zangwill: **Ghetto-Historier.** Oversættelse ved Simon Koch. G. B. N. F. 1908. 194 sider.

Denne bog om jøder har det selvoplevedes intensitet og interesse. Israel Zangwill, som selv er jøde og har været fattig jøde, skildrer det fortrykte folks skjæbne i de mange ulykkens afskygninger i deres udlændighed. Han arbeider selv ihærdig for at lette folkets kaar. Gjennem sin »Jewish-Territorial-Organisation» søger han at komme nødlidende jøder praktisk til hjælp og fremme planen om en samlet jødestat. Gjennem sine mange jødeskildringer paakalder han sit folks eftertanke og vækker øget sympati for deres sag. Ikke ved at idealisere og digte skjønne jøde-martyr-typer. Men ved at skildre dem virkelige, saan som livet har dem og gjør dem.

Det er netop tragedien ved jødeskjæbnen, som Zangwill skildrer den, at de anløber i den luft, de lever i, at undertrykkelsen har frembragt servilitetens last. Maleren, som med begeistring finder sin Kristusmodel i den forsultne russiske flygtning, og maler ham og tror paa hans kummerlige beretninger og sværger til hans ærlighed, da den drages i tvil, — han opdager tilsidst med rædsel, at det er, da han drager nogen træk af list og falskhed over det ophøiede aasyn, at portrætligheden med Israel Quarriar virkelig er der. Og det maa repræsentere «sorgens ansigt» istedenfor — — I «Englændere», hvor jødernes antisemitiske tendens skildres, kommer hans fortællekunsts glimrende ironi til sin ret; i «Sabbath-striden i Sudminster» er humoret endda mere løssluppent, og med den dybe bitterheds strøm under blir virkningen meget sterk.

Det er en værdifuld forøgelse af «Moderne Verdenslitteratur», som Zangwills jødehistorier repræsenterer.

Stavebok med lesestykker for skule og heim ved *Hans Seland*. 1908. Alb. Cammermeyers forlag.

Foreliggende begynderbog er en landsmaalsudgave af Hedevig Rosings gamle velkjendte «Barnets første bog». En del godt nyt landsmaalsstof er kommet til, bl. a. flere vakre salmevers af Blix. — Havde bare de to-linjers vers «fyre maten» været lidt mindre stedmoderlig behandlet:

Signe maten paa vort bord,
kjære Gud og Fader vaar!

Men det er jo en digtekunst, som slet ikke denne børnebog er alene om. — — Og endda en bemerkning, som desværre ogsaa kan have langt videre adresse i børneliteraturen, ja ellers med. Den tankeløshed, som her er repræsenteret i danseverset «Astrid», i strofen «Hei, Halte-Mari». Jeg ved ikke om Halte-Mari (med efterfølgende «Kaffi-Kari») er navne paa danse og er med af den grund, eller om det bare er tilraab. Det er jo endda skik, paa scenen f. eks., at benytte døvhed som humoristisk moment. — Men jeg synes, man overalt, og ikke mindst overfor det barnlige — forsvarsløse og hjerteløse — publikum i denne gebrækkelige verden bør mest mulig undgaa de muntre omtaler af legemsfeil.

Holger Rosenstand: **Under egenes ly.** Kjøbenhavn 1908. Peter Hansens forlag. 101 side.

Foreliggende række betragtninger utgjør tilsammen «en livsanskuelse», og det en særdeles smuk livsanskuelse. Og for dem, som har likesaa god tid til at læse som forfatteren har havt til at skrive, vil der vistnok være guldstov at finde iblandt.

Bøger sendt redaktionen:

F. C. Krarup: **Jesus, Guds søn.** Gammel og ny lære om Kristi person. København. Pio.

Stev fraa Telemarki. Samla og utgjevne ved *Rikard Berge.* Oslo. Det norske samlaget. («Syn og Segn» for mai og juni 1908).

Biskop *G. Koch:* **Præst og menighed.** O. Lohse.

I konfirmationsfrågan. Af *Sam. Thysell.* Stockholm. A. V. Carlson.

Fr. Nielsen: **Kirkehistorie** II, 12 og 13. *Fredrik Klaveness:* **Vor tro** *er den som har overvundet verden.* Religiøse nutidstanker I. Og: **Frihed** — *kirkefrihed og bekjendelsen* Religiøse nutidstanker II. Bergen. Bjarne Klausen.

NOTISER.

(Ved *C. T. E.*)

Joel Chandler Harris, «Uncle Remus's» vidt bekjendte og vidt elskede forfatter er i sommer avgaat ved døden 60 aar gammel. «Sydens keiserstat» Atlanta i Georgia har mistet en søn, som har sat spor efter sig, som med sine lune, enkle negerskildringer har dannet skole i den amerikanske forfatterverden og har indlagt sig store fortjenester ved sit arbeide i de vanskelige forhold paa de sorte og hvides fælles græsgange. Det er sagt om «Atlanta Constitution», det blad som han i ¼ aarhundrede var knyttet til og præget, at den stilling det indtar i sin stat er uden sidestykke i Europa, at dets navn er uløselig knyttet til ethvert fremskridt, som den sidste menneskealder er foregaat der. Det var der Harris begyndte at offentliggjøre sine neger-dialekt-historier, saan som han som gut havde hørt dem omkring ildstedet i plantagernes negerhytter, sine onkel Remus-fortællinger som til hans egen uskrømtede forundring tiltrak sig en saa verdensomfattende opmerksomhed baade blandt lærde filologer og almindelig ulærde medmennesker, og hvis mission blev en slags fortsættelse af «Onkel Toms», paa den anden side av slaveriets ophævelse.

I 70-aarene begyndte de at se dagens lys, og der blev efterhvert en hel række af dem: «Uncle Remus, his Songs and his Sayings», — «Nights with Uncle Remus», — «Uncle Remus and his Friends», — «The Tar Baby Story and the Rhymes of Uncle Remus», — «Uncle Remus and Br'er Rabbit» bl. mange andre plantageskisser. I sine senere aar var han ogsaa udgiver af «Uncle Remus's Magazine».

Harris har skrevet meget, som vilde ha skaffet ham et godt navn. Men et stort navn fik han gjennem onkel Remus.

Det vilde ikke være let at nævne nogen amerikansk forfatter som kan være sikrere paa at eie sine læseres hjerte om hundrede aar end han», siger et af hans hjemlands blade om ham. Onkel Remus er oversat paa 27 sprog. Og dens forfatter nævnes som en af de faa betydelige forfattere, som sydstaterne har frembragt.

Selv var han altid en meget beskeden og meget tilbageholden mand, som blev grebet af panik ved fremmede beundreres hædersbevisninger og levet et rolig hjemmeliv blandt slegt og venner, økonomisk vel situeret gjennem et indbringende forfatterskab, i sit verandahus i idylliske omgivelser — «fem akre land fuldt af fugle, blomster, børn og gjester». Som hans rekreation kan «Who's Who» angi: At tænke og dyrke roser.

*

Det ser ud til at Frelsesarméen nu i en meget nær fremtid skal faa anledning til at begynde sin virksomhed i selve Rusland, en meddelelse som ikke kan andet end vække baade forundring og forhaabninger hos socialt og religiøst interesserede mennesker. «Jeg har set den art af gudstjeneste som netop passer for russiske bønder», sa Veretschagin, som selv var fritænker, da han for en del aar siden havde overværet et af Frelsesarméens møder i deres store Hall i London og var aldeles begeistret. «Hvis den nogengang faar adgang til Rusland kommer den til at udbrede sig over landet som en præriebrand. Men det er netop en grund til, at de aldrig vil lade den komme derind».

Efterat Stolypin imidlertid er blit beroliget med hensyn til 6 afgjørende punkter har han stillet sig meget velvillig til sagen: At Frelsesarméen ikke blander sig i politik, ikke stiller sig fiendtlig til andre religiøse organisationer, ikke paa nogen maade forfølger jøderne, at den vil rette sig efter autoriteternes ønske med hensyn til friluftsmøder og processioner, at den aldrig vil holde møder hvor ikke enhver repræsentant for regjeringen er velkommen, at den om det ønskes skal underrette politiet om ethvert møde som agtes avholdt.

Naar saa hertil yderligere kommer en del vægtige kjendsgjerninger:

At Stolypin har faat sig tilstillet Frelsesarméens statuter, forfattet for de mange statuters og forordningers land Tyskland og godkjendt der.

At en troværdig mand som William Stead under sit besøg i Rusland nylig lagde ud for ham om dens kjærlighedsfulde program, som religios forfølgelse er fremmed for og hvis sociale virksomhed bestaar i at gjøre slette borgere til gode borgere.

At organisationen selv bestrider alle udgifter og kun ber om tilladelse til at faa gjøre sit arbeide.

At China og Persien snart er de eneste lande, hvor den røde og blaa soldaterskare ikke har holdt sit indtog, og Tyrkiet ventes at aabne sine porte for den under den nye tingenes tilstand.

Og at selve Pobedonostzeffs efterfølger i den hellige synode udtaler den formening, at den græsk romerske kirke ikke er saa tendre en plante at den maa kunstig beskyttes ved at alle konkurrenter udestænges.

Da kan man jo næsten begynde at forstaa at selv Ruslands time kan slaa for de erobringslystne filantropers indtrængen.

*

Barneskolens, puggeskolens, bedrøvelighed og mangelfuldhed er et faktum, som stadig vækker mere opmerksomhed og foraarsager reformatoriske bestræbelser hos velmenende pædagoger. Froebels livskjære idéer om saakaldt leg og arbeide haand i haand udbreder sit herredømme fra barnehaverne til skolerne. Amerika har gaaet i spidsen, men verden over findes begeistrede repræsentanter for de nye forsøg paa ogsaa at faa andre sider av det begyndende menneske end netop de forstandsmæssige ind under skoletidens bearbeidelse.

Den nye opdragelse, — siger mr. J. C. Hudson, bestyrer af en engelsk skole, «The Home School», som ledes efter de principer, — er et forsøg paa at gi det menneskelige sind frihed til selv at gjøre sine erfaringer og trænge

ind i tankens og arbeidets verden, saa hvert individ kan bli fuldt alsidig udviklet. Hidindtil har opdragelsen væsentlig bestaaet i intellektuel virksomhed, og barnet er faldt udenfor planen. Dette er et forsøg paa at sætte hele barnet i skole for saaledes at sikre sig dets egen medvirken helt ud, dets egen interesse og vilje. Hvis man bare fremhæver tingenes intellektuelle side, kan barnet med naturnødvendighed kun ofre en del af sin opmerksomhed paa dem, og det til og med ugjerne. Det forbeholder sine egne ting den virkelige interesse, sine snurrebasser, baade og klinkekugler, som det bare kan beskjæftige sig med i de sjeldne og korte legestunder. Saa sidder de og skjærer i pulten eller lader sine tanker vandre afsted til andre for dem mere fængslende emner i de tvungne undervisningstimer, og paa den maade udvikles en vane til delt opmerksomhed og resultatet blir en mangel paa concentrationsevne, som de kanske kommer til at lide under hele sit liv.

VORT STANDPUNKT.

Foredrag ved kirkeligt møde for frisindet kristendom den 13de oktober.

Af *Thv. Klavenæss.*

Det er som bekjendt spændingen mellem tro og videnskab, der i vor tid volder uro og strid paa det religiøse felt. Denne spænding er af meget gammelt datum. Vi mindes *Galilæi*. Vi mindes *Sokrates*. Begge disse navne minder om spændingen mellem tro og videnskab. Men samtidig minder de om hvor tiderne er forandret. Galilæi maatte afsværge. Sokrates maatte tømme giftbægeret. Det vil sige: paa deres tid var troen overmægtig; videnskaben laa under og maatte enten give efter eller lide. Nu er vilkaarene anderledes. Nu har videnskaben fuld magt til at hævde sig. Nu har den vundet frem til fuld selvbevidthed. Den er blevet sig fuldt bevidst, at det er dens hellige kald at drage alt, som hører den dennesidige tilværelse til, ind under sin granskning for at undersøge og gjennemforske det, og at ingensomhelst tro har lov til her at lægge sig i veien for den. Jo mere videnskaben i vor tid er blevet klar over maaden, den har at gaa frem paa for at trænge ind i tingene, jo mere den har afstreifet alt som for forvirred dens syn og forvilded dens søgen, jo mere den har fæstet sit blik udelukkende paa dette ene: hvad er *virkelighed?* des sikrere er den ogsaa blevet paa sig selv, des sterkere er den blevet sig sit kald, sin pligt og sin ret bevidst. Det hjælper ikke, om den religiøse tro her vil standse den og sige: det og det skal du gaa afveien for og ikke undersøge, men uden videre tro saa og saa. Videnskaben lader sig ikke standse.

Dette er ogsaa i vor tid trængt mere og mere ind i den almene bevidsthed. I det hele og store erkjender nutidens mennesker videnskabens ret til frit og uhindret at undersøge alt. Og de stoler paa dens undersøgelse. De stoler ofte alt-

for blindt. De glemmer ofte, at videnskaben altid er i udvikling, og derfor ofte nødes til imorgen at korrigere det den lærer idag. Det gjør imidlertid, at videnskabens blivende resultater meget snart gaar over i den almene bevidsthed. Jo længere videnskaben forkynder noget som virkelighed, des dybere sænker det sig ned i sindene og bliver alles eiendom. Ingen tro kan her i længden holde videnskaben stangen. Hvor oplysningen hersker, triumferer videnskaben altid tilsidst. Det ender med, at ogsaa de troende optager videnskabens resultater og søger at formidle dem med sin tro. I min ungdom trodde enhver ortodoks teolog, at Gud havde skabt og ordnet hele verden i løbet af en uge. Det tror ingen nu.

Det er hele den dennesidige tilværelse, som saaledes er underlagt videnskabens granskning. Altsaa ogsaa Bibelen og den kirkelige dogmedannelse.

Hvad er Bibelen? En samling literatur. Om troen vil sige til videnskaben: al anden literatur i verden kan du granske med fuld frihed; men den samling literatur som heder Bibelen maa du ikke granske uden at komme til de og de resultater, — da vil det ikke føre til noget. Videnskaben kan ikke bøie sig for et sligt diktamen. Det er dens kald at granske al literatur frit og uhindret af alle hensyn. Følgelig ogsaa den bibelske literatur. Vil troen indvende: ja, men Bibelen er Guds ord, da maa videnskaben svare: har Gud givet verden sit ord i form af literatur, da har han dermed givet tilkjende, at han vil videnskaben skal granske *hans* ord aldeles som den gransker alle andre ord i verden.

Hvad er den kirkelige dogmeudvikling? Et stykke af verdenshistorien. Det er videnskabens kald at granske den hele verdenshistorie, altsaa ogsaa dette stykke, frit og uhindret af alle hensyn. Vil troen sige: Det som her har udviklet sig, er evige sandheder, da maa videnskaben svare: har disse sandheder udviklet sig historisk, da er de ikke mere evige, end at jo jeg kan og maa undersøge dem.

Det er paa tide, at dette videnskabens kald til frit at undersøge alt, bliver fuldt anerkjendt af de kristne.

Dette er endnu ikke sked, selv inden den protestantiske kirke. Uafladelig forsøger man at tage igjen med den ene

haand det man har givet med den anden. Uafladelig gjentager dette sig: Det ene øieblik indrømmer man videnskabens kald til at forske frit; det andet øieblik skriger man op, fordi den følger dette sit kald. Dette er kirken uværdigt, og det nedsætter kristendommen i en tidsalders øine som stoler paa videnskaben. Gjennem alle lag af nutidens samfund siver som en gift den tanke: de kristne er rædde for den frie forskning, for de føler at kristendommen ikke taaler den. Den tanke dræber mere religiøst liv i tiden end nogen fritænkers angreb.

Meningen er naturligvis ikke, at alt som gives ud for videnskab, skal de kristne tage for godt. Ikke paa noget felt breder forloren videnskabelighed sig og kastes der ud saa mange umodne og forhastede ideer under navn af videnskabelige resultater som paa det religiose. Men videnskaben skal faa lov til at arbeide i ro for selv at korrigere sine mangler. Den maa ikke forulempes af kjætterdomme og ildesindet agitation. Og dens resultater skal de kristne tilegne sig, eftersom de viser sig at bestaa den kritikens skjærsild, som videnskaben selv besørger.

Men bliver der saa nogen plads for troen? Kommer ikke videnskaben da til at afgjøre, hvad de kristne har lov til at tro?

Nei. Hele den *dennesidige* tilværelse er underlagt videnskabens granskning. Men der er et punkt, hvor det hinsidige og det dennesidige mødes. Der kan videnskaben ikke trænge ind. Det punkt er menneskesjælens møde med Gud. De vidnesbyrd mennesker aflægger om dette møde, og de virkninger dette møde øver paa dem, kan videnskaben naturligvis opfatte, sammenligne og klassificere. Det er det religionsvidenskaben gjør. Men selve mødet kan ikke gjennemskues af den menneskelige viden. Det kan kun opfattes af den underlige evne i sjælen som kaldes tro, en evne som vistnok falder ind under det vi ellers kalder samvittighed.

Gud kan ingen videnskab udforske. Den kan ligeoverfor ham kun forholde sig agnostisk. Men kan den ikke udforske Gud, saa kan den heller ikke udforske den handling af ham, at han træder i rapport til menneskesjælen. Dette at det uforklarlige hinsides bryder ind i det dennesidige, er et

under. *All religion er tro paa underet.* Sluk troen paa underet ud, og religionen er ikke mere.

Nu er det at merke, at den kristne har oplevet sit møde med Gud paa en eiendommelig bestemt maade. Det er nemlig ved Jesus Kristus han har oplevet det. I denne historiske personlighed har Gud mødt ham og grebet ind i hans indre liv, frelsende og forløsende, med syndsforladelsens fred og et evigt livs haab og kraft til hellighed. Kanske har Gud mødt ham, ogsaa før han fik øie paa Kristus. Der har jo altid været og er fremdeles religion uden Kristus. Det var dog først da Kristus traadte frem for ham, at Gud helt og fuldt fik grebet og frelst ham og gjort ham til et nyt menneske. Derfor er Kristus for ham den fulde gudsaabenbaring. I Kristus ser han Gud, og han ved ikke og vil ikke vide af nogen anden Gud, end den som lyser ham imøde fra Jesu Kristi frelserskikkelse. Hans møde med Gud er et møde med Kristus.

Følgelig er Kristus for ham et under. Han har oplevet paa sig selv, at i Kristus har Gud, det uforklarlige hinsides, paa en uforklarlig maade brudt ind i det dennesidige. Det under som menneskesjælens møde med Gud altid er, er i Kristus blevet en historisk person, hvis eksistens og liv bevidnes ved historiske dokumenter: Det nye testamente.

Her staar vi foran spændingen mellem kristentro og videnskab. Som historisk person er Jesus Kristus gjenstand for videnskabens frie forskning. Men i samme øieblik videnskaben vil gaa i gang med denne forskning, ser det jo ud som om troen rykker ham ud af hænderne paa den; den gjør ham jo til et under, men underet ligger udenfor al videnskab. En historisk person, som tillige er et under — lader det sig forlige?

Dertil kommer, at med Kristus synes ogsaa en hel del andet at maatte gaa ind i underets verden og dermed ud af videnskabens hænder.

Kristus falder jo ikke pludselig ned af skyerne. Han kommer i «tidens fylde». Han træder ind som led i en historisk udvikling. Er han nu selv et under, saa hører vel ogsaa den historie han er et led i, til underets verden. Midt i verdenshistorien faar vi da et stykke historie som er noget

aldeles for sig, idet det uforklarlige hinsidige uafladelig griber ind i den dennesidige verden.

Ogsaa den literatur hvori denne underfulde historie har sin dokumentation, synes at maatte faa en underfuld karakter. Hvorledes skulde den ellers kunne dokumentere det underfulde? Kan andre end Gud give en sand og forstaaelsesfuld beretning om hvad Gud har gjort? Vi faar paa den maade en literatur som ogsaa er noget aldeles for sig: dikteret af Gud og derfor ufeilbar.

Det ser altsaa ud til, at vil vi holde fast ved troen paa Kristus, da maa vi virkelig tage igjen med den ene haand det vi har givet med den anden, og negte videnskaben den ret til fri forskning af Bibelen, som vi først har indrømmet den. Den ortodokse teologi gjør som bekjendt det.

Lad os imidlertid se lidt nærmere efter, hvorvidt dette standpunkt virkelig skulde være en nødvendig følge af troen paa Kristus.

Det vi da først skal merke os, er dette:

Den kristne tro er nærmest ikke tro paa Bibelen, men paa Kristus. Kristus træder frem for vor sjæl; i Kristus ser vi Gud træde os imøde som vor naadige Gud, og vor sjæl synker i hans favn. Fordi vi saaledes tror paa Kristus, tror vi ogsaa paa Bibelen, som det medium hans herlighed lyser os imøde gjennem.

Men heraf følger, at Bibelen *kun* har betydning for troen, forsaavidt og i den udstrækning som den er medium for Kristi herlighed. Kun forsaavidt og i den udstrækning er den altsaa ogsaa Guds ord.

Nu er der mangt og meget ved de bibelske skrifter og i den bibelske historie som ikke berører Kristi guddommelige herlighed. Om Mosebøgerne er af Moses eller de langt nede i tiden er sat sammen af gamle kildeskrifter, om de salmer som tillægges David virkelig er af ham eller af senere forfattere, om pastoralbrevene virkelig er af Paulus, eller de er uegte, om patriarkfortællingerne er virkelig historie eller de er sagn, om alle de love Mosebøgerne indeholder er dikteret Moses af Gud eller har udviklet sig senere i Israels historie, dette og meget andet er spørgsmaal som ikke berører Kristi

guddommelige herlighed. Den lyser lige klart, hvad svar videnskaben her giver.

Man indvender vistnok: Jesus har udtrykkelig nævnt Moses som Mosebogernes og David som salmernes forfatter; han har omtalt Abraham som historisk personlighed, og ogsaa forøvrigt givet tilkjende at han trodde paa de gammel-testamentlige fortællingers virkelighed. Følgelig har han sagt usandhed, hvis det forholder sig anderledes. Men dermed mister han sin guddommelige herlighed, ti dertil hører dog vel ufeilbarhed.

Hertil maa svares: den guddommelige herlighed som lyser os imøde fra Jesu person og liv, er den hellige kjærlighed, som samtidig med at den i ord og gjerning forkynder en absolut moral som ingen tidsalder nogensinde vokser fra, kjærlig gaar ind i den brødefulde slægts kaar og ofrer sig selv for at bringe den forsoningens fred og gjenfødelsens kraft til et nyt liv. Denne herlighed mister ikke en eneste straale af sin glans derved, at han viser sig at have delt sit folks meninger om de hellige skrifters forfatterskab og de gamle overleveringers historicitet, og disse meninger i mangt og meget har været feilagtige. Det har nemlig ingensomhelst religios eller moralsk betydning. Det rører ikke ved forholdet til Gud og sjælens frelse. Det angaar alene den menneskelige viden — berører kun videnskabelige spørgsmaal. Jesus maatte været alvidende, skulde han i slige ting vidst bedre besked end sin samtid. Men Jesus har selv med udtrykkelige ord fralagt sig alvidenhed. [1])

Som det forholder sig med Bibelen, forholder det sig ogsaa med den kirkelige dogmedannelse. Jesu guddommelige herlighed staar og falder ikke med dogmet om de tre personer i Gud eller de to naturer i Kristus eller det Anselmske satisfaktionsdogme. Disse dogmer er i grunden ikke andet end gammeldags videnskab. Det vil sige: de er forgangne tidsalderes forsøg paa at forklare sig det underfulde i Jesu person og gjerning. Men det underfulde lader sig nu engang ikke forklare. Derfor er disse forsøg langt fra at være uforanderlige love for troen. Tvertimod; besinder troen sig ret paa sig

[1]) Mark. 13, 32.

selv, da afstreifer den dem som rationaliserende forsøg paa at forklare det uforklarlige, og nøier sig med det gamle enkle evangelium, at Gud er fader, og at Jesus Kristus er hans enbaarne søn og fuldkomne aabenbaring paa jorden, hvis væsens forbindelse med Gud vi ikke kan gjennemskue; og at Guds aand udgaar fra ham og sænker syndsforladelsens fred og det evige livs haab i angrende synderes hjerte. Mere ved ikke troen, for mere er ikke aabenbaret den. Mere behøver den heller ikke at vide.

Naar troen begrændser sig til sig selv uden at gaa videnskaben i næringen, bliver der altsaa, baade hvad Bibel og dogmedannelse angaar, et vidt felt, hvor den videnskabelige forskning kan bevæge sig frit uden at støde sammen med troen. Men ett punkt bliver der dog tilbage, hvor tro og videnskab støder sammen, og det punkt er selve hjertepunktet i den hele kristendom: Jesus Kristus selv. Mens videnskaben som videnskab maa kræve frihed til at gjøre Jesus som enhver anden historisk personlighed til gjenstand for sin frie, aldrig hvilende, altid fremadskridende, altid sig selv korrigerende og supplerende forskning, saa staar troen der med den fuldt færdige vished: i Jesus har jeg Gud og hans evige frelse. Og den vished kan og vil den ikke slippe et fnug af. Den ved, at den har denne vished fra Gud. Den fik den jo derved, at Gud i Jesus Kristus mødte sjælen, greb den og drog den ind til sig. For en vished som Gud ved et personligt møde selv har sænket ned i sjælen, maa al verdens videnskab strække gevær. En *kan* ikke slippe den. En *vil* det heller ikke. Denne visshed: jeg usle syndige menneskebarn har en naadig Gud — den er det jo som giver sjælen lys og fred og levende haab. Hvad har al verdens videnskab at byde, som kommer op mod det?

Kan saa troen overgive Jesu person og liv til videnskabens frie granskning?

Ja, den kan. Jo sterkere den ved selvoplevelse har erfaret virkeligheden af Jesu guddommelige herlighed, des trøstigere giver den videnskaben fuld frihed til ogsaa her at udøve sit kald: undersøge Jesus som historisk personlighed. Den er forberedt paa, at under forskningen vil der nok blive gjort meget gjældende som strider mod troen. Men den ved

ogsaa, at i det hele og store søger videnskaben sandheden og finder altid sandheden tilsidst. Den er derfor rolig forvisset om, at hvad Jesus angaar, vil al videnskabelig undersøgelse til syvende og sidst ende med at erkjende: han er et under vi ikke kan forklare.

Man kan spørge: behøves der nogen videnskabelig undersøgelse paa dette punkt? Troen er jo paa forhaand sikker paa resultatet. Kan den saa ikke afvise enhver videnskabelig undersøgelse som overflødig?

Hertil maa svares: troen *som saadan* trænger ingen videnskabelig undersøgelse. Den eier klarheden og visshed i sig selv. Men al religionshistorie — ikke mindst den kristne — viser, at troen aldrig eksisterer i fuldkommen renhed. Den vil altid mere eller mindre paavirkes af personlighedens, folkeeiendommelighedens og tidsalderens indskrænkethed. Der vil derfor let leire sig over den et stadig voksende lag af tanker og forestillinger som ikke hører troen til, men stammer fra naturlivets urene grund, og derfor bare kan hindre og skade troen. Her gjør videnskaben troen en stor tjeneste. Ved sin kritik hjælper den til at slige tilsætninger bliver erkjendt for det de er, saa de kan blive ryddet bort. Kirken kan derfor ikke undvære en videnskab, som med fuld frihed prøver og sigter dens tradition. Derfor maa kirken ikke bare erkjende de saakaldte profane videnskabers ret til fri forskning. Den maa ogsaa give sin egen videnskab frihed. Den forargelse som derved kan voldes i menigheden, er intet at regne mod den fare som en ukritisk og ukontrolleret tradition udsætter den for.

Man mener vistnok at for at opdrage bra prester maa den kirkelige videnskab være bundet. Jeg svarer: prester som vor tid trænger, faar man ikke dermed, at man dikterer de unge teologer det de *skal* tro, og dermed sender dem ud. Slige prester kan gjøre et godt arbeide under naive forholde og i naive kredse. Men for nutidsmennesker er de uskikket. For nutidsmennesker duer ingen til at være prest, som ikke har faat sin kristentro prøvet og lutret og staalsat i den moderne videnskabs skjærsild.

Derfor maa de kristne i vor tid opgive sin rædsel for den frie forskning. Og de maa korsfæste enhver tilbøielighed

til at søge værn mod vantroen og fornegtelsen i tvangsforholdsregler mod videnskaben Det de kristne skal sætte mod vantroen, er ikke nogensomhelst slags lænker paa den forskende menneskeaand, men ene og alene sin tro.

Men det er det da ogsaa det gjælder om.

Jo sterkere magt videnskaben øver over vor tids mennesker, des mere spørges der efter de kristnes tro.

Vor tid venter alt af videnskaben. Seier over lysterne og lasterne, lægedom for de sociale onder, opreisning for det synkende livsmod, livets forædling og slegtens lykke, alt skal videnskaben og folkeoplysningen bringe. Den bringer det ikke. Videnskaben og folkeoplysningen er ikke istand til at give noget af dette hvis ikke troen kommer til. Ikke troen paa disse eller hine dogmer. Nei, men den tro, som er en paa egen oplevelse grundet salig og seiersikker visshed om at eie en naadig Gud. Den tro gjør god. Den virker renhed og offervillig kjærlighed. Den giver livsmod og livslyst, om livet er aldrig saa fattig og trangt. Er livets skaber og herre min, da er livet mit med alle dets muligheder. Vor tidsalder skriger efter en slig tro Op, kristne; vis verden at I eier den! Da behøver I ikke at ræddes for videnskaben. Den som eier *troen*, eier fremtiden.

Hvad er det som gjør socialdemokratiet saa sterkt? Det er arbeidernes levende tro paa den sociale idé.

Op, kristne, og vis verden at I eier en tro, som bunder dybere, stiger høiere og favner videre end troen paa den sociale idé!

Her er imidlertid noget vi maa tage standpunkt til. Som vi har set, fremkommer det vi kalder kristentro paa den maade, at Jesus Kristus træder frem for vor sjæl i sin hellige kjærlighed, og vi ser Gud i ham, kjender os grebet af denne Gud og draget ind til ham i inderlig tillid.

Nu er spørgsmaalet: denne Jesus Kristus som træder frem for vor sjæl, hvordan kommer han til os?

I de fleste tilfælde vil man kanske svare: han kommer til os gjennem den kristelige forkyndelse. Imidlertid vil svaret til syvende og sidst altid blive dette: Han kommer til os gjennem Det nye testamente. Der er hans billede tegnet, og dette hans billede, Det nye testamentes Kristusskikkelse,

levendegjør sig for os ved sin egen vidunderlige aandsmagt. I denne skikkelse træder Gud os imøde og vinder vore hjerters tillidsfulde hengivelse.

Nu er det som regel Det nye testamentes Kristusskikkelse *med alle dets væsentlige træk*, hvori Gud saaledes møder og griber menneskehjerterne. Jeg vil ikke paastaa, at hvert eneste ord eller hvert eneste under som Det nye testamente fortæller af Jesus, har været med at danne det billede, som gjennem tiderne har virket og den dag idag virker det som kaldes kristentro paa jorden. Men alle *væsentlige* træk har været og er med. Det er den Jesus, som blev undfangen af den Helligaand og født af jomfru Maria, og som i Guds aands kraft gik omkring og i underfulde ord og gjerninger forkyndte sin faders hellige vilje og barmhjertige miskundhed baade mod syndere som vendte om og mod elendige som trængte hjælp, og som tog kampen op mod alt det onde i verden, og ofred livet i denne kamp og seired, og tog sit liv igjen som evigt liv for at gjøre sin seier til virkelighed hele verden over — det er hans lysende skikkelse, som i nitten aarhundreder har gaat gjennem verden og skabt det vi kalder kristentro. Det var denne skikkelse som begeistred martyrerne og kirkelærerne og salmedigterne og kunstnerne og de store helte og heltinder paa hengivelsens vide felt. Det var ogsaa den som bragte renhed og trofasthed og selvfornegtende kjærlighed og ydmyg taalmodighed til at spire frem og sætte blomst og frugt rundt omkring i hus og hytte under dagliglivets prosa.

Vi kan imidlertid ikke lukke øinene for, at der ogsaa gives en tro paa Gud i Kristus, som ikke er knyttet til hele denne nytestamentlige Kristusskikkelse. Flere eller færre af dens træk er faldt bort, f. eks. jomfrufødselen, den legemlige opstandelse, undergjerningerne etc., tilsidst kanske alt, som kaldes «mirakel- og dogmetro», saa der ikke er mere tilbage af Det nye testamentes Kristus end enkelte ord om Gud og martyrdøden paa korset. Dog — i dette lille som er tilbage kjender man sig grebet af Gud og vundet for ham. Man tror paa Gud i Kristus.

Hvad skal vi sige om denne tro?

Vi ved at en saadan tro engang var herskende i kirken, i det den lød omtrent fra alle prækestole, i alle skoler, fra

alle salme- og lærebøger etc. Det var i slutningen af det 18de aarhundrede. I kulturel henseende stod den tids vulgærrationalisme dybt under vor tids moderne kristendom. Den var prosaisk og flad som den tid den tilhørte. I religiøst indhold derimod kan forskjellen ikke siges at være stor. Begge har omtrent det samme Kristusbillede at leve paa.

Nu lader det sig ikke bestride, at det 18de aarhundredes rationalisme bragte det religiøse liv i det hele og store ned mod nulpunktet. Aldrig har det religiøse liv i Europa været døden nærmere end dengang. Det lader sig heller ikke bestride, at nyt religiøst liv vaagned samtidig med at den nytestamentlige Kristusskikkelse i hele sin skjønhed og fylde igjen stod op af graven ved mænd som Harms, Grundtvig etc.

Det maatte ogsaa være saa. Det var selvfølgeligt. Det er den nytestamentlige Kristus som har stiftet kirken og beaandet den gjennem nitten aarhundreder Derfor er en Kristus, hvori væsentlige træk hos den nytestamentlige Kristus mangler, en defekt Kristus, og den kristendom han frembringer en defekt kristendom. Det defekte behøver ikke at komme tilsyne hos den enkelte. Men i menigheden i det store og hele vil det komme tilsyne. Der vil det vise sig som sluknende religiøst liv.

Det er ikke at undres over, at menigheden med slige erfaringer for øie ikke uden dyb mistillid har kunnet se paa det defekte Kristusbillede som nu atter holdes op for den. Naar den saa først og fremst sporger efter ydre magtmidler til at fjerne dette defekte Kristusbillede, da er heller ikke det noget at undres over Det er det samme som kirken fra urgamle tider altid har gjort. Det den først og fremst greb til, naar den mødte en kristendom som forekom den defekt eller vildfarende, det var ydre magtmidler til at fjerne den.

Men dette har været kirkens brøde. Gjennem aarhundreder har den derved dynget skyld paa skyld Derfor er den ogsaa saa fattig paa aand og liv som den nu er.

Ingen kan lægge en alen til sin vekst, allermindst hvor det gjælder tro. «Jeg tror at jeg ikke ved egen fornuft eller kraft kan komme til Kristus min herre eller tro paa ham, men den Helligaand har kaldet mig», lærer Luther os.

Naar man i gamle dage fængsled og landsforviste og brændte dem som afveg i troen, da laa den tanke bag: at tro det er bare at tage for god den mening om de guddommelige ting som Bibelen og kirken dikterer os; den mening skal man tage for god; man er hovmodig og ugudelig og fortjener straf, hvis man ikke tager den for god.

Denne tanke ligger endda og ulmer i kirken. Man forbitres paa den som afviger i tro, og man søger at komme ham tillivs, for man synes det er en skammelig vigtighed af et menneske ikke at tro det, som er foreskrevet. Det kunde han da saa godt gjøre. Og det vilde han gjøre, hvis han var som han skulde være.

Deraf denne heftige agitation mod dem som afviger.

I grunden lader dette sig mindre forsvare i vor tid end kjætterbaalene i gamle dage. I de gamle naive tider formaadde folk ulige lettere at boie sin tro under autoriteten end i vor tid. For man var barn hvad aandsliv angaar. Jo mere aandsmyndige folk bliver, des umuligere bliver det dem at tro andet end det, som har overbevist dem ved sin egen indre sandhed. Noget andet og mere *kan* de ikke tro. Derfor føles det som en dyb og skrigende uretfærdighed, hvis man uglesees og forfølges, fordi man afviger i tro. Det føles saa skrigende uretfærdig, for man kjender sig aldeles ude af stand til at tro anderledes end man gjør. Det hvis sandhed ikke er gaat overbevisende op for ens sjæl, er man ikke istand til at tro om en aldrig saa gjerne vilde. Og man føler tillige, at man her har krav paa noget andet end had og forkjætring. Man føler uvilkaarlig dette: at man ugleser og forfølger mig, det hjælper mig ikke et eneste skridt nærmere den tro, som forlanges af mig. Men det var dog det man skulde gjøre. De som vil at jeg skal dele deres tro, de skulde hjælpe mig til den; de skulde lade sin troes sandhed gaa overbevisende op for min sjæl, saa jeg saa den. Det er den kristelige maade at vinde sjæle paa. Man vinder dem saavist ikke ved at trække dem efter haarene.

Hvad følelsen og viljelivet angaar, har man til alle tider indrømmet, at der findes grader i troen, ligefra den faste, klare og derfor sterke forvisning til den uklare, uvisse, og derfor noksaa svage forhaabning. Man indrømmer ogsaa den

sidste navn af tro, fordi der er en spire i den som kan vokse op til hin sterke forvisning, naar den bliver ordenlig pleiet. Man ser det derfor som en kristenpligt, at de sterkere bærer over med de svages skrøbeligheder, for om muligt at hjælpe dem frem. Denne pligt maa ogsaa udstrækkes til erkjendelseslivet. Der har man før krævet, at alle *skulde* være kommet lige langt; alle *skulde* tro det samme. Det lod sig paa en maade gjennemføre for, da man var umyndig, og det at tro var at antage en mening paa andres autoritet. Men nu da folkene er blevet myndige, og det at tro er det samme som at bygge paa det som har bevidnet sig som sandhed for ens egen samvittighed, nu er det umuligt at gjennemføre. Nu maa vi finde os i, at der ogsaa hvad erkjendelsen angaar er grader i troen. Vi maa derfor finde os i, at der er dem som kun har meget lidet af Det nye testamentes Kristus at bygge paa, fordi det er lidet som har faat bevidne sig for deres indre som sandhed. Grunden dertil faar være hvilken den være vil: egen skyld eller omstændigheder som man ikke selv har ansvar for, faktumet er der og krævet at vi bøier os for det. Ethvert kirkesamfund, men særlig enhver folkekirke, maa regne med det faktum. Ellers kommer samfundet til at forsynde sig mod kjærlighedens kongelov, og det sker aldrig ustraffet.

«Enhed i tro paa Guds søn og kjendskab til ham» er ganske vist kirkens maal. Men paa veien til det maal er den nødt til uafladelig at stoppe op for at vente paa dem som ligger efter.

Hvordan skal da den defekte kristendom vi her taler om mødes?

Lad alle os som ud af vort livs erfaring tror paa Det nye testamentes Jesus Kristus, han som blev undfangen af den Helligaand, født af jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, opstod tredje dag fra de døde, — lad alle os for hvem denne Kristus er gaat op i hele sin straalende frelserherlighed, saa vi overvundne af hans aands magt har givet os hen til ham for tid og evighed, lad alle os i ord og gjerning aflægge et levende vidnesbyrd om sandheden og virkeligheden og frelsen og kraften i denne vor tro, saa den kan lyse al verdens vantro og defekte kristen

dom klart og overbevisende og beskjæmmende ind i sjælen, — dette er den eneste lovlige maade at hævde troen paa. Og den er fuldt tilstrækkelig. Den tro, som ikke kan hævde sig og trænge seirende igjennem ad denne vei, eier ikke sandhedens ret til at seire. Den tro som har sandhedens ret, den seirer paa denne maade — og kun paa den.

Det er paa tide at aandens vaaben kommer til sin ret i Jesu Kristi kirke. Det er paa tide at kirken kaster alle krykker og alle kjødelige vaaben fra sig, for at lade sandheden kjæmpe og seire ved sin egen kraft *alene*.

De slutninger som af dette maa drages med hensyn til kirkens ydre ordning, særlig med hensyn til ordningen af det kirkelige embede, vil jeg her ikke indlade mig paa. Det gaar nemlig ind under det, vi imorgen skal forhandle om.

Det jeg her har udviklet, vil jeg til slutning sammenfatte i følgende satser:

1. De kristne maa fuldt ud anerkjende videnskabens kald til, uafhængig af enhver tro, at undersøge alt som hører den dennesidige tilværelse til, ogsaa Bibelen og den kirkelige dogmedannelse.

2. Ingen videnskab kan forklare Gud; følgelig heller ikke Guds møde med menneskesjælen og sjælens derpaa grundede *tro*. Denne eksisterer derfor uafhængig af al videnskab.

3. Vor kristne tro er grundet derpaa, at Gud har mødt os i Det nye testamentes Jesus Kristus, og det møde har frelst vor sjæl. Derfor er Det nye testamentes Jesus efter alle sine væsentlige træk en urokkelig virkelighed for os.

4. Vi bestrider derfor ikke videnskabens kald til at undersøge Jesus som enhver anden historisk personlighed. Vi er forvisset om, at enhver slig undersøgelse vil ende med at erkjende ham som historiens store under.

5. Heller ikke fordømmer vi deres tro, for hvem væsentlige træk i det nytestamentlige Kristusbillede er faldt væk. En saadan tro har vistnok historisk vist sig afmægtig til at holde det religiøse liv oppe. Men vi hverken kan eller vil stille noget andet op mod den end vor bekjendelse i ord og gjerning til Det nye testamentes fulde herlige frelserskikkelse.

EMANUEL SWEDENBORG.

Seeren, tænkeren, videnskabsmanden.

«*Æterna salus populi suprema lex*» [1].

Nylig førtes de jordiske levninger af en af Sveriges største sønner, en af det 18de aarhundredes mærkeligste mænd, med honnør tilbage til fædrelandets jord.

Som «en af de snillrikaste Svenskar där någonsin lefvat» var han lige mærkelig, enten man ser ham fra psykologens, naturforskerens eller tænkerens standpunkt. Og dog synes det som om hans liv og hans skrifter, særlig de naturvidenskabelige og filosofiske, først i den seneste tid er begyndt at blive gjenstand for den opmærksomhed de fortjener.

Kanske turde hans hjemfart til fosterlandet være et varsel om, at trangen til at lære denne landets store og ædle søn nærmere at kjende, nu vil vækkes. Det svenske akademi har saaledes udnævnt en særskilt Swedenborgkomité som skal granske hans skrifter, formentlig ogsaa med hensigt at oversætte dem til svensk.

Emerson siger: «Bare *hans* skrifter skulde være nok for en kjæmpelærd. En af videnskabens mastodonter, lader han sig ikke sammenligne med hele universiteter af lærde!»

En af hovedaarsagerne til det ringe kjendskab er vel, at skrifterne saagodtsom alle var skrevet paa latin og udgivet i udlandet, væsentlig i London.

Dertil deres store omfang og tankevægtige indhold, ligesom jo det svenske presteskab gjorde sit bedste for at modarbeide ham og hans vildfarende lære; thi der var unægtelig meget i denne som ikke stemte med kirkelæren. Dog maa det fremhæves, at han aldrig gjorde propaganda for sin lære.

Nu er dog 15 af hans religiøse skrifter ved «Nya Kyrkans» foranstaltning oversat til svensk, deriblandt det svære

[1]) Folkets evige vel er høieste lov.

værk «Arcana Cælestia» (Himmelske hemligheder), hvoraf er udkommet 14 bind (65 Kr.); hans skrifter maa altsaa nu have læsere i Sverige, særlig da naturligvis blandt tilhængere af hans lære, det samfund som kalder sig «Nya Kyrkan».

Udførligere biografier er først kommet i det 19de aarh. Dr. R. L. Tafel i Tübingen udgav i 1839 en stor samling breve og afhandlinger, hvilke kan ansees som kildeskrifter for Swedenborgforskningen. Biografier er skrevet af engelskmændene Wilkinson og Spear m. fl.

Emanuel Swedenborg var søn af biskop Jesper Swedberg, bekjendt som salmedigter og ivrig folkeoplysningsmand. Denne var igjen søn af Daniel Isakson, oprindelig en fattig bergværksmand, men som senere blev meget velstaaende. Baade han og hans hustru omtales som meget arbeidsomme og gudfrygtige folk. Daniel pleiede at sige ved maaltiderne: «Tak for maden mine børn, det er for eders skyld, Gud giver mig den!»

Sønnen Jesper tog navnet Swedberg som siden efter hans død, da familien blev adlet, forandredes til Swedenborg. Han skildres som en varmhjertet, religiøs personlighed, der ikke tragtede efter de æresbevisninger som efterhvert blev ham tildelt. Først regimentspastor blev han saa udnævnt til Karl XII's hofprest, senere til biskop og stod meget høit hos kongen, som altid rettede sig efter hans raad i de kirkelige anliggender.

Fra ham synes Swedenborg at have taget i arv det mystiske drag og anlæg for ekstatiske tilstande.

Emanuel fødtes 29de januar 1688, altsaa for 220 aar siden og henlevede sin ungdom i Upsala, hvor hans far nu var bleven professor. Efter de faa oplysninger, man har om hans barndomstid ser man, at den er præget af de egendommeligheder, som blir bestemmende for hans senere livsretning. Saaledes en stærk sensibilitet, religiøs inderlighed og selvstændige meninger, forbundet med visse psykiske egenskaber, som dog ikke synes at have haft nogen indflydelse paa hans kropslige helse.

I et brev til sin ven dr. Beyer (1769) beskriver han selv sin barndom saaledes: «Fra mit fjerde til mit tiende aar var min sjæl uafladelig optaget med tanker om Gud, vor frelse og

menneskenes aandelige tilboiligheder. Under samtaler med mine forældre afslorede jeg ofte forholde, som vakte deres forbauselse og bragte dem til at erklære, at en engel talede gjennem min mund. Fra mit sjette til mit tolvte aar var det min storste glæde at tale med prester om troen, hvorved jeg ofte hævdede, at kjærlighed og godhed er troens liv.» Videre forsikrer han om sin tro paa Gud, men erklærer, at han intet kjendte til «den tro, som lærer, at Gud Fader tilregner enhver sonnens fortjeneste og retfærdighed og det i hvad oieblik som helst»; ligeledes: «jeg kunde aldrig faa i mit sind forestillingen om mer end én Gud».

Man maa saaledes slutte til en meget tidlig aandelig udvikling, selv om man forudsætter, at barndommen for den 81-aarige mand med den rige fantasi nodvendigvis maa have fortonet sig anderledes, end den i virkeligheden havde været.

Ved hans aandedrætsvirksomhed var der den mærkelighed at, om han var hensunken i bon eller dyb betragtning ophorte (?) lungevirksomheden og han kunde efter godtykke holde aandedrættet i længre tid. I hans «Aandelige dagbog» fortælles det, at han allerede som barn «horte advarende stemmer og havde mange bemerkelsesværdige syner og dromme; det tor dog være, at de egentlig skal referere sig til en senere alder, eller var af den slags flygtige hallucinationer, som livlige barn ofte har.

Ogsaa hans far skal af og til have haft syner og troet fast baade paa aandeverdenens virkelighed og paa muligheden af omgang mellem mennesker og engle.

Fra ham har da sandsynligvis sonnen faaet de forste grundlæggende indtryk i den mystiske retning som senere skulde faa saa stor betydning for hele hans virksomhed.

Ved Upsala universitet fik han en grundig uddannelse, lagde sig særlig efter de gamle sprog, — «denne mand tænker paa latin» sagde prof. Long senere om ham; — desuden mathematik, mineralogi og naturfilosofi. 21 aar gammel tog han doktorgraden og drog saa efter de tiders vis ud paa reiser, først til England og siden til Holland og Tyskland. Herunder studerte han særlig mathematik, mekanik og astronomi og sendte stadig beretninger hjem til Sverige om opfindelser og videnskabelige arbeider. Det sees af disse, at

han allerede da havde gjort flere betydelige opfindelser, saasom et torpedoskib, hydrauliske maskiner, en dykkerklokke o. s. v.

Efter hjemkomsten blev han kjendt med Kristofer Polhem, «Sveriges Arkimedes», og ved hans formidling blev Swedberg af Karl XII ansat som Polhems medhjælper. Senere blev han assessor i bergkollegiet, en stilling han indehavde i længere tid.

Sw. kom snart i stor gunst hos kongen, der raadede Polhem til at give Sw. en af sine døttre tilægte som en besegling paa deres konpaniskab. Forslaget behagede begge mænd vel, især Sw. som allerede havde forelsket sig i Polhems nestældste datter, den 17-aarige Emerentia. Den udkaarede gjengjældte dog ikke hans følelser — hun havde allerede fæstet sig ved en anden — og nægtede at forlove sig med Sw. Dog gik hun ind paa at underskrive en erklæring om senere at forlove sig med ham. Men nu kom der en tid saa fuld af sorg og sukke, at hendes bror forbarmede sig over hende og stjal dokumentet fra Swedenborg. Denne indsaa nu, at han maatte opgive haabet og forlod Polhems hus, hvor han hidtil havde boet.

Dette skal have været hans første og sidste oplevelse af den art og han giftede sig aldrig.

I 1718 kom en af hans opfindelser hans land tilgode under krigen med Norge.

Under beleiringen af Fredrikshald blev 2 galeier, 5 store baade og 1 slup paa et slags rulleværk, som Sw. havde opfundet, ført overland fra Stromstad til Idefjorden, en strækning af over 2 mil. Under bedækning af disse skibe førte Karl XII siden sit tunge artilleri frem til byen. Sw. skal dog ikke have været nærværende ved Fredrikshald.

Samme aar fik han den første sluse færdig i Gotaelven, til den største forbauselse for alle. I disse haarde tider udarbeidede han ogsaa mange planer til landets opkomst. Aaret efter blev han ophøiet i adelsstanden under navnet Swedenborg.

I de følgende aar gjorde han flere nye opdagelser og skrev en række af videnskabelige værker, saaledes «Forsøg at geometrisk forklare kemiens og fysikens fænomener», «blandede iagttagelser i naturvidenskabelige emner» o. s. v., hvori

han fremsætter mange nye theorier og udvikler mange djærve hypoteser paa alle omraader. Mange af disse nu almindelig vedtagne theorier, for hvilke andre videnskabsmænd har faaet æren, skal her være fremsat af Swedenborg. Saaledes atomtheorien (tilskrives væsentlig Dalton), krystallæren, hvorom den franske kemiker Dumas har erklæret, at videnskaben staar i gjæld til Sw. for den første tanke i den retning. Hans «Principia» vakte megen opsigt, men blev trods sin fromme tendents forbudt af paven, formodentlig fordi dets videnskabelige opfatninger ikke stemte med ortodoks tro. Her fremsættes flere nye astronomiske theorier, der senere er stadfæstede, saaledes om solsystemets plads i melkeveien (tilskrives Herschel), om forandringer i planeternes baner (La Grange), om stjernesystemerne, nebuloserne og flere andre. Ligedan i kemien og fysiken, saaledes theorien om luftens og vandets sammensætning — deres degradering fra elementer til sammensatte legemer — ca. 50 aar senere udviklet af Priestley m. fl. I det hele stadfæster hans storartede produktion paa disse omraader, hvad der er sagt om ham, at han var aarhundreder foran sin tid. Nu er forhaabentlig tiden kommen til at studere ham og kunne forstaa ham.

Det sidst udgivne arbeide af denne art er det bekjendte, ufuldendte (3 bind udkom) værk om dyreriget. Det handler dog ikke om dyreriget men om menneskekroppens indretning fra fysiologisk og naturfilosofisk synspunkt. Her finder man atter adskillige nye theorier fremstillet, f. ex. om blodomløbet, om hjernen som sjælsvirksombedens sæde og lokalisering af de forskjellige centrer — i det store hele overensstemmende med nutidens opfatning. Men værket havde ogsaa en større, en overmenneskelig opgave, hvorom han siger i fortalen: «Jeg har besluttet ikke at tillade mig rist eller ro, indtil jeg har gjennemgaaet hele det animalske rige lige til sjælen; ved uophørlig at rette min gang indad, skal jeg aabne alle døre, som fører ud til sjælen og med Guds hjælp faa se den selv».

Fortalen — som jo i regelen skrives sidst — giver her en antydning af den retning hans senere produktion skulde faa og bogen selv bærer overalt præg av det nye, som strømmede ind paa ham. Det var nemlig under udarbeidelsen af

den (1743—1745) at han begyndte at gjøre sine erfaringer om aandeverdenen.

Her giver han ogsaa sin theori om aandedrættet, et spørgsmaal som jo særlig maatte interessere ham. Han peger paa, hvorledes andre organer, bryst, mave og lemmer deltager i aandedrætsprocessen. De forskjellige organer har sit selvstændige, men dog fælles liv. De aander alle, naar lungerne aander; der er karakter og individualitet i ethvert molekül. Videre: Tankerne korresponderer med aandedrættet, tænker man roligt, er aandedrættet langsomt, tænker man intenst og uroligt, aander man hurtigt; forsøger man at tænke langsomt og aande hurtigt, vil det ikke gaa, — kjendsgjerninger som den nyere psykologi nærmere har undersøgt.

Havde nu hans produktion ophørt paa dette punkt, vilde den sandsynligvis vakt meget større opmærksomhed end tilfældet blev og han selv muligens blevet stillet paa høide med mænd som Aristoteles, Newton, Herschel, Bacon. Nu kastede han sig ind i metafysik, fortabte sig i den og i omgang med engle; det maatte stode de nøgtre forskere saavelsom de ortodoks troende bort fra ham. Noget egentlig brud med hans tidligere produktion kan der dog ikke siges at være. Gjennem alle hans skrifter gaar den samme trang til at naa tingenes inderste væsen, en trang til harmoni, til en indordning af den materielle verden under den aandelige, som for ham havde den største virkelighed.

Da det ikke lykkedes ham hverken ved studier eller dissektion, — han arbeidede paa dissektionssalene og studerede anatomiske værker, — at finde sjælens sæde eller udforske dens liv, maatte det lede til at forsøge paa den metafysiske vei. Og hertil blev han da mægtigt drevet ved de sælsomme erfaringer han nu begyndte at gjøre. »Inden mit sind blev opladt, saa jeg kunde tale med aander og saaledes blive overtydet af den levende erfaring, fremkom i adskillige aar ikke blot drømme, som underviste mig om de ting, der skreves, men ogsaa forandringer i tilstanden mens jeg skrev, — et vist overordentligt lys. Siden saa jeg ogsaa syner med tillukkede øine og et underbart lys, fornam aander, ja mange gange saa følbart, som om det skede gjennem sanserne, jeg urodes af onde aander, ord taltes i morgenstunden og meget andet.

Sw. nedskrev disse erfaringer i en «drømmebog» som først opdagedes i 1858 og udgaves af bibliothekar Klemming i 1859. Det er vel den bog, man herhjemme kjender bedst til af hans værker, men det var en bjørnetjeneste, man gjorde den store aand; den egner sig ikke for offentliggjørelse og har givet anledning til mange misforstaaelser, da den indeholder de forunderligste ting.

Af samme karakter er «Diarium spirituale» (aandelig dagbog), fortsat til 1764 (udgivet af dr. Tafel paa tysk i 12 svære bind). Her beskriver han nøiagtigt sine syner, de personer, han har seet og talt med, indholdet af samtalerne o. s v.

Selv var han paa det stærkeste overtydet om virkeligheden af sine aabenbarelser, samtidig som han selv forbausedes over det forhold, han var kommet i til aandeverdenen. Denne omgang var ham det virkeligste af alt, han talte derom blandt alle slags mennesker, som om den naturligste ting af verden «Siden flere aar tilbage er mig forlenet stedse og uafbrudt at omgaaes med aander og engle, høre dem tale og igjen tale til dem. Derigjennem har jeg faaet høre og se vidunderlige ting i det andet liv, hvilke aldrig er kommet til noget menneskes kundskab eller i dets forestilling. Jeg er der blevet underrettet om adskillige slags aander, om sjælenes tilstand efter døden.»

Fra den tid udfolder han en overordentlig literær virksomhed, udelukkende religiøs. Hans hovedværk er det for nævnte «Arcana Cælestia», skrevet i 60-aars alderen. Det er en udlæggelse af 1ste og 2den Mosebog efter grundsproget — han havde nu lagt sig ogsaa efter hebraisk — og den vidner om en overordentlig stor bibelkundskab.

Han blev nu saa optaget af reiser og skribentvirksomhed, at han maatte søge entledigelse fra sit embede, som han ogsaa fik med bibeholdelse af sin hele gage.

Hvad hans lære angaar, er det vanskeligt at faa nogen oversigt over den. Den karakteriseres paa den ene side af den naiveste inspirationstro, paa den anden side af en skarp kritik ligeoverfor visse hævdede kirkelige dogmer. Han paastaar at have faaet sin lære aabenbaret fra Gud selv, der havde udseet ham til at forberede «den nye kirke».

Hans færd var ogsaa præget af det ydmygste sindelag,

han søgte ikke sit eget; paa et par undtagelser nær bar ikke hans skrifter forfatterens navn, de solgtes til lave priser; ofte delte han dem rundhaandet ud eller lod indtægten gaa til kristelige øiemed.

Det gl. test. er for ham en eneste stor allegori. «Det indeholder himlens hemligheder og hentyder i sin helhed og i hver særskilt del til Herren, hans himmel, menigheden og hvad der hører til troen. Alt, hver mindste del, ja indtil den mindste prik betegner og indeholder aandelige og himmelske ting. Saaledes handler 1ste Mosebog «i sin indre mening om menneskets nye skabelse eller dets nye fødsel i almindelighed og om den ældste menighed i særdeleshed».

I bogen «Om himlen og helvede» beskriver han menneskets forbindelse med himlen og aanderne: «hos hvert menneske er gode og onde aander; gjennem de gode kommer man i forbindelse med Gud, gjennem de onde med helvede. Naar disse aander kommer til mennesket, indtræder de i al dets erindring og som følge deraf i al deres tanke». Dog ved ikke aanderne om denne forbindelse, heller ikke kan de se menneskene eller noget som tilhører «vor solverden». Mennesket paa sin side kan ikke se englene (aanderne), men er i al sin tanke forbundne med dem, heller ikke kan de mærke forbindelsen, undtagen de som Sw. er særlig benaadede.

I bogen «Om det nye Jerusalem og dets himmelske lære» hævder han menneskekjærlighedens lære «som havde saa stort værd hos de gamle, men nu for tiden hører til tabte sager». «Hele den hellige skrift er ikke andet end kjærlighedens og menneskekjærlighedens lære». «Menneskets egentlige liv er dets kjærlighed». Det samme fremhæves i skrifterne «Englevisdommen» og «Aabenbarelsesbogen». Gud elsker ikke vor tilbedelse for vor egen skyld, men for at menneskene derigjennem skal befries fra selvkjærligheden, som staar Gud imod. Jesus og disiplene prædiker omvendelse og syndsforladelse og de, som oprigtig søger kjærlighed og sandhed, blir salige.

I bogen «Om den yderste dom» fremholder Sw. sin opfatning af tilstanden efter døden og af den sidste dom, at menneskets aand efter adskillelsen fra kroppen er menneske og i samme skikkelse, det er for mig ved flere aars daglig

erfaring en bevidnet sag, thi jeg har tusenvis af gange seet dem, hørt og talt med dem». Himlen er derfor befolket med menneskelige engle, forsynet med alle dette livs fornødenheder. Alt hvad der her er skjænket os til ren nydelse findes ogsaa der. Skjøndt der er udvikling, hersker der dog evig ungdom; at blive gammel vil her sige at forynges. Der er forresten tre himle efter de saliges forskjellige fuldkommenhedsgrad, ligesom der er en mellemtilstand — Hades — midt mellem himmel og helvede, hvor alle døde først maa opholde sig; her udvikles det gode ved englenes hjælp, faa er ganske gjennemonde, selv hos en Nero var der noget godt.

Dommen, som afsiges straks efter døden er ingen juridisk bedømmelse af gjerningerne, den er en blotlæggelse af karakterens inderste væsen, af dens skjulte kilder. Der er derfor heller ingen skjærsild, men en indre modning for himlen. Om helvedstraffene har Sw. ogsaa en moderne opfatning: Pinen er den uundgaaelige følge af at loven er krænket (i betydn. naturlov) De onde finder sig med nødvendighed bedst i helvede, skulde heller ikke kunne existere andetsteds. Enhver er just det, han af fri vilje har gjort sig til. «Hell consists of all the delights of evil»!

Den sidste dom er ingen ydre, verdensomstyrtende, men en aandelig, — en «tidsalderens fuldendelse». Tre gange er en slig dom fuldbyrdet: første gang ved syndfloden, anden gang ved Jesu nærværelse paa jorden og sidste gang i aaret 1757, da apostlernes kirke var moden til dom og undergang, slig som aabenbaringen skildrer det. Derved gives plads for tusenaarsriget og denne dom mener Sw. at have været vidne til.

Fra den tid skulde altsaa «den nye kirke» datere sig.

I 1768 reiste Sw. for sidste gang til London for at udgive bogen «De amore conjugiali» (om kjærlighed og ægteskab), en bog paa over 600 sider i svensk oversættelse. Da mennesket lever som menneske efter døden vil ogsaa de menneskelige forholde fortsætte; manden vil leve som mand og kvinden som kvinde, — et slags platonisk egteskab. Manden fødes med trang til at vide og forstaa, kvinden med kjærlighed til at forbinde sig med denne trang hos manden. Gjennem dette forhold, ved kjærlighed og visdom, vil de vedblive at være ét. Sw. sætter ikke samtidens egteskaber høit, han har ikke fundet

et eneste, som holder maal. Forøvrigt skal bogen indeholde megen romantik og antages at have givet flere forfattere stof til deres digtninger, — saaledes Balzac, Baudelaire.

Bogen beslaglagdes dengang paa foranledning af endel prester og adelsmænd, som havde reist et komplot mod ham, i den hensigt at faa ham styrtet — med hans egen sostersøn i spidsen.

I Sw. sidste udgivne værk: «Den sande kristne religion», hævder han atter kjærlighedens værd og dens plads ved siden af troen; «selve kjærligheden bestaar i at handle ret og være tro i det embede, den syssel og arbeide, man skal udføre, thi alt, hvad man saaledes gjør er til samfundets nytte. Men nytten er det gode og dette skilt fra begrebet person er vor næste», — saaledes et slags altruisme. «Al religion hører til livet og religionens liv er at gjøre godt».

Dette skrift giver det bedste overblik over hans lære og er af det engelske Swedenborgselskab uddelt gratis i 5000 expl. blandt prester og religionslærere

I sin lære appellerer han altsaa gjennemgaaende til de ædleste følelser hos mennesket. Der er intet revolutionerende i ydre henseende i hans lære eller fremtræden. Hans stil er i regelen tør og nøgtern og fremstillingen omstændelig, tyder, som han selv har sagt, paa «skrivekløe».

Hans filosofi og metafysik slutter sig væsentlig til Descartes. Ogsaa med hans yngre samtidige, Kant, er der slægtskab. Kant siger selv herom i et stroskrift (1766), at Sw.'s system meget ligner hans eget, paa samme tid som han ikke føler sig smigret ved ligheden; «enten maa man antage, at der ligger mer fornuft og sandhed i Sw.'s skrifter, end det første indtryk lader formode, eller ogsaa er det blot et sammentræf, at hans og mit system falder sammen»; — herved maa bemerkes, at Sw. ikke kan have laant fra Kant, det maatte i tilfælde være omvendt.

Gud er den eneste i sig selv bestaaende. Den naturlige verden er ikke skabt af intet, men er en udstraaling fra Gud. Mennesket er naturen i sammendrag og denne igjen mennesket i dets udbredelse. Universet er i Guds øine som en eneste stor menneske-organisme og alt i naturen forestiller tilsvarende

principer i menneskesjælen. Paa denne korrespondentslære er hele Sw.'s tolkning bygget.

Sjælen er det egentlige liv, en immateriel substans og kroppens liv bestemmes af den. Kroppen, dette «billede skabt af brød og porter» har derfor ingen del i opstandelsen, den spiller samme rolle som avnerne ligeoverfor kornet.

Angaaende hans formentlige evne til fjærnsyn, omgang med aander og det profetiske seerblik som samtiden tilskriver ham, har der naturligvis været mange meninger.

Det kan jo ikke forundre, at han ofte er blevet stemplet som en sindssyg, saaledes af hans samtidige Tessin. Der er dog intet tegn hverken til hysteri eller egentlig sindssygdom, skjondt en sjælstilstand som hans — velkjendt inden den psykologiske forskning — altid maa betegnes som grændsende til det psykopatiske omraade. Der er her stærke ligheds-punkter med andre genier f. ex. Goethe og Nietzsche.

Det fremhæves stadig af hans samtidige, at han havde en stærk helse, aldrig var syg, viste intet nervøst i sit væsen og havde en rolig fremtræden.

En pastor Ferelius, som havde faaet anmodning af det svenske presteskab at give en indberetning om Sw. (denne er desværre gaaet tabt) besogte ham i London. Han bekræfter, at Sw. slet ikke var nogen besynderlig og exentrisk person-lighed, men tvertom særdeles behagelig, havde let for at sætte sig ind i andres tankegang, samtalte om alle mulige emner og talte aldrig uopfordret om sin lære.

Premierministeren Höpken, som havde kjendt ham i 50 aar erklærer: «Jeg mindes ikke nogen karakter af mer gjennem-gaaende fortræffelighed end Swedenborgs, den aandede altid tilfredshed, var aldrig hidsig eller skrydende».

Heller ikke hans skrifter har noget, hverken nervøst eller sindssygt præg. Stilen er, omend ofte baaren af rig fantasi og «gnistrende af geni» dog i regelen jævn, i de religiøse skrifter nærmest tør og stærkt reflekteret

Drømmebogen og dagbogen danner ifølge sin natur en undtagelse, da han her har nedtegnet iflæng sine tanker, drømme og aabenbarelser. De er sikkert heller ikke bestemt til at offentliggjøres.

Tilbage staar da hans «seerskab» som en paafaldende

fremtoning. I det 16de aarh. vilde han naturligvis være bleven brændt for sin omgang med aanderne; i det 18de aarh. kunde der blandt dannede mennesker kun blive tale om sindssygdom og presterne omgikkes da ogsaa med den tanke at faa ham anbragt paa et galehus. Det blev dog heldigvis ikke realiseret.

For den moderne psykologi staar han ikke som nogen isoleret fremtoning. Jeanne d'Ark, seersken fra Prevorst og en hel række andre, som har været under videnskabelig observation har troet at have omgang med engle.

Nutildags forklarer man dette ved «underbevidst» sjælsvirksomhed. Et saa rigt sjælsliv som hos Sw. med den stærke fantasi og den store kundskabsmasse, maatte være udmærket skikket for den slags spontane foreteelser.

Hvor et saa rigt «underbevidstheds» indhold søger aflob viser det sig, — naar der er særegen disposition for en spaltning af personligheden tilstede, — at hvad der saaledes ufrivilligt producerer sig fra sjælslivets dybere lag, synes for vedkommende selv at komme til ham udenfra. Enten som en røst, som et syn eller som halvt drøm og halvt virkelighed.

Noget tilsvarende har man i de ofte forekommende normale «hypnagoge hallucinationer», især hos børn, hvor de ved indsovningen ser de mest fantastiske ting, som ofte synes dem at være virkelighed, selv om de lukker øinene. Indtrykket af drømme kan imellem være saa stærkt, at man har vanskelig for at begribe, det kun er drøm o. s. v.

Hos enkelte kan da disse fænomener virke i forstærket grad og antage konstant natur. Baade maaden, hvorpaa englekorrespondensen indledes som en extatisk tilstand og indholdet af samtalerne synes at bekræfte denne opfatning.

En svenske, Bergstrøm, hos hvem Sw. boede i længre tid i London og hos hvem den svenske gesandt, Springer, netop var tilstede, beskriver et saadant tilfælde. De hørte ham en aften tale høit med sig selv; gjennem en rude i døren saa de, at han laa paa sin seng med armene opstrakte og med dirrende krop, optaget af alvorlig samtale med usynlige væsener.

Efterpaa befandt han sig i stærk sved og erklærede, han havde haft en lang samtale med himmelske væsener. Samme aften skulde han reise til Stockholm og han skal da have sagt

ved afskeden: «Med Guds hjælp skal vi idag otte dage, kl. 2 være i Stockholm», hvilket ogsaa slog ind efter hvad kapteinen rapporterede.

Imellem kunde hans henrykkelse vare i flere døgn.

Naar han samtalte med gode aander var hans ansigt roligt, ofte skinnende som i henrykkelse og efterpaa straalte hans øine med en stærk glans; samtalte han med onde aander havde han et sorgfuldt, trykket udseende. Dertil kommer de eiendommelige aandedrætsfænomener, idet aandningen under hans extaser ofte ophørte i længre tid og i det hele var afhængig af hans psykiske tilstand.

Han drak en mængde kaffe, som han lavede selv; dette er ogsaa et moment af betydning, da kaffe jo til sine tider har en stærkt stimulerende virkning, særlig i retning af at bringe en større mængde forestillingsstof (hukommelsesstof) ind i bevidstheden; caffein bruges derfor som bekjendt som opstivningsmiddel ved examener. Dog kan man ikke, som en af hans biografer siger, «hælde hverken «Arcana Cælestia» eller «Dagbogen» af en kaffekande».

Indholdet af hans syner og aabenbaringer giver det samme indtryk af, at det er hans rige forestilligsliv som her er i koncentreret virksomhed. Saaledes naar han beskriver livet paa de andre kloder, det staar altid i nøie forbindelse med kjendte forestillinger.

F. ex. om en af indbyggerne paa Mars: «Hans ansigt lignede fuldkommen et menneske paa vor jord, undtagen at den nederste del, fra næsen af, var sort, men den øvrige del af ansigtet gulagtigt, som nogle af vore indvaaneres er, der ikke er ganske hvide. Mars's indbyggere er blandt dem, man i denne solverden holder for de allerbedste, thi de er næsten altid som himmelske mennesker, ikke ulig dem, som var af den første kirke her paa jorden.»

Naar han om Jupiterboerne fortæller, at «deres dragt er dannet af blaaligt skind, hvormed de bedækker deres ansigt», at de ikke gaar oprette, heller ikke kryber, men hjælper sig med de flade hænder og kun hæver sig halvt i veiret, «i deres gang ser sig om hvert tredje skridt og bøier sig herved noget, for resten kommer de meget hurtigt afsted», — saa ligger det

nær at tænke, at det er forestillingen om en kænguruh som i hans fantasiliv er forvandlet til et Jupitervæsen.

Angaaende hans evne til fjernsyn og profetisk fremsyn, hvorom der er mange beretninger, er det vanskeligt at have nogen bestemt mening. Disse fænomener er jo som bekjendt omtvistede og uopklarede og i dette tilfælde savnes grundlaget for en bedømmelse af deres positive værd, selv om overleveringen i mange tilfælde er troværdig nok.

Mest bekjendt er vel hans «forudsigelse» om den store brand i Stockholm 19de juli 1759, som er berettet af selveste Immanuel Kant, der paastaar, at sagen skal være noie undersøgt.

Sw. kom den dag til Göteborg fra London og opholdt sig om aftenen hos en hrr. Castel, hvor der var et mindre selskab. Ved sekstiden gik Sw. ud, men kom straks efter ind, bleg og oprørt; han fortalte da, at en forskrækkelig ildebrand var brudt ud i Stockholm paa Södermalm og at ilden bredte sig hastigt. Omkring kl. 8, efter flere gange at have været ude, kom han glad ind og raabte: «Gud være lovet, ilden er slukket, — tre huse fra mig!» Denne nyhed kom straks ud i byen og landshovdingen udspurgte ham noie om de nærmere omstændigheder. Den anden dag derefter bekræftede en kurér fra Stockholm hvad Sw. havde berettet.

Prof Scherer i Tubingen fortæller, at Sw. paa opfordring forudsagde, hvem der skulde dø først af dem, som var tilstede hos ham: «Olof Olofsohn kommer til at dø i morgen tidlig tre kvarter til fem» og dette skal være indtruffet paa minuttet. En kapt. Staalhammar fortæller, at dronning Ulrika (aar 1761) spurgte Sw. for spøg, om han havde truffet hendes bror, den for en tid siden afdøde prins August Wilh. af Preusen. Otte dage efter indfandt Sw. sig ved hoffet og hviskede noget i dronningens øre; hun blev stærkt angrebet heraf og sagde om en stund til sine omgivelser: «Kun Gud og min bror kan vide, hvad han just har sagt mig».

Den svenske konsul Springer siger: «Alt hvad Sw. sagde mig om mine afdøde venner og fiender og de hemligheder, som havde existeret mellem os, gaar over al beskrivelse»; deriblandt var politiske hemligheder «som han umulig kunde have kjendskab til ad almindelig vei».

I 1751 mødte han ved Polhems begravelse og talte da med den afdøde. Denne fortalte ham, at han selv saa hele begravelsen, saa at kisten sænkedes i graven og han spurgte Sw. hvorfor de begravede ham, da han dog var levende; han forundrede sig ogsaa over, at der taltes om kjødets opstandelse paa den yderste dag, da han allerede var opstaaet og følte, at han havde et legeme (optegnet i dagbogen).

Et er imidlertid sikkert, at Sw. selv var fast overbevist om rigtigheden af sine aabenbarelser, som han søger at begrunde ved sine metafysiske theorier. Forøvrigt: «Kirken kan ikke dømme om mysterier og jeg kan det heller ikke».

Som før nævnt, mente Sw. at vi alle staar i en ubevidst forbindelse med aanderne. Ideer og tanker, der ligesom kommer af sig selv (det vi nu kalder det underbevidste), stammer fra denne kilde. Kun enkelte, som Sw. selv, er det forundt at komme i bevidst rapport med englene og han advarer mod at forsøge derpaa, da det kan sætte baade liv og sjæl i fare. Saaledes i et brev til landgreven af Hessen-Darmstadt, som ønskede at vide, om denne evne kunde overføres fra den ene til den anden. Han hævder ogsaa, at aandeverdenen ikke kan sees med det ydre syn.

Det er derfor lidet slægtskab mellem ham og spiritisterne, som naturligvis har søgt at tage ham til indtægt.

I august 1771 kom han for sidste gang til London. Julaften fik han et slaganfald og laa tilsengs. Hans kræfter aftog efterhvert og da enden syntes at nærme sig, modtog han nadveren af den svenske prest Ferelius's haand. Han blev af denne formanet til at aabenbare for verden den virkelige sandhed og tilbagekalde enten alt eller noget af, hvad han havde skrevet. Men med den ene, endnu friske haand paa hjertet raabte han ivrig: «Saa vist som I ser mig for eders øine, saa sandt er alt, hvad jeg har skrevet».

Saa døde han rolig og fornøiet den 29de mars 1772 i sit 85de aar, efterat han en maaned i forveien skal have forudsagt sin dødsdag baade i et brev til Wesley og til sine værtsfolk. Liget nedsattes i den svenske kirke i London. Først i 1857 blev en mindetavle opsat, bekostet af en af hans engelske beundrere.

Man maatte vente, at en saa betydelig aandelig personlig-

hed vilde finde tilhængere, selv om de i hans levetid efter hans egen mening var meget faa. Han udtalte selv, at han troede omkring 50 delte hans tro og denne disipelskare var altsaa «Nya Kyrkans» forstegrøde, — den kirke, han troede skulde oprettes, ikke ved undere, men «ved afsløringen af den aandelige mening i ordet».

Men allerede i 1768 havde hans lære vundet saa stor udbredelse blandt de dannede klasser og faaet tilhængere ogsaa blandt presteskabet, at det blev fundet nødvendig ved et paa den tid afholdt stort prestemøde at opstille som thema forhandling om Swedenborgianismens udbredelse. Saaledes skal en af de mest fremragende geistlige, domprovst Anders Knos have heldet til denne retning.

I 1780 stiftedes et, nærmest mystisk-spiritualistisk selskab til fremme af hans lære. Paa den ene side var der blandt de høiere klasser dem, som var misfornøiet med den gamle stive «uorganiske» dogmatik og paa den anden side dem, som hyldede en mystisk-svermerisk retning; blandt de lavere klasser vandt den, som rimeligt er, ikke nogen udbredelse.

I England stiftedes «Den nye kirke» i 1787, senere har der dannet sig lignende samfund i Amerika, og i Tyskland, særlig Würtemberg, hvor i forrige aarhundrede Bengels disipel Oetinger oversatte nogle af hans skrifter og hvor siden Ludvig Hofacker og bibliothekar Tafel spredte kundskab om Sw. og hans skrifter.

I Sverige existerer der en menighed med egne prester, ligesom «Nykyrkliga Bokförlaget», der er stiftet med det formaal at oversætte Swedenborgs arbeider paa svensk, allerede har udgivet en hel række af hans værker.

Christian Claussen.

ROMANTIKENS NATURFILOSOFI OG NATURVIDENSKABEN.

For omtrent hundrede aar siden fortes der særlig i Tyskland en i mange maader interessant strid mellem romantikens naturfilosofi og den empiriske naturvidenskab. Det var dog ikke bare i Tyskland at striden vakte opmerksomhed og fremkaldte meningsudveksling. Derom vidner blandt andet Henrik Steffens's berømte forelæsninger i Kjøbenhavn vinteren 1802. «Indledning til filosofiske forelæsninger» — de ni første, Steffens holdt i Kjøbenhavn — som udkom for et par aar siden i ny udgave paa Gyldendals forlag er en meget interessant bog. For dem, som kanske ikke har havt anledning til at lære romantikens filosofi at kjende — ialfald ikke uden gjennem omtale — er bogen særlig værdifuld. Henrik Steffens er som bekjendt denne retnings begeistrede talsmand i Danmark. Vistnok har Steffens i somme ting sine særmeninger, som afviger fra hovedrepræsentanten Schellings. Men i det store og hele lærer disse forelæsninger os at kjende det eiendommelige, det særmerkte ved romantikens naturfilosofi.

Men ogsaa de, som har gjort sig bekjendt med denne retnings tænkere gjennem læsning af deres skrifter, vil vistnok have stor fornøielse af at læse dem. Uagtet de, som alt, hvad vi har fra Steffens, skjæmmes af unødig mange kunstord og mange og lange parenteser inde i sætningerne, saa traaden ofte vil tabes under læsningen, saa virker de dog ikke trættende. Noget af talerens glødende begeistring for sit emne og freidige forvisning om at have grebet det rette føles gjennem ordene.

Læseren vil nu kanske tro, at jeg skriver for at være bogmelder. Det er ikke tilfældet. Men læsningen førte naturligen min tanke ind paa det spørgsmaal: hvorledes staar

vi nu — hundrede aar efter — til disse samme spørgsmaal, som Steffens behandler i sine forelæsninger? Vi ved, at romantikens filosofi laa under i kampen mod den nyere naturvidenskab. Men loste denne videnskab stridsspørgsmaalene, saa de ikke mere er der? Og gjendreves romantikens filosofi, saa at ingen af dens tanker mere kan finde tilhængere og forsvarere? Dertil kan trygt svares nei.

Hvad gjaldt striden? Intet mindre end hele vor opfatning af naturen. Hvad er alt dette, som vi finder os omgivne af her i livet? Hvilke kræfter er det, som virker, og hvad er aarsagen til forskjelligheder og forandringer, som vi iagttager? Ja hvad er til slut den endelige aarsag til alt? Kan vi ha nogen mening om disse spørgsmaal eller ikke?

Naturvidenskaben kan siges at bygge paa en eneste hypotese: atomteorien. Enhver ting i naturen er opbygget af et større eller mindre antal enere, som vi kalder atomer. Disse atomer er i besiddelse af to egenskaber: de tiltrækker og frastøder hverandre. Ved at gaa ud fra dette, søger naturvidenskaben at forklare alle mulige fænomener i naturen. Alt fortolkes eller forklares som bevægelse. Følgelig blir al forbindelse og paavirkning kun at opfatte som mekanisk. — Til dette maa ogsaa føies naturvidenskabens formulering af aarsagssætningen og dens anvendelse paa atomteorien: Enhver ting har sin aarsag eller tilstrækkelige grund, og intet er i virkningen, som ikke ogsaa var i aarsagen. Da nu alt det værende i naturen er atombevægelser og intet andet, maa baade aarsag og følge være kun atombevægelser, og det paa en slig maade, at aarsag og følge altid er ækvivalente.

Romantikens filosofer, Fichte, Schelling, Steffens m. fl. har ikke ord sterke nok for, hvor tomt og indholdsløst vort begreb om naturen maatte blive, om dens inderste væsen skulde være udtrykt ved atomhypotesen. Hvad de særlig indvendte, var, at vi ikke paa denne maade fik enhed og sammenhæng i vor naturopfatning. Den tilfredsstillede ikke vor dybeste trang. For det er netop enheden i det mangfoldige, vi søger, mente romantikerne. Og dernæst lærte naturvidenskaben os igrunden ikke at kjende naturen. For den saa ikke det væsentligste: aanden i naturen.

Den moderne naturvidenskab gaar forsøgsvis tilverks

Den vil lære naturen at kjende gjennem eksperimenter. Og de hypoteser, som videnskaben ofte blir nødt at bygge paa under sit forskerarbeide, maa faa bekræftelse i det virkelige liv. Ialfald maa hypotesen ikke modsiges af erfaringen. Skulde det hænde, da er den videnskabelig dømt.

Romantikerne gik en anden vei for at faa forstaaelse af naturen. De anvendte analogislutningen. Der er efter deres mening en *væsentlig lighed* og indre sammenhæng mellem alt. Det er romantikens fundamentalsætning. Og netop denne lighed og sammenhæng sætter os istand til at have en begrundet mening om tingene udenom os. Umiddelbart kjende vi os selv og vor egen virksomhed. Men ud fra dette kjendskab har vi ret til at drage slutninger om det, som er udenfor os For vi maa opfatte alt i analogi med os selv. Ellers vil naturen være en bog, vi aldrig vil kunne læse med forstaaelse.

Er der nu en væsentlig lighed og en indre sammenhæng mellem mennesket og de andre ting i naturen, saa lærer vi disse ting at kjende gjennem kundskab om og forstaaelse af os selv. Faar vi rigtig tag paa os selv, naar vi ned til dybderne i vort eget væsen, saa klargjøres derved hele naturen og natursammenhængen for os Ogsaa for at kunne forstaa de ting, som er udenom os, er veien, vi bør gaa, pegt paa i de kjendte ord: kjend dig selv.

Ja, hvorledes skal vi nu da lære at kjende os selv paa bedste maade? Vi skal lægge merke til, hvad som stiger op af vort ubevidste eller «underbevidste» sjæledyb. Som lægen lægger sit øre til den syges bryst for at faa opfange endog den mindste lyd fra de indre organer under deres virksomhed, saa skal vi prøve at opfatte selv de svageste dragelser, de dunkleste anelser, de umerkeligste rørelser i sjælens dyb, naar den faar være rigtig overladt til sig selv. Det er denne vort væsens «egen sang» som er det værdifuldeste af alt værdifuldt, fordi den er den paalideligste veileder. Og derfor karakteriserer ogsaa Georg Brandes i sin afhandling om J. L. Heiberg romantiken, særlig den tyske romantik, som «en tone, en uendelig higen».

I virkeligheden er det ikke bare vort eget væsen som træder frem eller dukker op for vor bevidsthed gjennem vore dunkle anelser. Ogsaa andre spørgsmaal faar vi en mening

om paa denne maade. Sandheden kundgjør sig for os saa at sige intuitivt. Saaledes f. ex fundamentalsætningens rigtighed. Vi føler og fornemmer dens sandhed, om vi end kanske ikke kan erkjende den med vor forstand. Romantikerne spurgte derfor ikke efter, hvad vi *forstod*, men efter, hvad vi *følte*. Og ikke mindst naar det gjaldt filosofiske problemer. «At den almindelige menneskeforstand ikke er filosofiens organ, er let at indse; for den er filosofiens problem fremmed,» siger Steffens. Dette maa nu ikke forstaaes saaledes, at vi ikke skal bruge vor forstand ogsaa til naturvidenskabelig tænkning. Hvad Steffens og romantikerne i det hele mente, var, at de vigtigste spørgsmaal fik vi ikke besvarede gjennem fornuftslutninger.

Ligesom mennesket bestaar af sjæl og legeme, aand og materie, saa maa der ifølge romantikernes synsmaader findes en lignende *tilsyneladende dobbelthed* hos de andre ting, vi erfarer i naturen. Men *forholdet* mellem aand og legeme behøver ikke derfor at være det samme — og er det ikke heller. Hos mennesket er aanden det mest fremtrædende; men efterhvert som vi kommer nedover i naturriget, finder vi, at aanden faar mindre og mindre at sige, eller ialfald er mindre og mindre fremtrædende. Og naar vi kommer saalangt ned som til den uorganiske natur, er aanden saa skjult faar vi vel sige — at den let undgaar vor opmerksomhed. Kun den «sande filosof» erkjender endnu slegtskabet

Aand og materie maa *ikke opfattes som modsætninger*. Tvertimod. Det er snarere saa, at disse navne tilkjendegiver forskjellige ytringsformer og udviklingsstadier for den samme ting. Eftersom vi er høiere eller lavere paa udviklingsstigen er ytringsmaaderne forskjellige. Og ytringernes indbyrdes forhold er ogsaa et andet Men ligevel maa *indentiteten* fastholdes. «Materien er slumrende aand, aanden i ligevegt; og aanden er materien i udvikling. Saaledes udtrykker professor Høffding romantikernes — særlig Schellings — tankegang i «Den nyere filosofis historie». Dette, at materien paa en maade blir en «aandens forhistorie», har som bekjendt været en grundtanke ogsaa hos flere tænkere, som ikke netop hører den romantiske retning til. Men det skal jeg ikke komme ind paa her. Derimod er det nødvendigt at gjøre opmerksom paa,

at romantikernes lære om en udviklingsproces ikke maa opfattes i lighed med den moderne evolutionslære. Den ene art fortrænger ikke den anden paa den maade, at den sterkeste og den, som bedst kan afpasse sine fornødenheder efter de skiftende levevilkaar, blir den seirende. Og heller ikke udvikler den ene art sig af den anden. Der blir saaledes ingen «kamp for tilværelsen» i dette ords almindelige betydning. Og ingen faktisk overgang og kontinuerlig udvikling, som vi kan forfølge. De forskjellige naturvæsener betegner *punkter* eller *stationer* paa den vei, vi kan tænke os fra materie til aand. Men udviklingen sker ikke ved, at et naturvæsen bevæger sig fra en station henimod en anden. De forskjellige udviklingstrin fremtræder saa at sige med et slag.

Hvilken sammenhæng blir der saa mellem de forskjellige ting i naturen? kunde man spørge. Sammenhængen er den, at ethvert naturvæsen er en afspeiling af det absoluttes, (uraandens, Guds) skabende fantasi. Og det er den samme skabende aand, det absolutte, som ytrer sig i enhver ting. Som fosterets pulsslag er moderens pulsslag, saa er det ogsaa den ene og samme aand, som aander i enhver ting, paa hvilket trin i udviklingsrækken den end findes. «Vi hænge alle sammen med det oprindelige, det evige, som med en rod, af hvilken vi er potenser. Ethvert barn er et hemmeligt ziffer, en spire for en egen individuel aand, som mere eller mindre kraftig, med en anskuelsesevne af mere eller mindre omfang, oplukker sig for vore øine. Og den hele opdragelse, naar den er, hvad den skal være, bestaar i dette dybe studium: hvorledes vil det evige aabenbare sig i dette individuum?» Disse ord udtaler Steffens i begyndelsen af den 9. forelæsning, hvor han særlig omtaler menneskets forhold til «det evige» [1]). Men mennesket danner ingen undtagelse. Overalt ytrer skaberaanden sig gjennem det skabte, og derved knyttes det mangfoldige sammen til et hele. «Det er det inderste i os, det guddommelige, ved hvilket enhver er forenet med alt» (Samme forelæsning).

Her staar vi ved det centrale i hele romantikens filosofi. «Det inderste i os, det guddommelige», aandens pulsslag er

[1]) Naar man erindrer denne romantikernes opfatning af forholdet mellem mennesket og guddommen blir deres bekjendte genidyrkelse forstaalig; ligesaa deres beundring af «den geniale lediggang».

det, vi skal give agt paa. Dette pulsslag er det, vi merker i sjæledybet, og som aabenbarer sig i længting og aning, i vore dybeste og inderste følelser. Og dette pulsslag er det — som alt nævnt — som forener og forbinder alt. Kun den, som faar tag paa dette, forstaar naturen. For den maa forstaaes indenfra. Den aandelige navlestreng maa ikke afsnøres. Men det gjør netop de naturforskere, som gaar analytisk og empirisk tilverks. Og derfor staar de igjen med bare sine atomer, om hvilke de ikke kan sige andet, end at de tiltrækker og frastøder hverandre. Enheden — aanden — er blit borte for dem.

Goethe, som i alt væsentligt hyldede Schellings naturfilosofi, ironiserer i Faust over denne fremgangsmaade. Blandt andre gode lærdomme, som Mefistofeles meddeler studenten, er som bekjendt ogsaa denne:

«Wer will was Lebendigs erkennen und beschreiben,
sucht erst den Geist herauszutreiben;
dann hat er die Teile in seiner Hand,
fehlt leider! nur das geistige Band.»

Og Steffens udtaler i sin 6. forelæsning følgende: «Empirien formaar blot ved en approximation i det uendelige tilsyneladende at nærme sig den sande teori, men kan aldrig naa middelpunktet selv, urkilden til alt videnskabeligt lys. Ja den empiriske naturforsker kan aldrig vide, hvorvidt han har nærmet sig det sande middelpunkt, og er nødvendigvis i et evigt mørke.»

Ligesaa foragtelig som Steffens her udtaler sig om den empiriske videnskab, ligesaa lidet brød empirikerne sig om romantikernes filosofi. Grundsætningerne og fremgangsmaaderne laa saa langt borte fra hverandre og var i virkeligheden saa modsatte, at en tilnærmelse var omtrent udelukket.

Som alle ved var det empirikerne som gik af med seiren. Der var mange grunde til det. Den mest nærliggende — og den som oftest nævnes — var vel den, at romantikens naturfilosofi trygt kan holdes umulig som videnskab betragtet. En lære, opbygget paa den maade som romantikerne gik frem, kan aldrig blive andet end fantasifostre. Det er en dristig symbolisering, en poetisk digtning, der som saadan kan tiltale vor følelse. Men hvad den ikke er, det er videnskab. Og dog var det videnskab og ikke digtverk, vi skulde have faat.

Bare det, at hele lærebygningen hviler paa en analogisering, er nok til at gjøre den uvidenskabelig. End om der *ingen* analogi er? Eller i hvilke henseender og hvorlangt er der lighed? Det maatte først være afgjort. At der henvises til «dunkle anelser», naar der spørges efter beviser for lærens rigtighed, gjør ikke sagen bedre. En videnskab kræver *almengyldige* og kontrolbare beviser. Men hvorledes skal slige kunne skaffes, naar det hele bevismateriale skal søges i det ubevidste? Hertil kommer, at den vilkaarlighed, Schelling gjorde sig skyldig i ved udviklingen af sin lære, naar han skulde paavise i naturen materiens trinvise udvikling til aand, var saa paatagelig og iøinefaldende, at mange ogsaa ikke filosofisk eller videnskabelig tænkende mennesker maatte rent ud skræmmes.

En anden grund er kanske den, at de fleste mennesker er ikke netop tænkere; de er mere praktikere. Derfor spørger de først og fremst om, *hvorledes en skal stille sig,* og *hvad en bør iagttage* for at kunne greie dette eller hint. Selve sammenhængen og forstaaelsen af denne er dem mere ligegyldig. De spørger langt oftere «hvad», end «hvorfor». Og nu er det netop en retledning for det praktiske liv, den empiriske naturvidenskab giver. Derfor tilfredsstiller den mange, kanske de fleste menneskers egentlige trang. Det skal jeg ikke begrunde nærmere her. Jeg vil bare minde om, at romantikernes naturfilosofi visselig ikke havde stort med det praktiske liv at gjøre. Det hører som bekjendt med til den romantiske retnings eiendommeligheder, at selve samtiden og det praktiske liv viedes liden opmerksomhed

Men omend den empiriske naturvidenskab vandt og maatte vinde i striden med den romantiske naturfilosofi, saa turde det dog være et spørgsmaal, om ikke romantikerne maa faa ret i adskillige af sine indvendinger mod den mekaniske naturopfatning. — Alt skal jo efter denne lære opfattes som bevægelse. Ikke bare sansekvaliteter som lyd, farver, varme o. s. v. er svingninger af materielle smaadele. Men ogsaa tanker og følelser. I det hele alt hvad vi almindelig kalder sjælelige fænomener, har materialisterne villet forklare som atombevægelser i vor organisme.

At alle vore sanseindtryk er knyttede til visse bevægelser er utvilsomt. Og at der til ethvert sjæleligt arbeide, ja kanske til enhver bevidsthedstilstand svarer bestemte bevægelser et eller andet sted i vore organer, særlig i hjernen, synes at bekræfte sig. Men spørgsmaalet er, om dette forklarer hvad *vi føler eller erfarer i bevidstheden.* Selve vor bevidstheds opstaaen, hvorledes skal vi forklare os det ved hjælp af atomteorien? Men det er da ogsaa et erfaringsfænomen, som trænger forklaring ligesaa vist som alle andre. Og vore tanker og følelser, hvilken lighed eller overensstemmelse eller sammenhæng er der mellem en bevægelse og disse sjælelige fænomener, som vi alle kjender og erfarer? At der er atombevægelser i vor hjerne til eksempel er meget muligt, men maa der ikke ogsaa være noget mere? Ja er det ikke dette «mere» vi egentlig *oplever i bevidstheden.*

Hvad er saa dette «mere»? De sjælelige fænomener er lig sig selv og ellers ingen anden ting. En følelse til expl. er et grundelement, som hverken kan opløses i andre elementer eller selv være nogen del af noget andet. Derfor kan den heller ikke sammenlignes med noget andet. Men da er det ogsaa et i sig selv umuligt arbeide at forklare en følelse ved hjælp af andre ting, ligesaa umuligt som at forklare en farve for den blinde. Men ligevel er en følelse en virkelighed. Den kan erfares gjennem oplevelse. Og saaledes med de sjælelige fænomener i det hele. Men at forklare disse som kun atombevægelser, det er og blir intet andet end en leg med ord, ligesaa vist som romantikernes naturfilosofi saa ofte var det. Paa den slags «forklaringer» passer K. Kromans ord: «Det er tanker, som i virkeligheden ophæver al tænkning.» — Altsaa: Den forstaaelse vi gjennem atomteorien kan vinde af os selv er saavist ikke stor. Vort begreb om mennesket — og om de andre høiest udviklede skabninger, vi kjender, ogsaa — vilde blive fattigt paa denne maade, det tror jeg vi maa give romantikerne ret i. Og den, som kjender sig tilfreds dermed, maa være meget nøisom.

Men indrømmelserne maa vistnok ogsaa blive flere. Eller rettere: Vor indrømmelse maa faa et videre omfang.

Netop naturvidenskaben lærer os, at selv den del af naturen, vi pleier at kalde «den døde», slet ikke er død. Selve

atomteorien fastslaar jo, at disse enere, atomerne, hvoraf alle ting er opbyggede, eier «kræfter». Der findes evner — eller hvad man nu vil kalde det — i visse retninger. Ja ikke bare tiltrækkende og frastødende kræfter saa i sin store almindelighed Nei hvert grundstof har sine eiendommeligheder, sine karakteristiske ytringsformer. Saaledes er det ogsaa med sammensætningerne. Enten vi analyserer, opløser og skiller, eller vi sammensætter og blander, et staar fast i alle tilfælde: noget som ikke aabenbarer et slags livsprincip, noget uden en vis inderlighed, noget i enhver henseende «dødt», det faar vi aldrig. Selv i den saakaldte uorganiske natur leder vi forgjæves efter det, som er uden alle ytringsformer.

At der i den organiske natur spores liv alle steder, det erkjender alle. Om vi gaar saa langt ned, som vi kan komme, til den første celle, den saakaldte modercelle, saa er dog livsytringerne der langt rigere end i den uorganiske natur. Jeg vil ikke her paapege den store forskjel, der i flere henseender er paa den uorganiske og organiske natur. Det ligger udenfor min plan her. Alle er vel enige om, at er det umuligt at finde «dødsriget» i den uorganiske natur, saa er det endnu mere haabløst at søge i den organiske. Derfor kan det vel paastaaes: en livløs eller aandløs natur findes ikke. Det vil sige: den er endnu ikke paavist af videnskaben. Det faar vistnok ogsaa indrømmes.

Mange naturforskere gjør sig megen umage med at undersøge den organiske naturs første stadier for om muligt at kunne opdage forbindelsen mellem den uorganiske og organiske natur. Man vil finde, hvorledes den sidste opstaar eller udvikler sig af den første. Og en stor seier for den menneskelige granskning vilde det være, om det kunde lykkes at gjennemskue det, som endnu er dunkelt her. Men selv om det kunde paavises, at den organiske natur kunde føres helt tilbage til den uorganiske, saa vilde det være den største vildfarelse at mene, at man nu havde opdaget, hvorledes livet opstod, og hvad livet var. Som om man i den uorganiske natur skulde have «døde» elementer for sig! Men det skal indrømmes, at kunde overgangen eller udviklingsprocessen fra uorganisk til organisk natur eftervises eller følges, saa vilde den biologiske videnskab ha løst den største gaade, den endnu har løst. Men

det vilde langtfra være den sidste, den maatte faa. Og heller ikke den største.

Naturvidenskaben lærer os, at livet rører sig paa uendelig mange maader i naturen. Og med en ligesaa uendelig variation i intensitet Derfor er det ogsaa god mening i at tale om den «døde» natur. «En død materie» kan ha sin berettigelse som et *begreb*. Men det maa fastholdes, at vi kun kan tale om det relative. Det absolut aandløse, det fuldstændig døde findes ikke indenfor den menneskelige erfarings grænser. De ting, vi erfarer og gjør bekjendtskab med, er aldrig fremtraadt for vor bevidsthed uden gjennem eiendommelige ytringer, som tilkjendegiver et livsprincip.

Men paa samme tid som vi maa bli staaende ved, at et slags liv rører sig i alt, maa vi ogsaa indrømme, at dette «liv aldrig er traadt os imøde alene. I vor erfaring har naturen to sider. Vi træffer aldrig det absolut døde, men heller ikke det absolut sjælelige. Hvad vi end betragter i naturen, saa vil vi altid blive opmerksomme paa, at der ogsaa er sider eller egenskaber, som set alene kan værdsættes eller bestemmes efter maal og vegt. Hverken det *sjælelige* eller det *maalelige* — om vi vil kalde det saa — træffes alene, men sammen. Vi kan kun skille dem ad med vor analytiske abstraktionsevne og fastholde dem hver for sig som begreber for vor tanke.

Der kan vel ikke være tvil om, at al naturvidenskab maa grundes paa erfaring. Den empiriske videnskab benytter den rette fremgangsmaade. Men dermed er ikke alt godt. Det gjælder ogsaa at tage med *alt* det, erfaringen lærer os, og at søge at drage de rigtige slutninger af alle de foreliggende kjendsgjerninger. Jeg tror, det kan siges med sandhed — og kan forsvares med gode grunde — at det er kun den ene side ved naturen, den mekaniske naturopfatning har fundet udtryk for. Det hænger sammen med, at naturvidenskaben først og fremst sætter sig som opgave at give os midler i hænde for at kunne udnytte naturen, at gjøre os «jorden underdanig». Men derfor er det ikke sikkert at denne videnskab har brug for — og meddeler os — den hele sandhed. I naturen er der visselig fra nederst til øverst meget, som aldrig kan udtrykkes i tal eller karakteriseres ved tids- og rumsbetegnelser.

Det har romantikerne ret i. Vi forklarer ikke hvad en hest er bare ved at beskrive dens benbygning og muskler, eller ved at regne op hvad slags og hvormegen næring, den behøver hver dag, og hvormeget arbeide, den kan udføre. Og ligesaa mislykket er det at ville forklare naturen ved at anvise de maader og midler, ved hvilke vi kan gjøre den til vor tjener. Men derfor skal ikke dette sidste agtes ringe. Tvertimod. Det skal bare ikke gjælde for andet og mere, end det er.

Vor tid er alt i mange henseender kommen bort fra den elimination af aandsrealiterne, som den moderne materialisme forsøgte Det merkes tydelig paa mange omraader.

Den religiøse trang er uden tvil større nu end for nogle aartier siden. Jeg tænker da ikke paa de kredse, som baade har været og er udenfor tidens aandsliv. Nei netop hos mange af de intelligenser, som følger bedst med og paa en maade er de følsomste barometre, kan forandringen spores. Maaske er vor tids religiøsitet lidt panteistisk Men mere træffende, tror jeg, det er at sige, at den er sterkt individualistisk. Det kommer, synes jeg, klarest frem deri, at de kirkelige dogmer og autoriteten i det hele ikke har saa stor magt som i tidligere religiøse tider.

Ingensteds kommer dog vor tids hensyntagen til og respekt for det personlige, det individuelle saa sterkt frem som i den nyere pædagogik. Men det vil igjen sige, at vor tid kræver, at pædagogiken skal grundes paa psykologiske undersøgelser ikke bare af menneskenaturen i det hele, men ogsaa — ja især — paa studiet af det enkelte barn og dets eiendommelige sjæleliv. De pædagogiske regler er som bekjendt intet andet end anvendt psykologi.

En lignende interesse for sjæleforskning finder vi ogsaa i litteraturen. Det er psykologiske grunde, vi spørger efter, og det er den sjælelige udvikling, som særlig interesserer os. I denne forbindelse vil jeg ogsaa pege paa den betydning, vi nu tillægger de arvelige dispositioner og det ubevidste sjæleliv i det hele.

I retsvidenskaben og retspleien gjør sig ogsaa nye hensyn gjældende. Mennesker, som tidligere tider vilde ha dømt og behandlet som forbrydere, anser vi ofte for sjælesyge individer, som mere hører hjemme paa sindssygeasyl end paa straffeanstalter.

Heller ikke lægevidenskaben er uafhængig af psykologien. De sjælelige tilstande har nemlig en stor betydning ogsaa for mange rent legemlige sygdomme. Der er en vekselvirkning mellem sjæl og legeme som ikke kan lades ude af betragtning. Det er jo nu almindelig erkjendt.

Ja endog i den egentlige naturvidenskab i snævrere forstand kan der nu ofte merkes en tone som man ikke hørte ialfald i materialismens velmagtsdage. Det indrømmes af mange forskere, at ikke bare de ydre omstændigheder er nok til at forklare arternes eiendommelige udvikling. Der maa antages en indre dannelses- eller udviklingsdrift, som ikke kan beregnes og formuleres i love og regler.

Vor tid er kommen bort fra det dogmatiske «enten — eller». Man prøver at have øinene aabne for baade aanden og materien, for livet og naturlovene, for det for vore evner ufattelige og det maalelige, for psykologien og mekaniken.

Søren Nordeide.

NORSK NORDLYSFORSKNING.

I de sidste aar er der av norske videnskapsmænd utført et betydelig arbeide paa dette omraade, et arbeide, som endnu fortsættes og som følges med stor opmerksomhet av fagmænd ogsaa utenfor vort lands grænser som et vigtig bidrag, ikke bare til løsningen av nordlysproblemet, men ogsaa av andre spørsmaal vedrørende kosmisk fysik.

Da denne forskning befatter sig med et fænomen, som ved sin gaatefulde fremkomst i vintermørket tiltrækker sig den mest levende opmerksomhet hos enhver iagttager, kan løsningen av problemet om dets natur paaregne interesse langt utenfor de videnskabelige fagmænds kreds.

Professor Birkeland er for mange aar siden kommet paa den tanke, at nordlysene og de pludselige forandringer i jordens magnetiske tilstand skyldes katodestraaler og lignende straaler fra solen (katodestraaler kaldes straaler, som i sterkt luftfortyndet rum utsendes fra det sted, hvor den elektriske strøm gaar ut av rummet; de antages at dannes av materielle partikler ladet med negativ elektricitet). Det er denne hypotese, som skal prøves og som der kan være grund til at beholde, hvis den paa en simpel maate forklarer nordlysets eiendommeligheter.

Undersøkelsen er begyndt fra to kanter, *professor Birkeland* har eksperimenteret og *professor Størmer* har regnet. Et av Birkelands eksperimenter er følgende: Inde i en stor glastubus, som kan pumpes lufttom og som skal forestille «verdensrummet» ophænges en kule, som er overstrøket med det stof, som man maa anvende for at gjøre lysende de partier, som træffes av katodestraalerne; indeni den er der en langagtig jernkjerne, som ved en elektrisk strøm kan gjøres magnetisk. Denne kule skal da forestille «jorden». I den

ene ende av «verdensrummet» anbringes katoden, som repræsenterer solen, og hvorfra katodestraalerne altsaa utsendes. Det viser sig da, at naar kulen magnetiseres tilstrækkelig sterkt, vil man faa se et lysende belte rundt dens magnetiske poler, mest paa natsiden (den som vender fra katoden). Disse lysende ringes plads avhænger av magnetiseringens styrke og kan svare nogenlunde til det belte paa jorden, hvor nordlysets hyppighet er størst.

Dette eksperiment er da en *kvalitativ* efterligning av nordlyset, men det kan kun gi hovedtrækkene; det kan gi en lysning som *minder* om nordlys, men ikke er helt lik dette, og lysningen kommer paa en plads, som nogenlunde svarer til nordlyset. De kolossale dimensioner i det virkelige naturfænomen hindrer en nøiagtigere efterligning i et laboratorium. Katodestraalerne lar sig avbøie fra sin oprindelige retning av en magnet og forskjellig efter straalernes art og efter styrken av den magnet, i hvis felt straalen gaar, altsaa en analogi til lysets avbøining i et glasprisme, forskjellig efter lysets farve og efter glassets natur. Og nu er det ikke mulig at forandre alle ting i samme forhold: baade jordens størrelse, dens magnetisme, solens avstand og straalernes bøielighet, og derfor kan man heller ikke lage en model, som er en nøiagtig gjengivelse i formindsket maalestok av alt det som betinger nordlyset.

Skal man faa greie paa, om teorien ogsaa kan gi en *kvantitativ* overensstemmelse med virkeligheten, maa man ta matematiken tilhjælp. Størmer har da tat følgende utgangspunkt: Da katodestraalerne antages at skyldes materielle partikler ladet med negativ elektrisitet og som bevæger sig med uhyre hastighet, gjælder det at finde disse partiklers bane i et magnetisk felt. La os indtil videre se bort fra solens og jordens egen bevægelse og istedetfor jorden tænke os en forsvindende liten magnet — en elementærmagnet.

Banens form vil avhænge av partiklernes egen vegt, elektriske ladning og hastighet (straalens natur) av utslyngningspunktets beliggenhet og av bevægelsens retning i forhold til magneten samt av magnetfeltets styrke. Hvordan disse forskjellige faktorer paavirker banen kan kun findes ved hjælp av de lettelsesmidler, matematiken skaffer vor tænkning. Det

første forbausende resultat var, at bevægelsen kun kunde foregaa indenfor et bestemt formet rum. Rummets *dimensioner* avhænger av straalens art og magnetens styrke, mens formen avhænger av de andre faktorer. Dette rum rækker ikke altid ind til magneten d. v. s. denne kan ikke bøie en partikels bane helt ind i sin umiddelbare nærhet likegyldig hvor den kommer fra og hvilken retning den har. Men *naar* rummet rækker ind til magneten indsnevres det overmaate sterkt og vil træffe en liten kule, som man kan tænke sig om magneten, i to yterst smale ringer rundt magnetens poler. Dette stemmer altsaa med Birkelands eksperiment og med nordlysfænomenet. Andre resultater, som er fremkommet ved den matematiske behandling, er at lysfænomenet nær jordens overflate maa være underkastet særdeles store variationer, skifte plads, forandre form, forsvinde og pludselig komme frem igjen o. s. v. Dette stemmer jo fuldstændig med nordlysets art. Størmer har endog gjort forsøk paa at finde de teoretiske dimensioner av forskjellige nordlysfænomener, og disse gir ogsaa en særdeles tilfredsstillende overensstemmelse med de maalinger, man har foretat av nordlysets utstrækning, maalinger, som forøvrig er meget ufuldkomne. Særlig for en form av nordlys, som meget betegnende har faat navn av «draperier», lar enkeltheterne sig let forklare og beregne. Den store overensstemmelse man finder blir saa meget mer bemerkelsesværdig, naar man erindrer, at der under regningen forekommer størrelser op til millioner av kilometer og ned til ganske smaa dimensioner.

Efter denne Birkeland Størmerske teori om nordlyset faar vi da at tænke os et nordlys-«draperi» paa følgende maate. En katodestraale vrir sig korketrækkeragtig ind mot jorden rundt en krum linie, der — om den fortsattes — vilde gaa gjennem jordens centrum, naar et visst nærmeste punkt og vrir sig utover igjen. En saadan trang «korketrækker» vil for os i den store avstand se ut som en nedentil skarpt begrænset, omtrent lodret, lysbundt. En mængde av disse straaler ved siden av hinanden maa vise sig som et «draperi», ti smalt og ringformet var jo det rum, straalerne nær jorden kunde findes i. Forandres nu det oprindelige straaleknippes utslyngningspunkt i forhold til iagttagerens sted, maa

lysbundterne i luften ogsaa forandre plads, draperiet maa omformes, kanske forsvinde. Er der flere punkter hvorfra straaleknipper utsendes, eller er der i knippet straaler av forskjellig «bøielighet» kan der bli flere draperier, tilsyneladende bak hinanden.

At naa til disse resultater har krævet kolossalt megen regning, da de matematiske uttryk desværre er av en saadan art, at man for at komme videre maa «stange» sig frem ved at regne med tal Der er regnet i tusenvis av timer av assistenter væsentlig betalt av Nansen-fondet og meget maa endnu gjøres for arbeidet kan lægges bort som foreløbig fuldendt. Men hvad der allerede er gjort lover godt for fortsættelsen.

O F. Olden.

BILLEDKUNSTEN FRA ANTIK TIL RENÆSSANCE.

Medens kunstens historie i oldtid og nutid synes at ligne en bred strøm, der vel kan opvise mange stryk og bagevjer, ja undertiden kan forsvinde fra jordens overflate, men hvis mumlen høres fra det dybe fjerne, frembyder kunsthistorien fra kristendommens fremtrængen i verden til renæssancen, specielt i Syd- og Mellem-Europa et ganske andet billede.

De tidligere store hovedfaktorer for kunstens blomstring, politisk storhet og samling paa den ene side og dens forbindelse med og udgaaen fra folket selv, kan vistnok her og der være tilstede, men er, om de er der, saalangt fra at være hovedfaktorer trængt langt i baggrunden af andre, nye vigtige.

Vi er ligesom komne til den brede elvs munding, vandet er ikke længer saa klart, og der det bryter med det store ind væltende hav av nye tanker og ny kultur danner der sig krap sjø paa overfladen, og selv der, hvor havet har begyndt at faa magt, vidner vandets eiendommelige farve, at der er ferskt vand i de salte bølger.

Det er en av kunsthistoriens interessanteste opgaver at efterspore denne den gamle kunsts og kulturs sidste strømninger og møte med det nye, indtil de begge i fællesskab i renæssancen afsætter sin deilige duftende blomst.

Vi vil her behandle tiden fra kristendommens indtrængen og til og med Giotto.

Skjønt dette avsnit strækker sig over mer end tusinde aar og en hel del uensartede elementer i denne tid sætter ind, bør det dog behandles i sammenhæng, da det danner det store interregnum i kunsten mellem antiken og renæssancen uden noget sidestykke.

Da kristendommen traadte ind i verden og kom til Rom, havde jo allerede Grækenland udspillet sin rolle. Den ro-

merske billedkunst naaede selv i sin bedste tid aldrig op til den græske. Det erkjendte romerne selv villig. Vi romere forstaar os kun lidet paa de skjønne kunster, vor kunst er den at regjere verden». — Den søgte sine forbilleder i den tilbagelagte græske kunst. Kun i portrættet og maleriet skabte den noget rigtig godt. Den naar med aar 100 sin blomstring og oplever en efterblomstring under Hadrian — men dette kan ikke stanse, kun forhale dens undergang.

Grunden dertil var, at kunsten i Rom ikke var folkets eiendom, men dreves inden en snever kreds. Hertil kom, at romerne som folk paa alle hold var paa retur — aandelig — det viser litteraturen efter aar 100 — sedeligt og fysisk. Om det end kan opvise mange store og hæderlige skikkelser, om end vi har en guldalder, der oprinder med Nerva og varer i 80 aar og avsluttes med Marc Aurel, saa siger jo netop denne ædle sjæl, at livet og menneskerne er lidet at stole paa. Folkemængden var gaaet sterkt tilbage, og medens de stadige uroligheder og blodagtig levevis tilintetgjør Italiens oprindelige befolkning, træder i deres sted en korrumperet orientalsk slavestand.

Hertil kommer masseindvandring av germanere fra nord, og Marc Aurel indgaar forbund med dem for at faa dem til at slaa sig ned indenfor rigets grænser. De bosætter sig der, og under de senere keisere ved Donau og Rinen, i Italien og Afrika.

Imidlertid har de kristne, som vistnok tiltager foruroligende i antal under de mange blodige forfølgelser, kjæmpet en haard kamp for tilværelsen. De har derfor ikke kunnet ha nogen indflydelse paa kunsten eller andre omraader.

De ovennævnte forhold selv i det romerske rige og de store omvæltninger, der udenfra væltede ind over det, havde ganske sikkert uden kristendommens indtrængen medført kunstens forfald. Saa selv om man ved, at kristendommen i sin fremstaaen efter sit religiøse princip er billedfiendtlig og vi ser, at slige mænd som Clemens, Alexandrinus, Tertullian, Eusebius og Augustin ivrer mod billeder og udsmykning i gudshusene, har det ikke i mindste maade paaskyndet den undergang, der maatte komme.

Den store Pan var død, han stod ikke til at redde.

Men nu ser vi det merkelige, naar vi undersøger de ældste kristne mindesmerker, katakombebillederne og sarkofagene og elfenbensbilleder, at de maa hylle sig i den hendøende antike kunsts klædebon. De første fremstillinger slutter sig helt til den daværende græsk romerske kunst.

Begynder ganske sky og tarvelig med monogrammer og sindbilleder, men gaar siden over til billedlige fremstillinger, idet de søger at lægge nyt indhold i de gamle mythologiske figurer.

Vi finder saaledes den fremstilling av Kristus, der var den mest yndede, Kristus som den gode hyrde i Hermes's skikkelse, bærende lammet paa skulderen, en meget almindelig antik fremstilling.

Eller vi kan nævne loftsmaleriet fra kalixtkatakomberne, hvor de 8 felter fremstiller scener fra det gamle og nye testamente, midtfeltet Orfeus, der sidder og spiller paa lyren for de vilde dyr.

Kristus bar i begge disse fremstillinger hedensk dragt. Elias, der farer til himmels, fremstilles som Phaeton, der kjører solvognen, slangen i paradiset ved dragen ved hesperidetræet, Apollo med glorie som solguden er billede paa Kristus.

Hertil forekommer f. eks. paa sarkofagene en hel række antike fremstillinger som emblemer paa kirkelige begreber og tilstande.

Hvor der er belagt med farver, eier den ogsaa den antike kunsts muntre lyse farvepræg, og rummet er ved guirlander, arabesker og fugle inddelt i felter. Sarkofagenes form og udstyr er ogsaa antikt.

Omendskjønt kunsten ikke er særlig fremragende, viser dog enkelte av billederne en sans for at udtrykke den rolige fortrøstning, den salige fred, der tilhører kristendommen.

Og eftersom kristendommen blir en magt i samfundet, blir den mere djærv i sin billedfremstilling, forsøger saaledes i det 5te aarhundrede at lede frem det typiske, med mere værdige og bestemte træk.

Kristus blir nu ikke længer bare fremstillet paa allegorisk vis, som en ung skjægløs Apollo, men med aandelig magt og ophøiethed. Kristustypen begynder at danne sig.

Da ogsaa de kristne basilikaer reiser sig, i tilslutning

til antik bygningsstil, træder fordringerne til en værdig og kraftig malerisk udsmykning av dem klart frem.

Hertil benytter kirken sig av en teknik, der længe havde været brugt og kjendt og som oprindelig skriver sig fra østen, mosaiken.

Medens man i huse og templer fra det hedenske Italien finder denne teknik anvendt, og det paa en skjøn maade f. eks. i Alexanderslaget, sker der nu den forandring, at den fra væsentligt at være brugt til udsmykning av gulvflader løftes op paa væggen og i taget og der træder istedetfor maleriet og praktisk talt blir eneraadende i oldkirkelig kunst.

Denne fremstillingsmaade begynder allerede i det 3die og 4de aarhundrede, og naar kort efter i Rom sin høieste blomstring, medens den allerede i det 5te aarhundrede begynder at synke.

De merkeligste levninger er mosaiken i S. Pudenziana og i S. Cosma e Damiano i Rom.

Udenfor Rom forekommer mosaiker i Milano og Ravenna I den sidste merkelige by, der midt under Italiens oplosning og forfald som residensstad oplever sin merkelige blomstring, sætter mosaikkunsten skjønne mindesmerker i Galla Placidas gravmæle, S. Giovanni in Fonte og S. Apollinare Nuovo og hænger sammen med Galla Placidia og Theodorik den store.

Byen eier ingen klassisk fortid, ingen mindesmerker fra den store renæssance. Men den eier i temmelig oprindelig skikkelse disse monumenter fra sin korte, men straalende 150-aarige bane, der gjør den til Italiens merkeligste by den dag idag.

Man kan i denne korte periode næsten følge mosaikkunstens faser fra tiaar til tiaar, indtil den og den hele kirkelige kunst med Justinians regjering træ ind i en ganske ny fase.

Vi har allerede omtalt, hvad der var gjenstand for fremstillingen i den kirkelige kunst. Hedenske gudebilleder og gjenstande anvendes symbolsk paa kristendommen. Noget særlig nyt i formen evner man ikke. Apostlene fremstilles som romerske togaklædte embedsmænd, kvinderne som romerinder — og paa avbildninger av Jesu daab sees floden Jordan personificeret som flodgud. I Ravenna sidder Jesus som den

unge Apollo mellem lammene og om det hele slynger sig ægte romerske ornamenter og ranker. Kristus fremstilles aldrig som korsfæstet, men som den tronende kongernes konge eller som hyrden, eller udførende en eller anden symbolsk handling. Medens han i Rom meget snart faar en egen ansigtstype og skjæg, blir den skjæglose Kristustype den herskende i Ravenna lige til det 6te aarhundrede.

Medens alt i den kristne kunst, i mosaiker, sarkofager og elfenbensarbeider tydelig viser at have sit udspring fra den gamle kunst, og jo nærmere i tid den staar denne, eier den storste renhed og kraft, faar den efterhaanden, selv om den kunstneriske kraft efterhaanden helt synes opbrugt, noget ved sig, der har præg av den, den kristelige aand. Den staar ogsaa i nær pagt med og er et tro billede av den tids kristendom. Medens billederne ikke indordnes under antikens hensyn til de arkitektoniske omgivelser faar personerne deri en vis fast orden indbyrdes De staar ofte fjernet fra den virkelige verden, synes at leve i en ophøiet himmelsk sphære og faar sin plads efter den stilling de indtager i det himmelske hierarki. Det er virkningerne av den kirkelige læreforms udvikling, der her tydelig spores — Kristus er herskeren i Guds stat, som Augustin kalder kirken. Som han derfor staar i stor avstand fra menneskene og er gjenstand for deres ærefrygt, stilles han tronende høit over triumfbuen i kirken. Og blir end formen uklar, man forstaar dog at forlene skikkelserne med et aandeligt indhold, de imponerer og virker som kirkens store patroner og fyrster, ved sin kraft, storhed og værdighed og ved den enkle simple holdning, samtidig som materialet gir det hele en pragtfuldt præg.

Dette er dog ikke tilfældet med sarkofagerne og elfenbensarbeiderne, der viser mangel paa kraft og skjønhed, jo mere de fjerner sig fra antiken, — medens de sidste dog gjennem byzantisk paavirkning holder sig længe, støttet til antike former.

Spor vi om grunden til, at mosaikken blev den kristne kirkes fremstillingsform, er det vel netop det udtryk den gir av fasthed, avsluttethed og rig pragt, der tiltaler den tids kirke og svarer til dens kirkebegreb, som modsætning til tidens ubestandighed og de vaklende riger. Og i saa maade

synes den at ha været et prægnant udtryk og at ha fyldt sin opgave godt.

Ser vi paa romerrigets historie, forstaar vi godt, at forfaldet i kunsten paa det noieste hænger sammen med rigets fald i det 4de aarhundrede, da folkevandringens raa barbarstammer sætter ind og hverken gir rum for fredelige sysler og ikke heller har nogen forstaaelse derav. Vi bare undres over, at kirken levnes saa megen anledning i denne tid til at øve kunsten, som mindesmerkerne viser.

Det er de sidste bølgeslag av den mægtige kultur, der, omend avmægtig, ruller mod stranden og viser de hvidkantede skjønne bølgekamme.

Saa træder den kristne kunst ind i en ny tid under Justitians 40 aar lange regjeringstid fra 527—65. Den faar i Sydeuropa helt igjennem præg av denne mægtige keisers glimrende regjering. Kunsten blev byzantinsk.

Det var ikke andet at vente. Italien var jo et bytte for fremmede. Imens fører Justitian flere heldige krige, vinder Nordafrika og Italien tilbage, hersker over Grækenland, Lilleasien, Jødeland, Ægypten og lidt av Spanien.

Energisk, aarvaagen, optagen av audienser og forhandlinger og ceremoniel. Hans maal, et oldkirkeligt monarki, opnaaede han omtrent helt.

Efter Eusebius's tanke: «For var verden delt i mange riger eller nationer og lande. Men nu, da korset, frelsens redskab og seierens tegn er vist jorden er det ude med de forskjellige riger — en eneste Gud, et eneste rige — det romerske. Det er vel det ideal, der spøger igjen ogsaa i de tyske keiseres hjerner. Men under Justinian var man kommet maalet saa nær som det efter sin utopiske ide kunde naaes. Byzanz kaldtes verdens navle.

Med uhørt pragt, med ran av søiler fra verdensberomte templer bygges Sofiakirken og Hippodromen, det er fra det Byzanz vore gamle konger har sit indtryk. Kunsten dreves haandverksmæssigt og den nye forbindelse med orienten, med Persien, Indien og Ægypten øver nu stor indflydelse paa den. Fra Byzanz spredes haandverkere ud over hele Europa. I Byzanz drives ogsaa litterære sysler, oplysningen staar umaadelig høit — retsstudiet drives op til en svær høide.

Men alt tages i kirkens tjeneste. Retten blir kirkeret, kunsten kirkekunst.

Thi hvor stor end keiserens magt er, hvor stor end klasseforskjellen er, det er den ortodokse kirke og hæren, der vælger keisere; der kræves to ting: krigsdygtighed og rettroenhed. Presteskabet gir keiserdiademet, medens keiserne igjen udnævner de fire patriarker, stadfæster biskopsudnævnelserne. Ved hoffet indføres osterlandsk smag og hofceremoniel. Alle maa nærme sig keiseren krybende. Saaledes vinder sansen for det individuelle, dybt menneskelige i dette hav av ceremonier og forskrifter.

Dette overføres paa det religiøse omraade.

Paa et billede i Sofiakirken sees Justinian selv i sin hofdragt krybende foran den tronende Jesus.

De teologiske stridigheder, der avgjøres av keiserne, foranlediger et dogmatisk system, der faar sin bestemte udformning paa kirkemøderne. Religionen sluges av kirkeretten og av ceremoniellet.

Mosaikerne og billederne faar sit præg derav. De blir tørrere og stivere, malet efter en bestemt regel eller kanon slig som den endnu findes inden den græsk katolske kirke.

Paa andre felter, tekstilindustrien og elfenbensarbeidernes omraade udfolder den dog megen skjønhed og rækker udover hele Europa. Ligeledes i bogmaleriet. I bygningskunsten, der ikke vedkommer os her, indfører den ganske nye og store ting (centralbygninger, kupler og skjønt formede kapitæler).

Efter Justinians død falder riget sammen. Der indtræder i Sydeuropa et uigjennemtrængeligt kaos.

De germanske og slaviske folkevandringsstammer er ikke kommet i ro. Østrom lammes av indre uro og arabernes farlige angreb — mister provins paa provins i Lilleasien, Afrika, Spanien. Alle forbindelsestraade brister.

Betragter man et historisk kart over Italien i de nu følgende aarhundreder, vil man se, det skifter stadig form og farver. Langobarder, gother, franker, germaner herjer landet. Under Karl den store er forholdene nogenlunde. 830 herjer saracenerne Italien og Sicilien. Der hersker almindeligt røre overalt. I det 10de aarhundrede er landet delt mellem By-

zanz, lombardiske hertuger, franker, og der er desuden en del uavhængige byer.

De riger, der tydeligere kommer frem, er langobarderriget i nord og kirkestaten, der under karolingerne faar sit herredømme udvidet. Med Ravenna er det forbi, da langobarderne ødelægger dets havnestad Classis. Det føres en stadig strid med Rom og søger at hævde sig overfor paven ved at støtte den tyske keisermagt. Byzanz trænges ned til Syditalien, hvor det beholder kystlandskaberne og Sicilien.

Det var ikke gunstige forholde for kunsten.

Folkemængden avtager uhyggeligt.

Men rigets ulykke øger pavens magt. Hans kirke tog liden del i østens stridigheder, gav sig ikke av med lærdom, men gav sig kun praktisk hen til sin religiøse og politiske opgave. Født i ydmyghed og blandt de smaa henvendte den sig til de unge i samfundet og gjorde propaganda blandt barbarfolkene. Men nogen kultur formaaede den ikke at bevare eller forme. Det var foreløbig heller ikke dens opgave

Vistnok er der hos de seirende barbarer visse tilløb til en national, mere realistisk kunst, saaledes som den i fred faar udvikle sig i Karl den stores rige nordenfor Alperne — men tilstandene i det udarmede, folkefattige Italien var fortvilede.

Den kunst, der præsteredes, er derfor omtrent helt og holdent byzantinsk.

Denne fik saa et dødsstød ved billedstriden, der begyndte under keiser Leo III 726 og varede i 100 aar. Formaaede den ikke helt at knække kunsten i dens hjemland, satte den den dog langt tilbage.

Under billedstriden flygtede store skarer av billeddyrkende prester og lægfolk til Italien; hvor der i denne tid stiftedes over 200 basiliusklostre, der blev mægtige bærere av byzantinsk kultur.

Saaledes blandes germansk, keltisk, muhamedansk, orientalsk paa Italiens grund. Ravenna beholdt forbindelsen med østen og indførte kunstsager derfra, der spredtes som handelsvarer.

Anderledes er det nordenfor Alperne. Der havde det ulykkelige forlig i Verdun dog havt den betydning, at det ved at dele landene ene efter nationale grænser havde banet

den der opvaagnede kunst veien til at bryde nationale baner. — Det viser sig da her det mærkelige vidnesbyrd om den antike kulturs seighed, at det er paa den der bygges, det er ved hjælp af det oldkristelige kunstoverleveringer at kunsten her formaar at reise sig, skaber adskilligt baade paa arkitekturens, maleriets og elfenbenskunstens omraade.

Det der dog næsten overalt i det stille har været dyrket i disse tider, er miniaturmaleriet, der periodevis forfalder, periodevis sætter skjønne blomster, snart paavirket af antiken og snart af Byzanz

Saa har da hele Europa været i stobeskeen, det har gjæret og sydet overalt som i en kogende gryde, barbari, kultur om hverandre. Den antike marmorloven med indhugget runeindskrift er bevis herpaa. — Det begynder saa smaat at klarne af ovenfra, ovenfra Alperne først, under Ottonernes regimente. Otto III opretter endnu aar 1000 hof paa byzantinsk vis og kunsten begynder en ny blomtring med gammelkristelig, byzantinsk, germaniske og langobardiske elementer.

Da saa den romanske bygningskunst fra 10. aarhundrede udfolder sig i 11. aarhundrede særlig i Mellemeuropa og Norditalien, og forskjellige egne i Mellem og Nedre Italien, medens den gammelkristelige overlevering holder sig i degenerert form i Rom og i Toscana og Venedig blandet med byzantinske og arabiske elementer, affoder den imponerende række af monumentale kirkebygninger fra 11. aarhundrede en opvækkelse af en monumental stil i billedkunsten, der nu skal smykke og belive disse bygninger.

Dette bidrager for Italiens vedkommende til en gjenoplivelse af mosaiken der viser større frigjorthed og er mere livfuld end byzantinismen. I Tyskland begynder vægmaleriet saa smaat at komme op.

Det er dog arkitekturen, der i denne tid tager ledelsen, og i det 11. og 12. aarhundrede gjør billedkunsten til en villig, omend temmelig ubehjælpelig tjenerinde.

Er nu dette end en følge af, at forholdene nu er blevet mere ordnede, rigernes grænser mere fæstnede, er der en kaos af skarpe modsætninger, der fylder dette tidsrum.

Korstogene og kampe med saracener og indtrængende folkeslag satte sindene i sterk bevægelse. Vi finder en blan-

ding af tapperhed og blodt sværmeri, af raahed og fromhed, trods og sønderknuselse. Og bag staar kirken rolig, værdig og styrer med sikre aaretag mod sit maal, magt over sindene. Den rige og livlige forbindelse med østen kunde dog ikke blive uden virkning. Sind og hænder sættes i travel bevægelse i fredens gjerning. Oplysning, dannelse gjennem universiteterne viser sin magt udenfor kirkens, der trænges mere tilbage, idet den løftes af mægtige borgerhænder. Disse tager sig ogsaa af kunsten. Den skifter derved karakter. Enkelte steder bevirker dette en sidste gjenopblussen af antiken, andre steder kommer det nationale særpræg til et vakkert gjennembrud. Kunsten, der havde været mørk og tung, tryller nu smilet frem igjen selv paa helgeners læber. Den vaagnende trubadurpoesi og minnesang, der kvæder sine muntre og høviske sange til kvindens pris — det er en verdsliggjørelse af kirkens Mariakultur, der derved opstaar.

Tidsaanden blir lys og let, sterk og nydelsessyg i sæder. Det er reaktionen, der melder sig i opror mod kirken, i hævn over dens mange misbrug og overgreb, men ogsaa i kappestrid med den reises de vældige kirkebygninger, og som frugt af sindenes løsning fra hierarkiets lænker og i pagt med den franske og germanske nationalaand skyder en ny blomst frem, gotiken, der gir udtryk for en friere inderligere religios trang og stræben.

Kirken der ikke helt staar i pagt med tidens aandsudvikling søger at stemme mod denne strøm, idet den ikke saa det berettigede og store deri. Det fik paa det religiøse omraade saa virksomme udslag som forfølgelserne mod Albigenserne og kjætterbaalet over Arnold fra Brescia.

Den nye viden kan dog ikke stanses, den breder sig seirig ut over verden, baaret af munkene og sangerne. Den virker tro — baaret af presternes og digtningens begeistrede billedrige sprog i national dragt.

Findes der da ingen forbindelse mellem alvor og glæden over livet? bestaar der da mellem dem en uløselig modsætning, er den gamle romerske skjelnen mellem epikuræisme og stoicisme sand og nødvendig, medens en Epictet, en Marc Aurel kun er en ulykkelig drømmer? — Da fremstaar Frantz af Assisi, den store herlige »Trubadur Gottes», paavirket af tidens frie

tanker, og baaret af tidens længsel efter forløsning, viser han menneskene at ved frigjørelsen fra alle baand selv de sterkeste, opad og nedad, men ved hel personlig hengivelse kan baandet knyttes.

Og han bringer Gud igjen ned til menneskene, saa han færdes blandt dem, gaar omkring og gjør vel, og menneskene nær til Gud.

Som en minnesanger i ord og toner synger han Guds pris ikke bare for frelsen og forløsningen, men for al den storhed og herlighed, han har spredt omkring sig i naturen. Den er ikke vor fiende; dyrene ikke dæmoner og billede paa satan, men vore venner, vore søskende, beskinnet af den samme sol, gjenstand for den samme Guds kjærlighed. Ja selv døden er ret set vor ven og vor søster, «aabner os sin favn, naar vi staar ved enden af banen».

Der gaar som et vaarbud over kirken og over gemytterne. Al længsel og tragten efter renhed og skjønhed finder sin udløsning deri, at mennesket helt og fuldt stiller sin lydighed mod Gud, for da blir det helt gjenstand for Guds kjærlighed. Se, den nye Messias var kommen; han prækede for fuglene og de forstod ham, og som tak for sin lydighed fik han Kristi mærker paa sit legeme.

Hvilken enorm betydning dette har for kunsten er let at forstaa.

Den blir religiøs og den blir naturlig. Thi man indsaa naturen var helliget af Gud; det naturlige var religiost, og det religiøse var i sin sandhed natur.

Kan kunsten ikke med engang helt frigjøre sig fra det byzantinske væsen, figurerne mister dog sin storhed og utilnærmelighed, baade i form og materiale. Overgangen merkes bedst hos florentineren Cimabue, hvis madonnaer med Jesusbarnet aander en ynde og en gratie, der var ukjendt. Billederne fores i triumf gjennem byen. Thi Gud er stegen ned til menneskene — sidder ikke i himlens utilnærmelige tykke guldluft, men midt iblandt dem.

En gammel kunsthistoriker fra Italien, Vasari siger: «Der var kommet mere «kjærlighed» i kunsten.» — Den der dog helt anvender Frantz's tanker paa kunsten er Giotto i sine talrige fresker.

Han frigjør figurerne helt fra konventionel tvang, lægger magt og dybde i deres gebærder og handlinger, fast enhed og følgerække i komposition og anordning. Og forstaar paa en enestaaende maade at udføre en cyclisk anordning, hvor det væsentlige kommer til sin ret. Naiv, menneskelig og saglig er hans kunst helt igjennem.

Han bryder med al tidligere tradition i emne og idekreds og gjør Frantz's historie til gjenstand for sin kunst.

Han er derfor grundlæggeren af den monumentalitet, der er det afgjørende grundlag i det italienske maleri — og i komposition og emnevalg er de senere saa berømte renaissancens mestere hans efterfølgere og efterlignere.

Hans betydning for Italiens kunst er derfor enestaaende i historien. Ja der har vel neppe været noget sted i kunstens historie, hvor et saa gjennemgribende og betydningsfuldt skridt er gjort mod sandhed og naturlighed og liv. Nu flyder udviklingen igjen med den store elv i bred tryghed og majestæt.

Men hvorledes var dette muligt?

Ved at række haanden tilbage til den gamle græske og romerske formverden paa den ene side, og frem mod den fremstormende, lyse, freidige og sunde germanske verden og udlose dens ubrugte kræfter — i den tro, som er grundlaget for al sand og sund religiøsitet, at det menneskelige og det kristelige i strid gaar tilgrunde, men i forening svinger sig høiere og høiere opad.

I den tro har kunsten feiret sine triumfer, skabt sine skjønneste skikkelser. Thi troen er den store samlende magt; den gir det overlegne syn, skjeldne mellem væsentligt og uvæsentligt og gir alt sin rette værdi, den favner ogsaa i sig livets rigdom skjønhed. Den finder i det skiftende det evig gyldige. Men denne tro binder ikke, skabes ikke ved vold og tvang og gode love, men ved personlig inderliggjørelse, indforlivelse med livet selv og livets kilde — det har dette her omhandlede avsnit af kunsthistorien tydelig vist os.

Bergen, mars 1908.

Fred. Tybring.

NYE BØGER.

Hans Nielsen Hauge. Af *Jacob B. Bull.* Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Endelig har da en af vore digtere givet sig i færd med denne den gjæveste skikkelse vor bondestand har fostret, om hvem Bull med rette siger, at «hans i skjønneste og ædleste forstand romantiske livssaga paa hvert blad bærer bud om ægte normannaaand og vidnesbyrd om de bedste nationale særkjender i vor folkekarakter», og at han «satte hele vort land i bevægelse og vakte aandeligt liv og materiel foretagsomhed paany i et folk, som var fortvilelsen og selvopgivelsen nær». Jeg har endnu ikke faat læst bogen, men den ser indbydende ud, og Bulls navn borger for at den er sin gjenstand værd. Den bør derfor — og vil utvilsomt ogsaa — finde vei til de tusen hjem i vort land. *Thv. Klaveness.*

Bøger sendt redaktionen:

N. F. S. Grundtvig: **Udvalgte skrifter.** Gyldendal. Hefte 61—64.

Det gamle testamente oversat af prof. dr. *Fr. Buhl.* Gyldendal. Hefte 4 og 5.

Heimsoga. Livsbilæte og skildringar. Cammermeyer. Hefte 10—12.

Statens tjenestemænd med høiere utdannelse Alders- og lønsforhold. Statistiske undersøkelser av *Hartvig Nissen*, sekretær i justitsdeptm. Kr.a. Aschehoug & co.

Kristelig barnelærdom. Ved dr *Georg Fasting*, rektor ved Holmestrand lærerskole. Hamar. Norsk skoletidende.

S. D. Gordon: **Arbeidet i Aandens kraft.** Autor. oversætt. af *Ida Berthelsen.* Kjøbenhavn. Bethesda.

Richard Thomsen: **Robert Dolling.** Et blad af den engelske statskirkes historie i det 19de aarhdr. Kjøbenhavn. J. Frimodt.

N. M. Plum: **H. N. Clausen** i forhold til protestantismens principper. Kjøbenhavn. Pio.

Ivar Kleiven: **Fraa gamle daagaa.** Forteljingo og bygdamiune fraa Vaagaa. Kr.a. Achehoug. 12te hefte à 35 øre.

Skrifter i Samling av *Arne Garborg.* Aschehoug. 5te hefte à 50 øre.

Kristus prædikener. En samling taler til hver søn- og høitidsdag i aaret af *Herman Lunde*, sogneprest. Cammermeyer. 8de hefte à 60 øre.

Clara Tschudi: **Dronninger, keiserinder og kongernes moder.** Gyldendal. 23de hefte à 50 øre.

Søge og finde. Efter bibelsk fremstilling ved provst *S. Andersen*, prest ved Vartov. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Thomas Krag: **Kong Aagon.** Tragedie i tre akter. Ny og omarbeidet udgave. Gyldendal.

Linda Murri. Egne optegnelser i fængslet. Oversat af *Anna Guldberg.* Med forord af Bjørnstjerne Bjørnson. Gyldendal.

Bendix Ebbell: **Naar tæppet er nede.** Scenens børn paa fri fod. Kr.a. Norsk forlagskompani.

Niels Jeppesen: **Den som sejrer.** Roman. København. Pio.

Den ægte myndigheds **Statskunst** af *Jørgen Gry.* Odder.

De for Kristiania gjældende regler i forholdet mellem **Husbond og Tjener.** Utarbeidet efter opfordring av bestyrelsen for foreningen «Hjemmenes vel» av *K. Thinn.* 2den utgave. Kr.a. Grøndahl & søn. 30 øre.

A. Tollefsen: Kortfattet haandbok i **Bibelhistorien** for lærere og lærerskoleelever. 2det oplag. Kr.a. Lutherstiftelsens boghandel.

Forsvarssag og kristentro af *C. Skorgaard-Petersen.* Kjøbenhavn. Frimodt.

Jonas Lie: **Samlede værker.** Mindeudgave. Gyldendal. Hefte 1 og 2 (ialt 66 hefter à 30 øre).

Conrad Hansen **Taler for Drenge.** København. Lehmann & Stage.

N. Clausen Bugge: **Oldkirkens daabstro.** København. Lehmann & Stage.

Den kyrkliga diktningen. II. Hymner och andeliga sånger från medeltiden jämte inledande historisk öfversikt af den kyrkliga diktningen under samma tid och anmärkningar, af *A. E. Friedlander.* Stockholm. Norstedt & söner. Kr. 1.50.

Irene H. Barnes: **Dr. Alek.** Autoriseret oversættelse ved M. Wolff. Lohses forlag.

Menighedsfakultetet. Af *H. Vangensteen,* sogneprest. Kr.a. Lutherstiftelsen.

Holger Jørgensen: **Alfred Ipsen.** Et tilbageblik i anledning af 25 aarsdagen for udgivelsen af hans første bog. Tillæg: Nogle digte af Alfred Ipsen. Silkeborg. Vor Fremtid

N. Teisen: **Om troen paa Gud** (Teisme). København. Frimodt.

G. Varder: **En gammel landsbyprests tanker om troens væsen.** Kjøbenhavn Pio.

Judith Keller: **Helga Hvide.** Gyldendal.

Konfirmationsordningen. Indledningsforedrag ved Kristiania stiftsmøde i april 1908. Af pastor *Erling Grønland.* Lutherstiftelsen.

C. Wagner: **For smaa og store.** Litt om kunsten at leve. Oversat af Wladimir Moe. Kr.a. Feilberg & Landmark.

Hjemmebakning og husmor-vink m. m. Av *Henriette Schønberg Erken.* Kr.a. Aschehoug.

Augusta Abrahamsen: **Radikalerens hustru.** Skisse fra 90 aarene. Kr.a. Cappelen.

Paul Oldenburg: **Gaa til alters.** Et ord til unge. O. Lohse.

Prof. dr. Chr. Ihlen: **For tro og tanke.** Kristelige foredrag. Kr. 1.50. Kr.a. Steenske.

Karl Christensen: **Modellen.** København. Schønbergske.

Sandhedens Erkendelse. Et bidrag til belysning af religionens logik. Af *O. Thune Jacobsen.* København. Gad.

Erkendelsen og troslivet. Bidrag til belysning af kristendommens væsen. Af *K. P. Nielsen,* prest i Ordrup. København. Gad.

Aage Ibsen: **Fjældgænger.** Grønlandsk novelle. København. Schønbergske.

Jakob Knudsen: **Varulven.** Nutidsskildring i scener og samtaler. Gyldendal.

Matias Skard: **Vaart sjæleliv.** Kr.a. Aschehoug.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

«Dersom Kristus kom til London, — eller St. Jerome K. Jerome's evangelium» er den ganske drastiske overskrift, «Review of Reviews» i sit sidste hefte gir beretningen om et nyt skuespil av den væsentlig humoristiske forfatter, hvis navn ovenfor er nævnt. Stykket foregaar nemlig i London med Kristus som hovedperson, og logerende, «3dje etage til gaarden» — The Passing of the Third Floor Back, heter det — og skildrer hans velsignelsesrike virksomhet mellem sine medlogerende i det skumle pensionat. «Orienten i London» (den nylig avholdte internationale missionskongres), sier anforte tidsskrift, «lot alle ikke kirkelige mennesker se den kristne mission fremstillet i et slags skuespil. Og for at gjengjælde den beviste høflighet præsenterer nu mr. Forbes Robertson evangeliet à la St. Jerome K. Jerome for alle theatergjængere i St. James' Theatre. Det er et eventyrverdnens evangelium, en slags Tolstojsk parabel tilsatt med vidundere fra brødrene Grimm.»

Jerome har for fortalt om passionsskuespillene i Oberammergau, kanske det er derfra, han har ideen. Hans eiendommelige treakter, som hadde sin premiere for overfyldt og begeistret hus nu i september og fremdeles spilles, er et slags moderne *morality* eller *miracle play*. Det er ikke saa meget inspirert av bibelen selv, sier bladet, som av de gamle dype legender, som den første kristne tid pietetsfuldt skjulte den hellige skrifts egne enkle beretninger under. Specielt kunde den velkjendte gamle fortælling om den døde hund ved Damaskusporten gjerne sættes som motto over stykket: Da Kristus og hans apostle engang gik gjennem byens port, kom de like paa det raadnende kadaver av en hund, som laa der opsvulmet i solvarmen, fæl og modbydelig for alle uten aadselfluerne, som sværmet omkring den. Apostlene snudde sig rundt alle som

en og holdt for næsen. Men Herren betragtet kjærlig gjenstanden for deres avsky og sa: «Hvor vakre tænder den har. De skinner hvitere end perler.» — —

Det er en likesaa broget som dyster forsamling, den nye leieboer træffer paa i sit logi i det skumle Londonske boardinghus — «aanderne som er i forvaring». Den tyvagtige vertinde, — den tøsete pike, — den sminkede dame paa 40, som vil være 18, — det trættekjære egtepar, en rakekniv av en kone og en brutal mand, — et letsindig pikebarn, som vil gifte sig for pengenes skyld, — en «satyr», et modbydelig dyr av en forhenværende bogfabrikant, — en slask, som gjør i pikante hurtigtegninger, — en kjeltring, stifter av et jødekompani, — endelig en ung slabbedask, jødens haandlanger. Og tonen er i 1ste akt, forspillet, derefter. Da det banker paa døren og en fremmed træder ind for at spørge efter værelse —. Vertinden nævner en opskruet pris, men slaar av for hans beskedne ydres skyld. Men den fremmede sier, at det skal hun ikke, hun er en ærlig og bra kvinde, som han kan ha fuld tillid til Hvorefter den tyvagtige vertinde studser voldsomt, bevæges i samvittigheten, gir ham det til billigste pris, og tæppet falder.

I anden akt foregaar saa den gode paavirkning videre, og den maate den nye logerende gaar frem paa, er altid den samme: At ta fat i det mulige gode hos hver enkelt, at se de perlehvite tænder midt i al raattenskapen, ja med Christiansciensk tillidsfuldhet bortse fra selve det ondes tilstedeværelse.

Og dersom hensigten helliger midlet, staar Jeromes helt med seirens palmegrene. For de syndefulde individer ramler som kegler for hans kloke og uventede angrep, sier bladet. Der blir ikke saa meget som et horn eller en hov, og langt mindre en menneskesjæl tilbake. I sidste akt, efterspillet, ses de samme personer lykkelige og glade i sin nye forædlede tilstand.

Alt i alt betegnes stykket som et vakkert stykke, glimrende spillet. Og nyttig, forsaavidt det indskjærper gyldne sandheter for ens omgjængelse med næsten.

Og ellers kan jo enhver faa tænke sit derved.

* * *

I sidste hefte av Literarische Echo omtales dr. Erwin Ackerknechts nylig fremkomne avhandling «Moderne Legendekunst», hvor han gjør Selma Lagerløf til gjenstand for en indgaaende og meget interessant drøftelse i hendes egenskap av legendefortæller. De to paa dette felt kolleger og kontraster, hun med sine to legendesamlinger og Gottfried Keller med sine «Syv legender» karakteriseres i al sin sterkt utprægede eiendommelighet. De henter begge sit stof fra gamle kilder. Men hvor forskjellig er ikke deres hele maate? Selma Lagerløf vilde ikke finde det rigtig, skriver hun selv, at digte nye legender, for det interessante er jo netop, at de engang er blit holdt for sande. Det hun lægger vegt paa at faa frem er den sædelig-religiøse kjerne i de gamle legender. — Ganske anderledes forholder det sig med Gottfried Keller. «Jeg lægger netop an paa det profane, komiske, groteske», sier han. Han laver sine egne muntre snirkler og ornamenter over den gamle enkelthet og anbringer hist og her en freidig, verdslig knebelsbart i de hellige asketaasyn, saa legendens oprindelige tendens likefrem kan synes parodiert. Selv kalder han ogsaa sin legendebog med meget spøkefulde navne. Og dr. Ackerknecht hævder den opfatning, at Selma Lagerløf har større betydning for legendens gjenopstaaen end han. «Men paa et punkt møtes de dog begge, digter og digterinde: I den uendelige elskværdighet og ynde, hvormed de fortæller sine legender. Hos ham med en understrøm av skoieragtighet, hos hende av inderlighet »

* * *

Om forskjellige forfatteres arbeidsmetode bragte Strand Magazine for en tid siden en artikel og indledet rækken med Hall Caine. Denne meget omdisputerede forfatter av de bindsterke bøker er ikke bange for kladder og utkast. Naar han har faat den ledende idé, et aktuelt emne som f. eks. kvinders stemmeret, og fordypet sig en stund i det, prøver han at forme den centrale skikkelse som skal bære ideen frem, — derefter bipersonerne, som gjerne grupperer sig i to motsatte leire, blandt hvem da begivenheterne skal foregaa Saa skriver han da sit første grove utkast til bogen, dikterer det i brændende fart til en typewriter, uten hensyn til nogenslags

literær form, bare hober sammen og hviler næsten ikke, for han har faat optegnet alt hvad der rent ydre set har med grundtanken, personer og begivenheter at gjøre. Dette utkast udmerker sig ved en særdeles bredde, skal undertiden ha optil 40 000 ord, — hvorav det har hændt at han i løpet av to dage har diktert de 20 000, med arbeide dag og nat. — Nu følger klad nr. 2, hvor han beskjærer og bearbeider raastoffet fra første utkast. Dette foretar Hall Caine med pen i haand, og faar sig derpaa et maskinskrevet eksemplar av det hele, — vel at merke med bred hvit marg. Og nu begynder forfatterens største arbeide, for nu skal han samle alt saa at si teknisk stof, som trænges til apparatet. Er hans helt en arbeiderfører, ser han at stifte bekjendtskap med diverse saadanne og studere deres liv og gjøren i bøker og skrifter. Da han skrev sin bog om den evige stad skaffet han sig via pavens sekretær adgang til pavens private værelser, hvor han iagttok og gjorde optegnelser. Med klad nr. 2 foran sig, gjennemgaar han det saaledes samlede enorme stof. — Og saa kommer bogens virkelige utarbeidelse. Han skriver nu egenhændig, men slik, at han først i en 2—3 timer utarbeider stoffet i hodet, fra ord til andet, før han fæster det til papiret, skriver derpaa hurtig en 20—30 minutter, og saa er dagens arbeide gjort. Denne klad, for det er endda klad, maskinskrives, og Hall Caine foretar sine sidste smaa rettelser i den. Alt i alt tar en saaledes utarbeidet bog ham fra to til tre aar.

FRA MØDET FOR FRISINDET KRISTENDOM.

Præken av *Erling Grønland.*

Tekst Kol 3, 1—17.

Disse ord læst ganske langsomt og med eftertanke er jo i sig selv den vældigste indledningspræken til vort møte. Og vil vi nu ogsaa aapne os for dem, gi dem magt over os og gaa hen og leve dem, da har vi lært, vi ogsaa, at holde møte, saa himlen kan glædes og jorden velsignes.

Jeg vil straks be dere bli med mig hen til det store, straalende midtpunkt i hele vor tekst:

Kristus vort liv.

Kristus vort liv! Jesus Kristus, vor dyrebare, eneste herre og frelser, han som «er alt og er i alle». Han selv først og sidst og alt; det eneste faste, usvikelige punkt, hos hvem vor tro har fundet hvile og vort liv ny kraft.

Gud har i naade lært os i nogen mon at kjende usseldommen og synden i os: ulydigheten og urenheten, som gjør os fredløse, hvileløse; halvheten og avguderiet, som gir os det splittede, urolige sind; uklarheten og famlingen, som øker den indre uro. Vi søker efter det, som kan gi likevægt, hel uavhængighet av verden, av menneskers meninger og domme, bare avhængig av en eneste, Jesus Kristus vor herre. Vi har ikke grepet det, vi er ikke fuldkomne; vi jager efter det, om vi kunde gripe det, likesom vi er grepet av Kristus Jesus.

Da kommer det til os idag som en oprakt finger dette ord: er I oprejst med Kristus, da søk det som er oventil, hvor Kristus sitter ved Guds højre haand! La eders hu staa til det som er oventil, ikke til det som er paa jorden!»

Jeg maa erindre hin gamle vismand, som vilde paata sig at løfte jorden av sine hængsler, om han bare hadde et fast punkt utenfor den.

Vi har dette faste punkt, ikke i denne verden, ti verden er selv uten likevægt, men «oventil», utenfor verden; Jesus Kristus ved Guds højre haand er og blir vort faste punkt.

La os søke derop, derind, til ham — ikke i verdensflugt, for den har aldrig gjort nogen fri og uavhængig av verden — nej men fordi vi vet, at fra dette faste punkt skal al verden igjen løftes, ikke av sine hængsler, men paa de rette hængsler igjen. Ogsaa vor vesle verden.

Ti Jesus Kristus er vort *liv*.

Det klinger først og fremst til os som et evangelium: Jesus Kristus er livet. «Jeg er livet»; «jeg lever og I skal leve».

Og dette evangelium om Guds eget liv: visdommen og helligheten, retfærdigheten og kjærligheten, der vælder frem i hele sin fylde i ham deroppe ved faderens højre haand, — det evangelium er det, som har drat og drar os ind til ham og Gud, altid dypere, tættere ind til det faste, ubevægelige punkt utenfor verden med dens synd, tomhet og død.

Men saa skal det ogsaa lyde tilbake til ham og utover al jorden som en bekjendelse fra os og alle dem, der er frelst og oprejst fra synd og død til et nyt liv:

Kristus er *vort* liv!

I en eneste sum, sagt med usigelig ydmyg tak: Jesus, du er vort liv, og vi vet intet andet. Din kjærlighet, der tilga og tilgir os, din hellige aands kraft der rørte ved os, er livet i vort dødelige liv — skjult lever vi med dig i Gud.

Ja *først skjult*, venner. Livsrøtterne dypt gjemt i Gud, og de røtter tør aldrig blottes, uten at livet visner og dør. At faa tankerne klaret er aldrig livet; vi dør av al teologi, av den gamle og av den nye, av alle vore møter og forhandlinger, dersom det skjulte, mystiske samliv med Kristus i Gud hører op eller lider skade. Har vi ikke alle følt faren ved tidens strid og krydsende tanker og megen forhandling, følt at vore livsrøtter stod i fare for at blottes?

Nej dypere ned maa vi, længere ind i det skjulte livssamfund med Gud ved Jesus Kristus, vor herre. Inderliggjørelse, fordypelse, pleje av lønkammerlivet det er, hvad vi

mer end nogengang trænger. Og hvad der ellers skal tilføres os maa faa vande og nære, ikke rive og slite i roten.

Kristus er vort liv, skjult med ham i Gud.

Men ogsaa aabenbart, op mot dagen og lyset, netop saa højt og saa vidt som det i dybde og inderlighet leves med Kristus i Gud.

Det vi lever i, det lever i os igjen. Jesus-livet er ikke utenfor os som noget vi læser om og hører om, spekulerer paa og forhandler om, det er i os som sæden i muldjorden, Dette livs historie er ikke avsluttet her paa jorden; det lever op igjen i alle, som er oprejst med ham. Ikke bare som nye tanker og klarere begreper om Gud, men først og fremst som et nyt sind og en ny kraft til at ligne ham, vor herre og mester.

Og vi har bestemt og klart bevisst sagt, at det skal faa ha rum og vokseplads i os dette liv, — git det leveret deri-nde. Og vi har likesaa bestemt og klart bevisst sagt, og maa lære at si det mere og mere bestemt og avgjort, at det skal dø det, der staar Jesus-livet imot. Det er en fuldbragt kjendsgjerning det ene som det andet. Ja det er i den grad en fuldbragt kjendsgjerning, at det kan sies likefrem: «I er døde», eller for at følge apostelen i hans sprang over i et andet billede: «I har avklædt eder det gamle menneske», «I har iklædt eder det nye». Men hvad der er en fuldbragt kjendsgjerning det kommer altid til os som en fornyet opgave, saa apostelen i samme aandedræt føjer den hellige formaning til: «dod da eders jordiske lemmer», «avklæd eder det gamle menneske», «iklæd eder det nye!»

La os aldrig glemme, venner, at livet og døden intet færdig og avsluttet er hernede, men en livslang proces uten stans.

I Guds utvalgte, hellige og elskte, la os saa gaa hen og døde, hvad der skal og maa dø! Eller for at bruke det andet billede: la os lægge stykke for stykke bort av den gamle klædning og iklæ os stykke for stykke av den nye — efter vor hellige daabs pakt!

Det er livsytringerne der her skal passes paa, slik de bevisst rører sig i os og gir sig utslag gjennem haanden, øjet, tungen og alle vore lemmer. Ti likesaa sikkert som det

skjulte liv er bestemmende for det aapenbare, likesaa sikkert er det aapenbare igjen bestemmende for det skjulte. Det har Gud lært mig ogsaa ute i min have i sommer; vil jeg ha de skjulte rotter til at do en langsom men sikker død, saa kan jeg bare gang paa gang luke bort de grønne spirer.

Derfor skal de jordiske lemmer dødes: utugten og urenheten, brynden og den onde lyst, havesyken og vreden og hidsigheten, ondskapen, spotten, den skammelige snak og løgnen mellem bror og bror. Og derfor skal det faa lov at gro frem, ja plejes og næres alt dette: det miskundelige hjertelag, godheten, ydmygheten, sagtmodigheten og langmodigheten. Jeg sier igjen *plejes* og *næres*. Det er en indbildning, at vi kan eje et liv, som aldrig aapenbares; la os heller ikke drømme om, at det kan gro uten pleje og næring. Og la os huske, at det er i livets prøver, det kommer til vækst og utfoldelse. Der gror visst litet frem av dette ute i en ørken, hvor viljen ikke møter motstand, hvor krænkelser og ydmygelser aldrig naar os. Det lar apostelen os forstaa, idet han fortsætter: «saa I taaler hverandre», tænk taaler hverandre — «og i tilfælde tilgir hverandre som Kristus tilga eder». Saa kan da netop denne tid være en god vækst tid for Jesus-livet i os og hindringerne ved Guds naade forvandles til betingelser.

I en sum: la os virkelig holde av hverandre, virkelig pleje og passe kjærligheten i dens fineste ytringer. Uten kjærligheten mangler Jesus-livets yndigste blomster sit sambaand.

Saaledes maa Jesus-livet, menneskesønnens hellige, rene liv te sig aabenbart. Det er som træets krone og top, højere og videre, jo mer vi med vore skjulte livsrøtter lever med vor frelser i Gud. Saadan ga det sig tilkjende i ham selv, da han levet sine kort aar hernede, saadan lever det evig i ham der oventil i ukuet, fuldkommen herlighet og kraft, saadan ledes det ind i vort liv, som lever med ham i Gud. Det er undfanget og født i os ved et ufattelig naadens under, det lever og fuldkommes ved et uavladelig naadens under ved hjertelivets tætte forbindelse med ham. Men likesaa visst er det: det lever, vokser kun, hvor det gis lov til at skyte frem i dagen, og hvor alle disse skud faar lov at bli plejet og

passet. Faar ikke det bli tilfældet, vil selve livsrøten dø en sikker død. Derfor skal den hellige formaning staa like ved siden av med evig ansvar i sig for hver av os: «dræp dine jordiske lemmer!» «avklæd dig det gamle!» «iklæd dig det nye!» Kun saaledes kan vi undgaa, at alt dette med Jesus-livet i os blir en illusion Kun saaledes kan dette liv «fornyes til kundskap efter sin skapers billede . Kun saaledes kan det leves op igjen av os, spædt og uklart, men dog altid sterkere og klarere.

Aa kunde vi lære at omgaaes hverandre, lære ogsaa at holde vort møte og alle vore møter efter dette kapitel!

Være sammen med litt av menneskesønnens eget guddommelige liv i brystet; ha det hver av os som en piplende liten kilde derinde med utspring hos ham ved Guds højre haand — mangfoldig i fylde, rikdom og egenart, dog ens i grunden.

Være sammen med tillit til hverandre, med tillit til at dette liv er der selv hos den, der ikke har faaet mængdens sanktion paa at være en levende kristen. Tænk om vi vovet, vi ogsaa, i denne tillit at si det fuldt og rundt ut som apostelen: «Kristus er alt, og han er i alle!» Om vi kunde øve os op til med kjærlighetens lyse haap og fine forstaaelse at se Jesus-livet hos hverandre. Ikke stanse ved det første tornekrat vi støter paa hos hverandre, men gi os tid til i kjærlighet at trænge gjennem krattet og ind til den av Gud dyrkede plet derinde, den som har det haap over sig, at den nok engang skal faa alt krattet til at vike. Ja selv om vi ikke fandt denne Guds plantning, — dog haape *at* den findes!

La saa det vesle liv arte sig forskjellig hos de forskjellige! Ikke ens i styrke. Hvordan kan noget som heter liv være det? Er det ikke livets art at kjende til de mangfoldige stadier med uendelige muligheter?

Og ikke ens i ytring, hos en saa, hos en anden anderledes. Vet vi da ikke, at den fremtvungne ensformighet er livets død?

Nej vi maa staa med respekt, med ærefrygt overfor livet hos hverandre som overfor det største paa jorden, ja som vi staar med ærefrygt overfor Gud selv, hvis skapning dette liv er. Ogsaa der hvor forstaaelsen kan mangle.

Og vi maa la alle skranker falde, saa livet kan finde

ind til det beslægtede og finde styrke ved sammensmeltning. Ja skrankerne maa ned for livets skyld — «her er ikke græker eller jode, omskjærelse eller forhud, barbar, skyter, træl, fri; men Kristus er alt og i alle.»

Da skal Kristi fred komme til os og sænke sig over vore splittede sind; og vi vil gi den raaderum, ti «vi kaldtes jo til den i ett legeme».

Og da skal taknemmeligheten rore sig i kolde hjerter, og vi vil ikke la den do av mangel paa pleje; vi vil lose den ut i «salmer og lovsange og aandelige viser» og prøve at «synge yndig i vore hjerter for Gud» som en takk til faderen ved Jesus Kristus. En takk for hvad der er og for hvad der skal komme.

For hvad der er: at Jesu Kristi evige liv, hans menneskeliv, er her midt blandt alle dets fiender og sterkere end alle fiender. Saa selv det mindste av det er evig stort og har sejrshaap over sig.

Og for hvad der skal komme. Her er lukket op for de største og herligste utsigter: det lille, det mindste skal bli stort og størst tilsidst; «naar Kristus vort liv aapenbares, da skal og I aapenbares med ham i herlighet». Jesus-livet skal sejre over alle hindringer, skal bryte gjennem fra det skjulte til det fuldkommen aapenbare; menneskelivet i pakt med Jesus skal naa frem gjennem det uklare, blandede og farefulde til det klare, rene og trygge.

La det da sees paa os, at det ikke bare er de tankelose og letsindige, som kan glædes. Gaa nu hen og gjor, hvad I skal i vor herres Jesu navn med glæde og haap og takk! La Jesu Kristi ord — merk vel: Jesu Kristi ord — faa mund og mæle! Lær hverandre og forman hverandre i visdom og kjærlighet! Hjælp hverandre at faa de fine livsrotter nedmuldet i vor frelsers forunderlige kjærlighet; ti kun av den kan de leve. Hver agte noje paa, at livets uavviselige trang til at aapenbares blir tilfredsstillet; plej det mindste skud ogsaa under samværet i disse dage. Ingen sætte stængsel for livet hos sig selv eller nogen anden, men enhver agte det som en ære og naade at bane det vej og tjene det.

Jesu Kristi fred raade i eders hjerter. Amen!

FRANZ XAVER KRAUS.

I det følgende vil jeg forsøke ogsaa blandt os nordboer at reise en liten mindesten for en for nogle aar siden avdød europæisk storhet. Vi skylder hans minde dette, ti der vil vistnok gaa meget lang tid, før noget navn vil naa den berømmelse og autoritet inden den kirkelige kunstarkæologis verden som Kraus's. Selv navne som de Rossi og Wilpert fordunkles av Kraus. Ti hvem har som han omspændt saa mange omraader inden nævnte videnskap! Gamle professor Holtzmann i Strassburg, der dog i saa meget hadde et andet religiøst livssyn og andre videnskapelige idealer end Kraus, uttalte sig for nogle aar siden i en samtale med undertegnede overmaate rosende om Kraus's store videnskapelige dygtighet. En lokalkjendt mand dernede fortalte mig ogsaa at Kraus, der ogsaa hadde sin ærgjerrighet, i sin tid hadde de bedste utsigter til at naa en særdeles høi værdighet inden den katolske kirke, men dette hindredes av hans for en katolik at være ualmindelig utprægede videnskapelige frisind, som de ultramontane magthavere fandt uheldig eller uværdig for en kirkefyrstes stilling.

Kraus er født i Trier 1840. Han uttalte ofte at det var av stor betydning for et menneskes fremtidige livsretning, paa hvilket sted og under hvilke omgivelser det mottok sine første indtryk. Og her har han talt av egen erfaring. Trier er en by rik paa historiske monumenter ikke alene fra det gamle Roms dage, men ogsaa fra middelalderens dels saa dunkle og dystre, dels saa lyse og trosvarme tid. Trier kunde derfor bedre end de fleste tyske byer gi en mottagelig ungdoms fantasi og følelse rike impulser fra hedengangne tiders liv og tænkemaate. Av ikke liten betydning for Kraus's ungdomsutvikling var ogsaa at hans far var kunstner, og at der i hans hus kom flere dygtige malere av den bekjendte av romantiske idealer prægede Düsseldorfer skole. Ogsaa impulser fra

fransk aandsliv blev han i Trier ikke fremmed for, noget der gjorde at han fik et videre syn paa fortiden end mange kraftpatriotiske tyske samtidige.

Da Kraus hadde bestemt sig for den geistlige stand, blev det i første række kirkehistoriske studier han drev. Denne videnskap hadde i det katolske Tyskland gjennem Möhler og Döllinger gjort store fremskridt. I Bonn drev han derhos grundige filologiske studier, noget der mægtig bidrog til at gi ham videnskapelig metode i hans senere kunsthistoriske studier Og dette var til stort held for ham og denne hans yndlingsvidenskap, ti kunsthistorikere pleier ellers kun altfor ofte at kaste en grundig metode paa porten og forfalde til los kunstnerjargon eller digterisk fantastisk flugt. Alt som student utgav han nogle studier fra Rhinlandenes arkæologi, der ikke alene vidner om stor flid, men likesaameget om kritisk sans og selvstændig opfatning. I sine første presteaar studerte han fremdeles med iver og kraft og utgav flere betydningsfulde arkæologiske verker. Disse præges særlig ved en levende opfatning av kulturhistoriens betydning for arkæologien og ved evnen til at dra raske og sikre slutninger. Disse fremstiller han saa med mot og dødsforagt. Herunder kommer hans liberale teologiske grundsyn frem i pakt med og i tilslutning til franske liberale katoliker av gallikansk skole og retning. Historisk forskning og levende tradition og overlevering maa hævde sin ret fremfor en ensidig dogmatisering i ultramontan retnings tjeneste.

Efter den første videnskapelige arbeidstids overveiende national arkæologiske studier kommer saa det andet tidsrum, hvor han væsentlig er optat med katakombestudiet, der i denne tid dukket frem av glemselens og det overfladiske kjendskaps hav som de kristelige arkæologers forjættede land — tildels paa en litt ensidig maate. I dette tidsrum opholdt Kraus sig en længre tid i Rom og slutter her en livsvarig venskapspakt med den berømte nutidens far for katakombeforskningen de Rossi. Studiet griper ham med om mulig endnu større magt end det tidligere nationale, og hvad han ydet i denne tid, vil ha blivende værd for al fremtidig forskning paa dette omraade. Netop under dette studium fik man i Tyskland først rigtig øie for Kraus og begyndte at

se paa ham som fyrsten blandt de unge kunstarkæologer. Ti Kraus's nuværende studium fyldte et hul i almenhetens grundlæggende kjendskap til den første kristne kirke. Derfor hadde Kraus nu hele den dannede kristenhet med sig og forstod ogsaa ved sin særegne dygtighet og grundighet rigtig at opvarme interessen end yderligere for sine studiers gjenstand.

Saa stor en opgave finder han heri, og saa kjær er den blit ham, at han ikke tar aktiv del i de voldsomme stridigheter inden den tysk katolske teologi som førtes i anledning av det for frisind og videnskap saa skjæbnesvangre Vatikaner koncil av 1870. Vi kan ikke tvile om, hvad jeg ogsaa fra kompetent hold har hørt uttale, at han med sin sympati var paa gammelkatolikernes side. Men som Erasmus Rotterdamus i sin tid hadde han ondt for at ofre sine videnskapelige forbindelser og gamle venskaper inden den ortodoxe katolske kirke for hvad han dog inderst inde følte som ret. Her kunde han visst hat adskillig at lære av den geniale bondeson fra Sachsen», som han etsteds kalder Luther. Som sagt han flyr til sin videnskap og skaffer sig der et neutralt sted frit for forstyrrende teologiske vanskeligheter. Nu søker han begrepsmæssig at bestemme den kristelige arkæologis væsen og karakter og hævder navnlig at et dyperegaaende studium av den kristelige arkæologi maa være forbundet med tilsvarende kirkehistoriske studier. I sine kirkehistoriske skrifter er det da egentlig arkæologiens sak han nu kjæmper for og hævder som en integrerende del av et grundig kirkehistorisk studium. Han fortjener derfor kanske vel saa godt som den bekjendte Berliner teolog Piper æresnavnet «den monumentale teologis far». Han viser indgaaende hvorledes man ut av de kristelige kunstmindesmerker paa en ofte forbausende klar og fyldig maate kan læse sig til de forskjellige tiders religiøse tænkemaate og følelsesliv. Et hovedverk i denne tid er hans beromte «Realencyclopädie der christlichen Alterthümer» (1879—86), som behandler kirkens seks første aarhundreder i dens monumenter og dertil indeholder en noksaa fuldstændig kulturhistorie for samme tidsrum. Navnlig som professor i kirkehistorie i Freiburg (fra 1878) tar han atter fat paa den tyske middelalders kunstarkæologiske spørsmaal. Herunder viser han sig som grundig forsker og selvstændig tænker. Naar

man læser gjennem fortegnelsen over hans verker og vet hvor mosommelig grundlaget er opbygget for hvert av dem, maa man forbauses over hans enorme arbeidskraft og arbeidslyst, og det saameget mer som han i sin senere tid vel er blit bittert berørt av personlige skuffelser og dertil arbeidet under tryk av en alvorlig og smertefuld sygdom.

Kraus begyndte som arkæolog, men kom senere mer og mer over paa det kunsthistoriske omraade. Tidlig hadde han naad frem til en fin kunstsans, der under hans mange reiser yderligere skjærpedes ved samvær med kunstnere og kunstkjendere paa steder hvor den ædle og høie kunst kraftigst trykker sig ind i det mottagelige sind. Det er derfor ikke at undre sig over at Kraus trods han fra først av væsentlig hadde betragtet gjenstandenes mer historiske og stoffige side, og trods han altid mer og mindre holdt fast herved, dog efterhaanden gik over til fortrinsvis at fæste sig ved deres mer kunstneriske betydning. Men i sine kunsthistoriske studier gik han likesaa grundig til verks som i de arkæologiske. Han hadde en særegen evne til at holde de forskjellige kunstskoler ute fra hinanden ved nøiagtig og karakteristisk at skildre deres eiendommeligheter og historiske rødder. Det æstetiske faar nemlig aldrig overhaand hos Kraus, historikeren og arkæologen arbeider altid sammen med kunstelskeren. Kraus's storhet som kunsthistoriker ligger derfor i bedømmelsen av kunstverkernes indre værd, og han reagerer overfor en exclusiv teknisk og æstetisk betragtningsmaate. Efter mit skjøn tør han ha været enestaaende i den stadige og rammende fremhævelse av den kulturhistoriske bakgrund. Han har saaledes kastet nyt lys over liturgiens intime forhold til kunstverkerne, likesom han klart har paavist hvorledes folkets dype religiose sans og konsekvente tankegang stadig har befrugtet kunstnerens skaberaand.

Italien var altid Kraus's forjættede land. I dets ærværdige byer, hvor kunst og historisk overlevering taler et saa varmt sprog til menneskehjertets dypeste følelser, levet han sit livs lyseste stunder, og mange ædle og idealt anlagte italienere blev hans trofaste og varmt hengivne venner. Og naar han i sit lille ensomme hjem savnet Italiens straalende himmel og uttømmelige kunstskatte, søkte han sin trøst i at

fordype sig i studiet av Firenzes store sanger Dante. Han mættet rigtig sin sjæl ved skaldens dype religiøse inderlighet, hensynsløse sandhetskjærlighet og hans næsten haarde og bitre fritalenhet. Som resultat av disse studier utgav Kraus to indholdstunge Dante-bind, som viser et forbausende kjendskap til den hele Dante-litteratur. Han søker her ikke alene at eftervise Dantes indflydelse paa sin tids bildende kunst, men han tror at kunne paavise renaissancens spirer i denne geniale aands syn paa fortid og nutid.

Endelig nogle ord om F. X. Kraus's store hovedverk «Geschichte der christlichen Kunst», et verk han desværre ikke oplevet helt at faa fuldført. Alt hvad der har utmerket Kraus som forsker, hans grundige indsigt i alle selv de vanskeligste kirkehistoriske, kulturhistoriske, arkæologiske og kunsthistoriske problemer, koncentrerer sig her mot hans livs aften. Hans kunsthistorie dvæler mest ved den italienske kunsts mindesmerker, og det er efter hvad vi har hørt om Kraus rimelig, saa skjønhetselskende som han var. Og for italienerne er fra ældgammel tid skjønhet og religion en uopløselig enhet. I Italien er der da ogsaa en fylde av kultur og kirkehistorisk stof, der hænger sammen med kunstverkerne eller danner deres bakgrund, som i intet andet land. Kraus magter virkelig at bringe noget nyt i sin bok, trods han er inde paa en saadan alfarvei for kunsthistorien som den italienske kunst altid har været. Han spreder en masse taake som den rent æstetiske behandling av den italienske kunst har skabt; her maa ogsaa de berømteste navne holde fore. Kraus revser dem særlig for deres uvidenhet med hensyn til fortidens religiøse tankegang og tænkesæt, der har skabt eller præget en mængde kunstverker. Selv vet han at belægge sine fortolkninger saa grundig at man som oftest føler sig som sjøfolk der i vanskelig farvand har faat en overlegen dygtig lods ombord. Jeg minder f. eks om Kraus's utredning av malerierne i det spanske kapel i S. Croce i Firenze, av de ældre billeder i Pisas Camposanto og av Raffaels frescer i Vatikanets stanzer. Idethele er det en nydelse at følge med en forfatter ned gjennem de henfarne tiders løngange, naar han som Kraus saa grundig behersker emnet, saa han med rette kan vise en overlegen ro og sikkerhet. Ved siden herav viser Kraus stadig en varm og inderlig følelse, der hungrer efter at kunne faa frem i nutiden hvad der har været godt, stort og skjønt i fortiden. Ofte merker man som en understrøm av hjemlængsel efter den overjordiske skjønhet, for hvilken det ufuldkommen jordiske skjønhetsglimt maa vige. Og veien vi tilbakelægger med Kraus i hans bok, er lang: Han fører os gjennem de dystre fugtige gange under den

romerske campagne og skildrer der med grundig arkæologisk viden den gammelkristelige kunst og kulturs beskedne vugge. Kraus vogter sig herunder vel for kun at dvæle ved det som vor tids smak særlig finder har æstetisk værd, han lar det sig være magtpaaliggende at skildre de kristnes kulturliv, befrugtet som det var blit av de nye mægtige religiose sandheter. Aldrig før er de gammelkristelige billedcykler blit saa grundig og dygtig behandlet. Videre er hans utsigt over den middelalderske kunsts ikonografi og symbolik et ubetinget mesterverk. Og hvad renaissancen angaar, saa har denne hos Kraus faat en helt uttømmende, likefrem genial karakteristik. For mange av denne menneskehetens vaartids fænomener faar man hos Kraus en sympatisk forklaring. Til renaissancens høidepunkter har forfatteren ikke personlig naadd at føre os. Paa en Italiens-reise han foretok som helsebot for at faa kræfter til at fuldende sit verk, fandt han istedet sin død.

For at skaffe verket en slags avslutning har en meget dygtig elev av Kraus, professor Joseph Sauer, tildels med hjælp av mesterens egne notater og altid i mesterens aand nylig fuldendt behandlingen av den italienske renaissance. Længer ned i tiden vovet han sig ikke til at gaa. Ti her var der ingen forarbeider av Kraus at knytte sig til. Men det er heller ikke nødvendig. Ti det er vel ikke formeget sagt, at med den italienske renaissancekunst er det forbi med en kunst der i egentlig forstand kan kaldes kristelig.

Tilslut nogle ord om bokens betydning for nordisk kristelig kunstarkæologi. Saavidt jeg vet er den ikke benyttet av nogen av dem der her i norden i de sidste halve snes aar har skrevet kunstarkæologier. Hvor megen skade der ved saadan forsømmelse er fremkommet, er indlysende og let at paavise for dem der læser disse bøker efter først at ha læst Kraus. Efter min mening vil opgaven for nordisk kristelig arkæologi i lang tid bli den at bygge paa Kraus's resultater, følge hans solide metode og supplere hans generelle utredninger med specielle behandlinger av nationale monumenter og verker. At overse den store mands hovedarbeide og hans herigjennem velfortjente hovdingestilling gjør man ikke ustraffet. Om Kraus's bok gjælder det derfor om nogensinde i den videnskapelige bokverden: Tag og læs.

Olav Sinding.

IBSEN OG HANS SIDSTE DRAMA.

(Foredrag holdt i Arendals kvindestemmeretsforening.)

Blandt mandens idealer er der et, kvinden ikke kan have paa samme maade som manden, det kvindelige ideal. Og det har været saa meget for manden til alle tider, at vi kvinder kunde sukke over ikke at eie noget tilsvarende. Hvor mange digtere har ikke det kvindelige ideal inspireret, til hvor mangen stordaad har det ikke manet (især i gamle dage!). Skulde vi kvinder søge efter vort ideal i samme forhold som manden søger sit — blev det det guddommelige, det evige. Mon det er derfor kvinden synes at søge religionen mere end manden? Hvad der inspirerer os kvinder og maner os til stordaad (som aldrig blir nævnt og aldrig trykt), er moderkaldet. Hvor store forskjelligheder i mandens og kvindens sjæleliv!

Da Ibsen drog bort fra sit stille, triste barndomshjem, hvor der var saa meget, han var glad ved at forlade, tog han idealet af »das ewig weibliche» med, hvortil hans mor og søsteren havde lagt grunden, dertil det sterkeste indtryk af religionens sandheder, indgivet ham under vækkelsesperioden, den haugianske.

Imidlertid maa omplantningen til Grimstad have været meget heldig for Ibsens udvikling. At leve ved havet, i den venlige egn maa have været overordentlig velgjørende for ham. Af kamerater fik han en del, han skrev digte og forærte dem, som man nu efter mange aar finder frem af gamle kufferter paa loftet.

Man hører ikke bare, at han ved sine satirer og karikaturtegninger af enkelte af byens originaler og værdige fædre kom paa kant med befolkningen. I overtoldbetjent Schulerud's elskværdige familie havde han som et hjem, hvor han gik ud og ind som søn af huset; hans venskab med sønnen Ole Schulerud og dennes opofrende forhold ligeoverfor Ibsen er noksom bekjendt. For en 30 aar siden hørte jeg gamle damer

fortælle, at de havde været sammen med Ibsen i selskaber, at han var meget stille, og at de ikke anede, hvilken storhed der boede i ham. Men det samme vil vel være tilfældet med enhver unggut i 17-aarsalderen.

Det bør vel ogsaa lægges merke til, at der var forholdsvis ikke liden kultur paa denne kant af landet, hvad der igjen hang sammen med den blomstrende skibsfart og trælastudførsel, og at de velstaaende borgere ofte sendte sine sønner til England for deres uddannelses skyld.

* * *

Og hans ungdoms idealer fylder ham og vækker og dygtiggjør ham frem gjennem aarene til de største mesterverker. Den ene kvindeskikkelse fagrere end den anden har han givet os. Var det ikke med rette en opstandelse af kvindeidealet for os?

Manddom og heltebedrifter besynger han. Religionen inspirerer ham til de mest aandfulde spekulationer over forudbestemmelsen, over modsigelsen mellem evne og higen, mellem vilje og mulighed; — indtil han har naaet bjergets høieste tinde; — da kommer nedstigningen.

Fra fjeldets høieste tinde kunde han have ført os helt ind i himmelen, om han havde valgt at udvikle det vældige religiøse geni i sin sjæl; men Ibsen vælger nedstigningen.

Det forekommer os, som om en uhyggelig anelse griber Ibsen, naar han i «Per Gynt» siger: Du var nu ætlet til en blinkende knap paa verdensvesten; men hæmpen glap».

Hvor inderlig Ibsen fatter noget af det, som er kjernen i kristendommen, viser følgende ytring: «At være sig selv, er sig selv at dø». (Sammenlign Jesu ord: Den, som mister sit liv for min skyld, skal frelse det).

Fra den ufrugtbare spekulation over forudbestemmelsen, evne og higen, vilje og mulighed fører kun en vei opad: at gjøre Guds vilje, at hele vor sjæl koncentrerer sig derom og derved naar ind i et nyt rige, ydmyghedens og den guddommelige kjærligheds rige, efter Jesu ord: Dersom nogen vil gjøre Guds vilje, han skal kjende, om lærdommen er af Gud, eller om jeg taler af mig selv».

Denne verden er ikke en ufrugtbar spekulationens verden, men en produktiv gjerningens verden, ogsaa naar det gjælder de høiere spekulative ting. Omsæt dem i gjerning, og de forstaaes.

* * *

De verdslige idealer havde ydet Ibsen alt, hvad de kunde. Nu maatte han søge de guddommelige idealer, om han vilde høiere op; men han gjorde det ikke.

Efter de store digterverkers periode, der især udpeges ved «Brand», «Per Gynt», «Keiser og Galilæer», og som forskaffede Ibsen berømmelse og rigdom, fulgte tørre tider for mesteren. De, som ved sympathiens magt havde nøglen til den store aands hjertekammer, forsvandt fra hans nærhed (saaledes Henrikke Holst, Thea Brun, Marie Thoresen), og overladt til sig selv, kaféer og aviser, kunde han ikke længere frembringe de *store* mesterverker, det blev buster, «mennesker med dyreansigter», et betegnende navn for samfundsdramaerne (hvortil han muligens for en del hentede sine idéer fra aviser).

* * *

Ibsens dramaer sætter altid tankerne i bevægelse. Da man engang bad Ibsen om en kommentar til et af hans verker, svarede han: «Jeg behandler publikum, som jeg behager; publikum kan til gjengjæld behandle mig, som det behager».

Og I. henviste til Göthe: Da man engang spurgte G., hvad han mente med et digt eller en ytring, svarede han: «Jeg ved det ikke; men der kommer nok engang en kommentator, som kan forklare det». Videre sagde Ibsen: «Jeg skildrer menneskene, som de er». Ikke at forglemme hans kjendte: «*Jeg* spørger kun, *mit kald* er ei at svare». Nu, saa lægger vi i «Naar vi døde vaagner», hvad vi læser os til.

Det er ingen hygge at læse dette hans sidste drama; man indigneres, og man føler sig i mørke; men lægger man det væk og lader tankerne begynde sin egen frie virksomhed, forbauses man over de mange themaer ogsaa dette formaar at sætte under debat. Paa grund af dramaets titel er vi nødsaget til at opfatte det, som om Ibsen ikke her taler om

publikum, men om *sig selv.* Det første, Ibsen siger os, er det gamle kjendte om livets tomhed og forfængelighed. Som Salomos prædiker var han mættet med hæder, berømmelse og rigdom, og han fandt det tomhed altsammen. I bygmester Solness lyder klagen: «*Ingenting* bygget i grunden og *ingenting* ofret for at faa bygget noget heller. Ingenting, ingenting altsammen!» — Og Rubek siger i «Naar vi døde vaagner»: «Nei, jeg holder snart ikke dette fattige liv ud længer!» Imod dette sætter nu Ibsen det enkle, naturlige familieliv med mange børn — Irene klager: «Jeg skulde født børn til verden. Mange børn. Rigtige børn. Ikke af dem, som gjemmes i gravkjælderne. Det havde været mit kald. Skulde aldrig have tjent dig, — digter.»

Du hellige enfoldighed! Ved sin slutning sætter den geniale digter det som det høieste, der i oldtiden blev givet vore første forældre som den første befaling: Vorder frugtbare og mangfoldige. — Det eneste bud, menneskene har opfyldt! — Begyndelsen og enden falder atter sammen!

Føler Ibsen ved sit livs slutning en forfærdelig tomhed og utilfredshed ved ingenting at have udrettet, saa er klagen herover ligesom anelsesfuldt udtalt i Per Gynt», naar de mange bebreidelser strømmer imod denne fra alle kanter. De graa uldgarnsnøster anklager:

> Vi er tanker, du skulde tænkt os, —
> pusselanker, du skulde skjænkt os!
>
> Tilveirs vi skulde som skakende røster —
> og her maa vi rulle som graagarnsnøster.

Dugdraaben anklager:

> Vi er taarer, der ei blev fældte.
> Isbrod, som saarer, kunde vi smelte.
> Nu sidder brodden i bringen lodden; —
> saaret er lukket,
> vor magt er slukket.

Og brækkede straa:

> Vi er verker,
> du skulde øvet os!
> Tvivl, som kværker,

har krøblet og kløvet os.
Paa yderste dagen vi kommer i flok
og melder sagen, —
saa faar du nok!»

Et rigt familieliv er bedre end tjenesten i kunstens høie haller, end al verdens berømmelse og rigdom, mener Ibsen!

Men selv det lykkeligste familieliv er jordisk, og som jordisk forgjængeligt og tomt; selv det giver ingen varig glæde og tilfredshed, naar de aar kommer, som behager os ikke Kun det evige giver den varige lykke, og vi mindes Augustins ord: «Vort hjerte er uroligt, indtil det finder hvile i dig, o Gud!»

* * *

Ibsen vaagner. Den tid, efterat de høie idealer har forladt ham, da han har skrevet samfundsdramaerne, forekommer ham som en søvn, en død. Han vaagner og ser tilbage efter idealet, og idealet — ak, det var blendverk — der var ingen ren kvinde. Den kvinde, han mente var ren, var fuld af alt livets begjær.

Det var ogsaa blevet en ganske ny tid, en vaartid, da det bundne begyndte at løses som fjeldbækkene om vaaren, — jeg sigter til kvindebevægelsen og arbeiderbevægelsen. Og som de smaa fjeldbække skjærer ud og volder skade, og de store elve bringer oversvømmelse og ofte bevirker ødelæggelse, saa har det ogsaa været med hine to store bevægelser; lederne har ikke altid villet eller kunnet regulere løbene, og vi kan ikke negte, at vor tid, trods alt lovende, har havt megen sædelig forvildelse, megen umoralsk litteratur, og hvor man hører blandt vort lille folk, ægteskabsskandaler og skilsmisser.

Ibsen siger, han skildrer menneskelivet, som det er. Af fru Maja i «Naar vi døde vaagner» vil vi lægge merke til en ytring til hendes mand: «Saa gaar vi to simpelthen af veien for hinanden. Helt væk. Jeg finder mig altid noget nyt etsteds i verden. Noget frit! Frit! Frit! — Det har ingen nød med det, professor Rubek!» — Disse faa ord er yderst betegnende for den lethed, hvormed skilsmisser og nye forbindelser nuomstunder finder sted.

Umoralsk litteratur, ægteskabsskandaler, skilsmisser fyldte livet udenom digteren. Og han selv er heller ikke den samme; «idealet har han stillet tilside», fattig og tom føler han sig, kan ikke længere frembringe de store verker; — men om han atter kunde komme under idealets magt, om han atter fik leve sit liv med en, som med sympathiens nøgel kunde lukke op for hans tillukkede hjertekammer, han skulde magte storverker som i gamle dage! — Dette er hans sjæls ønske.

Kaster Ibsen herved idealet af den rene kvinde overbord, saa vil vi protestere. Vi tror paa den rene kvinde, d. v. s. ikke den kvinde, som intet ved, som eier saa at sige hverken sjæl eller legeme, — men den kvinde, som baade fuldt og rigt udrustet og vidende vandrer efter renhedens ideal, som de vise vandrede efter Bethlehemsstjernen. Det er en nødvendighed for den unge kvinde at være ren — og hun tror sig at være det og er det i vort dunkle jordiske lys. Kommer lyset fra det høie over hende, vil hun se, at hun eier ikke, hvad hun mente at have, ikke i nogen retning, hvad Guds bud angaar, og hun vil ydmygt bøie sit hoved.

* * *

Ibsen hævder i «Naar vi døde vaagner» som tidligere individets selvbestemmelse, individets selvstændighed ligeoverfor samfundet (være sig selv, bevare sin personlighed, bevare sin sjæl), — idet han henter billedet fra et forhold, som vel ofte, især i hans romerdage i kunstnerkredse er traadt ham nær og sikkert blevet diskuteret mellem ham og hans venner: Brugen af levende nøgen model; hvad en saadan model giver hen, og hvad hun faar tilbage; berettigelsen af at bruge en saadan model til sit kunstverk; kjærligheden kontra kunstnerkaldet. — Dette thema behandles hovedsagelig i dramaet. Og jeg gjætter, at kunstneren allerede for længe siden har besluttet at give billedet kjød og blod. Fremstillet i manddommens kraft og glød kunde vi tænke os derpaa bygget et mesterverk i lighed med Gunnar Heibergs «Kjærlighedens Tragedie»; men Ibsen er nu gammel, han formaar ikke at rive os med sig som tidligere; ungdommen, som Solness frygter, har indtaget hans plads. — I «Kjærlighedens Tragedie», som skildrer den altopslugende kjærlighed kontra arbeidet.

finder vi en fuldendt, helstøbt enhed i udviklingen og en glimrende, betagende replikbehandling. Fra et kunstnerisk standpunkt staar sikkerlig «Kjærlighedens Tragedie» meget høiere end «Naar vi døde vaagner».

Men fra et kristeligt og almenmenneskeligt standpunkt foretrækker jeg det sidste.

Jeg tror «Kjærlighedens Tragedie» er kemisk ren for al religion. — Hverken i grundlaget, udviklingen eller slutningen kan jeg opdage noget spor deraf. Dertil er det neppe almindeligt i vor nivellerede tid at finde de sterke følelser saa koncentrerede og vedholdende. Paa den ene side vil det normale almindelige liv med sine krav paa andre af sjælens evner og lidenskaber — saaledes som tilfældet er med Irene — afholde os fra at følge *en* lidenskab helt ud; paa den anden side vil kristendommen med sine utallige fangarme i det kristelige samfund formaa at drage os over mod et høiere, evigt maal.

For mig staar «Naar vi døde vaagner» paa religionens grund. Jeg maa ikke glemme en replik af Rubek, som — saa mat og afbleget den end fremkommer — dog i dette drama er som en solstraale paa en mørk dag, nemlig: «Den overtro fyldte mig, at rørte jeg ved dig, begjærte jeg dig i sanselighed, saa vilde mit sind vanhelliges, saa at jeg ikke kunde skabe færdig det, som jeg stræbte efter. — Og jeg tror endnu, at der er nogen sandhed i det».

Kun i renhed kan de rene, uforgjængelige storverker fremstaa, maa være Ibsens tanke.

Men tilbage til Irene. Hvor føler vi ikke deltagelse for hende og hendes lige, naar vi rigtig sætter os ind i, hvilken kvalfuld sindstilstand følgende ytringer giver udslag for! — «Had? — Ja, til dig — til kunstneren, som saa helt sorgløs og ubekymret tog et blodvarmt legeme, et ungt menneskeliv og sled sjælen ud af det — fordi du havde brug for det til at skabe et kunstverk». — — Og — «først kunstverket, siden menneskebarnet». — Videre: «Jeg gav dig min unge, levende sjæl. Saa stod jeg der og var tom indvendig, — sjælløs. Det var det, jeg døde af, Arnold».

* * *

Efter ungdommens kraftige udfoldelse af store verker, skabte under sympathi, under idealernes magt, kommer Ibsen selv under «forvandlingens lov» (hans samfundsdramaer).

Ingen kan vente at øve storverk til sin sidste stund; men en «opvaagnen» i alderdommen bør ogsaa være et «opad» i ethisk og moralsk henseende. Hvad der skulde have hjulpet til dette «opad», mangler — religionen i sin helhed, og hans opvaagnen (livskræfternes opvaagnen efter at have ligget latente under Ibsens strenge, koncentrerede virksomhed) blir et «nedad», en sympathi med de dyriske drifter. (Sammenlign det kyniske velbehag, hvormed godseier Ulvheim synes skildret).

Men Ibsen lader retfærdigheden ske fyldest. Brandes anker over Ibsens gammeldags, kristelige samvittighed, som han ikke fik frigjort sig fra. Ibsen gaar ikke undaf retfærdigheden her heller! Døden maa følge en saadan sympathi med de dyriske drifter. Døden er i dette drama saagodtsom det eneste forsonende. Døden, det uhyggeligste, vi ved, giver dramaet dets eneste skjønhed.

* * *

Mennesket er i barndommen en engel. I ungdommen, naar de ethiske krav af hjertet søges opfyldte, og under idealernes magt, medens legeme og sjæl svulmer av livsmod og haab: en halvgud, — i 30—40—50 aarene: et menneske, en arbeider.

Men saa begynder i 60 aarene vanskelighederne, naar livskræfterne svigter. Har man ikke i religionen sin ankergrund, drives man let i dæmonernes vold — i sanselighedens, bitterhedens, gjerrighedens, ondskabsfuldhedens vold. Men gjennemtrængt af religionen beholder man, efter den livskraft, som er i os, et af de tre tidligere standpunkter: man kan bli som et elskeligt barn igjen (naar livskræfterne er smaa); man kan bli «ung igjen som ørnen», (naar livskræfterne er store, og de ydre forhold er gunstige); man kan faa virke som «menneske» (uden alderdommens moralske svagheder) til sin sidste stund.

* * *

Men den løsning, som man rimeligvis først kommer til, at «Naar vi døde vaagner» er et kynisk alderdomsdrama, passer nu den paa alle punkter? Passer den til slutningen — til døden? Passer den til Ibsens karakter? Passer den til hans foregaaende dramaer og ellers til udtalelser af Ibsen?

Ligesom bygmester Solness siger sig fri fra religionen, saa har professor Rubek tabt idealet, og for dem begge er der kun bleven en pinefuld tomhed tilbage.

De vil endnu en gang forsøge livets lyst og glæde; men lykken, som de tænkte sig, svigter dem: det blir døden.

Brandes har altsaa givet en slags løsning, idet han siger, at Ibsen aldrig naaede frem til en rigtig frigjort samvittighed, reminiscenser af kristendommen hang igjen.

Men tilfredsstiller nu denne løsning?

Ibsen havde tænkt at tale et sidste ord til publikum. Ved den store festmiddag, som holdtes for Ibsen paa hans 70de fødselsdag den 20de marts 1898, bebudede Ibsen udgivelsen af en personlig redegjørelse for de verker, som havde gjort saa sterkt indtryk paa en hel samtid og fremkaldt saa mange indbyrdes modstridende fortolkninger. Det skulde, sagde han, blive «en bog, som knytter mit liv og min digtning sammen til en forklarende helhed».

Der kom imidlertid ingen saadan redegjørelse; i stedet kom «Naar vi døde vaagner», som Ibsen benævner en dramatisk epilog, det sidste af hans dramaer.

Og saa langt fra at være nogen redegjørelse, er det en større gaade end noget tidligere.

Men sammenholdt med hans alvorlige og værdige ord ved hin anledning, skal det være vanskeligt at opfatte det som et kynisk alderdomsdrama.

Døden, Nemesis, som bogen slutter med, kan vi ikke heller opfatte som en letsindig afslutning, der kan sammenlignes med, hvad «Per Gynt» udtaler:

«Jeg vil opad, høit, paa den bratteste tinde;
jeg vil endnu en gang se solen rinde,
stirre mig træt paa det lovede land,
se at faa snedyngen over mig kavet;
de kan skrive derover: «her er *ingen* begravet;»
og bagefter — siden —! lad det gaa, som det kan».

«Naar vi døde vaagner» er i sit hele som en kunstfærdig fletning i dragestil. Folger man med møie baandene og skiller dem ud fra hinanden, saa har man:

1. Kunstnerlivets tomhed, sammenlignet med det naturlige familieliv.
2. Problemet den rene kvinde.
3. Individets selvhævdelse ligeoverfor samfundet.
4. Nemesis, der hævner krænkelse af ægteskabets hellige lov.

Ibsen siger, han skildrer menneskene, som de er. Det milieu, digteren traadte ind i ved sin hjemkomst til fædrelandet, var sterkt isprengt med eftervirkninger fra bohême- og dekadenceliteraturen; man skiftede hustruer fortvæk. I «Naar vi døde vaagner» skildres udviklingen mod to saadanne forhold, begge begrundede i den gjensidige sympathi; det ene par lavtliggende, udadvendt, livslystent; det andet indadvendt, selvreflekterende, med høiere interesser. I udviklingen af forholdet mellem det sidstnævnte par læser vi de tanker, jeg ovenfor har nævnt og sammenlignet med de fire baand i en kunstfærdig slynget dragestil. — Jeg synes, denne betegnelse passer end bedre, naar man erindrer, hvor retlinjet Ibsens verker, f. eks. «Rosmersholm», kan være.

Vi tror ikke, at den gamle digter vil fortælle os sin egen sindsstemning, «saa er jeg» - - og siden - «se at faa snedyngen over mig kavet — lad det gaa, som det kan». Som det 4de baand finder vi Nemesis over ægteskabets synder. - - Men — forat ingen skal tro, at jeg mener at have løst gaaden — lad os dog her *først* citere Ibsen: Rubek: Hele verden ved ingenting! Forstaar ingenting! — - Maja svarer dertil: «Naa, saa aner de da vel i alle fald noget!» — R.: «Noget, som slet ikke er der, ja. Noget, som aldrig har været i min tanke, se, det falder de i henrykkelse over!»

Har vi ikke lov til at tro, at Ibsen i dette drama lod døden komme som den fortjente straf for ægteskabsbrud — han, som saa skarpt saa samfundets brøst og saa skarpt revsede dem — og revsede sig selv dermed: at digte, det er at holde dommedag over *sig selv*».

For hvis ikke meningen var den, hvis Ibsen talte for den frie kjærlighed - - som han aldrig før har gjort — var det

ikke mere logisk at lade Rubek og Irene begynde og *fortsætte* sin lykke ved Taunitzersøen eller en anden yndig plet af verden, istedetfor brat at afhugge den oppe paa høiden. — — Ibsen er her sig selv: kun for den skyldfrie er lykken; de var skyldbetyngede og maatte lide for sin skyld.

Sammenlign «Rosmersholm», hvor parret, da det har naaet sit maal, finder at maatte gaa i mollefossen, fordi skyldfriheden var borte.

«Naar vi døde vaagner» er et ægteskabsdrama, og vi vil forsøge at sammenstille det med to andre ægteskabsdramaer: «Et Dukkehjem» og «Bygmester Solness».

Jeg mindes aldrig et sligt literært røre som efter «Et Dukkehjem»s udgivelse. Aviserne indeholdt daglig meterlange udgydelser over det og i anledning det. Og lige klog blev man. Men Ibsen har — sammen med andre forfattere — faaet skylden for de mange skilsmisser. Sikkert har han sin store del af skylden, og han har forsøgt at gjøre godt igjen, hvad han med «Et Dukkehjem» forbrød, og hvad han aldrig havde tænkt sig som resultatet af sit drama:

Meget merkværdige er to udtalelser af Ibsen, den ene en meget skarp dom over en dame, som gik bort fra sin mand med en anden mand. Da saa Ibsen herpaa fik den indvending, at Nora gik jo bort fra sin mand, svarede han: «Ja, men hun gik alene». —

Vi erindrer godt Ibsens tale ved kvindesagsforeningens fest 26de mai 1898. Jeg vil deraf citere: «Alt, hvad jeg har digtet, har ikke været ud af nogen bevidst tendens».

(Men bevidst eller ubevidst, blev der ved «Et Dukkehjem» slaaet et mægtigt slag for høinelsen af kvindens personlighed.)

Min opgave har været menneskeskildring. Men visselig er det saa, at naar *den* er nogenlunde rammende, saa lægger læseren sine egne følelser og stemninger ind. Man tilskriver digteren det; men nei, det er ikke saa; man digter det smukt og fint om, hver efter sin egen personlighed. Ikke alene de, som skriver, ogsaa de, som læser, digter; de er meddigtere; de er mangen gang mere poesifulde end digteren selv».

Om den sidste del af talen har en sagt, at ved den tog han den bortromte Nora ved haanden og førte hende tilbage til hjemmet. *Den* lyder saa: «For mig har det altid staaet

som en opgave at løfte landet og give folket et høiere stade. Under dette gjør to faktorer sig gjældende: det staar til mødrene ved anstrengt og langsomt arbeide at vække en bevidst følelse af *kultur* og *disciplin*. Dette maa skabes i menneskene, før man kan hæve folket siden. Det er kvinderne, som skal løse menneskespørgsmaalet. Som mødre skal de det. Og kun *da* kan de det. Heri ligger en stor opgave for kvinderne».

Er det det samme thema, er det familiehjemmet, Ibsen vil værne om i sin sidste digtning og paa sin vanlige negative maade?

I samvær og i sympathi med det kvindelige ideal har jeg naaet det høieste, det blev en tør tid at leve uden sympathi, uden idealet. Men om idealet vilde vende tilbage, om vi vilde forsøge at vinde lykken sammen — dommen over os blev døden. — Og livets høieste lykke er ægteskabet med mange børn. Men var jeg bunden til en anden hustru, kunde jeg synes aldrig saa meget berettiget til at bryde det forhold og give mig hen efter hjertets stemme, — det forhold fortjente døden».

Sammenlign hermed «Bygmester Solness». (Passer ikke disse tanker ind i «Naar vi døde vaagner» — passer de ikke til Ibsens karakter?)

I det «Naar vi døde vaagner» og «Bygmester Solness» ender med døden, skyder Ibsen dem ind under det gamle ord: syndens sold er døden. Det samme ord som Rebekka West i «Rosmersholm» og Oswald i Gjengangere kommer ind under.

Døden, «Nemesis», kommer i disse dramaer — enten ved legemets langsomme, ufrivillige hendøen, eller ved aandens frivillige opgiven af livet — eller ved en høiere magts indgriben —, men i alle tilfælde som straffen for brud paa de menneskets givne ethiske love. — Ibsen maa vi altid opfatte som staaende paa religionens side, men kun befattende sig med den første tredjedel, straffen over det onde. De to andre tredjedele, bøden og tilegnelsen af Guds kjærlighed lader han uberørte.

Er ikke Ibsen en tugtemester for den moderne hedningeverden? Hvor har han ikke pisket samfundet for forsætlige

og uforsætlige synder? — Og i «Bygmester Solness» og «Naar vi døde vaagner» gjør han sig endog til *et* med de syndende, som om han vilde sige: Ja, om jeg selv brød ægteskabets hellige love, og om jeg brød dem med al den undskyldning for min færd, som hjertets hunger efter sympathi under et utilfredsstillende ægteskab kunde give, Nemesis vilde finde mig. - - Har ikke Ibsen med disse to dramaer forsøgt at bøde for «Et Dukkehjem»?

Og er det saa, da *pax vobiscum,* her: «Fred med dig».

* * *

Hvad Ibsen beholdt igjen af religionen, var det negative, — Nemesis over alt brud med de ethiske love, der behersker menneskelivet. Havde Ibsen givet sig hen til kristendommen, havde han fra spekulationen *over* og forstaaelsen *af* sandheden gaaet over i sandhedens rige og i det forhold beholdt sin store magt over sindene, kunde vi tænke os en ny opvækkelse for den kristne kirke. Men som han dog vælger sit standpunkt i religionens periferi, kan vi ikke undlade at tro, at hans virksomhed her har sat sine dybe spor. Han har vækket menneskene til at tænke over sig selv, og det mennesker, som neppe var naaet af den direkte kristendomspaavirkning. — Kanske Ibsen her havde sit kald; — der forekommer hos Ibsen spørgsmaal herom, men paa samme tid bebreidelser for at have svigtet sin høieste bestemmelse.

Er det for meget at tro, at Ibsen i den sfære, han især virkede i, dog har gjort menneskene en smule bedre, løftet dem lidt mod deres høie bestemmelse efter sit store program, som han til det sidste var tro, «at skildre menneskelivet, som det var», eller som allerede den gamle græske visdom opfordrede til: «Lær at kjende dig selv».

Martha Coll.

EN UDTALELSE PAA MØDET FOR FRISINDET KRISTENDOM.

(Af *Chr. Bruun*).

Vi har her i landet længe lidt, og lidt stærkt, under en kristendom som har været svag i tænkning. Der er mange ting, som tydelig viser det. Naar man træffer folkeskolelærere, som har ligget og kjæmpet med tvivl, og spørger dem, om de ikke har talt med sin prest om sagen, skal man vist ofte faa det svar: Aa, det nytter ikke at tale med *ham* om slige ting. Og som vi alle ved, er der sørgelig faa af vore dannede mænd, som søger til kirkerne. Det er videre en temmelig udbredt mening blandt gudfrygtige mennesker, at den, som vil holde sig til Gud, gjør rettest i ikke at tænke. Og en pietisme, som nok kan sidde inde med megen praktisk klogskab, men som jo ikke staar høit i tænkedygtighed, kan i vide strøg af vort land, føre det store ord inden vore menigheder. Og naar nogen siger, at de kristne her i landet høilig trænger til at lære at *tænke*, saa sætter folk for det meste bare store øine op.

Derfor kan det da ogsaa ske, at selv en meget tarvelig og godtkjøbs arianisme i fuld troskyldighed kan føle sig overlegen over den kirkelige kristendom.

Nu, en saadan tankesvaghed er saa vist ikke den værste feil, som et lands kirke kan have at trækkes med. Kirken er ikke de intelligentes, de tankedygtiges samfund. Den er de helliges, de godes, de troendes samfund. Vi ved jo godt, at man kan være ikke blot en sand og ægte, men en fremragende kristen, om man er tarvelig udstyret med tænkning. Og vi ved, at der lige fra først af var faa tænkere, som vilde lade sig kalde.

Men alligevel. Kristendommen trænger tænkning overfor tidens vanskeligheder. Og end mere, den kræver i sig selv

tænkning. Den vil gjennemtrænge, rense og adle alle menneskelige sjælsevner. Skulde den da ville vrage tænke-evnen og lade den ligge ubrugt?

Er vi virkelig i tvivl om det, saa er der et eneste ord, som er tilstrækkeligt til at løse tvivlen. Jesus af Nazaret var tænker. Han var en inkarnation, en ikjøting, af selve den guddommelige tænkning, den guddommelige intelligents.

Den som vil træde i hans fodspor, gjør vel i at bruge den tænke-evne, Gud har givet ham, den være nu liden eller stor.

Og naar nu tænkningen i lange tider har været vanskjøttet inden den norske kirke, saa er det ikke hverken at vente eller at ønske andet, end at den reiser sig og tager ud sin ret

Men da er det efter skrøbelig menneskelig leilighed, heller ikke nogen overraskelse, om den til en tid ogsaa søger at tilrive sig *mere* ret, end den har.

Det er dette, som sker for vore øine nu med vore moderne theologer, ligesom det længe har skeet, og endda mere vidtgaaende, med deres tyske forbilleder.

Det er en tænkning, som ikke vil bøie sig. Den har sin styrke -- og sin svaghed — i kritikken. Den kritiserer kirkelæren. Og derpaa er ikke meget at sige, om man end kunde ønske, at det skede med mere ærbødighed. Thi denne lære er formet af mænd, der har staat lige saa høit i tænkning som disse nutidens theologer, og høit over dem i religiøs styrke. Men videre kritiserer den Paulus. Og Johannes. Det er Paulus, som fra først af har bragt kristendommen ind i et skjævt spor, idet han har indført i den den speculative tænkning, som saa er drevet endda videre i Johannes-evangeliet og i kirkelæren. Den speculative tænkning var nemlig -- efter store overgreb og store nederlag — fuldstændig kommen i vanry i Tyskland ved den tid, da denne «moderne» theologi fremstod. Saa naar man kunde overføre Paulus «speculation» da var han — med alle sine store egenskaber for øvrigt — i saa maade under dommen.

Man kritiserer kirkelæren, man kritiserer Johannes-evangeliet, man kritiserer Paulus. Men man standser ikke ved det. Den tænkning, som rigtig har faat smag paa at føle

sig «suveræn» og selvherlig, kan ikke godt rygge tilbage. Den gaar videre og kritiserer Jesus Kristus. Det lader sig nemlig ikke lettelig negte, at Jesus Kristus har været slemt paa kant med den «moderne bevidsthed» med nutidens tænkesæt, i et stykke, som han selv aabenbar har lagt en overordentlig stor vegt paa. Det er i hans tanker om djævelen. Der har han — ægte menneske, som han var, og med menneskelig begrænsning — været bunden i tidshistoriske forestillinger. Det vil med andre ord sige: han har i dette stykke delt sin tidsalders overtro.

Jeg skiller ikke her skarpt imellem de forskjellige maalsmænd for den moderne theologi her i landet, og heller ikke mellem dem og deres tyske læremestre. Jeg frygter meget for at ingen af dem i længden vil kunne afvise, heller ikke denne sidste følgeslutning af deres kritiske tilbøielighed. Jesus er visselig efter deres mening paa en aldeles enestaaende maade gjennemtrængt af Gud, saa de endog kan tale om hans guddom. Men det hindrer alligevel ikke, at han kan hildes i vildfarelser ogsaa paa det religiose omraade, vildfarelser, som da vi har den opgave at faa øie paa og at rette.

Her viser det sig, at de er kommet ind i et galt spor. De siger selv — og de mener og føler det virkelig — at Jesus staar himmelhøit over dem i sædelig renhed og i religiøs styrke. Og alligevel tror de, at de kan staa over ham i religiøs indsigt, religiøs klarhed. Det er noget, som ikke blot er oprørende for den kristelige følelse. Det er tillige feil tænkt. Det er hvad man ellers pleier at kalde: en dumhed.

Thi religiøs indsigt, religiøs klarhed naar man ikke ad videnskabens og tænkningens vei alene. En stor videnskabsmand og tænker kan være fuldstændig religiøst blind. Den religiøse indsigt forudsætter ikke bare en klar og dygtig tænkning. Den forudsætter en styrke i det sædelige og religiøse liv, som holder maal med den tænkning, der vil bringe dette liv til klarhed. Det var Jesu «renhed af hjertet» der satte ham i stand til at se til bunds i sin faders væsen og de religiøse spørgsmaal i det hele. Og det er en ligefrem utænkelighed, at vi i disse ting skulde kunne se saa klart som han. Eller tror de ikke, at mangel paa renhed i hjertet virker ind paa øiets klarhed?

Med den samme ret, hvormed de selv afviser den videnskabelige materialismes fornegtelse — som religiost undermaals — med samme ret afviser vi deres kritik over Jesu religiose indsigt. Det er ikke «nutidens bevidsthed» som skal sidde til doms over Jesu tanker; det er Jesu tanker, som skal sidde til doms over nutidens bevidsthed.

Og jeg maa gaa et skridt videre.

Jeg læste engang i en dansk bog, omtrent som saa: Naar jeg hos Paulus støder paa en tanke, som staar i strid med hvad jeg selv har tænkt om den samme sag, saa standser jeg op. Saa tænker jeg sagen igjennem paa nyt. Og kommer jeg da igjen til den samme slutning som før, saa siger jeg: Her har Paulus taget feil.

Den danske theolog tiltalte mig høilig i andre stykker. Men her kan jeg ikke følge ham.

Jeg er i min religiose tænkning flere gange kommen til en anden opfatning af forskjellige spørgsmaal end Paulus. Da har jeg gjort som danskeren og tænkt tingen igjennem paa ny. Men har min tanke ogsaa denne gang ført mig i strid med Paulus, saa siger jeg: Her er det mig som tænker galt, og ikke Paulus.

Jeg kan ikke læse en side hos Paulus uden at blive slaat af hans overlegenhed. Og det en helt anden overlegenhed, end naar jeg læser Luther eller Augustin. Paulus «taler lidenskabens — den religiose lidenskabs — sprog uden at stamme,» eller den religiose *begeistrings* sprog, om man heller vil. Og paa samme tid med en ro og en klarhed, som minder om de store tænkere, og om Jesus Kristus selv.

Dersom jeg havde bragt i stand en tegning efter et eller andet kunstverk, og saa Michel Angelo aabenbarede sig for mig, satte fingeren paa et sted i tegningen og sagde: Der har Du tegnet galt, saa vilde jeg ikke svare ham: Nei, det tager Du feil i kjære Mikkel! Jeg vilde tænke ved mig selv: Ja ja, saa har Du vel tegnet galt da, som Du har gjort nogle gange før.

Men derfor snakker jeg ikke Paulus efter munden i de stykker, hvor min tænkning afviger fra hans. Jeg bare holder min egen mund.

Med hele den hellige almindelige kirke bøier jeg mig for

den apostoliske lære og vil have den forplantet ned igjennem tiderne fra slægt til slægt. Og jeg afviser *den* kristelige tænkning, som vil kritisere Paulus; jeg mener, at den endnu har noget at lære af den gamle sætning: Forlad Dig ikke fast paa din forstand. Inden menigheden, som *kristelig* tænkning er den ikke paa sin plads.

Og nu oven i kjøbet kritisere Paulus, fordi han har gjort sig skyldig i noget saa stygt som speculativ tænkning. Den speculative tænkning, som gik af mode inden tysk theologi ved aar 1860 eller saa omtrent, efter at have hersket vældig derinde, og som alt nu begynder at løfte hovedet igjen til ny væddekamp. At bygge sin theologi op paa den paastand, at kristendommen nok har brug for den kritiske side af tænkningen — og det til det aller yderste — men derimod ikke for den speculative!

Der er vildfarelser, som man maa være videnskabsmand for at kunne henfalde til.

Og vi, som ikke er videnskabsmænd, vi drister os til at sige, at har kristendommen saa sandt brug for menneskelig tænkning, saa har den brug baade for den kritiske og for den speculative evne. Og saa har den ved leilighed et ord at sige dem begge til rettelse og optugtelse i retfærdighed, hvad de begge har vist sig i høi grad at trænge til, den kritiske lige saa fuldt som den speculative. — —

Den mand, som i sin forkyndelse kommer i strid med den apostoliske lære i noget spørgsmaal af vegt, han bør efter min mening ikke være prest i den kristne kirke.

Heri er nu vore moderne theologer fuldstændig uenige, og kanske ogsaa mange andre end de.

Men det har ikke lyktes mig i dette stykke at blive klar over vore «modernes» mening. Vil de virkelig, at en prest paa prækestolen skal have lov at sige hvad som helst? At de ikke vil have ham bundet til den augsburgske bekjendelse, ved vi alle. Men til den apostoliske? Næppe heller til den. Vil de da aldeles ikke have nogen grændse for hvad han skal kunne sige? Hvis en mand, efter han er bleven prest, taber troen og blir ren materialist, skal han da have ret til fra prækestolen at fornegte Gud, og alligevel blive staaende som prest?

Jeg tillader mig at bede om svar paa dette spørgsmaal. Naar de vil borttage det vi har, saa har vi ret til at faa vide, hvad de vil sætte i steden, eller om de slet intet vil sætte i steden.

Naar en prest indvies til sit embede, saa forpligter han sig nu paa den høitideligste og mest bindende maade til den augsburgske bekjendelse. Lad dem arbeide paa at faa denne forpligtelse ophævet! Det er en ærlig sag, om end jeg for min del ikke kan være med i et saadant arbeide, for man viser mig en anden bekjendelse, som bedre svarer til øiemedet. Lad dem arbeide for at faa afskaffet ogsaa forpligtelsen paa den apostoliske bekjendelse. Saa uvittigt det end er — ogsaa det kan være en ærlig sag. Men lad dem *ikke* arbeide for, at prester skal kunne sætte sig ud over disse forpligtelser, saa længe de *ikke* er afskaffet. De vil dog vel ikke, at norske prester skal vise sit folk veien og lære dem at bryde sit ord og sin ed?

Det har været udtalt, at jeg skulde ønske saadanne prester sagsøgt og dømt. Det siger jeg ikke; jeg er ikke vis paa, at det vilde være rigtigt. Men *det* siger jeg, at den simpleste borgerlige æresfølelse vilde hindre dem i at gjøre, hvad de gjør. Hvad kristen samvittighed tilsiger dem, om det tier jeg.

Man komme ikke her og sige, at jeg da kræver, at enhver prest skal være enig lige ud i alle enkeltheder med den augsburgske bekjendelse.

Man kan godt ogsaa som prest være uenig i meget af hvad der staar, naar man ikke finder, at det er af den vegt, at man er nødt til at udtale det. Man er ikke pligtig til at sige alt, hvad man mener. Men finder en prest sig af sin samvittighed dreven til at udtale sig imod den bekjendelse som han selv har forpligtet sig paa, da maa han tage afsked.

Jeg siger ikke, som nævnt, at saadanne prester bør sagsøges, om de blir staaende. Men det siger jeg, at vore biskoper og vor kirkestyrelse bør gjøre alt hvad der staar i deres magt for at hindre, at vi faar prester, der omgaas paa denne maade med sit ord og sin ed. — —

Vi staar ved indgangen til en strid inden norsk kirkeliv, som har al udsigt til at blive baade skarp og langvarig.

Mange gruer, naar de tænker paa hvad fremtiden vil bringe. Og der er ingen tvivl om, at de dybe skader, som vort kristen- og kirkeliv lider af, vil komme til at lægge sig frem i dagen helt anderledes end hidtil. Der vil komme meget frem baade af kjærlighedsløs dommesyge og af moralsk slaphed, baade af from tankeløshed og af selvklog tænkning. Men den Gud, som styrer vore skjebner, har sin mening ogsaa med denne kirkestrid. Og saa vidt jeg skjønner, er der to ting, han her serlig har for øie. For det første vil han vise kristne mennesker, at det at *tænke*, hører kristendommen til. Han lader vore «moderne» tugte den indsigt ind i os, naar vi ikke vil tage imod den paa anden maade. Og dernæst vil han lære os af med den blinde tillid, hvormed vi hidtil saa gjerne har villet støtte os til tysk theologi. Det er her, den norske kirke skal lære at sige: Selv holdt hun ror.

BONDENS SØN.

(Af *Oscar Geismar*).

Af folket vi kommer, til folket vi gaar,
dets lykke skal være *vor* lov.
Jeppe Aakjær.

Blandt de mange søgsmaal, som i de senere aar fra de forskelligste hold er bleven rejst mod 70'ernes og 80'ernes litteratur, savnes endnu eet, som dog skulde synes at høre blandt de mest berettigede. Den danske bonde har ikke rejst sig og protesteret mod de skammelige karikaturtegninger, som man dengang i naturalismens navn udgav for troværdige virkelighedsskildringer ude fra gaardene og husene, og hvor lavt man end sætter denne bondelitteratur som kunst betragtet, gaar det dog ikke an at lukke øjnene for, at naturalismen herigennem har været med til at rejse byboernes uvilje og foragt overfor landboerne. Man indrettede slet og ret sin dom efter forfatternes karikaturer. Den folkelige fortræd, som hermed er sket, er vel saa stor, at det kunde være paa tide, man nedlagde en harmfyldt protest mod denne misbrug af virkelighedens navn.

En saadan protest vilde da først og fremmest ramme en bondelivsskildrer som Sophus Schandorph. Hans »kunst« — der intet havde med kunst at skaffe — bestod i at tilvejebringe nogle træskoklædte, skraatobaksdrivende individer, der kunde danne afløb for alle hans burleske fantasis platte og uhøviske paafund. Samtiden reklamerede alt dette op i kunstens syvende himmel, hvorfra det har været en retfærdigere efterslægts opgave at hente hele krammet ned igen. Det meste er senere i al stilhed transporteret paa møddingen, og dermed bør det have sit forblivende.

Den digtergeneration, som fulgte efter Schandorph, interesserede sig ikke synderlig for den danske bonde. Bortset fra Henrik Pontoppidan og Jacob Knudsen — som udelukkende færdes i grundtvigske kredse — anvendte man kun bønderne

som passende staffage til de landligger-romaner, hvormed man moverede sin melankoli for øjnene af et højtæret publikum. Kunsten blev for disse blodløse svæklinge et raffineret finsmager-kræseri, som baade var og skulde være kaviar for den arbejdende hob bag maskinerne og bag ploven. Ud fra denne stemning deklamerede man sin Heine og forkyndte sin Nietzsche. Naar man da ikke fordrev et ledigt øjeblik med at skoggerle ad de respektløse klovnlojer, som en Gustav Wied — satyr, som han er — fik puttet i folk under navn af bondeskildring. Det, man her mødte, var overklassedigtning i renkultur. I gold æstetisme grinede man ad dem, hvis sejge og trælse arbejde dog var med til at «bære landet frelst ifra slaget».

Den skade, som herigennem truede folket, var adskilligt mere ondartet end den, der skrev sig fra de Schandorphske raaheder. Naar et folk frem til en tid, hvor kunsten kun er de faas eje, medens de mange stænges ude i en skønhedsforladt plebejertilværelse, da er det folk sin undergang nær. Netop den sygdom var det, som lagde baade det gamle Hellas og det gamle Rom i graven. Der var for faa aar tilbage symptomer, som midt i Danmark kunde tyde i samme retning.

Saa kom imidlertid en begivenhed, der mere end noget andet har været med til at bygge bro mellem husmandshytterne og kunstens sale. Om denne begivenhed er det, vi her vil fortælle, idet vi midtsamler skildringen om den danske forfatter, som mere end nogen anden har taget tag her, og som tilmed ved sine fremragende lyriske evner hører med blandt de ypperste navne, dansk digtning ejer. Denne mands navn er Jeppe Aakjær.

Den begivenhed, vi tænker paa, vil maaske karakteriseres bedst, hvis vi forestiller os kunstens tempel som en højthvælvet hal, hvor aaringer igennem lakskoene havde haft eneret til at fylde luften med de spidse franske hæles klapren mod parketgulvet. Det, der skete, var da intet mindre end dette, at denne monotone lyd med eet overdøvedes af et ungt og stærkt kompagni, der kom dragende ude fra de gyldne agre, fra gaardmandsstuerne, fra husmandshytterne, fra Gyldholm»s slavekaserner. Træskoene klang under foden paa dem, og i deres klæder hang endnu meget af muldjordens fede duft. Det var ikke kræsne artister, som i et ledigt øjeblik havde

forvildet sig ud paa landet for at gøre studier, det var «Bondens søn», som med eet havde ranket sin senede ryg, og nu kom han marscherende med skovlen paa nakken. Tung i traaddet var han, men frisk og sund, og plads vilde han have for sig og sine standsfællers liv, plads midt i den danske digtnings soignerede sale. Træskodansen afløste et øjeblik de sidste pariservalse. Nu skulde der ikke længer laves falske bøger *om* danske bønder. Nu vilde den danske bonde selv skrive sig sit eftermæle. Pennen vilde han bruge som en mægtig løftestang til at hæve en hel samfundsklasses liv op i sol og lykke. Maaske kunde samtidig «Rugens Sange» faa lov at nynne sig ind i alle sangglade hjærter.

Man kan kalde denne begivenhed et nyt litterært gennembrud — den skal maaske vise sig indholdsrigere end gennembruddet i 70'erne — man kan kalde den en social revolution. Sandheden er sagtens, at den var bægge disse ting paa een gang. Det, man vilde, var at flytte pillerne til kunstens tempel saa langt ud, at hvælvingen kunde spænde baade over «Bjærregaarden» og «Gyldholm», men selvfølgelig tænkte man sig kun at naa dette fantastiske maal ved socialt at hæve landbostandens nederste lag op til et selvbevidst og menneskeværdigt liv. Disse unge mænd blev digtere, fordi de var sociale reformatorer. Men omvendt var det digterevnen, som gav dem mod til at kræve en fornyelse af det borgerlige samfund. De to ting kan ikke skilles ad, og der er ikke tale om først eller sidst.

Jeppe Aakjærs udvikling er den for «Bondens Søn» typiske. Han skildrer selv sit barndomshjem i disse skønne linier:

Jeg er født paa Jyllands sletter,
der hvor lam af lyngen nipper,
der hvor hvergarnsklædt og liden
moder tørred sine stripper.

— Inde var kun lavt til loftet;
Maanen kastet lys i stuen,
bedstefar i lædertrøjen
stavred om ved skorstensgruen.

Mor gled ind ad frammersdøren,
slæbende paa malkespanden;

snart har koens varme drikke
fyldt hver barne-kop til randen.

Far kom kroget ind fra stalden,
hængte trøjen op ved bjælken,
spiste tavs, indtil han sagde:
«Lad os takke Gud for mælken!»

Bad vi da i lys fra maanen,
som kun børn og bønder beder,
medens tunge stjærner tændtes
over brede, tavse heder.

Der er to indtryk, som ojensynlig har sat sig uudslettelige spor i Aakjærs sjæl. Det ene er selve den mægtige natur, som tvang sig ind paa den lille hyrdedreng, der vogtede sit kvæg ude paa heden, det andet er den trange og pietistiske, halvt lysrædde religiositet, som mørknede hans barneaar, og som drev hans første ungdom ud i et stejlt og uforsonligt fritænkeri. Naturindtrykket er den dag i dag det kildevæld, hvoraf Aakjær øser sine kraftigste tanker og sine lilligste digte. Det andet — det med pietisteriet og Brandesianismen — er ojensynlig gledet af ham som den unatur, bægge dele inderst inde er. «Bondens søn» behøvede ikke saa mange aar i «Sturm und Drang», inden han genfandt sine fædres naturlige holdning. I saa henseende har Jeppe Aakjær stærke berøringspunkter med Jacob Knudsen. De er bægge det naturlige s ridder, dette ord opfattet i sin videste og skønneste betydning.

Om denne hans første ungdoms gæringstid, hvor han resolut kastede sin barndoms stærke paavirkninger overbord for at blive københavnerne en københavner, fortæller Jeppe Aakjær i sine tre første bøger, bag hvis blade man allevegne skimter en trodsig og mut bondestudents lidt forhæste og ligesom hjemløse profil. For at bryde alle broer af er det, han i «Missionen og dens Hovding» — ganske barnagtigt forresten — læser den aandsretning texten, som han syntes havde holdt solen borte fra hans barndomshjem. Den lille piece er selvfølgelig betydningsløs, men i dens forbitrede dilettantisme ligger dybest inde gemt et ærligt, men forkvaklet hjærtes ukuelige elskov til livet og sundheden.

Jeppe Aakjærs næste bog, «Bondens Søn», skildrer hans egen barndom og ungdom. Overordentlig karakteristisk er den bratte overgang mellem den faste og malende skildring af livet i det fattige husmandshjem og den løse og tilfældige maade, hvorpaa heltens københavnertilværelse er tegnet. Det er saa uendelig symbolsk, at «Bondens Søn» først genfinder sig selv i bogens slutning, hvor han genoptager sine fædres levevis:

Med lysende øjne gik Jens nedad højen og hjem. Her opsøgte han faderen og sa' uden ringeste indledning:

«Jeg ta'r gaarden!»

skyndte sig saa ud i huggehuset og fandt sine træsko, der havde ventet paa ham i al den tid, han havde været borte, gik derfra ud i laden, bredte et udlæg ud over loen, greb plejlen og begyndte at tærske.

For den velsignede naturfølelse og arbejdsglæde, som bærer disse linier, tilgiver man let Jeppe Aakjær alt det Brandesianske prækeras, hvormed han lader en mystisk folkeprofet fylde den ulykkelige Jens's hjærne. Selve denne aandsmeddelelse finder sted i fraser, hvis hulhed rumler mod himlen, og som tydeligst vidner om, hvor lidt levende forbindelse der er mellem forfatteren og hele dette hurlumhej. Det er kun «Peter in der Fremde», som tosser rundt.

Vil man i denne ungdomsbog finde den senere Aakjær, skal man læse dens første blade. I hans skildring af bedstefaderens rædselsregimente og den lille drengs forkrøblede gru «for den visne olding, der altid stank af løg og brændevin», og «hvis magre ben han skulde varme i alkovesengen de kolde vinternætter», ligger gemt meget af det stærke og modige temperament, hvormed den samme forfatter senere, f. ex. i «Vredens Børn», drager samfundets brøst frem og kræver dem lægte. Det er, ligesom den halvvoxne dreng, der ellers har skrevet «Bondens Søn», her med eet faar voxen mands mæle. Eller er det maaske den forskræmte barnerøst, som klinger igennem?

Som man saaledes i Aakjærs første roman kan genfinde hans senere fremragende evner som samfundsrevser, saadan kan man ogsaa — med lidt godt villie — i hans første digtsamling, «Derude fra Kjærene», opfatte en svag klingren af de dybe strenge, som dirrer og runger i hans senere vers, men unægtelig er denne lyd godt gemt under raab og skrig,

under anstrængte elskovsdeklamationer og retsindige versificerede Brandes-prækner. Aakjær kan her allerkæreste naivt servere de skinbarligste imitationer (efter Aarestrup f. ex.), og han kan benytte sig af de rædselsfuldeste rim og vendinger. Saaledes kan man vanskeligt undlade at trække paa smilebaandet ved at høre Prometheus rimet paa «styrte ned Zeus». Unægtelig! Saadanne øjeblikke har Aakjær været forladt baade af guder og gratier.

Gider man imidlertid grave sig ind bag ved alle disse udvendigheder, kan man møde, ikke alene en stærk og god satire, bedsk og mandig i smagen, men skønne og troværdige udslag af en muldjordskærlighed, der bunder ned i forfatterens dybeste hjærtelag. Det kan saaledes lykkes ham at ramme hele den jydske hedes poesi i disse, formelt set maaske lidt træede linjer:

> Legende barn af en legende by,
> hvor tør du danse paa lynghedens høje,
> hvor tør du juble din trille mod sky,
> her hvor enhver har lidt graad i sit øje!

Denne sidste linie er i retning af karakteristik nær ved det ypperlige.

Ogsaa i «Per Søwren»s vise er der en god og ægte, omend lidt sentimental, tone.

— — —

Ovenpaa disse tre bind, som hver for sig kun faar betydning under hensyn til de værker, der senere er skrevet af samme forfatter, følger nu Aakjærs forelobige mandsgærning, en stolt og solid række af bøger, ganske vist af yderst forskellig værdi, men dog alle bestemt særprægede af en mandig og gedigen ægthed, som er sjælden i landet.

Det vil falde naturligst først at betragte under eet Jeppe Aakjærs tre samlinger bondefortællinger: Vadmelsfolk, «Fjandboer» og «Fra Jul til Sanct Hans».

Som digterværker rager disse bøger maaske ikke saa højt op endda. — Denne forfatters prosa lider overhovedet af nogen løshed og tilfældighed i udtrykket, og det er, ligesom den megen syslen med barneminderne, hvortil der idelig og idelig vendes tilbage, giver stilen et barnligt og ubehjælpsomt præg. Der kan af og til forekomme pudserligt naive indskud, der

vidner om, at forfatterens øre for sprogets modulation endnu mangler noget i udvikling. De læsere, der kun attraar stilistiske mesterværker, skal ikke give sig i lag med disse tre bind fortællinger.

Men alle vi andre, som elsker menneskeskildring mere, end vi elsker en kræsen og raffineret stil, vi kan have al god grund til at studere disse bøger. Der er sjælden — eller maaske aldrig — skrevet om danske bønder med større kulturhistorisk og sjælelig kundskab, end Aakjær her gør det. Vi er lige langt fra de Chr. Wintherske vaudeville-bønder og de Schandorphske dyremasker, vi er lige midt inde i virkelighedens land, og det viser sig her som altid, at dette land er adskilligt interessantere og lærerigere at færdes i end alle fantasiens unaturlige lande.

Det falder saa selvfølgelig for en dansker at sammenligne en saadan samling jydske bondehistorier med Blichers noveller. Retfærdigheden kræver det da sagt, at dær hvor Blicher hæver sig højest i menneskefølelse, dær lader han Aakjær langt bag sig. Men omvendt staar ingen af Aakjærs fortællinger saa lavt i rang som Blichers de sletteste. I en lille perle som «Ene» er Aakjær forresten nær ved at skabe den samme bristefærdigt vemodige stemning, som dirrer f. ex. i «Hosekræmmeren», og «I Daalum Mølle» er præget af en lignende dyster uhygge som den, enhver Blicher-elsker kender saa godt. Et enkelt sted, hvor Aakjær i «En Omløber» skildrer tordenvejret, der raser over heden, naar han endda helt op paa siden af sit store forbillede i retning af evne til at skildre naturen. Den danske litteratur ejer faa sansemalerier, der kan sættes ved siden af disse linier:

Svenskeren strakte sig atter ud i lyngen, men al søvn var nu blæst bort fra Wolles øjne, idet hele hans opmærksomhed fangedes af en tungt rullende larm, der steg frem ude i sydvest og væltede i stigende styrke hen over den sorte lyngørken.

Først lød det, som naar mange heste galopperer afsted for løse liner; men da det kom nærmere, hørtes det, som jog det i luften og ikke paa den lyngdækte jord. Og nu maatte man snarere tænke paa stormjagede flokke af tunge fugle, hvis favnelange vinger tørnende slog imod hverandre under flugten. Snart lød det, som var de højt oppe, hvor mørket ligesom sammenpressedes ved deres fjedres susen, snart var det igen dybt nede, som piskede de lyngen med deres vingers spidse.

Hele det mørke himmelrum girede, hvislede, peb og summede — — —

Dette er intet mindre end godt.

Og alligevel er disse fortællingers styrke ikke den slags effektnumre. Jævnt og stille beretter de om den jydske bondes daglige liv, om naar grisen slagtes og naar julebagningens store dag oprinder. Vi oplever i en af fortællingerne den verdenshistoriske epoke, da en petroleumslampe første gang spreder sit skær i en jydsk husmandshytte (tænk, at det ikke er længere tid siden tællepraasens dage!), vi lever med i natmændenes, taternes sære og omflakkende hedeliv, vi følger studedriverne paa deres aarhundredgamle færd ned gennem Jylland, vi faar et indblik i en hel verden, som i vore dage for største delen er gaaet i graven, men som for blot en snes aar siden levede ude over lynghederne.

Hele denne ramme om den jydske bondes liv hensætter Aakjær nu med al selvoplevelsens sikre ro, og i rammen anbringer han billedet af sin barndoms vadmelsklædte venner. Vi faar ligesom lov at se disse sejge slidere ind i sjælen. Hele den skala af sindsstemninger, som nu engang præger hedefolket, lærer vi at kende: deres barske og stride humor, deres sejge gerrighed, deres massive erotik, men ogsaa deres stærke vilje, deres underligt eenfoldige given sig hen i det, som ikke kan være anderledes, deres tause, men stærke trang til at bære byrderne for deres kære. Læser man disse Aakjærs bondeskildringer, forstaar man fuldtud, hvilken national og menneskelig værdi vort land ejer i de tusinder af lyngtækte huse og hytter, hvor stille mænd og kvinder troligt bøjer sig under aaget og lægger kræfterne i. Om den slags hjem er det vel, Bjørnson synger, at de evner at bære landet frelst ifra slaget.

Fra disse mindre enkeltskildringer samler Aakjær sig nu i «Vredens Børn» og «Paa Aftægt» til sammenhængende kulturskildringer. Eller rettere: kulturskildringer er disse bøger jo ikke, forsaavidt man dermed tænker paa noget roligt og velovervejet. Anklageskrifter er de, skrevne i eet eneste mægtigt aandedræt, baarne af en hidsig kampvilje mod samfundets tusinde uretfærdigheder. I denne ganske unegennyttige og velsignet flammende forbitrelse over, at «vi træder hverandre i dyndet ned», ligger en af Aakjærs skønneste egenskaber klart for dagen. Saadan rasede — ellers uden

sammenligning — de gammeltestamentlige profeter mod de velhavende, der udsuger de fattige, og i samme stemning var det maaske ogsaa, Vorherre fortalte om Lazarus og den rige mand.

Saadan en solle Lazarus er det da, som er hovedpersonen i «Vredens Børn». Vi følger den stakkels lille Per lige fra hans første opvækst i en fattiggaards uhumske omgivelser, hvor hans saakaldte far pægler sammen med andre forhutlede existenser, medens hans tøjte af en mor trods alt er den eneste, som engang imellem finder stunder til at klappe ham en smule blødt over kinden. Fra dette «hjem» vandrer Per saa, længe inden han blir voxen, over sogneskellet og holder sit indtog i storbonden Bertel Nørgaards teglhængte gaard, hvor han er lejet hen for at spille hyrdedrengens lidet misundelsesværdige rolle. Herom samler Aakjær da sin skildring. «Vredens Børn», det er netop disse elendige smaa hyrdedrenge, som overlæsses med meget mere end mandsgærning, som maaneder igennem holdes hjemme fra skolen, forat husbonden kan udsuge deres fulde arbejdskraft, som ubarmhjærtigt stoppes ind i karlekamrets uhygge for at dele seng med forkarlen — det elendige kravl til Per bliver ad den vej befængt med fnat — og som i disse uhumske og uterlige omgivelser besmittes paa sjæl og legeme i en alder, hvor overklassens børn endnu værnes af faders og moders hænder.

Det er selvfølgelig umuligt for en anden en, som ikke paa den maade af selvsyn kender forholdene, at skønne over, om de virkelig kan være saa forfærdende, som Aakjær skildrer dem. Mangt og meget er der unægtelig, som tyder i den retning. Og under alle omstændigheder: «Vredens Børn» bærer i den grad selvoplevelsens præg, at man næsten tvinges til at skænke skildringen tiltro. Saadan, med en saa ærlig og retsindig harme, optræder kun den, som ved, han fører en god sag.

Skulde saa ogsaa et og andet være malet med lovlig stærke farver, der er sandelig al tænkelig grund til at raabe vagt i gevær. Kristne præster burde købe saadan en bog og anvende den som gave, naar de af og til bliver buden til gilde hos Bertel Nørgaard og hans standsfæller. Vi stifter foreninger til dyrenes beskyttelse, men tænker mon nogen

paa at beskytte alt det samfundets bundfald, som rodes sammen i herregaardenes borgestuer og storbøndernes folkekamre?

Er «Vredens Born» saaledes et harmfyldt raab fra det dybe, opfyldes ogsaa paa denne bog det gamle ord om indignationens inspirerende evne. Aakjærs prosa faar her et stærkt og sluttet præg, som hæver enkelte af partierne op paa højde med vore bedste samfundsskildreres værker. Og hvad mere er: hver eneste linie i bogen er skrevet med et varmt og oprort hjærtelag, som ikke kan andet end vinde læserne.

Her staar saaledes en solle udslidt daglejer, som efter at have rendt fra gaard til gaard for at tigge om en vogn, har faaet lægen hentet til sin dødssyge kone. Hun har faaet sit banesaar ved at tage for haardt fat sommeren igennem, men staklen har ikke evnet at hindre det:

Ja aaeja! Min mening var jo ogsaa, te hun skulde ha' været fred't, men hun vilde endelig selv prøve det; hun ty't, te hun var bleven saa farlig kanter; og saa har det jo været saa sær smaat for os i sommer, ved det koen gik hen og døde; og saa al den sygen i huset. Hun ty't, det kunde gjærne gøres behov, om hun kunde tjene en skilling; og saa stod da ogsaa den her forvalter her baade tidlig og sildig for at faa hende ud og binde op. De ved jo, vi sidder i lejehus, og en skylder dem jo altid penge, Gud bedre det! Men der tror a nok, hun fik hinne knug, for rugen var jo no' svær iaar; og saadanne steder der skal en jo gaa sin tur. A kunde jo nok ta' et neg for hin' engang imell', men det er iløwle for strængt arbejd' for et svagt menneske, det *har* a set. Men hun har jo altid været saa biel og modig paa arbejdet; og det *kan* saamænd gjærne tiltrænges her i huset: men hvad kan det saa hjælpe, naar en ikke kan svare til det!

«Aa bitte, stakkels Anu' Malen',» sa' han og lod sine ru, haarde fingerknoer glide slegende hen over konens blodløse kind, «du *har* saamænd staaet mig bi, saalænge du kunde; men hvad *kan* det hjælpe *alt* det en kratter ved, for ligelangt kommer en i det!»

Fra karlekamrenes uhumskhed, som den viser sig i «Vredens Born», vender Aakjær sig nu i «Paa Aftægt mod de kummerlige kaar, hvorunder mange gamle mænd og kvinder lever den dag i dag rundt i danske gaarde og huse. Engang ejede de selv bedriften, men nu har de — med bondens respekt for naturens orden — afstaaet den til de unge og er gaaet paa aftægt. Det er denne aftægt, som efter Aakjærs fremstilling tit antager form af den ynkeligste mishandling, særlig da naar gaarden er kommen over paa fremmede hænder,

og de gamle endnu sidder hen i deres aftægtsstuer som en tyngende og uvedkommende servitut paa ejendommen.

Atter her er det selvfølgelig umuligt for en udenforstaaende at bedømme den historiske troværdighed af dette sørgelige tidsbillede, men skildringen lyser af en saa ærlig indignation, at det ikke kan andet end virke smittende, tilmed da «Paa Aftægt» ogsaa i kunstnerisk henseende staar paa højde med Aakjærs bedste prosaværker.

— — — —

«Jeg er ikke en profet og ikke en profets søn, men jeg er en hyrde og en mand, som sanker vilde morbær.» Med disse ord indleder Aakjær den ene af de to digtsamlinger («Fri Felt» og «Rugens Sange»), som for lange tider vil være ham adelsbrev nok til at nævnes blandt de ypperste mænd, der har leget paa den danske tunge. Ikke for intet har han valgt sig dette motto fra profeten Amos. Selv om samfundsrevseren, profeten, om man vil, ogsaa i disse digte af og til stikker hovedet frem, naar Aakjær dog kun op til den fuldendte skønhed, hvor han indskrænker sig til at være «en hyrde og en mand, som sanker vilde morbær», hvor det er «de røde plages rimmen og de blanke leers klang», som han har søgt «at fængsle bag rytmen i sin sang.»

Men til gengæld er Jeppe Aakjær da ogsaa i disse vers voxet sig op paa højde med de største naturelskere og naturdigtere, Danmark har ejet. Ja, lægger man hans «Rugens Sange» side om side med Winthers eller Drachmanns digte, skal man endda snart kende Forskellen. De to sidstnævnte er trods alt som fremmede, der anvender al deres koloristiske evne paa at male pragtfulde naturmalerier fra egne, som dog aldrig for dem var hjemmets, medens Aakjærs vers netop *er* «Rugens Sange» Af og til føler man det ved læsningen, som var naturens dufte og naturens musik aldeles ikke gaaet gennem en menneskehjærne for at blive sammentrængte netop i disse linier. Er det ikke vinden, som selv synger sine sange? Er det ikke rugen, som «ringler og sprager», for første gang maaske i dansk digtning? Hvad Oehlenschläger paa sin metafysisk forsøgte, da han lod det gamle Egetræ faa mund og mæle, det har «naturens søn, ukendt i løn, men som

sine fædre kraftig og stor» ovet i «Rugens Sange.» «Ham vil vi hædre.»

Er dette for stærke ord? Men hvorfor ikke bruge stærke ord om det, som er beundring værd? Og beundring — enhver, der ejer sans for skonhed, maa og skal beundre den, som skrev disse dejlige vers til Jylland:

Der dukker af disen min fædrenejord
med aaser og agre og eng;
med ryggen mod syd og med taaen mod nord,
den redte bag sande sin seng;
dog ej for at sove retfærdiges søvn,
thi sjælden er landet i ro,
men stormene gaar,
og brændingen slaar
paa kysten med djærveste kno.

Der ruller de bække saa tungt gjennem dal,
langmodigt ta'r aaen imod
og skrider tilhavs i en bugtet spiral,
forinden den drev det til flod.
Men hvor den kan glitre en sensommerkvæld,
naar laxen gaar op mod dens strøm,
naar siv og naar flæg
faar dugstænk i skæg,
og dagen gaar bort som en drøm.

— — —

Her laa der engang paa en spergelgrøn toft
et hjem med sin skorsten paa hæld
Det havde en enkelt rad pølser paa loft;
men ellers kun armod og gjæld.
Dog havde det svaler bag forstuedør
og blomster om sokkel og syld
og malurt paa væg;
og hønen la' æg
i skjul af den krogede hyld.

Her sad hun og spelted, min bøjede mor,
indunder den bjælke saa lang
og delte sit bryst mellem mig og min bror,
imens saa vemodigt hun sang.
Nu ligger hun hist under stendigets hæld
i krogen, hvor valmuer staar;
gjør verden fortræd,
tog sorgen min fred —
saa sagte med laagen jeg gaar.

Hvad var vel i verden det fattige liv
med alt dets fortærende tant,
om ikke en plet med en dal og lidt siv
vort hjærte i skjælvinger bandt!
Om ikke vi drog fra det yderste hav
for bøjet og rynket at staa
og høre de kluk,
de mindernes suk
fra bækken, vi kyssed som smaa!

Velsignede land, hvor i stormvejret bør
et folk, som er øvet i savn,
jeg ejed vel aldrig et gran af din jord,
som hjemløs jeg kvitted min stavn.
Du rakte mig ud fra dit stenede krat
en høstnat saa kroget en stav;
naar staven er brudt
og livsgangen slut,
kanske du da skjænker en grav.

Hvilken hjemstavnsglæde! Hvilken hjemkærlighed! Hvilken sønnefølelse! Det er, som om selve «hjærtets rørte sang» giver digtet en pompøs hymnetone, der ellers er Aakjær fremmed. Dette er i ingen henseende mindre end Blichers «gjældbundne fange.» Det er maaske mindre følsomt — skont nej —, men til gengæld er det af en monumental patos, en primitiv vælde, som Blicher slet ikke ejede.

Der vil sikkert i digte som disse være noget, som for os andre stenbroens børn er og bliver en gaade. Denne ligesom saftfulde, levende jordelskov har vi svært ved at fatte. Men naar den synger sig frem i Aakjærs vers, fylder den vore hjærter med en følelse af fattigdom og misundelse. Herligt at være groet op paa denne nære maade af sit fædrelands muld! Det andet bliver ligesom naturløst og sjælløst. Vi ejer jo ingen «Karup aa», hvis risten kunde have nynnet sig ind i vor barndoms drømme:

Du klare strøm med de svale bølger,
der duger heden saa bredt et bord,
mit blik ærbødigt din krumning følger,
til hvor du dykker i dyben fjord.
Til dine bredder min slægt var bundet,
ved dine bølger jeg liv har fundet,
du er som traad i mit livsvæv tvundet,
du tungt henskridende Karup aa.

Det følger da af sig selv, at denne naturens søn kender sin moders hemmeligheder ud fra en sød og skøn barndommens fortrolighed. Som lille purk har han gaaet derude paa lyngheden og set det hele, alt det, som ikke existerer for vore øjne. Han er fortrolig med «den stinkende brok», der «lusker hjem til sit blindfødte foster», han har set, hvordan «ræven han slikker bag diget sit ben og soler sin syndige krop», medens «oddereu plumper i favnedybt hol, for jæger og hund i behold», og alt dette har han iagttaget, ikke med landliggerens nysgerrige flygtighed, heller ikke med videnskabsmandens bebrillede plumphed, men som den, der selv er led i det hele. Derfor *elsker* han, dær hvor vi andre undres eller katalogiserer, og derfor er hans ord istand til at male som ingen andens

Eller se tordenvejret:

Himlen staar tavs over tiende land;
øret kan høre, hvor rødderne drikker;
dværgaspen bævrer ved flammedøbt vand,
tidslerne nikker,
mens det lyner.

Rugfaldet krydser de tyngede straa,
ta'r mod velsignelsens lysende naade;
vipperne sænker sig ydmyge, graa,
dryppende vaade,
mens det lyner.

Eller karlsvognens «syvstjernede sol»:

Jeg har talt dine hjul, før jeg knap kunde stave,
jeg har ridset *dit* billed i rudernes rim;
jeg har set dig saa stor over sneede grave,
men saa bleg, naar det gjæred i vaarnattens kim.

Du har fulgt mine fjed paa den drømmende hede,
hvor i dalen jeg søgte det vildfarne lam!
naar bekymret jeg standsede, træt af at lede,
stod dit billed og skjalv i den porskranste dam.

Eller selve naturglæden, det «sunde blod», som rinder i bondens aarer:

Jeg bærer med smil min byrde,
jeg drager med sang mit læs;

jeg er som den vilde hyrde,
der gjenner sit kvæg paa græs.

— Hvor kan I dog gruble og græde
saalænge Guds himmel er blaa!
Mit hjærte skjælver af glæde,
blot duggen dynker et straa.

Dette stride og barske Jylland, der kan forekomme den fremmede baade ugæstmildt og øde, har Aakjær aftegnet i nogle faa linjer, der i ingen henseende er ringere end Bjørnsons vidunderlige tegning af «dette landet», der stiger frem «furet og vejrbidt». Ordene er disse:

«Et øde land!»
Et *herligt* land
med lokesæd og hedebrand!
i byger døbt,
i storme svøbt,
i egne store former støbt.

Den befolkning, som bor i dette land, kender Aakjær da ogsaa ud og ind, som — ja netop, som man kender sig selv. Han kender deres skræmte sans for uhygge og rædsel, deres stride sejghed, deres lune vid, han har iagttaget og han elsker dem ved vejgærderne, «Jens Vejmand» og «Store John», hvis livsdrøm — den han ikke naaede — kun var to tønder land og en ko under strand»; han har set, hvordan bondens øjne kan syne ved juletid — «der er som en drøm i hans øjnes blaa, naar sneen om vindfløjen jager» — men først og sidst kender han denne kraftfulde, sejge menneskeraces ukuelige arbejdsglæde. Man læse blot denne skildring af, hvordan «Rugen lægges»:

Far han gaar med tunge traad henover muldens væde,
tænker paa den *næste* høst og paa det kjære brød;
Sæden flyver fra hans haand og springer højt af glæde:
atter er den given hen til jordens moderskjød.
Efteraarets vilde sus i øgets stride manke,
haglens hop i sædekurv og maagens hvide bug,
stort som smaat — det væves ind i bondens alvorstanke;
aldrig er hans kald saa skjønt, som naar han saar sin rug.

Det vil sandsynligvis være ørkeslost for en norsk læsekreds at anføre prøver paa Aakjærs digte i jydsk landsmaal», men det faar ikke hjælpe. Maaske kunde dog en og anden lytte sig til den hjærtegribende stemning, som er færdig ved at brydes i graad bag disse simple og jævne ord om «Røgter-Anders og hans mor»:

Gud ved, hvad hun tint', nær mæ sølle baaen
hun kyst, men' æ skyer saatt' gorer?
Nær a vaagut op, fand' a dog po mi haand;
a tinker, det var hinne torer.
Saa haaj hun wal grædt for den lykk' der forsvand,
hvormøj hun saa tegged og ba'en,
den daa de som lig bor Jens fisker iland;
— for rykkes og revves det ska'en.

Aaja sølle muer, der saa sjalden war glaa'!
Hun bløw nok nøj bleg mod æ sidsten;
men bleger' end nowtid hun war nok den daa,
de kom og laa' hind' i kisten.
— Der er manne, der ta'r fræ tusind æ fød'
og sjel eet gjør nytt' for en kja'en,
men sø'n bette kwind', der haar slæft sæ tedød',
hind ska'en sætt høt, ja det ska'en.

Som jeg i disse linier har søgt at tegne Jeppe Aakjærs profil, saadan staar han som den typiske repræsentant for den nye retning, der i de sidste aar har skudt sig frem i dansk digtning. «Bondens Søn» har paa en egen haandfast maade sat sig i besiddelse af sine fædres jord. Den, der elsker dansk aandsliv og dansk folkeliv, gør vel i at følge ham paa hans fremtidige færd. Det kunde hænde, der i hans fodspor groede gylden sæd op.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Jesus, Guds søn Gammel og ny lære om Kristi Person. Af *F. C. Krarup.* Kjøbenhavn. Pio.

Det er et overmaade dygtigt og tillige overmaade nyttigt arbeide den bekjendte danske teolog Krarup her har leveret. Det er bekjendt nok, hvor vanskelig vore gammeldagse teologer og med dem vore almindelige religiøse kredse har for at forstaa, at man kan tro paa Kristi guddom, naar man ikke hylder dogmet om de to naturer i Kristus. Det er saa overordentlig betegnende, hvad sekretær Dahle skrev i «Morgenbladet isommer. Jeg kan ikke citere ham ordret, da jeg ikke har hans opsæt for mig, men meningen var denne: hvis man bestrider dogmet om de to naturer, da bestrider man Kristi guddommelige natur, ti hans menneskelige natur falder ingen paa at bestride; men bestrider man Kristi guddommelige natur, da negter man Kristi guddom Ræsonnementet er ligesaa bestikkende som det er letvindt. Det er bare det ved det, at det bunder i fortidens scholastiske tænkning, og er udenfor al forstaaelse af enhver anden maade at tænke paa. Jeg har ofte, naar jeg har læst slige udtalelser fra ortodokst hold tænkt: her burde en tage sig for at greie ud forskjellen i gammel og ny maade at tænke sig Gud og Kristus paa. Det er det som sogneprest Krarup her har gjort. Selvfølgelig er det vanskelig at gjøre dette saaledes, at de, som har levet sig ind i og fundet sig tilfredsstillet ved den gamle maade at tænke paa, virkelig forstaar det Jeg venter derfor slet ikke, at Krarups bog skal bringe de ortodokse teologer til at indrømme, at ogsaa de teologer som ikke længer kan bruge den gamle formel om Kristi to naturer, dog derfor kan tro paa hans guddom. Men de mange som staar spørgende, og gjerne vil faa greie paa hvad de moderne teologer som bekjender tro paa Kristus guddom mener dermed, de vil faa god besked i denne bog. Dem anbefaler jeg den derfor særlig. Dernæst

anbefaler jeg den til alle modernt tænkende mennesker. Den moderne tænkning er tilbøielig til at afklæde Kristus hans guddommelige høihed og trække ham ned paa vort niveau. Derfor har vi godt af at læse en bog som ud fra egte moderne tænkning lærer os at bøie knæ for Kristus Derom er det dog det gjælder, ikke hvordan vi tænker os Kristi guddom, men at vi tilbeder Gud i ham. Deri alene er der frelse.

Biskop G. Koch: **Prest og menighed.** O. Lohses forlag

Det er en dygtig og anseet geistlig som her fortæller sine embedsbrødre — særlig de yngre — de erfaringer han har gjort i sit presteliv. Ingen prest vil læse dem, uden stadig at støde paa mindelser og vink han har godt af at lægge sig paa hjerte og tage med sig ud til sin gjerning. Og disse mindelser og vink kommer altid i en form som bør sikre dem en god modtagelse. Sproget er smukt, fortællingen jævn og ukunstlet, tonen varm og ædel. Der er fromhed uden snæversyn, kirkelighed uden klerikalisme, et bestemt stade uden forkjætrelse. Naturligvis finder man i en saadan bog altid noget som en gjør sine bemærkninger ved. Skulde det være noget jeg særlig kunde have lyst at sætte spørgsmaalstegn ved, saa var det vist det forf. skriver sd. 197—201, at presten nok skal præke aktuelt og derfor bruge «levende model» i sin præken, men at han ikke maa gjøre det «saa tydeligt, at andre let genkender den vedkommende.» Han maa ialfald ikke have det «til hensigt.» Til dagligdags har forf. utvilsomt ret heri. At tage Per eller Paal med sig op paa prækestolen, for der at lade menigheden faa se, hvilken ynkelig person han er, er ligesaa usømmeligt som det er ukristeligt. Men jeg savner der noget hos forf. Jeg savner svar paa det spørgsmaal: hvad skal en prest gjøre, naar han staar ligeoverfor de store forargelser som er kjendt af alle — ialfald alle i hans menighed — og som maa befrygtes at æde om sig som en kræft i menigheden? Skal han ogsaa da præke saaledes, at ingen «gjenkjender den vedkommende»? Nutidens prester er utvilsomt altfor tilbøielige til at nøie sig med det. Faren ved nutidens presteideal er, at pyntelighedeu og den uklanderlige godselighed spiller for stor rolle i det. Profeten holder paa at do ud i kirken. Men det maa han ikke. Ligeoverfor slige forargelser som dem jeg her har nævnt,

maa presten raabe af struben og ikke spare, raabe slig at alle skjønner hvad talen er om — Hermed være denne smukke bog vore prester anbefalet.

Robert Dolling. Et blad af den engelske statskirkes historie i det 19de aarhundrede af *Richard Thomsen.* København. Frimodt.

Det er en mærkelig skikkelse denne bog tegner for os: en engelsk prest, høikirkelig, ritualist endog, men samtidig ikke langt fra socialist og opofret de elendigste i samfundet saa helt, at hans kjæmpelegeme tidlig sank i graven. Det som særlig har vakt min opmærksomhed hos denne mærkelige mand, er at jeg der har faat bekræftelse paa en tanke jeg længe har næret. I grunden drives ikke alene vor officielle kirkelige virksomhed, men ogsaa vor indremission, specielt vore ungdomsforeninger, saaledes, at væsentlig bare de mere eller mindre religiøse mennesker faar noget godt af det. Den store religionsløse hob baade af fine og grove er det ingen som gjør noget for. Her satte Dolling ind. Han tog sine folk op fra gaden slig som de var, og samled dem i klubber. Der fik de spille kort og komedie, danse, bokse etc. Der krævedes kun at de opførte sig som folk, og selv hvad det angaar, blev der set gjennem fingre med mangt og meget. Lidt efter lidt blev saa disse vilde elementer opdraget, lærte sæd og skik, blev samlet om Guds ord og tilsidst om alterbordet. De mest forkomne tog han ind i sit hus. Han leved ugift og havde sin prestegaard fuld af forlorne subjekter. En dag var biskopen af Winchester hans gjæst. Efter middagen spurgte han Dolling, hvem de to interessante unge mænd var han under maaltidet havde samtalt med. Det vak i hans høiærværdighed, da Dolling svarte: «tyve af profession, nylig sluppet ud af strafanstalten». — «Hvad gjør De for at drage sjæle til Herren?» spurgte engang en lavkirkeprest Dolling med from patos. «Giver dem tre gode maaltider mad» var det forbløffende svar. Hvad man nu vil domme om denne maade at missionere paa, vist er det, at han derved af de elendigste elementer samled en menighed, som viste sin tro i gjerninger, og for den glødende kjærlighed til Herren og til sjælene og den fuldstændige hengivelse af alt eget som hele

hans virksomhed var gjennemaandet af, maa alle bøie sig i ærbødighed.

Hvorfor jeg igjen blev kristen. Af «en landsbykjøbenhavner». København. Schønbergske.

Det er sjelden at læse et forsvar for kristendommen saa vellykket som dette. Kort, slagfærdigt, freidig paagaaende trænger det ind paa livet af den tankeløse dannelse og rusker ganske alvorlig i den. Man mærker at sværdet svinges af en mand som, uden at være generet af nogensomhelst teologisk vaabenrustning, kjender nutidens kulturmennesker ud og ind, og ved hvor og hvorledes han skal ramme dem, ikke til skade, men til frelse. Bogen kræver forøvrigt ikke særlig høi kultur for at kunne læses. Den er saa praktisk grei, at omtrent hvemsomhelst kan følge den. Den kan saaledes godt udbredes inden arbeiderkredse, hvor der trænges saare vel en apologetisk literatur af anden kvalitet end den godtkjøbs, som vore almindelige religiøse blade præsterer. Jeg anbefaler den derfor til indremissionen til kolportage. Men ogsaa dannede burde kjende den, for den er for alle.

Anmeldt af *Th. Caspari:*

Johan Bojer: «**Vort rige**». Roman. Gyldendalske boghandel 1908.

Det er paa engang baade let og vanskeligt at følge menneskeskildringen i denne Bojers sidste bog. Let, fordi kompositionen er fast og grei, karakteristiken, *udvortes* set, klar og sproget velgjørende frit for moderne stilkunster.

Men paa samme tid vanskeligt, fordi man ikke er kommen langt i bogen før man saa smaat begynder at dra dens psykologiske vederhæftighed i tvil. Allerede forhistorien, Erik Evjes «Sturm und Drang» nede i Kristiania frister alt i et til kritiske randbemerkninger:

Er det nu egentlig nogen rimelighed i, at den unge student, som har faat et barn med husmandsdatteren derhjemme, gir sig til at studere theologi bare for at stagge sin samvittighed? Ja, var der foregaaet et religiost gjennembrud med ham; men det er det jo slet ikke.

Saa er det den mildest talt underlige historie med vennen Mogstad. Af et ærligt hjerte har Erik Evje lovet Mog-

stad 300 kroner til fuldendelsen af hans (Mogstads) studier. Rent tilfældige grunde, deriblandt ogsaa slaphed fra Evjes side, gjør, at han ikke itide kan indfri sit løfte. I sin nød gaar Mogstad hen og skriver falsk og kommer paa tugthuset. Er det nogen ræson i, at dette samtræf af uheldige omstændigheder skal virke saa aldeles knusende paa Evje, først drive ham over i socialismen og siden halvveis knække ham for livet? Kan han for, at Mogstad, det faar! istedenfor at faa Evje til at kautionere for sig, gaar hen og skriver falsk?

Og hvad dybere kausalnexus er der egentlig mellem Erik Evjes skrantne samvittighed og hans fars, «brændevinsbrænderens og skogødelæggerens» forsyndelser? At dr. Ranks rygrad faar svide for farens champagner og trøfler, lar sig høre, men at den gamle Evjes brænderier skal virke i *den grad* nedbrydende paa Erik Evjes aandelige rygrad er mindre forstaaeligt.

Ikke heller er det nig indlysende, hvorledes et saa dekadent individ som Erik Evje slig kan ta sig op i en fart og bli en drivende flink godseier, bare han til sin samvittigheds beroligelse faar tømret op en 4—5 smaabrug til sine arbeidere. Han har da en noksaa rimelig samvittighed alligevel denne holdningsløse tremænning af Gregers Werle.

Og naar han saa langt om længe faar vide, at «Nylandet» staar for fald, fordi det er bygget paa kvikler, hvorfor sørger han da ikke for enhver pris — *det koste, hvad det vil* — for at faa de fire—fem smaastuerne flyttet over paa sikker grund, istedenfor at la staa til og gaa der med urolig samvittighed?

Saapas maatte han da kunne ofre — om ikke for sine arbeidere, saa for at beholde det ideal, det sjæleopiat, hvorpaa hele hans livslykke er grundet.

Slig reiser det ene spørgsmaal efter det andet sig under læsningen af denne bog, spørgsmaal, jeg kun kan besvare med et: Forfatteren vil det saa. «Stat pro ratione voluntas.» Han har selv et ideal, en yndlingstanke, et problem bagom sin menneskeskildring, og skal det ideal faa den belysning, han ønsker, da maa personerne i hans bog til punkt og prikke lystre ordre, og læserne ikke spørge hvorfor.

Men naar saa hr. Bojer tilslut løfter sin myndige haand

over «Nylandet», byr kvikleren at losne, og Værdalsskredet at rulle, da faar da ogsaa denne katastrofe for mig et symbolsk drag:

Saaledes er det ogsaa med det psykologiske Nyland», forfatteren har bygget op i denne bog. Der er kvikler under det. Tilsyneladende ligger det der saa rolig og sikkert, handling følger paa handling med *ydre* konsekvents; men sluttelig glir det nu ud for en alligevel da.

Gjor Bojers roman saaledes paa mig et sterkt indtryk af at være «konstrueret», saa skal jeg dog villig medgi, at konstruktionen i og for sig er interessant. Den har gode enkeltheder som skildringen af amtsingeniøren og hans hustru, arbeiderkolonien paa «Nylandet» o. s. v.

Den er overhovedet en alvorlig mands energisk maalbevidste arbeide. Men et mesterverk, som en del anmeldere vil ha det til, er den ikke paa nogen maade. Dertil er den indre sammenhæng for løs, den psykologiske udredning for grund og vilkaarlig.

Rosenkrantz Johnsen: «**Rim og Rytmer**». Blandede digte. «Aktieselskabet Folkebladet».

Et lyst, praktisk syn paa livet, en mandig tro paa alle dets gode magter og en udpræget uvilje mod alt, hvad uegte og uædelt er, det er de sterkest fremtrædende drag i Rosenkrantz Johnsens forfatterpersonlighed, slig som den afspeiler sig i denne digtsamling.

Den overveiende del af samlingen bestaar af leilighedsdigte, nedkastet paa papiret, snart sagt med impromptuets raskhed, men ogsaa fordringsloshed. Men der er dog ogsaa blandt disse digte ikke faa, som har blivende værd.

Høiest naar forfatteren efter min mening der hvor han paa nogen maade kan faa anledning til at skildre havet og sjømandslivet. Han er ikke for ingenting Hjalmar Johnsens bror. Digte som forladt og «paa halv stang» med sit tunge mørke Atlanterhavs-patos og de humoristiske sjømandsviser «gamlingen taler» og «ishavsgasten» staar for alle retter.

Ikke sjelden lykkes det ham at gi sin i regelen snilde ironi en tilspidset og godt pointeret form.

Alf Harbitz: «**Rakels hjem**». Tre akter. Steen'ske forlag 1908.

Naar denne lille treakter tiltrods for sin yderst spinkle handling og sine ret talrige ibsenske reminisentser dog til en vis grad formaar at holde interessen fangen, da skyldes det udelukkende, at forfatteren i Rakels person har evnet at tegne en virkelig fin og dyb karakter.

For denne kvindeskikkelses skyld tilgir man hr. Harbitz den feminine forfatterpjalt Paul Stener og Hanna Hval, den utrivelige jentungen fra landet, som saa ukaldet har sneget sig ind i Rakels hjem. Det er jo trist at hr. Harbitz for den dramatiske effekts skyld har fundet at maatte gi en saa helstøbt personlighed paa baaden — og det for samme jentunges skyld. Uvilkaarlig føler man det, som om han derved alligevel tar parti for sin forfatterspire og spænder benene under sin egen heltinde.

Men saa faar man da ogsaa haabe, at dette offer paa modernitetens alter er hans sidste, og at han i sit næste arbeide vil vide at slaa ind paa mindre optraakkede veie. Betegner hans stykke end ingen seir, saa gir det dog løfte om, at han kanske engang vil seire.

Ernst von der Recke: **Keiser Michael**. Tragisk drama i fem akter. Kjøbenhavn. I. Jørgensen & Co. 1908.

E. von der Recke hører ikke til de forfattere, «som gaar Med rolig resignation vedkjender han sig paa titelbladet sin vanskjæbne. «Trykt i 500 exemplarer som manuskript for venner» staar der.

Men hvorfor nu det læsende publikum saa haardnakket negter ham selv det minimum af anerkjendelse, enhver forfatter trænger til aandeligt livsophold, — ja, det har jeg for min del aldrig forstaaet. For det er dog et faktum, at von der Reckes forfatterskab med alle sine mangler fortjener en bedre – *langt* bedre skjæbne. Aarsagen kan ikke ligge deri, at han som fuldblods romantiker altid henter sit stof fra fortidens dunkle dæmring. Det samme gjør jo en saa populær digter som Maeterlinck. Lad saa være, at den belgiske digter er mere egenartet original og fremfor alt, at han bedre forstaar at sætte sig i rapport med vor tids hang til symbolik og sentimentalitet. Lad være, at der er noget koldt og blegt

anæmisk ved von der Reckes personer, — ejendommeligheder de forresten deler med Maeterlincks mennesker. Der er dog saa megen fin og egtefølt romantisk stemning over von der Reckes arbeider, de er gjennemgaaende bygget op med saa stor dramatisk kunst, og sproget er saa rent og nobelt, at det blir uforklarligt, at han aldrig formaar at slaa igjennem. End ikke saapas, at man *forsøgsvis* opfører hans stykker. «Pelleas og Melisande», Hamsuns: «Dronning Tamara», ja, saafort de bare udkommer, men von der Recke, nei, — for ham er theatret, siden 70 aarene, da et par af hans dramaer blev spillet i Kjøbenhavn, — ugjenkaldelig lukket.

Von der Reckes nye drama spiller som alle de andre langt tilbage i middelalderen og er som sine forgjængere fuldt af mystik: Astrologiske forudsigelser, varsler og forbytninger. Den østromerske keiser Michael har 25 aar før stykket begynder ladet sin lille dattersøn rydde afveien, da stjernerne har varslet, at han i keiserens livstid skulde bære hans keiserpurpur og krone. Befalingen blir kun tilsyneladende udført, og den lille Leon kommer som ung mand til keiserhoffet, hvor han blir overfeltherre og rigets mest betroede mand. Med stort dramatisk mesterskab lar forfatteren saa stjernernes forudsigelse fuldbyrde sig for vore øine.

De indvendinger, man kan reise mod stykket, er de samme, som kan gjøres gjældende mod hans dramatiske produktion overhodet.

Der staar en underlig kulde ud fra dramaet.

Personerne kommer en aldrig indpaa livet. Det lykkes ikke forfatteren at interessere os *helt ud* for dem. Med spænding følger man deres skjæbne, men spændingen gjælder mere knudens løsning end personernes ve og vel.

Men hvad *løsningen* ikke kan gi, det turde muligvis den dramatiske opførelse formidle, — dygtige skuespillere som formaar at individualisere og lægge til af sit eget.

Jeg har engang tidligere tilladt mig at gjøre «Nationaltheatret» opmerksom paa von der Recke; jeg gjør det endnu engang. Det er ligefrem synd, at saa ypperlig byggede dramatiske arbeider ikke skal faa scenens liv og blod.

Bendix Ebbell: «**Naar tæppet er nede**». Scenens børn paa fri fod. Norsk forlagskompagni 1908.

Gjennem raske øieblikksfotografier af skuespillerne at la publikum faa titte ind bag kulisserne, — ideen er god nok, men neppe let at udføre. De letbevægelige scenens barn har vistnok vanskeligere end andre mennesker for at staa stille det nødvendige øieblik. Og staar de stille, saa er det ikke sagt, de er oplagte til at sætte op det rette karakteristiske ansigt. Tæppet er jo nede, og som Ingolf Schanche svarte reporteren: «Naar tæppet er nede, da er det netop *ingenting* at fortælle om os.»

Hr. Bendix Ebbell har da ogsaa havt yderst forskjelligt held med fotograferingen. Mens hr. og fru Fahlstrøm og Olaf Hansson har staat stille nok, men ikke med en mine, ikke med et ord «git sig selv» eller noget om skuespilkunsten, har de tre karakterskuespillere Stub-Wiberg, Thomasen og Stormoen leveret træffende ting til belysning baade af sin egen skuespillerpersonlighed og skuespilkunsten i det heletat. Andre som fru Cally Monrad har end ikke orket at staa stille, men har alligevel just ved sit spillende liv git «lærkefuglen» i sit indre.

Alt i alt en rask skrevet bog, som vil kunne læses med udbytte.

Linda Murri: **Egne optegnelser i fængslet.** Oversatt av Anna Guldberg. Med forord av Bjørnstjerne Bjørnson. Kristiania & Kjøbenhavn. 1908. G. B N. F. 216 sider.

Naar man har lagt denne merkelige, gripende bog fra sig, er det en skikkelse, som fremfor forfatterinden, den myrdede eller nogen anden, træder i forgrunden: Nino. Morderen. Nino med den glødende sydlandske natur og først og fremst det bankende, hamrende glødende hjerte. Den stormende glade unge mand, som levet saa fuldt med i livets tummel, men straks var rede til et sitte saa stille og trofast hos den forgudede syke søster. Da Linda hadde sin øiensygdom kom Nino hver dag tre gange til hende, hadde med sig en blomst, en bog, en god kake han hadde fundet paa et konditori. Han kom ved maaltiderne for at faa hende til at spise bedre, sat og hjalp hende, for hun kunde i sin foreløbige blindhet ikke

hjælpe sig selv, og fortalte smaahistorier og eventyr for at adsprede hende, og fortalte hende alskens godt nyt om de to smaa barn, men ingenting leit som kunde bedrøve hende. Da en tidligere veninde brøt med Linda, sendte Nino uten hendes vidende en rasende skrivelse til damen. Han var som fyr og flamme for sin beundrede, sydlandsk tilbedte, søster. Da Linda lot ham forstaa, at hun var glad i dr. Secchi, tok han mot hendes fortrolighet uten et ord, men vistnok — i tilbedende uvidenhet — med ærefrygt for et ophøiet væsens gripende rene hjerteforhold, selv om han dypt beklaget det. Han var lun og hyggelig mot den haabløse svoger, forstod jo ikke hans misgjerningers grad, og var den som tok hans parti i familien. Men da Linda den skjæbnesvangre aften i haven i Venedig lot sin bror faa indblik i sine fortvilede forhold, og han saa hendes graat og vidste, at han hadde bidraget til at føre egteparret sammen igjen, — da bruste det hete blod igjennem ham. Cesco blev dræpt under opgjøret. Og Nino kom dødsens blek til Linda, da hun fik meddelelsen. Og pint av samvittighetskvaler tilstod han sin daad for onkelen. Og flygtet forpint avsted med sit knivstik i armen, og blev naturligvis fakket igjen. Og endnu i retssalen, hvor han var og bekjendte sin brøde, var det sin søster han tænkte paa. Han la sin haand paa hendes skulder: «Stakkars dig, Linda!» sa han.

Det er Nino, den altfor varmhjertede, altfor varmblodige, enkle, ridderlige Nino, som faar det til at vælde varmt indi en av sorg over hans gjerning og hans skjæbne. Og det er som et aapent skrik at tænke paa at han nu sitter, — eller tumler eller brøler, hvordan han har det, — sindsvak i sin celle. Han er gaat fra forstanden nu efter flere aars fængsel.

Og Linda Murri er naturligvis uskyldig. Som Bjørnson varmt og psychologisk indlysende forklarer det i sit glødende forord, «hennes fullkomne uformuenhed til at begaa denne eller nogensomhelst forbrydelse.» — En kjølig, ideelt anlagt, intellektuelt fortrinlig utstyret ung kvinde, skapt til at forgudes av en lærd, ideel far og en fusentast av en bror. En reflekteret, sig selv bevidst, fjernt ophøiet natur, hvis skjønne kjærlighetsdrøm brast saa høit. En ung kvinde, som hadde skrækkelig meget ondt, og sterk evne til at føle at hun hadde det,

– mishandlet av to tølpere av to mænd, med store legemlige lidelser desuten og svidende ydmygelse i sin høistemte stolthet. Og tapper til at prøve at greie livet fra sit egteskaps begyndelse av og bevare den ydre form, — for stolt til at ville være martyr.

Selvanalyser er en vanskelig ting. I slike forhold som de forhaandværende — med den nødvendige intimitet og tendens til egen retfærdiggjørelse, — i særlig grad tveegget. En italienerinde kan i og for sig være vanskelig nok for os at forstaa. Men en kold, reflektert italienerinde, — — der staar vi temmelig fast. Der kan være saa mange grunde til, at Linda Murri ikke vækker den varme umiddelbare sympati hos os som broren gjør. Det er kanske, at hun er av de sterkt bevidste mennesker, som selv bringer sine fortrin og sine lidelser saa megen hyldest, at der likesom ikke rigtig blir plads for andre til at komme med sin, — som overfor selvforglemmende naturer som Nino, som har alt tilgode utenfra.

Men store lidelser, forspildte livsmuligheter og stor uretfærdighet aabenbarer disse optegnelser. Og man forfærdes over, at Linda Murri nogengang blev dømt.

Clara Thue Ebbell.

Bøger sendt redaktionen:

Vilh. Malling: **Børnene.** Skuespil i fire akter. Gyldendal.

H. Bergo: **Dalbuen.** Kvæde. Kr.a. O. Norli. Kr. 1,50.

Prinsesse Radziwills erindringer. Skildringer fra hofferne i St. Petersburg og Berlin. Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,75.

Zakkæus den store. Fortælling af *Aug. Steinhamar.* Kr.a. Steenske. Kr. 2,75.

Johan Bojer: **Vort rige.** Roman. Gyldendal.

Indledning til kulturens filosofi. Af *C. Lambek.* Gyldendal.

Hans Birch Dahlerup: **Mit livs begivenheder** 1790—1814. Udg. af hans sønnesøn Joost Dahlerup. Gyldendal.

Rikard Berge: **Myllarguten.** 1.—3. hefte à 50 øre. Aschehoug.

Olav Gustavsen: **Adelsmænd.** Aschehoug. Kr. 2,40.

Carl Schøyen: **Under svøben.** Noveller. Aschehoug. Kr. 2,50.

Grundtvigs udvalgte skrifter. Hefte 65.

En pilgrims vandring af *John Bunyan.* Oversat af Ingeborg Christensen. København. Pio. Kr. 1,50.

Carl Koch: **Jesu lignelser.** Ny samling. København. Schønbergske.

Hans Torbøl: **Om selvstyresagen.** København. Schou.

N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19. aarhdr. af *F. Rønning*. Andet binds første del. København. Schønbergske.

Kristusprædikener. En samling taler til hver søn- og høitidsdag i aaret af *Herman Lunde*. Hefte 9 à 20 øre. Cammermeyer.

Jonas Lie. Mindeudgave. Hefte 3—7 à 30 øre. Gyldendal.

I samklang med evigheden. Af Rolph Waldo Trine. Autor. Oversætt. efter den engelske originals 142 000de exemplar. København. Pio.

H. Ostenfeld: **Om du kendte Guds gave**. København. Pio.

Skrifter i samling af *Arne Garborg*. Hefte 7 à 50 øre. Aschehoug.

Thomas Krag: **Tubal den fredløse**. Natskygger fra en verdensby. Gyldendal.

H. Hoffmeyer: **Kristendommens seir** i apostlenes dage. København. Bethesda.

Johannes Gøtzsche: Fra Herrens tjeneste. Lohse.

Dante: **Guddommelige komedie**. I dansk oversætt. af Chr. K. F. Molbech. 4. udg. Med en indledning af Vald. Vedel. København. Gad. Hefte 1 og 2 à 60 øre (ialt 16 hefter).

Et omrids af **Norges handelshistorie**. Af *B. E. Bendixen*. 2det forøkede oplag. Bergen. Grieg.

Examensopgaver ved **Maskinistexamen** med løsninger. Samlede og udgivne af *F. Arentz*, overlærer ved Bergens tekniske skole. Bergen. Grieg.

Lærebok i **de nordiske landes handelsgeografi**. Af B. E. Bendixen. 2det oplag. Bergen. Grieg.

Philips Brooks: **Jesu indflydelse**. Oversat af Anna Lassen. Med forord af Eugène Hansen. Steenske.

Penge og mennesker. Af *C. Skovgaard-Petersen*. Frimodt.

Om social retfærdighed paa grundlag af eiendomsret. Af C. Lambek. Gyldendal.

Evangeliets seiersgang ud over jorden. En historisk oversigt over den evangeliske missions udvikling. Af *Henry Ussing*, sogneprest. Anden udg. København. Gad. 1. hefte. 17 hefter à 40 øre.

John Watson: **Fra den store sal**. Syv prækener. Oversat af Anna Larsen. Steenske. Kr. 1.50.

John Watson: **Via Dolorosa**. Oversat af Anna Larsen. Steenske. Kr. 1,50.

Døden som psykisk erfaring (opvaagningen). Af *Mabel Collins*. Oversat af Eva Blytt. Teosofisk samfund.

Lyder Brun: **Jesus og Det gamle testamente**. København. Pio.

Fire foredrag om kristendomsundervisning. Af provst J. Nissen. København. Lehmann & Stage.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

«Together» er navnet paa en ny bog av den amerikanske filosoferende forfatter professor Robert Herrick ved Chicago universitet, som i den sidste tid ikke bare har vakt kolossal opsigt, men ogsaa en storm af indignation i sit fædreland. Den angriper nemlig den amerikanske kvinde, den forgudede «suveræne» amerikanske kvinde, i hendes utfoldelse som hustru. «En bog om egtefolk for egtefolk» kaldes den, og dens skarpe angrep paa den moderne kvinde i egteskapet er særlig rettet mod den nye verdens moderne hustru. Det er denne types golde egoisme som paapekes, den selvopfyldte egoisme som efter forfatterens mening tilintetgjør nutidskvindens nyvundne sjæl. «Vort samfundslegeme er raaddent av egoisme. Kultur, opdragelse, individualitet, dygtighet, at leve sit eget liv, forfinelse, erfaring, utvikling, kald det hvad du vil, det er det samme, aandens retning mot selvdyrkelse.»

Bogen skildrer seks forskjellige egteskabelige forhold, hvori den selvopfyldte, kjønsløse, fordringsfulde luksushustru spiller hovedrollen. Av de seks kvinder er to sin mand utro og to nær ved at bli det. En er rik, to middels, to i forholdsvis trange kaar. Det fremherskende træk er manglen paa fællesskap, — «togetherness» —, mellem mand og hustru, — det som er det 20de aarhundredes forbandelse, den enhet som ikke længer kan tvinges frem ved at hustruen underkaster sig og blir borte som faktor, den frivillige enhet som fremkommer ved sammenslutning og gjensidig respekt, og som endnu lar vente paa sig.

Der gives et overblik over egteskapets utviklingshistorie i De forenede stater, — fra pionerernes tider med de tos strid side om side i nye og fiendtlige forhold, — under borgerkrigen, de brydende ideers tid, da han i stridens hete og

hun i deres hjem var opfyldt av de samme forhaabninger og maal. Saa kom den travle arbeidstid, da han i slitsom virksomhet begyndte at tjene sine penger, og hun forvaltet dem med omhu. Hele tiden var fællesskapet, samholdet, det karakteristiske træk, foreningen mellem de to er grundet paa fælles anstrængelser, de er hinandens medhjælpere i kampen for tilværelsen. — Men saa kommer det, den nye egteskapstype: Kvinden er ikke længer pioner eller hjemmets vern eller pengenes forvalter. Nu er hun den som øder dem. Hun er endelig blit dronning og vil herske. Manden har pengene, og kvinden har sig selv med al sin tiltrækkende evne. Hun driver handel med manden for hvad han vil gi, og hun taper sin sjæl til gjengjæld. Hun har fundet noget som er lettere end at arbeide og føde børn, — at herske over sin tidligere herre. Hun overhænges med juveler og opvartes med fine spiser og vine som en sultans favorit. Og længes hun ut fra denne tilstand efter noget høiere, efter en sjæl, efter kjærlighet er det ikke den tjenende mand som kan tilfredsstille denne længsel, det blir en anden, og hun føler sig som et mer ophøiet væsen derved. — Egteskapet er for disse kvinder den bedste forretning en kvinde kan gjøre med en mand, og de som har gjort det bedst blir da at finde overernæret, grovt sanselige, tunge av elegance paa de store hoteller, de komfortable dampskibe og luksustog paa en ørkeslos farten hit og dit. De kan ikke eller vil ikke faa børn. De er fri som aldrig en kvinde har været det. Og disse kvinder behersker manden, ikke bare hans pung, men ogsaa hans sjæl. De indgyder ham sit eget hjertes tanker: Skaf mig penger, saa skal jeg kysse dig. Og paa den maate blir kvinden atter hvad hun engang var, besiddelsen, en ting til lyst og fornøielse, den elskede træl. For kvindens sjæl maa do, naar hun betaler med sit legeme, det er en uforanderlig lov. Kvinder i Amerika, saa suverænt frie som I er, hvad har I gjort med de mænd som er git i eders varetægt? Svaret skriker op fra byernes gater, den mest materielle tid og de mest materielle mennesker og den mindst tiltalende civilisation paa Guds samlede jord.

Vi snakker saa meget om Castle Gardens forbandelse uten at forstaa, at i immigranternes stumme dyriske horder som arbeider og føder børn, der ligger fremtiden. For de

kommer til at eie landet, naar markedets soignerede helt og hans mæskede kvinde er feiet paa avfaldsdyngen.

*

Blandt de mange underlige steders underlige jernbanetog som verden over stønner og pruster og damper sig frem med al sin mangeartede underlige last ombord, er der et som indtar en særstilling: Den hellige jernbane til Medina, pilgrimstoget fra Aleppo via Beirut og Damaskus til profetens stad med tilnavnet *el-munanwara*, den oplyste. Det gaar gjennem vilde egne, svælgende avgrunde, lodrette klippeskrænter og fortærende ødemarker, der er fire tusen broer, tunneller og viadukter paa strekningen Beirut—Medina, som bare er omkring 1300 km. lang. Men det merkelige ved denne jernbane som blev aapnet nu ihøst under pilgrimsfærdens tid, er ikke anlægget selv med alle terræn-vanskeligheter. Det er togets hellighet, rettroende muselmænds arbeide til bedste for rettroende. Pengene er indkommet ved bidrag fra Islams tilhængere verden over, med sultanen i spidsen. Arbeidet er utført paa otte aar, uten bestikkelse av nogen slags fremhæves det stadig idet samtlige av østens bestikkelige race ansaa det for en fortjenstfuld religiøs handling de var med paa. Og 300—400 km. fra Medina maatte alle europæere trække sig tilbake, og uten nogensomhelst vanhelligende assistance av vantro utførte muhammedanerne resten av arbeidet alene, under ledelse av den rettroende ingeniør Mukhtar Bey som ogsaa skal betroes linjen Medina—Mekka. — Det blir adskillig lettere herefter for muselmændene at komme langveisfra paa sin aarlige færd til profetens hvite marmorkiste mellem søilerne. Ikke sjøreisen længer, som de liker saa litet, ikke den bolgende færd paa kamelryggen over sandstrækningerne, ikke æseltransportens dræpende langsomhet og fremfor alt ikke den endeløse vandring skridt for skridt dag efter dag i møie og træthet og skrøpeligheter av alle slags. Jernbanen suser letvindt og bekvem og billig frem gjennem de egne, hvor saa mangen pilgrim har sat sin fot og stønnet sine trætte støn og segnet i sin møde og tar dem med sig i sin vesteuropæiske fart.

Kan nu bare den rette pilgrimsstemning staa sig for lokomotivpip og durende skinner! Der er alt elektrisk lys i

Medina, selv i Muhammeds gravsted er de nøgterne kupler indlagt bak venetiansk og bøhmisk glas. Ved jernbanens aapning blev landets nye forfatning feiret. «Profeten vilde ikke», sa Ali Kiamil i sin store tale, «at jernbanen skulde komme til den hellige stad, før kalifen hadde git sit folk en konstitution». Der blev illumineret og avbrændt fyrværkeri ved anledningen. Det er ikke længer kun *Masdjib-en-nabi*, profetens moské, i byens centrum som karakteriserer Medina. Den nye stationsbygning med front mot nordvest er et moment som maa regnes med, om ogsaa europæerne selv maa vente længe endda paa at faa se murene paa den anden side.

*

Et interessant kommentarværk til «Canterbury Tales» er nu utkommet i England, nemlig «Chaucer and his England» av G. G. Coulton. Chaucer personlig gjøres til gjenstand for en indgaaende skildring og hans brogede tilværelse som hofmand, diplomat, forretningsmand, parlamentmand. Dernæst fører forfatteren sine læsere rundt i datidens Londons gater og stræder, saa de synes de har været der. Og videre blir man fortrolig med hele det England, som var bakgrund og gav forutsætningerne for det mangeartede reisefølge mellem hovedstaden og Canterbury, for riddersmand saavel som priorinden, for munk og student, for den joviale vert og den uforlignelige Wife of Bath med sine uttalelser om mænd og egteskaper og alle de andre. Bogen imøtegaar med kraft den romantiske opfatning av hine tider, skildrer tvertimod en pengebegjærlig, kvindeprylende tidsaand, som er meget forskjellig fra den som f. eks. Ruskin tillægger de gode gamle dage. — Alt i alt et interessant og meget instruktivt verk som i tekst og illustrationer gir et levende billede av den verden, hvori den udødelige forfatter og hans udødelige pilgrimme færdedes.

HVAD SAVNES OG ØNSKES I DEN ALMINDELIGE FORKYNDELSE.

Foredrag ved mødet for frisindet kristendom af *Hanna Isaachsen.*

Jeg maa først gjøre rede for, hvad jeg mener med den almindelige forkyndelse: Jeg mener den maade, hvorpaa kristendommen fremstilles for os baade gjennem undervisning og prædiken. Denne maade faar en bestemmende indflydelse paa vor personlige opfatning af kristendommen, saaledes, at naar vi blir modne til selv at tænke over religionen, saa møder vi op for vor egen tankes og samvittigheds domstol med fuldt færdige, tillærte religiøse begreber og med en tillært, traditionel tænkemaade i religiøse sager. Det er disse begreber og denne tænkemaade, som saa ofte kommer til at blive for os ensbetydende med «sand» og «ren» kristendom. Og hvis man saa efterhvert i livet ikke kan bevare *denne*, saa kaster man kanske med det samme al kristendom fra sig.

Det er fordi vi alle har saa vanskelig for at frigjøre os fra en tillært synsmaade og saa let for at anse en tilvant synsmaade for objektiv sandhed, at den almindelige forkyndelses betydning blir saa stor, som den er. Det skulde jo synes, som om voksne mennesker med fri adgang baade til Bibel og alverdens literatur selv helt maatte bære ansvaret for sin religiøse opfatning og ikke skyde skylden paa skolen og presten. Men — vi ved af erfaring, at skolen og presten — at forkyndelsen maa tage et stort ansvar for sin andel i dannelsen af tidens kristendoms opfattelse og tilegnelse.

Dersom jeg i et kort ord skal sige, hvad jeg savner i den almindelige forkyndelse, saaledes som jeg har defineret denne, saa vil jeg sige: Jeg savner Jesu eget evangelium. Og skal jeg i et ligesaa kort ord sige, hvad jeg ønsker, saa vil jeg sige: Jeg ønsker Jesu eget evangelium. Jeg savner Jesu evangelium i sin uforkvaklede, guddommelige, naturlige

enkelhed, og jeg ønsker det forkyndt i al sin guddommelige enkelhed.

Naar jeg tænker tilbage paa den undervisning i religion, jeg selv har faaet, naar jeg følger den undervisning, vore børn nu faar, naar jeg tænker over prædikenen, som den almindeligst lyder rundt om i vort land, faar jeg altid samme facit: Den almindelige forkyndelse lægger mig i tvang.

Jesu eget evangelium gir mig frihed, skaber friheden inden i mig.

Der ligger fra de kristnes side en erkjendelse af, at man føler, der paalægges tanken tvang, i den *ukristelige* skik, som har faaet hævd i hele kristenheden, at kalde den, som ikke er kristen, for *fri* tænker, og den, som ikke er helt ud kirkelig, for rationalist, for en, som bruger sin fornuft!

Der klages ogsaa imellem fra prækestolen over, at tilhørerne saa overveiende bestaar af kvinder, mens der er et faatal af mænd, især af mænd af den høieste dannelse: «Jeg længter efter at se intelligente, tænkende mænd foran min prækestol.» Vi husker nok det udbrud. Og dette udbrud og ønske er let at forstaa. Thi kom disse intelligente, tænkende mænd, saa laa deri et slags bevis for, at nu havde forkyndelsen naaet frem til den fulde tænkefrihed, som er en betingelse for samvittighedens frihed. Og kom disse intelligente mænd i ligesaa stort følge, som «kvinderne» nu, saa laa deri et slags sanktion af, at nu havde forkyndelsen vundet frem til den aandelige indflydelse, den burde have.

Det er soleklart, at kirken ikke kan tage det med ro, at den høieste dannelse og den intelligenteste del af folket, kvinder som mænd, holder sig væk fra den. Og hvad den endnu mindre kan tage med ro, det er, at det kanske mest er intelligent ungdom, som vender sig væk fra kirken.

Der lyder et raab, et krav fra alle os kristne forældre til kirken, til den almindelige forkyndelse: Bevar kristendommen for vore videbegjærlige, kulturtørstige unge, naar vi slipper dem fra vore hjem og ud under paavirkningen af tidens mægtige strømninger i aandslivet.

Det er dette krav, jeg her istemmer. Det er fra denne side, jeg væsentlig ser sagen, naar jeg indlader mig paa at tale om den almindelige forkyndelse. Det gjør jeg, fordi jeg

tror, det er fra denne leir, de har vanskeligst for at gribe troen paa Kristus, saaledes som vor forkyndelse i almindelighed lyder. Skal vor tids almindelige forkyndelse magte at drage modernt tænkende, intelligent ungdom til sig, saa kristendommen faar magt over deres sind og de virkelig kan gribe troen paa Jesus Kristus som den, der giver deres eget personlige liv indvielse og evigt indhold, saa er der to ting, som er nødvendige.

Den første er, at de, der paatager sig forkyndelsens uhyre vanskelige gjerning, klargjør for sig selv, hvorledes moderne mennesker tænker og føler. Og den anden er, at de ligefrem prædiker Jesu eget evangelium efter Jesu eget eksempel og kaster væk alle selvopfundne betingelser for at slippe frem til troen. Thi det er disse selvopfundne betingelser, som tvinger og hindrer den fuldt frie brug af intelligensens evner og dermed af samvittigheden. Det er ikke Jesu eget evangelium, som gjør dette. Kun ad denne vei, ved uhildet og betingelsesløs forkyndelse, kan sandhedens og frihedens evangelium seire.

Jeg siger udtrykkelig, forkyndelsens mænd og kvinder (vi har jo ogsaa kvindelige religionslærere) maa søge at sætte sig ind i, hvorledes moderne mennesker tænker og føler, ikke at de maa sætte sig ind i alle moderne videnskabers resultater — det vilde jo være udmerket, om de kunde dette ogsaa, men det var for stor en fordring —. Det er nemlig en erfaring, vi snart gjør, at to forskjellige maader at tænke paa sætter et langt dybere skille mellem mennesker og drager langt større konsekvenser efter sig end uoverensstemmelser med hensyn til opfatningen af enkelte kjendsgjerninger. Den maade at tænke paa, som hersker blandt den tænkende, intelligente ungdom, ja som behersker alt fremskridtsvenlig aandsliv, det er den, som støtter sig paa undersøgelse, paa forskning, paa *erfaringens methode*. Denne methode, denne maade at tænke paa maa forkynderne ikke alene forstaa, men de maa tilegne sig den og anvende den, ellers kommer kirken ufravigelig til at staa som reaktionens faste borg. Thi den tænkemaade, som i det store hele behersker vor kirke — og dermed vor almindelige forkyndelse – er en forældet, en reaktionær tænkemaade. Det er autoritetstroens tænkemaade.

(Jeg ser her bort fra den endnu forholdsvis lille fremskridtsvenlige leir inden kirken, som alt har omdannet sin tænkemaade.)

Jeg erindrer, at en kristen naturvidenskabsmand et eller andet sted netop fremhæver for sit eget vedkommende, hvorledes hans tænkemaade blev forandret, da han begyndte sine videnskabelige studier, og hvor aldeles umulig det senere vilde været for ham at optage den gamle tænkemaade igjen. Denne samme erfaring gjør vor tids ungdom jævnlig, selv om dens studier ikke er rent videnskabelige, thi erfaringens methode har som sagt trængt igjennem i alt fremskridtsvenlig aandsliv. Og udtrykket «teologisk tænkemaade» betegner i de unges mund ingen kompliment.

Forskjellen mellem disse to maader at tænke paa er let at vise: Autoritetsmethoden stiller op noget som er, skal holdes for absolut sandhed, uden at vi har ret til at anvende vore evner paa at undersøge denne sandhed. Alt, som kan forliges med denne fastslaaede sandhed, maa troes, alt det, som ikke kan forliges med den, skal forkastes. I kirkelige udtryk heder dette: «Du skal bøie Din ved syndefaldet formørkede fornuft og forstand ind under «Guds ord» og tro, at det indeholder al sandhed.» Men den underforstaaede betingelse er, at Du udenvidere antager det, som vi siger er «Guds ord», for Guds ord. Naar der fra denne methodes mænd tales om fri forskning, menes der frihed til at finde ud, hvorledes de forskjellige ting kan bringes i overensstemmelse med den fastslaaede sandhed.[1])

Erfaringsmethodens fremgangsmaade er stik modsat: Den søger først saa meget som mulig at kaste væk enhver uprøvet antagelse, enhver forudsætning for saa at lade kjendsgjerningerne tale, selv om deres tale kan komme til at føles som en haard tale, fordi den tvinger til at skjære væk tilvante fore-

[1]) Det faldt mig ikke ind, at det efter denne fremstilling af *den absolute autoritet*, jeg sigtede til, skulde være mulig at blande den sammen med *den relative autoritet*, som stor dygtighed eller kundskabsrigdom gir f. eks. en videnskabsmand paa sit fagomraade, eller den autoritet, forældre og lærere har overfor børn. Men diskussionen viste, at disse to autoritetsbegreber blev sammenblandede.

stillinger og kanske ogsaa meget, som har været sat op som helligdomme i vort indre.

Det er jo soleklart, at disse to maader at tænke paa udelukker hverandre. Det nytter ikke forkyndelsen her at trøste sig med, at det er et faatal af mennesker, som overhovedet har nogen slags methode for sin tænkning. Det, som det gjælder, at den helt erkjender, det er, at vor tids losen er: Brug Din fornuft, anvend Din forstand selv, saa Du kan gjøre Dig op en selvstændig mening. Om man ikke altid opnaar nogen større tænkedygtighed hos flertallet af menneskene, et har tiden naaet at slaa fast: at vi har baade frihed og pligt til altid efter vore bedste evner at prøve, undersøge, tænke kritisk over enhver ting, enhver sag, før vi antager dens sandhed eller rigtighed.

Ikke alene hvad man kan pine ind under betegnelsen «videnskabelig uddannelse» opdrager vort folk — vor tids kulturmennesker — i denne retning, men ogsaa vort samfundsliv, det kommunale som det politiske.

Det er ogsaa bedst for kirken at merke sig, at med det fremskridt, kvindesagen har gjort, saa baade den høiere dannelse og det kommunale og politiske liv er aabnet for os kvinder, har denne tænkemaade ogsaa begyndt at bemægtige sig kvinderne. Det har hidtil været hos kvinderne, den kirkelige tænkemaade, autoritetstroens tænkemaade, har havt sin betydningsfuldeste støtte. Thi kvindernes dybe indflydelse i religiøs retning har hjulpet til at opretholde denne tænkemaade i religiøse sager ogsaa blandt mænd. Naar nu denne sikre støtte begynder at vakle, saa maa kirken faa øinene op og se, at det, den nu kjæmper imod, det er ikke en og anden videnskabelig opdagelse, som kuldkaster en eller anden traditionel sandhed. Men det er en aands-strømning, en hel aandelig naturmagt kan jeg kalde det, som i kraft af udviklingens lov vokser sig fremover. Og det kan kirken være ganske sikker paa, at har denne tænkemaade efterhaanden trængt sig gjennem paa alle sider af vort aandelige liv forresten, saa bøier denne strømning ikke af for vort religiøse liv.

Derfor — fordi denne aandsretning, denne tænkemaade er blevet som en naturmagt i os — derfor har kirken intet valg, dersom den da ikke foretrækker efterhaanden at tabe

al indflydelse i vort høiere aandsliv. Den maa optage erfaringsmethodens tænkemaade. —

Vi hører saa ofte sagt, at kristendommen er en aflægs religion, som vil dø ud, og der maa komme noget bedre.

Kristi eget evangelium vil saavist aldrig dø ud. Men autoritets-methodens kristendom vil visseligen dø ud. Jeg vil gjøre et ord af en varm kristen fransk forfatter til mit og sige: De to perioder af kristendommens historie er nu tilende, den hedenske og den jødiske. Nu vil den ægte kristne periode begynde. Presteembedets og bogstavtroens kristendom er udtømte og dør væk under vore øine for at give plads for aandens religion.»

Den kamp, som har været ført inden vor norske kirke i de sidste aar, og som mange har seet paa med frygt for, at kampens udgang skulde blive skjæbnesvanger, den er den første dagning for denne aandens religions herredømme hos os. Thi denne kamp har været ført mod bogstavtroens herredømme og for aandens religion. I vor kirke har autoriteten været bogstaven og autoritetstro altsaa bogstavtro.

Jeg ved, at selv de mest orthodokse teologer siger: Vor forkyndelse paalægger ikke noget menneske tvang eller autoritetstro eller bogstavtro. Jeg kan ikke forklare mig dette anderledes end, at autoritetstroen er gaaet dem saa i blodet, at de ikke merker den. Men vi ulærde og uteologiske tilhørere merker den. Thi den blir opelsket hos os gjennem den almindelige forkyndelse, særlig gjennem undervisningen, og staar, som jeg har sagt før, altid i vort indre i strid med den tænkemaade, livet forøvrigt udvikler hos os.

Grundlaget for den tvang, forkyndelsen paalægger tilhørerne og undervisningen paalægger eleverne, er den fortsatte fastholden af betegnelsen «*Guds ord*» for Bibelen. Uagtet «kjendskabet til de enkelte nytestamentlige skrifters tilblivelse og til deres samling i én bog har umuliggjort enhver mekanisk inspirationslære, ogsaa i dens senere modificerte former [1]) — uagtet vi har faaet stroget ud af undervisningen de fordærvelige ord: «Den helligaand indgav de hellige Guds mænd, hvad og med hvilke ord de skulde tale og skrive, opret-

[1]) «For kirke og kultur», p. 231, 1908.

holdes betegnelsen Guds ord for Bibelen uden afkortning og forklaring. Og saaledes lever den gamle bogstavtro saa temmelig uforstyrret, ikke længer baseret paa ligefrem lære, men paa *fortielse*. Vor almindelige forkyndelse opretholder paa denne maade den samme guddommelige oprindelse for alle dele af Bibelen. Vore børn lærer at lægge samme guddommelighed ind i ord, som er sagte af den mand, der stjal en anden mands hustru og lumskelig lod manden dræbe, som de lægger i Guds søns egne ord. Fromme sjæle læser til sin opbyggelse med samme andagt i salme 109 Davids bøn om, at hans, Davids, fiendes bøn maa blive til synd, at hans børn maa vorde faderløse og hans hustru enke, at hans fædres misgjerning vorde ihukommet hos Herren og hans moders synd vorde ikke udslettet — som de læser Jesu ord: Du skal elske Din fiende.

Jeg kan ikke tænke mig, hvorledes den samvittighed ser ud, der kan tillade en mand, som har paataget sig det store ansvar at forkynde det høieste, reneste og helligste, verden eier, Jesu evangelium, at lade umyndige børn og uudviklede mennesker forblive i den ugudelige tro, at forfølgelse, had, udryddelse af anderledes troende dikteredes jøderne af Gud som en ham velbehagelig gjerning, samtidig med, at Jesus lærer, vi skal gjøre vel mod dem, som hade og forfølge os.

Som sagt, denne forkyndelsens synd mod umyndige og uselvstændige tilhørere begaaes ikke med ord, men med fortielse.

Kan man undre sig over, at den teologiske sandhedskjærligheds oprigtighed drages i tvil af videnskabernes dyrkere? Kan man undres over, at overfladisk tænkende mennesker siger, al kristendom er prestebedrag?

Det som stikker under dette, at forkyndelsen ikke straks gjør, hvad den formaar for at klargjøre, paa hvad maade og i hvilken udstrækning vi har ret til at kalde Bibelen «Guds ord», det maa være, at forkynderne ikke selv tør tænke tanken tilende og ærlig følge konsekvenserne. I sin sidste grund blir jo dette en mangelfuld sandhedskjærlighed.

Derfor ligger i denne feige frygt, i det lille ynkelige «tør ikke» den anstødssten, som moderne, erfaringsmethodens mennesker falder paa. Og det fald blir for mange skjæbne-

svangert. De finder ikke hvile uden i at tænke en tanke tilende og tage konsekvenserne. Naar de ser forkyndelsen bøier undaf for dette krav, vækkes mistanken om, at konsekvenserne er ødelæggende for troen, og selv har jo ikke alle evne eller kundskaber nok til at se klart i en saa vanskelig sag. Saa slipper mange let den hele kristendom med engang. Jeg erindrer skarpt fra min egen ungdom følgerne af denne misbrug af betegnelsen «Guds ord». Jeg vil nævne et eksempel, uagtet det er gammelt, fordi jeg har hørt ting i den allernyeste tid, som siger mig, *at det desværre ikke er forældet:*

Da jeg 14 år gammel havde kjæmpet mig igjennem det gamle testamente til profeten Hoseas, da slog jeg bogen sammen og lovede mig selv, at det skulde være sidste gang jeg aabnet den. Hvad hjalp det mig, at prester fortolket det modbydelige bud, Hoseas begynder med, billedlig. Min barnlige kristne samvittighed forbød mig at tro, at den kristne renhedens og hellighedens Gud dikterede smudsige billeder, og endnu mer, at han befalede sin tjener at handle i smudsige billeder. Havde jeg endda den gang hos vor teologiske kristendomslærer mødt ærlig sandhedskjærlighed, som helt ud havde lagt frem for mig, hvad han mente med at kalde Bibelen «Guds ord», men nei. Da jeg protesterede mod Pontoppidans «hvad og med hvilke ord de skulde tale og skrive», viste det sig, at min lærer havde ment i al stilhed at glide over det svar. «Jeg tænkte mig, det kunde forstaaes saa, at den Helligaand jo maatte have brugt ord (!!) for at indgive dem, hvad de skulde tale og skrive, derfor fandt jeg det ikke nødvendig at gaa ind paa det.»

Det var min lykke, at mit barnesind fik imod den mand og ikke imod kristendommen. Dersom bare denslags kristendomsforkyndere vidste, hvor ofte den foragt, som deres feige uærlighed vækker hos retlinjet ungdom, kommer til falskeligen at gaa ud over kristendommen selv istedetfor over dem, som fortjente den!

Om jeg kunde brænde ind i sjælen paa enhver, som paatager sig det store ansvar at forkynde kristendommen for de unge: Det første stænk af mistanke om, at Du maa stikke under stol noget, vride eller fortolke, naar Du fremstiller

kristendommen for dem — det besudler Jesus Kristus i deres øine. Det blir ham, som faar skylden for Din feighed.

Jeg skal ved et par eksempler vise, hvorledes tvangen baade for intelligens og samvittighed vokser ud af denne *fortielse* af, at vi ikke længer opfatter Bibelen som dikteret af Gud, en fortielse som i realiteten er ensbetydende med at opretholde bogstavtro

Den første religionsundervisning — jeg ser bort fra hvad hjemmene gjør — begynder med at give børnene et slags verdensskema: De lærer, at verden blev skabt i 6 dage, i den og den orden skred skaberen frem, og fra den stund, det 6te dagsværk er fuldendt, skaber han ikke mere, opholder kun. Derpaa faar de en nøiagtig forklaring af, hvorledes det onde kom ind i verden og hvorledes det voksede til syndfloden kom med Noa og arken.

Det nytter ikke at indvende, eller rettere at undskylde dette med at sige, det læres ikke saa'n bogstavelig længer. Thi dels faar mange det endnu lært bogstavelig, uden nogen forklaring ved siden af, og dels — hvorfor? Hvad mening er der i at lægge en fremstilling af verdens tilblivelse og syndens opkomst, som intet modent menneske længer kan tro paa, som grundlag for kristentroen? Naar man fremdeles lader alt dette høre med til kristendomsundervisningen, lægger man tanken i tvang, thi alt dette hænger fast i ungdommens bevidsthed som det grundlag, kristendommen maa vokse op af. Derfor vækkes tvil om kristendommens sandhed, for hver gang naturvidenskaben modsiger, hvad der er indsuget som Bibelens lære om naturen.

Efter syndflodshistorien bryder Gud sig igrunden kun om jødefolket — saaledes som det ialmindelighed fremstilles for børnene. Rigtignok lover Gud, at i jødernes frelser skal alle folk velsignes. Men fra det punkt, da Abraham kommer frem paa skuepladsen og til Kristi himmelfart, er Gud for børnene flyttet helt ud af verdensudviklingen og fængslet i Zion. De hører intet om Gudstroens vækst hos andre folk, ja det er formelig som om det store og gode, andre folk har udrettet, kun var af det onde, som om deres stræben efter at finde Gud gjaldt en anden Gud, som om deres stræben efter

høiere, renere moral var aldeles ligegyldig for vor Gud, saaledes som han var før Kristus.

Dette er det verdensskema som indprentes barnet fra dets tidligste bevidste aar som grundlag for kristendommen, for verdensfrelsens religion.

Endnu et eksempel. Det er ikke nok med dette mere chronologisk historiske skema. Begreber som f. eks. skabermagt, almagt og overnaturlighed faar sin egen udlægning, som efterhaanden fæstnes saa, at det føles - og ogsaa af mange ansees for — et slags fritænkersk oprør at forstaa dem anderledes: Skabermagt betyder evne til «at gjøre noget ud af intet eller af en ubekvem materie», hvorved Guds skabermagt begrændses, for jordens vedkommende ialfald, til den ene store skaberakt. Almagt betyder ubegrændset vilkaarlighed. Overnaturlig betyder stridende mod naturen. Jeg nævner disse eksempler, fordi de er de mest karakteristiske, jeg kan finde. Jeg ved jo, at det ikke blir sagt med ligefremme ord, at almagt er vilkaarlighed, men gjennem den maade, hvorpaa vi altid ledes til at betragte Guds almagt, vokser denne opfatning frem saa sterkt, at saasnart et omraade, som vi ligesom særlig har reserveret for Guds almagt, f. eks. vind og veir, viser sig at følge bestemte love, saa er det, som om der gjøres et indhug i Guds rettigheder, thi love, naturlove, de afsætter Gud fra almagten efter den fortolkning af almagten, vi har suget ind.

Eller begrebet overnaturlig. Saasnart f. eks. en saadan historisk kjendsgjerning som kristendommens stadig større og større udbredelse tiltrods for forfølgelser søges forklaret ved hjælp af psychologiske, sociale og mange andre lovmæssige og naturlige aarsager, saa er det, som om man syndede og afsatte Vorherre. Thi denne kjendsgjerning skal have overovernaturlige aarsager, og overnaturlig har ikke lov til at betyde, at Vorherre handler med naturlovene som hjælpemidler, men at han handler mod sine egne love i almægtig vilkaarlighed.

Det aag for den frie tanke, som er indbefattet i det almindelige begreb om «overnaturlig», det er et aag som menneskene selv paalægger sig.

Det er et intellektuelt aag, som den kirkelige tænkemaade paalægger os.

Den tvang, som denne stiltiende fastholden af bogstavens autoritet paalægger, gjælder ikke bare naturvidenskabelige opdagelser, men fuldt ligesaa meget, hvad historisk kritiske forskninger bringer for dagen. Jeg ved saaledes, at et læsestykke, som var bestilt til en læsebog, blev sendt tilbage til forfatteren med den bemerkning, at stykket ikke kunde benyttes som det var, da det robede, at der eksisterede fuldt ordnede og relativt høit udviklede riger allerede 4000 aar f. Kr., og dette stred mod, hvad børnene lærte fra Mosebøgerne.

Dette skede for vel et aar siden.

Den moralske forvirring, der blir følgen af bogstavtroen maa jeg ogsaa markere. Det gamle testamentes Gud, det er den Gud, som frister Abraham til at ofre sin ene søn, den Gud, som befaler ham at jage sin anden søn ud i ørkenen. Det er ham, som sætter stigen til himmelen for fader- og broder-svigeren Jakob. Og senere, det er den samme Gud, som først forhærder Faraos hjerte, for saa bagefter at straffe ham ved at lade sin engel gaa med sværdet og dræbe alle de uskyldige førstefødte. Det er Gud, som befaler intolerance og forfølgelse. Denne Gud er det, som for barnet skal blive den fader i himlene, for hvis omsorgsfulde kjærlighed selv en spurv ikke er for ubetydelig, som barnet skal lære at erkjende som den store forbarmelsens og kjærlighedens verdens Gud.

Er det mulig, at dette kan ske i en almindelig menneskehjerne uden at forkvakle og forvirre barnets religiøse og moralske begreber?

Hvad jeg siger her er ikke gjætninger — det er talt lige ud af saar erfaring: Den Gud som kunde handle slig kunde umulig mene det helt og ubetinget med sine moralske krav. Hvis man ligefrem forklarede børnene, at menneskenes moralske niveau var saa lavt dengang, at de tænkte sig Gud handlede saaledes, da vilde alt dette ikke forvirre og forarge mere end det forvirrer og forarger, at grækernes og romernes moralske niveau var lavt. Men som det nu læres, blir det *Guds* moral, som staar saa lavt. Dette bringer elendigheden og forvirringen med sig for barnets moralske og religiøse be-

greber. Thi saaledes som jødefolkets historie under navn af «den hellige historie» i regelen kommer ind i barnehjernen blir Guds billede forkvaklet og tilsmudset for dem.

Saa kommer vi til det nye testamente, heller ikke her slipper forkyndelsen eller undervisningen sin autoritetsmethode, tiltrods for at denne, hvad jeg senere skal komme til, er stik imod Jesu eksempel. Vi faar nok evangeliet, men vi selv slipper ikke frem til Jesus uden paa betingelse af, at vi lærer og opfatter alt efter det skema, den lutherske kirke stiller frem for os. Det nytter ikke kirken at sige, at det kun er presterne, som har bekjendelsestvang. Dette stiller i grunden kun tvangen i et værre lys, fordi den blir endnu tydeligere et vilkaarlig menneskepaafund.

Samvittighedstvang kan paalægges uden lovbud. Og det sker hos os. De, som virkelig stræber at fastholde kristendommen, saa'n som de har faaet den ind ved vor almindelige undervisning og prædiken, de tør mangen gang snaut nok tænke – selvfølgelig ikke af frygt for noget ydre lovbud, men fordi de tror, det er synd at komme til andre resultater end til dem, de har lært i Luthers lille katekismus og i bibelhistorien.

Jeg skal senere komme tilbage til den tvang, vi paalægges overfor opfatningen af Jesus selv og hans evangelium. Forelobig er det nok, at jeg har godtgjort min paastand, at autoritetsmethoden, autoritetstroens tænkemaade behersker vor forkyndelse, vor undervisning og vor prædiken, og søges opretholdt i menighedens religiose liv. Jeg har ogsaa paavist, at den er opgivet paa alle andre omraader af aandslivet. Kirkens forsog gaar derfor ud paa at opretholde to maader at tænke paa, som gjensidig udelukker hverandre. At dette ikke lader sig gjøre, skulde synes saa temmelig indlysende. Thi det blir igrunden et forsog paa at opretholde to modstridende sandheder: en sandhed, al videnskabelig sandhed, som tilslut godtgjor sig for os med definitiv, tvingende magt, fordi vi frit har provet den paa alle de maader, mennesket har til sin raadighed. En anden, som vi ikke tør prove frit, den religiose sandhed. Thi vi har ikke lov til at komme til andet resultat end det, vi har lært. Det vilde være synd.

Og hvorledes føler vi os under trykket af dette tør ikke ?

Vi husker nok den «Sne», som Kielland fortæller lægger hvide tæpper, saa alt fladt og skraat faar kaabe og blir borte uden form, alt blir hvidt undtagen de lumske sorte steder i elven, som aldrig fryser. Vi kjender dette bløde hvide tæppe, som vi i lange tider magtede at faa til at dække alt fladt og skraat. Men vi kjender ogsaa de lumske sorte stederne i elven, som aldrig fros: De spørsmaal, de tvil og umuligheder, som man aldrig kunde faa tiet ihjel i sit indre, og som man ikke turde komme frem med, dels fordi man troede det var syndigt at undersøge sligt, som bare blindt skulde troes — dels fordi man frygtede at undersøgelsen skulde stadfæste tvilen, vise, at tvilen havde ret, det, vi vilde holde fast, var falsk. Dette demoraliserer.

Dersom det endda var gjort med én saadan kamp, med én gangs feige bøien undaf for sandheds og ærlighedskravet i vor sjæl. Men nei, saalænge en saadan kamp ikke er bare en kamp mellem to modstridende ting, som begge gjør fordring paa at være kjendsgjerninger, men derimod er en kamp mod sandheds og ærlighedskravet i os, som skal bøies ind under autoritetstroen, saa længe kommer den op igjen og op igjen. For hver gang vi dæmper kravet til ærlig undersøgelse, f. eks. for hver gang vi afholder os fra at læse en bog af frygt for at overbevises om, at en videnskabelig kritik af Bibelen har ret, eller for hver gang vi afholder os fra at læse en bog af frygt for at overbevises om, at naturvidenskabelig forskning har ret imod Bibelen — eller den traditionelle kristendom, for hver gang vi gjør saadant, daler vi i vor egen agtelse. Det demoraliserer og det svier indvendig at gaa og foragte sig selv for feig nærlighed overfor den høieste trang i os, sandhedstrangen.

Og formaar man efterhaanden at kvæle denne selvforagt, formaar man helt at omdanne sin tænkemaade efter autoritetsmethoden, behøver jeg saa at nævne de faste følgesvende, som altid herjer paa autoritetstroens veie, intoleransen og fanatismen. De blir sterkere, jo mere man har maattet slaa af paa agtelsen for sig selv. Historien har tydelig nok vist os, hvad de kan føre til. Ganske vist kan slige afskyeligheder, som har skeet i kirkens historie, ikke gjentage sig. Men, man kan forfølge i vore dage ogsaa.

Et eksempel paa, hvor fanatisme kan formørke Gudsbilledet for et ellers nobelt menneske, maa jeg nævne: En ung mand fortalte mig nylig, at han havde spurgt en ung prest, hvorledes han kunde forlige Guds faderkjærlighed med læren om evige helvedesstraffe. Presten svarede: «Der er dem som mener, at Guds ære fremmes ligesaa meget ved de fordømtes pine, som ved de saliges jubel.»(!!!) Skulde man ikke tro, det var Torquemadas gjenfærd i det 20de aarh., som havde talt.

Det andet, jeg mener er nodvendig i forkyndelsen, det er at den skal give os Jesu eget evangelium i sin enkle guddommelighed, det vil sige som et evangelium om et nyt liv fra Gud, en ny livsretning, som gives os ved Jesus Kristus — ikke som en af mennesker indsnevret ren og rigtig lære om betingelser for modtagelsen af dette liv og om den orden og rækkefølge dette livs vækst pent skal befølge.

Jeg er ganske vis paa, at den almindelige forkyndelse, som den nu er, vækker mangfoldige til troesliv, til det liv, Jesus lover dem, der kommer. Det magter selvfølgelig Jesu evangelium at gjøre, selv om det er aldrig saa skrøbelig fremført, og det tror jeg, det har magtet selv i den mest formørkede skikkelse i kristenhistoriens mørkeste tider. Men denne omgjærden af evangeliet med en forgaard af lovmæssige betingelser, af bestemte bekjendelsesmeninger lægger sit aag paa os, idet de kræver fastholdt den gamle autoritetstro og tænkemaade. Det er denne indre uovervindelige strid i os som saaledes altid holdes oppe, vi skal beklippe det som vokser op i os som et nyt liv efter en hel række bestemt afgrændsede konturer, saa vi faar de rette *meninger* om Jesus, om livet, om saliggjørelsens orden — det er denne strid, som hos saa mange med vor tids tænkemaade, *kvæler livets vækst*.

Der tales om troesliv i vor forkyndelse, der fremholdes, at troeslivet maa have «sin rod i fast, positiv grund». Dette er vi alle enige i. Men naar vi tilhørere saa i al naivitet tror, at den faste positive grund det er Jesu evangelium, saaledes som det er inkarneret i hans person, saa faar vi vide,

nei langtifra: den faste positive grund, det er alt det, som kirken — det vil altsaa sige fortidens kirke — har uddraget og fastslaaet som sin rene og rigtige lære baade om Jesu evangelium og om religion i det hele.

Mens vi altsaa vil gaa direkte til Jesus Kristus og hans evangelium paa hans ligefremme opfordring «kom», saa forkyndes der os — «ja — men Du maa lægge veien gjennem kirken og dens bekjendelse, saa Du har de rette meninger, ellers er Du ikke omvendt og vinder ikke livet».

Paulus siger: «I annammede ikke atter en trældoms aand til frygt.» Dette lyder som den rene ironi overfor den almindelige forkyndelse, thi den skaber saa mange arter af frygt, at mange ængstelige sjæle sit hele liv igjennem ikke magter at kjæmpe sig igjennem frygternes hærskare til frelserens person, til hans eget evangelium.

Denne stillen i forgrunden af menneskelige opkonstruerede meninger som betingelse for at blive kristen, aabenbarer, synes det mig, en mangelfuld forstaaelse af det, som Jesus om igjen og om igjen fremhæver saa markeret: Det, han bringer den længselsfulde menneskehed, som pines og lider under en forkuende, haabløs kamp mod det onde, det er *et nyt liv, en ny livsretning, en hel «omvendelse» af livsretningen, en kraft, som skal vokse til det onde besejres.*

Han siger udtrykkelig «sætter Eder ikke mod det onde, om nogen slaar Dig paa det ene kind, vend ham det andet til», en sætning, som har forekommet saa paradoks, at de, som har vovet at befølge den, som f. eks. Tolstoj i vore dage, nærmest blir betragtet som sværmere, men som Jesus selv befulgte til sin yderste konsekvens ved at lade sig korsfæste, tiltrods for at han selv siger, han kun behøver at bede derom, saa vil faderen sende ham legioner af engle til undsætning.

Men er dette Jesu ord andet end udtrykket for den nødvendige konsekvens af, at han sætter en ny livskraft ind i udviklingen, som af sig selv maa vokse, saa den kvæler det onde?

Liv maa følges af udvikling. Gaar det ikke fremover, saa maa det gaa tilbage. Vinder vi ikke altid fremover i dybere og videre erkjendelse af Jesu evangelium, saa gaar vi tilbage. Og da skjønner jeg ikke, med hvad fnug af ret for-

tidens erkjendelse lægges som et tvangsmaal paa nutidens. Naar dette alligevel sker, er det, fordi man ikke enkelt og ligetil, og helt og ubetinget tror, at det, Jesus har bragt os, er et nyt liv, en livsens kraft, som gir vort hele liv en ny retning.

Der er to kjendsgjerninger, som lægges alt for lidet merke til: Kristendommen eksisterer forud for det nye testamentes skrifter og længe forud for nogen bekjendelse. Det nye liv, som den tids kristne vandt og som voksede til et evig liv, vokser uden disse rettesnore. Der ligger stof til mange tanker i den kjendsgjerning, især naar vi ser den i forbindelse med den næste: Jesus skrev aldrig noget, heller ikke hører vi noget sted, at han siger til dem, der er om ham daglig: Skriv ned, hvad jeg siger og hvad jeg gjør. Han fremsætter ikke noget sammenhængende læresystem, alle hans taler, som hans handlinger, knytter sig til leiligheder, til det krav, der netop rettes til hans frelsermagt og kjærlighed.

Jeg har altid imod at bygge paa negative kjendsgjerninger, det fører oftest til fantasislotte, men kan der sluttes andet af denne end det ganske ligefremme, at Jesus ikke vilde skrive noget, ikke vilde efterlade et læresystem, som menneskelige religionsstiftere har gjort det? Og naar han ikke gjorde dette, ikke skrev, saa maatte det jo være, fordi maalet for hans sendelse fra Gud var et andet. Maalet var, det mener jeg historien gir os ret til at sige, at bøie hele slægtens udvikling ind i en ny retning, «at frelse verden». Til dette maal vilde et læresystem alene ikke forslaa.

Han gir menneskene et nyt liv. Ingen ved, hvad liv er. Se paa det fysiske liv rundt om os, hvor ganske grændseløst alsidig og mangfoldig det udfolder sig. Har vi nogen grund til at tro, at det aandelige liv, som Jesus gav verden, har mindre evne til at udfolde sig i grændselos alsidighed? Jesus bandt det ikke til et læresystem, jeg kunde fristes til at vove at sige, *fordi* han vidste, det ligesaa lidt gaar an at binde det aandelige liv, som skal «opvælde i os til et evig liv» til én læreform, én bekjendelsesformular, som det gaar an at binde det fysiske liv til monerens, til det encellede livs form. Og, jeg kunde fristes til at sige, *fordi* han vidste, at aandelig liv

ligesaalidt eksisterer uden i en individuel, personlig form, som fysisk liv eksisterer uden i individuel form.

Der er, foruden det jeg nylig nævnte, tre ord af Jesus, som jeg vil holde frem, fordi de saa klart viser, at det er Jesu fulde, guddommelige alvor, naar han siger, hans ord er liv og det han bringer er liv.

Det første er det, hvormed han ligesom kaster overende alle forudgaaende religioner, idet han siger, at Guds rige er ikke her eller der, men Guds rige er indeni Eder. Og han udfylder det til klarhed ved lignelsen om sennepskornet, som vokser til det faar grene, saa himmelens fugle søger ly under dem. Gudsriget er en livsspire, som vokser, til alle verdens folkeslag faar del i det, i livet, i den nye livsretning.

Det andet ord er det, hvor han ligefrem definerer det liv, han bringer, som en ny fødsel, «uden at nogen blir født paa ny, kan han ikke se Guds rige».

Det tredje ord er dette dybe: «Hvo som har, ham skal gives, men hvo som ikke har, ham skal endog fratages det, han har.» Det er loven for det aandelige liv, han her viser os. Den er aldeles som for det fysiske. — Hvor der er liv, maa der være vækst, livet maa altid give mere og mere. Standser væksten, saa vil det sige, at døden sætter sit første merke i os, efter hvert fratager den os ogsaa alt det vi har. Særlig i dette sidste forunderlig dybe ord af Jesus, synes det mig, at karakteren af hans evangelium blir saa sterkt markeret. Hvis evangeliet kun var en lære, vilde dette ord være meningsløst. Man kan ikke tage fra den, som intet har.

Og læg merke til hvem Jesus priser salige! Han siger, salige er de barmhjertige, de fattige i aanden, som hungrer og tørster, de fredsommelige, de rene af hjertet o. s. v. — salige er de, hos hvem livsytringerne viser sig. Salige er de, som bevarer hans ord, thi de er aand og liv.

Og ikke bare hans ord siger, at hvad han bringer er liv. Men hans hele jordiske tilværelse, hans handlinger aabenbarer det samme: Saa mange gange vi ser ham i personlig møde med forkomne mennesker, med «toldere og syndere», med skjøger og røvere — allesammen folk, som man ikke kan mistænke for, at de paa forhaand har indsuget høie, korrekte meninger om religionen, aldrig hører vi ham forelægge dem

noget slags læresporgsmaal, noget spørgsmaal om deres meninger om religiøse materier. Altid hviler han trygt i sin bevidsthed om, at hans person er inkarnationen af evangeliet, er det livgivende princip, den levende kraft, som gir den nye aandelige livsretning. Han siger enten bare «tror Du, tror Du paa Guds søn», for ligesom at vække modtageligheden til bevidsthed hos den, han gir sin gave. Eller han gjør ikke det engang, som hos røveren paa korset, hvor han bare ser, at al livsens længsel koncentrerer sig til modtagelighed for livet. Der føler han kun, at hans person har tændt livet.

Han kommer ikke engang med det negative spørgsmaal om «vi vil forsage djævelen og alle hans gjerninger». Han ved, at det liv, han gir, det vil, saasandt det faar vokse, af sig selv vække viljen til det gode, til kamp mod det ondes magt. Han behøver intet forhaandsløfte.

Han stiller bare en eneste betingelse, «kom», og selv denne betingelse modificerer han i sine lignelser derhen, at kommer vi ikke, saa søger han os. Naar vi vil komme, er det, han lover at give os — hvile, fred — han lover os slet ikke en rigdom paa katekismuskundskaber om saliggjørelsens orden, om treenighed, eller om mysterier ved hans egen natur — simpelthen fred. Han, som «er forsøgt i alle ting i lighed med os», ved, at det som giver alt aandelig liv størst kraft indad, størst kraft til at virke for andre udad, det er indre fred, hjertefred. Derfor lover han fred — ikke kundskaber om fredens væsen etc. Det er kirken som vil paatvinge os saadanne kundskaber, afgrændsede og indsnerpede af menneskelig fornuft — eller ufornuft.

Kirken mener at klargjøre Jesu person for os, naar den, for at give os de rette kundskaber, siger: «Han er den anden person i en treenig guddom, hvor alle tre personer er hinanden fuldkommen lige i magt og herlighed (!!). Staar han ikke uendelig klarere for os, som han gaar omkring og gjør vel blandt menneskene, uden kirkelig iklædning og definition.

Eller kirken mener at give os »kundskaber» om nadverden: Naar Jesus siger, dette er mit legeme og blod, som gives for Eder, føler nogen da kraften og storheden af Jesu offerdød klarere, fordi forkyndelsen kommer med sine præpositioner «i, med og under»? Og endda værre blir det, naar

den lutherske kirke, i kraft af sin «rene lære» vil tvinge os ind under Luthers syn ved uden videre at tilfoie til hver eneste nadverdgjæst «*sande* legeme og *sande* blod».

Jeg kan kun sige, at for mig personlig har alle disse kirkens forsøg paa at give de rette kundskaber bragt mørke, saa det har truet med helt at skjule Jesu person og hans evangelium for mig.

For min uorthodokse opfatning staar sligt som «rationalisme» i sletteste forstand, som fornuftens misbrug til at ville tvinge andre paa enemerker, hvor fornuften er magteslos.

Og her endnu et tegn paa, hvorlidet vor almindelige forkyndelse har vovet at tro Jesus paa ordet, naar han siger, det han giver er liv. Hvilken del af dette nye liv kan mindre taale at bindes til en vis forstaaelse, til visse meninger, end bønnens liv? Skulde det være mulig at tale om, hvad der er mest værd af alt, hvad Jesus har givet os, da vilde jeg sige, det er bønnen, og netop den bøn, han har givet os, Fader vor. Det er menneskehedens bøn, som rummer alt, hvad der opstiger i et menneskehjerte, som paa en gang har plads for de «uudsigelige sukke» og for hvert enkelt menneskes mange behov. Jeg kunde fristes til at sige, Fadervor er det mest guddommelige af alle Jesu ord. Og hvad gjør saa vor forkyndelse med dette det religiose livs sterkeste pulsslag? — Jo, de deler det skematisk op i enkelte bønner og lænker hver enkelt af disse til en detaljeret fortolkning, saa vi ikke skal komme til tilfældigvis at slippe noget andet ind, end Luther tænkte. Og til og med begynder saa hver fortolkning med at fortælle os, at vor bøn er overflødig, for Gud gjør det altsammen uden vor bøn!

Har ikke alle, som har gjennemgaaet en religios sjælekamp, gjort den erfaring, at naar det gaar haardt paa, saa vi føler, nu staar kampen om livet selv, saa hiver vi overbord den hele ballast af abstrakte læresætninger og katekismusforklaringer, om hvad og hvorledes vi skal tro, om hvordan vi skal bære os ad, og gaar direkte los paa Frelseren selv, saaledes som han staar der uden kirkelig iklædning og siger enkelt og livsvarmt «kom»!

Men gjør vi denne erfaring — akkurat som Luther gjorde den, da det gjaldt, hvorfor saa ikke efter snart 400

aars nølen, tage skridtet helt ud og erkjende, at alle betingelserne er menneskeværk, alle intellektuelle formler, dogmer og bekjendelser, som gjøres til betingelser, er menneskeværk.

Har ikke vi den samme Gud i himmelen, den samme Jesu person, det samme Jesu evangelium, de samme Jesu ord at holde os til, som alle de mennesker havde, der har lavet bekjendelser og katekismuslære? Hvorfor skal saa vi, som dertil har hele kristenhedens historie, alle videnskabens erobringer til at kaste lys over evangeliets sandhedsmagt, hvorfor skal vi bindes til fortidens opfatning som til den særlige sandhed i evangeliet?

Lad os da heller tænke, at som menneskeværk indeholder de meget, som er af høit aandelig værd, meget som fortjener ærefrygtens glorie over sig, fordi det kan uddybe og berige vort tankeliv. Men betingelser, som man skal perses igjennem for at modtage livet, kan de aldrig i evighed blive, fordi Jesus selv ikke har opstillet dem.

Hvorledes forholder nu Jesus sig til den erfaringsmethodens tænkemaade, som jeg før har paavist behersker moderne aandsliv? Jo — Jesus anviser selv den methode: «Om nogen vil gjøre derefter, skal han erfare» — Jesus kjender menneskets natur og ved, at fuld hvile, tryghed i troens liv, fred er kun mulig, naar man efter bedste evne har prøvet og undersøgt, har erfaret troesindholdets sandhed.

Disse to ting, at Jesus saa udtrykkelig fremholder, at det han bringer verden, er et «nyt liv», en ny livsretning, og at han anviser erfaringens vei til troens liv, angiver igjen den vei, jeg vilde ønske, den almindelige forkyndelse vilde gaa.

«Se jeg er med Eder alle dage indtil verdens ende.» Erfaringen om, at dette Jesu løfte har faaet sin opfyldelse hidtil gjennem historiens udviklingsgang, staar for mig som udgangspunktet for den forkyndelse, for hvilken det skal kunne lykkes at samle vor tids mennesker om evangeliet. Det er dette, at Jesus Kristus igjennem historien har bevist sig at være det nye aandelige livs kilde, at have vendt historiens hele udviklings retning og derved ogsaa har vist sig at være den hovedhjørnesten, hvorpaa hele den efterfølgende udviklings bygning hviler, det er dette vor tid trænger

at se for at boie sig for tornekronen og erkjende: «Sandelig, denne var Guds søn.»

Det har flere gange bedrøvet mig at høre gode og gjennem dannede unge mennesker, altsaa mennesker, som har kundskaber, sige: «Hvad i al verden har Kristus og kristendommen udrettet? Vi kan ikke se, der er noget stort ved det hele?» At dette spørgsmaal kan menes oprigtig af mennesker, som har gjennemgaaet en kristen opdragelse, det maa være forkyndelsens skyld. Men forkyndelsen maa lære at indse, at dette spørgsmaal er oprigtig ment, og at dette er det tidens brændende religiose spørgsmaal, som det blir dens opgave at svare paa: «Har Jesus Kristus bevist sig gjennem historiens udvikling at være menneskehedens frelser?»

Som svar paa dette spørgsmaal nytter det ikke at komme med hele den gammeltestamentlige undervisning for at bevise, at Jesus var den belovede Messias. Den jødiske Messias er ingen forgrundsskikkelse, hverken for vor historiske eller vor religiose bevidsthed. Tvertimod er det et faktum, som forkyndelsen ogsaa maa regne med, at nutidsmennesker uden teologisk dannelse har meget vanskelig for at erkjende, at der ligger alt det bag de gammeltestamentlige ord og spaadomme, som den kristne teologi efter aartusinders forløb finder der. Og beretninger som syndefaldshistorien og patriarkernes historie etc. tror de aldeles ikke som historiske kjendsgjerninger, ligesaalidt som der vækkes nogetslags syndserkjendelse eller frelsestrang hos dem ved disse fremstillinger. Og endnu et faktum maa jeg her markere: At ville vække troen paa Jesus som frelseren ved at henvise til tegn og undergjerninger nytter ikke. For de fleste modernt tænkende mennesker er dette snarere en hindring for at komme til troen paa Jesus end omvendt. Vi maa gaa den vei, Jesus selv anviser, erfaringens vei. Har vi først erfaret Jesus som vor frelser, som den, der giver vort liv et helt nyt indhold, saa kommer muligheden af at tro paa hans magt

Paa frugterne maa vi kjende træet, og frugterne er synlige nok: Der er ikke én af de høiere ideale og moralske grundsætninger, hvorpaa moderne civilisation og kultur hviler, som ikke enten først er indpodet os — eller om man vil, aabenbaret os af Kristus, eller — om Kristus allerede fore-

fandt dem — der er ikke én, som ikke er bleven mægtig forædlet, uddybet og stadfæstet, som ikke er bleven levendegjort for menneskene gjennem Jesu liv og ord, gjennem den nye retning, han har givet verdensudviklingen. Saa aabenbart er dette, at vi ogsaa ser, at kun gjennem tilegnelsen af disse høiere ideale og moralske grundsætninger og af Kristus som den livgivende kraft, der formaar at give udviklingen denne retning kan de ikke-kristne folk naa frem til den høiere kultur og udvikling i det hele. Med andre ord: udviklingsveien ligger for alle verdens folkeslag gjennem kristendommen.

At dette virkelig kan forblive skjult for kristent opdragne mennesker, det maa være forkyndelsens store feil. Og det maa blive dens opgave at rette denne feil.

Jeg har sagt, at det jeg ønskede i vor forkyndelse, det er Jesu Kristi evangelium. Dette ønske omfatter ogsaa, at Jesu Kristi og hans evangeliums verdensomskabende betydning og magt vises os i hele sin rigdom og storhed. Det maa stadfæstes for os, at han, aldeles som han har lovet det, har givet verdensudviklingen en hel ny retning, ligefrem har skabt en hel ny menneskeart.

En af vor tids aandfuldeste forfattere fremhæver, at hvad grækerne gjorde for intelligensen, det gjorde Kristus for det sædelige liv: en sædelig kultur har verden først vundet ved ham, eller rettere sagt, muligheden for en sædelig kultur har verden først vundet ved ham.

Al historie har lært os, ligesom nu naturvidenskabens forskninger lærer os, at kun en sædelig kultur kan i længden føre verdensudviklingen, som individets udvikling, fremover. Og ligesaa klart har al historie lært os, at religionen er den kraft, som formaar at holde den sædelige udvikling oppe. Alle religioner har virket i den retning i forhold til de sandhedsmomenter, de har bygget paa. Og vi, som har den kristne religion, den guddommelige gave, Jesus Kristus har givet os i sin person og sit evangelium, vi kan opleve at der spørges, hvad har denne religion virket?

Efter at evangeliet i snart 2000 aar har trængt sig saa ind i alle sider af vort liv, det sociale som det individuelle, at alle vore institutioner, alle vore begreber, alle vore aande

lige og moralske vurderinger er omskabt af dette evangeliums virkninger, efterat det har trængt sig saa ind, at ingen kan unddrage sig dets paavirkning, om han aldrig saa gjerne vilde, har forkyndelsen af dette evangelium ikke formaaet at aabne tilhørernes blik for al denne storhed mer end, at der kan spørges, hvad har Kristus gjort?

Ikke rettere end jeg kan se, skyldes dette det bogstavtroens aag, som forkyndelsen har trællet under. Det har forkuet den kristne aand, saa den ikke har vovet at se, uden gjennem kirkens vinduer, og de har alle vendt til én side.

Den uddannelse, der har været forberedelsen til forkyndelsens gjerning, har altfor ængstelig holdt væk det umaadelig rige moderne kulturliv, særlig det moderne videnskabelige liv. Skulde den ikke netop benytte dette til at fremme den religiøse udvikling?

Vi maa ikke glemme, at den moderne kultur, de moderne videnskaber især, har en kolossal aandelig magt. Denne magt er det forkyndelsens opgave at udnytte i kristendommens tjeneste. Vi kan ikke vente, at videnskaberne selv skal stille sig i religionens tjeneste.

Jeg er ikke i tvil om, at videnskabelige studier har fjernet mange mennesker fra Kristus; dette maa komme dels paa disse menneskers egen kappe og dels paa bogstavtrældommen i forkyndelsen. Men ligesaa lidt er jeg i tvil om, at videnskabens samlede virkning har været at fremme den nye livsretning, som Kristus satte ind i verden.

Det er jo vor trøst, at Vorherre finder sine veie tiltrods for forkyndelsens blindhed, og vil vi undersøge det, saa ser vi snart, hvorledes videnskaberne punkt for punkt har gaaet Guds veie, har ryddet væk uvidenhedens, overtroens, fanatismens taarnhøie hindringer, for at evangeliets nye livsretning kunde komme i vækst. Netop dette arbeide, som videnskaben næsten stadig har udført i direkte kamp mod det, som kaldte sig kristendom, var nødvendig, for at evangeliets store grundlinjer, sandhedskjærlighed og næstekjærlighed, skulde kunne blive grundlinjer i menneskeslægtens hele udvikling.

Naar nu dette har kunnet ske under kamp, hvormeget lettere maa det ikke saa gaa, om forkyndelsen tager i sin

tjeneste al den rigdom paa sandhedserkjendelse, som bydes den af vor tids videnskabelige erobringer.

Jeg skal nævne et par eksempler paa, hvorledes disse erobringer har stadfæstet og støttet Jesu ord[1]): Se paa, hvorledes alle de love for legemlig og sjælelig udvikling og fremskridt — ligesom love for dekadence af individ og af slægt — som vi efterhaanden lærer at kjende gjennem videnskabelige forskeres arbeide, hvorledes de stadfæster den moral, vi finder i Jesu ord. Det er saa gjennemgaaende overensstemmende, at som jeg for nævnte, vi ser, at udviklingsveien for alle verdens folkeslag maa gaa gjennem disse Jesu love.

Og i det personlige erfarer vi snart, at vi kan ikke synde mod Gud — synde mod Jesu moral — uden at vi synder mod os selv, mod de naturlove, der behersker vor hele udvikling. Jeg vil sige det saa: Jesus har aabenbaret naturlovene for vort væsen i religiøs form.

Et andet eksempel: Se hvorledes de intense moderne udforskninger af sammenhængen mellem legemlig og sjælelig liv, af livsvilkaars og samfundsforholds indflydelse paa sjælelivet, af betydning af slet eller god arv m. m. m. har forandret vor opfatning af begrebet «skyld» og vort syn paa den skyldige person. Dette har igjen virket paa vor tids behandling af forbrydelser og forbrydere. Istedetfor som tidligere at sætte rædselsfulde straffe andre ligesindede til skræk og advarsel, eller til gjengjældelse for forbrydelsen, blir maalet for lovgivningen mer og mer at «overvinde det onde med det gode», paa den ene side at søge at rette paa saadanne sociale forhold, der fremlokker forbrydelse, paa den anden side at virke til den faldnes gjenreisning og forbedring paa de forskjelligste maader. Forandringen i synet baade paa skyld og paa den skyldige viser sig krast, om vi sammenstiller Calvins opfatning, — at det var bedre, at mange uskyldige blev straffede, end at en skyldig forblev ustraffet, — med vor lagretteslov, efter hvilken enhver tvil skal komme tiltalte tilgode, og hvor der af 10 stemmer skal mer end 6 for at erklære ham skyldig.

Et tredje eksempel: Jesu person og liv og ord aander

[1]) Dette har jeg søgt at paavise udførligere i marshæftet 1907 af «For kirke og kultur».

kjærlighed og fred, som endnu intet andet paa jorden har gjort det. Derfor siger han ogsaa, at paa den indbyrdes kjærlighed skal vi kjende, at vi er hans disciple. Hvad skulde saa ligget nærmere for den kirke, som kalder sig efter hans navn, end at optage «kampen» for den indbyrdes kjærlighed og fred ogsaa mellem nationerne? Jeg behøver ikke at udbrede mig over, at den «kamp» ikke er udgaaet fra kirken. Det, der har givet stødet til et verdensarbeide for freden, det er udgaaet fra noget saa inderlig jordisk som den forholdsvis nye videnskab, der heder nationaløkonomi. Det er dens stræben efter at forstaa samfundets naturlove, der efterhaanden har lært os, at enhver nation har en direkte økonomisk interesse i de nationers velfærd, med hvilke den staar i berøring, og tillige at jo flere, den i fredelig handel kan staa i forbindelse med, jo større fordel for den selv. Den gamle opfatning, som de kristne nationer levede efter, det var den, som Voltaire udtrykker saa: Det er klart, at et land ikke kan vinde uden et andet taber.

Altsaa ogsaa til fredens fremme har videnskabens arbeide støttet, hvad Jesus har lært os.

Der er endnu et, jeg maa sige før jeg slutter.

Der aabner sig et uudtømmelig rigdoms væld for forkyndelsen netop gjennem den opgave, der stilles den ved vor tids brændende religiøse spørgsmaal: Hvorledes har Kristus bevist sig at være verdens frelser?

Den moderne forkyndelse har Jesu evangelium at øse af, som alle tidligere kristne tider har havt det, og saa desuden har den al den rigdom, som verdensudviklingen giver den, det vil fra kristent synspunkt sige: Den har Guds egen belysning af evangeliet gjennem den maade, hvorpaa han ved sin verdensstyrelse efterhvert fører evangeliet frem til seir.

ET BESØG I RAUHES HAUS VED HUNDREDAARSDAGEN EFTER WICHERNS FØDSEL.

Den evangeliske kirke har ogsaa sine valfartsteder, der kan besøges med stort udbytte, selv om vi ingen aflad henter os derved, som katholikerne ved sine. Der er meget at vinde for hjerte og aand ved at træde ind i Luthers celle paa Wartburg, ved at nærme sig til hans fødested og hans dødsleje i Eisleben, til hans grav i Wittenberg. Men saaledes ogsaa fra nyere tid lysthuset i Kaiserswerth, hvor Fliedner aabnede sin første anstalt, grundlaget for diakonissegerningen, og saa det ægte gamle Rauhes Haus, hvor Wichern begyndte sit livs arbejde, der karakteriseres ved de tre ord: børnehjem, diakongerning og indre mission.

Det staar der endnu med sit høje straatag ned til den lave mur og de smaa vinduer. Kastanietræet, som skyggede derover, er desværre faldt for en storm, saa at der kun er levnet en mandshøj stub, sammenholdt af et jærnbaand. Træder man ind i huset, undres man over, hvor lidet økonomisk endda rummet er benyttet: en stor forstue (Diele), eet værelse til høire og eet til venstre foruden kokkenet, og ovenpaa et loft, hvis gulv til den ene side gaar ned i en alendyb indsænkning. Man forstaar næppe nok, hvordan den unge theologiske kandidat, hans moder og hans søster og saa de 14 udsøgt værste hamburgske gadedrenge og forbryderemner, som flyttede sammen derinde nu for 75 aar siden, kunde finde sig tilrette i saa faa rum. Jo, hans datter, enke efter bogforretningens mangeaarige bestyrer, forklarer mig, at værelset tilhøjre var delt i et større og et mindre, hvoraf det mindre var kandidatens studereværelse, medens det større var hele husstandens fælles daglig- og spisestue, og ovenpaa laa husfaderen med sine drenge, medens de kvindelige medlemmer havde det henved 6 × 6 alens værelse tilvenstre, der nu er

«Wichernstue» — med en række billeder og mindesager om ham og hans gerning.

Naar vi forestiller os hin indflytning i 1833 — den foregik jo ikke paa een gang med alle de 14 drenge —, har vi med det samme «familiesystemet» eller «børnehjemmet», modsat al massevis kasernering af børn, og da især af forsømte og vanskelige børn. Men dette system er saa netop ikke et «system», der gaar frem efter et «schema» med faste regler og lovparagrafer, men en personligheds hengivelse til dem, han tager op i sit hjem, med fuld agtelse og hensynsfuldhed overfor hver enkelts individualitet og ejendommelighed.

Det er denne *hengivelse,* der er Wicherns stordaad, og som endnu gør, at vi nærmer os med ærefrygt til den gamle hytte og gerne bøjer hovedet under dens lave dør. Han var forlovet dengang, og hans rige evner og talenter kunde vel have budt ham og hans brud en mere glimrende bane, end denne begyndelse lovede; men dette kom i anden række, det første var at tage fat fra den rigtige side paa et redningsarbejde for de mest vanrøgtede og ulykkeligt stillede i hans folk.

Og denne hengivelse, som han gik i spidsen med i sin frelsers fodspor, kunde han saa ogsaa med rette kræve af og lægge ind i andre mennesker, der skulde hjælpe ham med at udvide den gode begyndelse i bredere leje til manges gavn, ja til bedring af hele folkets tilstand. Da han den 12te september 1833 — den dag regnes endnu som Rauhes Haus's fødselsdag, nu altsaa den 75de — i en stor sal paa Hamburgs børs forelagde sin plan for en indbudt forsamling, kunde han henvise til et lille nydeligt, lithograferet billede, der var uddelt til hver af de indtrædende, hvor man saa ikke alene det virkelige Rauhes Haus, straahytten, men i symmetrisk ordning bag den blanke dam en række mer eller mindre lignende smaahuse og i midten en lidt større bygning, kendetegnet ved et lille klokketaarn som forsamlingssal og bedehus. Og i det fremtidsprogram, til hvis virkeliggørelse han bad om hjælp, indgik da ogsaa mangedobbelte udvidelser, men ikke som opførelse af store anstalter og tilbygning af nye fløje, nej som en «redningslandsby», hvor hvert enkelt hjem kunde bevare sit præg og sin hjemlighed, medens en fælles ledelse skulde

fordele børnene til dem, ikke efter alder, men efter karakter og ejendommelighed, saa at hvert af hjemmene saa meget som muligt kunde ligne en sædvanlig familie med dens naturlige trinfølge fra mindre til større børn. Som leder tilbød han sig selv, støttet i fremtiden af andre videnskabeligt uddannede lærere, for hvis fremtids gerning til kirkens og folkets gavn dette kunde være en indvielse; men til familiefædre i de enkelte huse ønskede han jævne haandværkere, som her under opdragelsen af de vanskelige børn selv skulde opdrages til lignende virksomhed andetsteds. Det var *diakongerningen*, «brødrehuset», som han saaledes havde færdig i sin tanke, men som endnu saa lidt fandt forstaaelse, at ikke engang hans egen bestyrelse vilde høre tale derom eller tillade ham at komme ud dermed, saa at han gennem en aarrække maatte liste og stride sig frem til anerkendelse og fuld virkeliggørelse af dette *andet* led i hans geniale plan.

Men heller ikke det *tredje* led af hans livs gerning fattedes i hans oprindelige idé til Rauhes Haus, selv om dets nærmere udarbejdelse, endsige dets gennemførelse først kunde komme under virksomheden med de to første led. Han saa ikke med en specialists snæversyn paa opgaven med børnene, som om dette var nok i sig selv og i alle maader; han havde det hele for øje, idet han arbejdede paa det enkelte. Hvad der altid har tiltalt mig saa stærkt ved Wichern, er at jeg hos ham mener at have genfundet mere end hos nogen anden af vor tids filantroper — det skulde da være hollænderen Heldring — Jesu «Jeg ynkes inderligt over folket! denne store samlede medynk i kærligheden til det hele folk, der vel gaar over til handling overfor det enkelte mødende tilfælde, men dog ikke gaar op i den enkelte handling, som om denne var nok, men har det store maal for øje i hvert enkelt tilfælde.

Wichern havde allerede tidligere, men især som hjemvendt theologisk kandidat og nu forstander ved en søndagsskole og medlem af en «besøgsforening» til bedste for de fattiges hjem i sin fødestad Hamburg faaet dybe indblik i den sociale og moralske nød i folket, og som hovedaarsag dertil og den egentlige grundskade derved saa han religiøs forsømthed, kirkelig vanrøgt. Den kristne kirke, hvortil dog det

aldeles overvejende flertal af Hamburgs indvaanere og hele det tyske folk hørte og bekendte sig, havde ikke magtet efter sin Herres eksempel at tage sig af alle slags nødlidende og ulykkelige mennesker; og i de store sogne med tætbyggede, overfyldte huse forsvandt de enkelte, saa der kun blev en ukirkelig masse tilbage uden vejledning og særlig omsorg — «som faar, der ikke have hyrde».

Hvad der skulde gøres herved, saa Wichern med tiltagende klarhed som en «indenlandsk mission», hvilket navn han snart ombyttede med «indre mission», og ved foredrag og skrifter, beretninger og «Flyvende blade» fra Rauhes Haus, men især ved en fri tale under «kirkedagen» 1848 i den fra Luthers theser navnkundige slotskirke i Wittenberg, fik han lejlighed til med vældig, indtrængende kraft at skaffe ørelyd for sine tanker derom.

Navnet «indre mission» er siden blevet et slagord, et partinavn, et bannermærke, elsket og hadet, ikke alene efter enhvers religiøse stilling, men ogsaa efter den maade, hvorpaa det er blevet opfattet og brugt. Lad os da, netop her med udgangspunktet i Rauhes Haus for øje, søge at forstaa, hvad Wichern selv mente dermed.

Mission var det jo, da Winfred kom til Tyskland og Ansgar til Norden for at gøre hedninger til kristne. Skal der da være tale om en ny mission i de samme lande, maa de kristne jo helt eller delvis igen være blevet hedninger. Den bestaaende kirkelige organisme har da ikke været i stand til at udføre sit kald, og hvori laa da manglen? Sikkert i, at der var blevet ordnet og virket for meget ovenfra, fra regering og præsteskab: Statskirke i stedet for Guds kirke, præstekirke i stedet for en menighed. Bødemidlet maa da være at fremhæve, ligesom Luther gjorde i reformationstiden, de kristnes «*almindelige præstedømme*», med deres *ret* til som præsterne i Jerusalems tempel selv at gaa ind i helligdommen for Guds ansigt, men derfor ogsaa med deres *pligt* til at tage del i ansvaret for og arbejdet paa, at Guds tempel her paa jorden, «bygget af levende stene», maa holdes ret vedlige efter sin bestemmelse. Wichern kaldte derfor paa alle, mænd og kvinder, gamle og unge, som havde erfaret noget af Guds velgerninger gennem Kristi kirke, til igen at gøre andre delagtige

deri. Og hvorledes da? Ja, det maatte afhænge af enhvers stilling og lejlighed, men da hovedsagelig i to retninger, som begge træder frem i Jesu egen virken: i *ordets forkyndelse*, selv om det kun naar til et jævnt vidnesbyrd overfor en enkelt ven eller i egen families kreds, og i *kærlig gerning*, selv om den kun bestaar i en ringe tjeneste, en fattig hjælp.

Det var ikke Wicherns mening at lave store anstalter eller at danne mægtige foreninger; over begge satte han familielivet. Han har sagt det tit gentagne ord, at hvis han skulde danne en forening, maatte det snarest være en forening imod alle disse foreninger, som vil drage manden, hustruen, sønner og døtre hver til sin særlige forening, saa at hjemlivet bliver opløst. Nej, hans «indre mission» tog alle naturlige forhold, som de var, men vilde gyde nyt aandsliv ind i dem. Kun som nødhjælp maatte der dannes anstalter og foreninger; den eneste foreningsorganisation, han selv ønskede og fik, var et «centraludvalg for indre mission» der skulde virke tilskyndende og raadende paa alle slags virksomheder i denne retning. Det var langt snarere en almindelig værnepligt, han paa aandeligt omraade vilde indskærpe, med særligt eftertryk paa, at «adel forpligter», at hvem meget er givet, hos ham skal man ogsaa kræve meget.

Hvad naaede Wichern i sit liv? — det er rimeligt at sporge derom i det aar, da hans fødsel ligger et helt aarhundrede og begyndelsen paa hans gerning tre fjerdedele heraf tilbage i tiden. Sporger man om gangen i hans *udvortes* liv, da ses den tydeligt nok her i Rauhes Haus. Lidt fra det gamle hus rejste sig en større bygning, straatakt som det selv, og med vinduerne i gavlen, men i tre brede stokværk, som stuehuset i en nedertysk bondegaard. Der i stueetagen flyttede han ind med sin hustru Amanda født Böhme i 1835, efter at de var blevne viede i bedesalen, der indtog det største rum i den samme etage. Ovenover var der oplag af alle slags husfornødenheder, gæsteværelser og husrum for hjælpelærere. Det var endnu en beskeden bolig, Wichern her fik, selv om den kom til at vokse med hans egen husstand — otte børn naaede voksen alder —; og herfra kunde han se børnene lege eller sysle i smaahaverne ved de andre familiehuse rundt omkring dammen. — Stor og fornem synes

forholdsvis «det hvide hus», som han fik bygget i 1854, da han maatte overlade sin gamle bolig og opsynet derfra til en inspektør, fordi han selv fik fuldt op at gøre udenfor hjemmet, og især da i Berlin, hvortil kong Fredrik Wilhelm IV kaldte ham som «Overkonsistorialraad, medlem af kirkeraadet og foredragende raad» i indenrigsministeriet, navnlig for at han skulde hjælpe til at reformere fængselsvæsenet efter cellesystemet, — altsaa ogsaa her med fremhævelse af den individuelle behandling. Ak, skønt han havde betinget sig ophold i Rauhes Haus i sommertiden og saaledes flyttede med sin husstand tilbage til det kære sted for flere maaneder hvert aar, kom de herved uundgaaelige berøringer med alle slags bureaukratiske og politiske indflydelser og dermed følgende chicaner og ærgrelser dog til at slide saa meget paa ham, at hans hoved, der ved tidlig overanstrængelse, da han som skolediscipel tillige skulde tjene brød til familien, var blevet saa medtaget, at hans haar blev hvidt alt i trediverne, nu nægtede tjeneste, og han maatte sidde de sidste ti aar af sit liv mere og mere som en skygge af sig selv. Rørende er det at erfare, - som jeg hørte ved mit første besøg her kort efter hans død, men nu finder bekræftet i de udkomne biografier, — at den lærde og fornemme mand, dr. theol. og udmærket ved alle slags æresbevisninger, i begyndelsen af denne nedgangstid, da han ikke kunde taale aandeligt arbejde, lærte sig at strikke strømper for idetmindste paa denne maade at kunne gavne sine kære drenge i Rauhes Haus. Sikkert har de hverken tabt agtelsen eller hengivenheden for ham, naar de i disse sidste svære aar saa ham blive kørt i rullestol omkring iblandt dem.

Om hvad han virkelig har vundet i udbytte af sit livs arbejde, derom er Rauhes Haus selv visselig et veltalende vidnesbyrd. Som jeg ser det igen efter de mange aars forløb, forbauses jeg over dets storhed. Omtrent tredive større og mindre bygninger med ialt vel ti gange saa mange beboere, ikke sammenpressede, men spredt omkring mellem enkelte træer og smaakrat, græsplæner og frie pladser, haver af alle størrelser ned til drengenes smaabede, og brede veje, slyngede som i en engelsk park — intet stift, reglementeret, anstaltsagtigt, men frit og tiltalende, saaledes som man ogsaa,

midt under alt arbejde og alvor, synes at ville forme drengenes liv. Der er ingen tvivl om, at med familiesystemet ogsaa noget af dette ligesom naturligt fremvoksede, ofte friskt fornøjelige har tjent til forbillede ved mange lignende institutioner. Jeg spørger, om her straffes med prygl? Ja, af forstanderen eller med hans minde af familielederen, ikke af andre, altid under fire øine og altid som en sjelden nødhjælp, brugt efter nøje overvejelse af alle hensyn til den, som har forset sig, og arten af hans forsyndelse. En i hjemmet «forpryglet» dreng skaanes her, medens den akute smertes medicin kan blive ordineret en forkælet fyr for uforbederlig dovenskab eller for fejg ondskab mod en mindre kammerat.

En tid var her ogsaa piger, men deres afdelinger blev efter enkelte tilfældes uheldige erfaringer overført til de Nuck'ske anstalter paa Anscharshöhe ved den modsatte ende af Hamburg. Derimod er her, foruden de forsømte, fattige drenge, der faar almueundervisning, nu ogsaa et næsten lige saa stort antal drenge fra velstaaende hjem, der forberedes til realskoleeksamen med ret til at aftjene deres værnepligt som eetaarsfrivillige. Dernæst er her et lærlingehjem, hvor adskillige af de store drenge paa stedet, som ofte i engelske og hollandske opdragelsesanstalter, uddannes til snedkere, skomagere, smede, typografer og bogbindere. Rauhes Haus har nemlig en ret stor forlags- og kolportageforretning med kristelige bøger. Men endelig er her et have- og avlsbrug, der raader over 300 morgen land og en snes køer og andre kreaturer, deriblandt et æsel, næst efter en ged den første firbenede gave til Wichern for over en menneskealder siden — det gamle skind gaar her troligt endnu og gør sin gerning som gartnerens medhjælper, hvorfra den vel har faaet sit navn «Flora». Det meste af den tilkøbte jord ligger dog en fjerdingvej herfra i Jenfeld, og derhen skal hele agerbruget henlægges, naar de her foreløbig til «kolonihaver» udlejede, kommunen tilhørende omgivelser, om to aar bliver bebyggede med høje huse. Til landvæsenselever sættes fortrinsvis de mange værgeraadsbørn (Fürsorgekinder efter en lov af 1901), hvis fremtid helst skal ledes i en anden retning end bylivets, men ogsaa, og ofte med held, de pensionærer, som viser sig ikke at have evne og lyst til at læse videre.

Men Wichern vilde jo mere end grundlægge en anstalt, selv om det blev en mønsteranstalt. Det var hans fødestads nød, der først og fremst satte hans store og omfattende planer i bevægelse. Den fik ogsaa blandt de første sin indre mission med baade mundens og skrifternes og den hjælpende haands vidnesbyrd, og især den unge, for tidligt bortdøde pastor Ninck gjorde paa Wicherns tilskyndelse udmærkede begyndelser i den nye Ansgarkirke. Men i det hele maa det sikkert siges, at Hamburg ikke har fulgt Ninives eksempel med at omvende sig ved profetens prædiken.

Den har saa lidt som de fleste andre storstæder i de lutherske lande kunnet faa sin kirkelige udvikling til at følges med den borgerlige; ingen vidste jo ret, hvem det paahvilede at sørge for flere kirkebygninger og præster. Medens Hamburgs lutherske befolkning, landdistrikterne medregnede, fra 1833, da Wicherns reformatoriske arbejde begyndte, til hans dødsaar 1881 var steget til det tredobbelte, var menighedskirkernes antal kun forøget fra 23 til 26, ja naar man udskiller de 14 kirker i landdistriktet, fra 9 til 12; de tilhørende presters antal fra 25 til 31.[1]) – Hvis man vilde maale Wicherns virksomhed efter et saa bedrøveligt statistisk resultat, vilde det jo være meget uretfærdigt. Men man kan dog ikke lade være at tænke sig, at dersom Wichern var blevet i Hamburg og ved sin aandelige gerning, i stedet for at lade sig drage til den preussiske konge med hans unerede kirke og bureaukratiske regering, kunde han have udrettet mere baade for sin fødestad og sit fædreland. Reformen i fængselsvæsenet var nok kommet uden ham; og den kristelige paavirkning af fangerne gennem brødrene som fangevogtere, der for ham var midtpunktet deri, strandede paa «liberal» modstand. Af de «brødre», jeg selv i 1881 har set i cellefængslet i Berlins forstad Moabit, er der kun et par tilbage, og de erstattes ved afgang ikke med andre brødre.

Men Wichern var en sædemand, der saaede god sæd, og

[1]) Siden 1881 til 1905 var den lutherske befolkning atter fordoblet, til ca. 800 000, men nu er kirkernes antal dog steget fra 12 til 28 (i 1908) og præsternes fra 31 til 61. (Desuden 18 anstaltskirker og kapeller med 17 præster.)

hans sædekorn er fløjet vidt udover landene. Ikke mindst mod nord. Hans familiesystem i opdragelsen af forladte og forsømte børn er blevet til de egentlige «børnehjem» — baade efter navnet og sagen først i Sverig, derfra til de andre nordiske lande. Og hvor meget godt er der ikke blevet udrettet netop gennem disse mange helt smaa hjem, hvor kvinder fandt et moderkald og børn en moderfavn. De fleste udvækster og misdannelser deraf er fremkommet ved, at man har gjort dem unaturligt store ved at give maaske netop de dygtigste ledere altfor mange og altfor ensidigt vanskelige børn. Men Wicherns gode tanke gaar igen, hvor man som paa Jægerspris paa Sjælland har fordelt de mange børn paa en række selvstændige hjem, med højst en snes børn i hvert. Næst efter de naturlige hjem bliver saadanne børnehjem vel det naturligste.

Diakonhjem har vi ogsaa faaet her i norden; bedst er det norske lykkedes, men ogsaa i Sverig og Finland kommer man med. En krankere skæbne har det danske diakonhjem haft. Det havde faaet sin egen bygning ved Nyborg for sig og sin filial, opdragelseshjemmet for epileptiske drenge; men datteren drev moderen ud, saa at hun nu skal søge sig et nyt hjem. Det er dog ved, som i den øvrige verden saaledes ogsaa i norden, mere og mere at komme til almindelig bevidsthed, at de rette personer er det vigtigste til enhver gerning, og at filanthropi saavel som enhver anden kunst kræver sin skole for tilegnelse af kundskab og øvelse, saa at baade andres og egen erfaring kan staa til raadighed, naar man selvstændigt skal overtage en virksomhed deri. Og da skal det ogsaa nok vise sig, at som verden uden Kristus er «en verden uden kærlighed», bliver kristendom det uundværlige grundlag for en saadan uddannelse. Af flere grunde har diakonhusene vanskeligere kaar end diakonissehusene; men vor tids vakte interesse for de smaa og de forkomne i samfundet har dog ogsaa nødvendig brug for en skolet og organiseret *mandlig* hjælp til udfyldning af den kvindelige.

Og hvor meget er der ikke ogsaa hos os kommet ud af Wicherns tredje sædekorn, det vigtigste, hvori de andre baade har deres samling og atter deres udspring. Indre mission som navn og begreb synes, ligesom «børnehjem» at være taget

op i Sverig.[1]) Norge med Hauges store virksomhed forud har vel haft mindst brug derfor. Størst udvikling har det nok faaet i Danmark, hvor «indre mission», oprindelig sat i værk af lægfolk, i stærke præstehænder er blevet en kirkelig livsmagt, hvad enten den som den kjøbenhavnske I. M. har lagt noget større vægt paa gerningernes vidnesbyrd eller som «landmissionen» overvejende paa ordforkyndelsen. Den sidste er derved bleven den stærkeste og har i den senere tid mere og mere bredt sin virksomhed og indflydelse ogsaa til købstæderne og hovedstaden, men er samtidig blevet bredere og rummeligere baade i sin kirkelige opfattelse og i sine virkemidler. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at hvis Wichern kunde se, hvad der nu foregaar i den danske hovedstad — delvis ogsaa i Nordens andre hovedstæder — med kirkeopførelser og menighedsdannelser, støttet af en virksom menighedspleje, selvstændig for hvert sogn eller distrikt og dog atter i nøje samvirken indbyrdes, udøvet af mange frivillige kræfter, men med diakoner og især diakonisser som de faste hjælpere, da vilde han vist deri have fundet ikke saa lidet af det virkeliggjort, som han havde skuet i idealet — og som han har været et af redskaberne til at frembringe.

Den livsgerning, vi her har søgt at overskue fra dens udgangspunkt, viser os, at det, der trænges mest til næst Guds hjælp, naar der skal blive sand oprejsning og fremskridt i samfundsudviklingen, det er mennesker, som vil *give sig hen* d: som baade i hovedvalget og de mange mindre valg i deres liv ikke vil spørge om, hvad der kan være dem selv til mag og behag, men hvad der kan være tjenligt for de andre og for det hele. Saadanne mennesker kaldes der paa. Men følger de kaldet, skal de ogsaa erfare, at den, der sætter sit liv til, skal finde det.

[1]) Et forsøg paa en historisk udredning af dette forhold har jeg fremlagt i «Gak hen og gør du ligesaa» side 160 flg.

N. Dalhoff.

NYE BØGER.

Hans Nilsen Hauge. *Af J. B. Bull.* Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Det skjønneste blad i den norske kirkes historie har overskriften Hans Nilsen Hauge. Vor kirkehistorie eier ingen personlighed som saa tydelig viser sig udkaaret af Gud fra moders liv af til at være hans sendebud til det norske folk. Heller ingen som gav sig selv hen til Gud og den gjerning Gud sendte ham til, saa helt og uden forbehold. Heller ingen som udførte en gjerning mere indgribende og vidtrækkende. Hele vort folks og vor kirkes udvikling i aarhundredet efter ham har rødder i ham og hans liv. Endelig heller ingen som har lidt som han. Han er vor kirkes mest helliggjorte personlighed og lidelsesfulde martyr. Ingen personlighed i vor kirkehistorie har baaret det norske folks synder saaledes som han. Særlig dets kirkesynder og prestesynder. Han er den norske statskirkes, særlig dens prestestands offerlam. Udenfor hans fængselsdør skal det norske presteskab altid standse op og komme sine synder ihu, gamle synder som dog efter syndens natur og væsen har en sterk tilbøielighed til at fornye sig fra slegt til slegt: selvtilfredshedens, utaalsomhedens og standsegoismens synder, den aandelige ladheds synd som ikke vil forstyrres. Derfor staar ogsaa hans bedende skikkelse ligeoverfor prækestolen i Frogner kirke, for at Frogner menigheds prester altid skal vækkes til denne bøn: frels mig, herre, fra de norske prestesynder!

Men skjønt Hauges navn er det skjønneste i den norske kirkehistorie, er det yderlig faa som kjender ham. Selv af prester. Man ved lidt om at han var pietist og lægprædikant og sad i fængsel. Men hvilken høi og ren kristendomsskikkelse han var, og hvor vidt hans gjerning rækker, og hvor dybt den var grundet, aner kun faa. Nu er der anledning til at se ham tegnet for øie slig som han for hundrede aar

siden stod og gik her i landet. Det er et fortjenstfuldt arbeide af Bull. Og det er godt gjort. Der kan kanske gjøres enkelte bemerkninger. Men i det hele og store har han reist Hauge et monument, som viser ham lyslevende som han var: from og dyb, alvorlig og stille, hjertevindende og betagende, fast og klar, energisk og glødende. Vi følger ham hele hans bevægede liv igjennem fra det vakre lyse fædrehjem paa Hauge til han overgav sin aand i Guds hænder paa Bredtvedt

Lad den faa sin plads paa julebordet i alle norske hjem

Thv. Klaveness.

Anmeldt af *Th. Caspari.*

Thomas Krag: **Tubal den fredløse.** Natskygger fra en verdensby. Gyldendalske boghandel 1908.

«Tubal den fredløse,» den titel hvorunder Thomas Krag knytter de fem fortællinger i sin bog sammen til et hele, er baade betegnende og heldig valgt. Vel optrær den ensomme særling, han omtaler i fortalen, ikke personlig i nogen af fortællingerne (det skulde da være, at han var helten i den første skitse); men usynlig vandrer hans aand gjennem dem alle. De handler alle om storstadens pariaer, om alt det stakkars skaskudte menneskekryb, som gjemmer sig bort i verdensstadens smuthuller.

Fremfor nogen anden norsk forfatter har Thomas Krag i sit temperament og sine anlæg betingelserne for at lokke disse skye existenser frem og «kaste staal» over dem, som han udtrykker sig i fortalen. Naar hans dæmpede røst lyder, myldrer de frem af mørket, som rotterne for rottefængeren fra Hamelns fløite. Han har den lydhørhed for det mystiske, det vare trin, det suggestionerende tonefald i stemmen og ikke sjelden det synske blik, den næsten kvindelige intuition, som skal til for at gjennemtrænge sjælemørket.

Han har alle disse egenskaber, det vil nærmere bestemt si: han har lidt efter lidt i aarenes løb *øvet* og *erhvervet* dem. Thi fra først af laa de der bare som spirer, og det er grunden til, at de fleste af hans tidligere bøger af *den* art kun tiltalte mig lidet. Hans *interesse* for det dunkle, det sælsomme var i lang tid større end hans psykologiske evne. Det

vaaben, han svang, var blankt og skarpt nok, men han vidste endnu ikke at haandtere det.

Og netop af den grund var vel ogsaa hans stil i de dage saa kunstig og affekteret. Rent ubevidst følte han vel trang til at bode paa de indre mangler ved stilistisk «tungetale».

Nu, da aarene har opøvet og modnet hans medfødte anlæg, nu trænger han ikke længer stilkunster til at dække over med. Han har fundet sin form, en form, som i «Tubal den fredløse» paa en sjelden fin og udsøgt maade slutter om et ligesaa ejendommeligt, indhold. Der er scener i denne bog, som sent vil gaa læseren afminde, saaledes afsnittet om de tre søstre i «Stefan Jørn», «Rottepigens» historie, skildringen af far og søn i «Kysset». I partier som disse og flere har han virkelig «kastet staal over det flygtige syn, saa det staar der synlig for alle.»

Men saa er der ogsaa problematiske ting, som man nok kunde ha lyst til at bestride. Ikke netop fordi de i sig selv er saa utrolige. Thi hvad er utroligt i denne merkværdige verden. Som der er belysninger i naturen, som man personlig maa ha set for at tro dem, saa er der ogsaa paa sjælelivets omraade «mere mellem himmel og jord, end vor filosofi forstaar». Ikke fordi det, Krag fortæller, altsaa i sig selv er utroligt, men fordi det i *den sammenhæng*, han fortæller det, klinger mindre troligt.

Imidlertid, jeg lar hans diagnose staa ved sit værd for at gaa over til andre indvendinger, som synes mig væsentligere. Den monotoni, som efter sagens natur maa hefte ved en række «Natskildringer fra en verdensby», synes mig i Krags bog unødig ensformig. Og aarsagen ligger i personvalget; det er *det*, som er for ensartet. Det vildt, Thomas Krag opstøver, hører altfor sjelden til det, man kalder ædelt vildt». De fleste af disse havarerede existenser hører aabenbart til den klasse af mennesker, paa hvem Mefistofeles's ord passer:

> «Und hät' er sich auch nicht dem Teufel übergeben,
> er musste doch zugrunde gehn.»

Altfor mange af disse kvindelige natskygger er ordinære natsommerfugle, kvinder, hvem en dekadent østerrigsk digter gir følgende træffende karakteristik:

«Ich liebe die fahlen und bleichen,
die Frauen mit müdem Gesicht,
aus welchen in flammenden Zeichen
verzehrende Sinnenglut spricht.» —

Og den overveiende del af bogens mandlige personer er fødte Schwächlinger af «Ulf Rans» art.

Selvfølgelig har det ogsaa sin interesse at se den slags mennesker fremstillet, skjønt staal er et saavidt ædelt metal, at man ikke bør sløse med det. Men hvor langt virkningsfuldere vilde ikke skildringerne fra verdensbyens natteliv være blit, om forfatteren i større udstrækning havde vidst at lokke frem de mange oprindelig ædlere og dybere naturer, som tog skade paa sin sjæl og stak sig bort i mørket. Folk gribes nu engang mere ved synet af en skaskudt New-Foundlænder end ved at snuble over en halvdød rotte.

Men man kan jo ikke faa alt paa engang, og den forfatter, som har git os de mesterlige billeder af søstrene i «Stefan Jørn», vil nok vide at gi mere af samme art.

Jakob Knudsen: **Varulven.** Nutidsskildringer i scener og samtaler. Gyldendalske boghandel 1908.

Jeg maa tilstaa, jeg kjender ikke den danske forfatter Jakob Knudsen, tiltrods for den rige produktion, han efter fortegnelsen paa permen af bogen har bag sig. Men den læst, hvorefter han, mutatis mutandis, har tilskaaret dette arbeide, kjender jeg ganske godt: det er Gothes gamle og evig unge «Faust». I lighed med Molnar i hans nylig opførte «Djævelen» har ogsaa Jakob Knudsen udelukkende holdt sig til Mefistofeles-ideen, og den indvending, man kan gjøre mod Molnars drama, at det med al sin aandrighed dog ikke er andet og mere end et noksaa søgt kunstprodukt, kan ogsaa reises mod hr. Knudsens «Varulven»

Den blasse, blaserede danske æsthetiker og levemand Hallberg passer svært lidet til den Mefistofeles-rolle, forfatteren har tildelt ham. Det synes da ogsaa, som om hr. Knudsen selv har følt modsigelsen. Træt og kjed af den evige selvbeskuelse længes den velstaaende dagdriver Hallberg efter et ungt ufordærvet, ureflekteret menneske, som han kan føre og forme efter sit eget hode. I hvem han kan gjenopleve sit eget liv. I det ene øieblik udtaler han:

«Jeg skulde være som en fader for ham,
jeg skulde støtte, hjælpe, vogte ham,
men fremfor alt
fries fra mig selv ved blot at se paa ham.»

I det næste øieblik:

«Jeg skulde drikke hans friske hjerteblod,
ah, — — øde, æde, sluge,
tilintetgjøre ham!»

Og atter i næste:

«Jeg ved dog, jeg er ikke grusom
hverken i handling eller fantasi.»

Nei, det er ogsaa det hovedindtryk, man faar af den meget talende, magelige æsthetiker. Han er saavist ikke grusom. Dertil er han simpelthen for slap og indolent. Men hvortil saa hans tale om «at ode, æde, sluge.» Og hvad væsentligere er: Hvorfor *handler* han virkelig efter disse ord! Hvorfor er han virkelig «Varulven» i den stakkars skikkelige bondeguttens liv. Hvad interesse kan den fint dannede epikuræer egentlig ha af at trække den ærlige Svend omkring i alle Europas pesthuler. Indtil vildtet omsider smutter ud af hænderne paa ham under den «abgeschmackte» «djævlegudstjeneste» i Paris.

Og saa den merkelige epilog, den gemytlige festaften tolv aar senere, da vildt og jæger atter saa uventet mødes igjen i forholdsvis venskab. Gjor ikke her forfatteren aabenbart «grin» af dem begge og sig selv atpaa!

Er saaledes hr. Knudsen's arbeide, slig som det er formet, ligesaa søgt og kunstigt som Molnars «Djævelen», saa indeholder det, ligesom dette drama, en mængde træffende og aandfulde ting. Tendentsen er i og for sig god nok, langt bedre end den i Molnars stykke, som i virkeligheden bare er Pariser-frivoliteten serveret paa «en anden maade.»

Peter Egge: **Lænken.** Fortælling. Gyldendalske boghandel 1908.

Med Peter Egge's «Hjærtet» i frisk minde behøver man ikke hans navn paa denne bogs titelblad for at forstaa, at den er af ham.

Der aander den samme høie, rene luft over begge for-

tællinger. Det er de samme retliniede, sterke, helstøbte karakterer, dobbelt sterke paa baggrund af den nyere norske literaturs societet af halvmennesker.

Det er det samme egteskab mellem jævnbyrdige personligheder, mennesker tilstrækkelig udstyret med feil og skrøbeligheder til at sætte livslykken paa spil for hverandre, men samtidig i besiddelse af en viljens rygrad, en selverkjendelsens ærlighed, sterk nok til sluttelig at bøie det skilte sammen. *Mennesker* er det — *virkelige* mennesker i en literaturperiode, som kunde afpresse en det Shakespearske nødskrig: «Et kongerige for et menneske!» —

Jævnbyrdigheden — det er da sluttelig hemmeligheden og styrken ved Egge's forfatterskab. Han forsmaar det letkjøbte virkemiddel, som selv en Ibsen nu og da anvender: at stille puslinger og kjæmper op mod hverandre. Mand og hustru arbeider, den ene som den anden, med og mod sin vilje, paa at udfri og styrke det gode hos hverandre, ikke som i saamange moderne romaner paa at rive ned og ødelægge. Peter Egge er en av vore faa positive forfattere, og det kan ikke noksom regnes ham til fortjeneste.

Kunde der mod hans foregaaende bog reises den begrundede anke, at han ikke fordelte lys og skygge ganske retfærdig: Den mandlige hovedperson slipper altfor let fra det, gaar ud af striden som seirherre, skjønt konflikten ikke mindst skyldtes hans steile, selvgode mangel paa forstaaelse, saa gjør forfatteren denne feil mer end god igjen i «Lænken». Skridt for skridt forer han den stolte, selvsikre, ikke altid sympatiske Frithjof Frenger ned i afmagt og raadvildhed, medens samtidig den tandre, uselviske hustru skridt for skridt, midt i sin svaghed, kjæmper sig frem til myndig sikkerhed. Det er en sjæleskildring af stort værd, ikke mindst for Erna Frenger's vedkommende

Kun *en* fase i hendes livsudvikling, den sidste — *religiøse* — smager mig ikke rigtig. Ikke saa, at et sligt religiost omslag i sig selv er upsykologisk. Tvertom. Men slig som Egge nu engang fremstiller det, er gjennembruddet for løst underbygget. Man tror ikke rigtig paa det, allerhelst da man længere ud i bogen ikke hører mere til det.

Men det er nu en mindre væsentlig ting. I det store

og hele har Peter Egge ved sin nye bog bekræftet det indtryk hos mig, at vi i ham har en af vore betydeligste forfattere, en af de faa, som evner at fortsætte traditionen fra vor literaturs guldalder.

Frits Thaulow: **I kamp og i fest.** Historier om ham selv og om andre. Udgivet efter hans efterladte manuskripter ved Alexandra Thaulow. Gyldendal 1908.

Faa mennesker har vel levet et saa rigt menneskeliv som den afdøde maler. Først fordi hans kraftigste ungdom faldt midt op i gjennembruddet herhjemme, og fordi han stod alle den tids ledende mænd saa nær. Men dernæst, ogsaa fordi han under sit lange ophold i udlandet kom i berørelse med en mængde af samtidens storrelser, særlig da paa malerkunstens omraade.

Faa mennesker har set og oplevet saa meget som Frits Thaulow, men faa mennesker har ogsaa havt evne til at bruge sine øine saa godt og gjengive saa godt, hvad han har set, som han. At han som *maler* havde denne evne, ved enhver; i hvilken grad han ogsaa havde den som forfatter og stilist, det forstaar man, naar man har læst denne bog.

Frits Thaulow er ikke mindre pennens end penselens mand — og det paatrods af vore bedste forfattere. I et lidet afsnit: «Dilettantismens djævel» fortæller han, at han havde to fristelser, som han ikke kunde modstaa: Han kan ikke sige nei, naar nogen ber ham spille violoncel i selskab og skrive paa tryk. Om den første fristelse kan jeg ikke udtale mig, da jeg aldrig har hørt ham spille violoncel. Men hvad den anden angaar, da maa man kun beklage at han ikke oftere blev fristet.

Der er en betagende friskhed over alt, hvad han skildrer, en duft som af grøn ramsalt havsjø. Alt hvad denne sunde livsglade korsar kommer over paa sin vei — det være sig paa sjø eller land — det er *hans*, det erobrer han med impressionistisk fart og smilende humør.

For bare at gi en liden mundsmag, tat fra Pariserudstillingen 1889. Fra Rumæniens pavillon, hvor den franske præsident er modtat med musik og dans, funklende vin og straalende kvinder i nationaldragter, træder han ind i vort kjære Norge.»

«Gravens stilhed. Træmasse og Bjørneskind Sorte kjoler og stive ærbødige buk.»

Gokstadskibets model besees, og Thaulow gir i knappest mulig form den dødstrætte adjutant de allernødvendigste oplysninger.

«En nordmand fulgte os i hælene. En af de ægte. Han dirrede af patriotisme, han var toppende fuld af de paalideligste oplysninger og de noiagtigste detaljer. Generalen sendte ham et ængstelig bonfaldende blik, men han var ubarmhjertig. Han tog en spurt:

«A Gokstad, monsieur. Ah, vraiment Gokstad!»

Bongaluca, Serajevo, Bjelapolze, hvorfor ikke Gokstad ogsaa — fanden spare!

Nordmanden tog en ny spurt:

«Vous savez Gokstad — tout près Sandefjord?» Saa gik vi nedover, og jeg kunde ikke bare mig:

«Vous connaissez sans doute Sandefjord, mon general?»

Der maatte være noget i tonen. Der vaagnede et ægte fransk glimt af lystighed i den gamle herres øine. Da han tog afsked, følte jeg i trykket af hans haand en taknemmelighed for dette lille pust af menneskekjærlighed.»

Det er dette pust af menneskekjærlighed, dette lune sarkastiske drag ved tonen», som saa velgjørende gaar igjennem alle disse den store afdøde malers historier.

Bille: **Breve fra Kongo** og andetstedsfra. Aschehoug & Co. 1908.

I løbet af 1905–1906 sendte afdøde advokat Vilh. Aubert som dommer i Kongo en række breve til Aftenposten om forholdene dernede. Disse breve udgjør den væsentligste del af denne bog. Med stor grundighed og sit noksom kjendte elskværdige humor fortæller «Bille» om Kongostatens grundlæggelse, civilisationens vækst, natur og folkeliv dernede under ækvator. Interessant er det at se hans opfatning af det meget omstridte spørgsmaal: negrenes behandling.

Saare langt fra at dele den engelske opfatning af negrene som et mishandlet folk gjør Bille med stor styrke gjældende, at Europa kan være roligt, «ganske roligt, det behøver ikke at bekyme sig om negrene i Kongo, for de har det visselig meget bedre end dets egne millioner af fattige, forsultne ind-

vaanere.» «De (negrene) vilde visselig ikke for nogen pris bytte med det store gros af mennesker, som slider sig igjennem tilværelsen i de europæiske lande.»

Resten af bogen bestaar af «Seilerbreve» og skildringer, fra skiture, raske fornøielige skildringer, som vil interessere flere end den afholdte Christiania-advokats venner og bekjendte.

Kristian Elster d. y.: **Thorbjørn Hille.** Fortælling. Aschehoug & Co. 1908.

Havde denne bog set dagens lys i begyndelsen af 1880 aarene, da kampen mellem det gamle høireparti og radikalismen paagik som haardest, da Aleksander Kielland svang svøben som hvassest over det gamle regime, da havde den kanske vakt en vis berettiget opmerksomhed. Men nu, anno 1908 — 25 aar senere — nu da kampen i den form, forfatteren skildrer den, forlængst er afblæst, nu virker dette smaaby-interiør forunderlig mat og blegt. Hr. Elster maa øiensynlig ha forlæst sig paa datidens literatur. Disse svævende, almindelige talemader om venstre og høire, frisind og bagstræv, disse abstrakte fremtidssyner i det blaa, passer saa saare lidet i vore dage, da «maalets», «forbudets» og «socialismens» tørre knoglede knytnæve holdes lige op i ansigtet paa folk.

Og saa disse smaaby-honoratiores, saa inderlig velkjendte! Skolebestyreren, den blegfede theolog, som endda, paatrods af kirkestrid og theologisk fakultet, driver sin skole i ægte luthersk aand, efter tyske læsebøgers monster. Byfogden, den glatte, udvandede opportunist og den ufyselige radikale smaastadsredaktøren, saa uhyggelig lig Ibsens redaktør Mortensgaard — at disse velkjendte hædersmænd da ikke skal faa lov at hvile med fred i sine grave!

Maa saaledes hr. Elsters bog baade som tids- og livsbillede kaldes forfeilet, saa indeholder den dog skildringer, eksempelvis den af lærer Smith og datter, saa varme og fine at han vistnok maa sidde inde med begavelse. En begavelse, han nok vil finde anvendelse for, naar han bare lar de døde begrave sine døde» og vender sig til de levende.

Holger Sinding: **Ildprøven.** Aschehoug & Co. 1908.

Med stort dramatisk liv tegner forfatteren et livsbillede fra en liden indestængt fjordbygd vesterpaa. Handlingen ligger en 30—40 aar tilbage i tiden. Bygden, som i aarrækker

har lidt under den raa, brutale lensmand Berthel Aasvold, «Berthel med jernnævens» overgreb, faar ved den tid en ny prest. En ung, varmhjertet og viljesterk mand, som uden frygt og betænkning drar i leding mod den myndige bygdematador. Prestens kamp for at fri det forsumpede og forgjældede bygdefolk ud af den griske lensmands klo er skildret med ganske usædvanlig fart og liv, og karaktererne, særlig lensmandens tegnet med levende farver.

Neppe har presten seiret, saa faar han ganske uventet en ny modstander i den forhenværende straffange, nu lægprædikant Sylteberg, som i en flyvende fart ribber ham for hans popularitet i menigheden. Saa realistisk sandt som den skinhellige lægprædikant er skildret, jeg forstaar dog ikke rigtig, at bygdefolket saa snart og saa totalt kan la sig forlokke. Og hvor tilbøielig man efter det Barrattske tungetale-opstyr blir til at vente sig noget af hvert af den religiøse fanatisme, slutningscenen i hr. Sindings bog forekommer mig dog utrolig: For om muligt at beholde sin popularitet i menigheden træder den afslørede lægprædikant frem i et vækkelsesmøde, bogstavelig klædt i «sæk og aske», med nakne fødder og med lænker om livet og om hænder og fødder. Unægtelig et genialt paafund, ikke af lægprædikanten, men af forfatteren. Hans forkjærlighed for sterke dramatiske effekter har vistnok ført ham for vidt, og overhodet kan hans bog, saa fortrinlig som den i mange maader er, ikke frikjendes for en vis overfladisk letvinthed. Prestens pludselige død er saaledes, saa bekvemt et punktum finale den end kan være for forfatteren, neppe synderlig motiveret.

Men det være, som det vil, «Ildprøven» hører alligevel til dette aars bedste og interessanteste arbeider.

Olaf Benneche: **Henning Balg og hans datter**. Blade af en slegts historie. Aschehoug & Co. 1908.

Det er en taknemmelig opgave, Benneche denne gang har sat sig, den at skildre en gammel slægt gjennem flere generationer. Men forudsætningen for, at arbejdet skal lønne sig, er rigtignok, at forfatteren evner at uddybe slegtshistorien, forstaar at trænge ind til og blotte de karaktertræk — i ondt og godt — som gaar igjen i slegten og bestemmer dens skjæbne.

Forstaar han ikke denne kunst, da blir «blade af en slegts historie» bare «løse blade», uden dybere sammenhæng.

Det er mit indtryk af denne bog, at forfatteren ikke har magtet opgaven. Det er blit løse blade, som kun rent udvortes hænger sammen. Cordt Heinemann Balg, den indesluttede despotiske eier af Freng herregaard, som sluttelig skyder sig for ikke at overleve sin økonomiske ruin, er altfor løst og overfladisk karakteriseret. Man ved egentlig intet andet om ham, end at han er en stor kvindejæger. Men dermed har forfatteren ogsaa stængt sig selv veien. Udgangspunktet er galt, det første blad i slegthistorien, ubeskrevet eller ialfald uklart og uforstaaeligt.

Han svækker dermed læserens interesse for det andet blad, som indeholder sønnen Hennings senere historie. Da «Freng» gaar ud af familien og over i andre hænder, glider Henning Balg ganske rolig, altfor let og rolig tør man vel si, ud af de konditioneredes tal og over i smaabondekaar. Det hele gaar saa let, at man ganske mister interessen for den unge mand, hvis væsentligste interesse synes at være jagten. Har forfatteren ikke umaget sig med at gi læseren noget indblik i Cordt Balg's karakter, saa er Henning Balg til gjengjæld gjennemsigtig; en ganske almindelig ung mand, som hundrede andre, uden udprægede karakterejendommeligheder, det skulde da være, at han er mere apatisk end de fleste.

Det tredje blad af den Balg'ske slegthistorie indeholder en i og for sig varm og fin skildring af Henning's sympatiske unge datter Merete. Men da forfatteren ikke med et ord har søgt at forklare den unge pige og hendes kunstneriske anlæg ud fra slægtsarv og slægtseiendommeligheder, saa staar ogsaa dette blad der som et løst, tilfældigt brudstykke.

Hr. Benneches intentioner er gode nok i sig selv, men ligesom i et par tidligere arbeider: «Villenskov» og «Erik Rathlau», har han ikke evnet at grave dybt nok.

Rolf Hiorth Schøyen: **Spillemænd.** Digte. Gyldendalske boghandel. 1908.

Lyrik er fremdeles en sjelden vare hertillands, ialfald i *trykt* form, og den vil vedbli at være det, saa længe det publikum, der kjøber digtsamlinger, yderst sjelden kommer op i 1000 mennesker. At stille den unge debutants horoskop,

som iaar er smuttet ind gjennem boghandlerdøren, er ikke let. Han synes ikke at ha noget *særligt* paa hjerte Naar han som lystig farende sanger «vælger sig april», da er det saavist ikke fordi april og han selv «noget *ril*». Heller ikke straaler der nogen særlig varm stemning ud af hans spillemandssange. Aprilveirets skiftende, lette lunefulde leg udgjør grundstemningen i dem. Bedst lykkes derfor de korte, raske pointerte kjærlighedssange. Til eks. det ganske fornøielige: «Dengang da jeg var 17 aar»:

«Dengang da jeg var 17 aar.
da var jeg no' til pokkers kar,
jeg elsket en og samme mø
fra mai til januar.

Jeg skrev i ømme elskovskvad,
som haltet lidt, men glødet hedt,
om al den skjulte deilighet,
jeg aldrig hadde set —.

Og da den lille borgertøs
mig vraget — lovet være Gud! —
jeg rev mig i mit lange haar
og skreg min stemme ud.

O, hadde jeg den taareflom,
jeg fældte for min ungdoms brud!
O, hadde jeg de hovedhaar,
jeg dengang rykket ud!»

Naar hr. Schøien engang — forhaabentlig om ikke altfor længe — fra april er naad ind i mai, da først vil det vise sig, om han eier den gemyttets varme, der gjør lyriken til nogen andet og mere end en flirt med stemninger.

Anmeldt av *Clara Thue Ebbell:*

Aug. Steinhamar: **Zakkæus den Store.** Kristiania 1908. Steen'ske Bogtr. og Forlag. 208 sider.

Denne jevne fortælling handler om en rik bonde som tok eksempel av Zakkæus i hans gavmildhet mot de fattige og hans optræden overfor dem han før hadde besveket. Hans Peter Sørum heter han, og han var en mand som forstod sine

ting. Skilling blev lagt til skilling fra han begyndte med Olea paa den fattige Myra-gaarden og skiftet de andre medarvingene ut, siden krone paa krone og seddel til seddel ved gaardspekulation og driftige foretagender av mange slags. Han var en klok mand og retskaffen, saa langt lov og ret fordrer. Men barmhjertigheten var det nok smaat med, til den aften da Zakkæustanken besatte ham, og han laa vaaken natten utover og tænkte paa den ko han ikke skulde inddrevet, og den proces han vandt, og den sta hest han solgte, og den skrædderregning han ikke betalte, — til at begynde med. Og saa oprinder den nye tid paa Sørum, og det gaar op og det gaar ned under Zakkæus's tegn. Hans storslagne gavmildhet faar arvingene til at prove at umyndiggjøre ham, og økonomisk krach undgaar han ikke. Men med god samvittighet og godt mot og med det gode hode som ikke al motgang har skadet, tar han fat paa nyt. Og triumferer der han tilsidst staar paa bakken og ser ut over sine nye forhaabningers tumleplads.

«Zakkæus den store» gir sig ikke stort av med sjæleanalyser og psykologiske begrundelser. Dens stil er ubearbeidet, ordvalget ofte svært litet omhyggelig. Det er i det hele ikke som literær præstation den har nogen interesse. Men det er en jevn grei fremstilling av positive livsværdier og virkelige livsspørsmaal. Den vil sikkert faa en taknemlig læsekreds.

Vilh. Malling: **Børnene.** 1908. G. B. N. F. 160 sider.

Et fireakts skuespil med gode og nyttige og ikke overraskende droftelser av egtefællers og barns stilling i hjemmet, med Don Juan ved navn kjøbmand Hartvigsen, og forøvrig antat til opførelse paa Aarhus teater.

Prinsesse Radziwill's erindringer. Oversatt av Kathrine Faye-Hansen. Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 206 sider.

At skildringer fra store personligheters verden kan gjøre regning paa interesse er et glædeligt faktum. At hofnyt altid har sit visse publikum er ialfald et faktum — saaledes ogsaa fyrstinde Radziwill's erindringer fra Berlins og St. Petersburgs høieste kredse, som her foreligger paa behagelig let papir. Paalidelig og ordentlig, like saa frit for sensations-

lyst som aandrighet, leveres beretninger av en loyal dame, som har staat store begivenheter og personligheter nær uten at utvinde synderlig lødige værdier av det, som har grædt med dronninger og glædet sig med keiserinder saa ofte anledning gaves, og har befundet sig vel ved det.

Carl Schøyen: **Under Svøben** Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 179 sider.

Ildspaasættelse, selvmord, vanvid, drukning, barnefødsel i dølgsmaal med paafølgende drab er bare en del av de rædsler, denne dystre bog omhandler. Det blir tilsidst saa meget av det, at det ikke virker efter sin bestemmelse, det forfeiler sin virkning som Werestschagins apotheose av krigen, fordi en opstabling av menneskekranier ikke er nogen ting. Det er de kunstneriske sprogpræstationer som er bokens styrke, men det er jo bare et middel. Og den blir hos presterne. Det hele faar for vor bevissthet mindre med livet at gjøre end med literatureriet fra de bekjendte særhets og steilhets tider med tilsnit av den uundgaaelige klingerhet.

Olav Gustarsen: **Odelsmænd.** Kristiania 1908 H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 166 sider.

Foreliggende debutarbeide — jeg gaar ut fra at det er debutarbeide — er en ganske rar forekomst. Jeg vet ikke hvem forfatteren er, kanske det er et pseudonym. Skulde jeg gjette vilde jeg si, at det var en meget utviklet stud. jur., som skrev personlige norske stiler paa skolen og paa mødrene side er av bondeæt. En overordentlig likefrem skildring av den flinke unge sagfører Vermunn Rike og hans retlinjede forlovede Eva. En Bovrilsk krafthelt, som trykkes av vedtægterne, som tar et manddrap utrolig let og blir sig selv i al manddoms styrke mellem krudtrøk og bajonetter i den blodige krig i 1905. Men som mindst av alt er anlopen. Og som slaar et ærligt slag for de primitive dyder og egenskaper, han mener samfundet forkludrer — til bedste for mands og kvindes primitive tilværelse paa egen grund. En noksaa ubehjælpelig bog, som ikke garanterer at den næste maa søkes hinsides turnstandpunktet. Men med muligheter, fordi den har sundhet at vokse til paa.

C. E. van Koestveld: **Fra skyggesiden.** Kristiania 1908. Lutherstiftelsens boghandel. 62 sider.

At lære rigdommen medfølelse med fattigdommen er jo en god ting som ethvert forlag kan være sig bekjendt av at arbeide for. Men derfor behøver de jo ikke at opsøke denslags forhistoriske beretninger som foreliggende, som i sin besynderlige forældede livløse eksempelsamlingstil — trods alle ophobede laser og pjalter og haardhjertede notarer og hensygnende søsterbørn — ikke formaar at komme i kontakt med de tilsigtede sider av vort naturel. Der har jo hændt saa meget at vælge iblandt siden hungerstiden i 1847.

Sigrid Undset: **Den lykkelige alder.** Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 251 sider.

Den unge forfatterindes debut ifjor gav løfter. Der var en klar evne og et alvor over hendes arbeide, som man kan vente sig noget av. Bogen iaar er et skridt videre paa samme vei som stadig vil føre fremover, fordi hun er tro mot virkeligheten. Det er den fotografiske realisme som er forfatterindens særkjende og styrke. Ikke den stor-kunstneriske som tar virkeligheten i sin sterke haand, og komponerer med den og vælger og vrager. Men den likefremme, saa at si mekaniske, ikke kjærlighetsbævende, realisme som rolig tar detalj for detalj og gir saa gode billeder i det smaa. Jeg vet næsten ikke nogen som kan ribbe saan som Sigrid Undset, som kan gjøre hverdagsligheten saa haablos graa, saa robet uluftet — som faar tingene slik til at trevle sig op og bli borte i smaapluk — en tilværelse paa en kontorkrak, et lummert pensionatværelse, et fattig aftensmaaltid med nogen ræker i en papirpose.

Foreliggende bog er en samling forskjellige fortællinger, hvorav den sidste om drømmene uten skade kunde være utelatt, og som i det hele er meget forskjellig i art og værdi. Den første om smaapiken Berit i det fatteslige borgerhjem med de mange barn, er glimrende i sin tristhet. No. 2, titelfortællingen, viser samme rent uhyggelige styrke i det fatteslige. Den trygge gode Kristian og den sultne, nervøst selvsyke Uni fremtræder med skarptegnet tydelighet ved hjælp av alle de bittesmaa realistiske træk. Forfatterinden har en stor evne til netop at skildre de slitne blodfattige hvilelose unge piker av den type — selv om en mer ydre ting som de stadige kvanta vin, tobak og øder fra demonstrationernes dage virker

noget forstyrrende i billedet av en nutids-ungpike. Fortællingen «En fremmed» er ufærdig, endda paa drøftelses- og meningsutvekslingsstandpunktet. Men den er allikevel den interessanteste. For her er kommet liv i de døde ben, varme og poesi, hjertelag overfor livet. Og den likesom pedantiskbra pusling omkring tingene, som av og til kan forekomme ufrisk, vil sikkert efterhvert skylles bort, naar sterkere strømme faar komme ind.

A. Bergo: **Dalbuen.** Kvæde. Kristiania 1908. Olaf Norlis forlag. 104 sider.

En række pene, freidige vers til ære for hjem og alle livets gode magter. Det er en bog som fortjener at bli spredt rundt i de tusen hjem paa land og strand, hvis kaar skildres og besynges paa kjendte og kjære rytmer. I verset «kyrkja», om den gamle lille kirkebygning midt i bygden og bønderne som samles der og presten som gaar hilsende igjennem, og den troværdige seige salmesang og al den sæle sundagsfred, — er ritualets velsignelse tilsidst omsat i vers:

«Vaarherre vare
og signe all din veg!
hans andlit klare
og naade lyse deg!
Vaarherre vende
si aasyn til deg ned!
Til siste ende
Vaarherre vere med
og til dig sende
sin naade og sin fred!»

Otto Borg: **Antinoos.** Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 101 sider.

En myk vemodig stemning med mange unge tanker. En liten bedrøvet skildring av en mand, som livet er gaaet i virvar for, som nu vil redde sig hjem til sin enfoldige sterke mor, og som pludselig samles sammen ved en kraftig skjæbnens indgripen, — da skibet holder paa at forlise og hans velgjører med det —, til en heltedaad og en heltedød.

Olav Sletto: **Dei gamle.** Forteljing. Kristiania 1908. Olaf Norlis forlag. 94 sider.

Det er en glædelig overraskelse denne bog repræsenterer. Med sit ukjendte forfatternavn og sit særdeles beskedne ydre

bringer den nemlig en ganske sjelden fin og sympatisk liten skisse. En stilfærdig fortælling om de gamles stilfærdige dage, naar de har lagt aarerne ind og sitter og ser sig tilbake og glæder sig over de nye slegter og ser fremover over den korte tid, og lukker sine øine. Det er især det enkle dagligliv oppe i Gamle-stova med de betænkte samtaler over kaffetaaren mellem Gamle-Per og Bergit, og saa Vesle-Per som lyspunkt oppi, som er saa rent indtagende i al sin rolige harmoni.

Dikken Zwilgmeyer: **Thekla.** Kristiania 1908. H Aschehoug & co. (W. Nygaard). 227 sider.

En ny god, kjæk ungpike-skikkelse fra Dikken Zwilgmeyers haand Denne gang er det den stridige kraftige Thekla, som fra den fattige daarlige fædrenehytte med sult og drukkenskap er adopteret i det stille professorhjem og bragt i skakt forhold til livet. Midt blandt bipersoner og det ydre apparat som er svært loselig behandlet, fremtræder hun selv som en prægtig, godt truffet skikkelse Den seige sterke art som tar det op, som Emerentze gjorde, og som alle Inger Johannene kunde gjøre, -- og bærer sin byrde og løfter sit hode og vinder valuta ut av det for sig selv og andre.

Augusta Abrahamsen: **Radikalerens hustru.** Kristiania. 1908. J. W. Cappelens forlag. 159 sider.

Jeg har netop avsluttet læsningen av fru Abrahamsens bog, og dybt rørt lægger jeg den fra mig. Det er et faktum. Det er ogsaa et faktum at den literært set er ubehjælpelig, at forsaavidt kunde svært mange andre boglærte folk likesaa godt skrive en bog som forfatteren av «Radikalerens hustru». Men naar de som har literært kald, ikke skriver om de ting, som de der ikke har *literært* kald vil ha frem til bedste for menneskeheten, maa de ikke literære gjøre det selv saa godt de kan. En saan bog er let at avfeie om man vil, med en vits eller en aandrighet. Men faktum er, at den i al sin naivitet gjør indtryk, fordi den handler om nærliggende og virkelige ting, som har evne til at gjøre et menneskeliv godt eller forfeilet. Titelfortællingen har efter min mening mindst interesse, den tegner billedet av smaabyforhold i gamle dage, dengang alle høiremænd kom i himlen, men aldrig traf venstremænd der.

En ikke aktuel skildring maa være god for at ha værd. — Det er trods alt en bog som jeg tror mange vil bli glad i. Men ordvalget er beklagelig. Et menneske kan jo være like bra om han sier «maver» istedenfor «mager». Men den som vil skrive for andre, maa ikke gjøre det.

S. C. Hammer: **Da det gjaldt.** Kristiania 1908 H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 104 sider.

En bog som fortjener at bli aarets bog. Paa sin rolige refererende maate fortæller den en historie som maa varme enhver nordmand helt ind i hjertet. fortællingen om 1808, krigsaaret for 100 aar tilbake, som vi det sidste har kunnet reise saa stolte mindesmerker over. «Aaret efter Guds Byrd 1808 æskedes Norge til Strid af Storbritanien i Forening med Sverige, og det betvang sine Fiender ved sin egen Kraft. Det gik i Kampen for Ære og Frihed og hævdede den», skriver «Budstikken» 17de mai 1808. Det er stolte ord. Og det er stolte minder om krigsmot og krigsbedrifter trængselsaaret 1808 rummer. Det er en uforfærdethet for kugler og krudt som næsten ikke er til at fatte for nervøse nutidsmennesker i en lun stue. Vore Folk gaar spøgende i Kugleregnen,» sier Christian August. Det gik paa bare næverne. om det knep. Engang i de bekjendte paaskekampe, det var langfredag formiddag, lot løitnant Krebs forgjæves tre gange «blæse til Retirade». «Skjønt udmattet af 48 Timers Strabadser og Mangel paa Føde» vilde de ikke gi sig. Det var først da han personlig hadde forklaret dem, at de risikerte at bli omringet og fanget alle som en, at de indvilget i en klogere fremgangsmaate og trak sine tropper ut av ilden.

Og den offervillighet som besjælede det samlede folk, den glade, freidige, bramfri offervillighet, den kan faa os til at skamme os den dag idag. Især naturligvis alle deres, som selv gik med. Det er selvfølgelig storartet med grosserer Collett, som ledet det store arbeide med forsendelsen til felten, og med Enevold Falsen og hans glødende Budstikke, som tændte og begeistret og blev en magt i tiden. Men, trods alt, alt, alt hvad alle skrivende og organiserende personligheter kan ha gjort med fuldt ansvar og besvær og slit gjerne, — de kommer i sin opofrelse aldrig fuldt paa høide med den som sætter livet til. Det kan aldrig nævnes ved siden af den

daad som er at fly los personlig mot fiendens geværpiper for den frihetens sak de alle er varm for. Det er nu saa rart med det kjære skind. Og forholdsvis komfortabelt er det nu altid at sitte hjemme og skrive krigssange til bruk for dem som er i krigen, — enten det er Ibsen eller andre.

Der er endda et træk som vi mer end noget andet kanske maa være stolte over fra det merkelige aar. De norskes hæderlighet i krigsforslen. Mens svenskerne rovet og plyndret, og engelskmanden overfaldt de fatteslige ensomme smaa stuer som han dristet sig til at gi sig ilag med med sin krigsstyrke, avstod nordmændene, vistnok med undtagelse av en eneste leilighet, helt fra denslags. Betegnende for det ophøiede moralske standpunkt vort folk indtok i denne retfærdige kamp, er den proklamation som regjeringskommissionen utsendte 14de april, hvori de satte sig imot at de svenske fiskere skulde forstyrres i sin fredelige syssel for krigens skyld, — «at fattige Almuesmænd . . . Undersaatter af en fiendtlig Magt, som blot søger Livsophold ved Fiskeri . . . forstyrres i denne deres uskyldige Næringsvei.» Forfatteren kan gjerne kalde det: Et kulturblad i mindekransen.

«Da det gjaldt», jeg sier det endda engang, burde bli aarets bog. Rolig og troværdig fortæller den om store ting i vor historie, uten skryt og uten hadskhet. Kjendsgjerningerne taler sit mandige, — og heldigvis — for os begeistrende sprog.

Den burde faa anledning til at øke fædrelandskjærligheten hos flest mulig av os, saa om vi ikke nu for tiden akkurat behøver at ofre vort blod for det, — og det maa vi da være glad for, — at vi er like villige til opofrelse og kraftanspændelse som vore store forfædre av 1808.

Gabriel Scott: **Sjøpapegøier**. Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 243 sider.

Foreliggende bog — som forresten er en samling av meget forskjelligartet stof: forarbeidet til komedien «Himmelvuret», fire brev og en række skisser, — er en bog om sorlændinger. Og Gabriel Scott kjender sorlændingen, den forsigtige litet oprørske sorlænding, som naturen selv har holdt fra de store dimensioner, — han hvis ideal er og blir en Linderoths postillebog, og som gjemmer saa ængstelig paa sit altid villige

humor. – som det skildres i den morsomme lille karakteristik «Nissen». Han kjender dem tillands og tilvands i al den rikt varierede smaaskaarenhet som kommer til syne i lyst og nød, — kjender dem saa godt som man kan det uten hjertelag for dem. For saaan virker det. Der staar kulde av de ofte morsomme og træffende, men paafaldende raa, saan smaaskiddenraa, skildringer fra en underklasse-egn. Det er godt iagttat, men iagttat utenfra. Vi lever ikke med dem, de er objekter, de spræller for os og gjør sine kunster for beskuere. Men saa godt som kolde kritiske øine kan se, er her set. Og desuten er der endel kulturhistoriske skildringer, fra eidsvoldsmanden presten Grøgaards tid, som har speciel interesse.

E. Bryant **Sin egen lykkes smed.** Paa norsk ved C. J. Hambro. Kristiania 1908. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard) 203 sider.

En brilliant bog. En bog for alle som har maal og planer og vil noget i verden, og kanske endda mer for dem som ikke har det, for dem sætter den fart i. Den begynder med de stolte ord fra Amerikas navhængighetserklæring: Alle mennesker er like, — eller mænd · som der staar her, – og fortæller om menneskehetens dygtige, og de store maal de naadde frem til. Den er ganske anderledes omfattende end Samuel Smiles' klassiske «Selfhelp» av beslegtet art, og derfor ogsaa mer kortfattet for de enkeltes vedkommende, mer tør avhandlingsmæssig, om man vil. Men der er begeistrende og tændende ting paa hver side, saa at si, — eksempler til inspiration og opmuntring og efterfølgelse. Det er en alvorlig historie om arbeide og motgang og anspændthet og fremfor alt utholdenhet. Det er den altid tilbagevendende livsvisdom for alle disse som paa sit omraade har været med at præge verden: Det gjælder ikke at gi tapt. Om begyndelsen er aldrig saa ringe og vanskeligheterne tilsyneladende uovervindelige og skuffelserne mange og dype: Bare driv paa. Dette er fortællingen om de som seiret, — trods alle hindringer, — opfindere, videnskapsmænd, forretningsmænd, kunstnere, læger, «bannerførere», nyryddere og pionerer, krigere o. s. v. Ikke fordi de blev baaret susende avsted paa en medgangens lykkelige bølge. Tvertimod fordi de vilde noget og holdt ut. Det er det gode ved det.

Bogen slutter med beretningen om Helen Keller som et lysende eksempel paa hvad den vil ha frem.

Karl Christensen: **Modellen.** Kjøbenhavn 1908. Det Schønbergske forlag. 214 sider.

Forfatteren aabenbarer sig ogsaa i denne bog som en der vil noget, vil meget, men enten det er fordi det er saa meget, eller fordi han har været ræd for en for merkbar tendens, — det er et noget ubestemmelig indtryk man blir sittende igjen med av. det hele. En række pent skisserte interiører og en ikke paatrængende propaganda *mot* de egoistiske kjærlighetsforhold.

Aage Ibsen: **Fjældgænger.** Kjøbenhavn 1908. Det Schønbergske forlag. 192 sider.

Denne «grønlandske novelle» er den gamle, altid nye, historie om halvrace-menneskets tragedie. Her er det halvgrønlænderen Petrus Lybert, paa sit mødrene sprog Pêle, som interessen samler sig om, hans psychologi og skjæbne i al dens forkludrethet. Pêle er vokset op i de indfødtes trange stue, har ligget paa den haarde fællesbrisk og været skidden og ukjæmmet og haardfør og noisom som de andre, med gode anlæg til at bli en driftig, traust national sælfanger. Men fædrene-racens civilisation utstrækker sine arme og gir ham en omgang, og nogen tids ophold i den danske koloni og et par aar i Danmark selv, gjør naturmennesket Pêle til kulturbastarden Petrus og engang for alle forrevet splidagtig med sig selv. Et alvorlig, gripende livsbillede, som sne og is og mørke og overtro gir sin egen hemmelighetsfulde stemning til.

Niels Jeppesen: **Den som sejrer.** Kjøbenhavn 1908. V. Pios boghandel. 310 sider.

En omstændelig bog om en ung bondeguts mangehaande oplevelser og skuffelser fra barnedagene av til dæmringen av det theologiske studium; tegnet uten sikkerhet i streken og fasthet i kompositionen, uten sans for væsentlig og uvæsentlig, i bred sandfærdighet, hvori gode enkeltheter kun litet formaar at gjøre sig gjældende.

Bøger sendt redaktionen.

R. A. Torrey. **Hvorfor jeg tror at bibelen er Guds ord.** Oversat af Ole C. Iversen, prest. Lutherstiftelsen

Julli Wiborg: **Smaafolk.** Fortællinger for gutter og piger. Luther stiftelsen.

Justus Hjelm av *Bernt Lie.* Andet oplag. Aschehoug. Kr. 2,00.

Otto Borg. **Antinoos.** Aschehoug. Kr. 1,40.

Baronesse Orczy **Den fredløse ved Brassington.** Fortælling fra det attende aarhundrede. Oversat ved Lilli Waage. Aschehoug. Kr. 3,75.

Arthur H. Smith: **China vaagner.** Oversat af M. Wolff. Bethesda.

Bibelhaandbog. Det ny testament. Udgivet af *H. P. Hansen*, redaktionssekretær ved «Kristeligt Dagblad». København. Kirkelig forening for den indre mission. 1ste hefte. Ialt 7 hefter à 50 øre.

Mod «tungetale»-bevægelsen. En henvendelse til normale kristne af *Anton Hoffmann*, sprog- og matematiklærer. Kiøbenholdts forlag. Kr. 1,25.

Morten Larsen: **Ud af fangenskabet.** Brændende spørsmaal i nutiden. København. Schønbergske.

Bille. **Breve** fra Kongo og andetstedsfra. Aschehoug & co. Kr. 2,50.

Christian Koren-Wiberg: **Thomas Ferdinand Sohlreder.** Aschehoug. Kr. 2,40.

Sigrid Undset: **Den lykkelige alder.** Aschehoug. Kr. 3,50.

J. J. Jansen: **Plads for Jesus.** 3die oplag. Aschehoug. 1ste hefte. 50 øre.

Dei gamle. Forteljing av *Olav Sletto.* Norli. Kr. 1,35.

Taler ved gudstjenesten af *Karl Konow.* Aschehoug. Kr. 2,00.

Oldfundene og Norges folkemængde i forhistoriske tider. Af *Amund Helland.* Aschehoug. Kr. 1,50.

Samarbeide mellem landsmaal og riksmaal? Av *H. Eitrem.* Aschehoug. Kr. 1,50.

Gamalt or Sætesdal. III. Ihopsamla av *Johannes Skar.* Norli. Kr. 2,50.

Nils Collett Vogt: **Digte i udvalg.** Aschehoug. Kr. 1,15.

Kristian Elster d. y.: **Torbjørn Hille.** Aschehoug. Kr. 2,75.

Fra skyggesiden. 2 fortællinger av *C. E. v. Kœtveld.* Oversat ved sogneprest A. Meyer. Lutherstiftelsen.

Amanda Sevaldsen: **Landkrabben.** Fortælling om en gut. Aschehoug. Kr. 1,00.

Louise Alcott: **Smaafrøkner.** Fortælling. Oversat af Elise Horn. Aschehoug Kr. 2,00.

Otto Funcke **Ved hjemmets arne.** Nogle ord til unge og gamle ægtefolk. Autoriseret oversættelse for Norge af Ivar Th Aarseth, cand. theol. Beyer.

Egil Hartmann: **Blink.** Fra dagliglivets psykologi. Udgivet ved hans søster Sfinx. Johs. Bjørnstad.

Jens Tvedt: **Haavard Brittanius.** Olaf Norli. Kr. 4,00.

Lars Eskeland: **Fast grunn.** Nokre talar. Norli. Kr. 1,25.

Olav Dunn: **Marjane.** Forteljing. Norli. Kr. 2,00.

Haakon Garaasen: **Fraa Skogbygda.** Forteljingar. Norli. Kr. 2,00.

Johan Daniel Landmark: **Erkjendelse-teoretisk religionsfilosofi.** En kritisk-empirisk undersøgelse af den religiøse erkjendelse. København. Gad.

Thorleif Schirmer: **Den norske kulturaand.** Maalbevægelsens betydning set gjennem personlighederne Wergeland, Bjørnson, Ibsen. Norli Kr. 1,00.

Tertit av *Barbra Ring.* Tredje oplag. Aschehoug. Kr. 1,30.

Smaapikernes kokebok. Av *Moster.* Aschehoug. Kr. 0.50.

Stein Riverton: **Greven af Oslo og den tredje.** Nye Asbjørn Krag-fortællinger. Aschehoug. Kr. 2,80.

Hans E. Kinck: **Driftekaren.** Aschehoug. Kr. 4,00.

Regine Normann: **Stængt.** Aschehoug. Kr. 2,50.

Billeder af dannelsesarbeidets historie. Humanisme og reformation. Av dr. *Otto Anderssen.* Aschehoug. Kr. 2,75.

Hulda Garborg: **Mann av guds naade.** Aschehoug. Kr. 3,40.

Oscar Aagaard: **Hjertets melodier.** Digte. Aschehoug. Kr. 2,00.

Barbra Ring: **To aar efter.** Aschehoug. Kr. 2,00.

Puk. En fortælling om en liten gut av *Marie Michelet.* Aschehoug. Kr. 0,80.

Vikinger og skrellinger paa Bygdø. skrevet med blod og tegnet med blæk av vikingen *Leiv Hugleikson Litle* (da han var 13 somre gammel). Aschehoug. Kr. 1,60.

Gabriel Scott: **Hollænder-Jonas** eller gutten sin egen, som der ikke fandtes make til i syv sogn. Aschehoug. Kr. 1,60.

Olaf Bentzen **Henning Balg** og hans datter. Blade af en slægts historie. Aschehoug. Kr. 3,00.

Ragnhild Jølsen: **Efterladte arbeider.** Aschehoug. Kr. 3,00.

Skolen for skolens opgaver. Av dr. *Otto Anderssen.* Utgit av Pædagogisk samfund. Cammermeyers bokhandel.

Olaf Schou: **Blomstersange.** Gyldendal.

Smaa epistler. Af *Nils Kjær.* Gyldendal.

Fritz Thaulow: **I kamp og i fest.** Historier om ham selv og om andre. Udgivet efter hans efterladte manuskripter ved Alexandra Thaulow. Gyldendal.

Peter Egge: **Lænken.** Fortælling. Gyldendal.

Digte. Af *Herman Wildenvey.* Gyldendal.

Julestjernen 1908. Kjøbenhavn. Hagerup. Komm. Aschehoug.

J. P. Muller. **Kønsmoral og livslykke.** Et bidrag i populær fremstilling til det seksuelle spørsmaals løsning. København. Telge.

Kaptein H Angell: **Norsk skilauparsoga**. Oysterdalarne. Aschehoug. Kr. 1,80.

Otto Sinding: **Major Glad.** Aschehoug. Kr. 3,00.

Kristine Holsen: **La grande mademoiselle.** En fransk prinsesse. Kulturhistorisk skisse fra kardinalernes tid. Aschehoug. Kr. 3,50.

John Wm. Nylander: **Guttene paa Metsola**. Paa norsk ved Esther Heber Nylander. Aschehoug. Kr. 2,40.

Elisabeth Schøyen: **Messias**. Jesu Kristi liv. Med fortale af pastor Støylen. Stenersen & co.

Mikrobernes palads. Af *A. H. Kohl.* 3. bind. Gyldendal.

Dikken Zwilgmeyer: **Thekla.** Aschehoug. Kr. 3,00.

O. Lie Singdahlsen: Ved **Traastad sund.** Aschehoug. Kr. 3,00.

B. W. Nørregaard: **Krig**. Skildringer og oplevelser. Aschehoug. Kr. 2,85.

Holger Sinding: **Ildprøven**. Aschehoug. Kr. 2,80.

Ivar Mortensen: **Runir.** Aschehoug. Kr. 1,65.

Johan Fredrik Winsnes: **Speilet.** Et livsbillede.

Chr. Skredsvig: **Dage og nætter** blandt kunstnere. Gyldendal.

Fortids sagn og sange. Af *Kr. Nyrop*. Bind IV. Jodiske parabler. Gyldendal.

Jacob B. Bull: **Morosamme kropper.** Gyldendal.

Fortællinger fra folkelivet af *Jacob Hilditch.* 2 bind. Gyldendal.

Eventyrbok for børn. Norske folkeeventyr af *P. Chr. Asbjørnsen* og *Jørgen Moe* med illustrationer af Th. Kittelsen og Erik Werenskiold. Tredje oplag. Gyldendal.

Ketil Motzfeldt: **Dagbøger** 1854—1889. Gyldendal.

Andreas Aubert: **Det nye Norges malerkunst**. Med over 100 billeder. Gyldendal. Kr. 6,50.

Arne Garborg: **Heimkomin son**. Aschehoug. Kr. 2,60.

Sankeys Liv og Sange. Oversat efter Sankeys egen udgave af Rakel Hall. Bearbeidet og indledet af Birger Hall. Tvedte.

Studenterhjemmets julebog 1908. Pio.

Ivar Kleiven **I Heimegrendi.** Minni fraa sekstiaaroni. Aschehoug. Kr. 3,00.

Andreas Haukland **Gunnar Rabens ægteskab.** Fortælling. Gyldendal.

Erik Lie: **Finn urædd.** Guttefortælling. Gyldendal.

Hans Wegener: **Vi unge mænd!** Det seksuelle problem. For den unge mand for ægteskabet, renhed, kraft og kjærlighed til kvinder. Autoriseret oversættelse for Norge og Danmark efter originalens 65—68 tusen ved *Ragnv. Lexow Bræck.* Cammermeyers forlag.

Om den hellige skrifts inspiration. Synodaltale ved den norske synodes fællesmøde i Chikago juni 1908 af dr. *V. Koren*, synodens formand. Decorah. (Kristiania. Lutherstiftelsen).

Hallvard Bergh: **Ola Eivindsét og Halldis Friggtun.** Skildringer fraa folkelivet. Med 11 bilæte af norske kunstnerar. Norli. Kr. 1,25.

Rikard Berge: **Myllarguten.** 5 hefte. Aschehoug.

Folkeliv i midnatssolens land. Julehefte utgit ved cand. mag. *Roar Tank* og direktør *H. Malling* af forening for reiseliv i Norge og Alb. Cammermeyers forlag. Ledsages af 8 kunsttryk og et stort Norgeskart. Paa norsk kr. 1,50. Paa tysk, fransk eller engelsk kr. 1,80. Indbundne pragtudgaver kr. 4,50.

Møssebergskonferensen 1908. Foredrag af Hj. Danell, J. A. Eklund, H. Isberg etc. Uppsala. Norblad. Kr. 2,00.

Falch-Ytter: **Haakon Haakonsen.** En norsk Robinson. Femte oplag. Falch-Ytters forlag.

Gustav Jensen: **Tanker og opgaver.** Fjerde oplag. Grøndahl & søn. Kr. 3,00.

Stefan Frisch: **Smaafolk.** Norli. Kr. 1,20.

Jonas Berge: **Styrk.** Fortælling. Tvedte.

NOTISER.

Ved *C. T. E.*

Carmen Sylva, ogsaa kaldet dronning Elisabeth av Rumænien, har gjennem en lang og bevæget levetid tat sine dronninglige opgaver for fuldt alvor. Det er ikke bare literaturen, men sit lands nødlidende i det hele, hun har været en moder og beskytter for. En interesse som i det seneste tiaar er traadt betydelig i forgrunden, er arbeidet for de blinde, for landets og verdens blinde. Det er intet mindre end en hel by, Carmen Sylva anlægger for dem, Vatra Luminosa, — den skinnende arne, — heter den, beliggende i nærheten av Bukarest. Det blir jo først efterhvert, eftersom den storartede plan blir kjendt og faar støtte og tilslutning efter sin egen maalestok, at dimensionerne blir de tiltænkte. Forelobig er det som et stort blindehjem med gode og glædelige betingelser for sine indvaanere, specielt med en lykkelig anledning til selvhjælp for dem. For et par aar siden tok virksomheten sin begyndelse. Da den poetiske hvitklædte gamle dame her forleden la grundstenen til en ny bygning i sin kjære by, talte hun indtrængende om foretagendet, og der gjøres for tiden arbeide rundt i verden for at slaa til lyd for den menneskekjærlige institution. Der er i Vatra Luminosa for tiden en 150 blinde som selv tjener til sit livsophold, oplyses det. Der undervises i fjorten forskjellige haandgjerninger, der tales tretten forskjellige sprog, hvorav esperanto viser sig fremtrædende nyttig i det internationale samkvem. Blinde forældres seende børn har adgang og deltar i undervisningen. I de nye huser som bygges, fører der gallerier frem til arbeidsrummene. Og der blir arbeidet i disse arbeidsrum. De summer som paa den maate kommer ind, er meget store, og enhver borgers pensionatspris derfor ogsaa utrolig lav, — ca. 450 kr. aaret, — ledsagende hustruer og børn regnes for nyttige individer og betales ikke særskilt for.

Det er den utrættelige filantrops haab at der efterhvert ogsaa skal oprettes hjem av lignende art rundt i verden. Men for alle nationers blinde aabner Vatra Luminosa sin gjestfri port.

«Giv glædens lys til dem som er berøvet dagens lys», sier Carmen Sylva

*

For 15 aar siden skrev W. T. Stead sin opsigtsvækkende bog «Dersom Kristus kom til Chicago». Siden den tid er der stadig kommet nye bøker over samme motiv. — «Dersom Kristus kom til Boston», — «Dersom Kristus kom til Dundee». Guy Thorne, — som skrev sin skildring av det store mørke som det blev, da Kristus forsvandt fra verden, - har nu utgit en bog med titel «The Angel», engelen, som igrunden er netop samme tanke, skjønt hovedpersonen her ikke er Kristus selv, men en mand som ligner ham meget, utfører mirakler som han, og har sin discipelkreds omkring sig. Han begynder som student med udmerkelse ved Cambridge universitet, og atheist, — kommer under indflydelse av en Johannesskikkelse i bjergene og drager til London med helbredelsens evne i sin person og rige aandens gaver, saa han kan læse menneskehjerter og menneskeskjæbner, og tar op sit program at frelse London. Med utgangspunkt i Frivolity Theatre gjør han et stort renselsesarbeide og helbredelsesarbeide under megen tilslutning, og trækker sig tilbake til Wales's bjergegne og dør. Det er et likefrem fremtrædende træk i tiden, at emnet blir aktuelt. Fra bibelens hoitidsfulde fjernhet trækkes det frem i dagens literatur. Jeromes Kristusstykke i London vedblir at samle overfyldte hus. I *Hilbert Journal's* oktoberhefte gjengis «Den muhamedanske beretning om Jesu andet besøk paa jorden», - hvis oprindelse vi vel med Stead forresten kan stille os noget tvilende til — men som vedkommende paastaar at ha hørt berette i 1906 engang av en professionel fortæller i en liten café i utkanten av Smyrna: Der gaar Issa i en arbeidsmands klædebon rundt i verden og ser paa den og paa menneskene. Han kommer til Tyskland, hvor han staar og betragter den lange række stygge fæle jernvogner med et rokspyende uhyre i spidsen, og den engel som

ledsager ham, sier at det er djævelens verk, og det er grunden til, at de aapne veie og de landlige egne lægges øde, og folk samler sig i svære, stygge byer. I byen ser han et socialistmøte adsplittes av soldater, reddes av engelen og kommer til Rusland. Her er det hungersnød og jødeforfølgelse som møter ham. I Frankrig som han dernæst besøker, forfærdes han over en uterlig sang fra en skrattende gramofon, og han drar til England. I England banker han paa en dør og ber om nattelogi og en kop melk, — og kastes i fængsel for betleri. Saa gaar veien til Amerika, til en storby der, og noget saa skrækkelig har han aldrig hverken set eller tænkt sig før. Han ser negre lynches, brændes levende, og forlater landet. I Syd-Afrika optræder englænderne med djævelske kunster og utrydder et fredelig folk. I Asien paafører russerne japanerne en blodig krig. — Elendighet er der overalt, de rikes ondskap overgaar djævelens dristigste forventninger, de fattige er overalt undertrykket. De uskyldige glæder, kjærlighet til naturen, studiet av Guds lov, bøn og lovprisning, hjemmelivets lykke, alt som før gjorde tilværelsen lys og god, er nu umuliggjort. Han finder ikke et eneste land, hvor ikke hans bud til menneskene, — trods alle prester og templer, — er traadt aldeles i bakgrunden.

Og hjertens bedrøvet og saar vender Issa tilbake til Syrien, hans races vugge, det forjættede land, det av Gud velsignede land, og her er alt som før. Her er ikke telefon og fabriker og jernbane, og folk byder ham velkommen og gir ham føde og hus. Og Issa velsigner landet og gir det fred og økende magt.

*

En merkelig kirkens mand er nylig død i England, fader Ignatius, en ikke katholsk munk, «en av de faa maleriske skikkelser i moderne engelsk religiøst liv». En drømmende fantasifuld og intens natur, en asket, hvis tidlige barndomsminder er om kirkegang, hvis bevisste kald er forkynderens, som er «født from» efter forældrenes utsagn og gripes av klostertanken under en studenterprocession til aftensang, da en kamerat spøgefuldt henkaster noget om, at de saa ut som munke av det 19de aarhundrede som gik til Vesper. — Som

prest i Plymouth kom fader Ignatius, eller Joseph Leycester Lyne rettere sagt, i forbindelse med den bekjendte høikirkelige kjæmpe dr. Pusey og «The Lady-Abbess» miss Sellon, og under det inderlige venskap som forenet de tre glødende kristne, den modne theolog, nonnen og den ildfulde prædikant, kom hans klosterlige planer som hans religiøse liv i det hele til end rikere utfoldelse.

Det var i Plymouth at han begyndte at faa ord for at sitte inde med de overnaturlige kræfter, som han selv trodde paa og efter sigende gjorde bruk av gjentagende gange, bl. a. ved at opvække en ung pike fra det døde. Og her stiftet han sit «Community House» hvor han sammen med to ligesindede levet et absolut asketliv. Det som blev oprindelsen til hans senere kloster Llanthony Abbey, som han grundlagde efter Benedictinernes principer, i nærheten av Abergavenny. Og hvorfra hans begravelse foregik nu i oktober, da han som 72-aarig mand blev stedt til hvile efter et rikt bevæget og betydningsfuldt liv i fromhet og personlig opofrelse.

Til læserne!

Med dette hefte fratræder *Christopher Bruun* redaktionen af «For kirke og kultur». Tidsskriftet fortsætter i samme spor som hidindtil under redaktion af

Thv. Klaveness og **Eivind Berggrav-Jenssen.**

Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.